

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI

XXV / II

COPERTA: Iulian Petrescu, Aurel Cordea
(Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Tehnoredactare computerizată: **Diana Kinces**

ISSN 0258 - 1558

TIPOGRAFIA „GEDO” CLUJ NAPOCA

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

**SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI**

seria
ISTORIE • ETNOGRAFIE • ARTĂ

XXV / II

2008

**EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2008**

Colegiul de redacție:

Redactor responsabil: **VIORIEL CIUBOTĂ**

Secretar de redacție: **DIANA KINCES**

DANIELA BĂLU, SZILÁGYI LEVENTE, SÁRÁNDI TAMÁS

Referenți științifici:

Acad. **GABRIEL ȘTREMPEL** – Biblioteca Academiei Române

Prof. Univ. Dr. **VOLODIMIR FENICI**, decan al Facultății de Istorie al Universității Naționale din Ujgorod (Ucraina)

Prof. Univ. Dr. **EUGEN ȘTIRBAN**, Cluj Napoca

Dr. **NÉMETH PÉTER**, Nyiregyháza (Ungaria)

Răspunderea pentru conținutul științific al studiilor, formulări și calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor.

Authors are responsible for the presentation of the facts contained in their articles, for the wording and for the accuracy of the foreign languages summaries.

SATU MARE - STUDII și COMUNICĂRI

Orice corespondență se va trimite
pe adresa:

Any mail will be posted to next
address:

Toute correspondance sera envoyée
à l'adresse:

Richten Sie bitten jedwelche
Korrespondenz an die Adresse:

MUZEUL JUDEȚEAN

Piața Dr. Vasile Lucaciu, 21

440031 Satu Mare

ROMÂNIA

Tel.: 04/0261/73.75.26

E-mail: muzeusm@gmail.com

SUMAR – SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

A. ISTORIE

Gianina Diana Iegar

Relația de familiaritate în Ugocea secolului al XV-lea (Familiarity relation in Ugocea of the XVth century) (Abstract).....13

Florin Bogdan, Simona-Loredana Bogdan

Reforma religioasă din Transilvania în secolul al XVI-lea în dezbateri dietală. Confesiunea unitariană și dieta de la Turda (6-13 ianuarie 1568) (The Transylvanian Reformation from the 16th century in diet's debate. The Unitarian confession and the diet from Turda (6-13 January 1568)(Abstract).....25

Fazekas Lóránd

Szatzmáron született KATONA MIHÁLY a természeti földrajz magyar úttörője (La Satu Mare s-a născut Katona Mihály precursorul geografiei fizice (Rezumat).....29

Bura László

Documente privind elevii Gimnaziului Regal Major și Liceul Episcopal Romano Catolic de Satu Mare (Dokumentumok a Szatzmárnémeti Királyi Főgimnázium, valamint a Római Katolikus Püspöki Líceum diákjaira vonatkozóan).....37

Forstenheizler Csilla

Élve a kocsmáltatás jogával - „hogy az italmérés fenn ne akadjon”- (Utilizarea dreptului de cârciumărit (Rezumat).....55

Ioan Viman

Aspecte privind evoluția Învățământului Pedagogic în Satu Mare (1779-1940) (Aspects regarding Pedagogic Education development in Satu Mare (1779-1940)(Abstract)65

Florin Bogdan și Elena Mihu

Preocupări ale protopopului Petru Maior pentru înzestrarea bisericilor cu cărți necesare săvârșirii serviciului religios (Concern of vicar Petru Maior regarding the churches endowing with books needed for committing the religious service (Abstract).....79

Paula Virag

Căsătorii mixte în orașul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea așa cum sunt reflectate în registrele parohiale romano-catolice (The intermarriages in Satu Mare City at the end of the 19th century conform Romano-Catholic registries (Abstract).....83

Arhimandrit dr. Emanuil Rus

Sfântul Ioan Gură de Aur – ierarh și teolog (St. John Chrysostom – hierarch and theologian (Abstract).....89

Diana Kinces

100 de ani de la înființarea băncii „Vulturul” din Tășnad (100 years since the establishment of the bank "Vulturul" in Tășnad (Abstract).....95

Ioan Belean

Contribuția școlii sătmărene la realizarea statului național unitar român (The contribution of the schools from Satu Mare county to achieving Romanian Unitary National State (Abstract)).....103

Viorel Câmpean

Canonul Petru Tămaian, impresii din ajunul mării uniri (Petru Tămaian, priest; impressions from the eve of the Great Union (Abstract)).....115

Gianina Diana Iegar și Sarandi Tamas

Historia Domus ca sursă istorică. Unirea subiectivă (Historia Domus as an historical source. The subjective Union (Abstract)).....119

Doru Lostun

Lupta preoților români sătmăreni pentru unitate națională (The fight of Romanian priests from Satu Mare for national unity (Abstract)).....127

Alin Pop

Unirea din 1918 – de la stereotipii la nașterea unei idei (1918 Union - from stereotypes to the birth of an idea (Abstract)).....133

Marin Pop

Organizația partidului național român din județul sătmar și primele două alegeri parlamentare de după marea unire (noiembrie 1919 și iunie 1920).....137

Emanuil Rus

Silviu Dragomir – artizan și istoric al mării uniri (Silviu Dragomir – artisan and historian of the Great Union (Abstract)).....149

Dumitru Suci

Anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană și Unirile Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România. Priviri comparative, perspectivă și retrospectivă istorică (L'Année 1918 en Europe Centrale et de l'Est et les Unions de la Bessarabie, de la Bucovine et de la Transylvanie avec la Roumanie. Regards comparatives, perspective et rétrospective historique (Résumé)).....155

Ioan Liviu Tăut

Începuturile poliției românești pe teritoriul județului Satu Mare (1919 – 1940) (The Beginning of Satu Mare Police Department (Abstract)).....173

Paula Virag

Situația demografică din Satu Mare în perioada Marii Uniri (Demographic aspects from Satu Mare County in the period of the Great Communion from 1918 (Abstract)).....179

Dancu Pál

A KALOT tevékenysége a Szatmári Egyházmegyében a II. Világháború alatt. (Activitatea asociației KALOT în dieceza catolică de Satu Mare, în timpul celui de al doilea război mondial (Rezumat)).....185

Hámori Péter

Biserica de sat și politica. Izvoare privind istoria greco-catolicilor maghiari din Satu Mare, 1940-1944 (A falusi templom és a nagypolitika. Források a szatmár megyei magyar anyanyelvű görög katolikusok történetéből).....203

Sárándi Tamás

*Considerații privind primul val de recrutare SS din 1942 în județul Satu Mare (Az 1942-es első SS toborzás Szatmár megyei vonatkozásai).....*223

Daniela Bălu

*Biserica greco-catolică. Organizare ecleziastică. Transformări structurale în anii arbitrajului de la Viena (The Greek – Catholic Church. Ecclesiastical organization. (Abstract).....*247

Daniela Bălu

*Școală și confesiune. Coerciții legislative (School and religion. Legislative coercion (Abstract).....*261

Alina Marchiș

*Alegerile papale reflectate în presa italiană a „anilor de plumb” (1970 – 1979) (Papal elections as seen in the Italian press of “the lead years” (1970 – 1979)(Abstract).....*271

Kereskényi Sándor

*În căutarea unor rădăcini inexistente. Arheologia identității în romanul postmodernist englez (Abstract).....*277

Kereskényi Sándor

The perception of historical imagination after the „linguistic turn”289

B. ETNOGRAFIE**Irina Liuba Horvat, Mihai Zan**

*Evoluția rutenismului politic în Transcarpatia (1991-2001) (The evolution of political rusynstvo in Transcarpathia (1991-2001) (Abstract).....*295

Irina Liuba Horvat

*Aspecte socio-demografice privind populația ucraineană din nord-vestul României în secolul al XX-lea (Socio-demographics aspects about ukrainian population from the Nord-West of Romania during the 20th century (Abstract).....*313

Maria Lobonț Pușcaș, Adela Dobrescu

*Biserica din Soconzel - monument al arhitecturii populare din nord -vestul României (Church of Soconzel - monument of folk architecture in northwestern Romania (Abstract).....*325

Szilágyi Levente

*Történetek a határról (Narrative despre graniță (Rezumat) (Border narratives (Abstract).....*329

Szilágyi Levente

*Svábok határhelyzetben (În situație de graniță (Rezumat).....*345

Anastasia Vehesh

*Proper names of the literary heroes in the novels of U. Andrukhovych (Abstract) (Nume proprii ai eroilor literari în romanele lui U. Andrukhovych (Rezumat).....*355

Tóth Zoltán

Arhitectura zonei de câmpie din comuna Pir (The arhitecture of plain area from Pir (Abstract)).....365

Tóth Zoltán

Arhitectura gospodăriilor țărănești din comuna Supuru de Sus (The arhitecture of peasant households in Supuru de Sus Abstract)).....371

C. ARTĂ**Felicia Grigorescu**

Despre Ion Popdan și natura statică în opera sa (About Ion Popdan and still life in his work (Abstract)).....377

Felicia Grigorescu

Răsfoind caietul cu amintiri al pictorului Ion Țânțaș la 100 de ani de la nașterea sa (Browsing the notebook with memories of Ion Țânțaș painter at 100 years anniversary from his birth (Abstract)).....383

**D. RESTAURAREA, CONSERVAREA ȘI
INVESTIGAREA PATRIMONIULUI CULTURAL****Radu Ovidiu Ardelean**

Restaurarea unei mese țărănești (The restoration of a wood peasant table (Abstract)).....391

Ioan Baltoș

Restaurarea unei lăzi de breaslă a cizmarilor (The restoration of a crate of shoemaker guild (Abstract)).....395

Cristina Busuioc

Restaurarea unei icoane pe lemn aparținând bisericii de lemn din Soconzel (The restoration of a wooden icon that belongs to Wooden Church from Soconzel (Abstract)).....399

Dinu Capotescu

Restaurarea unui sfeșnic de argint (The restoration of a silver candlestick (Abstract)).....403

Roxana Cobusceanu

Restaurarea tezaurului monetar de la Tămășeni (The restoration of monetary treasures from Tămășeni (Abstract)).....407

Diana Kinces, Gheorghina Olariu

Conservarea patrimoniului industrial. Mori din județul Satu Mare (The conservation of industrial patrimony. Mills from Satu Mare county (Abstract)).....409

Gabriela Paul

Restaurarea unui convocator (The restoration of an convener (Abstract)).....413

Varga Emese, Adela Dobrescu

Conservarea colecției de „Acoperitoare pentru Masa Domnului” de la Curatoriul Bisericilor Reformate, Târgu-Mureș (The conservation of "Lord's table coverings" collection of Reformed Churches receivers, Targu-Mures (Abstract)).....415

E. MUZEOGRAFIE – PEDAGOGIE MUZEALĂ, RECENZII

Daniela Bălu

Anul european al dialogului intercultural (The European Year of Intercultural Dialogue (Abstract)).....423

Recenzii

Mihai Dan: Istoria ce am petrecut în crâncenul război (Ilie Gherheș).....431
Ioan Godea, Muzeotehnică (Maria Lobonț Pușcaș).....436

I S T O R I E

Relația de familiaritate în Ugocea secolului al XV-lea

Gianina-Diana Iegar

În istoriografia de specialitate, relația de familiaritate a fost de cele mai multe ori legată de discuțiile teoretice privind existența sau inexistența feudalismului în Ungaria medievală. Această abordare este aproape exclusivă în cadrul istoriografiei mai vechi, care încerca să eticheteze procesele istorice prin raportarea la anumite modele și să utilizeze înlănțuirea acestora în demonstrarea evoluționismului sau a determinismului istoric. Nu este însă mai puțin adevărat că noua istoriografie nu acordă atâta importanță discuțiilor abstracte și contextualizează în mod realist diverse aspecte ale societății medievale.

Încadrându-ne în cea de a doua perspectivă, vom încerca să analizăm manifestările sociale concrete ale relației de familiaritate, pe baza surselor documentare și folosind un studiu de caz: comitatul Ugocea în secolul al XV-lea. Din punct de vedere cronologic, perioada aleasă constituie un teritoriu favorabil acestei cercetări, deoarece anterior documentele nu atestă, pentru Ugocea, existența explicită a relației, excepție făcând familiaritatea în raport cu suveranul.

Deoarece familiaritatea nu poate fi definită în termeni restrânși, vom aborda o perspectivă extinsă a acestor relații, care cuprinde o gamă vastă de manifestări bazate pe servicii și obligații reciproce, cel mai adesea între reprezentanți ai nobilimii. Au fost luate în considerare, din acest motiv, mai multe situații în care relația de familiaritate nu este menționată explicit (acest lucru este precizat de fiecare dată), însă există suficiente indicii pentru a asimila anumite manifestări statutului de familiar.

Origini și reglementări juridice. Familiaritatea are drept model relațiile caracteristice aulei regale, preluate și adaptate la nivelul întregii elite sociale. Modul de funcționare al aulei, precum și deosebiriile dintre aula și curtea (*curia*) regală, vizibile la nivel terminologic în documentele medievale, nu sunt încă suficient elucidate. Ipoteza vehiculată în istoriografia de specialitate constă în caracterul celor două entități, public atunci când este vorba de curte, și privat în cazul aulei¹. Familiarii regelui sunt menționați de obicei în legătură cu aula regală (*aulae nostrae familiaris*)², confirmând și întărind caracterul personal al acestei relații.

Dezvoltarea relațiilor de familiaritate în societatea Ungariei medievale este pusă în legătură cu formarea nobilimii și reglementarea statutului acesteia. În momentul editării Bulei de Aur (1222) și al apariției, în sens juridic, a slujitorilor regali, sursa majorității nobililor de mai târziu, se formează automat și legătura personală cu suveranul. *Familia* regală, compusă până atunci din aristocrații cu origini notabile (reale sau create) în conducătorii triburilor descălecătoare, se îmbogățește până la sfârșitul secolului al XIII-lea cu toate elementele ce vor fi cunoscute generic sub numele de „nobilime” și care beneficiază, cel puțin teoretic, de relațiile personale cu suveranul caracteristice până atunci demnitarilor. Acestea sunt sugerate chiar în primul articol al Bulei de Aur, care reglementează ca obligatorie cel puțin o întâlnire anuală, în persoană, între rege și slujitorii săi.³ Creșterea nerealistă a numărului de legături personale ale suveranului, menite inițial să reprezinte însuși fondul mecanismului de guvernare, precum și crearea de centre de putere la nivel local a determinat formarea a două tipuri de rețele, caracteristice societății medievale din Ungaria: cea orizontală, bazată pe asocierea nobililor, care duce la formarea comitatului nobiliar și a instituțiilor acestuia, și cea verticală, ierarhică, reprezentată de familiaritate.⁴ De la nivelul aulei regale, familiaritatea se transpune la nivelul întregului grup nobiliar, substituind relația personală cu suveranul, care devenise practic imposibilă.

¹ Engel 2006, p. 172.

² DL 70639; DL 70640; articolul folosește regestele publicate în formă digitală în *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL-DF 4.2)*, Budapest, 2003.

³ *În fiecare an vom fi datori să ținem sărbătoarea Sf. Rege la Alba <Regală> ... Iar dacă noi nu vom putea să fim de față, palatinul se va înfățișa neapărat acolo pentru noi, pentru ca în locul <nostru> să asculte pricinile noastre și toți slujitorii care vor voi, să se adune acolo în chip slobod.* DIR C., I, doc. 137, p. 190.

⁴ Rady 2000, p. 7.

Curtea nobiliară se organizează după modelul oferit la nivel central⁵, unificând prin intermediul legăturilor personale elemente sociale de proveniență diferită și formând astfel *familia* nobilului.

În documentele medievale cu caracter juridic din Ungaria lipsește orice fel de reglementare care se referă strict la relația de familiaritate. Diverse articole sau exprimări în scrierile vremii semnaleză existența sa⁶, însă statuarea prin lege a familiarității este considerată, se pare, inutilă, iar multitudinea de implicații sociale, juridice și economice ale acestui fenomen general cunoscută. Formarea *familiei* nobilului și a relațiilor specifice de la curtea acestuia este pusă de György Bónis în strânsă legătură cu dezvoltarea, pe parcursul secolului al XIII-lea, a imunității laice⁷ și, astfel, a scoaterii de sub autoritatea regală directă și a încadrării într-o ierarhie mai pronunțată a unor grupuri sociale diverse. Un alt aspect juridic surprins documentar al relațiilor de familiaritate constă în posibilitatea încetării legăturii prin acordul părților. Astfel, Bula de Aur oferă slujitorului posibilitatea de a alege cui să se adreseze, regelui sau fiului acestuia, ambele opțiuni fiind valabile, atâta timp cât ele nu se suprapun.⁸ Consensul părților este unul obligatoriu în ceea ce privește încetarea relațiilor de familiaritate și la nivelul elitei sociale.⁹

Este indiscutabil că relația de familiaritate între nobili se bazează, cel puțin în prima fază, pe fidelitate, în sensul Europei occidentale. În Ungaria însă fidelitatea, mai evidentă din partea familiarului, se îndreaptă în două direcții: spre rege și spre nobilul patron. Dominantă este întotdeauna cea față de rege, simbol al legăturii personale care se afla, în mod simbolic, la baza statutului nobiliar. În secolul al XV-lea există o tentativă de a suprapune cele două tipuri de fidelități, iar serviciile întreprinse în favoarea patronului erau considerate, de multe ori, servicii aduse suveranului.¹⁰

Având în vedere diversitatea originii sociale a familiarilor, s-a născut problema identității de grup a acestora, mai pregnantă în cazul familiarilor nobili. Specialiștii consideră că întotdeauna calitatea de nobil prevalează asupra celei de familiar, situație reglementată juridic prin șirul privilegiilor intangibile acordate nobililor în Ungaria medievală. Astfel, este dificil de presupus existența unor cutume care să anuleze sau să modifice în sens major chiar și unul dintre privilegiile care defineau calitatea de nobil.

Contractele semnate între cele două părți pot fi considerate cele mai relevante documente juridice în ceea ce privește familiaritatea. Rare în Ungaria secolelor XIII-XIV, acestea se înmulțesc abia în perioada în care familiaritatea își pierde caracterul personal și devine un simplu contract bilateral de prestări-servicii (sfârșitul secolului al XV-lea - secolul al XVI-lea). Și atunci când contractele există, ele sunt laconice, lipsind conținutul în sine al obligațiilor fiecărei părți.¹¹ În ceea ce privește jurământul bilateral, puținele exemple existente în Ungaria și contextul realizării acestora¹² ne determină să credem că acesta a constituit, cel puțin în forma sa scrisă, o excepție.

Extracția socială a familiarilor. Evoluția familiarității. În toată perioada medievală, familiarii provin din straturile cele mai diverse ale societății, de la nobili, orășeni, oaspeți și până la țărani.¹³ Diferența constă în faptul că familiarii nobili sunt mulți mai numeroși decât cei *ignobiles*. În secolul al XV-lea în comitatul Ugocea, documentele care menționează familiari iobagi sunt foarte reduse

⁵ Bónis 2003, p. 166.

⁶ În codul de legi elaborate de István Werbőczy, se semnaleză posibilitatea de a fi în serviciul regelui sau a unui alt nobil: *in curia Regia, vel aliorum dominorum laribus servitio*, însă precizarea este făcută într-un alt context. Werbőczy, *Titulum XLIII*, p. 89.

⁷ Bónis 2003, p. 166.

⁸ *De asemenea, slujitorii primind învoirea noastră, vor putea să meargă nestânjeniți la fiul nostru, ca de la unul mare la unul mic, fără ca din pricina aceasta să-și piardă moșiile. Nu vom primi pe nimeni care a fost osândit prin dreapta judecată a fiului nostru și nici judecata începută înaintea lui, mai înainte de a se fi încheiat în fața sa. Și în schimb, fiul nostru va face la fel.* DIR C., I, doc. 137, p. 191.

⁹ Bónis 2003, p. 176.

¹⁰ Bónis 2003, p. 227.

¹¹ Bónis 2003, p. 172.

¹² György Bónis a descoperit doar câteva exemple în care depunerea jurământului este una bilaterală, cel mai relevant implicând baronii Ungariei și pe regele Andrei al III-lea. Bónis 2003, p. 171.

¹³ Bónis 2003, p. 169.

numeric.¹⁴ Interesant este faptul că familiarul iobag Borsws inițiază un proces în numele nobililor Ștefan și Andrei din familia Zowardus de Endred¹⁵, căpătând astfel calitatea de reprezentant juridic specifică nobililor. În general însă, toate aceste elemente își păstrează, pe parcursul serviciului și după, statutul social inițial, beneficiind însă de unele avantaje economice (plată în bani sau în natură) sau social-juridice (protecție) din partea nobilului contractant. Densitatea mai mică a familiilor iobagi poate fi explicată prin faptul că aceștia sunt oricum datori să răspundă solicitărilor de orice natură ale stăpânului lor. În majoritatea cazurilor în care este vorba de o incursiune armată sau de un conflict violent inițiat de familiari nobili la porunca patronului, aceștia sunt însoțiți de iobagii nobilului din satul cel mai apropiat.¹⁶ Astfel, statutul de familiar al iobagului este rentabil în special pentru el însuși, și mai puțin pentru nobil, care acționează probabil doar din intenția de a stimula fidelitatea și promptitudinea țăranilor din diverse părți ale domeniului.

În secolele XIII-XVI familiaritatea, în primul rând cea nobilă, care este și cea mai răspândită, cunoaște o evoluție alternantă. În secolul al XIII-lea, slujitorii regali (*servientes*), cu un statut care nu era încă bine stabilizat, constituie un grup social în plină transformare. Reprezentanții acestui strat social sunt din acest motiv mai ușor controlabili sub aspect juridic, iar relația de familiaritate dintre ei și cei supranumiți încă „adevărații nobili ai regatului” este una inegală, uneori cu un clar aspect de dominare. În perioada angevină, familiarii au o posibilitate mai mare de mișcare, asigurată în primul rând de posibilitatea de donație liberă și necondiționată a pământului.¹⁷ În secolul al XV-lea, donația pământului către familiari se restrânge la durata vieții acestuia. Se adaugă și posibilitatea nobilului contractant de a-și judeca familiarul, prezentă însă în puține cazuri și doar pentru infracțiuni minore¹⁸. În paralel cu evoluția statutului familiarului, personalismul care stătea inițial la baza acestei relații dispare treptat, fiind înlocuit în secolul al XVI-lea de un simplu contract conținând obligațiile reciproce. La sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, contractul devine și el unul anual¹⁹, iar noțiunea de familiar își pierde conținutul, devenind mai degrabă o funcție remunerabilă.

Servicii și obligații reciproce. Primele mențiuni ale existenței relației de familiaritate în comitatul Ugocea datează din secolul al XIV-lea, și se referă la familiaritate în relație cu suveranul. În anul 1360, regele Ludovic de Anjou confirmă donația moșiilor Turulung²⁰, *Belriuche* și *Kyuryuche*²¹ lui Nicolae Janki, familiar al regelui.²² Tot în acea zi este emis un alt document în favoarea familiarului Nicolae Janki, prin care se confirmă proprietatea acestuia și asupra vămii din Turulung.²³ În lipsa altor documente care să ateste existența relațiilor de familiaritate la nivelul nobililor din comitatul Ugocea, putem delimita astfel o primă etapă a acestei legături, familiaritatea în raport cu regele. Acest tip de familiaritate nu este însă răspândită în comitatul Ugocea nici în perioada ulterioară și este extrem de greu de deslușit în documente, dacă statutul de familiar nu este explicit. Una dintre principalele îndatoriri ale familiarului este aceea de a participa la luptă alături de nobilul contractant, sub steagul său. Însă în cazul în care este vorba de rege, datoria de a lupta ține de însăși calitatea de nobil, și nu de cea de familiar. Faptul că Petru Perényi este familiar al regelui Sigismund atunci când primește prin donație regală moșiile *Eliezy* și *Lezemer* din comitatul Valko (1389)²⁴ și prin schimb posesiunile *Vyuar* și *Kezernemphy* din Abauj (1394)²⁵, ca răsplată pentru vitejia dovedită în timpul campaniei din Serbia, este doar un avantaj în plus al calității sale de nobil. Există numeroase exemple în care alți nobili au

¹⁴ DL 38244; DL 14590.

¹⁵ DL 38244.

¹⁶ DL 38371; DL 17570; DL 70985; DL 70997; DL 38441; DL 86743; DL 71173.

¹⁷ Bónis 2003, p. 226.

¹⁸ Bónis 2003, p. 225.

¹⁹ Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia, fond 60, opis 1, dosar 24.

²⁰ În acel moment, Turulungul aparținea încă comitatului Satu Mare.

²¹ *Belriuche* și *Kyuryuche*, azi Ricse, Ungaria. Németh 2008, p. 248-249.

²² DL 70639.

²³ DL 70640.

²⁴ Perényi, doc. 318, p. 160-161.

²⁵ Perényi, doc. 177, p. 110.

fost recompensați în mod similar, însă fără a avea calitatea de familiar. Cu alte cuvinte, când familiaritatea față de rege nu este menționată explicit, existența relațiilor de tipul familiarității poate fi descoperită doar prin intermediul altor servicii bilaterale, care nu se asimilează în mod necesar calității de nobil. Un exemplu în acest sens este documentul de protecție acordat de regele Sigismund aceluiași Petru Perényi în anul 1404. În perioada de criză a autorității regale care tocmai trecuse, Petru Perényi, însoțit de familiarii săi, s-a făcut vinovat de numeroase fapte reprobabile (crime, incendii, jafuri, mutilări), însă Sigismund îi acordă iertarea absolută și protecție împotriva celor care ar urmări răzbunare, fie pe cale personală, fie pe cale juridică. Motivația: calitatea lui Petru Perényi de servitor și om al regelui²⁶. Nu este singura modalitate de recompensare a lui Petru Perényi, pentru că un an mai târziu, în 1405, acesta primește domeniul cetății Nyaláb din comitatul Ugocea, cu toate moșiile, satele și vămile incluse, ca răsplată pentru fidelitatea față de rege în perioada de rebeliune a baronilor și episcopilor.²⁷ Alți nobili care se bucură de aceeași protecție, văzută ca recompensă a unui serviciu adus suveranului, sunt cei din familiile de Bilke, Dolha, Ilosva și Davihaza.²⁸ Este foarte posibil ca în acest caz să fie vorba tot de un serviciu – indirect – în favoarea lui Perényi, pentru că pe doi dintre membri familiilor de Bilke și Ilosva îi regăsim mai târziu în relații de familiaritate cu Ioan Perényi și cu fiul acestuia.²⁹

La sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, regăsim familia Perényi mereu alături de suveran, prestând uneori servicii care depășesc calitatea de nobil, fiind compatibile mai mult cu cea de familiar, deși acest statut nu este menționat întotdeauna în documente. În anul 1490, Ioan Perényi, *magister janitorum* al reginei, primește de la Beatrix prin donație regală moșia *Paly* și pusta *Orozpaly* (ambele în comitatul Szabolcs), ca recompensă pentru cei 2200 de florini cheltuiți de Perényi pentru întreținerea trupelor cehe chemate de regină în ajutor³⁰. Pentru fidelitatea dovedită în timpul conflictului dintre Beatrix și Ioan Corvin, regina îi donează și moșiile care aparținuseră lui Iacob Rozsályi Kun, plasat de partea dușmanului lui Beatrix³¹. Nu este unicul caz în care familia Perényi acordă ajutor financiar suveranului. O situație asemănătoare regăsim la începutul secolului al XVI-lea, însă suma exactă nu este detaliată. Bineînțeles, și de această dată Gabriel Perényi este recompensat pentru promptitudinea și serviabilitatea sa.³²

Conform istoriografiei de specialitate, una dintre cele mai importante îndatoriri ale familiarului constă în rolul său în administrația domeniului nobiliar. În acest caz, familiarul îndeplinește o funcție acordată de nobilul patron – *officiolatus* -³³, a cărei principală caracteristică este posibilitatea de a fi oricând retractată. Studiile de specialitate privind funcționarea domeniului nobiliar în Ungaria medievală și în special cele legate de comitatul Ugocea sunt relativ rare. Fiind vorba despre o problemă internă a curții nobilului, documentele capabile să deslușească mecanismele de administrare ale domeniului nobiliar sunt puține și privesc în special cazuri excepționale. Implicarea familiarilor în aceste mecanisme este indicată chiar de termenul *officiales*, atunci când acesta indică funcții legate de domeniul nobiliar. Atribuțiile familiarului în cadrul administrației de domeniu pot fi extrem de diverse, una dintre cele mai importante fiind colectarea taxelor și impozitelor. În anul 1498, Ștefan și Gabriel Perényi, în numele acelor *officiales* ai lor care colectau vama de la moșia *Tekehaza* (Ugocea), se angajează să-i scutească pe locuitorii celor cinci orașe regale din Maramureș de plata acestei taxe.³⁴

Obligațiile militare constituie la rândul lor o parte importantă a relației de familiaritate între nobili. În contractele elaborate cu prilejul donației unor moși către familiari, aceștia din urmă se

²⁶ Perényi, doc. 260, p. 139.

²⁷ Perényi, doc. 266, p. 141.

²⁸ Perényi, doc. 293, p. 151. Același document de protecție acordat și în cazul lui Petru Perényi, ca semn al iertării pentru multitudinea de fapte reprobabile și abuzuri săvârșite de nobili în perioada anterioară.

²⁹ În 1487, Andrei de Bilke este familiarul lui Ioan Perényi II; DL 71008. În 1439, Gheorghe de Ilosva este menționat în contextul unor servicii reciproce alături de Ioan Perényi I; DL 70887.

³⁰ Perényi, doc. 629, p. 299-300.

³¹ Perényi, doc. 630, p. 300.

³² În 1516, Gabriel Perényi primește în arendă cetatea Hust, castelul de la Rona și o parte a veniturilor Cămării de Sare din Maramureș; Perényi, doc. 791, p. 687-688.

³³ Bónis 2003, p. 182.

³⁴ Perényi, doc. 688, p. 332-333.

angajează să participe oricând în luptă alături de nobilul donator.³⁵ Deși nu am descoperit astfel de contracte în cazul nobililor din comitatul Ugocea, există indicii, cel puțin în cazul familiei Perényi, asupra participării familiarilor acestora la campaniile militare. În anul 1405, când Petru Perényi primește definitiv domeniul Nyaláb, regele Sigismund descrie modul în care acesta a ridicat o armată și s-a opus rebelilor în numele său, chiar dacă asta a însemnat sacrificiul suprem al multora dintre familiarii nobilului.³⁶ Participarea la luptă a familiarilor lui Petru Perényi și numărul ridicat al acestora sunt accentuate de regele Sigismund și cu prilejul documentelor de confirmare și întărire emise ulterior.³⁷

În secolul al XV-lea, nobilul participă rareori la înfățișările din diverse procese judiciare, prezența sa fiind redusă doar la cazurile în care aceasta este menționată ca obligatorie. În schimb, reprezentarea sa cade în sarcina unui avocat, care este de cele mai multe ori și familiar. Cu excepția unui caz deosebit, în care nobilul este reprezentat de un iobag³⁸, de cele mai multe ori, atunci când există posibilitatea, se preferă un nobil știutor de carte, menționat în documente ca atare. În anul 1525, Ladislau de Zewlews depune, la Conventul din Leles, două plângeri în numele lui Gabriel Perényi.³⁹ Atunci când este vorba despre reprezentarea unei persoane de sex feminin, rolul familiarilor crește, mergând până la negocierea condițiilor unei eventuale înțelegeri și chiar semnarea acesteia.⁴⁰

Majoritatea covârșitoare a documentelor privind familiaritatea în comitatul Ugocea se referă la atacuri violente, în grup, asupra satelor, curiilor sau a persoanei unui alt nobil. Luând în considerare și probabilitatea ca procesele juridice (și documentele) ivite în urma unor astfel de conflicte să fie mult mai numeroase decât alte tipuri de surse care indică mecanismele familiarității, documentele indică totuși o preferință a nobililor de a-și rezolva problemele locale prin intermediul unor astfel de acțiuni. Departe de a accentua tendințele violente ale societății în general în această perioadă sau de a discuta probleme legate de mentalități, trebuie să acordăm o atenție sporită acestor cazuri, pentru simplul motiv că rolul principal în conflictele dintre nobili le revine familiarilor.

În ceea ce privește comitatul Ugocea, există în principal trei cazuri în care au loc acțiuni violente. Cel mai frecvent, este vorba de jafuri sau sechestrări forțate, la porunca nobilului, având drept obiect lucruri de valoare, iobagi, animale sau chiar recolta anumitor moșii. Una dintre cele mai tentante opțiuni de jaf este aceea a documentelor care dovedesc dreptul de proprietate asupra pământului, întâlnită în special în cazurile în care cele două părți implicate au pretenții asupra aceleași moșii. În anul 1479, este investigată plângerea lui Paul de Beken, Ioan Zyrmay de Petherfalva și a fiicei sale, Elisabeta împotriva lui Andrei de Evzedfalva. Conform documentului, acesta, însoțit de familiarul său a intrat succesiv în curiile nobililor petiționari de la *Beken*, *Chamafalwa*, *Evzedfalwa* și *Petherfalwa* (comitatul Ugocea) și a luat cu forța documentele păstrate aici, referitoare la moșiile *Beken*, *Zyrma*, *Evzedfalwa* și *Petherfalwa*.⁴¹ La o simplă analiză a numelor, este vizibil interesul comun al acestor nobili mici, posibil înrudiți, asupra unor moșii învecinate, ale căror limite și drept succesoral nu era clarificat.

Răpirea iobagilor, mâna de lucru indispensabilă a domeniului nobiliar, este de asemenea un motiv de conflict între nobilii din aceeași zonă. De cele mai multe ori, rapturile de iobagi sunt individuale și întâmplătoare,⁴² însă există și răpiri organizate: în anul 1476, județele orașului Baia Mare și familiarii săi au răpit toți iobagii lui Sandrinus de Belthek de pe moșia *Gyerthyanus*. Răpirile sunt asociate uneori cu cererile de recompensă, cum se întâmplă în cazul iobagului Ioan din Ardo,

³⁵ Bónis 2003, p. 169.

³⁶ Perényi, doc. 266, p. 141.

³⁷ Perényi, doc. 318, p. 160-161; doc 329, p. 164-166; doc. 405, p. 198.

³⁸ DL 38244.

³⁹ DL 71191; DL 71192.

⁴⁰ În anul 1442, în numele doamnei Dorothea Endredi Zorardus, familiarii ei, Dumitru și Albert, acceptă cuantumul recompensei financiare datorate lui Paul, canonic al capitolului din Oradea.

⁴¹ DL 62338.

⁴² Cazurile iobagului lui Albert Lonyai, Ladislau Zewke din Csetfalva (Bereg), care, aflat în drum spre casă, este răpit de Ioan de Saswar, familiarul lui Gabriel Perényi (1517, Perényi, doc. 794, p. 388-389), sau a iobagului lui Gabriel Perényi, Gheorghe Byro, sechestrat în Bihor de familiarii nobililor Arthardi, în timp ce se întorcea din Ujvaros, la însărcinarea stăpânului său (1524, DL 70929).

sechestrat la *Zewlews* - Ugocea (1464) de familiarul lui Ioan și Nicolae Perényi, și pentru a cărui eliberare stăpânul său, Dumitru de Wyhel a fost silit să plătească 112 florini.⁴³

Furtul de animale, recolte sau bani este cea mai frecventă acțiune violentă care îi implică pe familiari. În mod firesc, jafurile de acest gen sunt însoțite de conflicte armate și, prin urmare, de victime, fie în rândul atacatorilor, fie al proprietarilor aflați în defensivă. Dintre numeroasele documente în care se face referire la situații de acest gen⁴⁴, le vom aborda doar pe cele mai edificatoare, capabile să surprindă diversitatea acestor modalități de acțiune. În anul 1428, doamna Apolonia acuză pe Benedict de Bewken, vicecomite de Ugocea, și pe familiarii săi de un jaf realizat la curia familiei, în timpul căruia din casă au fost sustrate obiectele de valoare.⁴⁵ Un an mai târziu, Ioan și Laurențiu de Kallo cer pedepsirea lui Ioan și Ștefan Perényi și a familiarilor lor, sub acuzația de sustragere a 25 de tauri, 8 cai, a cerealelor și a fânului iobagilor din *Oros*, care au fost răniți în timpul jafului.⁴⁶ În anul 1523, Andrei Bathori îl acuză pe Gabriel Perényi de furtul, prin intermediul familiarilor Toma Egry și Ioan Kamay, a nu mai puțin de 900 de porci colectați ca dijmă, care se aflau temporar la curia sa din *Meggyes*.⁴⁷ Conflictul dintre Bathori și Perényi se extinde pe o mai lungă perioadă de timp, fiind amplificat și stimulat de acțiuni de jafuri și cotropiri de moșii. În 1524, Andrei Bathori este cel acuzat de același Gabriel Perényi că, la construirea heleșteului de lângă râul *Rathka*, ajutat de familiarii săi, a crotropit trei sesii iobăgești care îi apățineau lui Perényi. Mai mult, Andrei Bathori este acuzat că s-ar fi deplasat în timpul nopții la heleșteul lui Perényi situat între *Meggyes* și *Iosyphaza* și acolo, împreună cu familiarii și iobagii săi, au eliberat apa și peștele, populându-și astfel propriul heleșteu, situat la o mică distanță mai jos.⁴⁸ Sunt semnalate în documente și furturi mai bizare, cum este cel al ghindei culese de iobagii conduși de familiarul lui Perényi, Ioan de Chazar, din pădurea de la *Komyath* aparținând lui Nicolae Kwn de Rozal.⁴⁹

Celelalte două cazuri care prilejuiesc acte de violență ale familiarilor constă în expedițiile de răzbunare, realizate sau nu la porunca nobilului, și categoria mai cuprinzătoare a abuzurilor de orice fel sau al conflictelor întâmplătoare. De cele mai multe ori este greu de decis dacă este vorba despre acte de răzbunare sau intimidare puse în practică la cererea nobilului, sau de abuzurile familiarilor, care pot folosi, în cazul în care se ajunge la un proces, numele patronului lor.⁵⁰

În cadrul rivalității dintre familiile Perényi și Bathori, au avut loc mai multe conflicte de mică amploare, dictate de animozitățile dintre cei doi mari nobili care au fost transpuse la nivelul familiarilor. Pornind de la neînțelegerile ivite în urma divizării veniturilor punctului de trecere peste râul Someș situat între *Meggyes* și *Krasso*⁵¹, în anul 1525 iobagii lui Andrei Bathori din *Krasso* au ucis un iobag al lui Gabriel Perényi din același sat. Capturarea și închiderea criminalului a fost urmată de o expediție de răzbunare inițiată de familiarii nobili și nenobili ai lui Bathori la porunca acestuia, soldată cu un conflict armat și eliberarea iobagului acuzat de crimă.⁵² Probabil unul dintre cele mai relevante cazuri de conflicte de amploare îl reprezintă cel din anul 1487, când, în fața adunării nobililor din Ugocea desfășurată la *Saswar*, Bartolomeu Dragfy aliat cu Ladislau Morocz de Megyesalya, însoțit de familiari, s-au luptat cu Ioan Perényi și familiarii acestuia, încăierarea soldându-se cu un mort și mai mulți răniți.⁵³

Putem presupune cu destulă certitudine că numeroase dintre procesele iscate de comportamentul violent al familiarilor constituie conflicte întâmplătoare, abuzuri care nu pot fi

⁴³ DL 70929.

⁴⁴ Pentru mai multe procese de jaf, vezi DL 88225, DL 38319, DL 70923, DL 70929, DL 38371, DL 38404, DL 71173, DL 70920; Perényi, doc. 794, p. 388-389; doc. 471, p. 228-229.

⁴⁵ DL 38251.

⁴⁶ DL 54661.

⁴⁷ Perényi, doc. 837, p. 409-410.

⁴⁸ Perényi, doc. 843, p. 415-416.

⁴⁹ DL 70878.

⁵⁰ Bónis 2003, p. 208.

⁵¹ Inițial, veniturile erau împărțite în mod egal între Perényi și Bathori, însă Andrei Bathori a construit în imediata apropiere a locului de trecere inițial un altul, ale cărui venituri îi reveneau în mod exclusiv. Perényi, doc. 855, p. 421-422.

⁵² Perényi, doc. 855, p. 421-422.

⁵³ DL 71008.

explicate decât printr-o anumite mentalitate care justifică atitudinile sociale. Nobilii de *Petnyehaza* se plâng, în anul 1445, că familiarii lui Daniel Perényi au pătruns pe moșia lor și au rămas acolo timp de trei zile, bând două butoaie de vin și brutalizând soțiile iobagilor, iar la plecare au furat un car cu opt boi și recoltele moșiei.⁵⁴ Uneori, este evident că familiarii acționează fără consimțământul sau cunoștința nobilului, de a cărui poziție și avantaje se folosesc doar în cazul apariției unor acuzații. Astfel, în anul 1517, Gabriel Perényi înapoiază de bună voie lui Ladislau de Karol bunurile mobile și părți din moșiile *Apathy*, *Olchowa* și *Gemese* (cu profitul aferent acestora), cotropite de familiarii săi în perioada anterioară.⁵⁵ Se poate presupune că Perényi a dorit astfel evitarea unui proces juridic care să-l implice în numele familiarilor lui, care nu acționaseră de această dată pe baza poruncii sale.

Nici în ceea ce privește îndatoririle nobililor care au familiari documentele nu oferă prea multe clarificări. Dacă ne mulțumim cu o concluzie generală, și anume că familiarii sunt datori să pună în practică orice poruncă a nobilului, atunci situația este similară și în sens invers: nobilul își răsplătește familiarii cum crede de cuviință, mai precis în funcție de mijloacele pe care le are la dispoziție. La o analiză mai atentă însă, se poate face o delimitare între recompensele constante și cele care constituie cazuri rare sau excepționale.

În majoritatea cazurilor, familiarii trăiesc la curia nobilului, care le asigură întreținerea. Este una dintre cele mai ușor de argumentat îndatoriri ale nobilului, pe care o putem descoperi ușor și la nivelul documentelor. În actul legislativ emis de regele Sigismund în anul 1411, cu noi reglementări referitoare la modul de colectare al taxelor și impozitelor, sunt menționați familiarii care locuiesc la curia nobilului, a căror hrană și îmbrăcăminte este asigurată pe cheltuiala acestuia.⁵⁶ De asemenea, familiarii asigură administrația și protecția diverselor curii ale nobilului în absența acestuia. În 1515, o scrisoare trimisă de Conventul din Leles la porunca regelui către Ladislau de Karol a fost înmănată, în absența destinatarului, familiarului acestuia, care se afla la curia din *Karol*.⁵⁷

O altă obligație constantă a nobilului față de familiar este protecția, care se referă atât la cadrul social și economic, cât și la cel juridic. O relație de tip familiaritate se stabilește între frații Ioan și Nicolae Perényi, pe de o parte, și Gheorghe de Iloswa pe de altă parte, în anul 1439. Documentul are drept punct central un act de donație al lui Iloswa, ca răsplată pentru protecția acordată de Perényi în fața amenințărilor fizice ale nobililor vecini și pentru cei 500 de florini împrumutați în vederea recuperării moșiilor.⁵⁸ Într-un caz similar, Ștefan și Ioan de Rohod donează moșia *Omagh* din comitatul Szabolcs lui Barla Maghi, pentru protecția oferită de acesta din urmă și pentru că au fost ajutați să-și recupereze moșia *Rohod*.⁵⁹ Tot în categoria „protecție” se încadrează apărarea intereselor familiarilor în procese și posibilitatea acestora de a folosi numele nobilului în cadrul juridic, demonstrabilă pe tot teritoriul Ungariei medievale⁶⁰, și la care ne-am referit anterior.

Cea mai frecventă modalitate recompensare a familiarilor rămâne însă cea financiară. Este vorba de bani oferiți în caz de nevoie familiarului, pentru recuperarea sau păstrarea moșiilor sale, sau de recompense financiare acordate de obicei spre sfârșitul serviciului familiarului. Astfel, în testamentul redactat de Nicolae Perényi în anul 1428, în afară de bunurile lăsate apropiaților (soția și frații), un brâu și 100 de florini de aur urmau să revină familiarului său, Ioan Almanus.⁶¹ În anul 1491, Ștefan Morocz ia împrumut de la frații Bathori și de la Ioan Perényi 21000 de florini, destinați plății darurilor de nuntă ale cumnatei sale și achitării datoriilor față de familiari.⁶² Cel puțin în cazul nobilimii din Ugocea, nu există date despre o sumă constantă acordată familiarilor, similară unei remunerații, înainte de transformările suferite de relația de familiaritate la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor.

⁵⁴ DL 62287; pentru cazuri similare, vezi și DL 14590, DL 38312, DL 38319, DL 16238, DL 38433, DL 38441; Perényi, doc. 818, p. 400-401; doc. 517, p. 253.

⁵⁵ Perényi, doc. 793, p. 388.

⁵⁶ Perényi, doc. 327, p. 163-164.

⁵⁷ Perényi, doc. 783, p. 384.

⁵⁸ DL 70887.

⁵⁹ Perényi, doc. 561, p. 270.

⁶⁰ Bónis 2003, p. 186.

⁶¹ DL 39287.

⁶² Perényi, doc. 640, p. 305.

Diversele conflicte armate în care sunt implicați familiarii provoacă, de multe ori, victime. În acest caz, compensarea financiară a rudelor celui ucis este considerată o datorie morală a nobilului contractant. Prețul sângelui, plătit de cei responsabili pentru moartea familiarului este transmis, prin nobilul pentru care acesta și-a dat viața, rudeniilor apropiate. Un astfel de caz este cel al lui Andrei de Bylke, familiarul lui Ioan Perényi, ucis în timpul conflictului de la *Saswar*, expus mai sus. Cei 50 de florini plătiți de vinovați vor ajunge, prin grija lui Perényi, la văduva lui Andrei de Bylke.⁶³

Honor-ul, funcția acordată pe o perioadă determinată este o altă modalitate de recompensare a familiarelor. În acest caz, interesul este reciproc, nobilul preferând ca subordonat ierarhic imediat pe unul dintre fideli săi. Cele mai importante funcții deținute de familiari la nivelul comitatului sunt cele de vicecomite și de castelan. Cetatea din *Zynyr* (comitatul Satu Mare), deținută în comun de familiile Bathori și Perényi la începutul secolului al XVI-lea, avea, în anul 1520, doi castelani, fiecare dintre ei familiarul unuia dintre proprietari. Controlul exercitat de proprietari este cu atât mai semnificativ în cadrul cetăților, puncte strategice de importanță militară maximă.

Relația dintre comite și vicecomite este vitală pentru o administrație coerentă a comitatului nobiliar, în special când, în secolul al XV-lea, rolul vicecomitelui crește semnificativ, iar funcția de comite devine mai degrabă una onorifică. În cazul în care vicecomitele nu este familiarul comitelui, pot apărea situații de rivalitate sau nesupunere, care explică preferința nobililor comiți de comitat înspre desemnarea unui familiar. În anul 1512, între comitele de Ugocea, Perényi Gabor, și vicecomitele Mihai de Komlos s-a iscat un conflict, survenit după refuzul celui din urmă de a acționa conform ordinului superiorului său. Trimis la moșia nobililor Dolha sub pretextul colectării impozitului militar, acesta a primit, în subsidiar, însărcinarea de a ataca respectiva moșie și de a provoca pagube materiale nobililor rivali ai lui Perényi. Confruntat cu refuzul vicecomitelui de a se comporta precum un familiar, rol pe care nu îl avea, Gabriel Perényi a luat măsura drastică de a-l captura și de a-l ține prizonier pentru o lungă perioadă de timp.⁶⁴ De altfel, nesupunerea dovedită de Mihai de Komlos nu este un caz singular: același Perényi îl însărcinase să transporte o sumă de bani la Buda, vicecomitele refuzând ulterior să prezinte chitanța sau să justifice în vreun fel banii. Bineînțeles, Gabriel Perényi a procedat în mod similar, iar Mihai de Komlos a fost supus unui nou stagiul de prizonierat.⁶⁵

Donația de moșii constituie rareori un mijloc de recompensare al familiarelor. În societatea Ungariei medievale, în special în secolul al XV-lea, calitatea de nobil începe să fie sinonimă cu cea de proprietar de pământ - *homo possessionatus* -, fiind astfel de la sine înțeleasă tendința nobililor de a-și păstra intacte moșiile, iar transmiterea acestora să se realizeze aproape exclusiv pe baza înrudirii de sânge. Se adaugă acestor argumente practica specifică Ungariei, aceea a donării necondiționate, și statutul proprietății, care menținea dreptul regelui și al rudelor de sânge asupra moșiilor nobiliare ancestrale.⁶⁶ Cu alte cuvinte, posibilitățile preferențiale de donație a pământului sunt restrânse, depinzând de consimțământul regelui sau al rudelor de sânge. Și în cazul zălogirii sau vinderii moșiilor ancestrale se păstrează condiția consimțământului rudelor, adăugându-se dreptul acestora de preempțiune.

În ciuda tendințelor de conservare a domeniului nobiliar, există cazuri în care familiarii sunt răsplățiți prin donație de pământ, probabil în cazurile în care nobilul nu beneficiază de alte opțiuni. Astfel, în schimbul de moșii dintre familiile Perényi și Iloswa (1439), aceștia din urmă primesc satul *Weresmart*, în afara unei sesii iobăgești, care fusese donată anterior de aceiași Perényi familiarului lor, Palco Madarasz din *Weresmarth*.⁶⁷ În secolul al XV-lea este deja vizibilă, la nivelul nobililor, donația condiționată a pământului, în particular donația către familiari pe durata vieții acestora. În documentul prezentat anterior, Ioan și Nicolae Perényi donează moșia *Weresmarth* lui Gheorghe de Iloswa,

⁶³ DL 71008.

⁶⁴ Perényi, doc. 776, p. 380-381.

⁶⁵ Perényi, doc. 776, p. 380-381.

⁶⁶ Există o diferență clară de statut între moșiile ancestrale, care se află sub incidența dreptului neamului sau al rudelor de sânge de orice grad, și moșiile achiziționate sau primite prin donație regală de un singur nobil, aflate la discreția exclusivă a proprietarului și moștenite doar pe linie directă.

⁶⁷ Perényi, doc. 462, p. 224-225.

protejatul lor, urmând ca, la moartea sa, satul să revină în posesia proprietarilor de drept.⁶⁸ Un caz edificator este cel al lui Dumitru Magyi, familiarul lui Ioan Perényi I. Intenția nobilului patron de a dona moșia *Akly* familiarului (1453) se lovește de împotrivirea fiului său, Ioan Perényi II, care ar fi trebuit să fie moștenitorul de drept al acesteia. Abia după un proces îndelungat și după moartea nobilului patron, Ioan Perényi II și Dumitru Magyi ajung la o înțelegere, conform căreia satul *Akly* și via din apropiere rămân în posesia celui din urmă, însă cu o mențiune foarte importantă: dacă vreodată Perényi sau urmașii săi vor dori să ia înapoi moșia, nobilii din familia Magyi vor fi recompensați prin posesiuni de aceeași valoare.⁶⁹ O situație similară este cea a lui David de Berend, familiarul lui Ioan Dragffy de Belthek, căruia îi este revocată donația moșiei *Parlagh* în schimbul satului *Zentmarthon* (1520).⁷⁰

Este astfel evidentă tendința nobililor de a condiționa într-un anume fel donația de pământuri către familiari, oricum rară. Revocarea donației la inițiativa nobilului patron rămâne posibilitatea cea mai convenabilă, însoțită de compensarea pierderii suferite de familiar într-o asemenea situație.

Referitor la încetarea serviciului familiarilor nu avem prea multe informații. Descoperirea unui același familiar în serviciul mai multor nobili este mult îngreunată, în comitatul Ugocea, de proveniența acestora: satele de mici proprietari nobili, al căror nume, preluat în general după cel al localității, este similar. Am descoperit un singur caz în care un anume Sebastian Magnus apare în documente inițial ca familiarul lui Dumitru Magyi (1476)⁷¹, iar 8 ani mai târziu este în serviciul lui Andrei de Kallo.⁷²

Relațiile între familiarii mai multor nobili sunt în general dictate, după caz, de afinitățile sau conflictele patronilor. Totuși, ambițiile personale sau ciocnirile întâmplătoare pot genera conflicte violente între familiari, transpuse uneori și la nivelul nobililor cu datoria de a-i proteja. Este edificator în acest sens armistițiul dintre trei nobili puternici, Ștefan Bathori, Ioan Perényi II și Ștefan Morocz de MeggyesAllya. Cei trei se pun de acord ca înțelegerea, obținută după îndelungi conflicte, să nu fie afectată de eventuale lupte între familiari, considerând că acestea sunt tensiuni minore și o stare a lucrurilor care se schimbă ușor între vecini.⁷³

Cazul familiei Magyi. De origine din comitatul Szabolcs, familia Magyi constituie unul dintre cele mai relevante exemple privind beneficiile familiarității în zona și perioada studiată. Pe parcursul a 2-3 generații, membri acestei familii de nobili mijlocii ajung să dețină mari demnități nu doar la nivelul comitatului, ci și la nivelul întregii Ungarii. Prima apariție în comitatul Ugocea a familiei Magyi datează din anul 1443, când cei trei frați, Paul, Barnaba și Dumitru sunt puși în posesia moșiei *Akly*.⁷⁴ Aflăm abia dintr-un document din 1471 că moșia fusese donată lui Dumitru Magyi și rudelor sale de către Ioan I și Nicolae Perényi.⁷⁵ Donația se datorează, în mod cert, relației de familiaritate stabilite între Ioan Perényi I și Dumitru Magyi, menționată cu certitudine doar în anul 1479,⁷⁶ dar a cărei existență este vizibilă documentar cu mult mai timpuriu.⁷⁷ Dintre cei trei frați, doar Dumitru a fost în mod sigur familiarul lui Perényi. În ceea ce privește donația moșiei *Akly*, Dumitru Magyi s-a confruntat de la început cu împotrivirea fiului lui Ioan Perényi I, numit tot Ioan, care nu dorea înstrăinarea moșiei ce i-ar fi revenit ca moștenire de drept. Cauza este dusă în fața tribunalului, unde Ioan Perényi II depune plângeri repetate împotriva deciziei tatălui și a unchiului său de a dona moșia *Akly*.⁷⁸ O întorsură bizară de situație are loc în anul 1471, după moartea lui Perényi Ioan I, când fiul său recunoaște și întărește în fața tribunalului donarea irevocabilă și necondiționată a moșiei *Akly* către

⁶⁸ Perényi, doc. 462, p. 224-225.

⁶⁹ DL 71076.

⁷⁰ Perényi, doc. 837, p. 409-410.

⁷¹ DL 70979.

⁷² Szabolcs, doc. 658, p. 181.

⁷³ Perényi, doc. 642, p. 307.

⁷⁴ DL 70982.

⁷⁵ Perényi, doc. 549, p. 264.

⁷⁶ Perényi, doc. 589, p. 284.

⁷⁷ Vezi și DL 70920, DL 70928, DL 16828.

⁷⁸ DL 70903, DL 70924.

familiar.⁷⁹ Însă abia un an mai târziu, Dumitru înapoiază moșia familiei Perényi, fără a acorda explicații suplimentare. Este probabil momentul în care Dumitru Magyi dorește să-și dovedească bunăcredință față de familia Perényi și să asigure astfel o relație mai bună și, de ce nu, convenabilă și pentru urmașii săi, cu puternica familie Perényi. Intenția sa nu rămâne nerăsplătită, pentru că în anul 1495 Ioan Perényi donează din nou moșia *Akly* lui Dumitru Magyi și fiilor săi, de data aceasta însă condiționat.⁸⁰ Ascensiunea lui Dumitru Magyi în domeniul funcțiilor și a demnităților este și ea relevantă pentru statutul de familiar. În anul 1457, dualitatea comite – vicecomite de Ugocea este asigurată de Ioan Perényi I, respectiv de familiarul său, Dumitru Magyi.⁸¹ Mai mult de un deceniu mai târziu, în anul 1469, același Magyi ocupă funcția de castelan de *Ida* (comitatul Abauj),⁸² una dintre posesiunile importante ale familiei Perényi. Pentru doi dintre fiii săi, de asemenea, calitatea de familiari ai nobililor Perényi, chiar dacă nu este menționată explicit, constituie un fapt ușor de argumentat. Sebastian este preot paroh al bisericii *Sfânta Fecioară* din *Zevles* în anul 1496,⁸³ iar Paul, fratele său, ajunge să ocupe funcția de vicepalatin al Ungariei în perioada în care demnitatea de palatin era deținută de Emeric Perényi.⁸⁴

Rudele lui Dumitru Magyi ajung și ele să ocupe poziții importante, care se datorează bunelor relații cu familia Perényi. Astfel, Petru, nepotul de frate al lui Dumitru are rangul de pleban de *Zykso* (comitatul Abauj).⁸⁵

Folosind cazul familiei Magyi, se poate demonstra existența cel puțin al unui anume tip de familiaritate ereditară, cea stabilită nu la nivel individual, ci între două familii. Timp de două generații, între nobilii Magyi și Perényi s-au stabilit relații care aveau la bază servicii și obligații reciproce, un indiciu coerent al legăturii de familiaritate. Deși mai vizibile în dreptul familiilor, beneficii au existat de ambele părți, iar relația, deși a cunoscut un punct de criză la moartea lui Ioan Perényi I, a continuat să se mențină convenabilă și pe parcursul generației următoare.

Concluzii. Chiar dacă uneori nu este menționată explicit, relația de familiaritate este prezentă sub o multitudine de aspecte în societatea Ungariei medievale. Pentru că nu beneficiază – și probabil nici nu a beneficiat niciodată, nici în conștiința contemporanilor – de o definiție clară, rolul său poate fi extins sau restrâns, constituind însăși capcana istoricului decis să abordeze acest subiect. Sub aspectul implicațiilor sociale însă, al serviciilor și obligațiilor reciproce, ea este prezentă în societatea acelor timpuri, iar rolul său în acest sens nu trebuie subapreciat.

Procesului de formare al comitatului nobiliar nu se oprește la o asociație, privită uneori chiar ca un sistem corporatist, care funcționează pe baza relațiilor orizontale stabilite între nobili. În paralel cu instituțiile comitatului nobiliar există relațiile ierarhizate bazate pe obligațiile reciproce, cu manifestare în orice domeniu, fie el social, economic, militar sau instituțional. Despre o omogenitate a nobilimii, chiar dacă ea este proclamată în secolul al XIV-lea la nivelul cel mai înalt, nu poate fi vorba, realitate susținută de marea majoritate a specialiștilor. La o privire mai atentă, divizarea nobilimii între baroni sau demnitari, și „restul” nu este valabilă decât, cel mult, la nivelul întregului stat. Termenii „nobilime mică” și „nobilime mare”, care au uneori intercalată și o „nobilime mijlocie” pot constitui realități argumentabile la nivel economic, însă sunt lipsiți de conținut în cadrul social. Relația de familiaritate, în sensul său extins – serviciile și obligațiile reciproce – imprimă o mobilitate a statutului social evidentă la nivel zonal. Folosindu-se de această legătură, un nobil mic din punct de vedere economic are posibilitatea să devină mare din perspectiva prestigiului social.

Se poate înainta o ipoteză, aceea că sistemul bazat aparent pe asociere al comitatului nobiliar este susținut chiar de existența, în subsidiar, a relațiilor puternic ierarhizate, însă tocmai de aceea mai credibile în context social și mai specific umane. Este de altfel greu de presupus că multitudinea de

⁷⁹ Perényi, doc. 549, p. 264.

⁸⁰ DL 71076. Condiția consta în dreptul familiei Perényi de a revoca donația, în schimbul unor bunuri de aceeași valoare.

⁸¹ Ugocsa, doc. 59, p. 45.

⁸² DL 16828.

⁸³ Zevles (Nagyszollos), azi Vinogradovo, Ucraina, este, alături de cetatea Nyalab, cea mai importantă posesiune din Ugocea a familiei Perényi.

⁸⁴ DL 46675, DL 86728, DL 39335.

⁸⁵ DL 70975, DL 70979. Szikszó (Ungaria) aparținea, de la începutul secolului al XV-lea, familiei Perényi.

probleme create de interacțiunile dintre un număr neobișnuit de mare de nobili pot fi rezolvate în totalitate de instituțiile comitatului nobiliar, și cu atât mai puțin de cele ale curții regale. Nu este o întâmplare că unii nobili așteaptă zeci de ani pentru a-și înainta conflictele în fața unei instanțe de judecată, și atunci numai dacă ele se repetă. Micile tensiuni, conflictele limitrofe, sunt rezolvate în mod particular, și nu prin intermediul proceselor juridice care se extind pe parcursul a zeci, chiar sute de ani. Înțelegerile sau contractele sunt încheiate pe cale verbală într-o societate nu atât de bine familiarizată cu scrisul. Din păcate, manifestările sociale care nu se extind la nivel instituțional nu lasă urme scrise, de aceea este dificil de apreciat amploarea lor, iar o aproximație se poate realiza doar pe baza mențiunilor documentare laconice, așa cum este, de cele mai multe ori, familiaritatea.

Tocmai din aceste motive suntem de părere că familiaritatea ține sub control manifestări sociale aparent banale, dar care, atunci când constituie o constantă, pot transforma în haos un sistem aparent bine pus la punct. Este capabilă să ofere un echilibru altfel greu de stabilit între pretențiile sociale ale unui grup mai puțin satisfăcut și ambițiile de ascensiune socială (uneori doar de conservare) ale celor mai puternici. Logica este una simplă: se oferă mobilitatea necesară primului grup pentru o satisfacție parțială, însă nu suficientă pentru a-i permite un salt calitativ prea mare, care poate pune în pericol ierarhia stabilită. De aceea sunt atât de rare donațiile necondiționate de pământ către familiari, și de aceea se întâlnește doar ca excepție familiaritatea ereditară. La toate acestea contribuie caracterul ambiguu al familiarității, care se extinde la diferite niveluri sociale. Astfel, nu putem vorbi despre un grup social separat al familiarelor, și prin urmare nici despre o identitate de grup, care ar putea determina coagularea unor interese. Familiaritatea este un mijloc, și nu un scop în sine, iar din acest motiv alte calități sociale, cum este cea de nobil, se mențin primordiale și continuă să divizeze, deci să facă controlabilă societatea medievală.

Bibliografie:

- Bónis 2003 = Bónis György, *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*, Budapest, 2003.
- DIR C = Documente privind Istoria României, seria C. (Transilvania), vol. I (1075-1250), București, 1951
- DL = *A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL-DF 4.2)*, Budapest, 2003.
- Engel 2006 = Engel Pál, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale (895-1526)*, Cluj-Napoca, 2006.
- Németh 2008 = Németh Péter, *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig*, Nyiregyháza, 2008.
- Perényi = *A Perényi család levéltára (1222-1526)*, coord. Tringli István, Budapest, 2008.
- Rady 2000 = Martyn Rady, *Nobility, Land and Service in medieval Hungary*, Palgrave, 2000.
- Szabolcs = *Szabolcs megye hatóságának oklevelei II (1387-1526)*, coord. C. Tóth Norbert, Budapest – Nyiregyháza, 2003.
- Ugocea = *Ugocea megye hatóságának oklevelei (1290-1526)*, coord. C. Tóth Norbert, Budapest, 2006.
- Werbóczi = Werbóczi István, *Tripartitum opus juris consuetudinarii incltyi regni Hungariae*, Lócse, 1637.

Familiarity relation in Ugocea of the XVth century

Abstract

Scholars have frequently connected the *familiaritas* relation with the theoretical debate referring to the existence or inexistence of the Hungarian Feudalism. This study is attempting the analysis of the social and concrete manifestations of this relation, using the documentary sources and based on a case study: the county of Ugocea in the 15th century.

Based on mutual services and obligations and on a strong personal connection, usually between two nobles, the *familiaritas* relation manifests itself in every domain: social, economical, military, and on the level of almost every institution. Its origins coincide with the formation of the Hungarian nobility, along the 13th century. In the first stage, every nobleman is a part of the king's *familia*, but the personal connection between the multitude of noblemen and the king cannot function at a real level. Once the social status of the royal *servientes* is established, almost every nobleman organizes his court by the model of the royal one, forming the noble's *familia*. The *familiari*'s duties are numerous and diverse: he is participating in the battles with his contractor, he is administrating the noble domain, he is representing the nobleman as an advocate in the judiciary trials, but most of the documents are indicating the violent behavior of the *familiari*, regulating by force the conflicts between contractors, stealing, occupying the land or conducting revenge expeditions ordered by the noblemen. The contractor also has obligations towards the *familiari*: providing food, clothes and shelter, money, protection, functions in the county or state institutions, and rarely land.

The hierarchy established by *familiaritas* sustains the apparently associative noble county. The mobility offered by the *familiaritas* relations for the small landholders is very important, in order to control the tendencies towards power that every nobleman manifests. For the greater noblemen, it is also important to have *familiari*, in order to assure the stability of the system, and to grow more powerful. The *familiari* don't form a social group and don't have a group identity, and this is one of the reasons why the medieval society of Hungary is controllable and stabile.

Reforma religioasă din Transilvania în secolul al XVI-lea în dezbateri dietală. Confesiunea unitariană și dieta de la Turda (6-13 ianuarie 1568)

Florin Bogdan, Simona-Loredana Bogdan

Reforma religioasă care a avut loc în secolul al XVI-lea a început prin mai multe încercări de a reforma biserica romano-catolică, însă, în urma divergențelor apărute în cursul acestor încercări, această acțiune de reformare a bisericii s-a încheiat cu divizarea bisericii romano-catolice și apariția unor noi biserici, dintre care cele mai reprezentative au fost cea lutherană, calvină sau cea anglicană.

Practic începutul Reformei poate fi stabilit la momentul afișării celor 95 de teze ale lui Martin Luther, un călugăr augustinian, la 31 octombrie 1517, pe ușa bisericii din Wittenberg, folosită la acea vreme pentru afișarea notelor universității locale, teze prin care Martin Luther critica practica indulgențelor¹. La ideile lui Martin Luther vor adera într-un timp foarte scurt și alți preoți care au declanșat mișcări de reformare a bisericii, poate cei mai cunoscuți dintre aceștia au fost elvețianul Huldrych Zwingli și francezul Jean Calvin.

În sprijinul Reformei inițiate de Martin Luther au venit mediile umaniste, în primul rând cel al universității din Wittenberg, dar și tiparul, care a contribuit în mod hotărâtor la difuzarea ideilor Reformei, într-o perioadă de timp relativ scurtă Reforma a cuprins aproape toată Europa apuseană, înaintând însă și înspre răsărit, cuprinzând și țări precum Ungaria, Polonia sau Transilvania.

După anul 1530 (anul proclamării Confesiunii de la Augsburg), pătrunderea ideilor protestante în formă lutherană între sașii transilvăneni se intensifică. „Agenți” harnici și de un incontestabil prestigiu cultural, precum Johannes Honterus, V. Wagner sau P. Haller, fac ca luteranismul să ajungă dominant între sașii din Brașov și din Sibiu, devenind confesiune receptă în Transilvania, în anul 1550. În Transilvania însă avem de-a face cu două biserici luterane, pe lângă cea a sașilor existând și una maghiară, al cărei promotor a fost Fransisc Dávid².

Același statut îl va căpăta și calvinismul, acceptat de mulți maghiari (devine confesiune receptă în anul 1564). Gaspar Heltai, din orașul Cluj, a fost unul din propagatorii neosteniți ai acestui curent protestant.

În sprijinul ideilor Reformei, și în Transilvania, ca și în restul Europei, a stat tiparul. O primă etapă în care se încerca atragerea românilor la Reforma religioasă o putem constata în cazul sașilor sibieni, care la 1544 tipăresc *Catehismul lutheran*³ în limba română. Pe aceeași direcție de atragere a românilor la Reformă se vor axa și eforturile brașovenilor care vor sprijini și ei tipărirea de cărți necesare săvârșirii serviciului liturgic în limba română. Astfel, la Brașov, diaconul Coresi va tipări un *Catehism* în 1560⁴.

Referitor la români trebuie menționat și faptul că aceștia au fost trecuți, prin rezoluția dietei de la Sibiu (30 noiembrie – 13 decembrie 1566)⁵ în subordinea superintendentului calvin Gheorghe, cum putem afla chiar din punctul 17 al respectivei rezoluții:

„17. Pentru ca totul să se îndeplinească din punctul de vedere al religiei, toți creștinii trebuie să aibă în vedere morala evangheliei, iar cinstea față de Dumnezeu să nu fie conturbată între nici o națiune, creșterea credinței să nu fie jignită, iar jignirile aduse la adresa lui Dumnezeu să fie curățate și chiar desființate, iar pe teritoriul imperiului în rândul națiunilor idolatrizarea să fie ștearsă, iar cuvântul lui Dumnezeu să fie răspândit în libertate, mai ales în rândul românilor – olahilor – ai căror preoți orbi, și în acest fel îi conduc la pieire atât pe ei înșiși cât și comunitățile în fruntea cărora se

¹ Keith Randell, *Luther și Reforma în Germania, 1517-1555*, Ed. All, București, 1994; Keith Randell, *Reforma catolică și Contrareforma*, Ed. All, București, 2001.

² Ana Dumitran, *Religie ortodoxă - Religie reformată. Ipostaze ale identității profesionale a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2004, p. 81-82.

³ Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche. 1508-1830*, Ed. Academiei Române, București, 1903-1944, vol. I-IV, nr. 5 (în continuare BRV); Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 84.

⁴ Ana Dumitran, *op. cit.*, p. 85.

⁵ *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae (sept. 1666 – jan. 1576)*, vol. II, Budapeșt, 1877, p. 321-328 (în continuare MCRT).

află. Aceia care nu vor să se supună adevărului – biblic – și să se confrunte cu episcopul superintendent György – Gheorghe – despre acest adevăr, iar cei care au priceput acest adevăr și nu vor să dea loc acestui adevăr – episcopi, preoți, călugări – să fie destituiți din funcții, iar cei care conturbă acest lucru – fapt - și nu ascultă de episcopul György – Gheorghe – și de preoții numiți de acesta să fie pecetuiți cu stiloul infidelității”.

În scurt timp acestor două curente ale Reformei, lutheranismul cu formele sale – biserica sașilor și cea a maghiarilor – și calvinismul, li se va adăuga un al treilea, unitarianismul, de înființarea și răspândirea acestui curent al Reformei religioase în Transilvania fiind strâns legate numele lui Fransisc Dávid și al lui Ioan Sigismund.

Dacă numele lui Fransisc Dávid este legat pe rând de biserica lutherană maghiară, apoi de cea calvină, în timp el va trece spre doctrina unitariană, predicând această doctrină în bisericile din Cluj încă din anul 1566, apărută ca o critică la dogma trinitară (crența în Sfânta Treime), de aici și cealaltă denumire a acestei biserici – antitrinitară⁶. Deviza bisericii unitariene este „un singur Dumnezeu”, de aici și denumirea de unitariană (din latinescul „unus” – unul singur).

Actul de constituire al bisericii unitariene sau antitrinitariene este considerat a fi rezoluția adunării dietale de la Turda din 1568 (6-13 ianuarie)⁷. Consultând corpusul hotărârilor dietelor Transilvănene, *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae* nu vom găsi nici o informație care să ne pună în legătură cu biserica unitariană în cazul dietei de la Turda (6-13 ianuarie 1568), singura informație referitoare la religie fiind cuprinsă în următorul paragraf:

„Majestății tale îți raportăm cu supunere că sunt mulți în țara ta care nu se supun episcopului român pe care tu l-ai numit în funcție, ci se supun vechilor preoți și învățăturilor acestora, iar episcopului nu îi permit să își ocupe funcția; din acest motiv te rugăm, conform evangheliei să permiți ocuparea funcției, iar pe cei care se împotrivesc să-i pedepsești”⁸. Deci putem constata că respectivul paragraf se referă doar la românii transilvăneni care priveau trecerea la Reformă cu destul de multă reticență.

Consultând și alte surse aflăm ca și text al rezoluției dietei de la Turda următoarele:

“Măria-Sa, Domnul Nostru, precum a hotărât în adunările precedente împreună cu țara și obștea în privința religiei, așa și în adunarea de față reafirmă cum ca predicatorii să propovăduiască evanghelia pretutindeni, fiecare după credința lui, și obștea dacă-l vrea, bine, dacă nu, nimeni să nu-l oblige, căci ar tulbura liniștea sufletului său, dar să țină predicator a cărui învățătură îi place. Și pentru aceasta nimeni dintre superintendenți, nici alții, să nu încerce a-i vătăma pe predicatori, nimeni să nu fie ocărât pentru religie de nimeni, așa cum am hotărât în constituțiile precedente. Nu i se permite nimănui, ca pentru învățătură să amenințe pe cineva cu privarea de libertate sau funcție, căci credința e darul lui Dumnezeu, ce vine în urma auzirii, iar auzirea prin cuvântul lui Dumnezeu.”⁹

Această dietă de la Turda (6-13 ianuarie 1568) a proclamat libertate și toleranță religioasă pentru religiile lutherană, calvină, unitariană și romano-catolică. Oriunde, în Transilvania, preoții puteau predica și explica evanghelia, fiecare după înțelegerea lui și dacă membrilor comunității respective le plăcea, atunci el putea să rămână, iar dacă nu ei puteau oricând să își aleagă un alt predicator.

Sub influența hotărârilor dietei de la Aiud (1569), la sinodul organizat la Cluj sunt convocați și preoții români care au aderat la Reformă, ei putând cumpăra de aici cărțile necesare săvârșirii serviciului religios, tipărite în limba română de către diaconul Coresi la Brașov în anul 1570¹⁰, respectiv *Psaltirea*¹¹ (care costa 1 florin) și *Liturghierul*¹² (pentru a cărui achiziționare se plătea suma de 32 de dinari).

⁶ Szegedi Edit, *Reforma în Transilvania. Constituirea identităților confesionale*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. II (de la 1541 până la 1711), Institutul Cultural Român, Cluj-Napoca, 2005, p. 242.

⁷ *MCRT*, p. 338-345.

⁸ *Ibidem*, p. 34.

⁹ <http://www.unitarius.com/roman/ist-aman.html> din 3 februarie 2008.

¹⁰ Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Ed. Maria Montessori, Baia Mare, 2005, p. 90.

¹¹ *BRV*, nr. 16.

¹² *BRV*, nr. 9.

Recunoașterea libertății și a toleranței religioase în Transilvania prin dieta de la Turda (1568) a însemnat nu numai impunerea definitivă a Reformei religioase în Transilvania ci și impunerea sistemului celor patru religii recepte, hotărâre reconfirmată în anul 1571¹³, religia populației majoritare, românii, cea ortodoxă nefiind recunoscută ca și religie oficială în principatul Transilvaniei.

**The Transylvanian Reformation from the 16th century in diet's debate.
The Unitarian confession and the diet from Turda (6-13 January 1568)**

Abstract

The Reformation, religious movement initiated by Martin Luther at the beginning of the 16th century, had spread rapidly in all the European regions. Among the areas that adhered to the Reformation are also the urban regions (at the beginning, followed, in the end, also by the rural regions) from Transylvania, where the Lutheranism (1550) and, subsequently, the Calvinism (1564) become official confessions. Shortly after, a third Reformation current, the Unitarianism, joined the other two, promoted by Francisc David, strongly supported by the prince Ioan Sigismund. The full recognition of Unitarianism as religion betided following the Turda diet debate (6-13 January 1568), when it took its place among the official religions, alongside the Roman-Catholic, Lutheran and Calvin religion.

¹³ Szegedi Edit, *op. cit.*, p. 244.

Szatmáron született KATONA MIHÁLY a természeti földrajz magyar úttörője

Fazekas Lóránd

Ha műveit egy világnyelven, mondjuk németül vagy franciául írja, — mert az előbbi nyelvet anyanyelvi szinten ismerte —, ma a német Alexander von Humboldt (1769-1859) helyett az oknyomozó, rendszerező természeti földrajz megalapozójának világszerte Katona Mihályt tekintenék, hiszen a „Közönséges természeti Föld-leírás” című munkájával 24 évvel megelőzte Humboldt „Kosmos”-át, melynek kötetei 1845 és 1858 között jelentek meg, s melyet e tudomány alapművének tekintenek. De Katona írásainak közlésére népének nyelvét tartotta szükségesnek, mert amint könyve előszavában írja „Illyen tzelből titulálta ezt így: a felsőbb Oskola béli Tanulók számára: mert azokat forgatta szeme előtt ennek készítésében”¹

Katona Mihály arcképe, Katona Bálint festménye

Az életút

A szatmári Katona család

1758-at írtak, amikor április 6-án a 41 éves Katona Mihály és a 31 éves Magyoros Borbála, (sz.1727. április 8.) Magyoros Mihály leánya örök hűséget esküdött egymásnak a szatmári Lánchos templom falai között. Egybe kelésükből három gyermek született: György még azon év július 28-án, Éva 1759. február 7-én és Sára 1760. február 5-én. E házasság azonban igen rövid életű volt, mert 1760. április 27-én a fiatal Borbála asszony árván hagyja a családot. A három gyermekkel özvegyen maradt apa két év után köt új házasságot Czégényi István családjának harmadszülött hajadon leányával a 20 éves Czégényi Erzsébettel (sz. 1742. március 10.) 1762. február 18-án. Hogy a férj előző házasságából született három gyermekét magával vitte-e az új kapcsolatba vagy netán a nagyszülők

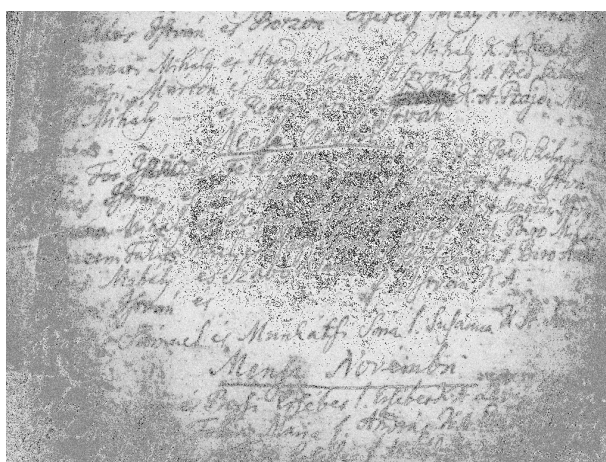
¹ Katona M

nevelték őket, azt nem tudjuk, de azt igen, hogy az új kapcsolatban is gyermekáldásos évek követték egymást.

A házasságkötést követő második évben első szülöttként 1764. október 6-án egy kisfiú látja meg a napvilágot, akit Szegedi István és felesége tart a keresztség alá. A gyermek a keresztségben a Mihály nevet kapja. Ő az aki felnőve református papsága mellett a természeti földrajz úttörő szakértője lesz. Életrajz írói a születés dátumát október egyes szerzők november 9-re teszik, de a Szatmári (Láncos) egyházközség anyakönyvi bejegyzéséből (Matricula Ecclesiae Ref. Szattm. Anno 1704) hatodika olvasható ki, annak ellenére, hogy pont azok a lapszegélyek a legelnyűttebbek, ahol az ő bejegyzése található.

Az anyakönyv 1764-es évének első bejegyzése

Katona Mihály anyakönyvi bejegyzése

A kis Mihály születését megelőzően és főleg azt követően öröm és bánat, keresztelés és temetés egymást váltva érik a családot. A 18. század második felében egy rettegett járványos betegség, a himlő arat a gyermekek soraiban a szatmári tájakon. A tanulmányozott egyházi anyakönyvben van olyan lap, melyen az egész oldalt e járványos kórban elhunyt, főleg fiatalok bejegyzései töltik ki.

Így hal meg 1764. január 2-án négy esztendősen az első házasságból született Sára. 1769. elején született egy kislány, akit keresztség nélkül kellett eltemetni, de lehet, hogy halva született. Még ezen év november 24-én megszületik az anya nevére keresztelt Erzsébet (sz.1769. november 24.) aki mindössze egy napot él. Az első házasság második gyermeke Éva 12 évesen 1771. január 28-án esik a fertőzés áldozatául. A következő év februárjában egy kisfiú érkezik a családba. Pált (sz. 1772. február 8.) G. Kiss György és felesége tartotta a keresztelés szentsége alá. 1775. július 18-án újabb fiú gyermekkel bővül a család, de István ahogy őt az anyakönyvbe bejegyezték, mind össze 13 napot élt. Három év múlva a három fiúgyermek: a már 20 éves György, a 14 éves Mihály és a 6 éves Pál mellé a házaspár valószínűleg egy kislányt szeretett volna, de helyette 1778. december 2-án újabb fiúcska született, József, de ő is az örömen túl csakhamar tragédiát hozott, mert pár hónap után távozott az élők sorából.

Az anyakönyvi bejegyzések legtöbb esetben nem tüntették fel a gyermek nevét, csak annyit írtak, — például az utolsó halálesetnél, hogy „Katona Mihály fia Himlőben elhunyt 1779. április 10-én” — minden bizonnyal a legkisebbéről, Józsefről van szó. A gyermekek temetése ima és éneklés mellett folyt le, jegyezték be az anyakönyvbe.

A tanulás évei

Mihály, az elemi osztályokat és két grammatikai osztályt szülővárosának neves Református Kollégiumában végezte. Azért nem a teljes középiskolát, mivel a Helytartótanács 1754-ben szigorú rendeletben meghagyta, hogy „az iskola két tanító vezetése alatt csak a grammatikáig engedtetik meg, azon felül eltöröltetik, a professor elbocsájtandó és a tanuló ifjúság szétosztandó”. Ez a szigorú lefokozó intézkedés a jezsuiták irigységéből eredt, akik szintén gimnáziumot működtettek a városban, s nem nézték jó szemmel, hogy miután Németi gimnáziuma egyesült a szatmárral, ez utóbbi igen

megerősödött. Ezért panasszal éltek a Helytartótanácsnál, mely a jezsuiták panaszát előbbre tartotta mint a református gimnázium tekintélyét. A Kollégium 1747 – 1820 közötti évekre vonatkozó anyakönyvei — melyek az ő jegyeit is tartalmazhatták — elvesztek. Az viszont ismert, hogy 1782. április 15-én Debrecenben már tógás diákká avatják, ami azt jelenti, hogy már a főiskola hallgatója volt.

A nyolcvanas évekre megürül a családi tűzhely. György már családot alapít, Mihály Debrecenben tanul, egyedül Pál maradt még otthon, aki egy pár év múlva 13 évesen édesanyjának egyedüli támasza kellett legyen.

Mihály debreceni tanulmányainak teljében van mikor családját tragédia éri. 1785. december 2-án 68 éves korában meghal az édesapja. Őt prédikációs temetéssel helyezik örök nyugalomra, mely temetési mód a család jó anyagi helyzetére utal (ezt azért tartjuk megjegyzendőnek mivel semmit nem tudunk a család megélhetési forrásáról). A téli idő és az akkori útviszonyok miatt, ha értesült is apja haláláról nem valószínű, hogy részt vehetett a temetésen.¹

Az 1782-ben indult főiskolai évei alatt különös szorgalomról és tehetségről tett tanúlságot, ezért 1788-tól a grammatisták, rhetorok és logikusok tanítójává nevezték ki. Két év után 1790-től a főiskola könyvtárosa, 1793-tól pedig már az Odera menti Frankfurt egyetemének hallgatója, közben 1796-ban Jéna és Erlangen egyetemét is látogatja.

Népéért élt

1796-ban hazatérve a Komáromi Református Gimnáziumban tanári állásra pályázik, ahol alkalmazást is nyert. Épp ebben az időben van az iskola szervezésének folyamata, melyben ő maga is bekapcsolódott, sőt a vezetésben is részt vett. Szemléltető eszközökkel szereli fel a szertárakat, melyek gyűjtésébe diákjait is bevonja. Ő reá bízta a V. Superintendencia „A Föld Mathematica leírása” tanítását a mellyhez ő, a szoros egybekötötetésre nézve, a Systema Planetariumot, Globológiát és Astognosiát is ragasztani egy úttal szükségesnek ítélte.” A gimnáziumot „Trivialis Oskolából” ő nevelte-fel, és ő állította a Gymnasiumok sorába.”

1803-ban meghívták a Komárom melletti Búcs község lelkészi állására, melyet elfogadva haláláig töltött be. A papi elfoglaltság azonban nem szakította el az „Oskolától”. Tanári évei alatt összeállított jegyzeteit egyre tudományosabb szintre, egyre jobban tökéletesítve kézikönyvekké bővítette, melyek azonban túlnőttek egy kézikönyv igényein. Ismerte a kor összes nevesebb tudósának munkáját, s azok eredményeit be is építette saját könyveibe. Földrajzi munkáján kívül könyvet állított össze Logica, Psychologia, Anthropologia címmel, de korai halála miatt ezek kéziratban maradtak. Rendszeres műszeres időjárás megfigyeléseket végzett már komáromi, majd búcsi évei alatt. 1812-től seniori tisztet visel és hivatásánál fogva mintegy 50 „Oskolák Inspector” is.

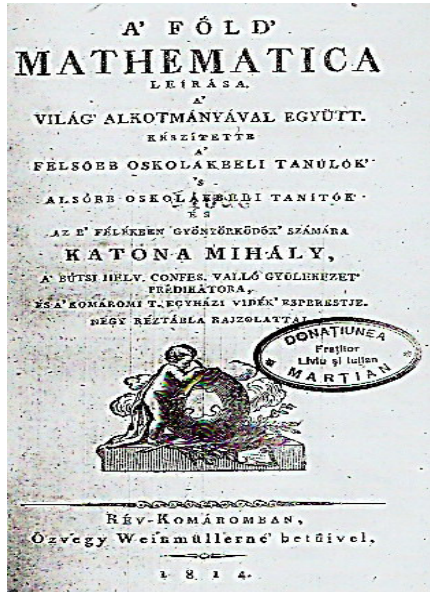
Búcsra telepedve megnősült, feleségül vette Szarka Évát, Komárom egyik kiemelkedő polgárának leányát, akitől négy gyermeke született. A boldog családi életet a fiatal asszony korai halála igen felborította. A négy gyermekkel özvegyen maradt lelkész, hogy családjának sorsa rendezettebb legyen újra nősülni kényszerül. E házasságból is négy gyermekkel bővült a család. 56 éves mikor súlyosan megbetegszik „lábai a testnek hordozására egyáltalában elégtelenekké lévén, különösen két esztendő óta szüntelen ágyban ülni vagy feküdni kénytelenített.”

Viszonylag fiatalon, 58 éves korában 1822. május 9-én hunyt el Búcsón, ahol hosszú éveket töltött a nagyközség népes gyülekezetének lelki szolgálatában. A falu temetőjében helyezték örök nyugalomra. Haláláról az egyházi anyakönyvbe a következőt jegyezték be: „1822. május 9. Nagytiszteletű Tudós Katona Mihály úr, a komáromi tiszteletes egyházmegyének 10 esztendőig volt nagyérdemű seniora és ezen búcsi eklézsiának 19 esztendőig volt hív lelkipásztora, minekutána 3 egész esztendőig a köszvény fájdalmaiban sýnylódott volna ágyának fenekére szegezettvén, e folyó hó 1822. esztendő május hónapja 9-én reggel nagy mértékben érvén gutaütés, halálos álomba merülve, délután negyedfél órakor hosszas szenvedéseit elvégezte, minden jók előtt becses életének 58. esztendejében. Eltemettetett május 12-én vasárnap nagy tisztességgel, számos prédikátorok és úri rendeknek és mindenfelől összesereglett nagy sokaságnak jelenlétében.”³

³ Szénássy Z.

Katona Mihály a földrajztudós

Katona Mihály tudományos munkássága elsősorban a természeti földrajz terén emelkedik ki. Két munkájával alapozta meg a korszerű földrajzi szemléletet, melyek közül az első „A Föld Mathematica leírása a Világ alkotmányával együtt”, mely 1814-ben Rév-Komáromban jelent meg. A kiadás költségét elhunyt feleségének szülei biztosították, melyről a szerző a könyv bevezetőjében így emlékezik: „... az én boldogult Nemes Szarka Éva Asszony után, az én Drága kedves és Jóakaró Ipám Uram, a Komáromi Reformáta Eklésia mostani Nagy érdemű Fő Curátora, Nemes Nemzetes és Vitézlő Szarka János Úr, hasonló nemes gondolkozású és buzgóságú kedves élete párjával Nemes Sulyok Éva drága Napam Asszszonnyal; kik is megegyező akarattal, az ezen Munkára terjedő költségnek nagy részét, az az a Typographust illető részt, nem tsak megigérték, hanem arra kerek számban, ezer forintot váltó tzedulában, előre valósággal le is fizettek.”⁴

Katona Mihály első könyvének címlapja

A' KÖNYV' RÖVID SUMMÁJA. BÉVEZETÉS.

I. Megfogás a' Geographiáról, Mathematica, Physica, Politica, Régi, újabb, Generalis, Specialis Geographia. Világ, Világ' Alkotmánya. § 1-4.

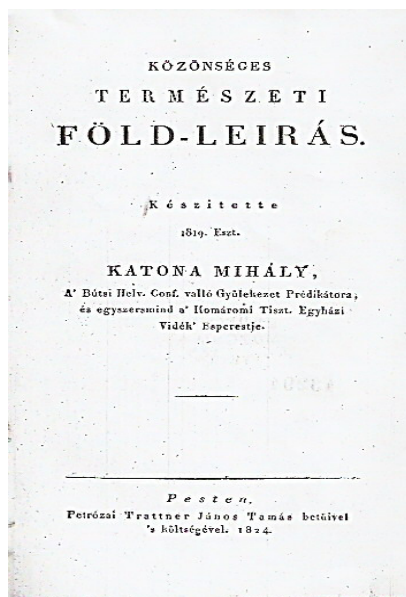
II. Föld' Abroczok. Univerzalis, Particularis. Generalis, Specialis, Folyó'vizi, Hadi, Posta, Tegeeri, Föld' Abroczok, Oskolai Atlas, Eg' s Föld' Mesterséggel készített golyó'bisz. Spara' Armillaris. § 5-8.

A' FÖLD' MATHEMATICA LEÍRÁSA.

ELSŐ SZAKASZ.

A' Föld' külső formájáról, Tengelyéről, Pólusairól, Zenitéről, Nadiréről, Lineákról, Karikákról, Szegelyekről, Golyó'biszokról, nagyobb' s kisebb Karikákról, Parallelikról, § 1-7. Az' Equatorról, Meridiánusokról, Déli linea' húzásáról, Éles Meridiánusról, a' Helyek Geogr. hosszúsága, szélessége, Pólus' magassága. Az' Equator' és Meridiánus' grádusainak Mértékegységé' való változásáról. A'oknak hafna a' Föld' Globusok' és Föld' Abroczok' készítésében. A' Meridiánusok' különbözősége szerint, különböző Helyeken, különböző időben vagyon Reggel, Dél, és Estve. A' Helyek Geographiai szélessége' megtudása' módja. A' Hosszúság' me-

Az első könyv bevezető lapja

Katona Mihály második könyvének címlapja

Az első könyv bevezetőjének rézmetszete

⁴ Katona M.

A kiadáshoz Karas Ferenc korának híres rézmetszője és térképrajzolója készített négy életképet, melyek a fejezetek bevezetőjeként, mintegy a kor hangulatával próbálják illusztrálni ezt a kiemelkedő munkát.

Az első egy könyvtártermet ábrázol három kisdíákkal, akik hatalmas könyvek előtt a tudományok elsajátításával foglalatoskodnak, háttérben könyvekkel teli polc, előtte hatalmas földgömb, de tengelye még függőlegesen áll, pedig épp Katona volt az, aki a könyv csillagászati részében „ a glóbus valóságos helyzetbe állítását, (a tengelyferdeséget) a megvilágított félgömb meghatározását ” megtette. A második metszet Komárom egyik városrészletét ábrázolja, közepén a Dunával, melyre az egyik parton egy házsor tekint, míg a másikon egy férfi és egy nő vizet húz egy csigás kútból. A harmadik metszet egy virággirlyantos koszorú, míg a negyedik egy kő díszvázát ábrázol. A könyv végén két kinyitható tábla a Földön való tájékozódást és a bolygók mozgását illusztrálja. Ezeket egészíti ki még két színes csillagképeket bemutató lap, egyiken az északi, a másikon a déli félteke csillagalakzataival.

Második könyvét 1819-ben fejezte be „Közönséges természeti földleírás” címmel, de saját bevallása szerint még betegsége alatt is tökéletesítette, bővítette. Ez a poszthumusz munka Katonát a magyar természeti földrajz első önálló rendszerezőjeként és hosszú évtizedeken át felülmúlhatatlan alapvetőjeként állítja elének.”⁵ Ennek kiadását a szerző azonban már nem érte meg, pedig ez a jelentősebb műve.

A második könyv szatmári vonatkozásai

Katona Mihállyal kapcsolatosan még egy szatmári vonatkozásról is szót kell ejtsünk. Második földrajzi munkája a „ Közönséges természeti földleírás ” kiadásához petrózi Trattner János pesti nyomdász és könyvkereskedőnek előjegyzés útján sikerült vásárlókat gyűjtenie, s így 1824-ben Pesten e munkát megjelentetni. Minden megyéhez elküldte ezt a felhívást, és a kiadásban fel is sorolta a megrendelők nevét, címét és a közügyekben való szerepét. Szatmár megyére vonatkozólag a következők ismeretese:

„A T.T. Előfizető Urak Nevei Nagykárolyban. Ts. Szirmay György Urnál:

Nagyságos Kis-Dobronyi Issak Sámuel Cs. K. Tanácsos és Te. Szathmár Vmegye első Al-Ispánja

Tekint. Mandi Mandy József Tek. Szathmár és Beregh Vmegyék Tábla bírāja.

Szirmai Szirmay György, Tek. Szathmár Vmegye Vice-Notáriusa ”

A három előjegyzésből sajnos egy sem került utólag megyénk közkönyvtáraiba, így a mai ismereteink szerint a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban lehet ehhez legközelebb hozzáférni. Az előjegyzésből következtethetünk, hogy a 19. sz. elején Nagykároly volt a megyeközpont, hisz ott dolgozott a megyei segédjegyző, kitűnik, hogy ki volt a megyei alispán, valamint a táblabíró.

Tartalmilag ez a mű hat szakaszra tagolódik, melyeknek további alfejezetei vannak:

1. A lakható Földről vagy Szárazról,
2. A Vizekről,
3. A Levegőről vagy Gőz Környékről,
4. A Föld Productumairól vagy Terméseiről,
5. A Föld felszínén történő Változásokról,
6. A Föld formáltatásának Históriaja,

Ez a hat fejezet teljes egészében átfogja a természeti földrajz anyagát. „Felosztásában (azonban) Katona nem követi a helyes módszertani sorrendet, s a légkör fizikai arculatát csak a harmadik fejezetben tárgyalja.”⁶ Katona munkáival tulajdonképpen talpra állította a földrajztudományt, összegyűjtve és rendszerezve mind azt a Földre vonatkozó ismeretanyagot, melyek más tudományokban ágyazódva azok perifériáin helyezkedtek el. Egy szintézist végzett el, mely révén megszületett egy új tudomány a természeti földrajz, s vele együtt egy földrajzi szemlélet, földrajzi gondolkodás. Magyar nyelvvezete miatt ezek a munkák sajnos nem válhattak abban a korban az emberiség közkincsévé, sőt még a magyar tudományos élet sem állt azon a szinten, hogy ezeket az új

⁵ Bulla B

⁶ Incze A

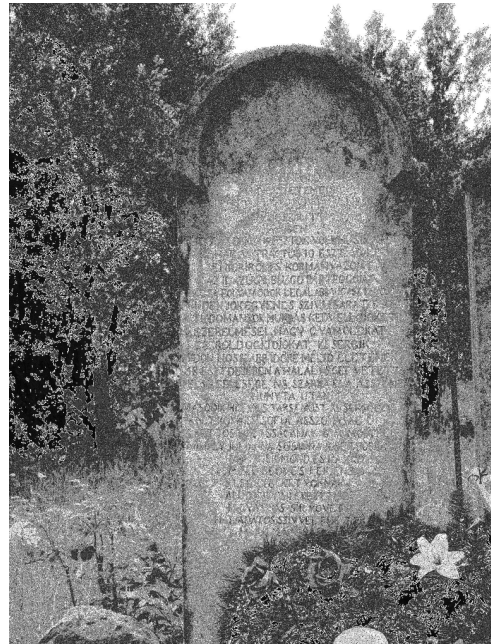
eredményeket országszerte elterjesztve ismerté tegye, így még hazájában is lassan feledésbe ment. Korunk feladata kell legyen, Katona ébresztése, s első sorban a szülőváros iránta való tisztelete.

Katona Mihály síremléke

Búcs község Komárom (Komárno Szlovákia) és Párkány (Štúrovo) között, a Duna mentén elhelyezkedő református falu. Itt nyugosza örök álmát Katona Mihály. Sírja ma a temetőkápolna jobboldalának közelében helyezkedik el, ahova a régi temetőből 1923. április 17-én helyezték át, mivel azt a temetőrészt felszámolták. A sírt felnyitásakor látták, hogy „A koporsók sárga porrá váltak, de a csontok között selyem ruhadarabokat, papi palást maradványait és egy aranygyűrűt találtak.”^{7 8} A dupla síron a Gerecsen hegység (Magyarország) vörös tardosi mészkövéből készült, (a környék vörös márványnak nevezi) két sírkő állít emléket a tiszteletesnek és első feleségének, melyet második felesége és gyermekei hálából emeltettek az örök emlékezet fennmaradására. A közel 200 éve íródott szövegek kissé régiesen, de részletesen elmondják, kik is nyugszanak a hantok alatt.

Katona Mihály és első feleségének síremléke a búcsi temetőben

Katona Mihály síremléke

Az alábbiakban Katona Mihály síremlékének szövege olvasható, mely teljes egészében nagybetűvel és sok rövidítéssel íródott:

„ HALANDÓ / AKAROD TUDNI E SIRHALOM KINEK FEDI / HIDEG TETEMEIT? / N.T.T. KATONA MIHÁLY ÚR / NYUGSZÉK ITT, / AKIBEN / A BÚDSI SZ. EKKLA. 19 ESZT-DIG VOLT / HŰS. L. PÁSZTORA / A KOMÁR. V TRAKTUS 10 ESZT. VOLT / SENORI BÖLTS KORMÁNYOZÓJÁT / AZ IGAZ ÜGY BUZGÓ PÁRTFOGÓJÁT / A HOZZÁFOLYAMODÓK LEGALÁBB VIGASZTALÓJOKAT / MINDEN JÓ KEGYENES SZIVŰ / BARÁTTYOKAT / A TUDOMÁNYOK MUNKÁS KEDVELLŐJÖKET / SZERELMESEI NAGY GYÁMOLOKAT / ÉS BOLDOGITOJOKAT KESERGIK. / MIDŐN HOSSZABB IDŐRE, MÉLTÓ ÉLETÉNEK / 58. ESZTENDEJÉBEN A HALÁL VÉGET VETETT / ELSŐ FELESÉGE NS. SZARKA ÉVA ASSZONY / HUNYTA UTÁN / MÁSODIK HITVESTÁRSA MOST KESERGŐ ÖZVEGYE / N.T. KOVÁTS SOFIA ASSZONYSÁG / S KETTŐS HÁZASSÁGÁNAK GYÜMÖLTSEI / MIHÁLY. JULIÁNNA. SUSANNA. JÓZSEF. BORBÁLA. / MÁRIA. SIGMUND. ÉS LAJOS. / MINT

⁷ Szánássy Z

KEDVES FÉRJÉNEK / S LEGJOBB ATTYOKNAK / ÁLDOTT EMLÉKEZETÉRE / E GYÁSZOS SÍRKÖVET / HÁLADATOS SZIVVEL EMELTETTÉK / MÁJUS 12-KÉN 1822. ”

Az első feleség sírkövének felirata a következőképp hangzik:

Katona Mihály első feleségének síremléke

Régi sírkövek a búcsi temetőben

„ ITT HELYEZETETT / TESTÉRE NÉZVE / ÉLETE VIRÁGÁBAN / ELHERVADVÁN / N.S. N ZS. SZARKA ÉVA ASSZONY / T.T. KATONA MIHÁLY ÚR / KEDVES ÉLETE PÁRJA / ÉLT. KEVÉS HIJÁN XXVIII ESZT. / HÁZASSÁGBAN TÖLTÖTT X ESZT. / MEGHALT MDCCCVII. ESZT. / KAR. HAV. 16. N. / AZ ASSZONYI NEM ÉKESÉGÉT / BÚS FÉRJE / VÉLETLENÜL ELSZAKASZTOTT / HIVŐ FELESÉGÉT / ÉDES, SZÉP, JÓ LEÁNYOKAT / SZERELMES ATTYOK FIÁT / NEVELETLEN ÁRVÁI / MIHÁLY. JULIÁNNA / SUSÁNNA ÉS JÓZSEF / ÉDES ANNYOKAT / SIRATJÁK Ő BENNE / E NYUGVÓ POROKAT IDE HELYEZTETTE / A BÚTSI REF. EGYHÁZ 1923-BAN. ”

A falu, neves lelkészéhez méltón élteti a múltat. A községben zajló Emese Udvarházi Napok alkalmával mindég megkoszorúzzák a síremlékeket.

Forrásanyag:

1. Beluszky Pál: Katona Mihály emlékezete, Földrajzi Közlemények 1964/4
2. Bulla Béla: Néhány szó a magyar földrajztudomány haladó hagyományairól Földrajzi Közlemények 1954/1
3. Dr. Hevesi Attila: Katona Mihály a magyar földrajztudomány megteremtője Földrajzi Közlemények 1971/2-3
4. Dr. Hevesi Attila: Varga Mártom és Katona Mihály a magyar természeti földrajz tudományának előfutára Földrajzi Közlemények XX (XCVI) kötet 1972. évi 1.szám
5. Incze Andor: A magyar természeti földrajz fejlődéstörténeti vázlata doktori értekezés, Kolozsvár 1942
6. Katona Mihály: A Föld Mathematica leírása a Világ alkotmányával együtt Rév-Komáromban 1814.
7. Katona Mihály: Közönséges természeti Föld-leírás, Pesten 1824.
8. Lukács Ágnes: Emlékezés Katona Mihályra, Elhangzott 2008. április 19-én Búcsott
9. Soóky László: Emlékezés Katona Mihályra, a magyar földrajztudomány megalapozójára, Honismeret 1983
10. Szénássy Zoltán: Katona Mihály a földrajztudomány magyar Humboldtja Új Komáromi Olympos című könyv.

11. Matricula Ecclesiae Ref. Szathm Anno 1704.

La Satu Mare s-a născut Katona Mihály, precursorul geografiei fizice

Rezumat

La data de 6 octombrie 1764 s-a născut Katona Mihály fiul lui Mihály și Czégényi Erzsébet. A fost botezat în biserica reformată Lantos. A terminat clasele elementare și două clase de liceu la Colegiul Reformat. La data de 15 aprilie 1782 este în rândul studenților din Debrecen, iar în 1793 frecventează cursurile Universităților Frankfurt am Oder, Jena și Erlangen. După ce și-a terminat studiile s-a întors acasă și în anul 1796 a fost angajat ca profesor la Liceul Reformat Komárom. După șase ani a fost invitat în comuna Buč să ocupe postul de preot, unde a trăit cu familia sa. A decedat la 10 mai 1822.

Ca profesor s-a ocupat și a predat astronomia, geomorfologia și geografia fizică. Din aceste ramuri ale geografiei a întocmit și a editat în anul 1814 o carte cu titlul „A Föld Mathematica leírása a Világ alkotmányával együtt ” și după moartea lui în 1824 a apărut un volum cu aceeași temă dar mai bine elaborat cu titlul „Közönséges természeti földleírás ”.

Katona Mihály merită să fie recunoscut și în orașul său natal.

Documente privind elevii Gimnaziului Regal Major și Liceul Episcopal Romano Catolic de Satu Mare

dr. Bura László

1. Profesorul universitar Jakó Zsigmond mai mult de zece ani a atras atenția asupra sarcinii neîntârziate ale istoriei noastre culturale, prezentarea istoriei școlilor noastre medii, respectiv al rolului lor social întrecând istoricul lor cadru cunoscut până în prezent.¹

Școlile medii care au fost înființate în orașul Sătmar în secolul al 17-lea, l-au format într-un centru școlar, care școlariza elevii nu numai din județul Sătmar ci și din cele învecinate, dar chiar și din părțile mai îndepărtate ale țării.

Încadrându-se în munca de cercetare de istoria școlară prima dată m-am ocupat cu gimnaziul reformat fondat în secolul al 17-lea, apoi cu colegiul jezuit fondat de cardinalul Pázmány Péter tot în cursul secolului al 17-lea. În urma desființării ordinului călugăresc al iezuiților, gimnaziul condus de ei a fost preluat de călugării ordinului paulian, iar fiind desființați și ei, gimnaziul și-a încetat activitatea.

În studiile care se preocupă cu gimnaziile sus amintite nu am prezentat doar datele și evenimentele istorice ale gimnaziilor, ci și viața internă a școlii, conducerea școlii, programele de studiu, materiile de învățământ, biblioteca școlară, legile școlare.

Matricola gimnaziului reformat a păstrat numele elevilor între anii 1610 și 1737, iar cea condusă între anii 1820 – 1855 a păstrat doar numele elevilor din clasele inferioare, ale școlilor civice și a celor elementare.

Nu cunoaștem numele elevilor gimnaziului jezuit și paulian.

Episcopia de Satu Mare înființată în 1804 încă în anul înființării a reușit să înființeze – decoamdată numai ca instituție privată – liceul episcopal,² apoi în anul 1805 a obținut aprobarea Consiliului Guvernator să redeschidă gimnaziul³ cu profesori piariști. Nu i-a reușit însă să aducă pe piariști la Satu Mare, astfel gimnaziul a pornit doar în anul școlar 1807 cu trei clase, apoi în anul următor a devenit gimnaziu complet de șase clase.⁴

Potrivit reformei de învățământ habsburgic din 1852 (numită Organisations Entwurf) care a prevăzut înființarea gimnaziilor de opt ani, cele două instituții de învățământ s-au unificat sub numele de Szatmári Katolikus Főgimnázium (Gimnaziul Catolic Major).

Arhiva Gimnaziului Catolic Major a fost păstrată mai târziu de gimnaziul reorganizat în 1863 de Consiliul Guvernator, care a primit numele: Királyi Katolikus Főgimnázium (Gimnaziu Superior Regal).

În urma împrejurărilor din perioada postbelică (după 1944) arhiva veche a liceului s-a distrus.

Ca sarcina cea mai importantă am considerat publicarea matricolelor școlare importante descoperite în cursul muncii de cercetare, deasemenea a actelor complementare, respectiv a acelor, care au ieșit la iveală mai nou. Astfel în volumul Szatmári diákok 1610 – 1852 [Elevii sătmăreni 1610 - 1852]⁵ am descris și am publicat fidel și literal matricolele mai sus amintite și diferite documente complementare. Indexele alfabetice ale volumului de mai sus fac posibil să avem acces și după nume la elevii care studiau în școlile sătmărene.

Folosirea de nume în perioadele studiate era haotică enorm, prin urmare identificarea elevilor care au studiat eventual și în alte școli din țară sau chiar în academii din străinătate nu este ușoară, dar – sperăm – este posibilă cu un procentaj de eroare redus.

¹ Sarcinile, punctele de vedere principale și metodologice ale prelucrării le a conturat în studiul intitulat *A Bethlen kollégium diáktársadalma a feudalizmus korában* [Societatea de elevi a Colegiului Bethlen în epoca feudalismului]. In: Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662 – 1848*, Ed. Kriterion, București, 1979. 41 – 80.

² În această instituție se înscriau absolvenții gimnaziului de șase clase, care doreau apoi să-și continue studiile la o instituție superioară de învățământ (universitate).

³ Școala medie care era formată din 4 clase inferioare (de gramatică) și 2 superioare (umanistă).

⁴ Numele școlii: Nagyobb Királyi Gimnázium (Gimnaziu Regal Major).

⁵ *Szatmári diákok 1610 - 1852*. Közreadja Bura László. Fontes rerum scholasticarum V. Szerkeszti Keserű Bálint. Szeged, 1994. (351 pagini)

Indexele alfabetice le-am făcut separat pentru fiecare școală, le-am contopit doar formele care se deosebesc prin ortografia lor.

2. Întrucât în Transilvania nu era cunoscută forma de învățământ de liceu, în cele din urmă prezentăm scurt această unitate școlară care a funcționat în Sătmar în prima jumătate a secolul al 19-lea.

Liceul Episcopal Romano Catolic de Satu Mare a fost înființat în anul 1804 după înființarea episcopiei romano catolice de Satu Mare și a funcționat până în anul 1852, data când ca urmare a reformei de învățământ austriece (numită Organisations Entwurf) au luat naștere școlile medii, adică gimnaziile de opt ani.

În primul rând este necesar ca să stabilim locul liceului episcopal în sistemul de învățământ al epocii respective. La data înființării liceul episcopal a fost școală particulară susținută de episcopia romano catolică, dar pe parcurs a devenit un liceu public, care a avut dreptul de a emite certificate valabile care au îndreptățit absolvenții liceului să se înscrie la universități.

Mai târziu și salariile profesorilor au fost suportate de veniturile fiscale ale statului.

Însemnătatea unității școlare se remarcă și din faptul că în Regatul Maghiar de atunci acest liceu a fost – după liceele din Eger, Szeged și Nagyszombat – al patrulea liceu public recunoscut de autoritățile de stat.

Liceul episcopal a școlarizat elevii absolvenți ai gimnaziului, care la vremea respectivă era de șase clase. Studiile liceale au servit elevilor seminariști la continuarea studiilor teologice, celorlalți la continuarea studiilor juridice, medicale, sau tehnice.

Profesorii liceului în parte erau absolvenți ai științelor filosofice, mai mulți aveau titlu de doctor în filosofie, unii aveau pregătiri juridice, alții au fost profesori de teologie. Caracterizările anuale ale profesorilor atestă că un criteriu de bază în alegerea profesorilor era cunoașterea de limbi, am constatat că în afara limbii latine fiecare profesor cunoștea cel puțin trei limbi, și anume limba maghiară, germană, slavă (probabil ruteana sau slovacă), unul cunoștea limba armeană, iar ca a patra limbă unii cunoșteau limba română sau franceză.

Profesorii liceului au fost specializați în general pentru predarea de două (mai rar trei) obiecte de studiu. Documentele școlare ne arată materialele predate în liceu: în fiecare semestru se studia câte un obiect de știință umanistă, logică sau etică, psihologie sau filosofie, istoria filosofiei, deasemenea religie; au învățat istorie (istoria religiei și a culturii, cezarologie, istorie pragmatică); pe lângă acestea se studiau mai multe obiecte reale și tehnice: matematică (algebră, geometrie practică), matematică aplicată, fizică, cunoștințe agrare și științele naturii, hidrotehnică, construcție civică, arhitectură.

Limba și literatura maghiară au studiat separat, elevii care aveau limba maternă maghiară au studiat și au prelucrat opere literare, iar elevii de alte limbi materne (dacă se pregăteau pentru cariera de funcționar public) au studiat limba maghiară.

Cunoaștem concret manualele liceale folosite în anul 1828, (le înșirăm fără numele autorilor): *Oeconomia ruralis*; *Algebra és Geometria*, *Physica*; *Historia naturalis*; *Historia universalis*; *Doctrina Religionis*. Tot în acest liceu mai multe obiecte au fost predate de profesori în baza cursurilor întocmite de ei: *Mathesis applicata*; *Architectura civilis*, *Hydrotechnica*, *Geometria practica*; *Historia pragmatica*; *Logica*, *psíchologia*, *empirica*, *metaphisica*, *ethica*, *philosophia*.

În afara manualelor și cursurilor (notițe) profesorilor, elevii au folosit biblioteca valoroasă a liceului (acuma omit s-o prezint în mod detaliat), menționez doar că predarea istoriei a inclus și geografia, dovedit prin faptul că volumul al 5-lea al operei *Rudimenta istorica* (folosit la liceu) avea titlul: *Rudimenta geographica*.

Elevii care se pregăteau pentru cariera bisericească respectiv pentru continuarea studiilor teologice, în vederea aprofundării cunoștințelor lor au avut la dispoziție multe opere filosofice, operele autorilor catolici dar și protestanți. Biblioteca a avut deasemenea cărți și dicționare necesare la învățarea limbilor antice (latină, greacă), respectiv limba (contemporană) italiană.

O sursă bibliografică afirmă că liceul în cursul celor cinci decenii a școlarizat un număr de 5435 elevi. Datorită faptului că o parte considerabilă a arhivei liceului s-a distrus în cursul războaielor mondiale, respectiv în era comunistă, am reușit să reconstituim doar un număr de 3811 elevi, dintre care am stabilit numele, originea socială și etnică a unui număr de 1964 de elevi. Majoritatea lor (70%)

provine din localitățile județului Satu Mare, apoi din Maramureș (18%), după care urmează județele Ung (10%), Bereg (9%), Ugocea (8,3%), Szabolcs (4,98%), și în procentaje mai mici din multe alte județe (ex. Bihor, Regiunea Chioarului etc.)

Dacă analizăm originea socială (cunoscută) a elevilor, constatăm că cei mai mulți provin din familii de intelectuali (26%), urmași de nobili (13,59%), dar este însemnat și procentul elevilor proveniți din familii burgheze (mici meseriași, economi, intențenți, comercianți cu amănuntul) (7,27%) și de agricultori (5,75).

Este de menționat că dintre elevii proveniți din familii de intelectuali cea mai însemnată pătură o formează preoții și dascălii greco catolici, astfel 52% din elevii cunoscuți după originea lor socială (= cu 17% din elevii liceului) provin din familii de preot sau dascăl greco catolic. Presupunerea noastră este că cercetarea și studierea carierei lor de mai departe (consultarea arhivelor diecezene greco catolice de Baia Mare, Oradea, Munkács = Mucacevo) ar întemeia faptul că acest liceu a avut un rol deosebit în formarea preoților (teologilor) greco catolici români și ruteni din prima jumătate a secolului al 19-lea.

Ipoteza de mai sus este verosimilă și în baza provenienței etnice a elevilor. Documentele existente menționează originea etnică doar la 1201 elevi cunoscuți după nume, dintre care 172 (14,27%) sunt ruteni, 116 (9,62%) sunt români.

Studiind documentele liceului constatăm, că atât în conștiința celor care au înregistrat, cât și în conștiința părinților (elevilor) se amestecă noțiunea de etnie, de limbă maternă, noțiunea de țară, și de naționalitate, astfel din registrele matricole reiese că elevi cu nume de familie maghiară (conform declarației lor respectiv a părinților) sunt români sau ruteni, alții, cu nume de familie cu sufixe române sau rutene, declară că sunt de etnie maghiară.

Așadar în cazul elevilor greco-catolici apartenența de biserică de rit oriental în multe cazuri nu ne ajută în stabilirea etniei lor.

Aceste date reflectă deci o situație de dezvoltare a societății din regiunea de nord-est a bazinului Carpatic, și anume: în cursul dezvoltării seculare familii de rit oriental aparținând etniei române, rutene, maghiare, în urma legăturilor familiale și economice s-au legat între ei, asimilându-se reciproc în naționalitatea celuilalt. Acest fenomen se oglindește astfel și în numele lor de familie, amintesc doar câteva nume de familie formate cu sufixe slave care pe parcurs au fost purtate atât de familii de etnie slavă, cât și de etnie română sau maghiară: Anderko, Babits, Petrovics, Popovits, Zima. Deasemenea apar nume de familie formate cu sufixe maghiare, ale căror purtători se declară ruteni (Fogarassí, Simonyi, Zombori) sau români (Béres, Fábíán, Molnár, Nemes, Talpas).

În concluzie: studierea istoriei Liceului Episcopal Romano Catolic de Satu Mare prezintă o latură importantă a învățământului sătmărean, completează cunoștințele noastre referitoare la structura și conținutul învățământului sătmărean, prezintă diferite principii și date care pot fi folosite de științe pedagogice și sociale.

3. În arhiva veche a Liceului Mihai Eminescu am găsit trei documente pe care nu le-am cunoscut în perioada obținerii matricolelor și a documentelor complementare publicate în cartea mai sus amintită. Două documente se referă la gimnaziu, un document la liceul episcopal. Informația referitoare la elevii gimnaziului din semestrul doi al anului școlar 1829/ 1830 cuprinde numele și datele elevilor atât la clasele superioare, umaniste, cât și la cele patru inferioare, de gramatică. Înscrierea elevilor din anul 1843 /44, făcută la începutul anului școlar cuprinde doar elevii din clasa a doua, secția umanistă, respectiv din clasele I – III. de la secția de gramatică.

Informația referitoare la clasele liceului episcopal se referă la primul semestru al anului școlar 1809/ 1810.

Documentele în limba latină cuprind următoarele date referitoare la elevi: numele de familie, prenumele, vârsta, religia, neamul sau națiunea, locul nașterii, județul sau provincia, numele tatălui (și ocupația lui), sau al tutorelui respectiv curatorului, situația socială, domiciliul.

Documentele referitoare la gimnaziu le public în întregime, din informația referitoare la elevii liceului public doar acele nume (și datele lor) care nu se găsesc în listele publicate în cartea mea

publicată în anul 1994.⁶ Numărul curent care apare înaintea numelui elevilor corespunde cu numărul curent din documentul original.

4. Indexul alfabetic cuprinde numai elevii din clasele unamiste ale gimnaziului, respectiv elevii din clasele liceului episcopal (care nu apar în volumul *Szatmári diákok 1610 – 1852*, drept se consideră completarea indexului alfabetic apărut în carte.

DOCUMENTE ȘCOLARE NEPUBLICATE

(în volumul *Szatmári diákok 1610 – 1852*.)

Informatio Secundo Semestralis de Iuventute in regio Majore Gymnasio Szathmáriensi Studiis operam navante, Anno Scholasticis 1829/30.

Numerus/ Cognomen, Nomen, Aetas, Religio// Gens seu Natio, Locus Natalis, Comitatus, vel Provincia// Pater, vel Tutor aut Curator, ejusque Conditio, et Habitatio

In II-da Humanitatis Schola

1. Babits Ioannes, 13, Rom. cath., Hungarus Kapolnensis e Com. Heves, Mater Clara vidua nobilis in Fel-Németh, com. Heves
2. Hudik Martinus, 19, Rom.cath., Hung(arus) Madovkensis, e com. Arvensi. Pater Thomas, colonus Hadovkae
3. Huszfi Ludovicus, 18. Rom. cath., Hung(arus) Fekéshasiensis, com. Unghvar. Pater Ladislaus nobilis privatus, Fekésháza.
4. Illyasevits Basilius, 18, Gr. cath., Hung(arus) Apahásiensis e com. Marmaros. Mater Anna vidua parochi Gr. R.U. in Repede, com. Beregh
5. Kováts Ignatius, 18, Rom. cath., Hung(arus), Jász-Berényiensis, e districtu Jazygum. Pater Franciscus cantor Csengerini, in com. Szatmár.
6. Krizsán Ioannes, 15, Gr. cath., Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, textor, Szathmarini.
7. Lichtneger Vincentius, 17. Rom. cath., Hung(arus) Debreczinensis e com. Bihar. Pater Vincentius, scholae nationalis docens Nagy Banyae in com. Szathmár.
8. Mako Ignatius, 15. Rom. cath., Hung(arus) Vitkensis, e com. Szathmár. Pater Ludovicus, nobil(is) privat(us) Vitkae.
9. Máté Emericus, 15. Rom. cath., Hung(arus) Szinyér-Várallyensis e com. Szathmár. Pater Paulus, nobil(is) provisor D(omi)nalis in Fekete-Ardó, com. Ugots(a).
10. Orosz Antonius, 15, Rom. cath., Hung(arus) Szathmáriensis, e. com. Szathmár. Pater Iosephus 2da Scholae Nationalis Docens Szathmarini.
11. Peley Iosephus, 15. Rom. cath., Hung(arus) Óváriensis, e com Szathmár. Pater Emericus, nobil(is) privatus Pálfalva in com. Szathmár.
12. Simonyi Ladislaus, 17. Gr. cath., Hung(arus) Kálló-Semjénensis e com Szabolts.Tutor frate ndreas, nobil(is) provisor D(o)minalis in Borhid, com. Szathmár.
13. Vargovszky Andreas, 17, Rom. cath., Hung(arus) Turterebesiensis, e com. Ugots(ensis). Pater Ioannes, nobil(is) coqus Felső-Banyae, in com. Szathmár.
14. Vengler Michael, 14. Rom. cath., Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Antonius, funifex Szathmarini.
15. Zeller Iosephus, 15. Rom. cath.,Transylvanus Kapnik-Bányensis, e districtu Kővár. Pater Iosephus, chirurgus montanus Kapnik-Bányae.

[Ioannes Paluza 2da Humanitatis Scholae Professor ordinarius]

In Ima Humanitatis Schola

⁶ Bura 1994: pag. 258 – 262.

1. Baur Franciscus, 17, Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e. com. Szathmár. Pater Franciscus musicus cathedralis Szathmarini.
2. Budzath Cajetanus, 17., Hung(arus) Tisza-Ujlakiensis e com. Ugots(a). Mater Anna, vidua civis in Nagy-Szöllős, com. Ugots(a).
3. Fábíán Ioannes, 14., Gr. Cath. Hung(arus) Rákos-Terebesiensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus, nobil(is) parochus Gr.R.U. in Zsadány, com. Szathmár.
4. Faliznyo Aloysius, 14., Gr. Cath. Hung(arus) Gelsensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus, parochus Gr.R.U. in Batar, com. Ugots(a).
5. Faliznyo Antonius, 13., Gr. Cath. Hung(arus) Gelsensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus, parochus Gr.R.U. in Batar, com. Ugots(a).
6. Györgyényi Franciscus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Nagy-Bányensis, e. com. Szathmár. Mater Anna, vidua civis Szathmarini.
7. Hagara Ladislaus, 16., Rom. Cath. Hung(arus) Magos-Ligethiensis, e com Szatmár. Pater Melchior, nobil(is) I. Co(mi)t(a)tus Szathmár. Assessor in Magos Ligeth.
8. Hatalovits Gregorius, 14., Rom. Cath. Hung(arus) Beregh-Szásziensis e com. Beregh. Pater Iosephus nobil(is) privat(us) in Bereghszász.
9. Hungréder Iosephus, 15., Rom. Cath. Hung(arus) Beregh-Szásziensis e com. Beregh. Pater Iosephus civis in Bereghszász.
10. Kiss Petrus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Aranyos-Medgyesiensis e com. Szathmár. Pater Stephanus nobil(is) privat(us) in Aranyos- Medgyes.
11. Kotro Iosephus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis, e com Szatmár. Pater Franciscus colonus in Kökényesd.
12. Kozma Ludovicus, 16. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com Szatmár. Pater Michael cothurnarius Szathmarini.
13. Lechner Ludovicus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com Szatmár. Pater Iosephus pileator Szathmarini.
14. Máté Paulus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Szinyér-Várallyensis, e com Szatmár. Pater Paulus, nobil(is) provisor D(omi)nalis in Fekete-Ardó, com. Ugots(a).
15. Papp Georgius, 16., Gr. Cath., Hung(arus) Udvariensis, e com Szatmár. Pater Georgius nobil(is) privat(us) in Udvari.
16. Répásy Ludovicus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes R(egius) Fiscalis Cassae Contraagens Szathmarini.
17. Sinka Carolus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Börvelyensis e com. Szathmár. Pater Ioannes Nobil(is) economus domi)nalis in Börvely.
18. Sinka Ioannes, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Börvelyensis e com. Szathmár. Pater Ioannes Nobil(is) economus domi)nalis in Börvely.
19. Szeremi Ioannes, 15. Gr. Cath. Hung(arus) Krassoviensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes colonus in Krasso.
20. Zima Antonius, 16. . Gr. Cath. Hung(arus) Apensis, e com. Szathmár. Tutor frater Michael, nobil(is) cantor Gr.R.U. Szathmarini.

In IV^{ta} Grammatices Schola

1. Abanyi Emericus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Mater Elisabetha vidua, civis Szathmarini
2. Bartha Carolus, 17. Rom. Cath. Hung(arus) Tuzsirensis, e com. Szabolts. Pater Martinus, nobil(is) privatus in Szerednye, com. Unghvár.
3. Brand Ferdinandus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Mater Anna vidua civis Szathmarini.
4. Eőry Iosephus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Doroghiensis, e com. Szabolts. Pater Paulus nobil(is) privatus in Dorogh.
5. Eőtves Georgius, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Doroghiensis, e com. Szabolts. Pater Leopoldus nobil(is) securitatis comissarius in Dorogh.

6. Eötvös Iosephus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Doroghiensis, e com. Szabolts. Pater Leopoldus nobil(is) securitatis commissarius in Dorogh.
7. Farkas Ioannes, 16. Gr. Cath. Transylvanus Ködiensis, e com. Szolnok Mediocri. Pater Iosephus mobil(is) parochus Gr. R. U. in Köd.
8. Godáczy Georgius, 16. Gr. Cath. Hung(arus) Kritsfalvensis, e com. Marmaros. Mater Anna vidua nobil(is) Kritsfalvae.
9. Kováts Bartolomaeus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Homkensis, e com. Szathmár. Pater Alexander nobil(is) I. Co(mi)t(a)tus Szathmár. Ord(inarius) notarius, Szathmarini.
10. Lázár Ioannes, 14. Rom. Cath. Transylvanus Solyoviensis e com. Kraszna. Orphanus nobilis.
11. Pasqual Ignatius, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Mater Magdalena vidua, civis. Szathmarini.
12. Rátonyi Dionysius, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Halmi, e com. Ugots(a). Pater Gabriel nobil(is) I. Co(mi)t(a)tus Ugots(a) Assessor, in Halmi.
13. Szenkovszky Carolus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Munkácsiensis, e com. Beregh. Mater Anna vidua nobil(is) Munkácsini
14. Szontagh Carolus, 16. Rom. Cath. Hung(arus) Felső-Bányensis, e com. Szathmár. Curator Ar(chi)diaconus Franciscus Christ, 4ta Grammaticae Professor Szathmarini.
15. Ujhelyi Volfgangus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Tisza-Ujhelyiensis, e com. Ugots(a). Pater Norbertus nobil(is) J. Co(mi)t(a)tus Ugots(a), Ord(o) Judlium, in Tisza-Ujhely.

In III^{ta} Grammatices Schola

1. Anderko Stephanus, 15. Gr. Cath. Hung(arus) Batiziensis, e com. Szathmár. Pater Gabriel, nobil(is), cantor Gr. R. U. in Batiz.
2. Bánkus Theodorus, 16. Gr. Cath. Transylvanus Örményesiensis e com. Szolnok Mediocri. Pater Demetrius colonus is Örményes.
3. Bartók Antonius, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Darensis, e com. Szathmár. Pater Antonius nobil(is) privatus Darae.
4. Bodo Carolus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis e. com. Ugots(a). Pater Andreas, nobil(is) privatus in Kökényesd.
5. Buday Iosephus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Darensis, e com. Szathmár. Pater Iosephus I. Co(mi)t(a)tus Szathmár assessor, Szathmarini.
6. Császy Emeriscus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Parasznyensis, e com. Szathmár. Mater Theresia vidua nobil(is) in Sárköz-Ujlak, com. Szathmár.
7. Gergelyffy Ioannes, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Maria-Pótsensis, e com. Szabolts. Pater Franciscus nobil(is) privatus in Maria-Póts.
8. Ilosvay Stephanus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Örbensis, e com. Szabolts. Pater Ladislaus nobil(is) privatus in Örb.
9. Kállay Ubaldu, 14. Orosziensis, e com. Szabolts. Tutor Av(ocat)us D(ominus) Gabriel Kállay, I. Co(mi)t(a)tus Szathmár Assessor in Nagy-Kálló.
10. Koflanovits Ananias, 15. Gr. Cath. Hung(arus) Falutskensis, e com. Beregh. Pater Michael parochus Gr.R.U. Falutska.
11. Korabek Samuel, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Hradekensis, e com. Liptov. Pater Samuel sclopetarius in Hradek.
12. Medveczky Basilius, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Fekete-Ardoviensis, e com. Ugots(a). Pater Basilius nobil(is) parochus Gr.R.U. in Szászfalu, com. Ugots(a).
13. Medveczky Ioannes, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Fekete-Ardoviensis, e com. Ugots(a). Pater Basilius nobil(is) parochus Gr.R.U. in Szászfalu, com. Ugots(a).
14. Mozer Ferdinandus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Tisza-Ujhelyiensis, e com. Ugots(a). Pater Alexander nobil(is) J. Co(mi)t(a)tus Szathmár assessor, Magno Károlini.
15. Péterffy Volfgangus, 16. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Adalbertus nobili(is) privatus Szathmarini.

16. Ribszyk Antonius, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Cassoviensis, e com. Borsod. Pater Michael, nodularius Cassoviae.
17. Szentkutay Stephanus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Miskolcziensis, e. com. Borsod. Pater Ioannes nobil(is) architectus Szathmarini.
18. Szlovácsék Franciscus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Hradekensis, e com. Liptov. Pater Franciscus nobil(is) contraagens in R(egius) Salis officio Szathmarini.
19. Ternyey Iosephus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Fekete-Patakiensis, e com. Ugots(a). Mater Martha, vidua nobilis Szathmarini.
20. Ternyey Thomas, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Fekete-Patakiensis, e com. Ugots(a). Mater Martha, vidua nobilis Szathmarini.
21. Tomuczka Ambrosius, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Krassoviensis, e com. Szathmár. Pater Demetrius parochus Gr.R.U. in Piskarkos, com. Szathmár.
22. Valkovszky Andreas, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis, e com. Ugots(a). Pater Basilius, nobil(is) V(ice)A(rchi)Diaconus Ugotsiensis et parochus Gr.R.U. Szathmár-Némethini.
23. Vángh Antonius, 13. Rom. Cath. Hung(arus)Kustánfalvensis, e com. Beregh. Pater Conradus, sylvanus d(omi)nalis in Remete, com. Beregh.

In II^{da} Grammatices Schola

1. Antal Simeon, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Szinyér-Várallyensis, e com. Szathmár. Pater incentius, mercator Szathmarini.
2. Balla Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus)Gyöngyösiensis, e com. Heves. Pater Stephanus, spanus episcopalis Tika-Nanae in com. Heves.
3. Baur Ioannes, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus, usicus cathedralis Szathmarini.
4. Császy Iosephus, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Parasznyensis, e com. Szathmár. Mater Therezia, vidua nobil(is) in Sárköz-Ujlak, com. Szathmár.
5. Csizmadia Ioannes. 14. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Andreas, plebejus Szathmarini.
6. Dobszay Stephanus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) e com. Szathmár. Pater Franciscus, sutor Szathmarini,
7. Eöry Eugenius, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Fekesháziensis, e com. Unghvár. Pater Paulus, nobil(is) privat(us) Fekesháza.
8. Ernst Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Bustyaháziensis, e com. Marmaros. Mater Josepha, vidua civis Szathmarini.
9. Fábrián Gregorius, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Rákos-Terebesiensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus nobil(is) parochus Gr.R.U. in Zsadány, com. Szathmár.
10. Faliznyo Ambrosius, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Batariensis, e com. Ugots(a). Pater Franciscus, parochus Gr.R.U. in Batar.
11. Fülep Ladislaus, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Csedrekiensis, e com. Ugots(a). Pater Ladislaus, colonus in Csedrek.
12. Gaál Laexander. 14. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Iosephus, nobil(is), R(egius) fiscalis cassae perceptor Szathmarini.
13. Gaál Emericus, 14. Rom. Cath. Homokiensis, e com. Szathmár. Pater Antoniusnobil(is) privat(us) in Homok.
14. Görögh Paulus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Patóháziensis, e com. Szathmár. Pater Georgius nobil(is) privat(us) in Patóháza.
15. Halub Michael, 14. Gr. Cath. Hung(arus) Jánkensis, e com. Szathmár. Pater Michael colonus in Jánk.
16. Kiss Ioannes, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Aranyos-Medgyesensis, e com. Szathmár. Pater Ladislaus nobil(is) privat(us) in Aranyos-Medgyes.
17. Kováts Ladislaus, 15. Rom. Cath. Hung(arus) Nevetlenfalvensis, e com. Ugots(a). Pater Antonius nobil(is) privat(us) in Nevetlenfalu.

18. Lechner Augustinus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Josephus, pileator Szathmarini.
19. Merza Michael, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Transylvanus Tasnadiensis, e com. Szolnok Mediocri. Pater Martinus mercator in Tasnád.
20. Ostyán Ioannes, 14. Rom. Cath. Hung(arus) Magno-Váradiensis, e com. Bihar. Pater Simeon mercator Tasnádini in com. Szolnok-Mediocri.
21. Papp Demetrius, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Válaszutenensis, e com. Szathmár. Pater Andreas, nobil(is) parochus Gr.R.U. in Rózsapallag, com. Szathmár.
22. Papp Georgius, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Tartocziensis, e com. Szathmár. Pater Jacobus, parochus Gr.R.U. in Bujanháza, in com. Szathmár.
23. Papp Michael, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Remetensis, e com. Szathmár. Vitricus Josephus Rókász, curator ecclesiae Gr.R.U. in Remete.
24. Rémm Valentinus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Högyösiensis, e com. Tolnensi. Pater Josephus, musicus in Högyös.
25. Sorban Michael, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Transylvanus, Tasnád-Szántovisensis, e com. Szolnok – Mediocri. Pater Michael, nobil(is) spanus d(omi)nalis in Tasnád-Szántó.
26. Stockinger Dionisius, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Király-Darotziensis, e com. Szathmár. Mater Josepha vidua civis Szathmarini.
27. Szabó Georgius, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Jánkensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, parochus Gr.R.U. in Udvari, com. Szathmár.
28. Szabó Ladislaus, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Jánkensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, parochus Gr.R.U. in Udvari, com. Szathmár.
29. Szemak Andreas, 14. Gr. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis, e com. Ugots(a). Pater Stephanus colonus in Kökényesd.
30. Szemak Paulus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) e com. Ugots(a). Pater Stephanus colonus in Kökényesd.
31. Répásy Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, R(egius) Filialis cassae contraagens Szathmarini.
32. Szirtsak Andreas, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Bútsúensis, e com. Beregh. Pater Iosephus oconomus d(omi)nalis in Bútsú.
33. Valdraff Georgius, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Erdődiensis, e com. Szathmár. Pater Georgius, colonus in Erdőd.
34. Valkovszky Basilius, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Kökényesdiensis, e com. Ugots(a). Pater Basilius, nobil(is) V(ice)A(rchi)Diaconus Ugotsiensis et parochus Gr.R.U. Szathmár-Némethini.
35. Volkemberg Carolus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Vilhelmus, R(egius) Gymnasii curator, Szathmarini.
36. Vörös Ferdinandus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Fortensis, e com. Bihar. Pater Ioannes nobil(is) privat(us) in Dombo, com. Marmaros.

In I^{ma} Grammatices Schola

1. Antal Ladislaus, 10. Gr. Cath. Hung(arus)Tőke-Terebesiensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, colonus in Tőke-Terebes.
2. Babutz Ioannes, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Ioannes, plebejus Szathmarini.
3. Barna Georgius, 14. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Vitricus Ioannes Habász, aeditus Gr.R.U. Szathmarini.
4. Bordany Georgius, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Halmiensis, e com. Ugots(a). Mater Therezia vidua nobil(is) in Halmi.
5. Csiki Franciscus, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Angyalosensis, e com. Szathmár. Pater Andreas, nobil(is) privat(us) in Angyalos.
6. Csoba Stephanus, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Dobráts-Apáthiensis, e com. Szathmár. Pater Stephanus nobil(is) privat(us) in Dobráts-Apáthi.

7. Csobay Franciscus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Debreczeniensis, e com. Bihar. Pater Nicolaus, nobil(is) spanus d(omi)nalis in Sárköz, com. Szathmár-
8. Csorbay Iacobus, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Raksensis, e com. Szathmár. Pater Josephus, cantor Gr.R.U. Raksae.
9. Dobos Carolus, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Joannes, nobil(is) senator Szathmarini.
10. Egri Ludovicus, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Borsoviensis, e com. Beregh. Pater Antonius nobil(is) privat(us) Borsovae.
11. Fábián Alexander, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Bagoiensis, e com. Szathmár. Pater Andreas colonus in Bagos.
12. Gaál Franciscus, 8. Rom. Cath. Hung(arus) Erdödiensis, e com. Szathmár. Pater Josephus nobil(is) R(egius) filialis cassae percaeptor Szathmarini.
13. Gyavolinka Ioannes, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Sárköziensis, e com. Szathmár. Pater Georgius colonus in Sárköz.
14. Hagara Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Magos-Ligethiensis, e com. Szathmár. Pater Melchior nobi(lis) P. C(omi)t(atu)s Szathmár
15. Hagara Nicolaus, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Magos-Ligethiensis, e com. Szathmár. Pater Melchior nobi(lis) P. C(omi)t(atu)s Szathmár
16. Herczeg Ignatius, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Ignatius sartor Szathmarini.
17. Horvath Michael, 12. Rom. Cath. Hung(arus) Darensis, e com. Szathmár. Pater Georgius hortulanus d(omi)nalis Darae.
18. Jakab Michael, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Tur-Terebesiensis, e com. Ugots(a). Pater Michael parochus G. R. U. in Jánk, com. Szathmár.
19. Kontros Paulus, 9. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Petrus mercator Szathmarini.
20. Lengyel Emericus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Lázariensis, e com. Szathmár. Pater Petrus, nobil(is) privat(us) in Atya, com. Szathmár.
21. Maffté Ladislaus, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmár-Némethiensis, e com. Szathmár. Pater Michael, civis Szathmár-Némethi.
22. Mány Ioannes, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Michael, obequitator in R(egius) Salis Officiis Szathmarini.
23. Mosolygó Simeon, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Apensis, e com. Szathmár. Pater Ladislaus cantor Gr. R. U. Apae.
24. Nagy Alexander, 8. Rom. Cath. Hung(arus) Agriensis, e com. Heves. Pater Joannes, nobil(is) obequitator C(omi)t(atu)s Szathmár, ord(inarius) fiscalis, Szathmarini.
25. Czondí Antonius, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szokondiensis, e com. Szathmár. Pater obequitator in R(egius) Salis Officii Szathmariensis in Szokond..
26. Czosz Georgius, 9. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmár-Némethiensis, e com. Szathmár. Pater Stephanus plebejus Szathmar-Némethini.
27. Papp Ioannes senior, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Pálfalvensis, e com. Szathmár. Mater Carolina vidua nobil(is) in Rózsapallag, com. Szathmár.
28. Papp Ioannes, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Válaszutenensis, e com. Szathmár. Pater Andreas nobil(is) parochus Gr. R. U. in Rózsapallag, com. Szathmár.
29. Papp Michael, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Bujanhaziensis, e com. Szathmár. Pater Jacobus, parochus Gr. R. U. Bujanházae.
30. Papp Stephanus, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Udvariensis, e com. Szathmár. Pater Georgius nobil(is) privat(us) in Udvari.
31. Péterffy Sylvester, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Adalbertus nobil(is) privat(us) SZathmarini.
32. Platth Stephanus, 9. Rom. Cath. Hung(arus) Csermenyensis, e com. Zemplin. Pater Stephanus, rationista d(omi)nalis in Jánk, com. Szathmár.

33. Pogány Melchior, 11. Rom. Cath. Hung(arus) Óváriensis, e com. Szathmár. Pater Melchior nobil(is) privat(us) in Óvári.
34. Radványi Emericus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmariensis, e com. Szathmár. Pater Franciscus nobil(is) et civis Szathmarini.
35. Serény Simeon, 13. Gr. Cath. Hung(arus) Bagosiensis, e com. Szathmár. Pater Georgius colonus in Bagos.
36. Simon Ioannes, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Csedrekiensis, e com. Ugots(a). Pater Joannes colonus in Csedrek.
37. Stir Paulus, 13. Rom. Cath. Hung(arus) Transylvanus Tasnádiensis, e com. Szolnok – Mediocri. Tutor patruus Andreas Stir cerdo Tasnádi.
38. Szabo Andreas, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Dobensis, e com. Szathmár. Pater Martinus cantro Gr.R.U. in Dob.
39. Szécsy Alexander, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Pater Joannes, nobil(is) ephippiarius Szathmarini.
40. Szlováček Antonius, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Hradekiensis, e com. Liptov. Pater Franciscus, nobil(is) contraagens in R(egius) Salis Officio Szathmarini.
41. Treczkely Iosephus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Szathmáriensis, e com. Szathmár. Vitricus Stephanus Sárkány plebejus Szathmarini.
42. Vank Ladislaus, 11. Gr. Cath. Hung(arus) Szakasziensis, e com. Szathmár. Pater Demetrius nobil(is) privat(us) in Szakasz.
43. Váczy Fridericus, 10. Rom. Cath. Hung(arus) Ertdödiensis, e com. Szathmár. Pater Joannes nobil(is) chirurgus in Fekete-Ardo com. Ugots(a).
44. Váczy Ludovicus, 8. Rom. Cath. Hung(arus) Erdödiensis, e com. Szathmár. Pater Joannes nobil(is) chirurgus in Fekete-Ardo com. Ugots(a).
45. Vászony Alexander, 12. Gr. Cath. Hung(arus) Aranyos- Medgyesiensis, e com. Szathmár. Pater Theodorus nobil(is) parochus Gr.R.U. in Aranyos-Medgyes.
46. Vászony Ioannes, 10. Gr. Cath. Hung(arus) Aranyos- Medgyesiensis, e com. Szathmár. Pater Theodorus nobil(is) parochus Gr.R.U. in Aranyos-Medgyes.

Conscritio Juventutis Studiosae in Regio Majore Gymnasio Szathmariensi initio anni Scholasctici 1843/4 usque 8^{am} octobris reperibilis.

N(ume)rus currens./ Cognomen, Nomen /Aetas, Religio/ Natio, Locus natalis. Comitatus vel provincia/ Pater vel tutor aut curator, eius conditio, et habitatio.

Secundae Humanitatis Scholae Auditores

1. Bojthor Laurentius, 15, Rom. Cath.. Hungarus, Udvari, c. Szathmár. Mater Barbara, vidua nobilis, Udvari
2. Budaÿ Joannes 16, gc, Hungarus, Turcz, c. Ugocha, Mater Iuliana, vidua parochi gc. unit. Turcz.
3. Csontos Michael, 17. Rom.cath. Hungarus Tizsa-Kásza, com. Heves. Pater Ignatius, hajdó dominalis Tizsa-Nána.
4. Demeter Michael 16. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Georgius, plebeus, Szathmár.
5. Dobszay Nicolaus, 17. Rom.cath. Hungarus Munkáts, com. Beregh. Pater Ladislaus, figulus, Munkáts.
6. Doros Joannes, 18. Gr.cath. Hungarus Tartócz, com. Szathmár. Pater cantor P(arochiae) R. Unit. Tartócz.
7. Ember Theodorus, 16. Rom.cath. Hungarus Szigeth, com. Marmaros.Pater Theodorus, civis, Szigeth
8. Futó Josephus, 17. Rom.cath. Hungarus, Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Pater Joanes, salis officii N(agy) Bányensis vigil, Mező-Aranyos, com. Szathmár.
9. Hám Josephus, 16. Rom.cath. Hungarus Gyöngyös, com. Heves. Pater Josephus, civis, Gyöngyös.
10. Hemtner Ludovicus, 15. Rom.cath. Hungarus Jánk, com. Szathmár. Mater Clara vidua chirurgi Co(mi)tatensis Szathmár.

11. Kerekes Augustinus, 16. Rom.cath. Hungarus Óvári, com. Szathmár. Pater Stephanus, nobilis, assesor co(mit)atus, Óvári.
12. Nagy Carolus, 16. Rom.cath. Hungarus Aranyos-Medgyes, com. Szathmár. Pater Joannes, nobilis, Udvari, com. Szathmár.
13. Oláh Josephus, 15. Rom.cath. Hungarus Tisza-Ujlak, com. Ugocha. Pater Josephus, nobilis, Tisza-Ujlak.
14. Opray Franciscus, 17. Rom.cath. Hungarus Enderéd, com. Szathmár. Pater Franciscus, nobilis, Enderéd.
15. Ráthonyi Franciscus, 16. Rom.cath. Hungarus Halmi, com. Ugocha. Pater Gabriel, nobilis, Halmi.
- *11. Müller Jacobus, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Jacobus, faber serarius, Szathmár.
12. Nagy Alexander, 14. Rom.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Franciscus, nobilis, Szinyér-Várallya.
13. Novák Franciscus, 15. Rom.cath. Hungarus Sztropkó, com. Zemplén. Mater Eva vidua nobilis, Jánk com. Szathmár.
14. Nyisztor Petrus, 15. Gr.cath. Hungarus Madarász, com. Szathmár. Tutor Basilius Bónyi parochus GRUnit. Amatz, com. Szathmár.
15. Papp Franciscus 13. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Franciscus, amphitaparius, Szathmár.
16. Papp Joannes, 16. Gr.cath. Hungarus Lippó, com. Szathmár. Pater Franciscus, colonus, Lippó.
17. Roib Michael, 15. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, plebeus, Szathmár.
18. Sopronyi Joannes, 14. Gr.cath. Hungarus Pete, com. Szathmár. Pater Alexander, nobilis, Pete.
19. Surányi Basilius, 13. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Vitricus Stephanus Fejér, rotarius, Szathmár - Németi.
20. Szabó Ignatius, 15. Rom.cath. Hungarus Halmi, com. Ugocha. Mater Rosalia, vidua nobilis Szathmár - Németi.
21. Tatár Joannes, 15. Gr.cath. Hungarus Ó-Fejértó, com. Szabolts. Pater Alexander, nobilis, Szathmár.

Tertii Anni Gramatici

1. Accipe Josephus, 13. Rom.cath. Hungarus Nilria, com. Nitra. Pater Josephus, Bellarorum pistor, Szathmár.
2. Antal Daniel, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Mater Rosalia, vidua mercatoris, faber serarius, Szathmár.
3. Bajaý Steohanus, 12. Rom.cath. Hungarus Lugos, com. Szabolts. Pater Stephanus, nobilis, Szathmár.
4. Balla Gabriel, 12. Rom.cath. Hungarus Tisza-Nána, com. Heves. Pater Stephanus, nobilis, spanus dominalis Zércz, com. Borsod.
5. Bodnár Ludovicus, 11. Rom.cath. Hungarus Fantsika, com. Ugocha. Pater Joannes, nobilis. Textor, Fantsika.
6. Dobszay Franciscus, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Franciscus, sutor, faber serarius, Szathmár.
7. Jablonkay Augustinus, 13. Rom.cath. Hungarus Bogárd, com. Szabolts. Pater Joannes, provisor dominalis, Nyír Csaholy, com. Szath(már).
8. Kamenitzky Antonius, 13. Rom.cath. Hungarus Dioszeg, com. Bihar. Tutor Antonius Lengyel, parochus lat(inus) rit., Dioszeg.
9. Lessenyey Ludovicus, 12. Rom. cath. Hungarus, Unghvár. Mater Elisabetha vidua nobilis Szathmár.
10. Madarászý Joannes sen(ior), 16. Gr.cath. Hungarus Réztelek, com. Szathmár. Pater Joannes, parochus G.R. Unit. Réztelek.
11. Madarászý Joannes iun(ior), 12. Gr.cath. Hungarus Tarna, com. Ugocha. Pater Joannes, parochus G.R. Unit. Tarna.
12. Nagy Georgius, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Mater Clara vidua nobilis Szathmár.

13. Pák Paulus, 15. Gr.cath. Hungarus Karátsfalva, com. Ugocha. Pater Antonius, nobilis, Szathmár.
14. Papp Antonius, 14. Rom.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Joannes, provisor dominalis, Vámfalu, com. Szathmár.
15. Papp Basilius, 14. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, funifex, Szathmár.
16. Papp Michaël, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, funifex, Szathmár.
17. Pichler Joannes, 14. Rom.cath. Hungarus Barlafalu, com. Szathmár. Pater Ignatius, rationista dominalis Tarpae, com. Beregh.
18. Róka Michaël. 13. Gr.cath. Hungarus Nagy-Kólt, com. Szathmár. Pater Georgius, colonus, Nagy Kólt.
19. Sántha Georgius, 11. Rom.cath. Hungarus Zombor, com. Báts. Pater Georgius, nobilis, Tisza-Kóród, com. Szathmár.
20. Severa Gabriel, 11. Gr.cath. Hungarus Kesely Mező, com. Marmaros. Pater Paulus, parochus GRUnit. Keselymező.
21. Stahl Ladislaus, 13. Rom.cath. Hungarus Szlatina, com. Marmaros. Pater Gabriel, provisor dominalis Zsadány, com. nobilis, Tisza-Kóród, com. Szathmár.
22. Szerbák Antonius, 12. Gr.cath. Hungarus Nagy-Gércz, com. Ugocha. Pater Michaël parochus GRUnit. Nagy Gércz.
23. Szerdahelyi Alexander, 14. Rom.cath. Hungarus Lázári, com. Szathmár. Pater Ladislaus, nobilis, Lázári.
24. Vagner Carolus, 12. Rom.cath. Hungarus Sugatagh, com. Marmaros. Pater Antonius, silvarum indagator, Sugatagh.
25. Valkovszký Alexander, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Basilius V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus GRU. Szathmár-Németi.
26. Vargovszký Joannes, 12. Rom.cath. Hungarus Viszló, com. Borsod. Pater Joannes, plebeus, Gyöngyös, com. Heves.
27. Volkenberg Gustavus, 13. Rom.cath. Hungarus Nántü, com. Szathmár. Pater Antonius, notarius, Alsó Homoród, com. Szathmár
28. Zima Michaël, 11. Gr.cath. Hungarus Szath(már), com. Szathmár. Pater Michaël, nobilis, cantor G.R. Unit. Szathmár

Secundi Anni Grammatici

1. Bónyi Joannes Antonius, 12. Gr.cath. Hungarus Dob, com. Szathmár. Pater Joannes V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus GRU. Dob.
2. Czehentner Josephus, 10. Rom.cath. Hungarus Nagy-Bánya, com. Szathmár. Mater Christina vidua Probae Magistri Nagy - Bánya.
3. Czinka Michaël, 12. Gr.cath. Hungarus Szent György Ábrány, com. Szabolts. Pater Joannes, V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus GRU. Madarász, com. Szath(már).
4. Dobszaj Carolus, 13. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Franciscus, sutor Szathmarini.
5. Erdöss Georgius, 13. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Mater Sophia vidua docentis Szathmár-Németi.
6. Fejér Stephanus, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Stephanus, rotarius Szathmár-Németi.
7. Fiálkovits Sigismundus, 10. Rom.cath. Hungarus Szigeth, com. Marmaros. Pater Joannes r(egius) cameralis contraagens, Unghvár.
8. Hazslinszký Ferdinandus, 11. Rom.cath. Hungarus Unghvár, com. Ungh. Pater Josephus, civis Viennae in Austria.
9. Hokk Josephus, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Andreas, sartor Szathmár.
10. Huszthý Joannes, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Josephus, oeconomus dominalis Lippó, com. Szathmár.
11. Jakab Georgius, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Michaël, cothurnarius Szathmár.

12. Kermezsán Basilius, 15. Gr.cath. Hungarus Remete,distr(ictus) Kövár. Orphanus, nobilis.
- 13.Kiss Carolus, 12. Gr.cath. Hungarus Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Mater Susana Sárköz-Ujlak.
14. Klipáts Antonius, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Andreas oeconomus dominalis Darah , com. Szathmár.
15. Kozma Joannes, 15. Gr.cath. Hungarus Lippó, com. Szathmár. Pater Stephanus, plebeus, Lippó.
16. Kurtz Aloysius, 11. Rom.cath. Hungarus Tomája, com. Szathmár. Pater Aloÿsius, r(egius) salis officii obequitator, Tomája.
17. Lánszkÿ Josephus, 12. Rom.cath. Hungarus Felső-Bánya, com. Szathmár. Pater Antonius, chirurgus co(mi)t(a)tensis Szinyér Várallya, com. Szathmár.
18. Littasÿ Julius, 12. Rom.cath. Transilvanus Claudiopolis, com. Colos. Mater Rosalia vidua officialis gubernalis Claudiopolis.
19. Mayer Gabriel, 12. Rom.cath. Hungarus Mogyorós, com. Szathmár. Pater Ignatius, braxator, Szathmár.
20. Mihalovich Emericus, 10. Rom.cath. Hungarus NagyKároly, com. Szathmár. Pater Demetrius, nobilis, provisor d(omi)nalis Béltek, com. Szathmár.
21. Oltsvárÿ Josephus, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Georgius, cothurnarius Szathmár.
22. Paducz Joannes, 11. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, sutor, Szathmár.
23. Papp Georgius, 11. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Pater Georgius, civis, Szathmár-Németi.
24. Papp Joannes, 14. Gr.cath. Hungarus Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Pater Joannes, nobilis, Sárköz-Ujlak.
25. Péchÿ Antonius, 11. Rom.cath. Hungarus Pettyén, com. Szathmár. Tutrix Juliána Csaba, vidua nobilis Pettyén.
26. Schirulskÿ Franciscus, 10. Rom.cath. Hungarus Szinfalu, com. Szathmár. Pater Franciscus, sÿlvarum magister Erdöd, com. Szathmár.
27. Somlyayÿ Julius, 10. Gr.cath. Hungarus Szathmár - Németi, com. Szathmár. Vitricus Antonius Rosÿ, fiscalis, Szathmár-Németi.
28. Szántó Gabriel, 13. Rom.cath. Hungarus Nagy Bánya, com. Szathmár. Mater Juliana vidua senatoris Nagybánya.
29. Tóth Ladislaus, 12. Gr.cath. Hungarus Karátsfalva, com. Ugocha. Pater Ladislaus, plebeus Karátsfalva.
30. Tóth Nicolaus, 11. Gr.cath. Hungarus Munkáts, com. Beregh. Pater Andreas cantor GRUnit. Szathmár-Németi.
31. Firczák Joann(es), 11. Gr.cath. Hungarus Nagy Csongova, com. Ugocha. Pater Petrus parochus Nagy-Csongova, com. Ugocha.

Primii Anni Grammatici

1. Bajdik Michaël, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Mater Maria, vidua pileatoris Szathmár.
2. Bardolÿ Ferdinandus, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Ferdinandus, sutor, Szathmár.
3. Bodó Joannes, 13. Rom.cath. Hungarus, com. Mater Rosalia vidua nobilis Fantsika.
4. Brindus Demetrius, 14. Gr.cath. Hungarus Fantsika, com. Ugocha. Vitricus Joannes Vantsa, plebeus, Szathmár.
5. Buleczayÿ Carolus, 10. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Basilis, docens, Szathmár.
6. Czinka Joannes, 10. Gr.cath. Hungarus Madarász, com. Szathmár. Pater Joannes, V(ice)A(rchi)Diac(onus) et parochus P(arochiae)R(omane)Unit(a) Madarász.
7. Enyedÿ Aloysius, 12. Rom.cath. Hungarus Gödénháza, com. Ugocha. Pater Joannes, nobilis, agricola, Gödénháza.
8. Ferenczÿ Ludovicus, 9. Rom.cath. Hungarus Bökény, com. Ugocha. Pater Ignatius, ordinarius notarius co(mi)t(a)tus Bökény.
9. Gaál Ludovicus, 12. Rom.cath. Austriacus, Vienna. Pater Ignatius, pictor, Szathmár.

10. Günther Ignatius, 9. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, fiscus dioecesanus, Szathmár.
11. Kaszlnér Ignatius, 10.* Rom.cath. Hungarus Munkáts, com. Ugocha. Mater Victoria vidua salis ponderatoris, Szathmár.
12. Koczváry Ludovicus, 11. * Rom.cath. Hungarus Jánk, com. Szathmár. Pater Josephus, docens, Tisza-Ujlak, com. Ugocha.
13. Kovács Ioannes, 12. Gr.cath. Hungarus Madarász, com. Szathmár. Pater Simeon, colonus, Madarász.
14. Lánszký Joannes, 10. Rom.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Antonius, chirurgus co(mi)t(a)tiensis Szinyér Várallya.
15. Lengyel Josephus, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Michaël, sartor, Szathmár.
16. Mafté Michaël, 11. Gr.cath. Hungarus Szathmár-Németi, com. Szathmár. Mater Anna vidua civis Szathmár-Némethi.
17. Mauchs Joannes, 10. Gr.cath. Hungarus Szalócz, com. Gömör. Pater Daniel, nobilis, lanio, Szalocz.
18. Meltzer Emericus, 8. Rom.cath. Hungarus Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Pater Carolus, nobilis, Sárköz-Ujlak.
19. Meltzer Georgius, 12. Rom.cath. Hungarus Sárköz-Ujlak, com. Szathmár. Tutor Carolus Meltzer, nobilis, Sárköz-Ujlak.
20. Mészáros Joannes, 12. Rom.cath. Hungarus Szathmár- Németi, com. Szathmár. Pater Joannes, plebeus, Szathmár-Németi.
21. Mihalovich Stephanus, 9. Rom.cath. Hungarus Nagy Károly, com. Szathmár. Pater Demetrius, nobilis, provisor d(omi)nalis, Béltek, Szathmár.
22. Mrász Georgius, 10. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Georgius, sartor, Szathmár.
23. Nagy Sigismundus, 12. Rom.cath. Hungarus Batiz, com. Szathmár. Vitricus Fransisc(us) Kozma, notarius, Felsűfalu, com. Szathmár.
24. Novelli Antonius, 12. Rom.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Antonius, pileator, Berenye, com. Szathmár.
25. Raduch Ferdinandus, 11. Rom.cath. Gallitianus, Leopolis. Mater Emilia, Szathmár.
26. Papp Joannes, 10. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, funifex, Szathmár.
27. Pásztorniczky Franciscus, 14. Rom.cath. Hungarus Lelesz, com. Zemplén. Tutor Francisc(us) Ferenczy provisor dominalis Tisza-Ujlak, com. Ugocha.
28. Pestí Carolus, 12. Rom.cath. Hungarus NagyKároly, com. Szathmár. Pater Alexander, tinetor, Nagy-Károly.
29. Privigyey Stephanus, 10. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, rotarius, Szathmár.
30. Reiner Stephanus, 10. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Stephanus, Aenifaber, Szathmár.
31. Spellenberg Antonius, 10. Rom.cath. Hungarus Berbenik, com. Zemplén. Pater Emanuel, frumentarius d(omi)nalis Szathmár.
32. Spellenberg Stephanus, 10. Rom.cath. Hungarus Berbenik, com. Zemplén. Pater Emanuel, frumentarius d(omi)nalis Szathmár.
33. Szemercsány Nicolaus, 10. Rom.cath. Hungarus Szmerecsány, com. Liptó. Mater Eva, - feje Gyarmath, com. Szath(már).
34. Teleszký Josephus, 11. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Joannes, chirurgus dominalis, Szent Jobb, com. Bihar.
35. Thill Josephus, 9. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Mater Maria vidua, Szathmár.
36. Tóth Franciscus, 12. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Michaël, plebeus, Szathmár.
37. Tóth Joannes, 11. Gr.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Michaël, plebeus, Szathmár.

38. Ujhelyi Eugenius, 9. Rom.cath. Hungarus Tisza-Ujhely, com. Ugocha. Mater Eva, vidua nobilis, Szathmár.
39. Ujhelyi Geiza, 9. Rom.cath. Hungarus Tisza-Ujhely, com. Ugocha. Mater Justina, vidua nobilis, Tisza-Ujhely.
40. Vagner Josephus, 10. Rom.cath. Hungarus Szögligeth, com. Torna. Pater Samuel, Ianio, Szathmár.
41. Vallon Henricus, 9. Rom.cath. Hungarus Szathmár, com. Szathmár. Pater Jaobus, ? imigmator, Szathmár.
42. Varga Josephus, 12. Gr.cath. Hungarus Szinyér-Várallya, com. Szathmár. Pater Joannes, cerdo, Szinyér Várallya.

Szathmarini, die 15^a octobris 1843. Antonius Majerhold, gímnasii director.

Informatio Primo Semestrialis , 1809 /10*

[Csak azokat közlöm, amelyek hiányoznak a Bura 1994: 258 -262 oldalán közölt névsorokból, illetőleg ha eltérést / többlet adatot közöl. A sorszám az okiratbeli számozásra utal.)

Philosophi secundae anni

Fetz Joseph(us)
Vinkler Bern(ardus ?)

Saeculares

1. Bercs Stephanus, 20, gc. Valachus, ex Kalinfalva, com. Maramaros, pater oconomus.
7. Christ Ioannesm 19, rc, Germanus, Kusztánfalva, com. Beregh, Ioannes, minerae magister dominalis ibidem.
11. Dudinszki Michael, 18, gc. Hungarus, Bodrog-Szerdahely, com. Zemplén, Andreas, parochus loci, habitat ibidem.
24. Nemes Iacobus, 21, gc, Valachus, Nagy-Gércz, com. Szathmár, Simeon, nobilis ibidem.
38. Sándor Simeon, 19, gc, Valachus, Kálfalva, com. Maramaros, Stephanus, colonus ibidem.

Philosophi Primii Anni

1. Almási Theodorus, 21, gc, Hungarus, possessione Makarja, com. Beregh.
2. Baburnits Ladislaus, 20, gc, Valachus, Boros, com. Szathmár, soror Anna, plebeia ibidem.
3. Bagosi Ioannes, 19, gc. Töke-Terebes, com. Szathmár, pater Ioannes, plebeius ibidem.
7. Bukovits Carolus . Infirmati impeditus examen in subivit.
9. Böszörményi Ladislaus
11. Danilovits Ioannes, 18, gc, Hungarus, Radvánc, com. Ugocha, Andreas, parochus ibidem.
13. Erdélyi Franciscus, 19, rc, Hungarus, Halmi, Ugotsa, Franciscus, Provisor, habitat ibidem.
14. Fábrián Ioannes, Valachus, Possesione Zsadány, com. Szathmár, Ladislaus, agricola ibidem.
16. Fischer Antonius, 14, Germanus, Munkáts. com. Beregh, tutor: Antonius Fischer, A(rchi) Diac(onus) Ugotisensis, parochus ibidem.
18. Fundvánits Georgius, 20, gc, Hungarus, Unghvár, pater Michael eccl(esia)e curator ibidem.
21. Grigasi Michael, 20, gc, Hungarus, Mukliva, com. Beregh, Michael, parochus ibidem ac Marmatinae verchovinae v(ice)a(rchi)diac(onus).
- 27, Kende Sigismundus, 17, rc, Hungarus, Czégény, com. Szathmár, mater: Anna Rutkai, nobilis ibidem.
31. Konts Carolus, 16, rc, Hungarus, Nevetlenfalu, Ugotsa, mater: Cbrea (?), vidua ibidem.
37. Mozsa Michael, 18, Valachus, Tökésfalva, com. Szathmár, pater Ioannes, nobilis ibidem.
39. Opris Simeon, 21, gc, Valachus, Kalinfalva, com. Máramaros, Michael, cantor ibidem.
40. Ormos Nicolaus, 17, rc, Hungarus, Szekely, com. Bihar, mater: Amalia, vidua ibidem.
41. Orondi Ioannes, 19, gc, Hungarus, Huta, com. Unghvár, orphanus.

45. Papp Goergius, 17, gc, Hungarus, Zsadány, com. Szathmár, pater Michael, parochus ibidem.
 47. Rottensteiner Antonius, 17, rc, Hungarus, Telki, com. Bihar, Andreas, magister postae regius, habitat ibidem.
 54. Sperlák Antonius, rc, Hungarus*, Possesiune Hladovka, com. Arvensis, mater: Barbara Mokosag,, plebeia ibidem.

INDEX ALFABETIC

[Anul, numărul elevului pe listă, școala, anul de studiu. Cuprinde numai elevii din clasele umaniste din gimaziu (anul II., respectiv I.), respectiv din clasele liceului episcopal (anul II., respectiv I.), care nu au fost publicate în volumul *Szatmári diákok 1610 – 1852.*]

Almási Theodorus (1809) 1-lic I.	Kerekes Augustinus (1834) 11- gimn II.
Babits Ioannes (1829) 1 -gimn II.	Kiss Petrus (1829) 10 - gimn I.
Baburnits Ladislaus (1809) 2-lic I.	Konts Carolus (1809) 31-lic I.
Bagosi Joannes (1809) 3-lic I.	Kotro Iosephus (1829) 11 - gimn I.
Baur Franciscus (1829) 1- gimn I.	Kováts Ignatius (1829) 5- gimn II.
Bercs Stephanus (1809) 1-lic II.	Kozma Ludovicus (1829) 12 - gimn I.
Bojthor Laurentius (1834) 1 - gimn II.	Krizsán Ioanes (1829) 6 - gimn II.
Böszörményi Ladislaus (1809) 9-lic I.	Lechner Ludovicus (1829) 13 - gimn I.
Budaý Ioannes (1834) 2-gimn II.	Lichtneger Vincentius (1829) 7 - gimn II.
Budzath Cajetanus (1829) 2 - gimn I.	Mako Ignatius (1829) 8- gimn II.
Bukovits Carolus (1809) 7-lic I.	Máté Emericus (1829) 9- gimn II.
Christ Ioannes (1809) 7-lic II.	Máté Paulus (1829) 14 - gimn I.
Csontos Michael (1834) 3-gimn II.	Morzsa Michael (1809) 37-lic I.
Danilovits Joannes (1809) 11-lic I.	Müller Jacobus (1834) 16- gimn II.
Demeter Michael (1834) 4-gimn II.	Nagy Alexander (1834) 17- gimn II.
Dobszaý Nicolaus (1834) 5-gimn II.	Nagy Carolus (1834) 12- gimn II.
Doros Joannes (1834) 6-gimn II.	Nemes Jacobus (1809) 24-lic II.
Dudinszki Michael (1809) 11-lic II.	Novák Franciscus (1834) 18- gimn II.
Ember Theodorus (1834) 7-gimn II.	Nyisztor Petrus (1834) 19- gimn II.
Erdélyi Franciscus (1809) 13-lic I.	Oláh Iosephus (1834) 13- gimn II.
Fábián Joannes	Opraý Franciscus (1834) 14- gimn II.
(1809) 14-lic I.	Opris Simeon (1809) 39-lic I.
(1829) 3-gimn I.	Ormos Nicolaus (1809) 40-lic I.
Faliznyo Aloysius (1829) 4 - gimn I.	Orondi Joannes (1809) 41 -lic I.
Faliznyo Antonius (1829) 5 - gimn I.	Orosz Antonius (1829) 10 - gimn II.
Fetz Iosephus (1809) -lic II.	Papp Franciscus (1834) 20- gimn II.
Fischer Antonius (1809) 16-lic I.	Papp Georgius
Fundvánits Georgius (1809) 18-lic I.	(1809) 45-lic I.
Futó Iosephus (1834) 8- gimn II.	(1829) 15 - gimn I.
Grigasi Michael (1809) 20-lic I.	Papp Joannes (1834) 21- gimn II.
Györgyéni Franciscus (1829) 6 - gimn I.	Peley Iosephus (1829) 11 - gimn II.
Hagara Ladislaus (1829) 7 - gimn I.	Ráthonyi Franciscus (1834) 15- gimn II.
Hám Iosephus (1834) 9- gimn II.	Répásy Ludovicus (1829) 16 - gimn I.
Hatalovits Gregorius (1829) 8 - gimn I.	Roib Michael (1834) 22- gimn II.
Hemtner Ludovicus (1834) 10-gimn II.	Rottensteiner Antonius (1809) 47-lic I.
Hudik Martinus (1829) 2 -gimn II.	Sándor Simeon (1809) 38-lic II.
Hungréder Iosephus (1829) 9 - gimn I.	Simonyi Ladislaus (1829) 12 - gimn II.
Huszi Ludovicus (1829) 3 - gimn II.	Sinka Carolus (1829) 17 - gimn I.
Illyasevits Basilius (1829) 4 - gimn II.	Sinka Ioannes (1829) 18 - gimn I.
Kende Sigismundus (1809) 27-lic I.	Sopronyi Joannes (1834) 23- gimn II.

Sperlák Antonius (1809) 54-lic I.	Vargovszky Andreas (1829) 13 - gimn II.
Surányi Basilius (1834) 24- gimn II.	Vengler Michael (1829) 14 -gimn II.
Szabó Ignatius (1834) 25- gimn II.	Vinkler Bernardus (1809) - lic II.
Szeremi Ioannes (1829) 19 - gimn I.	Zeller Josephus (1829) 15 - gimn II.
Tatár Joannes (1834) 26- gimn II.	Zima Antonius (1829) 20 - gimn I.

Bibliografie selectivă:

(Opere care se ocupă de problemele învățământului din epoca studiată)

- ARATÓ Endre 1975:** *A feudális nemzettudattól a polgári nemzetig.* A magyarországi nem magyar népek nemzeti ideológiájának előzményei. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BAHLOW, Hans 1990:** *Deutschen Namenlexikon. Familien- und Vornamen nach Ursprung un Sinn erklärt.* Gondrom Verlag, Bindlach.
- BAKCSY Gergely 1896:** *A szatmárnémeti, ev. ref. főgimnázium története.* Szatmár.
- BALOGH Béla – DÁVID Lajos – METZ József – VÁNK Sándor 1997:** *Évek és iskolák. A nagybányai középoktatás 450 éve.* EMKE Füzetek 12 - 14. Nagybánya.
- BÁRCZI G. – BENKŐ L. –BERRÁR J.:** *A magyar nyelv története.* Tankönyvkiadó, Bp.
- BOIA, Lucian 1997:** *ISTORIE ȘI MIT ÎN CONȘTIINȚA ROMÂNEASCĂ.* Humanitas, București.
- BOROVSKY Samu (szerk.):** *Szatmár vármegye. Szatmár-Németi szabad királyi város.* Magyarország vármegyéi és városai. Budapest. [1907].
- BURA László 1994:** *A szatmári református kollégium és diákjai (1610 – 1852).*
- BURA László 1994a:** *Szatmári diákok 1610 – 1852.* Szeged, 1994. Erdélyi Tudományos Füzetek 217. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kvár.
- BURA László 1995:** *Az értelmiségképzés műhelye a XIX. századi Szatmáron.* In: Satu Mare – studii și comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. X - XII. (1994 - 1995) 317 – 332.
- BURA László 1996:** *A jezsuiták Szatmáron (Szatmárban).* In: Satu Mare – studii și comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XIII. (1996) 268 – 282.
- BURA László 1996a:** *A szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum.* In: Satu Mare – studii și comunicări. XIII. Editura Muzeului Sătmărean. 283 – 304.
- BURA László 1999:** *Iskolavárosunk Szatmárnémeti.* Státus Könyvkiadó, Csíkszereda.
- BURA László 2001:** *A keleti szertartású katolicizmus múltja és jelene Szatmárban. Magyar görög katolikusok a Szamosháton (Szatmár megyében).* In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 13. évfolyam (2001) 3-4: 103-120.
- BURA László 2004:** *Könyvek és könyvtárak Szatmáron és Németiben.* Státus Könyvkiadó, Csíkszereda.
- CIUBOTĂ, Viorel:** *Dimitrie Ivașco un cărturar român puțin cunoscut.* In: Gabriel Ștrempel la 80 de ani. Satu Mare, 146- 153. CSERVENYÁK László – N. DIKÁN Nóra – MARGÓCZI József – MEZŐ András – NÉMETH Péter – SALLAI József – TAKÁCS Péter: *Nyíregyháza története.* Nyíregyháza, 1987.
- DANKU Pál 2004:** *A munkácsi rutén püspökség helyzete a Rákócziak korában.* In: Satu Mare – studii și comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XVII - XXI. (2000 - 2004): 55 – 64.
- DIACONESCU, Marius 1996:** *Colonizarea rutenilor în secolul XV – XVI.* In: Satu Mare – studii și comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XIII. 93-98..
- DIACONESCU, Marius 1997:** *Catolicismul în Maramureș (I.). Mănăstiriele eremiților.* In: Satu Mare – studii și comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XVI. 122 – 132.
- DIACONESCU, Marius 1997a:** *Din istoria Maramureșului în timpul principelui Gabriel Báthory.* In: Satu Mare – studii și comunicări. Editura Muzeului Sătmărean. XVI. (1997) 295 – 307.
- FILIPAȘCU, Alexandru 1940:** *Istoria Maramureșului.* București..
- GELLNER, Ernest 1997:** *Naționalismul.* Incitatus. Tradus de Anton Lepădatu, Ed. Librarim Antet SRL. 1997.
- JAKÓ Zsigmond – Juhász István 1979:** *Nagyenyedi diákok 1662 – 1848.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- KÁLMÁN Béla 1969:** *A nevek világa.* Gondolat, Bp.

- KOMÁROMY András 1986:** *Ugocsa vármegye keletkezése. Értekezések a történelemtudományok köréből.* Budapest, 1986.
- KÓNYA László 1996:** *Tanítóképzők Szatmár megyében.* In: Szatmári Friss Újság, VII. (1996) évf. 92:5.
- LEHOCZKY Tivadar 1881:** *Bereg vármegye monográphiája.* I – III. Ungvár, 1881.
- MÉSZÁROS Ferenc 1865:** *A katolikus iskolaügy Magyarországon, I – II.* Budán, 1865.
- MÉSZÁROS István 1981:** *Az iskolaügy története Magyarországon 996 – 1777 között.* Budapest.
- MÉSZÁROS István 1982:** *A nevelés története 1790 – 1849.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- MORVAY Győző 1896:** *A középkorok története Nagybányán.* Nagybánya, 1896. *Pázmány Péter bíbornok ...összegyűjtött levelei, 1-2.* (Kiad. és bev. Hanuy Ferenc, Bp. 1910-1811. (1059. sz.)
- SARMASÁG Géza 1896:** *A szatmári kir. kat. főgimnázium története.* Szatmár, Pázmány sajtó.
- SZARKA László:** *A szlovákok története.* Bereményi Könyvkiadó. Budapest, é.n.
- SZABÓ István 1937:** *Ugocsa megye.* Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Bp.
- SZIRMAY Antal 1808:** *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete.* Buda,
- THURZÓ Ferenc 1905:** *A nagybányai ev. ref. főiskola (Schola Rivulina) története 1547 – 1755.* Nagybánya – Budapest.
- UDVARI István (szerk) 1990:** *A munkácsi görög katolikus püspökség lelkeszségeinek 1806. évi összeírása.* Nyíregyháza.
- VONHÁZ István, dr.1931:** *A szatmármegyei német telepítés.* Pécs.

Bura László: Dokumentumok a Szatmárnémeti Királyi Főgimnázium, valamint a Római Katolikus Püspöki Líceum diákjaira vonatkozóan

A tanulmány beilleszkedik a szerző által kutatott és publikált, Szatmárnémetiben 17. századtól a 19. század első feléig működött (Református Kollégium, Jezsuita Gimnázium, Pálos Gimnázium, Katolikus Főgimnázium) középiskolákra vonatkozó publikációinak sorába. A kutatás 1852-ig, a Habsburg iskolareformig terjed, így magába foglalja az 1804-ben alapított Szatmári Püspöki Líceumot is, ahol a gimnáziumban végzetek tanulhattak tovább. Evvel az intézménnyel kapcsolatban, ami a maga korában egy nagyon ritka intézménytípus volt, röviden bemutatásra kerül az iskola jellemzői, tanárai, tantárgyai, a használt tankönyvek, valamint a tanulók szociális és etnikai hovatartozása.

A tanulmány közöl három iskolával kapcsolatos eddig ismeretlen dokumentumot – a gimnázium tanulóinak adatait az 1828/1829 valamint az 1843/1844. iskolai évből, valamint a püspöki líceum diákjainak adatait az 1809/1810. iskolai évből – amik ismeretlenek voltak a *Szatmári diákok 1610 – 1852* [Elevii sätmäreni 1610 – 1852], című, 1994-ben Szegeden megjelent könyv publikálásakor (a könyv a *Fontes Rerum Scolasticarum*, V. című sorozat keretében jelent meg). Ezek a listák kiegészítik a könyvben publikáltakat, illetve segítik a kor oktatástörténetével foglalkozó kutatókat. Ugyanígy a névjegyzék kiegészíti a könyvben megjelent hasonló mellékletet.

Élve a kocsmáltatás jogával -„, hogy az italmérés fenn ne akadjon” -

Forstenheizler Csilla

Nincs jobb motiváció egy kutató számára annál, ha érdeklődését táplálja a megismerés, és tudásvágyán kívül a személyes kötődés is. Ilyen kötődés kialakulhat egy személy, egy téma vagy egy helység irányában. Esetemben ez utóbbi adta a kiinduló alapot a kutatáshoz, hiszen Szatmárnémeti szülővárosom. Innen eredt tehát az a szándék, hogy a város eseménytörténetén túl, amit bővebb vagy rövidebb lélegzetű, szakirodalmi vagy a széles olvasóközönség használatára szánt monográfiák már megörökítettek, egy kevésbé kutatott területet: a városi közigazgatás történetét vizsgáljam.

A városi tanács jegyzőkönyveinek tanulmányozása során, a tárgyalat ügykörök közül némelyek felkeltették érdeklődésemet, mert az akkori „szatmári életben”, az ott élő emberek mindennapjaiba vezettek be. A közigazgatás ügyköre rendkívül széles és részletes volt, a továbbiakban egy olyan része kerül bemutatásra, amely mind a városi jövedelmek- és kötelezettségek, mind pedig a jegyzőkönyvek tartalmában kiemelkedő jelentőséggel bírt.

A szabad királyi városok számára rendkívül fontos beneficiumot jelentett a királyi kisebb haszonvételek közül az italmérésből eredő jövedelmek feletti monopólium. Ezen kedvezmény kiaknázásának megannyi módozatait ismerte és alkalmazta a városok többsége. Rendszerint a központi helyen levő, ún. főkocsmát a város házi kezelésben tartotta. A helység központjától távolra eső, külső területeken felállított kocsmákat, meghatározott feltételek mellett, bérbe adta. Ezen kívül, bizonyos keretek között, a polgároknak is lehetőségük volt saját borfeleslegükből eladásra szálni. A városi gazdálkodás vezérelve tehát pénzügyileg minél előnyösebben kihasználni és minél hatékonyabban ellenőrizni a státusából eredő **italmérési jogot**, (lat. *jus educillatio*).

Annak érdekében, hogy a kocsmák jelentette „kincsesbányából” eredő hasznót a városnak ne kelljen más, illetéktelen személyekkel megosztania, s a jövedelem ne kallódjon el a házi pénztár felé vezető úton, mindezek öreként az esküdtek köréből választott tisztségviselőt. A **borbírók** (lat. *inspector educillorum*) hatáskörébe tartozott: a kocsmák működésének összehangolása, a szabad borkimérés idejének meghatározása, a bor hírnevére, minőségére való felügyelet és az árak megszabása. A borok minőségének megőrzésével kapcsolatban 1807-ben „minthogy tapasztaltatott, hogy a borok nagyobb hordókban sokkal jobban és tovább el állanak mint az apróbb korszokban, azok Conservatioja is alkalmasabb” elhatározzák, hogy: „csináltassanak 30 korsó bor alá 10 csebres, 20 Seres 4 csebres, 10 pálinkás 8 csebres hordók”.¹ A borbírónak segédei is voltak: az akolómester, kádszúró és törkölylító személyében. A város fő bevételforrásának kezelőjét eljárásának hitelességéről az évenként készített számadások révén tudta kérdőre vonni a város vezető testülete.²

Szatmár és Németi ikervárosok **első italmérésre vonatkozó előírásai** az 1264-es kiváltságlevélből valók, melyben megtiltották a bormérést a királyi tiszteknek, adószedőknek, idegeneknek, mert az erre vonatkozó jog kizárólag a lakosság sajátja volt. Az időrendben ezt követő, hasonló tárgyú információ az, hogy 1607-től kezdődően 6 hónapig minden kocsmán egyedül a város, az év többi részében pedig csak egy csapszéken gyakorolta ezt az előnyt. A későbbi rendelkezések világosan fogalmazzák, amikor azt szögezik le, hogy: „a két városnak, Szatmárnak és Németinek, szabadsága volt minden embernek tulajdon ő borát árultatnia” anélkül azonban, hogy az időintervallumot meghatároznák.³ A szabad királyi városi rangért folytatott küzdelmek hajnalán, már 1655-ben sikerült elérni a kamaránál, hogy megengedjék az egész évi borkocsmáltatást,⁴ ami a gazdasági terebélyesedés fontos lépcsőfoka, és egyben a régi vágy, a szabadság árának is záloga volt.

¹ KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1804/127 10 p.

² Ortutay Gyula (főszerk): *Néprajzi Lexikon*. 3.köt. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó. 233 p.

³ S.Nagy Mihály: i. m. 291 p.; 294 p.; 300-301 p.

⁴ Pál Judit: *A szabadság ára. Szatmárnémeti harca a szabad királyi városi rangért a 18. század elején*. In: *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv*. 1. köt. Budapest, 2006. 203 p.

Az általam vizsgált időszakban, a szabad királyi városi rang meggyökerezése révén, az italmérés jogával való élés széles tárgykörre nőtte ki magát. A „kocsmahálózat” kiterjedt az egyesült város egész területére, s ezzel párhuzamosan teret hódított a tanácsjegyzőkönyvek által tárgyalt ügykörök között is. Az apró részletekig lebontott szabályozások és szüntelen tiltások egyedüli célja: megakadályozni a város fő jövedelem- forrásának csorbítását.

A 18. század elején Szatmáron, a városban és a várban összesen 7 kocsmá létezéséről szólnak a források, melyekből 2 magánkézen (erre a későbbiekben még visszatérünk), a fennmaradó 5 pedig a város tulajdonában volt.⁵ Szirmai, a város legkorábbi történetírója, kortárs állapotokról szólva, úgy számol be, hogy a városban „a Kocsmázás 14 különös helyeken folytattatik”.⁶ A szakdolgozatomban felölelt időszakban, az alábbi **italmérés helységeiről** sikerült tudomást szerezni:

- Főkocsmá - a városháza alatt⁷ – ez nem egyedülálló eset vagy helyi sajátosság, ugyanis a nagyobb városokban az első számú városi kocsmá a városházán vagy annak közeli szomszédságában volt (pl. Buda, Pozsony, Debrecen, Szeged).⁸
- Csernátszegen⁹
- Homoródi híd mellett¹⁰
- Károlyi- ház kocsmája¹¹
- Vámhídnál¹²
- „Ponyvás „– a Szamos kisebbik ágától a Bors – utca felé eső oldalon¹³
- Kontz házánál¹⁴ (nem tudjuk mikortól, hol és meddig létezett)
- „Hajnal Hasadásig” utczán¹⁵
- Pér utczán¹⁶
- Csapó utczán¹⁷
- Lázár utczán¹⁸
- Katona utczán¹⁹
- Németi Kis Hídnál²⁰
- Németi „Kis Misi” kocsmája²¹
- Németi Toronynál²²
- „Koplaló” kocsmája²³
- Nemes utczán²⁴
- Varga utczán²⁵
- Kis utczán²⁶

A templomok mellett²⁷–abból a megfontolásból, hogy: „akkor még jobban látogatták a templomot s így a kocsmá sok embernek esett útjába, - kivált ünnepnapon.”²⁸

⁵ Uo. 210 p.

⁶ Szirmai Szirmai Antal: *Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete*. 1.köt. Buda, 1809. 214 p.

⁷ Jenei György: *Egy szatmári czivis emlékiratai*. Szatmárnémeti, 1999. /Otthonom Szatmár Megye.8./ 20 p.

⁸ Ortutay Gyula (főszerk): i.m. 235 p.

⁹ KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv*. 1825 / 266 119 p.

¹⁰ Jenei György: i. m. 20 p.

¹¹ Uo.

¹² KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv*. 1819 / 227 169 p.

¹³ Jenei György: i. m. 59 p.

¹⁴ KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv*. 1807 / 150 96 p.

¹⁵ Uo. 1825 / 266 5 p.

¹⁶ Uo. 1825 / 266 16 p.

¹⁷ Uo. 1825 / 266 86 p.

¹⁸ Uo. 1830 / 295 79 p.

¹⁹ Uo. 1813 / 186 39 p.

²⁰ Uo. 1822 / 248 40 p.

²¹ Uo. 1825 / 266 99 p.

²² Uo. 1822 / 266 103 p.

²³ Uo. 1822 / 266 42 p. Megj: később Borovszky csárdaként említi.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

Következésképpen Szatmárnémetiben, a két városrészen, 20 fölöttire tehető a kocsmák száma. Ez sok volt-e vagy kevés, nézőpont kérdése és a bortermésé, annyi azonban bizonyos, hogy Debrecenben már jó pár évtizeddel korábban, pontosan 1773-ban ugyanennyi csapszéken méreti a város saját borát.²⁹ Lemaradt azonban a „kocsmányitási versenyben” Szeged városa mivel itt 1724-ben csak 10 ilyen létesítményről tudunk.³⁰

Ilyen szép számmal fenntartott kocsmákban **italt kimérő személyzetre** is szükség volt, s mert a „kocsmárosok változtatásának ideje az eddig volt szokás szerént” minden év május elseje volt,³¹ ahogy közeledik ez a kijelölt időpont, szinte elárasztják a város vezetőit a korcsmáros jelöltek instanciái. Döntő hányadukban ürességben levő helyekre pályáznak, mint Veres Mihály, Jászter László és Kónya István, akik 1807-ben a Kontz ház csaplárosi állására vetették szemüket.³² Kocsmárosságtól önként senki nem akart megválni, előfordult azonban, hogy más kocsmában szerették volna a gyarapodás lehetőségét megragadni. Ilyen céljai voltak Koós Mártonnak is, de nem kedvezett neki a szerencse, mivel az általa óhajtott németi „Kis Hídi” kocsmába több alkalmazottra nem volt szükség. Egyedül a nem túl ígéretes nevet viselő „Koplaló” kocsmában lett volna számára hely, de arról meg ő nyilatkozott úgy, hogy „el nem fogadhattya,”³³ így hát maradt minden a régiben. Olyan is volt, hogy egyes személyek saját házuknál akartak ilyen jellegű helyiséget kialakítani, ahol a város italait mérhessék. A „Nemes Kommunitás” annak függvényében hozta meg döntéseit, hogy szükségesnek látta-e a környék italozó helyeinek „szaporodását” vagy sem, de nem ez volt az egyetlen tényező, amit figyelembe vettek. Kiváló példa erre Madarasi János esete, mivel kérésének teljesítésében „kivált képpen azon akadályt látván, hogy a Jelentőnek azon Házaihoz, melyben a Korcsmát nyitni szándékozik különös Pintzéje nintsen, mely szerént a Város italait a tulajdon italaival egy Pintzében kellene tartani, mely a Kocsmáltatás szisztémájával egybe nem férhető környüállás, azért annak tekintetéből a kérésnek hely nem adattatik.”³⁴ Visszont elnéző volt a városi tanács a szabályszegő Soós Jánossal, akit rajtakapván, hogy: „a Város Kocsmárolási Jussa mellett maga égett Borát árulta” ugyan első ízben kitett állásából, de hajlandó volt büntetése leróvása után adni neki egy másik esélyt mint csapláros, elismervén: „igaz az, hogy jól adminisztrált” és előrevetítve, hogy: „azon a részen korcsma nem lévén, az által a tilalmas Korcsmák meg fognak szorítódni, nem ellenzi azt, hogy ismét Korcsmáros légyen.”³⁵ Kocsmákat nem csak működésre jogosítottak fel, hanem ezzel ellentétes irányban bezárásra is ítélték. A külső tanács 1828-ban két kocsmának is ilyen sorsot szánt. A Csapó utcai kocsmát eladását azért kezdeményezi, mert: „elavult és a tűz veszedelmének is ki van tétetve”. A Katona utcán található italozó hely rendeltetését azért akarja megváltoztatni, mert az épületre szüksége van, azt vagy a római katolikus kántornak vagy a katonatiszteknek készítené elő kvártélyul.³⁶

A kocsmárosok kihágásaival szemben nem voltak mindig ilyen elnézőek a borbírók. Horváth Jánosnak, aki 200 forinttal adós maradt az elmért italokért a városnak, nem kegyelmeztek meg, nem is teheték, hiszen az volt a törvény, hogy amint a csaplárosok „50 frtal fejebb adósok maradnak azonnal szolgálattykából el mozdíttassanak”. A főügyész és a borbírák, a volt csaplárossal együtt a bevett szokás szerint megjelentek a helyszínen, hogy: „mind ez idáig általa el méretett Italokról végső számvetést tégyenek, a nálla található tele Hordókat vegyék által, a félben levőket fel bontatván, Itténként méressék ki; kész pénzek ha mellyek vagynak nálla azokat általa a Cassába fizetessék be.”³⁷ Ugyanilyen körültekintően jártak el az illetékesek Remek András, a Vámhídnál levő kocsmáros ügyében is. Ellene az volt a feladott panasz, hogy meggybort kevert a rendes borhoz és ezt adta el. Arra a lényeges kérdésre, hogy miért folyamodott ilyen cselhez, azzal vágta ki magát, hogy: „a

²⁷ Megj: ezek többsége akár a fentiekkel is egybeeshetett.

²⁸ Jenei György: i. m. 20 p.

²⁹ Csobán Endre (főszerk.): i. m. 114 p.

³⁰ Reizner János: i.m. 3 köt. 125 p.

³¹ KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1830 / 295 92 p.

³² KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1807 / 150 96 p.

³³ Uo. 1822 / 266 40 p

³⁴ Uo. 1828 / 283 21-22 p.

³⁵ Uo. 1830 / 295 192 p.

³⁶ Uo.1828 / 283 36-37 p.

³⁷ KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1813 / 186 39 p.

városnak bizonyos meg nyúlósodott Borai melly keze alatt volt, jobban való árulhatásának okáért”, az érdekeltek azonban úgy vélték: „minthogy pedig ezen vallástétel még az ő mentségére elegendőnek nem vétethetik ezen környülállásoknak, hogy volt e a városnak nyúlós Bora, mennyi s kitől való volt az, ki hírével s tudtával qualificalta azt a panaszlott, s melly áron mennyi költ el belőle s van e még?”, de addig is „azon Bor további árulásától el tiltatott.”³⁸

Azok az épületek sem menekültek meg az idő vasfogától melyekben hosszútávon és rendszeresen italmérés folyt és időnként **felújításra** szorultak. Ilyen kocsma tatarozási láz „tombolt” 1825-ben Szatmáron. A csernátszegi csapszék árendása nem részletezi, mit is ért „szükséges Reparatiok” alatt,³⁹ ezzel szemben Boros Ferencz Csapó utcai csapláros „a Ház végénél levő fél eresz alá az Italok tartására alkalmasabb helyet kér készíttetni.” Úgy tűnik a tanács ezt nem tartotta a működés elengedhetetlen feltételének, mert úgy határozott, hogy „amely állapotok eddig voltak ezentul is csak abban az állapotban hagyattatik”.⁴⁰ Nem tudjuk azonban milyen elbírálásban részesítette a tanács Pap György németi „Kis Hídi” kocsmáros kérését, aki a kerítés és az árnyékszékek rendbehozatalára kért felhatalmazást.⁴¹

Kocsmárosi állásra bármelyik háztulajdonnal rendelkező szatmári lakos jelentkezhett, aki szolgáltba lépésekor megesküdött rá, hogy a bort vízzel szaporítani nem fogja.⁴² Ezzel a kitételrel igyekezett megelőzni a város, hogy a csapszékekben kínált bor színvonalára később panaszt tegyenek. Korlátozások elsősorban a külső tanács tagjait sújtották e tekintetben, ugyanis a belső tanács már 1794-ben azon az állásponton volt, hogy : „ezen foglalkozás a közösségi ranggal meg nem egyezvén és derogálván”.⁴³ Nem mindenütt vélekedtek ehhez hasonlóan a városatyák. Szegeden a tanácsnokoknak már a 18. század első harmadától választási lehetőségük volt, hogy a város érdekében történő érdemi fáradozásaikért vagy meghatározott pénzösszeg vagy egy saját kocma nyitása legyen a honoráriumuk.⁴⁴ Ugyanígy liberálisan kezelték Szegeden a zsidók kocsmanyitási és városi javadalmakat bérelni szándékozó törekvéseit és azok útjába nem gördítettek különösebb akadályt.⁴⁵ Szatmáron azonban, konkrét jelei vannak a zsidók gazdasági erejétől való félelemnek, hiszen több ízben is „érzékenyen kérte” a Külső Tanács, hogy „midőn több Korcsmák s egyéb Beneficiumok fognak ki adatni Dobszón, méltóztasson ezen Tanács az Izraelitákat a Licitációra elő nem bocsátani”, mert ennek bekövetkeztét úgy tekintené, mint „a Polgárság Jussainak, Hasznának egyenes sérelmét s Károsodását.”⁴⁶

A fentiekben azzal már foglalkoztunk, hogy hol és kik mérhettek hivatalosan alkoholt a városban, de azt hogy pontosan **mit mértek a csapszékeken**, még nem fejtettük ki. A leggyakrabban kért, legnagyobb mennyiségben termelt és forgalmazott ital a bor volt. Ez cseppet sem meglepő, hiszen Szatmár jellegzetesen bortermelő vidék, kevés olyan gazda volt, akinek bármilyen kicsi területen is, ne lett volna legalább saját fogyasztás céljára szőlője. Sörfőzési joga egyedül a városnak volt,⁴⁷ ez meg is látszott a kínálaton és annak minőségén. Az 1819. esztendőben azt sérelmezik a városlakók, hogy abban az időben, amikor Nagykárolyban és a falvakon is jó sört lehet kapni, Szatmáron csak „rossz és nagyon vékony serek árultatnak”. Válaszul felhívják a sörfőzők figyelmét, hogy munkájukat lelkiismeretesebben végezzék: „a Serfőző megszólíttatatik, hogy a Serfőzéseket igazán, és szorgalmatos vigyázat alatt tégye, mivel különben főzetendő Sere vizsgálat alá vétettvén, ha rossznak avagy nem igaz mérték szerént főzöttnek lenni találtatik; a Serfőző terhére fog vettetni és az árra rajta meg vétetni.”⁴⁸ Ennek ellenére már a korábbi időktől kezdve a város igyekszik, hogy elegendő árpát szerezzen be a sörfőzéshez: „azért, hogy a Nemes város aconomiája a Ser főzésben fogyatkozást ne

³⁸ Uo. 1819 / 227 169 p.

³⁹ Uo. 1825 / 266 119 p.

⁴⁰ Uo. 1825 / 266 86 p.

⁴¹ Uo. 1825 / 266 109 p.

⁴² Jenei György : i. m. 67 p.

⁴³ Uo. 48 p.

⁴⁴ Reizner János: i. m. 131 p.

⁴⁵ Uo. 498 p.

⁴⁶ KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1830 / 295 202 p.

⁴⁷ S. Nagy Mihály: i. m. 294 p.

⁴⁸ KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1819 / 227 35 p.

szenvedjen, szükség hogy két száz köből árpa vétetessék... A költsön ki adott árpa pedig mindenektől vagy in natura beszédettessék, vagy pedig a költsönzők a vejendő árpának árát vecturjával, és egyéb költséggel együtt a proportione fizessék.”⁴⁹ A bor és sör mellett, természetesen pálinkát is mértek, de minden bizonnyal népszerűség tekintetében a másik kettővel szemben alul maradt. A kocsmák nem csak az italozni vágyók igényeinek akartak megfelelni. Ezt tanúsítja, hogy a már korábban említett esztendőben azon kesergés jut el a városi előljárók elé, hogy „az ezen Várostól egy napi útnyi távolságra lévő Bikszádi Kútról szállítatni szokott savanyú vizet, a szállítás rendes költségéhez képest mérhetetlen áron árulhatták”, de ezúton „az illendőséghez alkalmaztatva” kiinduló árként, három krajcárban egyeznek meg.⁵⁰

Sok fejtörést okozott és rendszeres ellenőrzést igényelt, hogy **a kocsmákban jó és hiteles mértékkel mérjenek** és ezáltal elkerüljék mind a város, mind pedig a fogyasztó közönség károsítását. Szatmárnémetiben és környékén a 17. századtól a biharinak és erdélyinek nevezett bormértékrendszereket vették alapul.⁵¹ A 19. század elején a város vezetői elrendelik, hogy annak elkerülése végett, hogy az italmérésbe a mérőedények körének szűk jelenléte miatt „az italmérés fenn ne akadjon, a város néhány száz itczés és meszelyes csuprot volt kénytelen csináltatni”.⁵² Úgy tűnik a következő évek panaszáradataiból, hogy ezek az edények nem bizonyultak elegendő számúaknak ahhoz, hogy a pontos kimérés kérdését orvosolják. Az 1804-es évben hibás italmérésen rajtakapott hét kocsmáros azzal mentegetőzött, hogy „az edények szűk volta miatt tökéletes ittzéseket nem mindég találhatnak” s ugyan ez nem mentette fel őket a rájuk kiszabott büntetés kifizetése alól, de felhívta a városi tanács figyelmét a kérdés sürgős rendezésére. Felismervén, hogy a pénzbüntetés nem jelenti a probléma hosszú távú megoldását, mert „az edényeknek egyenetlen volta miatt, nagy alkalmatlanság szolgáltatik ő nékiek, a további hibás edényekkel való mérésre”, ezért parancsba adják Probszt János üveges mesternek: „a Hutába mind ittzés, mind meszelyes, fertályos és más apróbb üvegeket hozzon”. A kocsmárosoknak pedig meghagyják, hogy „ő tölle tartozzanak mérő edényeket vásárolni, melyeket előre az Inspectoratus meg fog pecsételni”.⁵³ Az ebben az időben használatban levő leggyakoribb űrmértékek: icce (0,95 liter), meszely (0, 41 l-fél icce), fertály (13,4-14,7 l) ,csőbör (41,97 l) köből (12-42 l), akó(53,72 l), pint (1,6 l-2 icce), átalag (67,14-75,54 l).⁵⁴

A hiánypótló intézkedések ellenére, 1810-ben ismét fény derül arra, hogy öt kocsmáros „a Város Italára nézve tilalmas és rendes mértéknél kisebb mértékkel való élésben találtattak”, akik „magokat annál, hogy rendes mértékű üvegekkel magukat nem győzik, egyébbel nem menthették”. Ennek kapcsán a „Bor Felügyelőség” tagjai elhatározzák a már régóta esedékes csapszékbeli mértékek vizsgálatát.⁵⁵ „A Város Csapszékein az Italoknak tisztán és igaz mértékkel való mérésére kívántató fel vigyázatban az eddig gyakorlott mód szerént fogyatkozások lenni tapasztaltatván, ezeknek el távoztatása és a vigyázatban kívántató jobb rendnek bé hozása tzéljából” előírják, hogy „minden Tizedbeli Kocsmákra nézve kívántató közelebbi vigyázat a szerént a mint a Tizedek a Tizedbeli Senátor Urak igazgatása alá el vagynak rendelve, a Tizedbeli Tanácsos és Esküdt Uraknak állandó kötelességekbe tétetik.” Majd felsorolják azokat a szempontokat, melyeket szemük előtt kell tartsanak a „gyakor ízben és véletlenül” történő kocsmajárások alkalmával. Figyelmüket a következő részletek felülvizsgálatára kell összpontosítsák: „Jó Italok adatnak-é a Korcsmárosok keze alá ? Nem tartanak e a Korcsmárosok különösön edényekben magoknak, a Város Italain kívül magok által szereztetett Bort, vagy Pálinkát ? Az Italokat olly minéműségben adják-é ki mint a millyenekben azok kezek alá adatattak? S végre a mértékeik, apróbb nagyobb edényeik igazok-é , és az apróbb mértékeknek árra az ittze árához igazán vagon-é alkalmaztatva ? ” A törvény ugyanis az, hogy „ szabad nem lészen, hogy a Korcsmárosok a Város Italain kívül más Bort vagy Pálinkát Korcsmájokba vagy Pintzéjékbe

⁴⁹ KL: *Tanácsi jegyzőkönyv.* 1780 / 31 2 p.

⁵⁰ Uo. 1819 / 227 114 p.

⁵¹ Bogdán István: *Régi magyar mértékek.* Budapest, 1987, Gondolat. 24 p.

⁵² Jenei György: i. m. 68 p.

⁵³ KL: *Tanácsi jegyzőkönyv.* 1804 / 127 127 p.

⁵⁴ Bogdán István : i. m. 84-91 p.

⁵⁵ KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv.* 1810 / 167 258 p.

tartsanak.” A jövőre nézve pedig megszabja, hogy „a Korcsmárosok helyes mértékei a Tizedbeli Tanácsos Petsétjével időről időre meg pecsételtessenek.”⁵⁶

Székesfehérváron, a mértékrendszer használata már a korai gyakorlatban stabilizálódott, a magisztrátus már 1770-ben azt jelentette a helytartótanácsnak, hogy régi időtől fogva használják a pozsonyi mérőt „száraz és folyékony dolgok mérésére”. Ennek ellenére, az italmérés során történő visszaélések itt sem lehettek ismeretlenek, hiszen 1808-ban a tanács azzal a felhívással fordult a kádárokhoz, hogy pontos mértékű és nagyságú hordókat készítsenek, a rossz mértéket ugyanis a kocsmárosok nem hagyják kihasználatlanul.⁵⁷

A Borbírói Hivatal mindenkor szemfülesen ügyelt arra, hogy a helyi termésű boroknak ne teremtsen konkurenciát, emiatt amúgy is a civisek „erősen protestáltak volna”⁵⁸. Csak abban az esetben hagyták jóvá **a város területén kívüli borok behozatalát**, ha a rossz termés miatt, nem volt elegendő elmérendő bor a kocsmákban, vagyis „mikor a Városnak a félékre szüksége leszen”.⁵⁹ Engedelmet kellett kérni a tanácstól saját használatra behozandó idegen bor esetén is, ez alól még a város elöljárói sem élveztek mentességet. Így Papolczy Csorja József főbírónak is 1822-ben be kellett jelentenie a tanácsban, hogy a maga számára egy hordó idegen óbort akar hozatni.⁶⁰ Hasonlóan járnak el Cseresznyés Sámuel professzor és Joó Gábor jegyző urak, amikor az általuk Szakaszon vásárolt 200 köből bornak, városba hozatala miatt folyamodnak engedélyért a városi tanácshoz.⁶¹ Volt azonban eset arra is, hogy „előre való jelentés és engedelem nélkül” hoztak be a lakosok bort a városba s ezzel vétettek a „város rendtartásai ellen”, ahogyan Vurok György 1822-ben. Mulasztását azzal próbálta helyrehozni, hogy azt nem a maga, hanem mostoha fia számára hozta, aki a római katolikus gimnáziumban professzor. A bort „megrendelő” professzor pedig azzal érvelvén, hogy ő „jelentéssel nem tartozik”, kimentette vád alá került mostoha apját a kényelmetlen helyzetből, aki tettéért mindössze „meg dorgáltatott ” és a figyelmét felhívták arra, hogy: „jövendőre a Városi Rendtartásokhoz alkalmaztassa magát.”⁶² Annak érdekében, hogy még jobban ki tudják szűrni az idegen hegyen termelt borokat, elrendelik, hogy a tizedbeli tanácsosok az esküdtekkel együtt saját hatókörzetüket „üdüről üdüre...meg járván, az ángária alatt ki tett czégéreteket írják öszve és az el mérés végett ki tett Borokat ki használván egy uttal azt is vizsgálják meg, hogy a tulajdon Boraikat árulják é vagy sem, azon esetben pedig ha mástul vették, kitül vették, járjanak végére, melyhez képest az idegen Hegyi Borokk bé hozatalának és mérettetésének leg kisebb gyanúja esetében környüállásos vizsgálatot tévén annak minémüségéről Tudósítást tégyenek.”⁶³

Minden esztendőben, egy negyedévnyi ideig, a polgároknak jogukban állt saját házuknál, iccénként, de kizárólagosan csak az általuk termelt bort értékesíteni. Ezt nevezték az „ángária idejének” és az italmérésnek ezen fajtáját **purger-kocsmának**. Ilyenkor az alkalmi eladóvá vált lakosság kötelessége volt, cégéren megjelölni az eladásra kínált bor származását, azaz bizonyítani a saját tulajdont. Ezt is megpróbálták kijátszani az élelmesebb és merészebb lakosok, a tanács gyakori ellenőrzése miatt azonban nagy volt a lebukás veszélye. Léderer Antalt és Farkas Mihályt is sikerült leleplezni, akik bár „nem Polgárok, czégért dugtak ki”, s faggatásuk során „az első megvallotta, hogy Papp Andrásné borát két hétig, a második pedig Endrédi Gábor úr borát állandóul mérte.”⁶⁴

Debrecen városában a bormérés a lakosság egyik fő foglalkozása volt. A polgárok befizetendő adójuk arányában mérhettek ki bort, mégpedig minden adóba fizetett forint egy cseber bor kóstálására jogosította fel őket, a felső határ, amit erre a rendszabályra hivatkozva el lehetett adni 50 cseber volt.⁶⁵

⁵⁶ Uo. 1819 / 227 169 p.

⁵⁷ Kállay István: *A városi önkormányzat hatásköre Magyarországon 1686-1848*. Budapest, 1989. Akadémiai K.. 70 – 71 p.

⁵⁸ Jenei György: i. m. 59 p.

⁵⁹ KL: *Tanácsi Jegyzőkönyv 1825 / 266 206 p.*

⁶⁰ Uo. 1822 / 248 148 p.

⁶¹ Uo. 1825 / 266 178 p.

⁶² Uo. 1822 / 248 65 p.; 74 p.

⁶³ Uo. 1822 / 248 147 p.

⁶⁴ Uo. 1828 / 283 12 p.

⁶⁵ Csizmadia Andor: i. m.. 57 p.

Szegeden már a 17. század végétől szabad volt a lakosoknak boraikat kimérni, de a városi kocsmákban való bormérést évi 4000 ft lefizetése ellenében adta bérbe a kamara.⁶⁶

Abban az esetben, ha az ángária idejének lejártá után is maradt a polgárok nyakán borfölösleg és a városi kocsmák készletei apadóban voltak, szívesen megvette tőlük a város, hogy azt a kocsmáin lassan elmérettesse. Olykor a szükség úgy hozta, hogy még a megmaradt gyengébb minőségű, seprűs borok is érdekelték várost. Bár annak vételárát felemelte, mert mint jó gazda számba vette „mind a vidéki Szőlő Hegyeknek nagyobb részének, mind a múlt Esztendei terméketlen voltát, mind a mostani boroknak jóságát, de előre elgondolván a szokatlan hideg miatt, a jövő szüretnek terméketlenségét”, mégsem tudta megnyerni saját polgárait az üzlet megkötésére. Így hát kénytelen-kelletlen nem szatmári borral töltötte fel a város kocsmáinak üresedő pincéjét, de a jövőre nézve ellenvetést nem tűrően leszögezte „több illetén meg akadások ne essenek s a Polgárság a bor árát el fogadhatván, elegendő bor vétethessen”.⁶⁷ Nemcsak bort, hanem pálinkát is vásárolt a város a lakosoktól, 1825-ben iccáját 12 krajcárral. Előnyt élveztek a vásár megkötésénél a „hazaiak”, de számításba jöhettek a város környékén élők és a zsidók is. Mindezen erőfeszítései a városnak, azt a célt szolgálták, hogy a kocsmák italkészletét ily módon gyarapítva, „szükség ne következzen”.⁶⁸ Arra is volt példa, hogy az új borok mellett a város pincéiben még az eladni nem sikerült óbort is tárolni kellett. Megoldásként azt eszelte ki a gazdasági gyűlés,⁶⁹ hogy a csaplárosok „ha két hordó ujj borokkal egy hordó Ó bort el nem fognak mérni szolgálattyyokból el fognak mozdíttatni.”⁷⁰

A debreceniek már a 18. század elején kiterjedt szőlőgazdálkodást folytattak az Érmelléken, s szüreti szezomban ott tartózkodott városi testületestől a lakosság színe-java. A lelkesedés olyan méreteket öltött, hogy még a szenátorokat is tanácsi határozattal kellett szülővárosukban tartani, hogy a rendet fenntartsák. Ehhez hasonló buzgalommal segített a választott hites közösség a polgároktól származó bor átvételében is. Sajátos hagyomány volt ugyanis Debrecenben az „elkóstolás”, ami abból állt, hogy a város képviselőiben a tanácsosok megjelentek a bortermelő polgárok házában és megkóstolták a borát, s ha alkalmasnak találták, rögtön ki is adták a parancsot az elszállításra.⁷¹ Ennek a mozzanatnak a kivitelezési módja is helybeli különlegesség volt. Már a 18. század elejétől egy hatókrös borhordó szekeret és hat „korcsolyást” tartott a város, csupán azért, hogy a polgároktól beszedett bort a város kocsmáiba el tudja juttatni. Ezt a módszert egészen 1830-ig alkalmazták, mikortól fogva a feladat új végrehajtói a talygások lettek.⁷²

A fentiekben láttunk néhány példát arra, mire is kellett vigyáznia a szatmári előjáróknak, hogy a kocsmáltatás beneficiumából eredő jövedelmek a lehető legteljesebb és legnagyobb arányúak legyenek. A befolyó jövedelem felaprózására tett kísérletek zsinórját a tanácsnak előbb-utóbb sikerült felgöngyölítenie, egyedül a tiltott és titokban való bormérés felszámolásában vallott kudarcot. Az illetékes hatóságok engedélye nélkül, általában befolyásos magánszemélyek által működtetett italmérő helyeket, melyek nemhogy egy fikarcnyi jövedelmet, de egyenesen, a fogyasztók átcsábítása révén jelentős kárt okozó intézményeket a néprajzi szakirodalom a **kurta-kocsmá vagy vak-bormérés**⁷³ kifejezéssel jelöl. Szatmáron, ahogy erre már a fejezet elején utaltunk, a 18. század elején két magánkézben levő kocsmá létezett, az egyik Georg Pankratius Gückel egykori szatmári várparancsnok, a másik gróf Károlyi Sándor Szatmár megyei főispán, vagyon és befolyás tekintetében Kelet-Magyarország élenjáró politikai személyisége tulajdonában volt. Ez utóbbinak eredete 1677-ig nyúlik vissza, akkor kapta Károlyi László, Károlyi Sándor édesapja, érdemei jutalmaként, 20 évi időtartamra, azt a kiváltságot, hogy városi birtokán „bornak és egyéb liquoroknak” kocsmáltatását birtokolhatja. A város és a Károlyiak közötti viszály azonban ott kezdődött, amikor a határidő lejártá után sem voltak hajlandók azon előjogról és haszonról lemondani, s minden „diplomáciai” fogást,

⁶⁶ Reizner János : i. m. 1.köt. 198 p.

⁶⁷ KL: Tanácsi Jegyzőkönyv.1830 / 295 42 p.;71 p.

⁶⁸ Uo. 1825 / 266 125 p.

⁶⁹ Megj: nem volt külön szerv, így nevezték azt a kizárólag ilyen jellegű ügyek megvitatása céljából összehívott tanácskozást.

⁷⁰ KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1807 / 150 98 p.

⁷¹ Csobán Endre: i. m. 114 p.

⁷² Ránki György (szerk.): i. m.. 2.köt. Debrecen, 1981. 365 p.

⁷³ Ortutay Gyula (főszerk): i. m. 236 p.

eszközt és nem utolsósorban befolyást latba vetve, végül is sikerült elérniük Bécsben az erre vonatkozó privilégium megerősítését. Bár Szatmárnémeti országgyűlési követeknek és a végre kedvező körülményeknek köszönhetően megkapta óhajtott státusát, nagy elkeseredésére a két főúri kocsmá felszámolását nem sikerült elérnie. Hiába fogadta meg a város, a szepesi és magyar kancelláriai és kamarai hivatalok 1715-ben adott, azon vigasztaló tanácsát, ami valójában az egyedüli védekezési mód volt a számára kedvezőtlen határozat ellen, hogy a lakosait tiltsa el a kocsmá szolgáltatásainak igénybevételétől.⁷⁴ Amint az alábbiakban látni fogjuk, az egyre ismételt és szigorú intézkedések hatása valahogy elmaradt, s a 19. század első felében minden tiltás és óvintézkedés falrahányt borsó maradt, vagy esőcseppként pergett le a lakosokról.

A 18. század végén a visszaeső bűnösök elcsípése szándékával a **Károlyi-ház** elé „vigyázó boltot” építtetett a magisztrátus s a rajtakapott tilalomszegők számára a következő büntetést helyezte kilátásba: „aki ott bort iszik, vagy onnan bort hoz, ha czívis, 12 forintra, ha nem az, 24 pálczára büntetetik, ha pedig nőcseléd követte el a tilalomszegést, azt hozzá illő módon korbáccsal fenytették.” Továbbá „a város hajdúi szigorúan utasítottak, hogy a Károlyi-háztól bort szállító csuprokat, tettenkapás esetén, azonnal földhöz verjék irgalmatlanul.” A csuproknak tényleg nem kegyelmeztek a hajdúk, de a tartalmukat előbb kimenekítették, s ennek következménye az lett, hogy „a hű hajdúk elvégre maguk is a csuprok cserepei közé a földre kerültek”. A hatóságok kijátszása érdekében, a Károlyi-ház borára szomjazó polgárok, hogy észrevétlenül eljussanak a kocsmába s így megússzák a büntetést, a szomszédos kerteken át törtek rést. Gyanú árnyéka esett a város egyes előljáróira is, s hogy legalább őket megfélemezze elrendelik, hogy: „amely tisztviselő a Károlyi háznál való mulatozáson kapatik, hivatalát azonnal elveszíti, mint a város iránt hűségtelen.”⁷⁵ A következő években, bár a kiszabott mind pénzbeli, mind pálca segítségével kirótt büntetések egyre csak növekszenek, a vétők kedvét nem sikerül elvenni a tilalmas kocsmajárástól. A választott hites közösség precízen előírja, hogy ki, hányzori rajtakapás után, milyen büntetést érdemel: „mint Polgári Hite szegők, bé bizonyosodván ellenek a feladás, ha civilek először ugyan 60 frtra, ha nem civilek pedig 60 pálczákra; másod ízben kapattatván pedig rajta 120 frtra, vagy annyi pálczákra büntetnek, harmadszor pedig javaikból ki becsültevé, mint Hite Szegettek, és a Közönségnek Tolvajai, a városból örökösön ki fognak csapattatni.” Azért, hogy ez a büntetési mechanizmus hatékony legyen, a feljelentőknek megígérik jutalomként a beszedett büntetés felét.⁷⁶ Pár hónappal később, annak ellenére, hogy a rendelkezések kihirdetettek dobszó által a piacon és minden utcán, sőt még ki is ragasztattak a „szokott helyen”, az erdődi számtartó aláírásával fémjelzett írás kiragasztására lettek figyelmesek „egynéhány helyeken” a város vezetők. A hamis közhírdetmény arról szólt, hogy a Károlyi-házról való „Bor Ital vagyonnak itténként való hordatása a felsőség engedelmé szerént szabados volna a városi Polgároknak”. Válaszul nem tettek egyebet, minthogy elrendelik, hogy a téves információt hordozó hirdetéseket vegyék le és ismét ragasszák ki a tiltó intézkedéseket, az ellenőrzést pedig vegyék komolyabban.⁷⁷ Alig telik bele ismét pár hét, a városi tanácsnak jelentik, hogy még mindig vannak a Károlyi-kocsmához szokott megrögzött tilalmas kocsmajárók, akik különböző magánügyeik intézésének leple alatt szegik meg a parancsot. Most azonban már a területre való belépést is megtiltják, történjen az bármilyen okból kifolyólag: „Tapasztaltatván, hogy némely nyakas, engedetlen, és ezen város kárára szembe tünöképpen járó emberek a szoros tilalom többszöri kihirdetése után is, a Károlyi Ház Kocsmájához vissza menni bátorokdván, magok cselekedetét azzal kívánják igazítani, hogy oda nem ital, hanem napszámos fogadás, ottan le tett vas vásárlás, vagy egyéb magános dolgaik végezése végett mennek azon Károlyi Házhoz; azért ezen bévehetetlen, és meg nem állható Kopasz mendség is meg előztesen, a nevezett Károlyi Házhoz, akár mely szín alatt való bé menés a ki szabott büntetés terhe alatt világosan meg tiltatik.”⁷⁸ Az 1810-es esztendőben a városi ítélőszék elé idézik Blaskovits Jánosnét, özv. Horváth Istvánnét és Boros Istvánt, akiket vétkesnek találtak abban, hogy a „tudva lévő Károlyi Ház tilalmas Korcsmajáról a sokszor ki hirdetett városi

⁷⁴ Pál Judit: i. m. 219 p.

⁷⁵ Jenei György : i. m. 21 p.

⁷⁶ KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1807 / 150 79 p.

⁷⁷ KL: Tanácsi Jegyzőkönyv 128 p.

⁷⁸ Uo. 158 p.

Törvénynek vakmerő által hágásával, bort vittetni merészlettek.”⁷⁹ A Külső Tanács ülésén 1816-ban kerül ismét terítékre a tiltott bor és pálinka mérés, mely alkalomból ismét feljebb emelik a különböző csoportba besorolható törvény szegőkre kirótt büntetések summáját. A Károlyi-Házhoz járókról keményebb rendelkezés születik. Úgy döntenek ugyanis, hogy az alattomban ott ivók érdemtelenné válnak bármilyen haszonvételek élvezetére, s ezen elgondolás kiindulópontjaként a jog-kötelesség, egymástól elválaszthatatlan kettőse áll, mert „a kölcsönös jussok kölcsönös kötelességeket vonnak maguk után”. Felsorolják mindenki számára érthető módon, milyen kedvezményektől fosztják meg magukat azok, akik mindezek ellenére sem tudják magukat megtartóztatni a Károlyi kocsmához való járástól. Ezek a következők voltak: „a Város Beneficiumitul, millyenek a Bornak és Pájinkának a Város részére való be vétele, Házon lehető árultatások, s más egyéb illyettén közönséges Jótétemények használlásai fosztasson meg egy esztendőre, vagy a környülállásokhoz képest 12 Conventios forintra büntetessen.”⁸⁰ Több mint egy évtizednyi idő sem elég ahhoz, hogy az úton-útfélen tiltott cselekedetről leszokjanak a szatmáriak. S. Papp István éjjeli vigyázót a város egyik hajdúja éppen akkor kapja el amint „be akarta volna vezetni” a testvére bűnrészességével a Károlyi-kocsmáról hozatott bort. A kiforrt szőlőlé „kezai közzül elvetetett” és különösképpen, a megszokottnál jobban megdorgáltatott, hiszen „mint közönséges szolga, kinek az e féle provaricatiokra való felügyelés kötelességében állana ily tilalmas tselekedetekre vetemedett”. Büntetésében az is meglátszik, hogy példát kellett statuálni, mi vár azon egyénekre akik pozíciójukból eredően ahelyett, hogy példájukkal a közösség előtt járnának, ők maguk követik el a legfeltűnőbb visszaéléseket. Az éjjeli vigyázó tehát tette miatt: „12 páltza ütésekre, a szolgálattýából való elbocsátatásra és Vásárhelyi József (hajdú) részére esendő 3 frtok fizetésére büntettetik.”⁸¹ A büntetések mértéke a korábbi folytonos emelkedés után eléri a csúcspontját, azt a szintet, ami után már csak fokozatosan enyhül. Mi lehet ennek a magyarázata nem lehet egyértelműen megállapítani, annyi azonban bizonyos, hogy több mint száz év meg nem szűnő huza-vona, a lakosságnak a kocsmától való távortartásának meghiúsult kísérleteibe beféradt Szatmárnémeti. Ehhez hozzájárult az a tény is, hogy a szinte ennyi ideje folyó pereskedés a város és a károlyiak között, még mindig nem kecsegtetett eredménnyel. A 19. század elején pedig még nem lehetett látni „az alagút végét”, vagyis a végső megoldást és az ügy lezárását. Pánti János kalapos számára igaz enyhítő körülménynek számított az, hogy a Károlyi kocsmából hozatott égett borra orvosságként volt szüksége, ezzel együtt könnyen („azért való hathatós pirongatása”) és kifejezetten olcsón („42 Kr költségekk le fizetése mellett) megúsza a legálisnak nem mondható cselekedetét.⁸² Az enyhülés iránya folytatódik tovább 1828-ban is, amikor a külső tanács jóváhagyja, hogy a nem civilek is pénzzel válthassák meg, a kocsmajárásért megérdemelt pálcaütéseket.⁸³

Nemcsak a Károlyi kocsmá volt „tiltott hely”, polgárokat is több ízben kaptak tilalmas, nem a meghatározott törvényes keretek között zajló, főleg pálinka mérésen. A tanács egy idő után észrevéve azt, hogy „az efféle pálinkát vásárlók ez ideig minden büntetés nélkül lett maradása (azt) nagyon elősegélleni láttatik”, valamint azt az egyszerű logikai következtetést véve alapul hogy „ha vevő nintsen, akkor áruló sem találtatik”, a tiltott pálinka árulásáért járó büntetést a vásárlókra is kiterjesztik.⁸⁴

Amint megpróbáltam érzékeltetni, Szatmár városa szemfüles gazda módjára igyekezett az ismételt és a sokrétű intézkedések révén felszámolni egyik fő jövedelemforrásának csorbítására irányuló törvénysértések sorát. Ám, az ellenérdekű városiak legalább olyan találékony módon találtak újabb és újabb módszereket, „kiskapukat” arra, hogy megcsapolják az italmérési jogból eredő jövedelmek teli hordóját, annak érdekében, hogy abból számukra is legalább "csorogjon-csepegjen" valamicske haszon.

⁷⁹ Uo.. 1810 / 167 82 p.

⁸⁰ Uo. 1816 / 206 154 p.

⁸¹ KL: Tanácsi Jegyzőkönyv. 1828 / 283 166-167 p.

⁸² Uo. 1822 / 248 108 p.

⁸³ Uo. 1828 / 283 110 p.

⁸⁴ Uo.1810 / 167 39 p.

Utilizarea dreptului de cârciumărit

Rezumat

Pentru orașele cu titlul de oraș liber regal, unul dintre cele mai importante surse de profit a fost monopolul asupra vânzării băuturilor alcoolice. Pentru exploatarea acestei surse de profit, orașele au utilizat mai multe mijloace. Cârciuma principală – situată de cele mai multe ori în centrul localității – era de obicei în proprietatea orașului. Celelalte unități, situate mai departe de centru, erau în mod normal arendate de către oraș.

În articolul de față se încearcă prezentarea mijloacelor prin care orașul Satu Mare a încercat să păstreze monopolul asupra vânzării alcoolului și să evite tendințele de știrbire al acestuia. În același timp, se urmăresc și încercările orașenilor de a profita cât mai mult din vânzarea băuturilor alcoolice.

Aspecte privind evoluția Învățământului Pedagogic în Satu Mare (1779-1940)

Ioan Viman

Pacea de la Satu Mare (1711) consfințește instaurarea dominației Imperiului Habsburgic asupra Transilvaniei, prin înfrângerea rezistenței nobilimii maghiare. Noua administrație a fost interesată de creșterea rentabilității și progresului economic și social din provinciile anexate. Vor fi luate măsuri importante care vor determina modernizarea noilor provincii și un progres social și economic evident. Biserica romano-catolică este instituția religioasă prin intermediul căreia administrația habsburgică își va impune dominația și măsurile modernizatoare. Printre acestea, învățământul va fi considerat o pârgie importantă în promovarea ideilor iluministe.

Curtea de la Viena consideră necesară și impune bisericii susținerea unor școli elementare în fiecare localitatea, pe lângă fiecare biserică. Se impune așadar crearea unui sistem de formare a cadrelor didactice, în special a învățătorilor. Începutul modernizării învățământului în Imperiul Habsburgic, având la bază o lege proprie, îl reprezintă Decretul Mariei Tereza din 1777 (*Ratio Educationes*), modernizarea fiind continuată și desăvârșită de fiul ei Iosif al II-lea. Conform prevederilor acestuia se înființează regiuni educative, având în centru orașe mai importante din punct de vedere cultural, economic și administrativ. Părțile sătmărene vor aparține de centrul Carei, unde în anul 1779 se înființează prima școală normală, având în primul an 230 de cursanți¹. Școala careiană este contemporană cu școala „normală” din Năsăud (1770) și „cursurile de pregătire dascălească” din Caransebeș, Oradea, Timișoara (1779)². Decretul impune confesiunilor să-și trimită învățătorii la perfecționare, pentru însușirea metodelor moderne de predare elaborate de Ignaz Felbinger.

În Școala normală din Carei, învățământul se desfășura în limba latină, dar cunoștințele metodice și practica pedagogică se făceau în limbile de predare ale școlilor primare existente în regiune: germană, maghiară, română și ruteană, conform unor surse documentare³.

În anul 1794, în comitatul Satu Mare funcționau 50 de școli greco-catolice la care predau în cea mai mare parte învățători pregătiți la Carei⁴. În satul Unimăt s-a păstrat registrul de inspecții școlare a protopopului Grigore Popdan, care înșiră învățătorii români absolvenți ai școlii normale de la Carei din anul 1829: Cavași Ioan (Acâș), Chiș Mihai (Mihăieni), Sabău Constantin, Hodaș Ioan (Săcășeni), Suciu Vasile (Supuru de Jos). În această școală s-au format și revoluționarii pașoptiști Ioan Buteanu și Simion Bărnuțiu⁵.

În secolul al XIX-lea se face simțită cerința din ce în ce mai accentuată privind organizarea unui sistem de pregătire mai eficient și mai modern a învățătorilor. În locul metodei scolastice se introduce o metodologie de predare activă, bazată pe înțelegerea logică și nu pe însușirea mecanică a conținuturilor⁶. Datorită faptului că toate școlile erau confesionale, statul nu putea interveni direct în acest sistem, numai prin impunerea unor cerințe științifice mai ridicate. Astfel, în 1855 Ministerul Imperial al Cultelor, prin decret, obligă învățătorii în exercițiu ca în termen de trei ani să obțină diploma unei școli pedagogice.⁷

În Satu Mare Episcopia romano-catolică înființează școli pedagogice de băieți și de fete în anul 1857⁸. Școala Pedagogică Catolică Regală (*Szatmari Katolikus Kiralyi Tanítóképző*) continuă activitatea începută de Școala Normală mutată din Carei la Satu Mare în 1847⁹. Școala a funcționat

¹ Gyöngyi Asztalos, *Nagykároly rendezett tanács város*, 1888, p. 200;

² cf. V. Păcală, *Învățământul normal în Transilvania în: Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, 1918-1928*, București, 1929, p. 1038-1039;

³ Gyöngyi Asztalos, *op.cit.*, 1888, p. 200;

⁴ Aurel Socolan, Lucia Mureșan, *Liceul „Mihai Eminescu” Satu Mare. Monografie 1634-1994*, Oradea, Tipografia de Vest, 1994, p. 60;

⁵ György Beke, *Regi erdelyi iskolák*, Budapesta, 1989, p. 75;

⁶ István Mészáros, *Népoktatásunk, 1777-1830*, p. 28;

⁷ *A magyar neveléstörténet*, vol. II, Budapesta, 1993, p. 107;

⁸ Arhivele Naționale, DJSM, Fondul ecleziastic, dosar 1, fila 2;

⁹ László Bura, *Tanítóképzés Szatmáron*. În „Friss Ujság”, 28 mai, 1993;

într-o clădire aflată în Piața Romană, între anii 1857-1867, apoi între 1867-1913 în clădirea Ordinului franciscan, iar între anii 1913-1924 în clădirea Colegiului Național „Doamna Stanca”. În anul 1924 își pierde dreptul de funcționare, dar se reînființează în 1942 și funcționează până în 1948, când a fost transformată în Școala Normală Maghiară de băieți. Cea mai bogată activitate a desfășurat-o la începutul secolului al XX-lea, când la această școală se înscriau tinerii din comitatele Ugocea, Maramureș, Bereg, Zemplen și desigur Satu Mare. Pe lângă tinerii romano-catolici și greco-catolici, aici se pregăteau la nivelul fiecărui an de studiu și 2-3 tineri de confesiune reformată.¹⁰ Școala dispunea și de o școală primară pentru efectuarea practicii pedagogice, care a funcționat pe strada Cuza Vodă, în clădirea actuală a Școlii Speciale.

A doua Școală Normală înființată de Episcopia romano-catolică din Satu Mare a fost Institutul romano-catolic de Formare a Învățătoarelor din Satu Mare (Romai Katolikus Tanítónőképző Intézet), care s-a dezvoltat din școala superioară de fete înființată în 1842.¹¹ În această perioadă se introduc metode noi de pregătire practică pedagogică a învățătorilor, care presupuneau: asistența la ore, realizarea proiectelor educației și ore practice demonstrative. În formare școala avea obiective concrete: însușirea de către eleve a programei și a materiei aferente învățământului primar, a cunoștințelor teoretice și practice necesare la menținerea disciplinei școlare, a metodelor de predare¹². Popularitatea școlii atinge apogeul la începutul secolului al XX-lea, când la unele nivele de studiu avea câte două și chiar trei clase paralele, numărul elevelor depășind cifra de 200¹³. Școala și-a menținut reputația și în perioada interbelică, când administrația românească impune susținerea examenului de bacalaureat în cadrul Școlii Normale Românești din Satu Mare. Programul și cerințele instituției erau competitive. Anual pregătirea școlară a elevelor se încheia cu examene la toate obiectele de învățământ, în fața unei comisii constituite din directorul școlii, profesorii de specialitate și un inspector desemnat de Protopopiatul romano-catolic.¹⁴ Importanța disciplinelor studiate reiese din cataloagele școlare. La început sunt înscrise note la religie și morală, aspectul estetic al lucrărilor scrise, sârguința și comportarea socială. În al doilea rând apar știința învățării, metodică predării, practica pedagogică. Abia apoi urmau materiile de cultură generală¹⁵. Școala are o influență europeană, deoarece elevele provin din întreg teritoriul Imperiului Austro-Ungar, de la Venetia, Karlovitz până în Galiția. Din punct de vedere al naționalităților erau înscrise eleve maghiare, germane, române, cehe, izraelite și poloneze. În anul 1901, pe lângă fete romano-catolice, erau înscrise 52 de eleve reformate, 51 greco-catolice, 30 de izraelite¹⁶.

La sfârșitul secolului al XIX-lea învățământul pedagogic romano-catolic s-a îmbogățit prin apariția a noi forme de pregătire și instruire. Astfel, din anul 1892 a funcționat o școală pedagogică pentru educatoare, iar din 1894 Școala Pedagogică Civilă, care pregătea învățători pentru clasele mai mari, IV-VI. Această școală dispunea de două specializări: științele filologice și istorie, cealaltă de istorie și științele naturii. Această formă de pregătire a fost desființată în anul 1924¹⁷. Așadar, școala va funcționa în continuare după 1918. Începând cu 1922 se va numi Liceul Pedagogic Romano-Catolic de Fete. Din anul 1940 va reprimi denumirea de Institut Pedagogic și liceu de fete romano-catolic¹⁸.

Această formă de instruire pune mare accent pe pregătirea practică, gospodărească. Învățătoarele puteau obține în urma unor examene titlul de „maistru”. Examenul presupunea o probă teoretică din științele educației, metodică predării meseriilor casnice, scris și compunere, matematică,

¹⁰ *Állami Gazdasági Felső Népiskola*, Monografie, Halmeu, 1906;

¹¹ *A Szatmárnémeti Katolikus Tanítóképző intézet és leányliceum* [Anuarul Institutului Romano-Catolic de Învățătoare pe anul școlar 1941-1942], p. 7;

¹² István Mészáros, *Magyar iskolatípusok 996-1990 között*, Budapesta, 1991, p. 75;

¹³ *Anuarul Institutului Romano-Catolic de Învățătoare pe anul școlar 1942-1943*, p. 7;

¹⁴ Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare: Matricula școlară a Școlii Normale de Fete Romano-Catolice pe anul școlar 1947-1948;

¹⁵ Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare: Matricolele școlare ale Școlii Normale de Fete Romano-Catolice din perioada 1900-1917;

¹⁶ Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare: Matricolele școlare ale Școlii Normale de Fete Romano-Catolice din 1901-1908;

¹⁷ László Bura, *A zárdai iskolák in Romai Katolikus Naptár*, Satu Mare, 1996, p. 81;

¹⁸ cf. László Bura, *Az iskolák elnevelése* [Denumirea școlilor]. În: „Friss Ujság”, an VI, nr. 47, 9 martie, 1995;

practică la desen, croșetat și broderie, croitorie de lenjerie, croitorie etc.¹⁹ Școala era foarte bine dotată cu mijloace didactice, concentrate în laboratoare sau cabinete de fizică, chimie, desen, științele naturii, atelierul de meserii casnice, sala de sport și sala festivă. Dispunea de biblioteci separate pentru profesori și elevi. Pentru elevii proveniți din mediul rural sau din alte orașe și județe, școala avea propriul internat.²⁰ Regulamentul școlar are multe prevederi restrictive: „se interzice plimbarea fetelor în duo cu băieți pe străzile orașului”, „deplasarea la cinematograful sau teatru este admisă numai în grupuri organizate”, „uniforma școlară este obligatorie”, „este interzisă ieșirea în oraș seara după ora 9 vara și după ora 8 iarna”.²¹

Munca de caritate a fost una din preocupările de bază ale elevelor din această instituție școlară. Ele participau la colectarea obiectelor de îmbrăcăminte și încălțăminte pentru copiii săraci. De asemenea, colectau materiale re folosibile: fier, hârtie, textile, plante medicinale, pentru care obțineau sume de bani destinați tot acțiunilor caritabile.

În anul 1903 se înființează la Satu Mare o Școală Normală pentru fetele de religie reformată. Această nouă ofertă educațională apare din cauze obiective. Școala Normală Catholică atrăgea sub influența sa un mare număr de fete de confesiune reformată. Școala s-a înființat în cadrul Școlii Superioare Reformate de Fete, care funcționa în clădirea actuală a Școlii Speciale Nr. 1 din Satu Mare. În anii următori comunitatea locală a ridicat clădirea în care azi funcționează Liceul de Artă „Aurel Popp” și Liceul Reformat. Materialul arhivistic bogat rămas de la această școală ne dă exemple pozitive privind modul în care un colectiv unit poate obține fonduri bănești pentru dezvoltarea unei instituții de învățământ. Școala este sprijinită de Asociația femeilor, de Protopopiatul Sătmăruului, Baia Mare, Carei, Bereg, Maramureș și Ugocea. Școala a funcționat până în anul 1924, când a pierdut autorizația de funcționare.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 învățământul pedagogic în limba română din județul Satu Mare era o necesitate izvorâtă din lipsa acută de cadre didactice, resimțită mai ales la începutul perioadei interbelice. Majoritatea cadrelor didactice erau pregătite în școli secundare sau superioare în limba maghiară. Dascălii români care predau în mediul rural, în școlile confesionale românești din fostul comitat Satu Mare, fuseseră nevoite să urmeze școlile pedagogice din Blaj, Gherla, Arad etc. În noile condiții impuse de dezvoltarea unui învățământ în limba română, în această parte a țării era necesară existența unui corp didactic românesc, cu o pregătire profesională adecvată, capabil să pună în practică politica noii administrații românești privind integrarea culturală și națională prin învățământ a tuturor provinciilor românești unite în cadrele statului național unitar român. Așa se explică de ce una din primele instituții de învățământ românească, de nivel secundar, a fost Școala Normală de Băieți.

Aceasta a funcționat începând cu 1 noiembrie 1919, primul director fiind profesorul Ioan Florea, care se află la conducerea instituției până la 1 decembrie 1920 când este numit director Ioan Roman. Acesta ocupă funcția până în 15 iulie 1926, demisionând și transferându-se la Pitești. Îi urmează la conducerea școlii profesorul Victor Mathei, care se va afla în această funcție până în anul școlar 1929/1930 când școala va fi mutată la Carei²². Încă de la înființare școala s-a confruntat cu o gravă problemă care va rămâne nerezolvată până la sfârșitul existenței sale în Satu Mare, aceea a unui local, a unui spațiu adecvat pentru învățământ. În primul an școlar ea funcționează în localul Casei Învățătorilor, într-un spațiu impropriu. În al doilea an, datorită creșterii numărului de elevi, autoritățile locale, și datorită presiunii Inspectorului General, dr. Alexandru Pteancu, pun la dispoziția școlii localul actualului Colegiu Tehnic „I. I. C. Brătianu”, fost internat pentru fiii angajaților la Calea Ferată, mai târziu Grupul Școlar CFR. S-au făcut unele modificări pentru ca spațiul, de altfel generos, însă neadecvat pentru studiu să poată fi utilizat. În clădire mai funcționa și Școala Medie de Băieți. Așa cum reiese din relatările fostului director Victor Mathei, din cauza aglomerației școala a fost mutată

¹⁹ cf. Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare, Matricolele cursurilor de maiștri din anii 1895-1912. În;

²⁰ Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare: documente, inventare;

²¹ *Anuarul Școlii Pedagogice Civile pe anul școlar 1941-1942*, p. 46;

²² Victor Mathei, *Anuarul Școlii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii școlari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 1;

într-un alt local descris de acesta ca „o clădire puțin încăpătoare, fără curte, fără apeduct”²³. În ceea ce privește evoluția numărului de elevi constatăm o creștere de la un la altul, între 1921 și 1928, situația este următoarea:

An școlar	Nr. elevi	An școlar	Nr. elevi
1921-1922	109	1925-1926	235
1922-1923	193	1926-1927	261
1923-1924	216	1927-1928	257
1924-1925	236		

Cf. Victor Mathei, *Anuarul Școlii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii școlari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 4

O mare parte a elevilor, mai ales în primii ani de activitate, proveneau din Vechiul Regat. Văzând numele acestora observăm că majoritatea nu sunt specifice zonei sătmărene și nici Transilvaniei. Prezența elevilor proveniți din Satu Mare și județele învecinate este mai mare în primii doi ani și după transferarea acesteia la Carei, începând cu anul școlar 1929-1930. În ceea ce privește efectivele pe ani de studii vom reda mai jos, într-un tablou sinoptic, evoluțiile acestora între anii 1921 și 1928:

An școlar	Numărul elevilor							Rămas înscriși	Promovați
	Înscriși	Retrași	Eliminați	Decedați	Promovați	Promovați după corigență	Repetenți		
1921/22	109	-	1	1	101	4	2	109	105
1922/23	193	2	1	-	167	3	20	193	170
1923/24	216	3	3	1	185	7	17	216	192
1924/25	237	8	2	1	177	34	25	237	211
1925/26	235	1	1	2	213	15	3	235	228
1926/27	261	7	3	2	216	19	14	261	235
1927/28	274	19	2	1	198	27	27	274	225
Total	1525	40	13	8	1257	109	108	1525	1366

Cf. Victor Mathei, *Anuarul Școlii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii școlari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 48

În perioada funcționării la Satu Mare, școala a beneficiat de un corp profesoral cu pregătire corespunzătoare. Între 1919 și 1928 au activat aici 44 de profesori, învățători, preoți și alți specialiști, contribuind la formarea profesională a viitorilor dascăli. Vom reda mai jos, în ordine alfabetică, într-o prezentare sinoptică corpul didactic din perioada respectivă:

Nr. crt.	Numele și prenumele	Perioada de încadrare	Disciplina predată	Observații (ocupații în afara școlii)
1	Berinde Ioan	1925-1928	Religie greco-cat.	Prof. Șc. Secundară de Fete
2	Boghina Cornel	1921-1923	Muzică	
3	Capătă Bucur	1921-1928	Istorie, Lb. română, Geografie	
4	Chiriac Constantin	1924-1925	Matematică	

²³ *Ibidem*, p. 4;

5	Cocea Ilie	1923-1924, 1927-1928	Lb. franceză, Drept	Avocat
6	Colda Gheorghe	1921-1928	Lb. română, Desen, Matematică, Caligrafie	
7	Coruia Ioan	1921-1923	Contabilitate	Contabil Banca Națională
8	Costin Nicolae	1921-1922	Religie Greco-cat.	Preot
9	Dospinescu Alexandrina	1921-1922	Lb. franceză	
10	Dr. Demian Vasile	1921-1928	Igiena	Medic
11	Davidescu Anton	1926-1928	Învățător Școala de aplicație	Redactor ziarul „Satu Mare”
12	Dunca Gheorghe	1927-1928	Muzică	
13	Florea Ioan	1921-1928	Filosofia, Pedagogia	Deputat 1926- 1928
14	Ghinoiu Ioan	1925-1926	Științe agricole	
15	Godeanu Petre	1921-1924	Învățător Școala aplicație	Secretar al școlii
16	Dr. Lucaci Epaminonda	1922-1924	Religie greco-cat.	Protopop
17	Lupu Vasile	1925-1927	Lb. franceză	
18	Macavei Mihai	1926-1928	Lb. română	
19	Magiaru Nicolae	1921-1928	Caligrafie, Gimnastică	Președinte al Societății Pompierilor
20	Mathei Victor	1921-1928	Științele naturii, Geografie	
21	Molnar Dumitru	1921-1923	Științe agricole	
22	Nief Ioan	1927-1928	Practică agricolă	
23	Oros Nicolae	1926-1927	Mate-fizică	
24	Oșianu Nicolae	1927-1928	Mate-fizică	
25	Popa Constantin	1926-1928	Învățător școala aplicație	
26	Pașnicu Alexandru	1922-1923	Lb. franceză, Lb. română	
27	Popa Constantin	1923-1924	Muzică	
28	Pop Titus	1924-1925	Religie Greco-cat.	
29	Popescu Nicolae	1924-1925	Muzică	
30	Popovici Mihai	1925-1926	Matem., chimie	
31	Dr. P. Rădulescu	1924-1925	Fizică-chimie	Chimist
32	Preot Răuțiu Meletie	1921-1928	Religie ortodoxă	Protopop
33	Roman Ioan	1921-1926	Lb. română, Drept	
34	Simu Cornel	1927-1928	Lb. franceză	
35	Stoenescu Nicolae	1924-1925	Științe agricole	
36	Ștefan Elefterie	1921-1923	Mate-fizică	
37	Șușanu Ilie	1923-1926	Învățător școala de aplicație	
38	Ștefănescu Dimitrie	1925-1927	Muzica	
39	Tăbăcaru Dimitrie	1923-1924	Mate-fizică	
40	Tereh Geza	1926-1927	Matematică	
41	Todica Simion	1926-1927	Științe agricole	
42	Vasilii Dimitrie	1921-1924	Învățător Școala Aplicație	

43	Zaharia Iancu	1921-1928	Lucru manual, Caligrafia	
44	Zamfirescu Nicolae	1923-1926	Învățător Școala Aplicație	

Cf. Victor Mathei, *Anuarul Școlii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii școlari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 8-15

În școală se organizau activități complementare și extracurriculare în vederea unei formări complexe a viitoarelor cadre didactice. Începând cu anul 1921-1922 se organizează Societatea de lectură a elevilor, condusă de prof. V. Mathei. În cadrul activităților literare se remarcă elevii: Ghiga Gheorghe, Pinteș Simion și Nistor Vasile. În anul 1927, la o activitate a societății a participat Gheroghe Tătărăscu, pe atunci ministru în guvernul liberal. Biblioteca înființată în anul 1921 printr-o donație a Casei Școalelor și-a crescut zestrea cu 50 de volume donate de Brigada 20 Artilerie cantonată la Satu Mare. La sfârșitul perioadei (1930) Biblioteca elevilor număra 2301 volume și cea a profesorilor 426 volume. Prin grija și pasiunea profesorului Victor Mathei, venit de la Sighetu Marmației, s-a înființat un Muzeu de științe naturale (laborator), s-au dotat cabinetele de fizică și chimie. Un lucru absolut remarcabil este înființarea și funcționarea unei fanfare a elevilor școlii. Aceasta, împreună cu alte formații ale elevilor, sub îndrumarea profesorilor Nicolae Magearu și Gheorghe Dunca, au organizat serbări cu diferite prilejuri, inclusiv în Sala Teatrului „Nottara” din Satu Mare.

Profesorii școlii organizează întâlniri cu locuitorii satelor românești pentru a-și „îndeplini misiunea culturală”²⁴ susținând conferințe urmate de serbări ale elevilor, în localități precum: Botiz, Rușeni, Amați, Vetiș, Vama, Negrești, Mădăras, Apa. Corul școlii și fanfara erau elementele de rezistență ale programelor artistice.

Excursiile de sfârșit de an școlar, organizate pentru absolvenți ca activitate educativă complementară aveau pe vremea respectivă o importanță deosebită. Excursiile organizate de școala Normală se desfășurau pe itinerarii mai lungi și mai pretențioase decât cele organizate de alte școli secundare din Satu Mare. Astfel, în anul 1924 s-a organizat o excursie pe un itinerar generos cuprinzând zone și localități cu valoare turistică deosebită din Vechiul regat: Călimănești, Cozia, Râmnicu-Vâlcea, Ocnele Mari, București, Constanța, Ploiești, Sinaia etc²⁵. În anul următor excursia va fi organizată în Banat și vestul Olteniei, pe traseul Satu Mare - Timișoara – Reșița – Orșova – Turnu Severin²⁶. În 1927 excursia se va organiza în Bucovina pe perioada a 10 zile, „li s-a dat posibilitatea absolvenților să treacă și să îngenuncheze la mormântul lui Ștefan cel Mare, care a fost apărătorul creștinismului o jumătate de veac”²⁷. Extrem de interesantă este excursia organizată în anul 1929, când absolvenții vor vizita Constanța și apoi Constantinopolul, după o călătorie pe mare.

În pregătirea profesională a viitorului învățător, cunoștințele privind agricultura și creșterea animalelor ocupau un loc important. Școala a fost înzestrată cu 70 de iugere de pământ arabil. În 1927 suprafața din apropierea fermei a fost expropriată și împărțită ca loturi de casă. În schimb școala a primit 55 iugere lângă halta Amați (Curtuiș). În epocă, prin intermediul presei se exprimă nemulțumiri în legătură cu faptul că se cheltuie mult de la bugetul de stat pentru întreținerea elevilor, deși școala dispune de o fermă de 60 de jugăre, administrarea internatului e proastă.²⁸ În internat, în anul școlar 1927-1928, erau cazați 248 de elevi, beneficiind de condiții nu tocmai mulțumitoare în ceea ce privește igiena. Meniurile servite conțineau însă carne de patru ori pe săptămână.

În vederea unei bune pregătiri profesionale, pe lângă Școala Normală de Băieți, funcționa o Școală de Aplicație, începând cu anul școlar 1921-1922, avându-l ca director pe prof. Ioan Florea. În primul an clasele I și a II-a, erau conduse de înv. Dimitrie Molnar, clasele a III-a și a IV-a de înv. Dimitrie Vasiliu²⁹. În rândul institutorilor care au condus activitatea de practică pedagogică, amintim

²⁴ cf. Victor Mathei, *op. cit.*, p. 71;

²⁵ „Satu Mare, an V, nr. 54, 11 iulie 1924 ;

²⁶ Victor Mathei, *op. cit.*, p. 4 ;

²⁷ *Ibidem*, p. 7;

²⁸ „Satu Mare”, an VI, nr. 91, 26 noiembrie, 1924;

²⁹ Victor Mathei, *op. cit.*, p. 84 ;

pe P. Godeanu, Dumitru Zamfirescu, Ion Șușanu, Dumitru Șuta, Constantin Popa, Anton Davidescu (director al publicației „Satu Mare”, primul ziar românesc editat la Satu Mare). Elevii școlii de Aplicație proveneau în general din orfelinatul „Vasile Alecsandri”, efectivele se situau anual în jur de 70 de elevi. Școala de Aplicație era considerată de directorul Școlii Normale un „model de organizare pedagogică, didactică și administrativă, obiectiv ce nu s-a atins pe deplin din cauza lipsei de contribuție a oficialității”³⁰. Interesantă și utilă ni se pare propunerea privind înființarea de clase de aplicație în limba maghiară, pentru ca viitorii învățători să-și atingă mai ușor obiectivele educaționale, știut fiind că majoritatea elevilor sătmăreni utilizau limba maghiară în familie³¹.

Arhivele Județene păstrează cotoarele diplomelor eliberate învățătorilor care au promovat examenele de absolvire între 1922 și 1930. Astfel, în anul 1922 se consemnează 6 absolvenți, în 1923 – 23 absolvenți, în 1924 – 19, în 1925 – 41³², în 1926 – 31, în 1927 – 50, în 1928 – 17, în 1929 – 30, în 1930 - 46³³.

Conform documentelor de la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Satu Mare, cei care au promovat examenele și au obținut diploma de învățător, pe ani, au fost:

Anul	Nr. crt.	Numele și prenumele absolventului	Locul nașterii	Județul de proveniență
1922	1.	Ionescu Teodor	Tg. Neamț	Neamț
	2.	Nicolae Constantin	Tg. Neamț	Neamț
	3.	Reslescu Gheorghe	Hangu	Neamț
	4.	Sparbură Lazăr	Bălănești	Gorj
	5.	Timofte Anton	Filioara	Neamț
	6.	Țifescu Vasile	Gal	Neamț
1923	1.	Alboiu Vasile	Bălănești	Gorj
	2.	Boldici I. Andrei	Cernaia	Mehedinți
	3.	Cornulescu Dumitru	Ciuperceni	Gorj
	4.	Dobrescu Dumitru	Ciuperceni	Gorj
	5.	Dijmărescu Vasile	Horezu	Gorj
	6.	Fernea Dumitru	Arieșu de Câmpie	Satu Mare
	7.	Gărăiacu Constantin	Pojogeni	Gorj
	8.	Gărăiacu Ilie	Pojogeni	Gorj

³⁰ *Ibidem*, p. 86;

³¹ „Satu Mare”, an VI, 2 aprilie, 1924;

³² Arhivele Naționale, DJSM, Fond: Școala Normală de Învățători, dosar 1;

³³ *Loc. cit.*, dosar 3;

9.	Lungu Corneliu	Călcești	Gorj
10.	Mischie Nicolae	Șomonești	Gorj
11.	Nicodin Constantin	Perteana - Vulcan	Gorj
12.	Pop Ioan	Rus	Satu Mare
13.	Popescu Tache	Vlădueni	Gorj
14.	Roban Matei	Bălțătești	Neamț
15.	Trestianu Ioan	Valea cu Apă	Gorj
16.	Ungureanu Cosntantin	Șomănești	Gorj
17.	Vlăduț Anghel	Zăvideni	Vâlcea
18.	Diaconescu Iorgu		
19.	Pop Gheorghe	Sânmiclăuș	Satu Mare

Cf. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Satu Mare, fond: *Școala Normală de Învățători Satu Mare*, dosar 1, filele 1-31.

Constatăm că majoritatea celor care obțin diplome de învățători în acești ani nu sunt din județul Satu Mare. Ei provin din Moldova și Oltenia în special, din județele Gorj, Neamț și Vâlcea. Aceștia într-o măsură mai mare sau mai mică vor suplini nevoia de învățători la școlile românești și vor contribui la dezvoltarea unui învățământ românesc de stat, lucru dorit și promovat de administrația românească pe întreaga perioadă interbelică. În ceea ce privește elevii din județul Satu Mare, constatăm un număr mic de elevi absolvenți, astfel în anul 1922 nici un absolvent nu este din județ, iar în 1923 din 23 de elevi, doar trei provin din județ: Pop Gheorghe din Sânmiclăuș, Pop Ioan din Rus, în prezent județul Maramureș și Fernea Dumitru din Arieșul de Câmpie, actualmente județul Cluj.³⁴ Este cunoscut faptul că înainte de actul Unirii Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918, când această provincie a fost integrată în statul național unitar, respectiv până în toamna anului 1919, în părțile sătmărene nu exista învățământ de nivel secundar sau academic în limba română. Aceste nivele de școlaritate erau accesibile doar tinerilor proveniți din familii cu venituri mari, iar pentru cei cu venituri mici era necesară susținerea Bisericii în cadrele educaționale ale școlilor confesionale, care erau în exclusivitate cu predare în limba maghiară și se adresau cu precădere elevilor ce aparțineau cultului respectiv. Așa se explică lipsa de interes pentru acest domeniu al formării profesionale manifestat de populația de origine română și o anumită mentalitate legată de perioada anterioară, în care nu existau școli pedagogice pentru elevii de origine română. Absolvenții unor asemenea școli în limba maghiară nu puteau practica profesia însușită. Acestea sunt motivele pentru care interesul sătmărenilor pentru învățământul pedagogic este scăzut la începutul perioadei, iar majoritatea absolvenților din primii ani provin din județele Vechiului Regat. Presa vremii consemnează într-un articol critic ponderea scăzută a elevilor sătmăreni cuprinși în Școala Normală, aproximativ 20% în anul școlar 1923/1924, punând în fața comunității românești sătmărene dezideratul cuprinderii în școala pedagogică a unui număr mai mare de tineri³⁵. Putem presupune că politica ministerului de resort prevedea o anumită arondare a acestor județe, căci așa cum se remarcă din actele de studii, majoritatea elevilor proveneau din anumite județe, aceleași de-a lungul mai multor ani. Politica

³⁴ *Loc. cit.*, dosar 1, f. 7-31;

³⁵ „Satu Mare”, an VI, nr. 91, 26 noiembrie 1924;

Ministerului Instrucțiunii Publice dă roade, statul român implicându-se mai susținut în atragerea elevilor la Școala Normală, inclusiv prin susținerea financiară, cu burse – așa cum am constatat și la alte școli secundare din perioada interbelică. Observăm astfel, că numărul elevilor din zonă crește. Un alt motiv al creșterii interesului pentru acest tip de școli este acela că învățământul în limba română s-a dezvoltat și în aceste teritorii, numărul școlilor a crescut, astfel că absolvenții puteau să-și exercite profesia pentru care s-au format.

Așadar putem găsi explicația lipsei de interes a românilor pentru Școala Normală mai degrabă în lipsa mijloacelor financiare, știut fiind faptul că românii erau concentrați mai ales în mediul rural în anii dinaintea Marii Uniri de la 1918, statisticile arătând că înainte de 1918 populația de origine română reprezentând aproximativ jumătate din populația județului era concentrată în mediul rural. Accesul la educație al românilor a fost limitat din cauză că această categorie de populație nu a putut urma pregătirea școlară în limba maternă – română până la instaurarea administrației românești, prin urmare nu existau nici absolvenți ai școlii primare în limba română care să accedă la acest tip de pregătire în școlile profesionale sau de stat maghiare, ei urmând școlile profesionale românești din alte orașe ale Transilvaniei, așa cum am mai arătat. După instaurarea administrației românești, statul român a „forțat” înființarea unei școli normale românești de stat, pentru a suplini nevoia de învățători în limba română pentru această zonă a țării și neexistând un interes imediat din partea populației românești sătmărene au fost înscriși elevi din Vechiul Regat. Cu timpul numărul elevilor sătmăreni va crește.

În anul 1924 cei care au promovat examenul și au obținut diploma proveneau de asemenea din județele Gorj, Vâlcea, Neamț, Mehedinți, Bihor, Putna, Târnava Mare, Dorohoi, dar procentul celor proveniți din zonă a crescut, astfel că din cei 19 elevi, 5 proveneau din Satu Mare: Moldovan Florin din Terebești, Șuta Dumitru din Sătmărel, Glodeanu Dumitru din Terebești, Ivan Mihai din Oaș și Orha Alexandru din Amați.³⁶ Datorită faptului că statul român a înființat școli românești din care proveneau elevii ce urmau această formă de învățământ și în același timp, profesia de învățător a devenit probabil mai atractivă pentru familiile de români.

Diplomele eliberate în anul 1925 evidențiază 41 de elevi care au promovat examenul. Dintre aceștia 12 erau din zonă, 3 băieți și 9 fete. Cei trei băieți sunt: Doros Aurel din Valea Seacă (Ugocea), Gheorea Valentin din Merișor (Maramureș), Foltoș (Ionescu) Vasile din Pișcari (Satu Mare).³⁷ Nouă diplome au fost eliberate elevilor de la Școala Normală Romano-Catolică de Fete, care au susținut examenul la Școala Normală de Învățători, provenite de la secția maghiară, care au obținut medii între 7,50 și 8,66. Numele acestor fete și proveniența lor este următoarea:

Nr.crt.	Numele și prenumele absolventei	Locul nașterii	Județul de proveniență
1.	Alfater Emerita	Căpleni	Satu Mare
2.	Fischer Márta	Moftinu Mare	Satu Mare
3.	Huszár Susana	Budapesta	
4.	O elevă	Vinga (Besenova Veche)	Timiș Torontal
5.	Kosu Margit	Viile Satu Mare	Satu Mare
6.	Nagy Ana	Ciuc Sânmartin	Ciuc
7.	Podolcsák Ágnes	Munkács	
8.	Soltész Ilona	Kysalyháza	Ugocea
9.	Witék Ileana	Giorocuta	Sălaj

Cf. Arhivele Naționale, Direcția Județeană Satu Mare, fond: Școala Normală de Învățători Satu Mare, dosar 1, filele 41-92.

În anul următor, 1926, 31 de elevi au susținut examenul de absolvire și au obținut diploma, majoritatea proveniți din județele Gorj și Vâlcea, dintre aceștia nouă (29%) fiind din zona Sătmăruului: Orha Avram din Rușeni, Nichita Teresa din Moftinu Mic, Simonca Dumitru din Resighea, Magdas Irina din Doba, Pop Simeon din Medieșu Aurit, Horvai Stefan din Pișcari, Oprea Gheorghe din

³⁶ Arhivele Naționale, DJS, Fond: Școala Normală de Învățători Satu Mare, dosar 1, f. 41-50;

³⁷ *Loc. cit.*, f. 51-92;

Resigheea și două fete din Satu Mare (de la Școala Normală Romano-catolică de Fete).³⁸ 50 de elevi susțin examenul în anul 1927. Dintre aceștia 7 fete proveneau de la Școala Normală Romano-catolică de Fete (secția maghiară), dar mai figurau 7 elevi români proveniți din zona Sătmăruului: Barbul Ioan și Șimon Gheorghe din Pomi, Mărcuș Ioan din Potău, Cornocu (Chermeș) Vasile din Sătmărel, Dănuț Ioan din Apa, Nicoară Gheorghe din Tătărăști și Luțaș Cornel. Ceilalți absolvenți proveneau din aceleași județe ca și în anii anteriori, la care se adaugă elevii proveniți din județul Olt.³⁹

În anul 1928 au promovat examenul 42 de elevi, proveniți din județele amintite, la care mai adăugăm județul Vlașca și desigur Satu Mare, locul nașterii a 12 (29%) dintre cei care au obținut diploma: Cătană Ioan din Hirip, Răfan Ioan din Medieș, Cosmescu (Cormoș) Ioan din Tătărăști, Vescutan din Medieșu Aurit, Zaha Dumitru și Micu (Chiș) Carol din Mădăras, Costin Petru din Cetățuia, Chirilă Grigore din Vezendiu, Tarța Gheorghe din Lipău, Ghevea Livia din Merișor, Tempлом Ileana din Satu Mare, Goloman Gavril din Surdești (Satu Mare).⁴⁰

În anul 1929, din cei 30 de elevi care au obținut diploma, 5 proveneau din Satu Mare: Batin Vasile din Trip, Pop Victor din Aciuia, Văleanu Ioan din Potău, Răfan Ioan din Medieș, Nistor Vasile, născut în Posta (Satu Mare), ceilalți, ca și în anii anteriori, proveneau din alte părți ale țării, județele Cernăuți 3 elevi, Ceptura (Prahova), Cojocna (Cluj).⁴¹

În anul 1930 au promovat examenul de absolvire 46 de elevi, dintre care 14 proveneau din zonă: Dragoș Florian din Pișcari, Șincai Ioan din Săbișa, Vaida Gheorghe din Ghenci (Sălaj), Mateșan Aurel din Cicârlău, Naghi Ionescu Ioan din Căuaș, Bozga Gheorghe din Tătărăști, Weiss Margareta din Moftinu Mare, Dipșe Viorel din Unguraș (Maramureș – Satu Mare), Oros Rusu Gheorghe din Hirip, Someșan Grigore din Târșolt, Șincai Gheorghe din Săbișa, Tămaș Ioan din Boghiș, Tripon Ioan din Mădăras, Uifalusi Săteanu Andrei din Andrid. Ceilalți absolvenți proveneau din județele Dolj (Bârca), Brăila.⁴²

Prestigiul școlii este recunoscut și va determina desemnarea acesteia de către organele de învățământ ca și Centru de organizare a examenelor de definitivat pentru învățătorii din județele Satu Mare, Sălaj și Maramureș începând cu anul 1922. De pildă, în 1927, președinte al Comisiei pentru Definitivat a fost Ștefan Focșa, Inspector General în Ministerul Instrucțiunii, membri Victor Mathei, Ioan Florea, Eugen Seleș (director al Liceului „Mihai Eminescu”) și Gavril Barbul (profesor la același liceu). Din 114 învățători prezentați numai 34 au fost admiși. În anul următor, din 66 învățători, au fost admiși 20. Iată exigența deosebită privind definitivarea pentru învățământ a absolvenților Școlilor Normale. Între 1922 și 1928 au obținut definitivatul un număr de doi învățători în 1922 (Godeanu Petre și Vasiliu Dumitru) care vor rămâne la Școala de Aplicație a Școlii Normale, în 1925, cinci învățători, între care și Anton Davidescu, în 1926, doi, în 1927, 34 din cele 3 județe, iar în 1928, 20 de învățători au fost admiși.

Prestigiul școlii este dovedit și de aprecierile formulate de miniștrii Instrucțiunii Publice care au vizitat Școala Normală: în 1924 și 1928 Dr. Constantin Angelescu, iar în 1926 școala a fost inspectată de ministrul Ioan Petrovici.

Iată că școala și-a realizat menirea de a pregăti cadre didactice pentru un învățământ în limba română. Școlarizarea unui număr important de elevi din Vechiul Regat a însemnat o infuzie de cadre didactice extrem de necesară în momentul respectiv, buni cunoscători ai limbii române. O parte dintre aceștia au rămas în județul Satu Mare, întemeindu-și familii și construindu-și cariere didactice apreciate, contribuind la formarea a numeroase generații de elevi, la edificarea unui învățământ românesc de calitate. Unii, dascăli cu adevărată vocație și pasiune, au reușit să devină modele și pentru proprii copii, care la rândul lor au devenit cadre didactice de prestigiu. Este cazul învățătorilor Harca Constantin și Bruciu Constantin, proveniți din județul Gorj. Primul înscris în clasa I în anul școlar 1921-1922, iar al doilea în anul școlar 1923-1924.⁴³

³⁸ *Loc. cit.*, dosar 3, f. 1-31;

³⁹ *Loc. cit.*, dosar 3, f. 32-81;

⁴⁰ *Loc. cit.*, f. 82-124;

⁴¹ *Loc. cit.*, dosar 4, f. 30-76;

⁴² *Loc. cit.*, dosar 4, f. 77-152 și dosar 2, f. 1-11;

⁴³ Victor Mathei, *op. cit.*, p. 16 și 24;

Pe parcursul existenței sale școala se bucură de un binemeritat prestigiu, atât la nivel local, cât și național. În presă întâlnim dezbateri privind rolul acestei școli în însușirea limbii române. Importanța școlii este recunoscută și prin faptul că ministrul Instrucțiunii Publice, dr. Constantin Angelescu, în prima vizită pe care o face în Satu Mare, vizitează și Școala Normală, în august 1923, având cuvinte de apreciere la adresa cadrelor didactice și a conducerii școlii.⁴⁴

În anul 1930 școala a fost mutată la Carei, unde a fost unificată cu cea din Zalău. Aici a funcționat Școala Normală de Băieți, între 1930 și 1938. Școala Normală de Învățători din Carei a fost transferată apoi în 1938 la Oradea, aici funcționând singura școală normală pentru zona de nord-vest a țării. Transferarea la Carei a suscitată o dezbatere vie, de fapt o bătălie între reprezentanții învățământului din Carei și cei din Satu Mare. În fruntea susținătorilor menținerii școlii în Satu Mare se aflau profesorii Ioan Florea și Victor Mathei. Argumentele au fost susținute și în fața reprezentanților Ministerului Instrucțiunii, însă fără succes. Referindu-se la acest eveniment, presa evaluează câștigurile obținute de Carei. Măsura contopirii Școlii Normale din Satu Mare cu cea din Sălaj (Carei) este privită cu bunăvoință. Într-un articol din gazeta „Satu Mare” se spune: „Orașul Carei a câștigat din punct de vedere al naționalizării lui”, se apreciază că erau prea multe școli normale și „fabricau proletari intelectuali, că nu erau atâtea catedre câți învățători tineri ieșeau”⁴⁵. Înverșunarea cu care deputatul de Satu Mare, profesorul Ioan Florea (primul director al Școlii Normale) dorea readucerea la Satu Mare a școlii, determină oficialitățile careiene să se adreseze însuși prim-ministrului României de atunci, savantul Nicolae Iorga. Într-o scrisoare adresată acestuia la 14 iulie 1931, președintele Comisiei Interimare din Carei, Ioan Dărăbanth, după ce afirmă că școala a fost mutată la Carei cu mare cheltuială (700 mii lei), îl roagă pe primul-ministru să nu aprobe mutarea acesteia din nou la Satu Mare, întrucât „populația de baștină abia acum începe să-și câștige limba maternă pierdută”, ori instituția respectivă are un rol determinant în acest proces⁴⁶. Mai mult, se cere mutarea la Carei și a Școlii Normale din Sighetu Marmației, pe motiv că nu au elevi. Sunt adresate memorii mai multor parlamentari români (col. Ștefan Tătărescu, deputatul Emil Lobonțiu), în care se cere sprijin pentru menținerea școlii în oraș⁴⁷. Cu aceeași insistență sunt trimise adrese către Ministerul Instrucțiunii Publice, semnate de președintele Comisiei Interimare, în care se aduc argumente de ordin național și cultural. „Suntem un oraș cu o populație în majoritate minoritară, cu un număr redus de intelectuali români, la 6 km de granița cu Ungaria. Desființarea unei școli ar nimici o operă culturală românească. Am pierde din numărul redus de intelectuali români”, se spune într-o adresă a Primăriei orașului Carei către Ministerul Instrucțiunii Publice, din 24 iunie 1931. Răspunsul vine din partea ministerului la 8 august 1931, aprobând cererea careienilor⁴⁸. Putem menționa faptul că a mai existat o încercare de transfer a școlii de la Satu Mare la Carei, la începutul anului școlar 1926-1927. „Școala Normală, fiind o instituție de cultură românească în acest județ deznaționalizat, nu s-a bucurat de sprijinul autorităților, ba chiar au căutat prin diferite ocazii să se scape de ea... Așa, la începutul anului școlar, ducând în eroare Ministerul Instrucțiunii Publice, cu concursul parlamentarilor au căutat să obție mutarea școlii la Carei Mari”. Prin intervenția și cu susținerea Inspectorului General Alexandru Pteancu, școala rămâne în continuare la Satu Mare.⁴⁹

Școala Normală din Carei a funcționat în clădirea fostei prefecturi (actualul Grup Școlar „Iuliu Maniu” Carei), care i-a oferit un spațiu generos și care, începând din anul 1930 va adăposti diferite instituții de învățământ pe parcursul întregii perioade interbelice, până astăzi.

În anul școlar 1930-1931 Școala Normală de Învățători din Carei a funcționat cu clasele I-VI. La examenul de an s-au prezentat 257 de elevi. Anul școlar cuprindea patru trimestre. În următorul an școlar instituția a funcționat cu clasele I-VII, în care erau înscriși 216 elevi. Majoritatea proveneau din județele Satu Mare și Sălaj, dar erau și din Dolj, Gorj, Vâlcea, Bihor, Muscel, Someș, Prahova, Ilfov,

⁴⁴ „Satu Mare”, an V, 29 august 1923;

⁴⁵ „Satu Mare”, an XII, n.r 32, 10 august 1930;

⁴⁶ Arhivele Naționale, DJSM, Fond: Primăria municipiului Carei, dosar 34/1931, fila 1-2;

⁴⁷ *Loc. cit.*, fila 3 și fila 10;

⁴⁸ *Loc. cit.*, filele 21-22;

⁴⁹ Victor, Mathei, *op. cit.*, p. 4-5;

31 promovând examenul și primesc diploma de învățători.⁵⁰ Din anul școlar 1932-1933 se trece la trei trimestre, iar notarea se face cu calificative: insuficient, suficient, bine, foarte bine. Școala are 159 de elevi înscriși în acest an, din care 42 au absolvit cu 7 ani de studii. O parte importantă sunt din județe îndepărtate: Gorj, Târnava Mare, Suceava, Vâlcea, Muscel, Prahova, Dolj, Mureș etc.⁵¹ În anul școlar următor, din cauză că sunt numai 99 de elevi înscriși nu se constituie clasa I, dar în 1934-1935, când vor fi 100 de elevi se face din nou clasa I. O creștere semnificativă a efectivelor de elevi se înregistrează în anul școlar 1935-1936, când sunt înregistrați 128 de elevi, apoi în 1936-1937 școala are un efectiv de 118 elevi, după care, în 1937-1938 sunt înscriși 130 de elevi.⁵² Redăm mai jos tabele cu elevii înscriși între 1930 și 1936.

Numărul elevilor înscriși pe naționalități:

Anul școlar	Elevi			
	Total înscriși	Români	Maghiari	Polonezi
1930/1931	258	254	3	1
1931/1932	216	212	3	1
1932/1933	159	152	6	1
1933/1934	152	95	3	1
1934/1935	100	99	1	-
1935/1936	128	127	1	-
Total	1013	939	17	4

Cf. Ioan Gherman, *Plasa Carei, județul Sălaj*, Carei, Societatea Cooperativă, 1938, p. 156-157.

Numărul elevilor înscriși pe clase sociale:

Anul școlar	Total elevi înscriși	Agricultori	Meseriași	Intelectuali
1930/1931	258	229	15	14
1931/1932	216	177	23	16
1932/1933	159	126	17	16
1933/1934	152	84	8	7
1934/1935	100	84	8	8
1935/1936	128	103	14	11
Total	1013	803	85	72

Cf. Ioan Gherman, *Plasa Carei, județul Sălaj*, Carei, Societatea Cooperativă, 1938, p. 156-157.

Numărul elevilor înscriși pe regiuni:

Anul școlar	Proveniți din plasa Carei, inclusiv orașul	Din regiuni îndepărtate
1930/1931	15	243
1931/1932	14	202
1932/1933	22	137
1933/1934	14	85
1934/1935	15	75
1935/1936	31	97
Total	111	839

Cf. Ioan Gherman, *Plasa Carei, județul Sălaj*, Carei, Societatea Cooperativă, 1938, p. 156-157.

⁵⁰ Arhivele Naționale, DJSM, Fond: Primăria municipiului Carei., dosar 9/1932;

⁵¹ *Loc. cit.*, dosar 10/1933;

⁵² *Loc. cit.*, inv. 8/1937;

Conform ordinului Ministerul Educației Naționale 3124/1938, din 5 iunie, începând cu anul școlar 1938/1939 Școala Normală se va desființa și elevii vor fi înscriși la Școala Normală „Iosif Vulcan” din Oradea. O parte dintre elevii transferați vor susține examenul de capacitate la Centrul de examen Cluj: Oșan Ernest, Cherecheș Iuliu, Turtureanu Mihai, Sarvadi Petru, Rusu Gheorghe, Gorzău Gheorghe, Ludovic Alfater.⁵³ Primăria Carei repartizează patrimoniul mobil al școlii altor școli. Concomitent este desființată și Școala de Aplicație al cărei director fusese învățătorul Simion Leșiți.⁵⁴ În arhivă se păstrează un tabel cu corpul profesoral și personalul nedidactic al școlii din 29 octombrie 1932. Director al școlii era Cornel Pop, care de altfel a ocupat această funcție pe întreaga perioadă a funcționării școlii în Carei. Din corpul profesoral făceau parte: Remus Roșca, Nicolae Osianu, Pompei Tâlcă, Simion Lașiță, Dumitru Crăciun, Alexandru Ionel, Teodor Dumbrăvianu, Iancu Zaharia, George Dunca, Coriolan Pop, Ioan Popescu, Cornel Simu, Vasile Pașca, Ioan Știrbu, Gheorghe Iancu (ultimii doi învățători la clasele de aplicație).⁵⁵

Din nefericire materialul arhivistic conservat este deficitar pentru Școala Normală, astfel că istoria acesteia se poate reconstitui cu dificultate. Rolul modernizator al școlilor normale pentru societatea românească este incontestabil, chiar dacă la început lipsea politica educativă de perspectivă, ca de altfel și situațiile conjuncturale de care s-a lovit administrația românească în momentul integrării învățământului ardelenesc în cadrul politicii educaționale naționale.

Dezvoltarea și consolidarea școlilor normale românești este strâns legată de nevoia formării unui corp didactic, condiție sine qua non pentru formarea unui învățământ românesc modern. Ideea compatibilizării și integrării învățământului din județul Satu Mare cu cel din România întregită este susținută de dezvoltarea unor asemenea instituții de învățământ și mai ales de transferul unui important număr de elevi proveniți din Vechiul Regat, pentru a întări elementul românesc, dând o perspectivă clară acestuia de-a lungul anilor. Constatăm de asemenea o creștere a interesului elevilor proveniți din județ pentru această profesie, numărul celor înscriși înmulțindu-se de la un an la altul. Consolidarea școlilor este în fond în consonanță cu dezvoltarea generală a învățământului secundar în această parte de țară.

Bibliografie:

- Arhivele Naționale, Direcția Județeană Satu Mare, Fond: Colecția de documente ale instituțiilor ecleziastice, fond 29, inv. 183;
Idem, Fond: Primăria orașului Carei, fond 16, inv. 4;
Idem, Fond: Școala Normală de Învățători din Carei, fond 135, inv. 168;
Idem, Fond: Școala Normală de Învățători din Satu Mare, fond 136, inv. 169;
Arhiva Școlii Speciale Nr. 1, Satu Mare;
A Sztatmárnémeti Katolikus Tanítóképző intézet és leányliceum (Anuarul Institutului Romano-Catolic de Învățătoare) pe anii școlari 1941-1942, 1942-1943;
Anuarul Școlii Pedagogice Civile pe anul școlar 1941-1942, Satu Mare, 1942;
Állami Gazdászági Felső Népiskola (Școala Superioară Comercială de Stat. Monografie), Halmeu, 1906;
Anuarul Institutului Romano-Catolic de Învățătoare pe anul școlar 1942-1943, p. 7; Mathei, Victor, *Anuarul Școlii Normale de Băieți din Satu Mare, pe anii școlari 1921-1922, 1922-1923, 1923-1924, 1924-1925, 1925-1926, 1926-1927, 1927-1928*, p. 1;
Socolan, Aurel, Muntean, Lucia, *Liceul „Mihai Eminescu” Satu Mare. Monografie, 1934-1994*, Oradea: Ed. Imprimeria de Vest, 1994;
Asztalos Gyöngyi, *Nagykaroly rendezett tanácsi város* (Carei, oraș cu consiliu organizat), 1888;
Beke György, *Régi erdélyi iskolák* (Școlile ardelenice), Budapesta, 1989;

⁵³ *Loc. cit.*, Fond: Școala Normală de Învățători Carei, dosar „Diplome de capacitate” pe anul 1939;

⁵⁴ *Loc. cit.*, dosar 34/1939, f. 11;

⁵⁵ *Loc. cit.*, dosar 4/1932, f. 31;

- Bura László, *A zárdai iskolák in Római Katolikus Naptár* (Școlile Romano-Catolice în calendare), Satu Mare, 1996;
- Bura László, *Az iskolák elnevezése* (Denumirea școlilor) în: „Szatmári Friss Újság”, an VI, nr. 47, 9 martie, 1995;
- Bura László, *Tanítóképzés Szatmáron* (Învățământul pedagogic) în „Friss Ujság”, 28 mai 1993;
- Gherman, Ioan, *Plasa Carei, județul Sălaj*, Carei: Societatea Cooperativă, 1938;
- Martinovici, C., Istrati, N., *Dicționar. Transilvania, Banat și celelalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921;
- Mészáros István, *Magyar iskolatípusok 996-1990 között* (Tipuri de școli din Ungaria între 996 – 1990), Budapesta, 1991;
- Mészáros István, *Népoktatásunk, 1777-1830* (Învățământul elementar în Ungaria, 1777-1830); Colecția „Satu Mare”, 1919, 1923-1927, 1932;

Aspects regarding Pedagogic Education development in Satu Mare (1779-1940)

Abstract

The first school was founded in Carei in 1779 after the Ratio Educationes decree issued by Maria Teresa in 1777. The education was made in latin.

During the 19-th century a better and more modern system for training teachers is required. Thus, the roman-catholic bishopsy from Satu Mare set up pedagogy schools for girls and boys beginning with 1857. The first school set up in these circumstances was The Royal Catholic Pedagogy school. The second one was the Roman-Catholic Institute for Teacher Training from Satu Mare.

At the end of the 19-th century the pedagogic education enriched beginning with new forms of teacher training. In 1903 a school for girls of different religious was set up.

In spite of being very developed, the pedagogic education could not provide the possibility of training for Romanian teachers. They were trained, for a long period especially at the high schools from Blaj, Gherla or Arad. After the incorporation of Satu Mare into the Romanian, unitary, national state, in 1919, the Romanian state set up in Satu Mare the Normal (Pedagogical) Boys' High School, which is going to run since 1929 in Carei town until 1937 when it is going to be transferred to Oradea.

The development and reinforcement of normal (pedagogical) Romanian schools is related to the need of forming a didactical (an educational) forum, this being a “sine qua non” condition for building the basis of a modern Romanian education.

The idea of compatibility and integration of the education in Satu Mare with the whole Romania is sustained by the development of such educational institutions.

We also see a growth in that regards the students interest, students living in the area of Satu Mare, an interest towards this job. The number of the students who are registered, growing from a year to another.

Preocupări ale protopopului Petru Maior pentru înzestrarea bisericilor cu cărți necesare săvârșirii serviciului religios

Florin Bogdan și Elena Miha

Valea Mureșului superior, valea Gurghiului, valea Beicii, sau ceea ce astăzi numim arealul Reghinului, a prezentat, încă din cele mai vechi timpuri, o nuanță puternică a multietnicității și a pluralismului confesional. Astfel putem întâlni localități în care sunt reprezentate confesiunile românilor (ortodocși sau greco-catolici), cele ale maghiarilor (reformați sau romano catolici), dar și cele ale sașilor (evangelici).

Începuturile bisericii românilor pe aceste meleaguri se pierd în timp, fiind atestate undeva în secolul al XV-lea¹. Ca și început al organizării sub forma unui protopopiat al bisericii românești din această zonă putem fixa anul 1700, când printre preoții ce au semnat actul unirii se număra și protopopul Ștefan din Sân-Mihaiu, împreună cu 25 de preoți².

Din conscripția lui Inochentie Micu Clain din 1733 și până în momentul Sinodului din 1782 localitățile din această zonă au făcut parte din Protopopiatul Sângerului, înlocuit ulterior cu cel al Gurghiului³.

Nu se cunosc circumstanțele alipirii administrative a protopopiatului Gurghiului de cel al Cătinei (localitate aflată la o distanță de aproximativ 60 km de Reghin), sub păstorirea lui Danil Pop⁴, această alipire rămânând până în vara anului 1785. Acestea au fost condițiile în care, în vara anului 1785, Petru Maior va deveni protopop al Gurghiului și al Reghinului și inspector al Apalinei⁵. Petru Maior, era fiul protopopului Gheorghe din Târgu-Mureș⁶, cel care i-a urmat în această funcție lui Ioan Bob, devenit episcop al Făgărașului.

În alegerea lui Petru Maior în această funcție a contat și formația intelectuală a acestuia desăvârșită la colegiile de la Roma și Viena⁷.

Aici, la Reghin, Petru Maior își va redacta, în perioada 1785-1809, principalele lui opere: *Protopopadichia*, *Predici*, *Propovedanii și Didahii*, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* și *Istoria Beseariceii românilor*.

Atenția lui Maior s-a îndreptat spre situația credincioșilor din protopopiatul său, concretizată prin dese vizitații canonice⁸, dar și de eforturile sale legate de înființarea unei școli românești în Reghin, eforturi încununată cu succes în anul 1786⁹. Școala românească de la Reghin va rămâne una din principalele preocupări ale lui Petru Maior, dovada acestor preocupări sunt și înregistrările din registrul tipografiei de la Blaj pe anul 1792. Aici Petru Maior este menționat cu achiziționarea a 9 abecedare contra sumei de 1 florin renan și 48 creițari¹⁰. În același registru apare o altă plată efectuată de Maior împreună cu Gheorghe Șincai de această dată, cei doi plătesc suma de 4 florini renani și 24 creițari pentru un alt set de manuale¹¹.

¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1989, p. 486; Ioana Cristache Panait, *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei. Mărturii de continuitate și credință românească*, Alba Iulia, 1987, p. 18-19. Pe un clopot ce aparținea bisericii de la Deda este trecut anul 1451.

² Maria Dan, *Protopopul Ariton M. Popa*, Târgu-Mureș, 2006, p. 13-14.

³ *Ibidem*, p. 15.

⁴ Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*, ediție îngrijită, prefață, note și indici de Nicolae Albu, 1968, p. IX;

⁵ Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, 2003, p. 151.

⁶ Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, București, 1973, p. 19.

⁷ Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 72-145, Maria Protase, *op. cit.*, p. 25-68; Șerban Melinte, *Cultura mureșeană în memoria cărților*, Târgu-Mureș, 2006, p. 25-27.

⁸ Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 152-153.

⁹ Vasile Lechințan, *Petru Maior la Reghin. Demersuri pentru ridicarea școlii normale românești*, în „Reghinul cultural”, III, 1994, p. 70.

¹⁰ Cornel Tatai-Baltă, Teodor, *Din activitatea tipografiei de la Blaj (1787-1821) reflectată de un material arhivistic*, în „Apulum”, XIX, 1981, p. 250.

¹¹ *Ibidem*.

Scopul vizitelor canonice efectuate de Petru Maior în satele care făceau parte din protopopiatul său era și de a cunoaște cât mai bine locurile și oamenii, nu doar situația acestora. Astfel, la mai puțin de un an de la numirea în funcție, îl găsim la Nadăș, pe valea Beicii, de unde achiziționa un exemplar al *Propovedaniilor* (Blaj, 1784) lui Samuil Micu, după cum aflăm din însemnarea păstrată pe filele cărții (f. 1-11): *Această propovedanie o am cumpărat de la monahul dumnealui măritul și învățatul popa Daniilu dinu Nadăș, anul 1786 luna lui iulie 24, protopopă Petru Maior al Gurghiului*¹².

Patru ani mai târziu îl întâlnim într-o altă parohie, la Chiheru de Jos, unde nota pe filele unui *Minologhion* (Blaj, 1781) următoarele (f. 1-15): *Această carte anume mineiu s-au cumpărat cu 24 de florinți din care 12 florinți s-au dat Hurdugaci Petre cu soția Todora, iar 12 florinți s-au dat Morariu Costin cu soția Anna pentru pomenirea vecinică, anul 1790. Scris-am eu protopop Petru Maior ot Gurghiului*¹³.

Terminarea lucrărilor la pictura interioară a bisericii din Urisiu de Jos de către Toader Popovici undeva către sfârșitul anului 1796 sau începutul anului 1797 îl aduce pe Petru Maior într-o nouă vizită, prilejuită probabil și de o resfințire a bisericii din localitate. Cu această ocazie el făcea următoarea însemnare pe filele (f. 2-13) *Penticostarului* (Blaj, 1768):

Această sfântă carte

anume Penticostarion

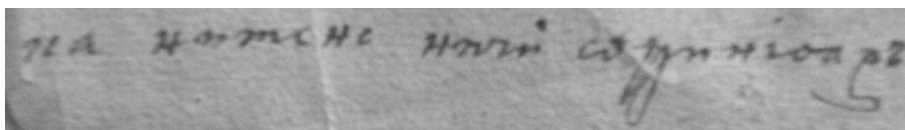
l-au cumpărat dumnealui

Badiu Crăciun din Urisiu de Jos

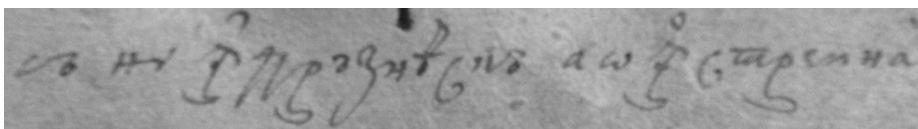
pe sama besaricii Urisiului din Jos

¹² Mircea Filip, *Cartea românească veche în biblioteca G. T. Kirileanu*, Bacău, 1970, p. 55.

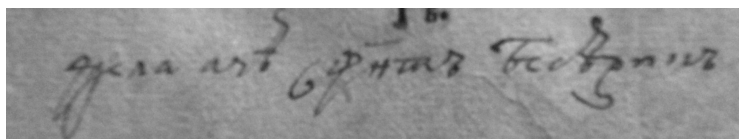
¹³ Elena Dima, Gheorghe Buluță, Simona Ceaușu, *Carte românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului*, București, 1985, p. 124; Elena Mihi, *Carte veche românească pe valea Beicii*, în „Marisia”, XXIII-XXIV, 1994, p. 376-377.

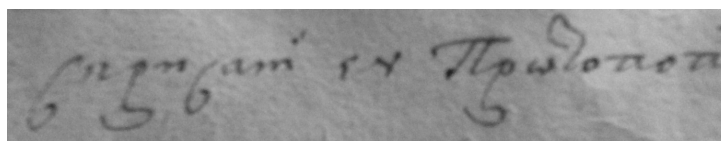
ca nimeni nici odinioară

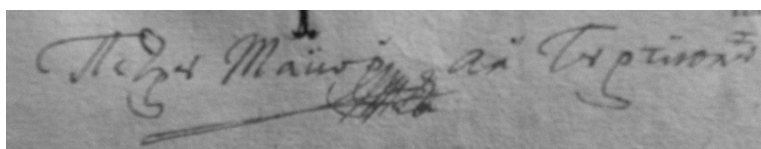
să nu îndrăznească a o înstrăina

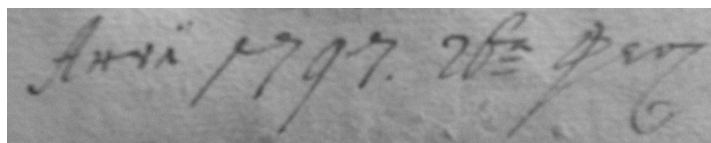
de la acea sfântă besearică.

scris-am eu protopop

Petru Maior al Gurghiului

anul 1797, 26 februarie¹⁴.

Cu aceeași ocazie se dona și *Minologhionul* (Blaj, 1781): *Această carte anume minologhion o au cumpărat Suci Zaharie din Urisiu de Jos. Scris-am Petru Maior al Gurghiului*¹⁵.

Nu știm cu siguranță dacă *Triodul* (Iași, 1743) a fost donat bisericii din Beica de Sus cu ocazia unei vizite a episcopului Ioan Bob în protopopiatul Gurghiului sau însemnarea de pe filele acestei cărți constă doar în întărirea unui act de danie mai vechi: *Această carte iaste anume a popii Sandu de la Beica Rumânească, așa dară să nu cuteze nime a o înstrăina nici de la mâna dumisale și a urmașilor supt afurisenia 318 săbor de la Nichiia. Preot Artimon, împăratul Franțesc, protopop Petru Maior, vlădica Ioan Bob*¹⁶.

¹⁴ Elena Mișu, *op. cit.*, p. 387; Ioana Cristache Panait, *op. cit.*, p. 195.

¹⁵ Elena Mișu, *op. cit.*, p. 388; Ioana Cristache Panait, *op. cit.*, p. 195.

¹⁶ Elena Mișu, *op. cit.*, p. 385.

Tot printre preocupările lui Petru Maior s-a numărat și cercetarea obiceiurilor din protopopiatul său, multe dintre datele culese de el fiind transmise de acesta lui Vasilie Popp, care le-a folosit în lucrarea *Despre înmormântările comune la daco-români* (Viena, 1817), după cum și mărturisește autorul în prefața acestei lucrări: *Toate acestea i le-au reamintit și i-au sugerat altele noi în scrisorile lor prea alese preademiilor de închinăciune și preainvățații domni Simion Bran și Petru Maior deosebiții noștrii susținători, care mi-au consemnat atât de amănunțit despre acestea, încât în cea mai mare parte a lucrării trebuie să mă refer la informații primite de la ei*¹⁷.

O altă realizare deosebit de importantă a lui Petru Maior a fost ridicarea primei biserici de piatră pentru românii din Reghin¹⁸, biserică pe care nu a apucat să o vadă terminată niciodată, el plecând la Buda în anul 1809, iar finalizarea construcției s-a realizat în anul 1811.

Nu putem încheia fără a aminti de existența lucrărilor marelui cărturar, istoric și protopop în zona păstorită de acesta timp de aproape un sfert de veac, cu 200 de ani în urmă. Astfel, la Suseni se păstrează un exemplar al *Propovedaniilor și didahiilor* (Buda, 1809), la Reghin și Săcalu de Pădure există câte un exemplar al *Predicilor* (Buda, 1810).

Cea mai importantă lucrare a lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* (Buda, 1812) a ajuns și la Reghin, în locul în care a fost creată, exemplarul deținut de biblioteca ce poartă numele lui Petru Maior păstrând o însemnare (f. 1-13) deosebit de valoroasă, a nepotului după soră a marelui cărturar: *Această istorie e dăruită pe seama sfintei biserici unite din Uifălău prin D[omnul] Prefect Bornemisa Pal, Ioan Pop Maior nepotu autorului cărții acesteia*¹⁹.

Concern of vicar Petru Maior regarding the churches endowing with books needed for committing the religious service

Abstract

One of the most important figures of the Transylvanian School, Petru Maior carried on an important part of his activity in Reghin and in the area belonging to the Greek-Catholic Parish, cured by Maior for 24 years.

Among the activities developed by the vicar from Reghin were the frequent canonic visits, the founding of Romanian schools but also his concern for assuring the necessary of cult objects for the parishes placed under his administration; the present study examines the acquisition of books needed for committing the religious service, books containing numerous annotations made by the vicar from Reghin when those books were bought or in the period of his canonic visits.

¹⁷ Vasilie Popp, *Despre înmormântările comune la daco-români*, traducere Andreea Mârza, studiu introductiv, ediție, note și indice de Marius Rotar și Iacob Mârza, rezumat Laura Stanciu, Alba Iulia, 2004, p. 115.

¹⁸ Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 160-161.

¹⁹ Dimitrie Poptămaș, Elena Mișu, *Mărturia cărților reghinene*, în "Reghinul cultural", I, 1982, p. 20.

Căsătorii mixte în orașul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea așa cum sunt reflectate în registrele parohiale romano-catolice

Paula Virag

Lucrarea de față își propune abordarea căsătoriilor mixte din zona orașului Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea. Principalele surse de documentare sunt recensămintele organizate de autoritățile maghiare în perioada avută în vedere. Alături de statisticile epocii, și registrele parohiale de stare civilă relevă modul în care fenomenul multiculturalității se reflectă în comportamentul nupțial al populației din spațiul sătmărean.

Cu certitudine se poate afirma că nașterea și decesul au un caracter biologic și social, iar căsătoria este, prin excelență, doar un fenomen social, ea fiind rezultatul actului de voință a celor două persoane a căror legătură este condiționată de prevederile legislative (civile și ecleziastice), dar și de tradițiile comunității căreia îi aparțin. Studiile efectuate de-a lungul timpului au scos la lumină factorii care au influențat fenomenul nupțialității: culturali, economici, legislativi și psihologici.

Atât puterea laică, cât și cea ecleziastică din cadrul Imperiului Austro-Ungar au emis o serie de norme care reglementau încheierea sau desfacerea căsătoriilor, confesiunile necatolice având posibilitatea să procedeze la rezolvarea problemelor matrimoniale în conformitate cu regulile și obiceiurile fiecăreia. Normele și canoanele bisericesti, precum și textele legislative ale puterii civile și militare demonstrează influența reciprocă în definirea modalităților de realizare a căsătoriei și în desfășurarea normală a vieții de familie¹.

Diferențele confesionale au reprezentat principala piedică în calea încheierii unor căsătorii mixte, adică a unor căsătorii între două persoane de religie sau de naționalitate diferită. Existau o serie de etape care trebuiau parcurse pentru realizarea unor astfel de căsătorii. În cazul în care acceptul părinților și al comunității era obținut, cei doi tineri trebuiau să se adreseze celor două biserici de care aparțineau pentru a primi dispensele necesare. Acestea se dobândeau destul de greu, după o anchetă severă care dura mult timp. Principala problemă ridicată în acest caz era religia pe care o vor avea copiii rezultați din întemeierea unei astfel de familii.

Cauzele pentru care nu erau încurajate „căsătoriile amestecate” erau:

1. pericolul de subversiune în credința catolică;
2. pericolul ca acei copii rezultați dintr-o astfel de căsătorie să treacă la cealaltă religie;
3. pericolul apariției certei între soți și mai apoi între copii pe motivul religiei diferite;

Totuși Biserica Catolică accepta încheierea unor astfel de căsătorii, dar în condiții bine stabilite de către forurile superioare. Până la apariția Codului Matrimonial, se condiționa ca „partea eretică să se lapede întâi de erezie” și să adopte religia catolică. Altfel, nu se admitea dispensă decât în cazuri foarte rare, și anume „pentru căsătoriile de contract în casele domnitoare, dar și atunci numai în cazurile de urgență foarte gravă și aparținătoare binelui public”. Pentru această situație se dorește ca aceste căsătorii să se încheie cu dispensă de la Sfântul Scaun, iar pentru cea orientală prin Congregațiunea Bisericii Orientale. Cei ce se cunună fără această dispensă înaintea preotului acatolic cad în excomunicare².

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, condițiile pentru acceptarea unei căsătorii mixte sau interconfesionale s-au modificat. Biserica Catolică dădea dispense pentru astfel de mariaje dacă:

- erau invocate cauze juste și grave;
- soțul acatolic a prestat jurământ să înlăture pericolul perversiunii asupra soțului catolic;

¹Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, *Considerații privind vârsta căsătoriei la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea*, în Ioan Bolovan (coordonator), *Transilvania în epocile modernă și contemporană, Studii de demografie istorică*, Cluj Napoca, 2002, p. 85

² Vasile Chirvaiu, *Codul Matrimonial*, vol III, Chiriașii Tipografiei Românești, Oradea, 1933, p. 59

- s-a stabilit ca ambii copii să fie botezați și educați numai în mod catolic;
- se are certitudinea morală despre împlinirea condițiilor anterioare.

Dacă părțile nu îndeplineau clauzele de mai sus, atunci preotul nu putea asista nici măcar pasiv, deci ea era invalidă. Dacă mirii vor să-și binecuvinteze căsătoria și la preotul acatolic, parohul catolic nu le poate da nici asistență pasivă, ori minimală activă, decât pentru cauze foarte grave, dar și atunci numai după consultarea Ordinarelui.

Exista și posibilitatea ca mirii să se fi cununat în două locuri. În acest caz se înmatriculează doar în primul loc, iar în al doilea loc se pot introduce în matricola cununaților, dar fără număr curent și cu observația că prima dată au fost cununați la altă parohie, specificându-se numele acesteia.

Potrivit registrelor parohiale romano-catolice, păstrate la arhiva Episcopiei de Satu Mare, între 1867–1870, în orașul Satu Mare s-au încheiat 333 de căsătorii, dintre care 57 au fost celebrate între miri greco-catolici și romano-catolici. Doar în două cazuri mireasa a fost catolică de rit oriental și mirele de rit apusean. Acest fapt nu este surprinzător deoarece cununia se încheia la parohia unde aparținea mireasa, foarte rar, ea celebrându-se la parohia mirelui.

În 1867, dintr-un total de 38 de căsătorii, doar 9 au fost încheiate între greco-catolici și romano-catolici, dintre care 2 au fost celebrate în luna februarie, 3 în martie, 2 în mai, 1 în iunie, 1 în iulie și una în octombrie. În cazul acesteia din urmă, mirele era romano-catolic și mireasa greco-catolică.

Vârsta mirilor era cuprinsă între 25 și 45 de ani, iar a mireselelor între 17 și 28 de ani. A fost consemnat doar un caz de recăsătorie și anume în 15 iulie, când un bărbat de 45 de ani, văduv, ia în căsătorie o văduvă de 22 de ani.

Pentru anul 1867, în parohia romano-catolică nu au fost remarcate căsătorii între persoane care proveneau din alte localități decât Satu Mare.

În 1868, dintr-un total de 47 căsătorii, 14 au fost încheiate între catolici de rit diferit, dintre acestea 6 s-au celebrat în februarie, 1 în aprilie, 1 în iunie, 2 în august, 2 în septembrie și 2 în octombrie. În cazul mariajului din 16 august, se observă faptul că mirele este de rit occidental și mireasa de rit oriental, fapt destul de rar întâlnit.

Vârsta bărbaților care au hotărât să își încheie o căsătorie în acest an a fost cuprinsă între 25 și 69 de ani, iar a femeilor între 19 și 49 de ani. Au existat 3 cazuri în care statutul civil al ambilor miri a fost cel de văduvi, un caz în care mirele era văduv și mireasa jună și un caz în care mireasa a fost văduvă și mirele fecior. În trei situații mirele a avut vârsta mai mică decât cea a miresei, cea mai mare diferență fiind de 17 ani, și anume în 23 februarie, s-a încheiat o căsătorie între un bărbat, greco-catolic, de 32 de ani și o femeie, romano-catolică, de 47 de ani. Statutul civil al ambilor a fost cel de juni, adică de oameni care nu au mai fost căsătoriți anterior, fapt impresionant având în vedere vârsta înaintată a femeii. Referitor la această situație pot exista mai multe explicații, și anume, fie că s-a încheiat o căsătorie pe rațiuni economice, fie între cei doi a apărut un puternic sentiment de dragoste, fie ei nu au reușit, din diferite motive (opозиția familiei, lipsa resurselor financiare), să facă acest pas.

La rubrica în care se nota domiciliul mirilor nu a fost consemnată nici o adresă cară să nu fie din localitatea Satu Mare. În consecință, din cele 47 de căsătorii încheiate în 1868, nici una nu a avut vreun personaj principal decât din Satu Mare.

În 1869, dintr-un total de 39 de căsătorii celebrate în parohia romano-catolică din Satu Mare, 10 au fost încheiate între o mireasă romano-catolică și un mire greco-catolic. Dintre acestea una a fost încheiată în ianuarie, 2 în februarie, 1 în martie, 1 în mai, 2 în iunie, 1 în august, 2 în octombrie.

Bărbații care au încheiat astfel de căsătorii aveau vârsta cuprinsă între 21 și 35 de ani, iar femeile între 16 și 37 de ani. În 4 februarie, a fost contractată o căsătorie între un văduv și o jună, aceștia având vârstele de 35 și 37 de ani. Deși, potrivit celor notate în registru, femeia nu mai fusese căsătorită, ea avea o vârstă destul de înaintată pentru prima căsătorie (37 de ani), fiind cu 2 ani mai învârstă decât bărbatul care mai fusese căsătorit cel puțin odată.

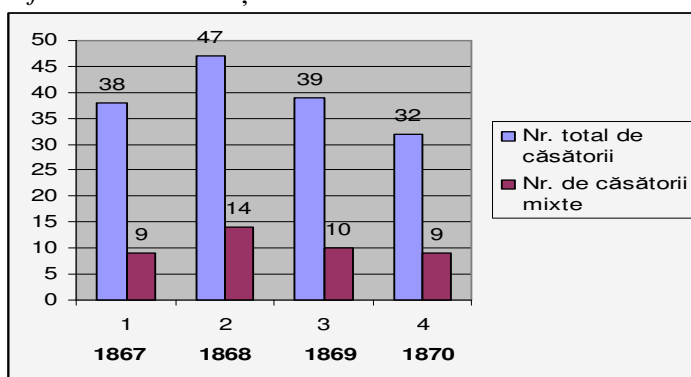
Domiciliul tuturor celor care s-au căsătorit în acest an era stabilit în Satu Mare.

În anul 1870, s-a încheiat un total de 32 de căsătorii, dintre care 9 au fost celebrate între mireasă romano-catolică și mire greco-catolic. Aceste căsătorii mixte din punct de vedere al ritului, au avut loc 3 în februarie, 2 în mai, 1 în iunie, 1 în iulie și 2 în noiembrie. Toți mirii au avut confesiunea

greco-catolică și vârste cuprinse între 23 și 45 de ani, iar miresele, romano-catolice, aveau între 16 și 24 de ani. Doar trei căsătorii au fost încheiate între soț văduv și soție jună. Cea mai mare diferență de vârstă dintre soți este de 18 ani, întâlnită în două cazuri, și anume: în 7 iunie s-au căsătorit un văduv de 40 de ani cu o jună de 22 de ani, ambii fiind din Satu Mare, iar în 21 noiembrie s-a încheiat un mariaj între un văduv de 34 de ani și o jună de 16 ani, mirele, greco-catolic, fiind din Orașul Nou, iar fata din Satu Mare.

În acest an s-au încheiat mai multe căsătorii exogame, unii dintre miri provenind din Ghenci, Amaș, Odoreu, Cenger și Orașul Nou.

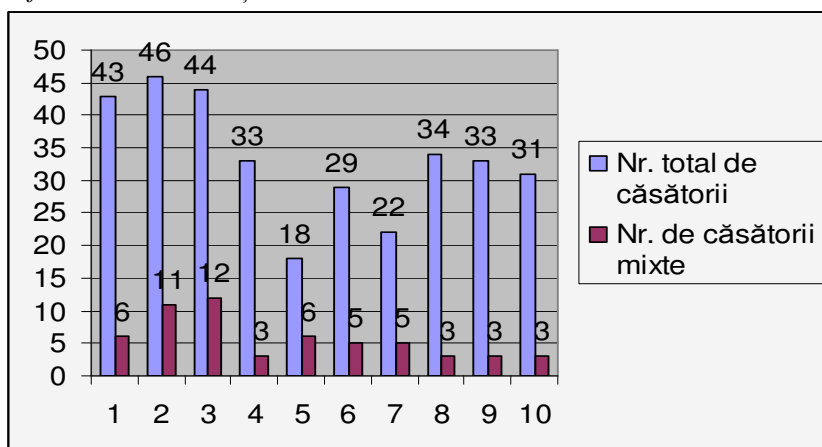
Graficul nr. 1—Evoluția căsătoriilor între 1867–1870

Un alt aspect care ar trebui discutat este acela că în intervalul 1867–1870, cel mai mare număr de căsătorii între greco-catolici și romano-catolici a fost încheiat în anul 1868 (14), an în care s-a remarcat și cel mai mare număr de căsătorii din parohia romano-catolică din Satu Mare din acest interval de timp. În poziție diamental opusă se află anul 1870, când s-au încheiat doar 32 de mariaje, dintre care 9 au fost între greco-catolici și romano-catolici (vezi graficul nr. 1).

În intervalul 1871–1880, potrivit datelor consemnate în registrele parohiale romano-catolice din localitatea Satu Mare, s-au încheiat 333 de căsătorii, dintre care 17,11% au fost contractate între miri cu confesiune catolică, dar de rit diferit. Cel mai mare număr de mariaje a fost încheiat în 1872 (46), iar în 1873, 12 căsătorii au fost celebrate în parohia romano-catolică, între miri romano-catolici și greco-catolici. Dintre acestea doar cea din 6 septembrie 1873 a fost celebrată între un mire romano-catolic și o mireasă greco-catolică, restul fiind realizate în parohia miresei, și anume în parohia romano-catolică (vezi graficul nr. 2).

Graficul nr. 2—Evoluția căsătoriilor între 1871–1880

Dintre cele 57 de căsătorii consemnate în registrele romano-catolice din Satu Mare ca fiind încheiate între catolici de rit diferit, 3 au fost celebrate în ianuarie, 18 în februarie, 1 în aprilie, 7 în mai, 7 în iunie, 5 în iulie, 4 în august, 3 în septembrie, 4 în octombrie și 5 în noiembrie. Este evident faptul că luna cu cele mai multe căsătorii este februarie, urmată apoi de mai și iunie. La polul opus se

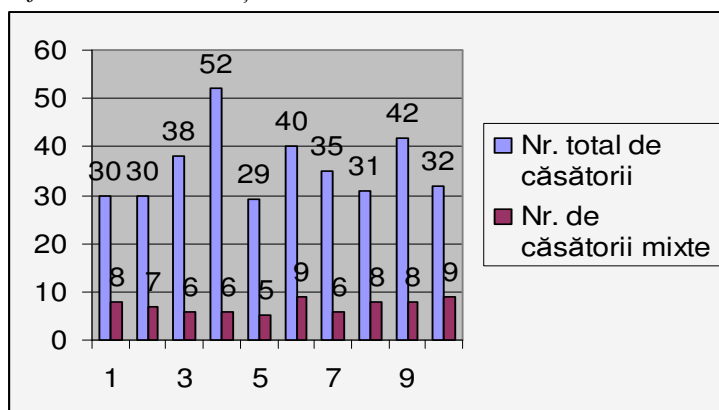
situează lunile martie și aprilie, fapt explicabil prin aceea că în această perioadă erau postul și sărbătoarea Învierii Domnului, interval în care nu se celebrau căsătoriile. Numărul mare de căsătorii din februarie se datorează faptului că în această lună oamenii nu erau împiedicați să se cunune de existența unui post sau a vreunei sărbători în care preoții nu celebrau sacramentul căsătoriei.

Vârsta bărbaților a fost cuprinsă între 60 și 23 de ani, iar a femeilor între 16 și 50 de ani. Statutul civil al mirilor a fost următorul: în patru cazuri ambii au fost văduvi, în 5, mirele a fost văduv și mireasa jună, iar în 3 situații mireasa a fost văduvă, iar mirele era fecior. Cea mai mare diferență de vârstă dintre soție și soț a fost consemnată în data de 30 mai 1875, când o văduvă de 40 de ani, din Satu Mare, s-a căsătorit cu un fecior de 32 de ani, din Mișcolț.

Localitățile în care mirii aveau domiciliul au fost: Odoreu (majoritatea), Szobalcs, Muncaci, Sighet, Baia Mare, Bixad, Amaț, Târgul Lăpuș, Racșa, Carei, Mișcolț și, evident, Satu Mare.

În intervalul 1881–1890, conform celor consemnate de preoții romano-catolici din Satu Mare, s-au încheiat 359 de căsătorii, dintre care 72 au fost între soți catolici, dar de rit diferit. În 1889, au fost celebrate 42 de cununii, cele mai multe din acest interval, iar în 1886 și 1890 s-au încheiat cele mai multe cununii între romano-catolici și greco-catolici (9). La polul opus se situează anul 1885 cu un total de 29 de căsătorii, dintre care 5 au fost între soți catolici de rit diferit (vezi graficul nr. 3).

Graficul nr. 3—Evoluția căsătoriilor între 1881–1890

Împărțirea căsătoriilor pe luni este următoarea: 8 în ianuarie, 9 în februarie, 3 în aprilie, 5 în mai, 7 în iunie, 3 în iulie, 3 în august, 7 în septembrie, 8 în octombrie, 8 în noiembrie, 1 în decembrie. La fel ca și în intervalul de timp precedent, și între 1881–1890, luna februarie este luna cu cele mai multe cununii celebrate, urmată apoi de ianuarie, octombrie și noiembrie. Așa cum am mai arătat și mai sus, lunile de iarnă și de toamnă sunt cel mai frecvent alese pentru astfel de evenimente pentru că în aceste perioade nu sunt nici posturi, nici munci care să împiedice celebrarea sacramentului căsătoriei.

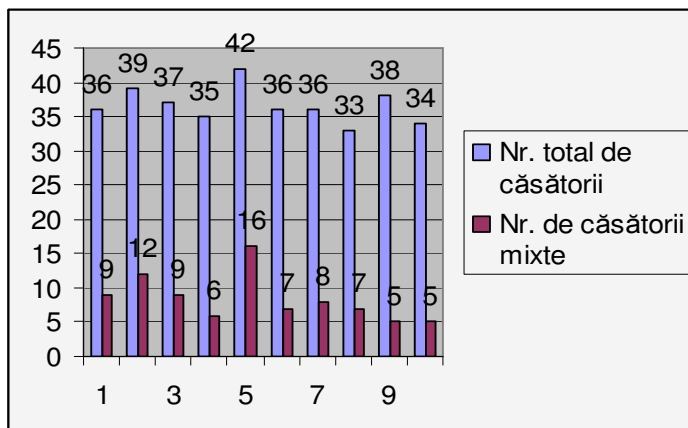
Vârstele celor care s-au cununat în parohia romano-catolică din Satu Mare, între 1881-1890, au fost cuprinse, pentru bărbați, între 60 și 21 de ani, iar pentru femei între 48 și 17 ani. În 4 cazuri, mirele avea statutul civil de jun care se căsătorește cu o văduvă, în 2 cazuri s-au căsătorit două persoane care erau văduve, iar în 4 cazuri, bărbați văduvi se căsătoresc cu june.

Mirii, fie cei greco-catolici, fie cei romano-catolici, care s-au căsătorit la parohia romano-catolică din Satu Mare, aveau domiciliul fie în această localitate, fie în Odoreu, Botiz, Vetiş, Hrib sau în Medieșu Aurit, acestea fiind sate aflate în imediata apropiere a Sătmarului, niciunul dintre ei nelocuind în localități mai îndepărtate. Se poate presupune că ei lucrau în Satu Mare, dar locuiau în satele amintite, dorind să încheie căsătoria în oraș și nu acolo unde aveau domiciliul. Pentru aceasta trebuiau doar să prezinte o adeverință de la parohul lor, adeverință prin care acesta să aprobe celebrarea căsătoriei în altă localitate.

Ultimul interval ales pentru analiza noastră este cel cuprins între 1891–1900, când în registrele parohiale romano-catolice din Satu Mare au fost consemnate 366 de cununii, dintre care 22,95% au fost încheiate între catolici de rit diferit. În 1895, s-a înregistrat cel mai mare număr de căsătorii, și anume 42, dintre care 16 au fost între romano-catolici și greco-catolici. În 1898 s-au realizat doar 33

de căsătorii, iar în 1899 și 1900 a fost remarcat cel mai mic număr (5) de cununii între catolici cu rit oriental și apusean (vezi graficul nr. 3).

Graficul nr. 3—Evoluția căsătoriilor între 1891–1900

În ceea ce privește distribuția pe luni a căsătoriilor, putem spune următoarele: în ianuarie au fost 5 căsătorii, în februarie 9, în aprilie 2, în mai 12, în iunie 9, în iulie 9, în august 9, în septembrie 6, în octombrie 3, în noiembrie 6, în decembrie 3. Spre deosebire de deceniile anterioare, cel mai mare număr de căsătorii a fost remarcat în luna iunie și nu în februarie. Se menține însă aceeași situație pentru luna martie, când nu s-a încheiat nici o cununie din cauza postului mare.

Vârsta de căsătorie a bărbaților a fost cuprinsă între 21 și 64 de ani, iar a femeilor între 18 și 45 de ani. Statutul civil al mirilor a fost următorul: în 9 cazuri mirele era văduv, iar mireasa era jună, în 3 cazuri s-au recăsătorit văduvi, în 9 cazuri mirele era fecior, iar mireasa era văduvă. Cea mai mare diferență de vârstă dintre soție și soț a fost înregistrată în 21 aprilie 1898, când o văduvă de 44 de ani se căsătorește cu un fecior de 29 de ani, ambii locuind în Satu Mare.

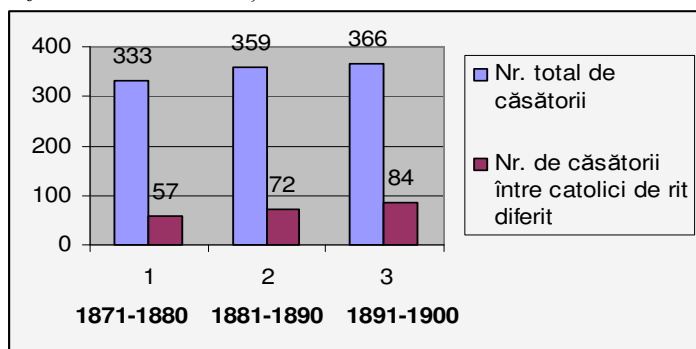
Domiciliul celor care au încheiat cununii în intervalul 1891–1900 era fie în Satu Mare, fie în Dorolț, Vetîș, Ambud, adică în localități aflate în apropierea parohiei în care s-a celebrat căsătoria.

Un aspect interesant care a fost remarcat prin studierea registrelor parohiale romano-catolice din Satu Mare, este acela că, în 18 ianuarie 1890, au fost cununați în biserica romano-catolică un mire reformat, de 53 de ani, cu o mireasă greco-catolică, de 23 de ani, ambii având domiciliul în Satu Mare. La rubrica de observații preotul a notat că mirele a primit dispensă pentru a fi căsătorit în această biserică, iar mireasa avea acceptul preotului greco-catolic. Nu este notat motivul pentru care cei doi au ales să-și încheie căsătoria în ritul catolic apusean și nu în cel oriental.

În 29 iunie 1897, s-a încheiat o căsătorie între un mire ortodox și o mireasă romano-catolică, ambii fiind văduvi, având vârsta de 54 ani (bărbatul) și 45 de ani (femeia). Domiciliul lor era stabilit în Satu Mare. La rubrica de observații preotul nu a notat nimic, motiv pentru care deducem că mirele a primit acceptul autorităților ecleziastice de a primi sacramentul căsătoriei în biserica romano-catolică.

Din cele 1.058 de căsătorii celebrate la parohia romano-catolică din Satu Mare, 18 au fost încheiate între mire romano-catolic și mireasă greco-catolică, una între un reformat și o greco-catolică și una între un ortodox și o romano-catolică. În consecință, marea majoritate a cununiilor au fost între un mire greco-catolic și o mireasă romano-catolică, respectând astfel obiceiul potrivit căruia căsătoria se celebra în parohia miresei și nu în cea a mirelui, fata putând pleca de acasă doar după ce preotul îi binecuvânta legătura cu soțul ei.

Ar mai trebui să specific și faptul că au existat și numeroase cununii între romano-catolici și reformați, însă acestea nu au făcut obiectul analizei noastre, noi urmărind doar evoluția numerică a căsătoriilor dintre catolici de rit diferit. A fost punctată doar legătura dintre un ortodox și o femeie romano-catolică deoarece aceste situații sunt extrem de rare și datorită faptului că numărul ortodocșilor în comitatul Satu Mare, dar și în localitatea cu același nume, era foarte redus în intervalul 1867-1900.

Graficul nr. 4– Evoluția căsătoriilor între 1871–1900

Dacă studiem evoluția numărului total al căsătoriilor în perioada 1871–1900, pe decenii, observăm că ea este în ascendență, adică crește de la un veac la altul. Astfel, între 1891–1900, au fost 366 de căsătorii încheiate în parohia romano–catolică de Satu Mare, cel mai mic număr fiind semnalat între 1871–1880, și anume 333. Aceeași creștere liniară a fost semnalată și pentru numărul căsătoriilor între catolici de rit diferit oficiate în această parohie.

Bibliografie

- Bolovan, Sorina, Bolovan, Ioan, *Considerații privind vârsta căsătoriei la românii transilvăneni în secolul XIX*, în Ioan Bolovan (coordonator), *Transilvania în epocile modernă și contemporană, Studii de demografie istorică*, Cluj Napoca, 2002;
- Chirvaiu, Vasile, *Codul Matrimonial*, vol III, Chiriașii Tipografiei Românești, Oradea, 1933;
- Bolovan, Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, în *Centrul de Studii Transilvane*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca 1999,
- Izvoare de demografie istorică, secolul XIX–1914, Transilvania*, Vol. II, București, 1987.

Documente inedite

Registrele parohiale romano–catolice din perioada 1867–1900, păstrate la Arhiva Diecezei Romano–Catolice din Satu Mare.

The intermarriages in Satu Mare City at the end of the 19th century conform Romano–Catholic registries

Abstract

During the 19th century in Satu Mare County, the most important number of population was of Eastern–Catholic confession, Roman–Catholic and Protestant. The study of the statistics from that age shows that Romanians and Hungarians prevailed in the region during this period of time. The first were Eastern–Catholic and Orthodox and the second were Roman–Catholic and Protestant.

The larger number of intermarriages was between the Eastern–Catholic and Roman–Catholic, or between the Catholic and the Protestant. The Catholic Church didn't encourage this type of marriages, but it agreed with the mixt marriages if the Non–Catholic believers accepted some conditions regarding the religion and the education of their children. In generaly, those had to be after the Catholic advices.

As the ordinary marriges, the intermarriges were also influenced by the economic, cultural, and psihological circumstances. Their number changed from a year to another depending on these elements.

Sfântul Ioan Gură de Aur – ierarh și teolog

Arhimandrit dr. Emanuil Rus

Sfântul Ioan Gură de Aur, unul dintre cei mai mari Părinți ai Bisericii, s-a impus, mai presus decât oricare altul prin dragostea față de oameni și prin știința vieții. A rămas toată viața un luptător pentru personalitatea umană și un apărător al celor asupriți. N-a fost un gânditor sau un filosof. S-a detașat în schimb prin arta oratorică, fiind un moralist și un predicator neîntrecut.

Dedicându-se farmecului idealului ascetic care i-a inundat tinerețea pură și plină de har dumnezeiesc, Sfântul Ioan Gură de Aur își caută de timpuriu locul în mănăstirile ce înconjurau Antiohia, dar, la rugămintele mamei sale și din dorința de a nu o lăsa fără sprijin la bătrânețe, se închide în propria-i casă și își petrece o parte din timp în încercări de ordin ascetic, despre care își va aminti cu plăcere în cel de-al treilea *Cuvânt despre sfințenie*.

După săvârșirea din viață a mamei sale, se retrage într-unul din cele mai apropiate așezăminte monahale și, în decurs de patru ani, se supune unui regim ascetic sever, după care se retrage într-o peșteră ca sihastru, dedicându-se meditației, contemplației, uitării de sine și muncii.

Mănăstirea și viața plină de privațiuni i-au marcat personalitatea într-un mod cât se poate de grăitor, Sfântul Ioan Gură de Aur fiind un teolog, un practicant, un propovăduitor al cuvântului lui Dumnezeu, care a cunoscut din interior viața și trăirile monahismului. A revenit în rândul mirenilor ca un susținător ardent al vieții monahale, elaborând chiar o serie de lucrări în vederea apărării idealului ascetic care i-a orientat mai ales primii pași pe tărâmul creației religioase. Este adevărat că odată cu trecerea timpului, această înclinație către idealul ascetic, ce guverna epoca, se restrânge sub influența experienței de viață care l-a pus în situația de a cunoaște și exagerările monahismului față în față cu simplitatea impresionantă a binefăcătorilor din rândul lumii, dintre mireni, dar ea nu va dispărea în totalitate din preocupările și din opera Sfântului Ioan Gură de Aur.

Preamărind monahismul în tratatele sale, Sfântul Ioan Gură de Aur pune pe primul plan independența și detașarea călugărilor autentici față de bunurile lumești, precum și capacitatea superioară de a înțelege lucrurile aflate mai presus de voința noastră. Aceasta însă nu l-a împiedicat să biciuiască cu indignare pe monahii fățarnici, pe care-i caracterizează într-un mod deosebit de sugestiv, afirmând că nu e de mirare când un mirean se străduiește să-și asigure o stare materială cât mai bună, preocupându-se de avere și de relații, însă e uimitor și condamnat să vezi cum bărbații care au decis să se detașeze de bunurile materiale și de lucrurile prozaice ale existenței, îmbrățișând calea călugăriei, caută aceste lucruri mai abitir decât mireni.

Prin forța cu care înfrunta răul și primejdia, prin lipsa oricărei urme de frică în fața morții, prin indiferența față de avuție, Sfântul Ioan Gură de Aur și-a câștigat un statut demn și măreț, de la înălțimea căruia putea spune oricui totul. Viața ascetică l-a dus la convingerea că nu are nimic de pierdut, așa se face că a dobândit acea *paresia* – curajul de a spune totul până la sfârșit oricui. Disciplina ascetică a avut o influență vizibilă asupra caracterului dârz și a consecvenței în convingerile sale și în conduita pe care și-a impus-o, dar totodată și asupra unei abnegații exemplare în îndeplinirea misiunii sale pastorale.

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost dăruit cu o inimă curajoasă și independentă. Acest lucru nu este însă totdeauna suficient pentru asigurarea unei libertăți morale depline. Mai sunt necesare principii religioase și morale clare, iar acestea i-au guvernat întreaga viață și activitate.

Din punctul de vedere al Sfântului Ioan Gură de Aur, libertatea și bunăstarea sau, mai precis, libertatea și atracția spre bunăstare sunt incompatibile. Dacă dorești să ai confort și stare materială liniștitoare, trebuie să-ți limitezi libertatea în raport cu persoanele care dețin aceste lucruri, după care aleargă, din păcate, majoritatea oamenilor. Preocupându-se de timpuriu în mod sincer și sistematic de asceză, Sfântul Ioan Gură de Aur a fost eliberat de această atracție naturală înspre tentațiile exteriorului, ale

materialului. El a disprețuit tot ceea ce nu avea valoare morală, iar pe de altă parte și-a cultivat cu grijă deprinderea de a se mulțumi cu strictul necesar.

Pentru Sfântul Ioan Gură de Aur ascetismul a însemnat mai degrabă o predispoziție spirituală, decât o manifestare exterioară vădit comportamentală, a însemnat mai întâi de toate o renunțare înțeleasă ca o libertate interioară, ca o independență față de lume, față de împrejurările exterioare, față de condițiile de viață. Acesta a fost sensul în care Sfântul Ioan Gură de Aur a rămas ascet toată viața.

În vremea cât a trăit în singurătate în munții dimprejurul Antiohiei, în conștiința Sfântului Ioan Gură de Aur a avut loc, fără îndoială, următoarea confruntare: e necesar oare să eviți problematica socială pentru a păstra pur atașamentul față de Evanghelie, sau e mai bine să te duci între oameni pentru a le transmite cuvântul și dragostea lui Hristos, ca prieten al acestora? Sfântul Ioan Gură de Aur a ales cea de-a doua variantă. S-a întors în lume ca propovăduitor al Evangheliei, ca tâlcuitor al Sfintei Scripturi, dar și ca propovăduitor al ascetismului. S-a întors însă nu pentru a chema la ieșirea din lume, din oraș, din localități, căci el vedea în acest gest doar o soluție temporară. „M-am rugat adesea în acești ani”, va spune mai târziu Sfântul Ioan Gură de Aur, „ca să dispară nevoia de mănăstiri și să aflu în orașe ordinea desăvârșită din aceste așezăminte, pentru ca nimeni niciodată să nu trebuiască să se retragă în pustiu”. Sfântul Ioan Gură de Aur n-a fost un mistic, în paginile lucrărilor sale fiind greu să depistezi asemenea elemente. Se știe că mistica și religia nu sunt unul și același lucru, cele două noțiuni, dimpotrivă, sunt departe de a fi sinonime, de a se suprapune în plan semantic. Granița dintre aceasta este modul de înțelegere a iubirii față de Dumnezeu, ceea ce constituie de altfel baza oricărei religii.

Omul Îl poate iubi pe Dumnezeu fie nemijlocit, concentrându-și întreaga rezervă a sentimentelor sale asupra reprezentării pe care o are despre EL, fie Îl poate iubi în persoana celor apropiați. Primul tip de iubire față de Dumnezeu creează mistica. Ea conduce fatalmente la o cultură artificială a sentimentelor, la izolare, la închiderea în sine, la extaz și la alte asemenea devieri de la legile firești ale naturii și ale vieții în care a fost instalat omul de către Dumnezeu Însuși.

Cea de-a doua formă, fără a-și pierde substanța religioasă, nu-l îndepărtează pe om de esența unei vieți normale și naturale. Ea nu neagă, ci transformă natura și societatea.

La Sfântul Ioan Gură de Aur nu vom găsi nimic nici despre contemplare de dragul contemplării, nici despre extazul mistic, nici despre cultivarea în exces a sentimentului și nici despre iubirea față de Dumnezeu ruptă de activitatea umană și de iubirea față de om ca și creație a lui Dumnezeu.

Cântând imnele iubirii, alături de Apostolul Neamurilor, în fața căruia s-a aplecat cu deosebită iubire și respect, Sfântul Ioan Gură de Aur înțelege iubirea ca iubire față de aproapele.

Este adevărat că mulți teologi și filosofi consideră că moralismul nu exclude misticismul. Dar dacă am vorbi despre un misticism în cazul Sfântului Ioan Gură de Aur, această manifestare a avut înainte de orice un sens profund moral. Este vorba de mistica binelui, a conștiinței, a facerii de bine și a binefăcătorului. Nu este de mirare, așadar că la Sfântul Ioan Gură de Aur motivele de ordin estetic nu abundă, sau, în orice caz, sunt mai puțin proeminente, dispun de o materializare mai moderată. Însăși ideea de frumos, de minunat era mai degrabă pentru Sfântul Ioan Gură de Aur o categorie etică, decât una estetică. El vedea frumosul întâi de toate în faptele hristice. Evanghelia a fost pentru Sfântul Ioan Gură de Aur cartea despre frumusețea binelui, reprezentat în chipul și în faptele omului îndumnezeit.

Se pot depista la Sfântul Ioan Gură de Aur și nuanțe specifice stoicismului. Un fel de neostocism manifestat în moralismul sfântului, în sublimarea adevărului natural până la înălțimi cu adevărat celeste. Astfel Sfântul Ioan Gură de Aur a făcut adeseori apel la noblețea morală, ancestrală a omului. El a raționat întotdeauna prin categorii de apreciere etică, iar atingerea idealului natural, general-uman a văzut-o posibilă doar pe baza idealului Evangheliei, profund și sincer.

Ajuns patriarh al Constantinopolului, Sfântul Ioan Gură de Aur s-a preocupat îndeaproape de perfecționarea spirituală a clerului, de răspândirea creștinismului, de întărirea statutului slujitorilor bisericii și de sporirea respectului față de aceștia.

A reorientat mijloacele materiale destinate arhiepiscopului către întreținerea câtorva spitale și a două case de oaspeți pentru pelerini. El însuși se mulțumea cu o hrană frugală, sărăcăcioasă și refuza

invitațiile la mese. S-a preocupat de răspândirea cuvântului lui Hristos la sate, râvna sa pentru afirmarea credinței creștine extinzându-se și asupra Traciei, a slavilor și a goșilor mai ales, cărora le-a și predicat, cu atât mai mult cu cât se instalaseră în număr mare în regiune. A urmărit ca ideile creștine să pătrundă în întreaga Asie Mică și în teritoriile Mării Negre. A numit episcop pentru Biserica Bosforului, în Crimeia, a trimis misionari zeloși în Fenicia, Persia, la sciți etc., dovedindu-se astfel un stâlp și un propagator ardent al creștinismului, în același scop trimițând epistole în Siria și reușind să-i recupereze pe marconiți. Apărând unitatea Bisericii sale, n-a permis unui mare conducător militar got să-și impună condițiile în fața împăratului privind deschiderea în Constantinopol a unui templu arian.

Sfântul Ioan Gură de Aur a luat poziție fermă împotriva libertinajului, a relaxării morale din capitală, inclusiv în cadrul curții imperiale. S-a opus vehement practicii regretabile conform căreia clericii aduceau în casă sau în sediile administrative călugărițe spre a fi slujiți, chipurile, de acestea, tradiție care din păcate, n-a dispărut nici azi cu desăvârșire din Biserica noastră. Sfântul Ioan Gură de Aur le-a interzis unor clerici să slujească din cauza vieții lor vicioase.

Văduvelor le-a cerut ca, fie să se recăsătorească fie, dacă doresc să rămână în această categorie respectată de Biserică, să renunțe la podoabe și la viața alintată. S-a străduit să înlăture fenomenul monahilor „vagabonzi”, itineranți, care prin comportamentul lor nedemn și prin cerșetorie provocau atitudini de dispreț față de instituția monahală însăși și generau reproșuri și observații usturătoare la adresa acesteia.

Ca exeget, Sfântul Ioan Gură de Aur s-a străduit să apropie Biblia de viața parohiei, a credincioșilor subliniind în mod constant legătura celor conținute în Sfintele Scripturi cu viața și faptele creștinului. El a demonstrat ca nimeni altul că Biblia poate deveni un excelent povățuitor al omului și poate, tocmai prin aceasta, predicile sale i-au atras o neasemuită iubire atât din partea contemporanilor, cât și a generațiilor următoare.

Sfântul Ioan Gură de Aur considera puritatea credinței ca pe o condiție necesară a mântuirii, dar totodată îi îndemna pe clerici și pe credincioși la simplitate, la evitarea labirintului dogmatic, la trăire creștină veritabilă, nesofisticată, repetând cu numeroase ocazii că acela, care cunoaște adevăratele dogme și trăiește în păgânism, nu va avea parte de viață veșnică.

Sfântul Ioan Gură de Aur a perfecționat Sfânta Liturghie, devenind sfânt și învățător universal, iar în domeniul exegeticii a rămas pentru totdeauna un model și o autoritate, posteritatea respectându-i întrutotul principiile exegetice, studiindu-i cu sârg și azi operele. E greu de indicat vreo limbă în care să nu fie traduse creațiile Sfântului Ioan Gură de Aur. Moștenirea sa depășește în mod evident operele oricărui dintre Sfinții Părinți ai Bisericii Răsăritului și asta chiar dacă nu punem la socoteală cărțile a căror autenticitate nu este pe deplin sigură.

Actualitatea creației teologice a Sfântului Ioan Gură de Aur este mai presus de orice îndoială. Cunoscându-i ideile, gândirea și interpretările exegetice, precum și experiența clericală, se pot face unele referiri interesante la comportamentul actual al propovăduitorilor cuvântului lui Dumnezeu. Se nasc, astfel, întrebări ca:

1. Este necesar să acționezi împotriva a ceea ce așteaptă alții de la tine ? (Știut fiind faptul că Sfântul Ioan Gură de Aur, prin chemarea sa, nu a îndeplinit întotdeauna dorințele mamei sale).

2. Care este locul pe care trebuie să îl ocupe în viața slujitorului altarului problemele altor oameni, nevoile lor ?

3. Avându-se în vedere faptul că slujirea monahală a Sfântului Ioan Gură de Aur s-a consumat în interiorul societății (căci revenit din sihăstrie, a continuat să respecte aceleași principii monahale), s-ar putea pune problema unei reevaluări a rolului ierarhului, al preotului și al monahului în viața comunității, a participării sale la aceasta. Tot în acest sens se poate pune chiar problema locului pe care creștinul, inclusiv ierarhul, trebuie să-l ocupe în viața politică a țării și dacă e necesar uneori, ca, în numele credinței lui Hristos, acesta să se opună puterii, autorității sau modei.

Sfântul Ioan Gură de Aur rămâne exponentul celor mai sănătoase principii exegetice pe care le-a posedat teologia veacurilor, însemnând și un echilibru în interiorul diferitelor curente din cadrul școlii din Antiohia.

Reduse la esențial, principiile exegetice a Sfântului Ioan Gură de Aur ar fi următoarele :

1. Sfânta Scriptură este cuvântul lui Dumnezeu și cel dintâi izvor al descoperirii dumnezeiești.
2. Sfânta Scriptură este o carte destinată tuturor creștinilor, lectura ei vindecând de toate rănilile sufletești, iar necunoașterea ei constituind cauza tuturor rătăcirilor sau ereziilor.
3. Pentru a înțelege cuprinsul Scripturii, în vederea explicării lui, exegetul trebuie să-și însușească toate cunoștințele introductive referitoare la timp, destinatar, scop, limbă etc.
4. În interpretarea Sfintei Scripturi exegetul nu trebuie să expună ideile și gândurile sale semenilor săi, ci ideile și gândurile pe care Dumnezeu a vrut să ni le comunice nouă prin intermediul aghiografilor.
5. Sensul tipic care se află în toate textele cu caracter profetic trebuie sprijinit întotdeauna pe cel literal-gramatical, istoric printr-o pătrundere cât mai atentă a spiritului limbilor ebraică și greacă, prin analiza gramaticală și istorică a fiecărui text, precum și pe respectarea strictă a contextului sau pe studiul comparat al textelor paralele.
6. După aflarea sensului fiecărei pericope biblice, exegetul este dator să arate consecințele lui pentru viața practică, insistând asupra datoriei creștinului de a-și conforma gândurile și faptele cu voința lui Dumnezeu exprimată în textul sfânt.

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost posesorul unei înalte gândiri teologice care transpare în toate operele sale, inclusiv în rugăciunile pe care le-a compus, fiind în această direcție un adevărat reper atât pentru școlile teologice contemporane lui, cât și pentru posteritate.

Sfânta Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur este nu doar o capodoperă în ceea ce privește compoziția, dar și un înalt model de gândire teologică. Ceea ce se întâmplă în Sfânta Liturghie mintea omului nu poate pricepe.

Ca teolog și ierarh, Sfântul Ioan Gură de Aur a făcut apel în mod constant la nevoia de libertate de autodisciplină și de autocontrol a creștinului.

Pornind de la ideea că împăratul obligă și dispune, iar preotul convinge și sfătuiește, Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază în repetate rânduri că slujitorii altarului trebuie să se adreseze libertății și voinței omului. Voința este mai ales începutul păcatului, dar și întoarcerea spre calea binelui, a binefacerii și a credinței. După Sfântul Ioan Gură de Aur, Iisus Hristos a venit nu pentru a distruge natura umană, ci pentru a înlătura abuzurile și arbitrarul din viața pământenilor. Fiecare intervenție a Dumnezeirii asupra omului se săvârșește în așa fel, încât să nu fie afectate independența și voința acestuia. Cu alte cuvinte Dumnezeu acționează prin convingere și nu prin coerciție. El îndeamnă, sfătuiește, previne și ferește omul de manifestări grosolane, dar nu îl obligă la nimic, nu îl forțează în nici un fel. Preotul trebuie să preia acest exemplu al Dumnezeirii. Sfântul Ioan Gură de Aur a fost un temperament exigent și ferm, dar s-a declarat întotdeauna adversar al forței și al constrângerii, chiar și atunci când a avut de luptat cu ereticii. El a fost împotriva preluării unor procedee exterioare, lumești de către Biserică în lupta ei pentru credință și pentru îndreptarea moravurilor. „Le este interzis creștinilor să-i îndrepte cu forța pe cei care cad în păcat” – spunea el. „Lupta noastră nu-i face pe vii morți, ci dimpotrivă, pe cei morți îi aduce la viață, căci ea (lupta) este plină de blândețe și smerenie. Eu nu prigonesc pe eretici, ci erezia. Sunt obișnuit să rabd persecuțiile, nu să persecut, să fiu prigonic, nu să prigonesc pe alții. Așa a învins și Hristos – răstignit și să răstignind, primind lovituri și nu lovind”. Mai mult decât atât, Sfântul Ioan Gură de Aur s-a abținut de la o condamnare grăbită chiar și a eterodocșilor. Căci el a văzut forța creștinismului în blândețe și răbdare, nu în putere și dominare, considerând că fiecare trebuie să fie aspru cu sine însuși, nu cu alții.

St. John Chrysostom – hierarch and theologian

Abstract

St. John Chrysostom, one of the greatest Fathers of the Church, has imposed himself, above than any other by love for people and life science. He remained a lifelong fighter for human personality and a defender of the oppressed. He wasn't a thinker or a philosopher. It was seconded by Art wordy instead, as a moralist and a preacher unsurpassed.

Dedicated to the ascetic ideal charm who flooded his pure and full of divine grace youth, St. John Chrysostom seeks early place in the monasteries surrounding Antioch, but, at the request of his mother and from the desire to not leave her without support from age, close in his own house and spends some time in ascetic attempts.

100 de ani de la înființarea băncii „Vulturul” din Tășnad

Diana Kinces

În anul 2008 s-au aniversat 100 de ani de la înființarea băncii Vulturul din Tășnad. În 25 septembrie Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național a județului Satu Mare, Consiliul Județean Satu Mare și Muzeul Județean Satu Mare au organizat la Tășnad o manifestare menită să marcheze evenimentul. Au participat George Vulturescu - directorul Direcției pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național a județului, primarul Veron Andrei, viceprimarul Ionel Astalâș, directori de bănci cu filiale în localitate, consilieri locali, profesori, alți invitați. Ceremoniile organizate cu acest prilej au început cu depunerea unei coroane de flori la bustul avocatului Coriolan Steer, fondatorul și inițiatorul primei băncii din zonă și celei de a treia din județ, iar protopopul greco-catolic Bolduț a rostit o rugăciune în memoria lui Steer. A fost organizată o mică expoziție de fotografii și au fost redată câteva informații privind însemnătatea evenimentului toate în clădirea situată pe strada Lăcrămioarelor nr. 14, clădire ce a adăpostit activitățile băncii “Vulturul” din Tășnad.

Primele dovezi cu privire la o activitate bancară pe teritoriul României datează din perioada Daciei Traiane fiind descoperite 55 plăci de piatră între anii 1786 – 1855, găsite într-o zonă de mine aurifere. Dintre acestea, până în prezent, au fost păstrate 25, dintre care a treisprezecea conține detalii referitoare la contractul înființării unei instituții bancare, fiind datat cu 28 martie 167 e.n. Clauzele principale se refereau la faptul că băncile acordau împrumut în numerar și percepeau dobânzi.

În perioada modernă au mai existat încercări, și de abia în 1856 a fost creată Banca Națională a Moldovei cu sediul în Iași. Aceasta a fost înființată la inițiativa unui bancher prusac, fiind concesionată acestuia, dar a dat faliment după un an datorită lipsei de fonduri, recurgerii la credite din străinătate și faptului că din capitalul scris, a fost vărsată doar o mică parte. În anul 1864 a fost înființată Casa de Depuneri și Consemnațiuni, care, până la crearea Băncii Naționale a României, în anul 1880, a avut un rol foarte important, fiind principala bancă de emisiune de pe teritoriul Principatelor Unite.

În anul 1865 s-a înființat la București Banca Românească care inițial a avut atribuții de bancă de emisiune și de scont, ulterior desfășurând numai o activitate pur comercială până în anul 1948 la naționalizarea sistemului bancar din România.

În aceeași perioadă au mai apărut și alte bănci: Banca Albina în 1872 la Sibiu (prima bancă cu capital integral românesc), Creditul Funciar Rural în 1873 și Banca Aurora cu sediul la Năsăud.

Aceasta a fost începutul unui sistem bancar nou și modern, fiind create premisele pentru apariția și a altor bănci și pentru dezvoltarea sistemului bancar românesc.

Organizarea primelor instituții economico - financiare românești în județul Satu Mare a fost precedată de o intensă activitate propagandistică, dr. Vasile Lucaciu fiind un promotor al ridicării economice a românilor din nord-vestul țării prin intermediul instituțiilor cooperatiste și de credit.

Intelectualii satelor se fac mesagerii și promotorii instituțiilor românești de credit recent înființate. Înființarea despărțământului Sătmar-Ugocea în 1898 și despărțământului Tășnad în 1907 ale Astreii a dat un puternic impuls mișcării pentru înființarea instituțiilor cooperatiste și de credit. Formele și metodele adoptate privind ideile asociaționiste au fost în primul rând prin conferințe și biblioteci populare sătești. În 1910, comitetul de conducere al Astreii decide angajarea unui conferențiar agronomic pentru a oferi sfaturi în scopul înființării tovărășiilor de orice natură.

Ideile Astreii – privind cooperația și emanciparea economică a satului românesc au găsit un teren fertil și în județul Satu Mare, prin intermediul fruntașilor politici și naționali, care au văzut în despărțământele locale ale “Astreii” mijlocul cel mai adecvat pentru ridicarea economico-națională a țaranului român.

În județul Satu Mare prima bancă românească a fost *Sătmăreana* înființată în anul 1892 la Seini (comitatul Satu Mare) iar ce-a de-a doua *Arina* înființată la Sanislău la începutul anului 1908. Cea de-a

treia bancă românească din județ, activând mai ales în sudul județului Satu Mare, a fost banca *Vulturul* din Tășnad, înființată în urma eforturilor întreprinse de tânărul avocat dr. Coriolan Șteer – personalitate cu mari merite în lupta de emancipare politică, economică și culturală a românilor din acest străvechi colț de țară. El a fost președinte al despărțământului Tășnad al „Astrei”, iar în mărețele zile ale toamnei și iernii anului 1918 – președintele Comitetului Național Român al plășii Tășnad.

Constituirea acestei bănci a fost hotărâtă într-o adunare desfășurată la Tășnad, în 12 martie 1908. Au participat 28 de persoane, originare, mai ales, din satele și comunele din jurul Tășnadului: Dimitriu Coroianu din Santău, Gregoriu Rus, învățător din Tășnad, George Pop, țăran din Săuca, Vasile Plosca, Vasile Caraba și Mihai Borhidi, țărani din Unimăt, Vasile Pățașiu din Hotoan, Ioan Truțașiu din Acâș, Patriciu Lobonțiu din Silvaș, Mihai Bohățiel, proprietar în Supuru de Sus, Victor Molnar din Pir și alții.¹

Tot printre membri fondatori îi aflăm pe doi dintre fruntașii politici ai românilor transilvăneni: George Pop de Băsești și dr. Ștefan Cicio-Pop, avocat în Arad.

Din „Prospectul” adoptat în această adunare aflăm că scopul băncii era de „a înlesni orice lucrare onestă pe terenul agriculturii, industriei, comerțului și altor afaceri de economie, prin deschiderea de credite solide și prin primirea de depuneri spre fructificare, mai departe „pentru a deștepta spiritul de economie în păturile cele mai largi ale poporului.....”.

Capitalul social al băncii era de 200.000 coroane, împărțit în 2000 de acțiuni. Se hotăra, totodată, că în cazul când nu vor fi subscrise, toate cele 2000 de acțiuni, banca să se înființeze „dacă subscrierile au asigurat cel puțin 100.000 coroane.”

Listele de subscriere, împreună cu „prospectul” băncii și însoțite de o adresă semnată de dr. Coriolan Șteer în care se făcea apel la sprijinirea înființării institutului, au fost expediate în toate regiunile Transilvaniei și mai ales în localitățile din județul Satu Mare. Au răspuns apelului, prin cumpărarea de acțiuni, 291 de persoane și instituții românești din Transilvania, din care 148 din județul Satu Mare: dr. Andrei Doboși din Satu Mare, Vasile Hoblea din Cig, banca „Arina” din Sanislău, Ludovic Bardoși din Pișcolt, George Pteancu și Petru Cupcea din Carei, George Molnar, proprietar în Santău, care a cumpărat 52 de acțiuni, George Stanciu din Botiz, Constatin Lucaciu și Iuliu Balaban din Craidorolț, George Pop din Băsești, dr. Demetriu Radu din Oradea care a subscris 20 de acțiuni, dr. Aurel Vlad (5acțiuni) și alții. Din alte zone ale Transilvaniei întâlnim persoane din Brașov, Făgăraș, Huedin, Beiuș, Oradea, Zlatna, băncile „Economul” din Cluj, „Chioreana” din Șomcuta Mare, „Râureana” din Copalnic Mănăștur, „Bistrițeană” din Bistrița, „Auraria” din Abrud și „Silvania” din Șimleul Silvaniei. Întâlnim, deasemenea acționari din alte părți ale Imperiului Habsburgic: Victor Breșteanu din Pils (Slovacia de azi), Traian și Lucrețiu Pășcuț din Debrețin (Ungaria).

Este interesant cazul lui Patriciu Sfâra, originar din județul Satu Mare, trecut și așezat la Buzău, în România, și care neuitându-și locurile natale subscris 5 acțiuni ale băncii „Vulturul”. Adunarea generală de constituire a băncii a avut loc în ziua de 23 iulie 1908, în Tășnad. Au participat 50 de acționari, reprezentând 261 de acțiuni, s-a ales prima direcțiune a băncii pe o perioadă de 3 ani și s-au adoptat statutele băncii.

Prima direcțiune a băncii era formată din: Andrei Cosma, directorul „Silvaniei” din Șimleul Silvaniei, dr. Coriolan Șteer din Tășnad, Samuel Ciceronescu din Oradea, Gheorghe Filip, proprietar din Santău, dr. Ștefan Cicio-Pop, avocat în Arad, Grigore Pop din Unimăt, Vasile Hoblea din Cig, Vasile Mureșan din Săuca, Ioan Lobonțiu din Sărăuad, Iosif Cozmuța, învățător în Santău.

Din bilanțul băncii pe anul financiar 1910, încheiat la 31 decembrie, rezultă că banca se întărise simțitor în decursul celor doi ani de activitate, depunerile atingând deja suma de 179.578,15 coroane, iar profitul băncii era de 7.112,37 coroane. Ca urmare a necesităților mari de credit ale românilor din împrejurimi, în anul 1912 banca lansează și emisiunea a II-a de 1000 de acțiuni, capitalul social ajungând astfel la 200.000 coroane.

¹ Viorel Ciubotă, *Cooperația și sistemul bancar românesc în județul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* în „Satu Mare. Studii și comunicări XIII”, 1996, pag.153

Din „Revista economică” aflăm că în anul 1910 capitalul social al băncii „Vulturul” era de 100.000 de coroane, avea 1501 fonduri rezervă și avea 3 funcționari.² După anul 1912, „Vulturul” va reuși să-și sporească în mod considerabil cuantumul operațiilor financiare. Fără excepție, băncile din această zonă s-au îndreptat spre împrumuturi cambiale, menținând această operațiune pe primul loc în portofoliul lor.

Referindu-se la rolul băncilor românești din părțile nord-vestice ale Transilvaniei, „Gazeta de Duminică” din Șimleul Silvaniei, la 19 martie 1911, scria că „băncile noastre sunt astăzi cel mai puternic factor în dezvoltarea economică a poporului românesc...și au și pentru viitor o deosebită menire național – economică.”

În perioada premergătoare primului război mondial băncile aveau anumite sume destinate scopurilor culturale. Nu întotdeauna sume mari, acestea totuși reușeau să contribuie la promovarea idealului național românesc. Banca „Vulturul” oferea anual despărțământului Tășnad al „Astrei” suma de 200 de coroane, după cum reiese dintr-o scrisoare din anul 1914.

Operațiunile băncii „Vulturul” în anii primului război mondial scad, ajungând în 1917 la suma de 656.158, 31 coroane. Semnificativ este faptul că în toamna anului 1918 clădirea băncii „Vulturul” din Tășnad a adăpostit sediul Consiliului Național Român local și cercual Tășnad, aici desfășurându-se toate acțiunile pregătitoare în vederea participării românilor din zonă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918.³

Activitatea băncii va continua pe coordonate noi în cadrul României întregite. Astfel, în adunarea generală din 22 martie 1922, la care au participat 25 de acționari, reprezentând 2.747 acțiuni, s-a hotărât modificarea statutelor adoptate în 1908. Astfel, s-au modificat paragrafele 1, 5, 23, 26, 43, 56, 57, 95 și 96. Printre cele mai importante modificări remarcăm pe cele privitoare la schimbarea denumirii băncii, creșterea capitalului social la 400.000 lei (împărțit în 8000 de acțiuni a câte 50 de lei), schimbarea sistemului de vot în cadrul adunărilor generale în sensul că fiecare acțiune reprezintă un vot etc.

În adunarea generală din 1 martie 1924 s-au operat din nou modificări ale statutelor: paragrafele 4, 5, 31, 37, 52 și 96. Cea mai importantă modificare era aceea privitoare la creșterea capitalului social la 1.000.000 lei prin întrebuițarea a 500.000 lei din fondul de rezervă al băncii.

Activitatea băncii a continuat până în anul 1947, sub conducerea directorului Pinte Vasile.

Din analiza activității băncii „Vulturul” reiese caracterul precumpănitor agrar al acesteia, operațiunile ei fiind îndreptate mai ales spre lumea satelor unde investițiile erau mai modeste și nu impuneau o circulație atât de intensă a capitalului ca în industrie sau în comerț. De asemenea majoritatea resurselor financiare ale băncii proveneau din mediul rural așa cum și majoritatea activităților ei, cât și a celorlalte bănci ce funcționau în județ, Sătmăreana și Arina erau îndreptate spre sprijinirea inițiativelor provenite din lumea satelor

Bibliografie:

- Ciobotă, Viorel, *Cooperația și sistemul bancar românesc în județul Satu Mare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* în „Satu Mare. Studii și comunicări XIII”, 1996
- I. Crăsnaru, *Băncile populare*, București, 1915
- Institutul Bancar Român, *Istoria sistemului bancar*, 1995
- Kirițescu, Costin, *Sistemul bănesc al leului și precursorii săi*, 3 volume, București, 1964-1970

² *Ibidem*, pag.156.

³ *Ibidem*, pag. 158

100 years since the establishment of the bank "Vulturul" in Tășnad

Abstract

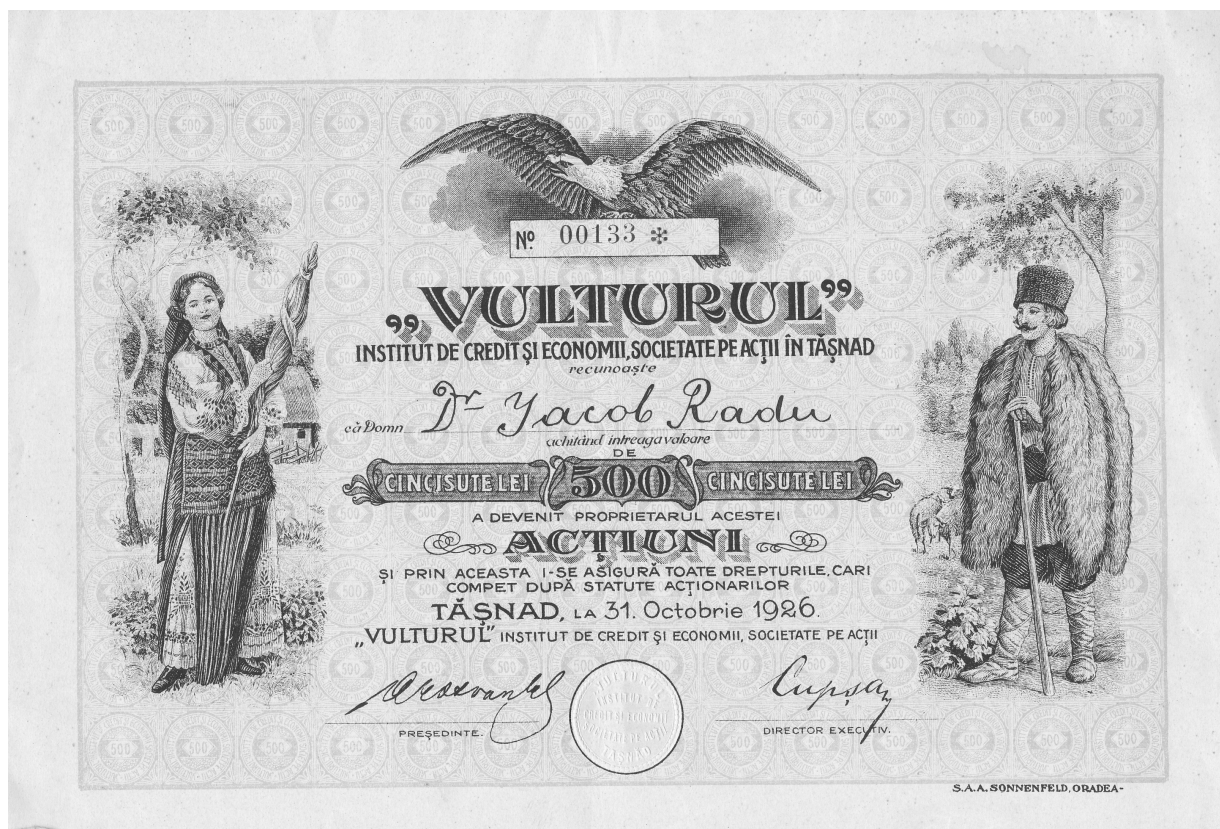
In 2008 was celebrated 100 years since the establishment of the bank *Vulturul* in Tășnad, the third Romanian bank in the county, acting mainly in the southern part of Satu Mare county, founded following the work undertaken by the young lawyer Dr. Coriolan Steer - personality with high honors in the struggle for political, economic and cultural life of the Romanians in this ancient corner of the country.

The establishment of this bank is decided in a meeting held in Tășnad in March 12, 1908. 28 people attended, originating especially in villages around Tășnad: Dimitriu Coroianu from Santău, Gregoriu Rus, teacher in Tășnad, George Pop, peasant from Săuca, Vasile Caraba and Mihai Borhidi peasants from Unimăt, Vasile Pătcașiu of Hotoan, Ioan Truțașiu of Acăț, Patriciu Lobonțiu of Silvaș Mihai Bohățiel of Supuru de Jos, Victor Molnar of Pir and others.

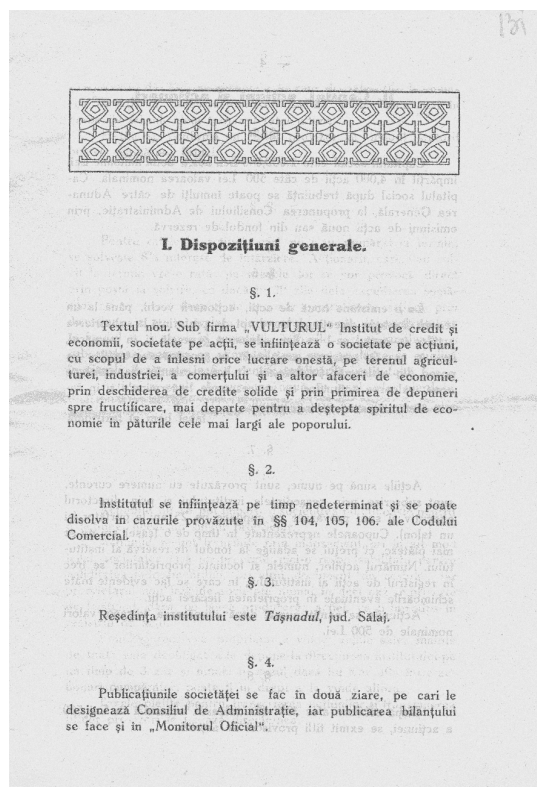
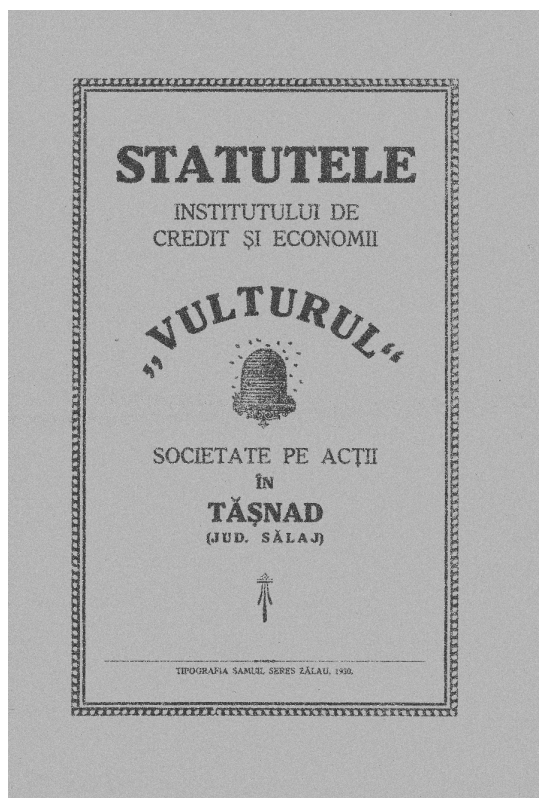
Bank's work continued until 1947, under the director Vasile Pintea.

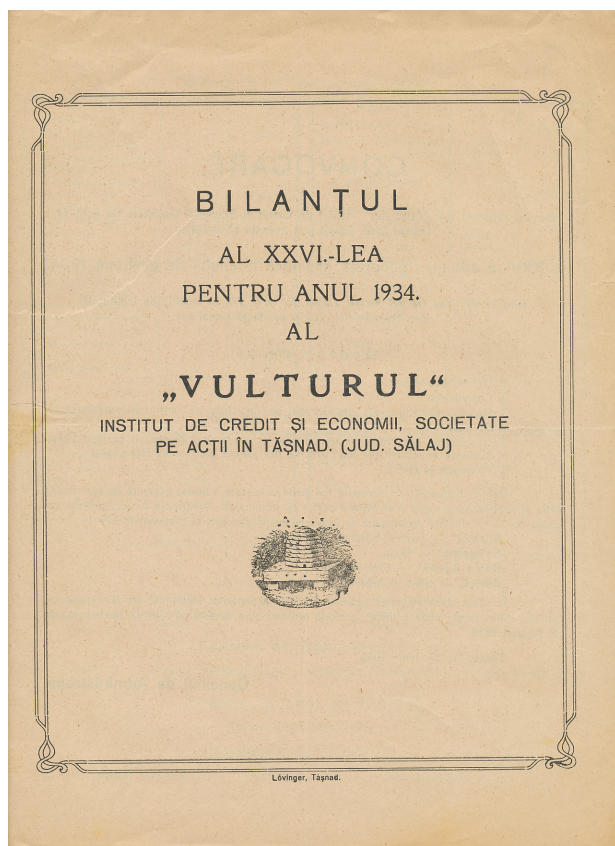

Vedere cu orașul Tășnad de la începutul secolului al XX-lea

Foaie de acționar a băncii "Vulturul"

Bilanț cu 31. Decembrie 1934.

ACTIVE:		PASIVE:	
Casa:		Capital societar	1,500,000
numerar efectiv	1,691	Fonduri de rezervă statutară	74,893
Portofoliu de titluri:		creanțelor dubioase	200,000
Titluri românești, acții dela diferite bănci	276,000	Alte fonduri speciale din reducerea datorilor cu cota 70%	2,793,978
Portofoliu de scont:		Depuneri spre fructificare pe termen cu reducere de 70%	997,397
Cambii reescontate	1,644,624	Depozite prazivoria	376,268
Debitori în țară:		Cont curent creditor	1,653,272
a) spese de proces	5,299	Dividenda neridicată	7,510
b) Cont curent	1,214,849	Angajam. de reescont: în țară	
c) Diverse	38,415	a) la Banca Naț. a României	1,213,710
d) Pierderile anilor 1932-33	978,391	b) la alte instituțiuni	430,914
Debitorii beneficiind de legea pt. lichidarea datoriilor agricole (cota rămasă)	824,260	Conturi diverse:	
Pierderii rezultând din aplicarea legii dator. agricole	1,032,065	a) Impozite neplătite	277,000
Imobile: (Casele din Tășnad și moșie din Sântău, Săvas)	3,442,709	b) Cheltuieli	31,190
Mobiliar:	41,500	c) Asigurări	17,013
Pierdere anulului 1934	252,102	d) Salare	179,450
	9,752,595		9,752,595

Cont de Profit și Pierdere.

CHELTUELI:		VENITE:	
Cheltuieli generale:		Dobânzi și comiziuni	19,835
Spese de administratie	70,930	Interese de efecte	2,288
Salariuzatie	106,650	Venite din imobile	7,450
Interese de reescont	2,972	Pierdere anulului 1934	252,102
Diferite impozite	91,403		
Interese de Cont Curent	2,520		
Relat. de cvaritir	7,200		
	281,675		281,675

Tășnad, la 31 Decembrie 1934.

Pentru cassa: **Patrițiu Stura m. p.** Pentru contabilitate: **Iosif Pinteș m. p.**
casasar, director, expert contabil.

Consiliul de Administrare:

Vasile Oros m. p. Antoniu Balibanu m. p. Gheorghe Nichita m. p. Vasile Pustai m. p.
președinte.

Revăzut și aflat în ordine!

Tășnad, la 27 Iunie 1935.

Comitetul de Cenzori:

Teodor Vaida m. p. Paul Nodiș m. p. Ioan Zsindelyeș m. p.

Contribuția școlii sătmărene la realizarea statului național unitar român

Ioan Belean

Expresie a transformărilor petrecute în plan politic și social, a interacțiunii unor factori obiectivi și subiectivi, învățământul românesc devine o prezență vie în spațiul nord-vestic al României încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea.

Primele școli au fost înființate de către comunitățile locale sub patronajul bisericii cea ce conferă învățământului un caracter confesional, în climatul politico-economic creat în urma instaurării dominației habsburgice în Ungaria și Transilvania la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Comitatul Satu Mare a fost anexat Imperiului Habsburgic în 1661¹, iar sub aspect confesional a aparținut de Episcopia Ortodoxă Ruteană de Muncaci din 1634². Consolidarea dominației habsburgice s-a realizat concomitent cu o serie de măsuri în scopul integrării noilor teritorii în cadrul monarhiei. Una dintre acestea a fost unirea Bisericii Ortodoxe cu Biserica Romei, având la bază rațiuni de stat, iar religia catolică trebuia să devină elementul esențial de unitate ideologică pentru o monarhie care nu deținea un control riguros asupra tuturor componentelor statale. Ideea era susținută și printr-o maximă politică a vremii potrivit căreia „Fericirea poporului și a statului este mai bine promovată atunci când întregul popor aparține aceleași religii ca și domnitorul. „În acest context obiectivele politicii de stat s-au împletit strâns, uneori până la confundare cu cele ale politicii religioase. Această politică în care Statul și Biserica se susțineau reciproc a fost aplicată consecvent de Curtea din Viena în raporturile sale cu teritoriile din estul monarhiei unde influența Bisericii Catolice era extrem de redusă în urma Reformei, fiind locuite în majoritate covârșitoare de ruteni, români, și sârbi care formau un veritabil bloc ortodox.

Pentru atragerea ortodocșilor la unirea cu Biserica Romei, autoritățile imperiale au promis acordarea unor drepturi și privilegii Bisericii și clerului care să le confere un statut juridic și social identic cu al preoților și a Bisericii Catolice. Acțiunea debutează în 1646 când o parte a clerului rutean ortodox a acceptat primatul papei în condițiile păstrării ritului Bizantin, a practicilor și a calendarului folosite până atunci³. Convertirea și organizarea credincioșilor a continuat sub păstoria episcopului Iosif de Camillis, grec de origine, instaurat în fruntea diecezei de la Muncaci la 20 aprilie 1690⁴. Ca urmare a cererilor repetate adresate de episcop Curții din Viena, Leopold I a emis Patenta din 23 august 1692 care preciza că preoții uniți se bucurau de imunități eclesiastice identice cu ale preoților de rit latin, precum și alte drepturi, printre care și edificarea de școli⁵.

În concepția autorităților imperiale școala trebuia să reprezinte un alt factor de consolidare economică și politică a imperiului prin formarea de cetățeni credincioși politicii sale, executanți docili ai ordinilor autorităților, muncitori harnici și pricepuți care să contribuie la prosperitatea statului. Pe această linie se înscrie și iluminismul, curent ideologic care a revoluționat gândirea umană în secolul al XVIII-lea, militând pentru triumful rațiunii și difuzarea culturii în popor ca un mijloc de propășire și progres. În baza acestui program iluminist Curtea din Viena a dus o politică de sprijinire a comunităților și bisericilor de înființare a școlilor de obște. Acestei politici i se circumscrie și ordinul imperial dat de Carol al VI-lea în 19 ianuarie 1734⁶.

În acest cadru au luat ființă și activau în comitatul Sătmar, unele încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, 134 de școli populare, din care: 89 greco-catolice românești, 12 romano-catolice și 33 calvine, așa cum menționează o conscripție școlară din 1770 păstrată la Arhivele Naționale, Filiala din Cluj-

¹ Al. Doboși, *Din istoria Sătmarului*, Satu Mare, 1937, p. 29

² A. Hodinca, *A munkacsı görög-katolikus püspökség története*, Budapest, 1909, p. 228

³ O. Ghita, *Unirea rutenilor și românilor cu Biserica Romei*, în „Convergențe Europene”, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p.150

⁴ Ibidem, p.153

⁵ D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984, p. 137

⁶ O. Ghita, *Nașterea unei biserici*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 253

Napoca⁷. Printre școlile cu cea mai mare vechime pot fi menționate cele din: Vezendiu (1720), Carei (1730), Dindești (1732), Sanislău (1735), Portița (1738), Moftinu Mic (1742) etc. În zona Satu Mare, sunt menționați dascălii, școlile și anul de când funcționează: Ioniță Cămârzanul, Cămârzana, 1729, Grozan Dumitru, în Mădăras, 1742, Iuhas Grigore, Sătmărel, 1743, Vasile Midiaș Aronaș, Medieșul Aurit, 1745⁸ etc. În conscripție sunt menționate și obiectele de învățământ: citire (lectiones), scrierea (scripturem), aritmetica (arithmeticam), catehismul (catehismos).

Existența unui interes deosebit pentru învățatură în comitatul Satu Mare este dovedit de prezența în anul 1757 printre cei 162 de candidați veniți din toate părțile Transilvaniei la Blaj să-și facă pregătirea de dascăli a unor tineri sătmăreni: Moise, Filip și Toma din Sanislău, Filip Pătruțean din Recea, Ioan din Supur și Vasile din Giorocuta⁹. De asemenea au fost trimiși la studii la Viena următorii tineri sătmăreni: Mihai Timar din Satu Mare, Toma Pop din Târșolț, Grigore Magear, Ioan Șorban, Simion Vascadi¹⁰.

Cu toate că școlile confesionale românești se confruntau cu numeroase greutăți ca urmare a susținerii materiale de către comunități, constituind o povară pentru acestea, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, documentele menționează școli bine organizate în: Boghiș, Supuru de Jos, Sanislău, Mădăras, Moftinu Mic¹¹ etc.

În această perioadă când se afla în calitate de director al școlilor românești din Marele Principat al Transilvaniei, Gheorghe Șincai a înființat 12 școli sătești în 1784, una aflându-se pe teritoriul județului Satu Mare la Santău având ca învățător pe Gavril Darabant¹².

Un moment semnificativ în dezvoltarea învățământului sătmărean l-a constituit întemeierea gimnaziului catolic piarist din Carei în baza diplomei din 29 iulie 1725 ca o măsură de a stăvili reforma. Organizarea școlii a fost încredințată ordinului călugărilor piariști, școala începând să funcționeze din 1727. Limba de predare a fost latina, apoi germana, iar din a doua jumătate a secolului al XIX-lea maghiara¹³. Elevii cuprinși în gimnaziu erau în număr variabil, astfel în anul 1738 erau 50 de elevi, iar în 1769 erau 294. Numărul tinerilor români care au absolvit acest liceu a fost într-o continuă creștere, între 1750 și 1759 acesta a fost de 104¹⁴. Trebuie subliniat că printre elevii care au studiat la liceul din Carei au fost și fruntașii revoluționari de la 1848: Simion Bărnăuțiu între anii 1820-1825¹⁵ și Ioan Buteanu¹⁶, ambii dovedindu-se elevi eminenți, așa cum reiese din registrele matricole.

Pe linia preocupărilor pentru dezvoltarea învățământului sătmărean se înscrie și hotărârea Consiliului Locumtenențial Regal al Ungariei din septembrie 1791¹⁷, de înființare a școlii normale româno-rutene la Carei, necesară pentru pregătirea învățătorilor. Școala a funcționat până în 1826, fiind absolvită anual de circa 15 elevi români și ruteni. De remarcat activitatea desfășurată de directorul Ioan Molnar și profesorul Ioan Boer, originar din Țara Maramureșului. Manualele folosite în activitatea de predare au fost cele editate de Simion Maghiar, directorul Școlii Normale din Oradea: Abecedarul, Catehismul Mic, Abecedarul româno-german, Aritmetica, Bucovna, precum și cărți bisericești: Ceaslovul, Psaltirea, Octoiul etc. Această școală a fost întreținută de comunitatea locuitorilor români și ruteni din Carei, fie prin contracte anuale încheiate cu școala, fie prin donații din partea unor locuitori mai înstăriți. Relevant este

⁷ Arhiva Națională. Direcția Județeană Cluj, Fond Prefectura Județului Satu Mare, Fasc. 47, Act.419/1770 și Fasc.38, Act. 433, 434/1761

⁸ Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, 1938, p.64-65

⁹ Zenobie Păclieșanu, *Documente privitoare la istoria școalelor din Blaj*, în „Revista Arhivelor” an II, (1928-1929), nr. 4-5, p.409

¹⁰ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774- 1805*, București, 1966, p.279

¹¹ Nicolae Albu, *Istoria învățământului din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p.279

¹² Lucia Protopopescu, op. cit. p.279

¹³ Asztalos Gyorgy, *Nagy Karoly varos története 1848-1849-ig*, Nagy Karoly, 1892, p.195 (Istoria orașului Carei până în 1848-1849)

¹⁴ Ham Iozsef, *A Nagy Karoly Piarista Gimnázium Története*, Nagy Karoly, 1896, p. 86 (Istoria gimnaziului piarist din Carei)

¹⁵ Bogdan Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, București, 1924, p.12-16

¹⁶ Silviu Dragomir, Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-1849, București, 1928, p. 8

¹⁷ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond Prefectura Județului Satu Mare, doc. 67/1793, f.5

gestul negustorului român Gheorghe Horvath care a făcut o donație de 500 florini renani pentru o fundație școlară în vederea salarizării profesorilor. Școlile din comitatul Satu Mare erau subordonate direcției școlare superioare din Oradea¹⁸.

În această perioadă s-au depus eforturi pentru intensificarea predării limbii române în școli, o preocupare notabilă în acest sens având-o episcopul Andrei Bacinski din Muncaci care cerea ca „atât în școala statului cât și în cea confesională să fie promovată limba română în rândul tineretului¹⁹,” considerând aceasta ca o necesitate în vederea admiterii în școli mai înalte care pregăteau dascăli și preoți pentru localitățile românești.

Dezvoltarea rețelei școlare în județul Satu Mare în secolul al XVIII-lea este legată și de promulgarea legii școlare Ratio educationis în 1777. În baza acestei legi, școala a devenit o problemă de stat. Organele de stat trebuiau să aibă în îngrijire baza materială și orientarea lui politică, iar bisericile au avut rolul să se ocupe exclusiv de realizarea instrucției și educației. Contrar politicii propagate de statul habsburgic, nobilimea socotea schimbarea sorții iobagului ca și luminarea populației iobăgești ca nefiind necesară, dimpotrivă erau privite ca elemente care ar abate-o de la destinația de „unealtă de muncă” care i se rezervase. Din această cauză copiii de iobagi români erau nevoiți până în 1780 să ceară încuviințarea nobilului pentru a deprinde știința de carte²⁰.

Climatul propice creat prin reformele monarhilor luminați dezvoltării culturale a românilor, îndeosebi sistemul școlar realizat și răspândirea cărții tipărite în limba română în care Biserica a avut un rol esențial, au contribuit la configurarea unui program politic și cultural susținut de categorii sociale tot mai diverse, având în frunte dascăli și preoți adevărați exponenți ai afirmării conștiinței naționale, conturată tot mai clar la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XX-lea. Parcurgând drumul de la conceptul de entitate religioasă la afirmarea individualității naționale, românii sătmăreni și maramureșeni prin reprezentanții lor în dietă își intensifică acțiunile de separare de Episcopia Ruteană de Muncaci și au cerut în anii 1790 și 1802 înființarea unei episcopii românești cu sediul la Baia Mare argumentând aceasta pentru „binele sufletesc cât și cultura religioasă morală și intelectuală, ba chiar și înflorirea virtuților cetățenești.” Curtea din Viena a cerut părerea episcopului A. Bacinski care s-a opus, zădărniciind această inițiativă. Acțiunea este reluată de protopopul din Baia Mare, Petru Pop care a trimis un memoriu în 1805 episcopului Samuil Vulcan al Oradiei, una dintre personalitățile cele mai reprezentative ale românilor care se bucura de un mare prestigiu în rândul autorităților. La cererea Consiliului Locumtenențial Regal, episcopul Vulcan înaintează acesteia un raport în care argumentează necesitatea ca „românii să aibă episcop de neamul său care să-l poată povățui în limba lui maternă în care se săvârșesc și toate ceremoniile cultului divin, „cerând dezmembrarea Episcopiei Muncaciului care cuprindea 730 parohii răspândite în 13 comitate, în trei episcopii mai mici. După alte demersuri abia la 3 iulie 1823 papa Pius al VII-lea a emis Bula: „Imposita humilitati Nostrae”. Actul a fost pus în practică în 20 septembrie 1824, iar pentru preluarea actelor oficiale și împărțirea bunurilor a fost trimis la Muncaci Basiliu Kovari, protopopul Sanislăului, fost profesor la Seminarul din Muncaci. Astfel s-a împlinit visul românilor de a avea episcop de neamul lor. Cel care reia ideea unei episcopii române cu sediul la Baia Mare a fost Moise Sora Novac în 1844²¹.

Lipsa unei reprezentări în instituțiile politice ale țării i-a determinat pe români să folosească școala ca un cadru instituțional pentru susținerea revendicărilor lor, cu deosebire pe cele de ordin cultural. În acest scop au urmărit asigurarea funcțiilor de conducători ai administrației școlare de către personalități românești, atașate cauzei naționale. Accentul s-a pus pe ocuparea posturilor de directori școlari de către români în districtele cu populație majoritară românească. Pentru școlile unite primul director școlar român a fost Simion Maghiar între anii 1785-1792, după care a urmat Ioan Corneli, între anii 1792-1806. În 1806 este înlăturat fiind numit director Ioan Molnar învățător în Carei, subordonat episcopului de Muncaci. La

¹⁸ Loc cit., Doc. nr.66/1792, f. 14 și 67/1793, f.5

¹⁹ Arhiva Muzeului Județean Satu Mare, Protocolul vicarhidiaconatului Satu Mare (1870-1918), p.136

²⁰ Lucia Protopopescu, op.cit. 55-56

²¹ Dr. Iacob Radu, *Istoria Diecezei Române unite a Orăzii Mari 1777-1928*, Oradea, 1932, p. 94-97

protestele lui Samuil Vulcan, directoratul școlar este restituit episcopiei de Oradea în anul 1808, în funcție fiind numit Mihai Beni. Abia în 1815 revine la conducerea școlilor unite o personalitate de etnie românească Nicolae Barbola - care după ce trece ca profesor la Academia din Oradea, directoratul este preluat de Ioan Corneli până în preajma revoluției de la 1848.²²

Problema învățământului a fost în centrul generației pașoptiste și integrată în programul revoluției votat la 3/15 mai 1848 la Adunarea de la Blaj care prevedea înființarea de școli și subvenționarea lor de către stat, precum și dreptul la învățătură. Documentele revoluționare locale-Petiția românilor din Banat, Crișana și Maramureș adresate guvernului din Pesta la 9/21 mai 1848, contrapunctele deputaților români prezentate în Dieta de la Pesta cu ocazia dezbaterilor din august 1848 privind legea învățământului - revendică pe linia programului general „organizarea și subvenționarea de către stat a instituțiilor școlare proprii, respectarea limbii naționale, „Congres național” al populației române care să conducă propriile afaceri școlare, tipărirea de manuale și cărți pentru luminarea poporului. În susținerea ideii de generalizare a învățământului popular se cerea „să se ridice în tot satul românesc școli românești pe seama cărora să se distribuie cărți și manuale pentru ca populația să se poată încălzi la razele științei de carte.”²³

Înfrângerea revoluției și reinstaurarea absolutismului habsburgic a zădărnicit transpunerea în practică a acestor prevederi. Puternica mișcare revendicativă a popoarelor din imperiu între care se înscrie și cea a populației românești din Crișana, Sătmar și Maramureș pentru învățământ național a determinat curtea din Viena să legifereze unele măsuri între anii 1850-1857, care au contribuit la reorganizarea și modernizarea învățământului din monarhie. Astfel a fost adoptată „Ordonanța asupra principiilor pentru organizarea învățământului din monarhie” publicată în revista „Transilvania” din 19 aprilie 1850 care viza generalizarea învățământului primar, garanta desfășurarea lui în limba maternă și crea toate premisele înființării unor instituții școlare la nivel mediu fără ca statul să-și asume obligația de a le subvenționa²⁴.

Evenimentele din primii ani după revoluție s-au desfășurat sub amprenta puternicelor mișcări revoluționare care au avut loc în comitat ca urmare a măsurilor represive luate de autorități. Arestarea și întemnițarea a sute de țărani, amenzile și hărțuielile la care au fost supuși locuitorii satelor care au luat parte la evenimente s-au răsfrânt în mod negativ și asupra învățământului. Acest lucru se vede și din statistica anului școlar 1849-1850 din care reiese că în comitatul Satu Mare funcționau 48 de școli cu 38 de învățători grupați în 6 cercuri, fiind înscriși 3914 elevi din care doar 2056 frecventau școala, iar 1858 au absentat. Cea mai bună situație o avea cercul școlar Carei în care funcționau 8 școli cuprinzând 848 elevi fiind încadrați 8 învățători și doar 26 de elevi au absentat. Situația cea mai critică era în cercul școlar Satu Mare în care funcționau 8 școli, fiind încadrați 3 învățători, cursurile fiind frecventate de 57 de elevi, iar 263 au absentat.²⁵

Încheierea pactului dualist din 1867 și inaugurarea noii politici economice de către monarhia austro-ungară a produs schimbări însemnate în organizarea învățământului. Legile școlare adoptate au avut un dublu scop: formarea unor tineri instruiți pentru a deveni buni lucrători și deznaționalizarea populației nemaghiare.

Relevante sunt „Legea despre egala îndreptățire a naționalităților” și „Legea învățământului” adoptate în 1868. Conform „Legii naționalităților” „Determinarea limbii de predare în școlile deja înființate de stat și de către guvern, sau cele care se vor înființa în caz că legea nu dispune este de competența ministrului învățământului. Statul este obligat ca în școala de stat să poarte grija cu puțință ca cetățenii fiecărei nații din țară care trăiesc în masă să poată învăța în limba lor.” Legea prevedea numai formal „egala îndreptățire a naționalităților și libera alegere a limbii de predare” căci în realitate nu s-a

²² L. Gyemant, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania*, București, 1986, p. 163-165

²³ T. Pavel, *Rețeaua învățământului popular românesc din nord-vestul Transilvaniei 1849-1869 și strădaniile pentru dezvoltarea ei*, în „Lucrări științifice,” Oradea, 1972, p. 85

²⁴ Idem, *Date privind legislația școlară din anii absolutismului în Transilvania (1849-1860)*, în „Lucrări științifice,” Oradea, Seria B, 1970, p.238-239

²⁵ T.Pavel, *Rețeaua învățământului popular românesc din nord-vestul Transilvaniei între 1849-1869 și strădaniile pentru dezvoltarea ei*, în „Lucrări științifice,” Oradea, 1972, p. 86

înființat nicio școală primară cu limba de predare română, germană, sârbă sau slovacă²⁶. Aceluiași scop i se circumscrie și „Legea învățământului” care prevedea că „instituțiile publice pentru instrucția poporală se pot înființa și susține în mod stabilit prin lege, atât de confesiunile din patrie cât și de societăți private, comunități și prin stat.” Confesiunile aveau dreptul să înființeze școli în comunitățile respective pe cheltuiala lor, aveau dreptul să stabilească salariul învățătorilor și să aprobe manualele școlare, dar statul își rezerva dreptul de a le inspecta²⁷.

Școlile populare aveau două cursuri „instrucția cotidiană” cu durata de 6 ani și „instrucția repetitoare” cu durată de 3 ani. Prin stabilirea planului de învățământ de către ministerul instrucției se prevedea introducerea ca obiect de învățământ a limbii maghiare²⁸. Pentru românii din Transilvania și părțile vestice, învățământul confesional a rămas forma predominantă de învățământ până în 1918.

O semnificație deosebită pentru învățământul sătmărean a avut introducerea în planul de învățământ și predarea limbii române la Gimnaziul romano-catolic din Satu Mare începând cu anul 1859, profesor fiind Petru Bran, fruntaș al mișcării pentru drepturi politice și naționale a românilor sătmăreni. Ca urmare a cererilor repetate ale românilor sătmăreni prin ordonanța Locotenentei regale nr.58244 începând cu 21 octombrie 1861, liceul din Satu Mare a fost calificat printre liceele mixte cu limba de predare maghiară și română²⁹. Înființarea catedrei de limba română la Liceul romano-catolic din Satu Mare a reprezentat o realizare de seamă a sătmărenilor pentru drepturi naționale.

Demn de remarcat pe linia realizărilor învățământului românesc din Satu Mare este inițiativa lansată de Petru Bran în 1862 pentru prima dată în Transilvania de a se organiza un Congres al învățătorilor și profesorilor din Transilvania și a „Congregațiunilor învățătoarești.” Aceste Congregațiuni trebuiau să cuprindă pe toți profesorii români sub președenția unuia dintre directorii gimnaziilor românești și să se întâlnească în fiecare vacanță pentru a aborda cele mai eficiente modalități de realizare a progresului limbii române în gimnaziu³⁰. Inițiativa a fost concretizată în 1864 la Satu Mare prin organizarea unei conferințe învățătoarești³¹.

Începând din 1879 tendința de maghiarizare a învățământului naționalităților din Transilvania devine o politică de stat exprimată prin „Legea Trefort” care prevedea obligativitatea predării limbii maghiare în școlile elementare și învățarea limbii maghiare de către învățători pentru a putea preda în școli³². Prevederile legii au fost supuse unor severe critici de către slujitorii școli prin memoriile de protest, dar fără nici un rezultat. În fruntea acestor acțiuni din județul Satu Mare s-a aflat protopopul Ioan Sălăgean secondat de câțiva vrednici preoți: Ignăție Sabău, Gavril Lazăr de Purcăreți, George Marchiș, toți foști profesori la Liceul din Beiuș³³.

Concomitent cu dezvoltarea economiei de tip capitalist se accentuează orientarea practică a învățământului mai ales după 1860 când se înființează „școli de pomi” în care elevii erau inițiați în tehnica pomiculturii. Asemenea „școli” au existat în numeroase instituții școlare din județ: Ciumești, Carei, Dindești, Moftinu Mic, Sanislău, Santău³⁴, etc. Orientarea practică a învățământului era un mijloc pe care școala îl folosea pentru formarea unui țăran luminat, care să știe să cultive rațional pământul.

Învățământul românesc se confrunta cu numeroase greutăți la finele secolului al XIX-lea de aceea progresele înregistrate au fost sensibile. Astfel în anul școlar 1899-1900 în județul Satu Mare erau 7 districte școlare care cuprindeau 65 de școli cu 5046 elevi și 70 de învățători. În medie unui învățător îi revenea 72

²⁶ T.V.Păcățianu, *Cartea de aur*, Sibiu, 1909, vol.V, p. 315

²⁷ V.Popeangă, *Presa pedagogică din Transilvania 1860-1918*. Editura didactică și pedagogică, București, 1966, p.23

²⁸ Ibidem

²⁹ P.Bran, *Limba română în gimnaziul din Satu Mare*, în „Foaie pentru minte, inimă și învățătură,” XX,(1859), p.118-119

³⁰ „Amicul Școalei”, III, (1862), p.111-112

³¹ V.Grecu, „Amicul Școalei”, prima revistă pedagogică din Transilvania,, în Centenarul revistei „Transilvania”, Sibiu, 1969, p.180

³² *** , *Din istoria Transilvaniei*, București, 1964, vol.II, p.201

³³ Dr.C. Pavel, *Școalele din Beiuș*, 1828-1928, Beiuș, 1928. p.167

³⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Sanislău, Protocol 1866-1908, p.223

de elevi, de fapt doar 5 școli aveau 2 învățători³⁵. Acest lucru se explică prin incapacitatea comunităților de a suporta povara cheltuielilor de susținere a școlii.

Cu toate aceste greutăți tot mai mulți tineri sătmăreni frecventează școlile superioare din Oradea, Beiuș, Blaj, Carei, etc. Numai la Preparandia din Oradea între anii 1848-1870 au fost cuprinși 177 de tineri sătmăreni, iar între anii 1871-1893 au fost 434, această evoluție ascendentă menținându-se și în perioada următoare³⁶. Prezența masivă a tinerilor sătmăreni se explică datorită interesului pentru învățatură ca un mijloc de a depăși statutul social pe care îl aveau, credincioși idealului iluminist de emancipare prin cultură, exprimat în popor prin dictonul „ai carte, ai parte”. Repartiția pe localități a tinerilor sătmăreni care au studiat la preparandia din Oradea în perioada 1848-1870 se prezintă astfel: Sanislău 20 de preparanzi, Ciumești 9, Sătmărel 8, Sâmiclăuș 7, Pișcari și Tiream 6, Mădăras, Terebești, Vezendiu 5, Craidorolț, Căpleni, Babța, Pomi, Certeze, iar celelalte localități figurau cu câte 3, 2 sau 1 preparand.

Printre profesorii care au activat la Preparandia din Oradea se pot aminti sătmărenii Dimitrie Sfâra din Vezendiu, talentat versificator a condus „Societatea de lectură,” Gheorghe Cioară din Moftin, profesor de muzică, dr. Ioan Sabo din Istrău, a fost director al Preparandiei între anii 1871-1879, dr. Augustin Luran, din Petea director între 1879-1906.³⁷

Sfârșitul secolului al XIX lea relevă aspecte importante privind mișcarea pentru învățământ românesc în Satu Mare, fiind marcată de activitatea personalității dr. Vasile Lucaciu, profesor la Liceul Regal din Satu Mare între anii 1876-1884. El s-a preocupat de dezvoltarea cadrului organizatoric a învățământului românesc din județul Satu Mare propunând în 1883 înființarea „Reuniunii învățătorilor români sătmăreni” precum și realizarea unui „internat seminar” pentru studenții români talentați pe lângă Liceul Regal din Satu Mare³⁸. După înlăturarea dr. Vasile Lucaciu pentru „sistemizarea catedrei de limba română,” Ioan Marcu devine unul dintre cei mai aprigi combatanți pentru susținerea catedrei de limba română în fața încercărilor autorităților de a o desființa.

Confruntându-se cu diverse dificultăți învățământul sătmărean a reușit să le învingă păstrându-și identitatea și rolul de instruire și educare a tinerei generații în spiritul dragostei față de limba și cultura națională. Astfel s-au remarcat în domeniul culturii numeroase personalități sătmărene care au desfășurat o activitate meritorie ca: Ioan Buteanu din Carei, profesor la Liceul din Beiuș, autorul „Gramaticii limbii române” în 1887, dr. Gheorghe Miculaș din Ciumești, profesor la Preparandia din Oradea, organizează școlile din Oradea pe principii moderne, Augustin Maghiar din Sanislău, profesor de religie și limba română la Liceul premostratensilor din Oradea, Vasile Chirvai din Sanislău, Petru Tămâian din Crucișor, dr. Vasile Lucaciu,³⁹ una dintre cele mai însemnate personalități ale culturii și luptei pentru drepturi naționale, etc.

Izbucnirea primului război mondial a influențat învățământul din județul Satu Mare, mulți învățători și părinți ai copiilor au fost concentrați și trimiși pe front. Copiii au trebuit să muncească alături de ceilalți membrii ai familiei pentru a suplini necesarul de forță de muncă din agricultură. Acest lucru este evidențiat și de un raport al Inspectoratului Școlar Satu Mare de la sfârșitul anului școlar 1915-1916 în care se arată că „în diferite școli din județ cursurile au fost suspendate din cauza războiului mondial.”⁴⁰

În concluzie se poate arăta că în acest răstimp de aproape două secole până la Marea Unire din 1918 învățământul românesc din județul Satu Mare a evoluat lent, păstrându-și ca funcție de bază instruire și educare a tineretului pentru a forma cetățeni luminați ca moștenire a ideologiei iluministe. Treptat are loc

³⁵ *Schematismus venerabilis cleri Diocesis Magne Varadiensis graeci-catholicorum*, 1900, p.231-265

³⁶ Fl. Nica, *Părțile sătmărene și Preparandia românească din Oradea*, în „*Satu Mare. Studii și comunicări*,” VII-VIII, (1986-1987), p.235-236

³⁷ Dr. Iacob Radu, *Istoria Diecezei române unite a Orăzii Mari 1777- 1927*, Oradea, 1932, p.210-221

³⁸ Doru Radosav, *Aspecte ale învățământului românesc din sec.XVIII-XIX în Satu Mare*, în „*Satu Mare. Studii și comunicări*,” IV, 1980, 171-172

³⁹ Dr. Iacob Radu, op. cit., p. 214-221

⁴⁰ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, Fond Episcopia omano-Catolică Satu Mare, Dosar 58/1916, f.78

deplasare accentului de la școala ca instituție de consolidare a statului spre școala ca factor de afirmare națională.

Școala sătmăreană pe lângă rolul său instructiv ce urmărea formarea științifică și umanistă a tineretului școlar, a fost și cadrul unei veritabile educații naționale, iar ascălii și profesorii s-au străduit să sădească în mintea și inima lor idealul dreptății, libertății și unității naționale.

Personalitatea ilustrului cărturar și revoluționar Simion Bărnuțiu care a studiat 5 ani la Carei (1820-1825), a rămas trează în mintea românilor sătmăreni. În semn de recunoștință sătmărenii au luat inițiativa dezvelirii unui monument. Pentru colectarea sumelor necesare au fost inițiate diverse acțiuni. În scop la Sanislău s-a ținut o conferință școlară cu participarea învățătorilor din comitat, ocazie cu care s-au adunat 27 florini și 95 de creițari.⁴¹

Instaurarea regimului dualist austro-ungar în 1867 și legislația adoptată a creat un spectru amenințător pentru românii din monarhie. Împotriva acestui act samavolnic, românii au protestat vehement prin pronunțamentul de la Blaj din mai 1868. Frunțașii mișcării naționale românești din Sătmar au inițiat protestul românilor sătmăreni împotriva dualismului semnat de 25 de persoane între aceștia aflându-se Petru Bran, Alexandru Ferentiu, Chiriac Barbul, George Marchiș. Documentul menționează că actul Pronunțamentului semnat de românii adunați pe Câmpia Libertății de la Blaj în 15 mai 1868 este „sincera manifestare a celor mai drepte, juste și egale oftări ale națiunii române de sub sceptrul austriac, subscriind ca fii adevăratei națiuni române, ne ținem de o sfântă datorință pe lângă acel Pronunțament ceea ce prin aceasta în fața lumii declarăm.”⁴²

Marile evenimente din istoria modernă a românilor au avut un puternic ecou în spațiul sătmărean, românii sătmăreni dovedind puternice sentimente de solidaritate cu confrății de peste Carpați. Războiul pentru cucerirea independenței de stat a României din 1877-1878, cauză a tuturor românilor, a atras simpatia și sprijinul românilor sătmăreni care s-a manifestat prin diferite forme. Astfel medicul maior Andrei Pop din Târșolț a participat pe câmpul de luptă. Merită evidențiat și exemplul elevilor din Giurtelecu Hododului care împreună cu învățătorul lor Ioan Butelecan au adunat 2 kg de scame pentru „românii răniți în luptele din Bulgaria” și ajutoarele în bani trimise de studenții români din Satu Mare.⁴³

Înăsprirea continuă a politicii de oprimare națională, a determinat căutarea unor noi mijloace de a o contracara. În aceste condiții un rol important l-au avut asociațiile și societățile culturale care formau „o adevărată rețea de noduri ale vieții culturale românești.”⁴⁴ Relevant în acest sens este constituirea „Reuniunii învățătorilor români sătmăreni” la 8 august 1881, a cărui scop conform paragrafului 2 al statutului era „dezvoltarea culturii dascălilor și trezirea interesului pentru învățământ, ajutorarea materială a membrilor săraci ai reuniunii.” Reuniunea a avut în frunte personalități, de seamă ale culturii sătmărene: dr. Vasile Lucaciu, George Marchiș, Gavril Lazăr de Purcăreți, dr. Felician Bran, Lazăr Iernea. Obiectivul principal al Reuniunii era stimularea interesului pentru învățatură românească a populației sătmărene în vederea ridicării culturii maselor ca o premisă a fortificării conștiinței naționale în condițiile intensificării politicii de deznaționalizare dusă de autoritățile statale.⁴⁵

Acțiuni culturale cu un puternic caracter național au fost organizate și în satele românești din județul Satu Mare. O astfel de manifestare a avut loc la Sanislău în anul 1888 din inițiativa protopopului Gavril Lazăr de Purcăreți și a învățătorilor Georgiu Mureșan și Pavel Maghiar. La această „mare sărbătoare națională, cum nu mai avusese loc în Sanislău” au participat și mulți români din satele învecinate.⁴⁶

Mișcarea memorandistă din anii 1892-1894 a reprezentat un moment de mare însemnătate pentru românii sătmăreni, dovadă fiind amploarea participării la pregătirea, elaborarea și înaintarea documentului

⁴¹ Z. Belean, I. Belean, *250 de ani de activitate a școlii din Sanislău*, în „*Revista de pedagogie*” XXX., 1986, Nr. 2, p. 60

⁴² *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român*, București, 1989, p. 12, în continuare Lupta românilor...

⁴³ Ibidem p. 13-14

⁴⁴ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 244

⁴⁵ Z. Belean, I. Belean, *Reuniunea învățătorilor români sătmăreni*, în „*Revista de pedagogie*”, XL, 1991, Nr. 3, p. 61-63

⁴⁶ Ș. Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1973, p. 145-146

împăratului din Viena. Delegații sătmăreni participanți la Conferința generală a Partidului Național Român de la Sibiu din 20-21 ianuarie 1892 au susținut înaintarea Memorandului Curții din Viena. Din delegația celor 300 de persoane care a plecat la Viena în luna mai 1892 au făcut parte și 21 de sătmăreni; preoți, învățători, țărani în frunte cu cele mai reprezentative personalități care s-au afirmat în luptele naționale: Vasile Lucaciu, Gavril Lazăr de Purcăreți, Teodor Medan, Antoniu Baliban, Ioan Galu, George Filip, Vasile Pățașiu,⁴⁷ etc. Acțiunile ostile și violente ale autorităților față de fruntașii românilor a determinat organizarea unor proteste. Acțiuni de protest și de solidaritate cu memorandiștii au avut loc Iojib, organizate de către Constantin Lucaciu, în Hotoan de către învățătorul Teodor Medan și preotul Vasile Pățașiu, participanți activi la evenimentele din anii 1892-1894.⁴⁸

Suspendarea lui Vasile Lucaciu din funcția de preot al Șișeștiului de către episcopul Gherlei, Ioan Sabo la cererea guvernului maghiar a provocat un val de nemulțumire din partea românilor sătmăreni. Împotriva acestei nelegiuiri George Pop de Băsești a organizat la Șișești în 20 septembrie 1892 o mare adunare populară la care au participat numeroși sătmăreni, adoptându-se o scrisoare adresată papei despre actul samavolnic de suspendare a lui Vasile Lucaciu.⁴⁹ Învățătorii din Țara Oașului și Ugocea întruniți la Turți în 9 octombrie 1892 și-au manifestat nemulțumirea față de această nedreptate printr-o adresă, declarându-și solidaritatea cu cauza luptei duse de Vasile Lucaciu.⁵⁰

Procesul memorandiștilor desfășurat la Cluj în luna mai 1894 a declanșat un puternic ecou în rândurile populației românești, rolul principal aându-l tineretul studios care în programul de acțiune cere românilor să trimită la Cluj delegații și adrese de aderență.⁵¹

Românii sătmăreni au participat la acțiunile de solidaritate cu memorandiștii, fapt relevat de ziarul „Budapesti Hirlap” din 9 martie ce remarca faptul că, „toate comunele românești din județul Satu Mare sunt năpădite de preoți și învățători valahi care prin cuvinte frumoase și tot soiul de promisiuni agită populația valahă.”⁵² Cele mai importante acțiuni au fost organizate de către învățători și preoți în luna mai 1894, la care au participat și locuitorii satelor. În cadrul unor adunări au fost adoptate adeziuni în care și-au exprimat solidaritatea cu cei judecați care au fost expediate la Cluj. Prin amploarea și diversitatea acțiunilor desfășurate, mișcarea memorandistă a reprezentat apogeul acțiunilor revendicative în intervalul dintre revoluția de la 1848 și unirea din 1918.⁵³

Un moment de mare însemnătate în lupta pentru emancipare națională a românilor din Imperiul austro-ungar la reprezentat constituirea la 4-7 mai 1861 la Sibiu a „Asociației pentru literatura română și cultura poporului român din Transilvania” (Astra). Printre membrii fondatori s-au aflat și unii români de pe meleagurile sătmărene: Vasile Andreica din Bătarci, C. Dragoș, învățător în Gherța Mică, Petru Bran, profesor la Liceul Regal Satu Mare, Dumitru Hosu, directorul școlii din Sanislău, care asemenea întregului popor au salutat-o cu bucurie pentru că, „ea ne-a sădit conștiința puterii culturale a elementului nostru și au recunoscut în Astra cea ce este și vrea să fie -o stea călăuzitoare⁵⁴.” Intensificarea și diversificarea continuă a activității Astrei, creșterea continuă a numărului de membrii a determinat constituirea la 16 februarie 1898 a Despărțământului Sătmărean al Astrei. Director a fost ales Gavril Lazăr de Purcăreți, ajutat de un comitet cercual format din: dr. Vasile Lucaciu, Romul Marchiș, Gheorghe Șuta, dr. Felician Bran.⁵⁵ Activitatea despărțământului a fost diversificată, constând în „prelegeri populare,” serbări, concursuri corale, expoziții, alfabetizare, înființarea de bănci, de biblioteci, etc. Prelegerile erau

⁴⁷ I. Ardelean senior, *Oameni din Sălaj*, Zalău, 1938, p.135-136

⁴⁸ „Tribuna”, Sibiu, IX, Nr. 141, p.1

⁴⁹ Arhiva Muzeului Județean Satu Mare, Doc. nr.12192/1892, f.1, în continuare A.M.J.S.M.

⁵⁰ Al. Iuga, op. cit., p.180

⁵¹ Ș. Polverejan, N. Cardoș, *Mișcarea memorandistă în documente, 1885-1897*, Cluj, 1973, p.29

⁵² Al. Iuga, op. cit., p. 274

⁵³ A.M.J.S.M., Colecția memorandiști, Doc. 12288/1894, f.1

⁵⁴ V. Ciubotă, *Documente privind mișcarea cultural-națională din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, V-VI, (1981-1982), p.370

⁵⁵ „Transilvania”, XLVI, 1898, Nr.7-8, p.575

ținute de către medici, avocați, ingineri, profesori, învățători pe cicluri de teme: medicină umană, veterinară, industrie, economie, istorie, literatură, etc. Au fost ținute prelegeri despre limba maternă, începutul neamului, folosul cărților în diferite sate: Tarna Mare, Botiz, Gherța Mică, Bătarci, Bixad, Târșolț, Boinești, Odoreu⁵⁶.

Manifestările Astei de cea mai mare popularitate erau adunările generale, organizate de obicei în altă localitate. Acestea erau însoțite de serbări populare cu un puternic caracter național, fiind considerate un pericol pentru unitatea statului. Elocventă în acest sens este hotărârea primpretorului orașului Carei de a interzice adunarea Despărțământului Sătmăr al Astei convocată pe 2 august la 1900 Sanislău⁵⁷. Cu toate aceste opreliști Despărțământul Astei a organizat la Sanislău în anul următor „mari manifestații culturale și naționale care au lăsat urme adânci în sufletul populației românești⁵⁸”. Despărțământul Sătmăr al Astei s-a preocupat și de conservarea și cultivarea valorilor culturale ale poporului român din domeniul artei și etnografiei tradiționale. În acest scop au fost organizate expoziții de țesături populare românești în localitățile: Botiz, Sanislău, Dorolț, cu o largă participare din județele învecinate, Sălaj și Maramureș. Concursuri corale ce cuprindeau în programele lor creații ale celor mai cunoscute personalități din domeniul muzicii românești – A. Mureșanu, T. Bredniceanu, I. Vidu – au avut loc la Mădăras și Baia Mare, cu participarea corurilor din numeroase localități sătmărene⁵⁹. Prin activitatea bogată și diversificată desfășurată de către membri Despărțământului Sătmăr al Astei, preoți, dascăli avocați, etc. s-a urmărit integrarea culturală a românilor sătmăreni în cadrul culturii naționale.

Perioada de început a secolului al XX-lea, a marcat adoptarea de noi măsuri ce urmăreau intensificarea măsurilor de deznaționalizare pentru românii din Monarhia austro-ungară. Direcțiile de acțiune au fost orientate asupra bisericii și școlii românești adevărate coloane de rezistență ale ființei naționale. Legea Apponyi adoptată în 1907, expresia cea mai elocventă a acestei politici fiind întâmpinată cu un val de proteste din partea românilor sătmăreni. Față de acest act românii din zona Tășnad au adresat la 7 aprilie 1907 un protest prin care arătau că noua lege „împiedică în dezvoltarea liberă pe terenul cultural și material la care avem dreptul nediscutabil ca și un popor care de zeci de veacuri trăiește pe acest pământ udă cu sângele moșlor și strămoșilor noștri.”⁶⁰

Aceste acțiuni se integrează în mod firesc în perpetua ascensiune a ideii de întregire politică națională pe drumul sinuos, dar sigur care ducea spre Alba Iulia. Ele evidențiază faptul că la granița de vest a românismului sufletul național este în vigoare așteptând doar ceasul împlinirii visului secular-unitatea națională.

Izbucnirea primului război mondial și participare românilor din monarhie la această conflagrație a creat mari greutăți populației datorită concentrării și rechizițiilor, dublate de asuprirea națională contribuind la adâncirea crizei regimului dualist, ducând-o la prăbușire. Pe fondul acestei crize generale a Imperiului ce-și avea rădăcinile în lupta de veacuri a popoarelor asuprite, problema națională a devenit imperativă în cadrul preocupărilor fruntașilor români în realizarea idealului poporului de întregire națională.

Dezagregarea monarhiei bicefale și răspândirea în localitățile sătmărene a hotărârii consfătuirii de la Oradea a Partidului Național Român din 12 octombrie 1918, privind dreptul poporului român de a dispune singur de soarta sa, citirea Declarației de autodeterminare în Parlamentul de la Budapesta de către Al. Vaida Voievod la 18 octombrie 1918, constituirea Consiliului Național Român Central la 31 octombrie 1918 și lansarea apelurilor din 2 noiembrie în virtutea căruia, acesta în calitate de guvern român din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, făcea cunoscut preluarea puterii în aceste teritorii a determinat declanșarea acțiunii de înlăturare a vechii administrații și constituirea de organe proprii și în județul Satu Mare⁶¹.

⁵⁶ Ibidem

⁵⁷ „Familia”, Oradea, XXXVI, 1900, Nr. 29, p.348, și Nr. 31, p.372

⁵⁸ I. Gherman, *Plasa Carei, județul Satu Mare*, Carei, 1937, p.144-145

⁵⁹ V.B. Ursu, *Din activitatea Despărțământului Sătmăr al „Astei”*, în „*Satu Mare. Studii și comunicări*”, II, 1972, p. 262-265

⁶⁰ „*Gazeta de duminică*”, Șimleul Silvaniei, IV, 1907, Nr.14

⁶¹ Ștefan Pascu, *Marea Adunare de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p.320-334

Din inițiativa preoților și dascălilor s-au constituit consilii și gărzi naționale în localitățile: Rușeni la 7 noiembrie⁶², Lipău la 8 noiembrie⁶³, Valea Vinului⁶⁴, Cărășeu⁶⁵, Culciu Mare⁶⁶ în 10 noiembrie, Culciu Mic⁶⁷, 11 noiembrie. La 12 noiembrie 1918 s-a constituit la Baia Mare Consiliul Național Român Comitatens din Satu Mare, președinte fiind ales Ioan Savanyu, avocat în Satu Mare, iar ca vicepreședinți Teofil Dragoș și Alexandru Breban și 45 de membri cuprinzând toate categoriile sociale: avocați, învățători, preoți, țărani⁶⁸. Acesta s-a preocupat de constituirea de consilii naționale și gărzi naționale românești în localitățile județului. Asemenea organisme au luat ființă la Boghișin 14 noiembrie⁶⁹, Doba⁷⁰ și Potău⁷¹ în 17 noiembrie, iar în 18 noiembrie s-a constituit la Carei, Consiliul Național Român al plășii Carei având ca președinte pe Romulus Marchiș. Cu această ocazie s-a votat desprinderea celor 46 de parohii românești de episcopia de Hajdudorog și s-a protestat împotriva introducerii stării de asediu de către autorități⁷².

Acțiunea de constituire a gărzilor și coniliilor naționale a continuat și în celelalte localități din județ: Carei, Satu Mare, Vezendiu, Livada, Bixad, Moftinu Mic, Supuru de Sus, Supuru de Jos, Homorod, Românești Tiream, etc. În fiecare localitate unde se constituiau consilii naționale se formau și gărzi naționale reprezentând 5% din numărul locuitorilor, având rolul de a asigura ordinea și securitatea cetățenilor⁷³.

Într-o atmosferă de entuziasm general au fost aleși delegații la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia în zilele de 24-27 noiembrie 1918 în cele 7 cercuri electorale din județ și cercul românesc al Ugocei. Alături de aceștia au mai participat și 5 delegați din oficiu și două delegații ale Reuniunii învățătorilor Români din Satu Mare. Alături de cei peste 80 de delegați aleși au fost împuterniciți să participe numeroși locuitori din județ și delegați ai gărzilor naționale. La 1 decembrie 1918 în rândul celor 1228 delegați s-au aflat și reprezentanții Sătmarului, dar și pe Câmpul lui Horea, între cei peste 1000000 de oameni, participanți la actul istoric al înfăptuirii unității naționale a românilor⁷⁴. Din rândul sătmărenilor au fost aleși și 10 membri în Consiliul dirigent, în rândul lor aflându-se și învățătorul Teodor Mureșan din Blaja.⁷⁵

La întoarcerea de la Alba Iulia mai mulți participanți au organizat în satele lor adunări populare pentru a le împărtăși consătenilor impresiile de la Alba Iulia. Un exemplu în acest sens îl constituie adunarea organizată de învățătorul Ioan Maghiar comandantul gărzii naționale din Sanislău prezent la Alba Iulia. Din balconul bisericii a vorbit locuitorilor adunați în număr mare în curtea bisericii, despre entuziasmul cu care au fost primite hotărârile Marii Adunări de către cei prezenți pe Câmpul lui Horea. Participanții la această adunare și-au exprimat adeziunea față de istoricele hotărâri de la Alba Iulia salutând cu strigăte de „Trăiască România Mare” și intonând cântece naționale⁷⁶.

În răstimpul de aproape două secole, până la Mare Unire, școala sătmăreană prin slujitorii ei s-a afirmat ca o instituție care a luptat pentru drepturile naționale ale românilor, manifestându-și în plan cultural funcția națională. Datorită rolului tot mai activ pe care la îndeplinit și-a lărgit continuu baza de

⁶² *Lupta românilor din județul Satu Mare ...* Doc. 330, p. 460

⁶³ *Ibidem*, Doc. 331, p. 461

⁶⁴ *Ibidem*, Doc. 333, 461

⁶⁵ *Ibidem*, Doc. 334, p. 464

⁶⁶ *Ibidem*, Doc. 335, p. 464-465

⁶⁷ *Ibidem*, Doc. 336, p. 465-466

⁶⁸ *Ibidem*, Doc. 337, p. 466-470

⁶⁹ *Ibidem*, Doc. 339, p. 470-471

⁷⁰ *Ibidem*, Doc. 341, p. 473

⁷¹ *Ibidem*, Doc. 340, p. 471

⁷² *Ibidem*, Doc. 346, p. 577

⁷³ V.B. Ursu, *Lupta populației din județul Satu Mare pentru unire*, în „*Satu Mare. Studii și comunicări*”, I, 1969, p. 154

⁷⁴ *Ibidem*, p. 156-157, vezi și *Lupta românilor ...* p. 21

⁷⁵ *Lupta românilor ...* Doc. 365, p. 495

⁷⁶ Informație primită de la avocatul I. Haiăș din Satu Mare în anul 1979

masă, devenind centrul mișcării culturale și naționale a românilor sătmăreni, având în preoți și dascăli adevărați exponenți ai înfăptuirii idealului de libertate și unitate națională. Actul de la 1 Decembrie 1918 reprezintă finalul fericit al unui proces lung și anevoios care a antrenat energiile întregului popor român, iar școala sătmăreană se înscrie la loc de cinste pe coordonatele acestei memorabile realizări.

**The contribution of the schools from Satu Mare county
to achieving Romanian Unitary National State**

Abstract

For almost two centuries, until the Great Union, the Satu Mare county schools by her servants stated as an institution that has fought for the Romanian national rights, developing in the cultural plan its national function. Due to increasingly active role that has accomplish, become the center of cultural and national movement of Romanian from Satu Mare county, having in priests and teachers the true exponents of the ideal of freedom and national unity. Act of December 1, 1918 is the happy ending of a long and difficult process which has involved energies of entire Romanian people and the Satu Mare county schools entered in a place of honor on the coordinates of this memorable achievement.

Canonicul Petru Tămaian, impresii din ajunul Marii Uniri

Viorel Câmpean

Localitatea Crucișor se poate mândri cu faptul că a dat culturii și spiritualității sătmărene, dar și românești, câteva personalități remarcabile. Mai cunoscut este scriitorul și publicistul Petre Nistor, aflat în pragul centenarului nașterii (2011). Se cunosc însă puține lucruri despre canonicul, scriitorul bisericesc, profesorul și, în primul rând preotul greco-catolic, canonic Petru Tămaian, deși pe plan local am căutat să-l prezentăm cititorilor sătmăreni¹.

Aniversarea a 90 de ani de la Marea Unire ne prilejuiește readucerea lui în memoria culturală sătmăreană. Demersul ne este înlesnit de faptul că și el a fost prezent alături de alți sătmăreni la Alba Iulia în acea măreață zi din istoria poporului român. Gândul lui s-a îndreptat în preziua marelui eveniment către cei dragi de acasă din Crucișor, după cum se va vedea din cuprinsul demersului nostru.

Petru Tămaian a văzut lumina zilei la Crucișor, în 26 iulie 1875², în familia țăranilor Dimitrie și Floarea. După trei ani, în aceeași localitate avea să se nască Paul (Pavel figurează prenumele în registrul parohial) Tămaian, de asemenea ajuns preot greco-catolic în Episcopia orădeană, slujitor în parohiile bihorene Băița, Sâmbăta și Săcuieni. Este posibilă o legătură de rudenie între acești doi fii ai Crucișorului, la data nașterii doar 7 numere de casă despărțindu-i, părinții lui Paul numindu-se Vasile și Anuța³.

Cu siguranță un mare rol în creșterea și orientarea școlară a celor doi copii de țărani din Crucișor au avut parohii care au slujit în sat în copilăria lor, preoți care dețineau și funcția de directori ai așezămintelor școlare, confesionale, deci românești: Grigore Fásy (1831-1886, paroh la Crucișor de la hirotonire până la repausare, vreme de trei decenii) și Mihai Târsan (1831-1917, preot emerit, așijderea paroh vreme de peste trei decenii la Crucișor)⁴.

Petru Tămaian a urmat cursurile Seminarului greco-catolic din Oradea, fiind bursier al Fundației Regale. Peste ani va scrie istoria acestei prestigioase instituții.

Teologia o urmează la Seminarul din Esztergon (Strigoniu). La această instituție și-au desăvârșit studiile înalte fețe bisericești greco-catolice precum Vasile Dumbravă sau Teodor Bulc, ambii vestiți profesori la liceul din Beiuș, dar și preoți care s-au născut ori au funcționat în Sătmar, ca de exemplu Iosif Pataki sau Petru Hertzeg⁵. A fost hirotonit la 3 martie 1901 ca preot celib, pentru ca la 1 septembrie a aceluiași an să fie încadrat ca profesor la școala normală (Preparandia) orădeană, deținând și funcția de prefect de studii la Seminarul Unit din orașul de pe Criș⁶. Aceasta din urmă nu era o funcție nouă întrucât încă din 1899 a fost numit prefect de studii la Internatul Pavelian din Beiuș.

Din 1904 este catehet la Preparandie și consilier (îndrumător spiritual – în limbajul epocii) în cadrul aceleiași instituții. Va ajunge chiar să conducă pentru o perioadă destinele celor două instituții orădene, fiind director al Preparandiei între 1919-1923 și rector al Seminarului între 1925-1927.

A fost mereu apreciat în dieceză pentru erudiția sa, în 1929 făcând parte din comisia care a lucrat la revizuirea cărților liturgice. Asesor în cadrul tribunalului matrimonial, președinte al Exactoratului diecezan, inspector catehetic al școlilor secundare din Oradea, canonic lector al Bisericii catedrale române unite din Oradea, controlor al Fundațiilor diecezane, sunt numai câteva din numeroasele funcții pe care Petru Tămaian le-a ocupat de-a lungul anilor în cadrul Episcopiei Unite din Oradea. S-a îngrijit de bunul mers al

¹ I-am dedicat un articol în săptămânalul sătmărean "Informația de Duminică", an IV, nr. 184, 21 mai 2006, p. 9, republicat cu adăugiri în volumul nostru, Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmar*, Satu Mare, 2008, p. 54-56.

² D.J.A.N. Satu Mare, *Colecția registrelor parohiale și de stare civilă*, Dosar nr. 546, f. 38 v.-39.

³ *Ibidem*, Dosar nr. 546, f. 42 v.-43.

⁴ V. Câmpean, *Preoți din Sătmar*, mss.

⁵ Petru Tămaian, *Istoria Seminarului și a educației clerului diecezei române-unite de Oradea*, Oradea, 1930, p. 80-81.

⁶ dr. Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777-1927*, Oradea, [s.a.], p. 220.

activităților reuniunilor bisericești, al căror scop era, în viziunea sa “de a-i aduna pe credincioși și a-i ține în legătură cât mai strânsă cu biserica atât pe tărâmul vieții spirituale cât și moral-creștine”⁷.

A fost implicat trup și suflet în bunul mers al “Astrei”. În 9 octombrie 1910 a fost ales vicesecretar al “Astrei” orădene, activând alături de alte personalități care își desfășurau activitatea la Oradea, precum dr. Aurel Lazăr, dr. Valer Hetco, dar și sătmărenii noștri, Augustin Maghiar sau Corneliu Abrudan⁸. În adunările generale din 8 iunie 1914 și 20 iunie 1926, canonicul Petru Tămaian a fost ales în comitetul de conducere⁹. Efectiva implicare este demonstrată de faptul că este considerat ca unul dintre cei mai buni conferențieri din cinul preoțesc, alături de canonicii Grigore Pop, Victor Bojor sau Nicolae Brânzeu¹⁰.

A scris mai multe studii, publicate în reviste teologice, precum periodicele blăjene “Unirea” (*Naționalismul creștinesc*, 1912) și “Cultura creștină” (*Importanța reuniunilor bisericești*, 1912), sau revista orădeană “Vestitorul” (*O pagină din suferințele noastre*, 1929). Sunt remarcabile lucrările sale de istorie ecleziastică dar și cele didactice¹¹.

Dintre acestea din urmă amintim cursul litografiat „Magnetismul și electricitatea. Compendiu fizic”, (Oradea Mare, Litografia lui Josif Mișac, 1904); “Manual de fizică pentru școlile normale” (Oradea, 1914).

În 1931 i-a apărut la Oradea lucrarea “Viața sfântului Nostru Părinte Ioan Gură de Aur”. În 1935 a tipărit “Așa a iubit Dumnezeu lumea (Ev. Ioan 3, 16) sau Inima lui Isus focar de dragoste dumnezească față de oameni”(Tipografia Românească, Oradea).

În 1 Decembrie 1918 a fost reprezentantul Institutului Teologic Greco-Catolic din Oradea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Să remarcăm faptul că, din partea școlilor Greco-catolice bihorene, tunspatru reprezentanții erau născuți în Sătmar: Victor Borlan de la liceul “Samuil Vulcan” din Beiuș, Gheorghe Miculaș de la Preparandia unită din Oradea, Camil Selăgian, director al Școlii civile de fete din Beiuș, precum și Petru Tămaian de la Institutul teologic din Oradea¹².

Aflat probabil la Blaj în 30 noiembrie 1918, pregătindu-se pentru Ziua cea mare a românilor, expedia surorii sale dragi Terezia (Terica) din Crucișor o ilustrată cu următorul text: “Terică dragă, plecăm spre Alba-Iulia; mâni va fi Adunarea cea mare, în care se va decide soarta neamului nostru întreg. D[umne]zău ajute, să fie în ceas bun lucrul ce se va decide. Vă rugați lui D[umne]zău și voi! Vă sărut pe toți cu drag, iubitor Petru. Blaj, 30/XI 918”

Gândul ne duce acum la cuvintele ironice ale lui Kozák Gyula: “Pentru armată, ea [Unirea] este expresia unei lupte milenare, iar pentru biserică este expresia voinței divine, care, ascultând rugăciunile robilor săi, a făcut ca dorința lor să se împlinescă”¹³. Ei bine, la acea dată o mare parte dintre români își puneau nădejdea în ajutorul lui Dumnezeu, de la un preot aflat în corpul sfătuitorilor unui episcop, până la o țărancă rămasă acasă în satul ei, uniți însă de aceeași dragoste de neam și fierbinți rugători la Dumnezeu. Și, dacă trebuie respectați ateii, nu vedem de ce nu s-ar întâmpla același lucru cu credincioșii practicanți.

După Marea Unire și până la repausarea sa Petru Tămaian a avut o vie activitate în domeniile în care a activat, după cum reiese din succintul portret prezentat, în această perioadă a vieții văzând lumina tiparului principalele sale lucrări.

A trecut la cele veșnice în 1952, fiind înmormântat, după propria-i dorință, acolo unde văzuse lumina zilei, la Crucișor. Viața și faptele sale merită recunoștința noastră, a sătmărenilor, cu deosebire a celor din Crucișorul lui iubit.

⁷ Petru Tămaian, *Importanța reuniunilor bisericești*, în “Cultura creștină”, nr. 1, 1911, p. 3-9.

⁸ Teodor Neș, *Oameni din Bihor. 1848-1918*, Oradea, 1937, p. 570.

⁹ *Ibidem*, p. 571.

¹⁰ Valer Moga, „Astra” și societatea. 1918-1930, Cluj-Napoca, 2003, p. 459.

¹¹ Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Oradea, 2000, p. 154.

¹² *Ibidem*, p. 299.

¹³ Kozák Gyula, Memorie publică și reprezentare simbolică a identității naționale. Comemorarea Marii Uniri la Cluj, în „Caietele tranziției”, nr. 2-3, 1998-1999, p. 177 cf. Gelu Neamțu; Mircea Vaida-Voevod, 1 Decembrie 1918. Mărturiile ale participanților. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire, vol. I, București, 2005, p. 19-20.

Bibliografie:

1. Călușer, Iudita, *Episcopia greco-catolică de Oradea*, Ed. Logos'94, Oradea, 2000.
2. Câmpean, Viorel, *Oameni și locuri din Sătmar*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2008.
3. Câmpean, Viorel, *Preoți din Sătmar*, mss.
4. Moga, Valer, „Astra” și societatea. 1918-1930., Ed. Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 2003.
5. Neamțu, Gelu; Vaida-Voevod, Mircea, *1 Decembrie 1918. Mărturii ale participanților. Ioachim Crăciun. Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, vol. I, Ed. Academiei Române, București, 2005.
6. Neș, Teodor, *Oameni din Bihor. 1848-1918*, Tip. Diecezană, Oradea, 1937.
7. Radu, dr. Iacob, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari, scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777-1927*, Tip. „Ateneul” Societate Anonimă, Oradea, [s.a.].
8. *Schematismus historicus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis G.R.C. pro anno jubilarum 1900 a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 200*, Magno-Varadini, Typis Samuelis Berger jun., 1900.
9. *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Gr. R. Cath. Pro anno MDCCCXCV*, Magno-Varadini, 1895.
10. *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*. Nagyvárad. Typis „Carmen” – Kolozsvár.
11. *Status personalis dioecesis Magno-Varadinensis graeci-ritus catholicorum anno a Christo nato 1917*, Tipografia „Nagyvárad”, Oradea, 1917.
12. *Șematismul Venerabilului Cler al Diecezei Române Unite de Oradea-Mare pe anul 1934*. Tipografia „Scrișul Românesc”, Oradea, 1934.
13. Tămaian, Petru, *Istoria Seminarului și a educației clerului diecezei române-unite de Oradea*, Tipografia și litografia românească, Oradea, 1930.

Petru Tămaian, priest; impressions from the eve of the Great Union

Abstract

The article presents fragments from the life and the activity of Petru Tămaian, a Greek-Catholic priest, who was borned at Crucișor in 1875. He studied theology at Estergom and he was ordained in 1901. He distinguished himself like a patriotic spirit. He wrote many works but the most important is „The history of the Seminary and the education of the Romanian united clergy diocese from Oradea” (1930).

Being in the eve of the Great Union from Blaj, he wrote to his niece Terezia in the native Crucișor: „Dear Terica, we are going to Alba Iulia; tomorrow will be the great convocation, when will be decided the destiny of our whole nation. God help us to time well that will be decided. You pray to God too. I kiss everybody lovingly

Loving Petru. Blaj 30 XI 918”

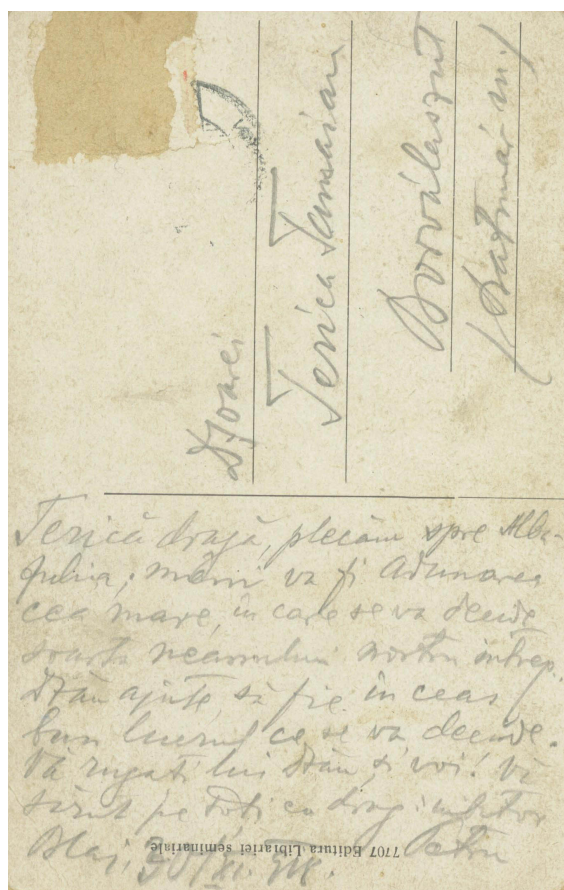
Viorel Câmpean

Ilustrată Blaj

Petru Tămaian

Text ilustrată

Historia Domus ca sursă istorică. Unirea subiectivă

Diana Iegar, Sáráandi Tamás

Orice eveniment, oricât de mărunț ar fi el, provoacă reacții și opinii diferite în rândul participanților și al istoricilor. În cazul unor schimbări majore, cum ar fi cele din toamna anului 1918 – primăvara anului 1919, felul în care evenimentele sunt percepute de diverse personaje, de la liderii politici (și de opinie) până la oamenii obișnuiți din toate colțurile Europei diferă uneori radical. Factorii cei mai importanți ai acestei diversități constă în gradul de implicare, personală sau comunitară (fie că este vorba despre o comunitate etnică, religioasă etc.) și în capacitatea de a percepe anumite procese, care țin de educație, de gradul de cultură și, nu în ultimul rând, de mentalitate.

Ca o consecință directă a diversității de opinie se naște subiectivitatea surselor istorice. *Historia domus* se înscrie, pe acest palier al subiectivității, pe una dintre cele mai înalte trepte. Informațiile oferite se află la „bunul plac” al preotului – autor, iar calitatea lor depinde astfel de formația culturală a acestuia, de gradul de informare asupra evenimentelor și asupra vieții comunității din care face parte, de implicarea și opiniile sale subiective.

Informațiile oferite de acest tip de sursă sunt secundare din punct de vedere al aspectului abordat. Istoriografia română a pus, pe drept cuvânt, accentul pe evenimentul de importanță majoră al Marii Uniri. Apropierea de o istorie pe care nu îndrăznim să o numim „totală” presupune însă cercetarea unor noi aspecte și perspective, opinia „celuilalt”, oferită, credem, într-o anumită măsură, de *Historia Domus*. Comunitățile romano-catolice în cadrul cărora a luat ființă acest tip de document, majoritatea lor de etnie maghiară sau șvăbească, au avut propria percepție asupra evenimentelor istorice discutate. Interpretarea informațiilor oferite de *Historia Domus* oferă deci o completare a cunoștințelor pe care le deținem despre istoria acelei perioade.

Evenimentele din toamna și iarna anului 1918

După patru ani de război, toamna anului 1918 aduce cu sine armistițiul între Antanta și Puterile Centrale. Calitatea de învins în marea conflagrație împinge Austro-Ungaria într-o succesiune rapidă de evenimente, soldate cu mutații politice importante. Dualismul instaurat în 1867 se destramă rapid, sub presiunea efectelor războiului. Atât Austria, cât și Ungaria preferă să facă față separat pretențiilor învingătorilor și ale națiunilor conlocuitoare în uriașul imperiu. Ungaria se declară stat independent la 30 octombrie 1918, iar regele Carol VI îl așează în fruntea statului, ca prim-ministru, pe Károlyi Mihály. Dintre cele trei partide care formau guvernul lui Károlyi, Partidul Social Democrat se bucura de popularitatea cea mai mare.¹ Programul său politic cu tentă inovatoare, orientat spre rezolvarea unor probleme sociale stringente a câștigat teren și în comitatul Satu Mare. Numai în zona Careiului social-democrației câștigaseră adeziunea a aproape 3600 de membri.² De asemenea, în Consiliul Popular al orașului Satu Mare reprezentanții Partidului Social-Democrat erau cei mai numeroși (4 dintre cei 11 membri ai Consiliului).

Pe fondul instabilității politice instaurate după dezmembrarea Austro-Ungariei, națiunile fostului imperiu își organizează propriile instituții conducătoare, consilii și gărzi naționale, fiecare sperând că, prin intermediul acestora, își va obține dreptul la autodeterminare. Consiliul Național Român se înființează la Arad, în 27 octombrie 1918. Conflictul se naște însă odată cu suprapunerea diferitelor concepții naționale asupra aceluiași teritoriu. În ultimatumul adresat guvernului de la Budapesta, CNR își declara intenția de a prelua controlul tuturor teritoriilor locuite de către români. Aflată într-o situație de criză, Ungaria acceptă

¹ Romsics Ignác, *Magyarország 20. századi története*, Orisir Kiadó, Budapest, 2005, p.

² Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire 1918-1919*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 199.

negocierile cu reprezentanții CNR. În întâlnirea de la Arad însă, cele două părți nu au putut găsi o cale comună de acțiune.³

În privința funcționării gărzilor naționale, istoriografiile română și maghiară au puncte de vedere diferite. În timp ce istoricii maghiari susțin că guvernul nu numai că a tolerat gărzile naționale de altă etnie decât cea maghiară, ci a încurajat activitatea acestora, distribuind arme și asigurând susținerea financiară a membrilor (prin plata soldelor)⁴, istoriografia română afirmă interdicția impusă de oficialii de la Budapesta asupra funcționării gărzii naționale române.⁵ Numărul membrilor acestor gărzi era destul de ridicat. În Satu Mare, Garda Națională Maghiară era formată din 1200 de oameni, 50 de ofițeri și 7 mitraliere.⁶

Mișcarea națională românească din Transilvania a culminat cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia. Participanții, sosiți în număr mare din toate părțile Transilvaniei, și-au afirmat dorința de a se uni cu România. Ca formulă ideologică, adunarea s-a născut din însușirea principiilor Wilsoniene, care au legitimat mișcări naționale în întreaga Europă centrală și de est a anului 1918. Sub impulsul acelorași idei, maghiarii au organizat o adunare similară la Cluj, în data de 22 decembrie. În privința numărului de participanți și a importanței acesteia, diferențele între istoriografia română și cea maghiară sunt de asemenea semnificative.⁷

Naționalismul exacerbant care domina întreaga regiune impune de multe ori regroupări de forțe. Sub presiunea evenimentelor derulate cu repeziciune, statul maghiar impune adeziunea formală a membrilor săi la idealurile naționale, sub forma jurământului de credință. În Satu Mare, mai întâi funcționarii, în luna decembrie a anului 1918, apoi preoții de orice confesiune, în februarie – martie 1919, au depus acest jurământ.⁸ Consiliul Dirigent a interzis cu desăvârșire integrarea românilor sătmăreni în sistemul de stat al Ungariei, care presupunea tocmai depunerea jurământului de credință.⁹ Practica jurământului de credință față de statul suveran este de altfel întâlnită și în anii următori, după instaurarea administrației românești. În mod similar, marea majoritate a funcționarilor maghiari vor refuza depunerea jurământului de credință.¹⁰

În decembrie 1918, partea estică a comitatului Satu Mare, până la Baia Mare, se afla deja sub controlul armatei române. În fruntea regiunii rămase în Ungaria a fost numit comisarul guvernamental Makray Mihály. În decembrie 1918-ianuarie 1919 se manifestă o competiție permanentă între dorința autorităților de a ține situația sub control și încercările populației românești de a instaura puterea propriilor organe alese.¹¹

Și în rândul populației românești au fost vizibile atitudini diferite față de autoritățile maghiare. Majoritatea românilor se opunea din răspuțeri controlului impus de către statul maghiar. Conflictul între armată și populația civilă ia uneori forme violente, ajungându-se la omoruri, încarcerări, refugiați.¹² Cu toate acestea, au existat și români mulțumiți cu situația de fapt, contestatari ai actului de la 1 Decembrie, care au ajuns chiar să participe la adunări de protest împotriva Unirii.¹³ Satu Mare constituie un caz cu un anumit specific față de restul Transilvaniei. Aici, nici Consiliul Național Român Comitatens, nici Gărzile

³ Roz Alexandru, Consiliul Național Român central și gărzile naționale române din Arad: acte și documente, Dacia, Cluj Napoca, 1993, p.

⁴ Fráter Olivér, *Erdély román megszállása 1918–1919-ben*, Kisebbségkutatás, 2000/2, www.hhrf.org/kisebbssegkutatatas/kk_2000_02/cikk.php?id=246Frater

⁵ Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 252.

⁶ Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 203.

⁷ Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 207, K. Lengyel Zsolt, „Keleti Svájc és Erdély” A nagyromán állameszme magyar alternatíváinak története, in. Korunk, 2004/1-2, <http://89.42.110.12/oldal.php?ev=2004&honap=1&cikk=508>

⁸ Ciubotă, *Lupta românilor*, 201

⁹ Ciubotă, *Lupta românilor*, 231.

¹⁰ Bardi Nándor, *A Keleti Akció I, A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években*, <http://bardi.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=19&p=2383>

¹¹ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român 1919-1920*, Cluj Napoca, 1985, p. 14-15.

¹² Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 209-216, passim.

¹³ *Lupta românilor din județul Satu Mare, pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, coord. V. Ciubotă, B. Dulgău, D. Radosav, S.V. Marinescu, București, 1989, p. 494

Naționale nu au avut o activitate optimă. Funcționarea acestora la Satu Mare, majoritar maghiar, obișnuința de conviețuire a comunităților română și maghiară sunt factorii cei mai importanți ai acestei eficiențe reduse.¹⁴

Republica Sfaturilor și Satu Mare

În primăvara anului 1919, Ungaria era asediată din trei părți de armatele română, sârbă și cehă. Criza guvernului se acutizează după sosirea directivelor Antantei, care modificau linia de demarcație a armatei maghiare, în cazul Transilvaniei până la Tisa. Prim-ministrul Karolyi Mihaly a demisionat, lăsând puterea în mâinile social-democraților. În alianță cu comuniștii, aceștia instaurează Republica Sfaturilor, condusă de Comisia de Guvernare Revoluționară. Noul sistem se dorește a fi o copie fidelă a bolșevismului rusesc. Inițial, se bucură de popularitate în special în rândul celor săraci, prin măsurile sociale pe care le adoptă. De asemenea, prin înființarea armatei roșii maghiare, Republica Sfaturilor a făcut eforturi militare serioase pentru apărarea teritoriului rămas. Cu acordul participanților la Conferința de Pace de la Paris, armatele română și cehă depășesc liniile de demarcație și pătrund în Ungaria. La 1 august 1919, demisia lui Kun Bela aduce și sfârșitul scurtei republici comuniste.¹⁵

La Satu Mare, Republica Sfaturilor a funcționat din 21 martie până în 19 aprilie 1919, data pătrunderii armatei române în oraș. Zona comitatelor Satu Mare, Bihor și Sălaj a constituit o regiune strategică pentru comuniștii maghiari, care doreau ca, prin măsuri populiste, să deturneze interesul pentru mișcarea națională a românilor.¹⁶ Dintre schimbările aduse de noua administrație, putem menționa desființarea gărzilor naționale înlocuite cu jandarmeria care le era aservită, înființarea tribunalului revoluționar, care judeca conform stării de asediu, naționalizarea întreprinderilor, a instituțiilor de cultură și de învățământ. Inițial, mișcarea comunistă s-a bucurat de succes și în rândul sătmărenilor, atât cei de etnie maghiară, cât și cei de etnie română, prin aceleași măsuri populiste caracteristice. Conducerea comunistă la Satu Mare nu a rezistat până la pătrunderea armatei române. Naționalizările, confiscările, neaplicarea reformei agrare au scăzut drastic popularitatea noii orânduiri, care s-a prăbușit în 17 aprilie 1919.¹⁷

Intrarea armatei române în Satu Mare

După destrămarea dualismului austro-ungar, noul prim-ministru maghiar a încercat o negociere separată cu Antanta, în ideea că acest act constituia implicit o recunoaștere a statului independent Ungaria. În urma tratatului semnat la Belgrad, în 13 noiembrie 1918, linia de demarcație în Transilvania între armata română și cea maghiară era stabilită de-a lungul râului Mureș. Profitând de superioritatea numerică și organizatorică față de rămășițele armatei austro-ungare, românii intraseră în Transilvania cu o zi înaintea semnării noului armistițiu.¹⁸ După ce armata română depășește râul Mureș, în urma întâlnirii dintre reprezentantul Antantei și cel al Ungariei se stabilește noua linie de demarcație, pe traseul Dej – Cluj – Baia Mare. Prin stabilirea acestei granițe, partea estică a comitatului Satu Mare intră sub administrația militară românească. Din punct de vedere militar, cel mai bine organizat în zona Sătmăruului era regimentul secuiesc, care a depus, în zona Hododului, o puternică rezistență în fața pătrunderii trupelor românești.¹⁹

Ofensiva românească în Satu Mare începe în 16 aprilie. Abia două zile mai târziu, în data de 18 aprilie, armata intră în oraș, iar în 20 aprilie 1919 trupele se află deja pe linia Mátészalka – Csenger.²⁰

Historia domus ca sursă istorică

Historia Domus constituie un registru de însemnări redactat de către preotul paroh, care cuprinde în primul rând informații referitoare la parohie, ordonate de obicei sub formă de jurnal. Conținutul Historiei Domus depinde foarte mult de personalitatea și nivelul de pregătire al preotului: există numeroși parohi interesați care colecționează și transmit date interesante despre propria parohie și despre alte comunități, tot

¹⁴ Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 231

¹⁵ *Magyarország XX. századi története*, szerk. Kollega Tarsoly István, <http://mek.oszk.hu/02100/02185>

¹⁶ Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 255

¹⁷ Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 260-266 passim

¹⁸ Frater, *Erdély román megszállása.....*

¹⁹ Frater, *Erdély román megszállása.....*

²⁰ Ciubotă, *Lupta românilor*, p. 272-277 passim.

așa cum există preoți care se rezumă la notația strict necesară, cu informații puține și de multe ori irelevante. Din acest motiv, *Historia Domus* este o sursă istorică subiectivă și trebuie interpretată ca atare.

În lucrare încercăm analiza a șapte *Historia Domus*, aparținând unor parohii romano-catolice din județul Satu Mare, din perspectiva evenimentelor de la sfârșitul anului 1918 – începutul anului 1919. Importanța evenimentelor din această perioadă reiese și din faptul că acestea se găsesc reflectate, mai cuprinzător sau mai pe scurt, în toate cele șapte *Historia Domus* analizate.

La **Beltiug**, preotul redă pe scurt, în câteva propoziții, toate evenimentele acestei perioade: în 31 octombrie a început revoluția, urmată de comunism, care însă nu a putut să se stabilizeze, deoarece a fost înlăturat de ocupația românească²¹.

Preotul din **Ardud** începe prin a reda entuziasmul oamenilor la începutul războiului. În același timp, acesta remarcă creșterea numărului de credincioși odată cu prelungirea conflagrației. Zelul creștin a durat însă doar un an și s-a diminuat, fapt care a contribuit din plin la instaurarea regimului comunist la sfârșitul războiului. La Ardud se formaseră gărzii naționale care mențineau ordinea. După un timp, această sarcină a fost preluată de „roșii” din Satu Mare. Armata lui Karolyi Mihaly a fost cea care trebuia să mențină ordinea. Oamenii cinstiți s-au retras din aceste trupe, iar cei rămași s-au comportat extrem de necuviincios: au tras cu arma în crucea de pe marginea drumului, au intrat cu forța în pivnițele de vinuri. Nu au ucis pe nimeni, pentru că se temeau de regimentul secuiesc de la Satu Mare. „Roșii” de la Satu Mare s-au retras la primul foc de armă. Prin Ardud au trecut în vinerea mare, și au rechiziționat caii oamenilor, printre care și ai preotului. Referitor la viața din timpul războiului, preotul precizează că oamenii au avut mult de suferit de pe urma prețurilor ridicate. De asemenea, activitatea sa a fost una intensă, constând în redactarea de scrisori pentru soldații de pe front și căutarea celor dispăruți cu ajutorul Crucii Roșii²².

O a doua însemnare a preotului din Ardud, mai târzie (1925), precizează întoarcerea soldaților de pe front, la 1 noiembrie 1918, și declarația de unire a Transilvaniei cu România, la 1 decembrie. Sașii au jucat un rol important în acest act, însă șvabii nu s-au amestecat. Din contră, aceștia s-au arătat dezgustați de atitudinea sașilor și s-au declarat maghiari²³.

Preotul din **Foieni** consemnează perioada de neliniște care a caracterizat și lunile de după sfârșitul războiului. Cea mai mare problemă era, în viziunea acestuia, propaganda comunistă. Ideile comuniste au fost acceptate și de către unii oameni din sat, care au vrut să-și împartă pământul contelui Karolyi și al bisericii. Inițiativa lor a fost oprită în 12 aprilie, când armata română a intrat în sat fără să întâmpine vreo rezistență. Nici după intrarea armatei române nu a fost liniște însă, pentru că soldații au furat mult și au făcut multe pagube sătenilor²⁴.

În însemnarea preotului din **Tiream** datând din 1919 se consemnează că în sâmbăta mare armata română a intrat în sat. Vechea administrație s-a păstrat o scurtă perioadă de timp, în lipsa funcționarilor români. Prin organizarea de cursuri s-a creat rapid o pătură de funcționari și administrația bună s-a schimbat cu oameni nepricepuți²⁵.

În anul 1918 pacea încă tot nu a venit, nota preotul din **Turulung**. La sfârșitul lunii octombrie soldații au părăsit frontul, iar la Budapesta a izbucnit revoluția. Revoluția s-a transformat în comunism, care a debutat în aprilie 1919. A început o perioadă de neliniște, când au fost asasinați mulți preoți și mulți credincioși. Românii au intrat în Transilvania și au ajuns până la Budapesta ca să schimbe regimul comunist. Orașul Satu Mare a cunoscut la rândul său o perioadă de neliniște. Mai ales episcopul era afectat, pentru că sediul Directoriului funcționa în palatul episcopal. În zona Turulung, regimentul secuisc a oprit armata română la Seini. Populația din Turulung nu a acceptat ideile comuniste, dar totuși Directoriul s-a format și aici. În vinerea mare a anului 1919 comuniștii au încercat să țină o ședință, invitând un delegat din Budapesta. Întâlnirea a fost programată după-amiaza, dar la ora 12 au apărut în sat ofițerii secuici pentru

²¹ *Historia Domus* a parohiei romano-catolice din Beltiug, manuscris, însemnare din anul 1918.

²² *Historia Domus* a parohiei romano-catolice din Ardud, manuscris, însemnare din anul 1920.

²³ *Historia Domus* a parohiei romano-catolice din Ardud, manuscris, însemnare din anul 1925.

²⁴ *Historia Domus* a parohiei romano-catolice din Foieni, manuscris, însemnare din anul 1919.

²⁵ *Historia Domus* a parohiei romano-catolice din Tiream, manuscris, însemnare din anul 1919.

recrutare, iar comuniștii s-au retras. În vinerea mare, din cauza forței mai mari a armatei române, secuii s-au retras spre Satu Mare. În sat era mare isterie și neliniște, cauzată de frica de armata română, dar aceasta nu a intrat în Turulung. Doar mai târziu a apărut în sat jandarmeria română²⁶.

Relatarea preotului din **Cămin** este una dintre cele mai complete și în același timp interesante compoziții privind evenimentele acelor ani. Aceasta debutează prin descrierea situației internaționale din toamna anului 1918, menționând ca un eveniment important revoluția bolșevică din Rusia, din anul anterior. După ce ministrul apărării al Ungariei, Lindner, a declarat că “nu mai vrea să vadă soldați”, oamenii s-au întors de pe front într-o dezorganizare totală, purtând încă armele și producând astfel numeroase pagube prin locurile pe unde treceau. Cu aceasta a început căderea Ungariei, care a generat mișcarea internațională social-democrată sub conducerea evreilor. După proclamarea republicii, în fiecare sat s-au format consilii naționale. În noaptea de 3 decembrie s-au spart multe geamuri în sat, datorită comportamentului unora din perioada anterioară, cea a războiului. Sătenii l-au demis pe jude și au ales în unanimitate o altă persoană²⁷.

Cea de a doua însemnare a preotului din Cămin datează din anul 1919. Viața politică s-a diminuat drastic în anul respectiv, fiind previzibilă căderea Ungariei. Conducerea statului a ajuns în mâinile unor oameni degenerați. În 10 ianuarie s-a format la Cămin Partidul Social-Creștin. La întrunire au participat, printre alții, un delegat din capitală, delegatul episcopiei și preotul din sat. Unul dintre profesorii școlii confesionale nu a participat, deoarece, după cum a aflat preotul mai târziu, acesta era deja de șase ani membru al partidului Social-Democrat. Partidul s-a format pentru pregătirea alegerilor parlamentare de care depindea viitorul statului și al bisericii. În 2 februarie, la ședința Partidului Social-Creștin, evreii au intrat în sală și i-au alungat pe participanți. Între timp, în lipsa unei armate maghiare organizate, românii, sârbii și cehii au înaintat în teritoriul Ungariei. Armata română a ajuns până la Cicârlău²⁸.

Cea de a treia însemnare datează tot din 1919 și privește instaurarea și evoluția Republicii Sfaturilor. La 22 martie guvernul lui Karolyi Mihai a demisionat și cele mai degradate elemente ale partidului social-democrat, comuniștii, au preluat puterea. În 24 de ore pe tot teritoriul țării s-au format consilii muncitorești și gărzi roșii. Preotul se arată deranjat de răspândire social-democrației, însă relatează că au existat numeroși simpatizanți în sat, unii care chiar s-au abonat la ziarul lor. Social-democrații au declarat că nu sunt dușmani ai religiei. În data de 23 martie preotul încă nu era informat despre preluarea puterii de către comuniști. Din acest motiv, în liturghie a vorbit despre social-democrați. La ora 3 după-amiază, în sat a sosit o delegație din Carei, ca să informeze populația despre schimbarea de putere. Sătenii au presupus că delegația pregătea o adunare social-democrată și, nemulțumiți, i-au alungat cu pietre. În același mod a fost primită și delegația care se întorcea din Bervenii. După acest eveniment, profesorul social-democrat l-a informat pe preot cu privire la preluarea puterii de către comuniști și i-a comunicat că liturghia fusese prea radicală. Imediat după plecarea profesorului, preotul a fost arestat de patru gardieni din Carei, în numele consiliului muncitoresc. În sat au apărut încă 40 de gardieni, susținând că la Carei exista informația că sătenii din Cămin s-au răsculat. Odată cu preotul a fost arestat și un fost ofițer, sub acuzația de complicitate cu parohul. În cursul serii a fost transportat la Carei. Pe drum, preotul a fost insultat de oamenii de pe stradă. Cei doi arestați au fost duși la cazarma jandarmeriei. În 25 martie, într-un articol din ziarul social-democrat careian se afirma că oamenii din plasa Carei au primit entuziasmați guvernul comunist. Excepție făcea Căminul, unde preotul și doi ofițeri au adus insulte noului guvern.

În dimineața zilei de 24 martie, consiliul bisericesc a trimis o delegație la Carei, care cerea eliberarea preotului. Profesorul social-democrat i-a avertizat și i-a îndemnat să meargă acasă.

În data de 24 martie, ora 8, preotul a fost dus de la cazarma jandarmeriei la sediul Partidului Social-Democrat. Pe drum a fost insultat iar de oamenii de pe stradă. La sediul partidului fost închis în pivniță. După-amiază, a fost dus la Primărie, unde șeful poliției l-a luat declarația și l-a informat că este acuzat de

²⁶ Historia Domus a parohiei romano-catolice din Turulung, manuscris, însemnare din anul 1918.

²⁷ Historia Domus a parohiei romano-catolice din Cămin, manuscris, însemnare din anul 1918.

²⁸ Historia Domus a parohiei romano-catolice din Cămin, manuscris, însemnare din anul 1919.

instigarea populației satului la atacul împotriva delegației comuniste. În apărarea sa, acesta a declarat că în timpul liturghiei nu a știut de schimbarea de guvern, deci nu a putut instiga locuitorii satului împotriva comunismului. În aceeași zi, seara, a aflat că va fi transportat cu trenul la Satu Mare, iar a doua zi dimineața a fost dus la primăria din Satu Mare, unde funcționa Directoriul. La ora 11 a început procesul. Procurorul a afirmat că, în lipsa informațiilor suficiente de la Carei, procesul va fi amânat. După-amiază, procurorul Tahy Pal i-a informat pe cei doi arestați că judecătoria revoluționară ar fi dorit să-i condamne la moarte, însă el i-a convins să întreprindă o cercetare prealabilă. Prin telegramă, a cerut informații despre preot și din Cămin. În 26 martie, procurorul i-a anunțat că sunt liberi, iar la 27 martie ambii arestați au ajuns înapoi în sat. Regimul comunist la Cămin a durat din 23 martie până în 19 aprilie. În regim a jucat un rol important profesorul școlii confesionale, care l-a avertizat pe preot că școala va fi naționalizată. În 16 aprilie au apărut primele știri despre începutul ofensivei românești. La 19 aprilie trupele comuniste s-au retras din sat. În seara aceleiași zile armata română a intrat în Carei, iar în 20 aprilie, de Paști, acestea au ajuns și în Cămin. Armata română a continuat ofensiva, a intrat în Ungaria și a ... regimul comunist. În toamna anului 1919 a început retragerea armatei române. Sătenii din Cămin au sperat că retragerea se va face până la Cicârlău, iar Căminul va rămâne în Ungaria. Dar noua graniță a fost stabilită la Bervenii, iar ei au rămas sub stăpânire românească²⁹.

Concluzii

Unul dintre evenimente care se pare că au marcat viața comunităților din cele șapte sate este, se pare, proclamarea republicii și alegerea lui Karolyi Mihaly ca prim-ministru. Evenimentul este relatat, cu sau fără comentarii, în toate cele șapte *Historia Domus* studiate. Motivul principal îl constituie, cel mai probabil, faptul că instaurarea republicii în Ungaria coincide temporal cu sfârșitul războiului. De asemenea, independența Ungariei putea provoca, în mentalul colectiv al acelei vremi, caracterizat de un puternic naționalism, reacții intense. Primul-ministru este perceput într-aură pozitivă, ca un om popular, poate și datorită faptului că este originar din zona Careiului.

Cel de al doilea eveniment de mare importanță la care se refră *Historia Domus* este instaurarea și funcționarea Republicii sfaturilor în Ungaria. Interesant este că nu se face o diferențiere tranșantă între republica condusă de Karolyi și cea comunistă, din primăvara anului 1919, tot la fel cum, în mintea preoților și probabil și a oamenilor din aceste sate imaginea social-democraților și a comuniștilor se suprapune. Este unanimă percepția regimului bolșevic ca un sistem total negativ, imagine izvorâtă probabil din atitudinea bine-cunoscută a comuștilor față de religie și din teama unui val de naționalizări care ar privi, probabil în primul rând, proprietățile bisericii și a școlilor confesionale. Armata roșie maghiară este percepută de asemenea extrem de negativ, aproape ca o trupă de oameni dezorganizați, în căutare de câștig. În antiteză, regimentul secuiesc apare ca un real apărător al ordinii publice.

Studiind cele șase *Historia Domus*, devine evident de ce informațiile istorice pe care acest document le conține sunt extrem de importante în redarea unei istorii cât mai complete. Relatarea preotului din Cămin, referitoare la perioada de detenție din timpul Republicii Sfaturilor reprezintă o culegere de date extrem de completă, aproape irecuperabilă în alt mod, privind procesul judiciar și mentalitatea care domina perioada.

Intrării armatei române în Satu Mare, respectiv în satele studiate, îi corespunde de obicei o mențiune scurtă, lipsită de detalii, care înregistrează faptul în sine și renunță la comentarii legate de atitudinea personală față de acest eveniment. O singură excepție se abate de la regulă, și anume cea a preotului din Foieni. De asemenea, stabilirea liniei de frontieră nu dă naștere nici unor discuții legate de oportunitatea acesteia. Motivele rezumării drastice ale acestor evenimente constă probabil, în primul rând, în perceperea intrării armatei române ca un fapt pozitiv. În mintea acestor comunități, armata română a reușit să-i alunge pe comuniști. În altă ordine de idei, această autocenzură ar putea fi interpretată ca o măsură de precauție în cazul în care ocupația/administrația română ar deveni un fapt curent. Una dintre lacunele constante în textul *Historiei Domus* o reprezintă menționarea românilor localnici. Într-adevăr, nu există nici un fel de

²⁹ *Historia Domus* a parohiei romano-catolice din Cămin, manuscris, însemnare din anul 1918.

mențiune referitoare la românii sătmăreni, nici măcar în legătură cu instaurarea administrației militare românești. Excepție face relatarea preotului din Tiream, care face o scurtă mențiune referitoare la calitățile administrative ale românilor.

Despre unirea Transilvaniei cu România există doar o singură mențiune, datată în anul 1925, și aceea în legătură cu atitudinea populației germane din Transilvania (sași și șvabi) referitoare la acest eveniment.

Bibliografie:

Surse inedite:

Historia Domus a parohiei romano-catolice din Ardud, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Beltiug, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Cămin, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Foieni, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Tiream, manuscris
Historia Domus a parohiei romano-catolice din Turulung, manuscris

Surse edite:

Bardi Nándor, *A Keleti Akció I, A romániai magyar intézmények anyaországi támogatása az 1920-as években*, <http://bardi.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=19&p=2383>
Fráter Olivér, *Erdély román megszállása 1918–1919-ben*, Kisebbségkutatás, 2000/2, www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_2000_02/cikk.php?id=246Frater
Romsics Ignác, *Magyarország 20. századi története*, Orisir Kiadó, Budapest, 2005
Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român 1919-1920*, Cluj Napoca, 1985
K. Lengyel Zsolt, „*Keleti Svájc és Erdély*” *A nagyromán állameszme magyar alternatíváinak története*, in. *Korunk*, 2004/1-2, <http://89.42.110.12/oldal.php?ev=2004&honap=1&cikk=508>
Lupta românilor din județul Satu Mare, pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918, coord. V. Ciobotă, B. Dulgău, D. Radosav, S. V. Marinescu, București, 1989
Magyarország XX. századi története, szerk. Kollega Tarsoly István, <http://mek.oszk.hu/02100/02185>
Roz Alexandru, *Consiliul Național Român central și gărzile naționale române din Arad: acte și documente*, Dacia, Cluj Napoca, 1993
Viorel Ciobotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire 1918-1919*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004.

Historia Domus as an historical source. The subjective Union

Abstract

Major changes as the ones from the autumn of 1918 and spring of 1919 give birth to different opinions, depending on the degree of implication, on education and on mentality. Different opinions of the characters generate the subjectivity of the historical sources. *Historia domus*, a „journal” of the parish priest, although it is one of the most subjective historical sources, offers rare and precious information about the perception of the village community, the way that major events are reflected into the rural life.

The content of *Historia Domus* depends on the personality and education of the village priest: many of them simply record the events without judging, or offer irrelevant information.

The study approaches seven *Historia Domus* belonging to Roman-Catholic parishes of the County of Satu Mare, analyzing the information of the end of 1918 and beginning of 1919.

One of the events of which *Historia Domus* speaks is the proclamation of the Republic of Hungary and election of Károlyi Mihály as prime-minister. The second great event is the instauration and functioning of the Hungarian Soviet Republic. People make no significant difference between the Republic of Károlyi Mihály and the Communist Republic of the spring of 1919. The same way, the image of communists is over posed by the one of the social-democrats. The story of the priest of Cămin regarding his imprisoning during the Hungarian Soviet Republic is a remarkable collection of data and details about this short period of time.

The entering of the Romanian army is usually associated with a short text and a total lack of detailed information or personal attitudes. There is a single exception, that of the priest of Foeni. This type of self censorship can be interpreted as a measure of precaution in case the Romanian administration becomes a permanent fact.

Lupta preoților români sătmăreni pentru unitate națională

Doru Lostun

Dacă în epoca comunistă orice abordare istorică era supusă unui fals dogmatism cenzurat și dezbrăcat de aproape întreaga haină a adevărului istoric, în zilele noastre suntem ispitiți a cădea într-o altă extremă, poate mult mai periculoasă, pe care o putem ridica la rangul de „păcat capital”: uitarea. Atunci când uităm de cei cărora le datorăm faptul că existăm, că suntem liberi a ne exprima bucuriile sau întristările în limba maternă, în credința strămoșească, că putem să vedem nu numai fruntariile visate încă de acum patru veacuri de unul din cei mai cutezători români pe care i-am avut vreodată, cu nume de arhanghel, am merita un canon de pocăință aspru, colectiv, pentru toată etnia.

Frica de acest canon probabil că i-a făcut pe unii sătmăreni, istorici sau oameni de cultură¹ să se rupă din ritmul amețitor al „trend-ului” de globalizare a lucrurilor mărunte și insipide, întorcându-se spre origini, destul de puțin studiate sau rar scoase în evidență cu o ciudată pudoare amnezică.

Atunci când ne aducem aminte de înaintașii care au udat cu lacrimi de sânge acest pământ, care au suferit umilințe greu de descris în cuvinte omenești pentru limbă, credință și dragoste de neam, primul imbold ar fi să îi așezăm într-o imensă galerie de icoane sfinte, în fața cărora ar trebui toți românii adevărați să se închine cu cea mai adâncă umilință și smerenie, așa precum odinioară Moise, pe muntele Sinai, a cerut din adâncul ființei sale iertare Tatălui ceresc pentru uitarea poporului său. Nu vom putea niciodată să scăpăm de păcatul uitării oricât de multe fapte nobile, uneori fals samaritene am săvârși zi de zi, nu vom putea nicicând să ajungem la limanul mântuirii oricâtă credință am demonstra, dacă nu vom ridica din colbul istoriei pe toate acele ilustre figuri de bărbați ale căror pilde de viață și curaj avem datoria sfântă să le trecem cu litere de aur în cartea mântuirii neamului nostru.

Părțile sătmărene, așezate la fruntarii de țară, cele în care trăim și uneori chiar ne mândrim cu ele, sunt copleșite de o istorie atât de zbuciumată, încât atunci când cineva de aiurea citește istoria românilor de aici, crede că citește o istorie a evreilor sau cel puțin a armenilor. Apele Someșului au fost martore tăcute la puține momente de pace și liniște, prea puține pentru bunătatea și căldura lăuntrică a unui neam care nu-și dorea decât să aibă pâinea cea de toate zilele pe masa copiilor săi, să se bucure sau să se întristeze după credința lui pe care dintotdeauna a numit-o „legea românească”. A avut pământuri mănoase și păduri întunecoase care încet și sistematic i-au fost luate, a avut tradiții vechi de milenii și o mitologie ale căror „fărămituri” păstrate azi extaziază pe orice cercetător, a avut o limbă a cărei dulceață pe unii i-a deranjat, fiind la fel vorbită la Nistru, la Tisa, la Marea cea Mare, până aproape de Munții Pindului, sau pe valea Savei. A avut o credință veche de la Apostolul Andrei care încet a înlocuit enigmaticul cult a lui Zamolxe, cântându-și psalmii și împărtășindu-se din Sfintele Taine Cerești în bisericuțe mici din pământ sau din lemn în care preoții, adevărați Decenei, îl coborau pe Hristos cel Ceresc în amurgul fiecărei dimineți cu Dumnezească smerenie și tăcută credincioșie.

Neamul nostru a fost un neam de țărani care cu sudoarea frunții munceau pământul și cu sudoarea inimii se rugau Creatorului. Țărani erau și preoții, care munceau laolaltă cu păstorii lor, iar pentru a învăța tainele „potcoavelor” și a rânduielilor sfinte, mergeau la micile schituri din margine de codru, adevărați plămâni de sănătate duhovnicească, unde viețuiau într-un smerit anonim călugării, „conservatori de limbă strămoșească, cărora li se cuvine toată recunoștința noastră”². Ei erau sfințiți de episcopi aproape la fel de săraci și de smeriți ca și ei, într-o consacrare a misiunii apostolice sfinte pe care Însuși Mântuitorul o lăsase

¹ Claudiu Porumbăceanu, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solstițiu Satu Mare, 2000
Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muz. Sătmar, 2004
Câmpean Viorel, *Oameni și locuri din Sătmar*, Ed. Citadela Satu Mare, 2008

George Vulturescu, *Cultură și literatură în ținuturile Sătmarului. Dicționar 1700-2000*, Ed. Muzeului Sătmar, 2000

² Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, Ed. Athenaeum, 1938, p. 157

ca Testament pe pământ atunci când a zis: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh...”³

De-a lungul negurilor timpului, credința și limba strămoșească au fost singurele bogății pe care n-am vrut să le dăm. Au venit pe aici multe neamuri și au plecat, altele au venit și n-au mai plecat, încercând în timp și aceste bunuri să ni le ia, dar ne-am opus cu toată ființa noastră. E adevărat, au fost perioade de timp în care aproape că le-a reușit, totuși, iată-ne și azi aici, vorbind și rugându-ne așa cum vrem noi, așa cum au vrut și înaintașii noștri. Nu învinuim pe nimeni de nimic, nu polemizăm cu nimeni, pentru că nu am avea nimic de câștigat și nici nu am avea dreptul, fiindcă istoria și Tatăl cel Ceresc au numai acest drept, credem însă cu tărie că în Planul său, infinit mai presus de înțelegerea noastră, Dumnezeu a vrut să ne încerce atât de mult pentru că ne iubește atât de mult, cu o dragoste atât de adâncă încât nu ne-ar fi de ajuns o viață pământească ca să-i mulțumim.

În cele ce urmează, am dori să aducem un mărunț prinos de recunoștință pentru credincioșia, dragostea de țară și faptele lor, tuturor preoților care, alături de păstoriții lor ne-au făcut să fim ceea ce suntem azi dar și să invocăm ajutorul Sf. Arhangheli și Voievozi Cerești Mihail și Gavril, hramul a 90% din bisericile noastre, dovadă de netăgăduit a recunoștinței față de importanța colosală pe care a avut-o mănăstirea de la Perii Maramureșului, apoi cele de la Santău⁴, Cuța și Bixad, dar și celelalte mănăstiri a căror existență în timp doar o putem bănuși. În acestea au activat un lung șir de episcopi, majoritatea anonimi, totuși, ni s-au păstrat câteva nume: Ilarie de la Cuța, Efrem de Habra, Eutihie⁵ și nu în ultimul rând pe Iosif Stoica, unul dintre cei mai mari apărători ai Ortodoxiei. Despre acest episcop, principele Nicolae Bethlem îl lauda în memoriile sale: "...din soborul său așa a răspuns împotriva unirei cu patriarhul de la Roma, și din Sf. Scriptură și din scrisorile cele vechi, arătând și întărind răspunsul său, cât eu n-am crezut că poate eși din cap de român din Maramureș un răspuns ca acela..."⁶

Preoții români care au păstorit pe aceste meleaguri ar trebui pomeniți în covârșitoarea lor masă, pentru că au fost ca niște faruri ce și-au călăuzit enoriașii spre limanul mântuirii pe marea cea sărată a acestei vieți, conservând totodată credința, limba și datinile strămoșești.

Lista subiectivă, dar perfectibilă am dori să o începem cu preotul Gavriil Papp din Cig, care a îmbrățișat ideile mișcării de revenire la Ortodoxie ale călugărului Sofronie de la Cioara și a preotului George de Abrud, împreună cu preotul și călugării de la Santău, localitate care de altfel va și deveni un centru al rezistenței sătmărene împotriva catolicizării românilor. Aparținând comitatului Solnocului de Mijloc, preotul Gavriil trimite mai multe scrisori parohiilor sătmărene, din Oaș (comitatul Ugocea), comitatul Szabolcs și Maramureș, convocând adunări populare la Santău⁷, în 1761 la Corni (azi în Sălaj), Gărdani, Săsar și Craidorolț, în care delegațiile de credincioși erau informate despre „binefacerile” unirii, de care s-au bucurat de fapt doar preoții, despre latinizarea și înstrăinarea cultului și dreptul natural al fiecăruia de a-și alege singur credința, fără a fi impusă, fiecare credincios să aibă curajul să-și declare confesiunea, fapt care s-a și întâmplat dacă observăm conscripția realizată de generalul cu tristă faimă Bukow.⁸ Urmarea acestor adunări a fost devastatoare pentru uniație⁹, multe parohii alungându-și preoții și aducând alții ortodocși, răzmerița riscând să se propage inclusiv în regatul Ungariei. Conte Karolyi, comitele suprem al Sătmarului a observat pericolul acestor mișcări, făcând rapoarte amănunțite împărătesei

³ Matei 28,19

⁴ Câmpean Viorel, *Op. cit.*, p. 144

⁵ Pr. Petru Bologa, *Fragmente din istoria Episcopiei Sătmarului*, în *Calendar vestitor și povățuitor al creștinilor din Maramureș și Sătmar pe anii 1991-1992*, Ed. Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 1991, p. 67

⁶ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Ediția a II-a, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1995, p. 71

⁷ Câmpean Viorel, *op. cit.*, p. 145

⁸ Vasile Ciobanu, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, III, 1924-1925, Cluj, 1926, p. 662.

⁹ Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei Biserici*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2001, p. 311

de la Viena, cerând sfatul asupra măsurilor ce urma să le aplice. Maria Tereza, cum era de așteptat, a cerut măsuri extreme împotriva acestui „ingrat neam valah”.¹⁰

Lupta începută de preotul Gavriil Papp nu a avut sorți de izbândă, deși a intrat în memoria colectivă a credincioșilor din zonă, din nefericire acțiunea conjugată a autorităților locale și a episcopilor ruteni de Muncaci au dus la maghiarizarea treptată mai ales prin școală și biserică a multor sate din comitat, putând fi exemplificate satele Petea, Atea, Vetiș, Doba, Boghiș, Oar, Ghenci, Odoreu fără a mai pomeni de cele de dincolo de actuala frontieră.

Revoluția de la 1848 a adus noi speranțe sătmărenilor, având puternice accente sociale, în numeroase sate având loc manifestări și revendicări, mai ales la Medieșul Aurit¹¹, autoritățile răspunzând prin formarea unor „gărzi naționale” pentru apărarea marilor proprietăți a nemeșilor, arestând și chiar executând mai mulți răsculați, totodată pornind o acerbă persecuție împotriva preoților români, pentru că, deși timide, apăruseră și revendicările naționale.

Unul din primii promotori ai ideii naționale a fost preotul cărturar Moise Sora Noac (Novac). Fiu de preot născut în părțile hunedorene, studiază teologia la Oradea în vremea marelui episcop Vulcan, perioadă în care se remarcă prin publicarea răspunsului dat unui anume Andrassy care afirma că românii se trag din pușcăriașii Romei¹². Extrem de inteligent dar și incomod, este marginalizat, ajungând preot în mai multe parohii sătmărene unde își continuă preocupările literare făcând traduceri din clasici latini și publicând articole în mai multe ziare românești, păstrându-se și o parte din corespondența dusă cu George Barițiu. Revoluția din '48 l-a prins ca paroh la Hurezu Mare, unde, cere printre altele introducerea limbii române în administrație, va susține și pune în circulație toponimicul „Satu Mare” în loc de „Szatmar”¹³, propune înființarea unei eparhii românești la Baia Mare¹⁴ și datorită activităților sale considerate subversive este acuzat atât de vicecomitele Gabanyi (care-l numește „preot ortodox”), de contele Karolyi, cât și de conducerea comitatului Sălaj (care îl învinovățește că vrea „să scoale pe români asupra noastră”)¹⁵. Este condamnat și încarcerat la Carei, de unde reușește mai apoi să scape.

S-au remarcat și alți preoți, unii participând la adunarea de la Blaj, aceștia fiind Ioan Pop Suduranul din Sărăuad, Demetriu Coroianu din Craidorolț, și Dănilă Vultur din Bârsău, oameni de adâncă ținută intelectuală și morală, care, întorși acasă, vor semăna în inimile păstorilor lor crezul că românii trebuie să se ridice prin cultură și credință, că trebuie să-și formeze o elită care să aibă puterea să se lupte pentru izbăvirea națională.

Unul dintre cei mai remarcabili oameni de cultură pe care l-a avut orașul nostru a fost protopopul Petru Bran, poate primul animator al vieții culturale românești,¹⁶ căruia noi îi datorăm faptul că vorbim azi limba maternă, fiind inițiatorul înființării primei catedre de limba română la gimnaziul catolic regesc. În 1857 vine în Satu Mare în locul preotului rutean Ioan Gulovici, („celebru” pentru o așa numită „scrisoare” trimisă ministrului cultelor prin care-l implora să-l ajute să devină episcop de Gherla, după moartea lui Ion Alexi: „Cu smerenie cad la picioarele tale și te rog ca luând în considerare activitatea mea din Satu Mare, unde în decurs de 20 de ani am făcut vrajbă între românii de acolo și mi-a succes a maghiariza o parte bunicică din ei, să pui pe capul meu acea coroană, căci îți promit că tot așa voi face și cu dieceza Gherlei”)¹⁷, având o astfel de moștenire, este conștient de misiunea grea ce îl aștepta, spunând: „Poporeni din Satu Mare, prin înjuria timpurilor trecute își pierduseră mai de tot cele mai scumpe tesaur: limba și naționalitatea. Când ajunsei eu aici de paroh, îmi veni cea mai grea temă de rezolvat: să resuscitez numele

¹⁰ *Idem*, p. 324

¹¹ Câmpean Viorel, *op. cit.*, p.28

¹² *Idem*, p. 18

¹³ George Vulturescu, *op. cit.*, p. 154

¹⁴ *Idem*, p. 155

¹⁵ Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 29

¹⁶ Viorica Bilț Ursu, *Un animator al vieții culturale românești din Satu Mare. Profesorul Petru Bran*, în *Cronica Sătmăreană* nr. 627 din 25.02.1970

¹⁷ Vasile Scurtu, *Petru Bran, un luptător al trecutului românesc din Satu Mare*, Ed. Presa Liberă Satu Mare, 1939, p. 18

de român din decadență și să dezleg limba română din cătușele în care o ținea înăbușită elementul străin.”¹⁸ Cu toată opoziția autorităților dar și a românilor deznaționalizați, reușește să înființeze „Societatea de lectură a elevilor români”, o bibliotecă românească, organizează recitaluri cu creații patriotice, poartă o bogată corespondență cu Timotei Cipariu, publică numeroase articole în revistele „Amicul Școalei”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, „Concordia”, publică și tipărește prima carte în limba română din Satu Mare și luptă pentru deschiderea unui gimnaziu românesc la Baia Mare sau Seini. Datorită abnegației și zelului cu care a luptat pentru, culmea, „românizarea”, românilor, și-a atras dușmănia chiar și în biserica în care slujea, în timpul Sf. Liturghii era apostrofat și lovit cu cârjele, astfel încât în cele din urmă este suspendat, se îmbolnăvește, sfârșind sărac și părăsit de toți într-un azil din Budapesta.¹⁹

Opera începută de acest neobosit luptător va fi continuată de o altă mare perso-nalitate, preotul Ioane Marcu. Este inițiatorul și organizatorul conferințelor intelectualității din comitat în chestiunea limbii și ortografiei române, răspunzând astfel proiectului întocmit de Titu Maiorescu printr-o variantă a ortografiei latinizante²⁰.

Această variantă ni s-ar părea azi cel puțin deplasată, dacă nu comică, dar trebuie să ne gândim la contextul istoric și la permanenta tensiune la care în acele vremuri intelectualitatea ardeleană era supusă unei acțiuni de maghiarizare forțată. Și am dori să aducem două argumente în susținerea acestei teze. Primul, constă în faptul că majoritatea preoților și-au botezat copiii cu nume latine ce nu puteau fi traduse, caz celebru fiind a preotului cărturar Ioan Siviu Silagyi din Vezendiu care își schimbă numele în „Sălăgeanu”, lucru nemaiauzit pe atunci, fiind acuzat de daco-românism, a fost binecuvântat de Dumnezeu cu nașterea a 17 copii, 11 rămânând în viață, majoritatea făcând studii superioare ajungând preoți sau avocați, cărora le-a dat următoarele nume: Ioan Silviu Junior, Marțial, Tertulia, Camil Luciu, Tit Liviu, Virgiliu, Sever, Salustia, Sempronia, Sergiu.²¹

Al doilea argument este de ordin liturgic teologic, mitropolitul Vancea la 1870 editează un „Liturghier” în care introduce un limbaj latinizat greu de înțeles de popor²² dar cu reverberații până azi, făcând în cele ce urmează un paralelism de expresii:

*Cercetează lumea aceasta cu milă și îndurare,-
trimite peste noi milele Tale bogate*

*Încă ne rugăm ca să se păzească Sf. Locașul acesta
de ciură, de foamete, de cutremur, de potop*

Schimbatu-te-ai la față

Fecioara Maria

*Cercetează lumea aceasta cu misericorde și cu îndurări,
trimite peste noi îndurările Tale copioase*

*Încă ne rugăm să se păzească Sf. locuința aceasta
de peste, de foamete, de cutre mur, de ezundare*

Transfiguratu-te-ai la fizionomie

Vergula Maria

Revenind la personalitatea părintelui Marcu după această divagație, merită menționat faptul că a fost deosebit de activ și din punct de vedere politic, participând la conferința Partidului Național Român de la Sibiu în 1881, unde s-a redactat un „Memorial” adresat opiniei publice occidentale, care conținea dezideratele românilor ardeleni. Apoi, trebuie amintită dorința de a găsi un mijloc de unire a celor două biserici într-una singură, publicând la 1883 lucrarea „Biserica Română”, pe care a trimis-o unor fețe bisericești de peste munți și chiar prim-ministrului Ion Brătianu.²³

Activitatea celor doi preoți sătmăreni au netezit calea pentru cel care avea să fie cel mai mare luptător al cauzei naționale, preotul Vasile Lucaci, despre activitatea căruia s-au scris și se vor mai scrie cu siguranță tomuri întregi și pentru acest motiv nu vom stărui asupra personalității sale atât de cunoscute,

¹⁸ George Vulturescu, *op. cit.*, p. 52

¹⁹ Vasile Scurtu, *op. cit.*, p.15

²⁰ Claudiu Porumbăcean și Bujor Dulgău, *op. cit.*, p. 127

²¹ Câmpean Viorel, *op. cit.*, p. 48

²² Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, București, 1973, p. 174

²³ Câmpean Viorel, *op. cit.*, p. 96

totuși, merită amintită riposta pe care a dat-o „Societății Szechenyi” apărută la 1882 în Satu Mare. Această organizație își propunea obligativitatea învățării limbii maghiare de către toți locuitorii din Ardeal, propunere reînviată și acum de către unii, după 125 de ani. Părintele a răspuns spunând că prin crearea acestei organizații, „...autoritățile au emis comanda de lucru în contra noastră pe toată linia” și că se „...va răspunde cu toată demnitatea și în termeni energici la insultele, calomniile și tendințele lor...”²⁴

Un capitol special în istoria românilor sătmăreni dar și ardeleni în general a avut mișcarea memorandistă și solidarizarea impresionantă a maselor în cauza nobilă a luptei pentru emancipare națională, capitol îndeobște cunoscut, meritând însă amintiți măcar o parte dintre cei 21 de preoți sătmăreni care au făcut parte din delegația de la Viena: Antoniu Băliban, preot în Unimăt, Demetriu Coroianu din Santău, Ioan Gallu din Supuru de Sus, Gavril Lazăr din Sanislău, Vasile Mureșan din Săuca, Vasile Păcașiu din Hotoan, Ștefan Pop din Babța, Iuliu Pop din Mecențiu, Constantin Lucaciu din Iojib, George Stanciu din Sărăuad, Augustin Pelle din Cărășeu, Ioan Vașvari din Bârsău de Sus și alții.²⁵

Întorși acasă cu inimile pline de speranță, asupra delegaților s-a declanșat furia autorităților, cel mai mult având de suferit „Leul de la Șișești”, dar ardelenii au dovedit o solidaritate extraordinară, având loc numeroase mișcări de protest și frământări. Răzbunarea autorităților a fost însă teribilă, acționând asupra ceea ce românii aveau mai scump: școala și Biserica.

Astfel, folosindu-se de cele mai murdare mijloace s-a trecut la transformarea în parte școlilor confesionale în școli de stat și implementarea predării numai în limba maghiară, lucru parțial reușit datorită opoziției preoților și învățătorilor cu dragoste de limbă și neam. O altă strategie folosită a fost aplicarea „celebrei” de acum Lege Apponyi care propunea „...în toate școlile de pe teritoriul statului maghiar să se excludă orice tendință menită de a conturba unitatea națiunii și mai presus nutrirea conștiinței de cetățean maghiar și a sentimentului patriotic să fie unul dintre scopurile supreme ale educațiunii în fiecare școală”.²⁶

Mari frământări a cauzat în rândul românilor sătmăreni constituirea în 1912 a episcopiei greco-catolice maghiare de Hajdudorog, la care au fost încorporate 46 de parohii din comitat, poate cel mai pervers mijloc de maghiarizare forțată, la care ierarhii ardeleni greco-catolici au avut o atitudine cel puțin suspectă. Credincioșii în frunte cu păstorii lor au protestat energic împotriva acestei samavolnicii, părintele Vasile Lucaciu, prezidând o adunare de la Odoreu, era de părere că se va porni „...un război nesfârșit pentru apărarea bisericii, a credințelor strămoșești și a culturii noastre naționale”. Mulțimea a cântat „Deșteaptă-te române” și „Hora Unirii”, iar avocatul dr. Teodor Mihali striga împreună cu poporul: „Trăiască limba românească! Jos Papa! Jos cu vlădicia ungurească!”²⁷

Până în 1918 existența acestei episcopii-surogat a făcut atâta rău românilor, încât efectele ei nocive se simt din păcate și astăzi prin unele sate sătmărene.

O formă originală, poate prea puțin scoasă în evidență, de luptă împotriva acestei episcopii maghiare a fost apariția Vicariatului Național Român greco-catolic din Carei, rodul unei abile acțiuni a protopopului Romul Marchiș, prin care cele 46 de parohii smulse cu forța, revin sub conducerea de acum „vicarului general” Marchiș, care la 23 noiembrie 1918 trimite preoților o circulară, un „adevărat monument de simțire și trăire românească”²⁸ în care le cere să-și anunțe păstoriții de marea victorie pe care, în sfârșit, românii o repertau.

Încununarea luptei românilor sătmăreni avea să-și găsească plinătatea cu marele Act de la 1 Decembrie 1918, fericit eveniment la care preoții au fost din nou în prim plan, 21 dintre ei participând la Marea Adunare de la Alba Iulia, alături de ceilalți 96 de delegați a 60 de localități sătmărene. Întorși acasă, împreună ceilalți slujitori ai Sf. Altare, de intelectuali și țărani, înălțând pe toate turlele bisericilor românești stindardul național, au avut de suferit din partea disperatelor autorități maghiare și a soldaților secui, fapt care nu i-a oprit să organizeze Consiliile Naționale locale și să aștepte armata română

²⁴ Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 43

²⁵ *Idem*, p. 48

²⁶ *Idem*, p. 56

²⁷ *Idem*, p. 71

²⁸ *Idem*, p. 157

eliberatoare. În chip deosebit s-au remarcat dar și suferit preoții Demetriu Bandiciu din Cărășeu, Vasile Barbul din Necopoi, Titu Berinde din Someșeni, Ignațiu Chirvai din Amați, Ioan Clintoc din Doba, Petru Cupcea din Supuru de Jos, Iuliu Darabant din Certeze, Vasile Pățașiu din Hotoan, Ioan Pușcașiu din Apateu, Coriolan Ternovan din Borlești, Ioan Silaghi din Valea Vinului și Izidor Silaghi din Bicău, împușcat pe malul Someșului la 19 februarie 1919.²⁹

Tuturor acestor chipuri de icoane, adevărați mucenici ai neamului nostru, pe care în aceste sărace rânduri am încercat să-i înviem în cugetele noastre, li se cuvine veșnică recunoștință și poate o mai deasă pomenire. Curajul, credința, spiritul de sacrificiu și dragostea lor față de limbă, țară și neam ne fac să ne simțim atât de mici, încât într-un ungher al inimii, apele Someșului, martore la atâtea grozăvii, ne întrebă cu glas stins: „Oare sunteți vrednici de așa înaintași?”

Pomenirea lor să fie veșnică din neam în neam!

Bibliografie selectivă

- Biț Ursu Viorica, *Un animator al vieții culturale românești din Satu Mare. Profesorul Petru Bran*, în „Cronica Sătmăreană” nr. 627 din 25.02.1970
- Pr. Bologa Petru, *Fragmente din istoria Episcopiei Sătmarului*, în „Calendar vestitor și povătuitor al creștinilor din Maramureș și Sătmar pe anii 1991-1992”, Ed. Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmarului, Baia Mare, 1991
- Câmpean Viorel, *Oameni și locuri din Sătmar*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2008
- Ciobanu Vasile, *Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, III, 1924-1925, Cluj, 1926
- Ciubotă Viorel, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Ed. Muz. Sătmărean, 2004
- Ghitta Ovidiu, *Nașterea unei Biserici*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2001
- Pop Dariu, *Mărturii strămoșești*, Ed. Athenaeum, Satu Mare, 1938
- Porumbăceanu Claudiu, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solștișiu Satu Mare, 2000
- Scurtu Vasile, *Petru Bran, un luptător al trecutului românesc din Satu Mare*, Ed. Presa Liberă Satu Mare, 1939
- Stăniloae Dumitru, *Uniatișmul din Transilvania, încercare de dezmembrare a poporului român*, București, 1973
- Vulturescu George, *Cultură și literatură în ținuturile Sătmarului. Dicționar 1700-2000*, Ed. Muzeului Sătmărean, 2000

The fight of Romanian priests from Satu Mare for national unity

Abstract

If during the communist era every historical approach was vanquished to a fake censorious dogmatism and lacked almost entirely historical facts, nowadays we are tempted to fall into another extreme which is maybe even more dangerous and can be raised to the rank of “ultimate sin”: oblivion

That is exactly why we tried to subjectively remember and revive in our thoughts a few of the best-known representatives of the Satu Mare clergy, who, during rough times, showed abnegation and devotion to the Romanian language and belief. They deserve everlasting gratitude and maybe a more often mentioning because thanks to them, among others, we can speak and pray in our ancestors’ language today.

²⁹ *Idem*, p. 325

Unirea din 1918 – de la stereotipii la nașterea unei idei

Alin Pop

„Unirea a fost o aspirație de secole a poporului român”, a fost visul care a mobilizat toate energiile intelectualității românești din epoca deșteptării naționale. Exprimată sau nu, ideea a prins contur tot mai clar după evenimentele din 1848 și 1859, dar rădăcinile ei la putem găsi în marea realizare a lui Mihai Viteazul, de la 1600. Carpații, în loc de a fi o piedică, prin numeroasele trecători, au facilitat legăturile dintre românii aflați de o parte și de alta a lanțului muntos.

Expresiile de mai sus se întâlnesc la tot pasul în scrierile legate de unirea românilor și mai ales de unirea Transilvaniei din 1918, care, fiindcă a fost mai dificil de realizat, câștigă incontestabil în măreție.

De toate cele de mai sus am fost convins și eu ani și ani la rând. Am spus și am scris așa. Deși, într-o școală militară, am aflat că, din contră, cu lățimea lor medie de 100 de km., Carpații sunt foarte greu de trecut, putând constitui, la o adică, un obstacol în fața oricărei invazii străine. Nicidecum să faciliteze legături.

Totuși, momentul care mi-a pus primele semne de întrebare a fost unul banal. Citeam un *Registru de stare civilă al parohiei greco-catolice din Valea Vinului*. Și, pentru anul 1872, preotul Dimitrie Șincai, consemnează moartea unui anume Petru Darida, de 22 de ani, „apărătoriu de patrie/honved/fecioru holteiu.”¹

M-am întrebat atunci la ce „patrie” făcea referire părintele Șincai în 1872? Sentimente filo-germane avea, de vreme ce și-a botezat primul fecior cu numele de Sigismund. Și o fiică Marta. Totuși Dimitrie Șincai făcea parte, la vremea respectivă, din elita intelectuală sătmăreană. Îl găsim, la 9 octombrie 1865, între participanții la adunarea de la Carei, cei care vor solicita comitelui Károlyi, printr-un memoriu, reprezentarea proporțională a românilor în organele de conducere ale comitatului.²

Fiul lui, Sigismund, pe care tocmai l-am pomenit, este implicat puternic în manifestările ținute la Satu Mare, la 1872, de *Societatea pentru fond de teatru românesc din Transilvania*.³

Va participa și la conferința intelectualității sătmărene din 1880, în legătură cu ortografia limbii române, idee ce frământa atunci serios spiritele.

Vreau să spun prin aceste exemple, că familia Șincai era legată de tot ce ținea de lupta națională a românilor sătmăreni din acele timpuri.

La 1882, moare și la Culciu Mare un „apărătoriu de patrie”, în persoana lui Vasiliu Iluțiu de 25 de ani, fiind înmormântat de preotul Ludovic Rezei.⁴

Rămânând în aceeași arie geografică, preoții din Lipău ne oferă și ei subiecte de meditație. Chiriac Barbul își exprimă clar poziția patriotică: „Națiunea noastră numai de la noi poate aștepta motivul propășirii sale spirituale, morale, apoi materiale. După exemplul altor națiuni să nu fim lași și nepăsători pentru binele națiunii noastre, ci să lucrăm cu puteri unite, așa putem aștepta numai ca străduința noastră să fie încoronată de un succes favoritor. Dumnezeu cu noi și cauza noastră”.⁵

Ceea ce nu-l împiedică să aibă sentimente de atașament față de împăratul de la Viena, fapt ce răzbate dintr-o notiță a lui: „Am însemnat, în anul 1849, Tiril Barbul, parohul locului. Se dă de știre posterității cum că (în) acest an a fost o rebelie mare, cu numele Koșutiana, ținută împotriva românilor și a

¹ *Registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice Valea Vinului*, inventar nr. 704, p. 69, Arhivele Statului, Filiala Satu Mare

² *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român. Documente 1848-1918*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR, București, 1989, p. 154-157

³ Viorel Câmpean, *Oameni și locuri din Sătmăre*, Editura Citadela, Satu Mare, 2008, p. 155

⁴ *Registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice Culciu Mare*, inventar nr. 551, Arhivele Statului, Filiala Satu Mare

⁵ Viorel Câmpean, op. cit., p. 55

împăratului, lângă care românii au rămas mai credincioși.”⁶ Românii și împăratul au fost, așadar, deopotrivă amenințați, și împreună s-au opus răzmeriței.

Urmașul lui în parohie, între anii 1885-1908, Alexandru Nuțiu, era caracterizat în epocă drept „naționalist înflăcărat, preot energic și de model”. Dar pe o răstignire ridicată în fața bisericii, în 1906, menționează că aceasta s-a înălțat „spre mărirea lui Dumnezeu, prin poporul credincios gr-cat de Lipou...sub domnia Împăratului și Regelui Apostolic Francisc Josif I. Fiind episcop diecesan gr.cat. Dr. Demetriu Radu și Paroc Protopop local Alesandru Nuțiu”.⁷

Dumnezeu, poporul credincios, împăratul, episcopul și preotul: acestea erau elementele definiției ale comunității.

De oportunism nu putem să-l suspectăm pe părintele Alexandru Nuțiu, atunci când a pus această inscripție într-un loc public. Atașamentul față de împărat era sincer la acest fruntaș al intelectualilor sătmăreni. Căci ideea apare, într-o formulare aproape identică, într-un loc mult mai „ferit”, pe pagina de gardă a unui *Minei* cumpărat de parohie în 1904. Acesta „s-a procurat... fiind Rege Apostolicu Franciscu Iosifu I-ulu”.⁸

Cum s-au limpezit lucrurile în 1916, odată cu intrarea României în război, cu intenția explicită de a smulge Transilvania de sub stăpânirea Austro-Ungară? Am auzit într-o emisiune radiofonică, deci nu pot să ofer o sursă bibliografică, că în acel moment episcopul ortodox al Caransebeșului, viitorul patriarh Miron Cristea, a blestemat armata română. Oportunism și ipocrizie probabil.

Apoi mai aflăm două fapte, din jurnalul istoricului Gheorghe I. Brătianu, ofițer în Primul Război Mondial. Publicat sub titlul *File rupte din cartea războiului*, prezintă un moment când armata română este tocată cu mitraliera de inamic. Până la urmă românii se impun, pătrund în liniile dușmane și, când să ucidă pe un mitralior, aud rugămintea: „nu dați fraților că și io mi-s român”. Din păcate pentru el, și-a dat seama prea târziu că e și el român, și nu a mai fost cruțat.

Cel de-al doilea fapt se petrece atunci când istoricul-ofițer intră într-o casă țărănească părăsită, aflată pe linia frontului. Aici descoperă un calendar care avea o însemnare pentru data de 15 august. Și e curios, oare ce notase țăranul în ziua sfântă când românii au intrat în războiul pentru întregire? Notița era simplă: „o fătat vaca”.⁹ Și cred că însemnarea, aparent picantă, este totuși foarte profundă. Țăranul, prins în ritmurile vieții agrare, departe de frământările politice și ideologice, notase un lucru esențial pentru viața sa și a familiei sale, faptul că vaca îi adusese pe lume un vițel, la mijloc de august.

Dar să revenim la ținuturile sătmărene, rămânând în același an 1916, citind acum însemnările atât de citatului și atât de puțin cititului preot Vasile Pățașiu, autorul *Cronicii de la Hotoan*. Pentru 1916 face următoarea însemnare: „În 27 August România a intrat în război contra Austro-Ungariei adecă în alianță cu Antanta, contra puterilor centrale. Noi Românii din această parohie am primit vestea intrării României contra noastră cu o surprindere dureroasă...”¹⁰ Autorul, Vasile Pățașiu este un fruntaș incontestabil al luptei naționale din Sătmar. Era membru al *Astreii*, a organizat la Hotoan școala confesională românească și școala de duminică. A înjghebat și a condus un cor care a devenit faimos în epocă, a fost membru fondator al *Reuniunii învățătorilor români sălăjeni*. Meritele sale pe tărâm național îi sunt recunoscute în 1918, când este ales președinte al ședinței de constituire a Consiliului Național Român din Tășnad, fapt pe care tot el îl notează: „În cercul nostru pretorial, spre acest scop s-a ținut o adunare a Românilor la 22 Nov. În Tășnad adunându-se peste o mie de oameni în curtea și în sala băncii noastre *Vulturul* unde ca Președinte al adunării am fost proclamat eu subsemnatul”.¹¹

Cel ce primise intrarea României în război, în 1916, cu „o surprindere dureroasă”, este în fruntea luptei pentru unire, doi ani mai târziu.

⁶ *Ibidem*, p. 51

⁷ Alin Pop, *Lipău- la șase secole de atestare*, manuscris

⁸ *Minei pe luna august*, însemnare de pe pagina de gardă, Arhiva Parohiei ortodoxe Lipău

⁹ Eugen Simion, *Fragmente critice*, II, Fundația Scrisul Românesc, 1998, p. 241-242

¹⁰ Vasile Pățașiu, *Cronica de la Hotoan*, manuscris

¹¹ *Ibidem*

Și, în sfârșit, doresc să citez însemnarea pe care o face pe o Evanghelie, în 1917, preotul din Lechința: „Urgia timpului a adus ca toate mijloacele să se pună în apărarea patriei, și așa s-a întâmplat că în anul Dlui 1917 luna mai 25 s-a demontat clopotul de greutate cam de 20 kg. ca să se folosească spre turnarea tunurilor. Semne triste. Lechința 25 mai 1917. Semnat Mihail Berinde preot local”.¹²

Cu două luni înaintea luptelor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, preotul din Lechința constata că apărarea „patriei” sale, a imperiului bicefal, necesită sacrificii dureroase, inclusiv topirea clopotelor de la biserică.

Toate atitudinile enumerate mai sus, aparent contradictorii și reprobabile, mi se par însă în ordinea normală a lucrurilor. Fruntașii românilor transilvăneni luptau pentru drepturile naționale ale celor pe care îi reprezentau. Voiau oficializarea limbii române, reprezentare proporțională în toate organele de conducere, școală performantă în limba română, cu dascăli calificați. Voiau învățământ superior românesc. Se luptau pentru înlăturarea discriminării electorale, pentru înființarea de biblioteci, pentru publicații periodice nepersecutate. Își doreau toate aceste drepturi legitime și sperau că ele se vor împlini prin reformarea profundă a Austro-Ungariei. Asta era aspirația lor.

Ideea de unire a tuturor românilor nu s-a născut dintr-o dată și în toate mințile. Conturată de o elită, inevitabil puțin numeroasă, ea a prins teren treptat. Unii o credeau imposibilă, alții prea îndepărtată, alții pur și simplu nu auziseră de așa ceva. În fond, pentru cei de atunci nu exista precedentul dezmembrării unui imperiu și a clădirii, pe componentele lui, a unor state naționale. Lucrurile păreau așezate pentru multă vreme. Unirea românilor nu era, nici măcar în 1917, un proiect politic întru totul viabil.

Mutatis mutandis, putem încerca o paralelă cu anul 1989. Pe 10 decembrie toată suflarea românească aștepta o reformare a regimului. Oamenii sperau să găsească mai multe alimente în magazine, căldură în case și, cei foarte curajoși, vorbeau chiar despre un regim comunist cu mai multe partide. Dar câți gândeau că, peste doar două săptămâni, regimul comunist va fi înlăturat de *jure*, printr-o revoltă populară victorioasă? Că Ceaușescu va fi condamnat și deja executat înainte de a se sfârși luna? Cu siguranță extrem de puțini.

Marile idei se nasc greu și se răspândesc și mai greu. În fond, creștinismul, care se adresează trăirilor profunde ale oricărei ființe umane, a avut nevoie de trei secole pentru a se afirma temeinic în Imperiul roman.

Cu atât mai greu a fost să se afirme o idee de unire, indiferent a cărei nații.

Unirea politică nu era deci o idee de secole a tuturor românilor, nu era țelul ultim al luptei intelectualilor transilvăneni. Cu atât mai mare este meritul celor care au întrezărit această idee ca posibilă finalitate a luptei lor, sau au aderat entuziast la ea, chiar și în 1918.

Această decantare îndelungată, cântărire a consecințelor fiecărui pas, teamă și suspiciune la o adică, pe care a dovedit-o uneori intelectualitatea sătmăreană, îmi par mai degrabă semne de chibzuință, care trebuie să stea la baza oricărui lucru bine făcut.

Căci, parafrazând o expresie biblică, „s-a făcut Unirea și au văzut oamenii că este bună”.

Bibliografie :

Bărnăuțiu, Elena, *Carte românească veche în colecții sătmărene*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1998.

Câmpean, Viorel, *Oameni și locuri din Sătmar*, Editura Citadela, Satu Mare, 2008.

*** *Lupta românilor din județul Satu Mare pentru făurirea statului național unitar român.*

Documente 1848-1918, Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR, București, 1989.

Mineiu pe luna august, însemnare de pe pagina de gardă, Arhiva Parohiei ortodoxe Lipău.

Păcșiu, Vasile, *Cronica de la Hotoan*, manuscris.

Pop, Alin, *Lipău - la șase secole de atestare*, manuscris.

¹² Elena Bărnăuțiu, *Carte românească veche în colecții sătmărene*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1998, p. 193

Registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice Culciu Mare, inventar nr. 551, Arhivele Statului, Filiala Satu Mare.

Registrele de stare civilă ale parohiei greco-catolice Valea Vinului, inventar nr. 704, Arhivele Statului, Filiala Satu Mare.

Simion, Eugen, *Fragmente critice*, II, Fundația Scrisul Românesc, 1998.

Union from 1918 – from stereotypes to the birth of an idea

Abstract

The union of Transylvania with Romania on the 1st December is viewed in the Romanian historiography as a centennial aspiration of the entire Romanian people.

The material presented here offers a different approach to the event, trying to prove that the Romanian leaders in Transylvania (especially the pick of Satu Mare) were taken by surprise by the course of events at the end of World War I.

The militants for the amelioration of the situation of Romanians living in Transylvania, the ones existing in the Austro-Hungarian Empire, are now facing a possibility that they hadn't thought of before: the union of Transylvania with Romania.

Many people received these ideas enthusiastically, be it out of a sincere conviction, or out of mere interest.

Organizația Partidului Național Român din Județul Sătmar și Primele Două Alegeri Parlamentare de După Marea Unire (Noiembrie 1919 și Iunie 1920)

Marin Pop

În studiul de față ne propunem să analizăm modul cum s-au desfășurat primele două campanii de alegeri parlamentare în județul Sătmar, mai precis participarea organizației Partidului Național Român din acest județ la alegerile parlamentare din noiembrie 1919 și iunie 1920, primele alegeri de după Marea Unire. Aceste alegeri s-au desfășurat în conformitate cu legea electorală adoptată de către Marele Sfat Național al Transilvaniei la Sibiu, în iulie-august 1919, sancționată, apoi, de către regele Ferdinand. Existau unele diferențe între această lege și cea din Vechiul Regat, una dintre acestea fiind articolul 46, care prevedea că dacă exista un singur candidat într-o circumscripție electorală, acesta era declarat ales fără a se mai desfășura procedura de votare. Doar dacă existau mai mulți candidați, conform articolului 74 al acestei legi se desfășurau alegeri, iar dacă nici un candidat nu întrunea majoritatea absolută atunci se ajungea la balotaj.

După ce în lunile iulie-august 1919 a avut loc, la Sibiu, sesiunea Marelui Sfat Național al Transilvaniei și Conferința P.N.R., în zilele de 9 și 10 august 1919, a început un proces de reorganizare a partidului în vederea noilor alegeri parlamentare, primele din cadrul României Mari¹.

În adunări care au avut loc în fiecare comună din Transilvania și Banat s-au ales președinții organizațiilor locale și candidații pentru alegerile parlamentare. În fruntea acestor organizații au fost aleși, de obicei, preoții, iar la orașe avocații.

Referindu-se la reorganizarea și întinerirea partidului pe care și-o doreau, liderii filialei P.N.R. din județul Sătmar precizau că: "*Partidul trebuie reorganizat, iar conducerea luată din mâna unor figuri politice uzate din trecut, care își urmăresc numai interesele lor personale și n-au orizontul situației de azi, și dată în mâna elementelor tinere în mod real*"².

La începutul lunii septembrie 1919 se părea că alegerile parlamentare erau fixate definitiv pentru începutul lunii octombrie.

Într-un articol apărut în ziarul "Gazeta Transilvaniei" se făcea o analiză a stadiului în care se găseau partidele politice în această campanie electorală.

Se spunea că partidele politice ar fi în impas, deoarece "*le lipsește timpul fizic pentru ca să-și poată desvolta programul în fața alegătorilor*". Dar, P.N.R. nu ar întâmpina astfel de dificultăți, fiindcă el "*nu este un partid ca toate partidele militante obișnuite, ci este reprezentanta politică legală a națiunii române*", într-un cuvânt "*este însăși națiunea română*" din Transilvania. Totuși, el trebuia să ducă mai departe munca de organizare începută după Conferința de la Sibiu, "*pentru ca națiunea română din Ardeal să se prezinte unitară, nedismembrată în Constituantă*". Se făcea, apoi, referire la misiunea Comisiei electorale centrale a P.N.R., care "*își trimite acum delegații în toate părțile, pentru ca să facă plănuita campanie pentru a candida pe bărbații noștri de valoare*". Dar, aceasta era o misiune foarte dificilă, deoarece, "*în vremea noastră se ivesc atâția peșitori lacomi să smulgă votul credulilor și răbdurilor noștri țărani*". Se făcea, prin intermediul acestui ziar, un apel către "*toți ceice și vor spune cuvântul în campania electorală să nu se lase răpiți de considerații ușoare, ci să aibă conștiința responsabilității pentru progresul poporului românesc*"³.

¹ Marin Pop, *Activitatea Partidului Național Român în perioada ianuarie 1919-aprilie 1920*, lucrare în mss., care va fi publicată în Acta Musei Porolissensis XXX

² A.N.I.C., fond Consiliul Dirigent, dos. 560/1919, f. 320, apud. M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viață politică în România. 1918-1921*, Edit Politică, Buc., 1976, p. 155

³ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 181, 3 septembrie 1919

La începutul lunii octombrie într-un discurs ținut la Alba Iulia, președintele P.N.R., Iuliu Maniu face cunoscut electoratului noul program al partidului⁴. Era primul program enunțat după actul de la 1 Decembrie 1918. Acest nou program avea, de fapt, la bază, principiile și rezoluția Unirii.

Noul program a fost publicat în ziarul "Patria", într-un articol-manifest intitulat "Români! Cetățeni alegători din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș". După ce se face un excurs istoric al partidului, ale cărui origini se regăsesc în ideile revoluționarilor transilvăneni de la 1848, în articol se subliniază faptul că P.N.R. era "*depozitarul trecutului*", dar reprezenta și "*chezășia prezentului*", partidul lucrând "*pentru consolidarea internă a vieții de stat*". El avea ca obiectiv "*nivelarea cât mai grabnică și cât mai definitivă a neamului nostru integral*". Că în România întregită P.N.R. susținea egalitatea în drepturi a minorităților etnice, care urmau să se bucure de drepturi politice și culturale. Având în vedere faptul că P.N.R. era "*conștient că în structura socială actuală a poporului nostru, izvorul cel mai de căpetenie al energiilor îl găsești în țărănimea noastră*", subliniere pe care Iuliu Maniu a făcut-o și în cadrul discursului din cadrul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, își propunea să înfăptuiască reformele menite a întări țărănimea, atât pe plan economic, cât și pe plan politic și cultural.

O altă prevedere a acestui program era cea referitoare la crearea unei clase de mijloc, una a comercianților și meseriașilor, cărora să li se acorde, în același timp, protecția cuvenită clasei muncitoare. Tot aici, se introducea termenul de dreptate socială subliniind că statul urma "*să ferească pe cel slab de exploatarea celui tare, iar cel mai tare să-l ajute a-și valida puterea, fără ca să împiedice dezvoltarea celui mai slab*". Alte puncte economice ale acestui program se refereau la protecția statului față de industria mică și comerț, dezvoltarea "*sănătoasă*" a industriei mari cu ajutorul statului, industria mare fiind chemată "*să valorifice bogățiile naturale ale țării*", neimpozarea venitului minim, introducerea impozitului progresiv, câștigul de război să fie supus la impozite însemnate, dezvoltarea stabilimentelor industriale.

În domeniul educației, P.N.R. "*va stărui pentru naționalizarea și răspândirea învățământului de toate gradele și va urmări cu un deosebit interes dezvoltarea instituțiilor bisericești*".

În ceea ce privește "desăvârșirea națională", ea urma să se realizeze în toate instituțiile de stat. Cultura românească trebuia să triumfe "*pe toate terenele, fără a primejdui cultura neamurilor conlocuitoare*". Particularismul provincial trebuia înlăturat, "*atât din gândirea noastră cât și din întocmirile de stat și din instituțiile lui*". Cu Aliații din timpul războiului trebuiau întreținute legăturile de prietenie și întărită armata română.

În finalul discursului, se face un apel către electorat pentru a participa la alegerile care băteau la ușă, alegeri care, spune el, "*întronează astăzi atâtea veacuri de jertfă*" și să facă "*din exercițiul dreptului de cetățeni un prilej de curată sărbătoare în România Mare*"⁵. Și într-adevăr alegerile parlamentare din noiembrie 1919 au însemnat o sărbătoare pentru roți români, deoarece ele erau primele alegeri de după Marea Unire.

Prin Înalt Decret Regal se stabilesc zilele în care urmau să se desfășoare primele alegeri generale de după Unire. Astfel, în zilele de 2,3,4 noiembrie au avut loc alegerile pentru Cameră, iar în zilele de 7 și 8 noiembrie pentru Senat. Noul Parlament urma să se întrunească la București pe data de 20 noiembrie 1919.

Județul Sătmăreț avea dreptul, conform legii electorale pentru Transilvania, la nu mai puțin de 12 deputați și 5 senatori, deci avea 12 circumscripții electorale. Dintre aceștia 10 au fost declarați aleși, în conformitate cu articolul 46 al legii electorale, neavând contracandidați. Astfel, au primit mandatul de deputați următorii fruntași ai P.N.R.: Teofil Dragoș, în circumscripția electorală Baia Sprie; Vasile Lucaciu, pentru Baia Mare; Constantin Lucaciu, la Seini; Augustin Mircea, la Ardud; Andrei Doboși, la Ugocea; Bela Lengyel (maghiar), la Turhat; Cornel Pop, la Careii Mari; Vasile Ardelean, la Cinghir; Iuliu Pop, la Colonia Albă și George P. Văleanu, la Acedul Mare. În circumscripția electorală Carașeu au existat 2 candidați, și anume Eugen Barbul, care a obținut mandatul, cu 2.088 voturi, față de 859 câte a obținut

⁴ *Patria*, nr. 191, 16 octombrie 1919

⁵ *Ibidem*, nr. 195, 20 octombrie 1919

Augustin Ciurdariu. Și în circumscripția Oaș s-au înscris în cursa electorală tot doi candidați, și anume Ionel Comșa, care a obținut 2.405 voturi, față de 829 voturi, câte a obținut Aurel Dragoș⁶.

Pentru Senat, județul Sătmar avea dreptul la 5 mandate. Astfel, au primit mandatul de senatori următorii: Gavril Barbu, pentru circumscripția electorală Șomcuta Mare; Alexa Pocol, pentru Baia Mare; Alexandru Stan, pentru Seini; Florian Stan, pentru Satu-Mare și Romul Marchiș, pentru Careii Mari⁷.

La aceste alegeri parlamentare, din cele 205 candidaturi distribuite în 79 de circumscripții electorale în Transilvania și Banat, 199 (169 de deputați și 30 de senatori) mandate au revenit Partidului Național Român. Restul de 6 mandate au fost obținute de unele facțiuni dizidente, amintite mai sus⁸.

În concluzie, se poate afirma faptul că aceste alegeri au fost câștigate de către P.N.R., și că într-adevăr, după cum spunea C. Argetoianu, anul 1919 a fost anul ardelenilor. În jurul P.N.R. urma să se configureze și noua majoritate parlamentară și tot acest partid a dat și primul ministru al guvernului.

Din păcate primul parlament românesc de după 1918, cel al blocului parlamentar, din care făceau parte P.N.R., Partidul Țărănesc și Partidul Naționalist Democrat al lui N. Iorga, a avut o existență scurtă. Pe data de 12 martie 1920, președintele Partidului Țărănesc, Ion Mihalache, și-a prezentat demisia din guvern, deoarece proiectul său de lege agrară, care a fost votat de către Parlament, a fost respins de către regele Ferdinand.

La numai o zi după demisia lui Mihalache, regele semnează decretul de numire a generalului Averescu în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri⁹.

Însă, pe data de 25 martie 1920, noul prim ministru dizolvă și Parlamentul, acesta fiind considerat de către Nicoale Iorga ca un act de "*crimă politică*"¹⁰. Generalul Averescu avea nevoie de o majoritate parlamentară care să-l susțină și să-și consolideze puterea, având asentimentul regelui în acest sens.

Regele Ferdinand a semnat decretul dizolvării Corpurilor Legiuitoare și a convocat corpul electoral pentru noi alegeri, stabilindu-se și data acestora. Astfel, au fost stabilite zilele de 25-27 mai, pentru alegerea deputaților și 30-31 mai pentru senatori¹¹.

După instalarea guvernului Averescu, Octavian Goga, care primise funcția de ministru de stat, pe data de 28 martie, în fruntea unui grup de 29 de membri ai Partidului Național, îi prezintă lui Iuliu Maniu o demisie colectivă, cerând ieșirea din partid. Într-un apel datat 31 martie 1920 cei demisionați anunțau că au hotărât ca împreună cu Liga Poporului să înființeze un nou partid cu numele de Partidul Poporului. De asemenea, Liga Poporului a mai fuzionat cu gruparea lui Iancu Flondor și Sergiu Niță și cu Uniunea Națională a bănățenilor, care era condusă de către preotul Avram Imbroane¹².

În aceste condiții, Comitetul Central Executiv al P.N.R. convoacă congresul partidului pentru data de 24 aprilie 1920, la Alba Iulia. Pe ordinea de zi erau anunțate problemele ce urmau a fi dezbătute. Astfel, după ce se prezenta raportul Comitetului Central Executiv, urma să fie ales un comitet, care să facă propuneri asupra situației politice din țară, să fie îmbunătățit programul partidului și să i se dea o nouă organizare. De asemenea, urma să fie ales un nou Comitet Central¹³.

Se trimit tuturor președinților de organizații județene manifestul partidului și convocarea Congresului care urma să se țină la Alba Iulia. Acest manifest trebuia afișat de către președinții organizațiilor județene în fiecare comună. Era primul congres al partidului de după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

⁶ Desbaterile Adunării Deputaților (în continuare D.A.D), sesiunea ordinară 1919-1920, p. 109

⁷ *Patria*, nr. 213, 13 noiembrie 1919 și 216, 16 noiembrie 1919

⁸ Marcel Ivan, *Evoluția partidelor politice în cifre și grafice. 1919-1932*, Sibiu, 1934, tabelul IV

⁹ Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 16-17

¹⁰ *Neamul românesc*, nr. 54, 19 martie 1920

¹¹ Monitorul Oficial, nr. 270, 27 martie 1920, p.13421

¹² Gh. I. Florescu și I. Saizu, *Alegerile parlamentare din România între anii 1919-1922*, în *Cercetări istorice*, IV, Iași, 1973, p. 322

¹³ *Patria*, nr. 79, 11 aprilie 1920

La acest congres foștii parlamentari erau membri de drept. În afară de aceștia, fiecare circumscripție trimitea câte 2 delegați și fiecare județ câte 5. În ceea ce privește circumscripțiile electorale erau luate în considerare cele din toamna anului 1919¹⁴. Astfel, au luat parte la Congres, în afară de deputați și senatori, 542 de delegați din cele 22 de județe ale Transilvaniei¹⁵.

Congresul P.N.R. a adoptat un proiect de rezoluție și s-au ales organele de conducere. Iuliu Maniu a fost reales în funcția de președinte, la propunerea doctorului Ioan Coltor, care a fost primită cu aplauze îndelungi și ovații entuziaste. Având în vedere faptul că, după cum era și firesc, partidul s-a extins la nivelul întregii țări, pentru a se putea face o cât mai bună propagandă electorală, s-a hotărât să se aleagă un comitet de o sută de persoane¹⁶. Din rândul acestuia a fost ales, apoi, Comitetul Central Executiv format din următorii lideri: Iuliu Maniu, președinte, Vasile Goldiș, Al. Vaida Voevod, Ștefan Cicio Pop, vicepreședinți, Sever Dan, secretar general, Valer Branisce, Iustin Marșieu, Ion Agârbiceanu, Voicu Nițescu, Aurel Lazăr, Valer Moldovan, Aurel Dobrescu, George Adam, Ioan Coltor, Vasile Saftu, Mihai Popovici, membri. Acesta urma să colaboreze permanent cu președintele Iuliu Maniu. A fost aleasă și o comisie de 40 de persoane care să examineze situația politică din țară și să formuleze proiectul de rezoluție al congresului¹⁷.

La acest Congres au mai luat cuvântul Nicolae Iorga și Ion Mihalache, care au vorbit despre reforma agrară și necesitatea înlăturării acesteia, precum și Al. Vaida-Voevod.

Comisia de 40 a prezentat rezoluția Congresului în care se prevedea tipărirea impresionantului discurs al lui Iuliu Maniu în câteva zeci de mii de exemplare și răspândirea lui în întreaga țară. Apoi, se aduceau mulțumiri lui Iuliu Maniu pentru modul cum a condus partidul până la acel moment și pentru sacrificiile pe care le făcea pentru acest partid. Se sublinia faptul că organizarea partidului se păstra "*nealterată*", urmând a fi extinsă la nivelul întregii țări. Comitetul Central Executiv a fost însărcinat cu ducerea tratativelor în vederea colaborării cu partidele a căror principii coincideau cu cele ale P.N.R. Era criticat guvernul Averescu, care guverna prin decrete-legi, Palamentul fiind dizolvat. Combătea orice tendință de separatism, "*cât și acele improvizații pripite de guvernământ*", care nu ofereau continuitatea de drept, nesocotind dezvoltarea istorică firească.

Comisia aproba activitatea Comitetului Central Executiv al partidului și pe cea de guvernământ a cabinetului Vaida.

Pe plan extern se aducea recunoștință față de Puterile Aliate

¹⁴ Ibidem, nr. 82, 17 aprilie 1920

¹⁵ Ibidem, nr. 90, 27 aprilie 1920

¹⁶ De fapt au fost aleși 125 de fruntași în acest comitet. Aceștia proveneau din toate județele Transilvaniei și Banatului și erau principalii lideri politici ai Partidului Național, mulți dintre ei viitori parlamentari, de aceea publicăm componența acestui comitet, în ordine alfabetică: Ioan Adam, Ion Agârbiceanu, Valer Branisce, Nicolae Brânzeu, Sever Bocu, Simion Balea, Andrei Bârsan, Lucian Borcea, Iosif Blaga, Ioan Bianu, Sebastian Bornemisa, Eugen Bran, Coriolan Bohățiel, Ioan Bușița, Romul Boilă, Gheorghe Bilașcu, Emil Bologa, Nicolae Bratu, Victor Branisce, Liviu Cigăreanu, Vasile Chiroiu, Aurel Cozma, Vasile Chindriș, Gheorghe Crișan, Romul Curta, Ioan Coltor, Zosim Chirtop, Gheorghe Dobrin, Victor Deleu, Andrei Doboși, Sever Dan, Cornel Dărămuș, Candid David, Silviu Dragomir, Sever Erdelyi, Atanasie Ghidiu, Vasile Goldiș, Andrei Ghidiu, Alexandru Gheție, Lucian Gheorghevicu, Ilarie Holom, Emil Hațieganu, Ioan Iosif, Gavrilă Iuga, Nicolae Lăzărescu, Dimitrie Lascu, Vasile Lucaciu, Alexandru Lupean, Aurel Lazăr, Iuliu Maniu, Eugen Muntean, Iustin Marșieu, Sever Miclea, Gheorghe Moroianu, Ioan Moța, Isidor Marcu, Romul Marchiș, Liviu Mița, Iosif Macaveiu, Dumitru Manu, Romul Mița, Cornel Mesaroș, Valer Moldovan, Victor Moldovan, Iancu Mețian, Izidor Marcu, Ștefan Meteș, Simion Nemeș, Alexandru Nemeș, Voicu Nițescu, Aurel Nilvan, Pompeiu Nistor, Andrei Nicola, Gavril Oșianu, Laurențiu Oanea, Vasile Pahone, Ștefan Cicio Pop, Laurențiu Pop, Gheorghe Popoviciu, Uroș Păteanu, Gheorghe Pop, Ioan Pop-Morlaca, Iacob Pop, Ioan Pop, Ionel Pop, Ariton Popa, Augustin Pordea, Victor Pralea, Gavril Precup, Emil Precup, Ghiță Pop, Grigore Pletosu, Traian Petrașcu, Petru Popovici, Ioan Rafiroiu, Alexandru Rusu, Alexandru Racoți, Octavian Rusu, Dionisie Roman, Ioan Roman, protopop Simu, inginer Stoica, Vasile Suciu, Ioan Sâmpălean, Florian Stan, Vasile Saftu, Eugen Savu, Vasile Sava, Coriolan Steer, Aurel Socol, I. Teculescu, dr. Tălășescu, Tit Liviu Tilea, Simion Tâmaș, Camil Velican, dr. Vescan, Alexandru Vaida Voevod, Aurel Vălean, Romul Veliciu, Toma Vasinca, Nicolae Zigre (*Patria*, nr. 91, 28 aprilie 1920)

¹⁷ Ibidem, nr. 92, 29 aprilie 1920

La final, Congresul mulțumește Comitetului Executiv pentru lucrările împlinite și dă descărcarea de gestiune pe timpul trecut de la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918 și până la data respectivă¹⁸.

Având la bază hotărârile adoptate la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și "*ca postulat politic desăvârșirea unirii*", pentru a cărei legiferare partidul se angaja să lupte, la Congresul de la Alba Iulia din 24 aprilie 1920 P.N.R. a adoptat un program de muncă, sintetizat în 13 capitole¹⁹.

A doua zi după Congres, pe 25 aprilie, Iuliu Maniu și Alexandru Vaida Voevod comunică lui Nicolae Iorga și Ion Mihalache, care se deplasaseră în mod special la acest congres, faptul că acceptă o colaborare în campania electorală cu partidele pe care aceștia le reprezentau, respectiv Partidul Naționalist-Democrat și Partidul Țărănesc. Nu se accepta, însă, o colaborare cu liderul țărănist dr. Nicolae Lupu, care nu era bine văzut de către rege.

Pe data de 29 aprilie, Comitetul Electoral al P.N.R. dădea presei următorul comunicat: "*Pe baza hotărârei votate de Congres, Partidul Național Român, în lupta electorală contra guvernului Averescu, va sprijini cu suprema sa energie partidele opoziționiste și în primul rând va da întreg sprijinul său Partidului Naționalist-Democrat de sub conducerea dlui Nicolae Iorga și celui țărănesc de sub șefia dlui Mihalache precum și partidelor democratice naționale din provinciile alipite: Basarabia și Bucovina*"²⁰.

A doua zi, tot în ziarul Patria era publicat articolul "Colaborarea cu Federația", în care se amintea de rezoluția votată la Congres, prin care s-a hotărât colaborarea cu Federația lui Iorga și Mihalache. Se sublinia faptul că acest lucru a fost dezbătut și votat de către Congres și nu era doar hotărârea Comitetului Executiv. Această colaborare, se spunea în articol, "*mai are un substrat sufletesc, care tronează de-asupra tuturor considerentelor politice. Atâta vreme cât în fruntea acestei formațiuni politice din vechiul Regat, se află personalitatea dlui N. Iorga, ușor se va înțelege, când se va reaminti de câtă autoritate morală are d-sa la noi, în toate straturile societății, că colaborarea cu domnul Iorga în alegeri era în asentimentul poporului dela noi, în acel asentiment politic și cultural, în care d-sa a pătruns de douăzeci de ani încoace*"²¹.

Sub aceste auspicii continua campania electorală din anul 1920, în care s-au polarizat două mari grupări politice și anume cea din jurul Partidul Poporului, aflat la guvernare, și partidele care au constituit Blocul parlamentar și guvernaseră înainte.

Partidul Național Român era hotărât să-și mențină monopolul politic în Transilvania și Banat. De aceea a început o propagandă politică intensă. În fruntea listelor de candidați se aflau președintele partidului Iuliu Maniu, Alexandru Vaida Voevod, Vasile Goldiș, Mihai Popovici, Voicu Nițescu, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Victor Deleu și mulți alți lideri importanți.

Ziarul *Patria* din Cluj, oficiosul P.N.R., publica lista definitivă a candidaturilor, pe județe și circumscripții electorale. Pentru județul Sătmar candidau, la Cameră, următorii fruntași ai P.N.R.: în circumscripția electorală Șomcuta Mare candida fostul prim ministru Alexandru Vaida Voevod; la Baia Mare a fost anunțată candidatura fostului ministru Mihai Popovici, dar acesta se retrage în favoarea cunoscutului luptător național Vasile Lucaciu; la Ardud candida fostul deputat Augustin Mircea; la Ugocea-Oaş, Andrei Doboși, fost deputat, iar la Careii Mari, George P. Văleanu, fost deputat, deasemenea. La Senat candidau Alexa Pocol, proprietar de mine și fost senator, în circumscripția electorală Baia Mare, iar în circumscripția Satu-Mare candida Florian Stan, fost senator și el în primul parlament al României Mari²².

În cercurile politice de la Cluj, Octavian Goga anunța faptul că alegerile parlamentare se vor amâna cu o săptămână în Transilvania. Această amânare era văzută de către liderii P.N.R. ca un motiv pentru

¹⁸ Ibidem, nr. 90, 26 aprilie 1920

¹⁹ Ibidem, nr. 93, 30 aprilie 1920

²⁰ Ibidem

²¹ Ibidem, nr. 94, 1 mai 1920

²² Ibidem, nr. 110, 25 mai 1920; 111, 26 mai 1920; referitor la renunțarea la candidatură a lui Mihai Popovici în favoarea lui Vasile Lucaciu, vezi Ibidem, nr. 112, 27 mai 1920

guvernul Averescu de a-și concentra toate forțele și mijloacele electorale în Transilvania, împiedicând alegerea candidaților altor partide.

După decretul-lege adoptat, noile circumscripții trebuiau publicate cu 30 de zile înainte de alegeri, ceea ce nu s-a întâmplat. Liderii P.N.R. spuneau că această întârziere se făcea cu scopul ca cei care candidau din partea P.N.R., în Transilvania, să nu-și poată cunoaște electoratul și să ia legătura cu acesta pentru propagandă, în vreme ce candidații guvernului cunoșteau delimitarea circumscripțiilor și porniseră deja în campanie electorală în noile circumscripții²³.

În Monitorul Oficial nr. 23 din data de 2 mai, guvernul Averescu publica decretul-lege referitor la amânarea alegerilor din Transilvania și Banat, stabilindu-se zilele de 3 și 4 iunie pentru Cameră, zilele de 6 și 7 pentru Senat și ziua de 8 iunie pentru Colegiul universitar din Cluj. Motivația amânării acestor alegeri era, în concepția generalului Averescu, faptul că dificultățile de ordin material, ca repartizarea circumscripțiilor electorale, afișarea listelor, etc., au făcut ca el să amâne alegerile pentru Transilvania și Banat. Dar, în ziarul "Patria" se afirma că repartizarea noilor circumscripții electorale era publicată tocmai în același Monitor Oficial prin care se amânau alegerile și sublinia că aceasta era o "*dovadă eclatantă și indubitabilă a mistificărilor înscenate de generalul Averescu*"²⁴.

În aceste condiții candidații P.N.R. își începeau turneele electorale. Fostul prim ministru, Al. Vaida-Voevod începea un lung turneu în aproape toate județele Transilvaniei, pe data de 6 mai 1920, când are loc o mare adunare electorală la Făgăraș²⁵. Turneul lui Vaida continuă, și pe data de 9 mai este prezent la adunarea de la Satu-Mare. Adunarea din acest oraș s-a ținut în Sala "Panonia", unde s-a adunat un public numeros, format din intelectuali, țărani și alegători de alte etnii, care au venit să audă ce cuprindea programul P.N.R. în privința minorităților naționale. Președinte al adunării a fost ales Andrei Doboși, iar primul vorbitor a fost Vaida-Voevod. Acesta face o analiză a situației politice și vorbește despre evenimentele care au precedat schimbarea guvernului pe care l-a condus, schimbare care a întrerupt, spune el, opera începută pe plan extern. Urmează la cuvânt Mihai Popovici, care combate zvonul conform căruia P.N.R. ar fi separatist, ci el lupta pentru unitatea națională și pentru refacerea țării, apoi Andrei Doboși, care a prezentat un bilanț al activității sale ca deputat în Parlament. De la Satu-Mare, Vaida și Popovici au plecat la Șomcuta-Mare, unde, de asemenea, au fost întâmpinați de către intelectuali și țărani, în număr de câteva mii.

Adunarea de la Șomcuta a avut loc pe data de 10 mai și a fost prezidată de către protopopul Ilieșiu. Au vorbit Vaida și Popovici, care au prezentat poziția P.N.R. față de celelalte partide politice, în lupta electorală. A mai luat cuvântul Aurel Nilvan, din partea organizației locale a P.N.R.²⁶.

Al. Vaida-Voevod își continuă turneul electoral, ajungând pe data de 11 mai la Baia-Mare. Cu toate că timpul era nefavorabil, la adunarea din acest oraș au participat "*întreaga inteligență*" și foarte mulți țărani. Ședința a fost deschisă de către protopopul Iosif Pataki, după care a luat cuvântul Al. Vaida-Voevod, care face o analiză a situației interne și internaționale, evidențiind rezultatele guvernului pe care l-a condus. La rândul lui, Mihai Popovici a prezentat activitatea guvernului Vaida și programul P.N.R.. În mijlocul ovațiunilor celor prezenți, Mihai Popovici a primit candidatura pentru un mandat de deputat al circumscripției Baia-Mare²⁷, care la vremea respectivă făcea parte din județul Sătmar (Satu-Mare). Însă, după ce Vasile Lucaciu se hotărăște să candideze pentru un mandat de deputat din partea P.N.R., Mihai Popovici renunță la candidatura în această circumscripție în favoarea acestuia²⁸.

În data de 12 mai 1920, Al. Vaida Voevod participă la adunarea de la Vișeu, la care, pe lângă autoritățile orașului, a participat și un numeros public, iar profesorii, în fruntea corurilor, "*au ridicat spiritul adunării*", prin cântecele pe care le-au intonat.

²³ Ibidem, nr. 93, 30 aprilie 1920

²⁴ Ibidem, nr. 96, 3 mai 1920

²⁵ Ibidem, nr. 106, 18 mai 1920

²⁶ Ibidem, nr. 100, 12 mai 1920

²⁷ Ibidem, nr. 102, 14 mai 1920

²⁸ Ibidem, nr. 112, 27 mai 1920

De la Vișeu, Vaida a plecat spre Sighet, pe frumoasa vale a Vișeului, fiind întâmpinat pretutindeni, în toate satele, de poporul adunat, în frunte cu preoții. În special la Vișeu de mijloc și Petrova, întâlnirea a fost una deosebită, poporul așteptând până la orele 10 seara, cu lămpașe, în frunte cu preotul Darie, sosirea lui Vaida.

În data de 14 mai a avut loc adunarea de la Sighet, în cadrul căreia a vorbit, printre alții, Simion Balea, Al. Vaida-Voevod, Mihai Popovici și Gavrilă Iuga²⁹.

Din Sighetul Marmației, Al. Vaida-Voevod a plecat la Oradea, unde, pe data de 17 mai 1920, a avut loc o mare adunare electorală. Aurel Lazăr, președintele organizației P.N.R. din județul Bihor, a convocat această adunare în Sala Prefecturii din Oradea³⁰. De la Oradea, Al. Vaida-Voevod pleacă la Dej, județul Solnoc-Dobâca, unde, pe data de 18 mai, are loc o altă adunare electorală în Sala Prefecturii³¹.

Peste tot, în special în satele din zona Lăpușului român, Al Vaida-Voevod și Mihai Popovici au fost primiți "*cu cea mai mare însuflețire*", iar "*oratorii sunt ascultați ca la biserică*"³².

Astfel, se încheia lungul turneu electoral al fostului prim ministru Vaida-Voevod, turneu care, după cum se poate vedea, s-a bucurat de un real succes, opera lui Vaida în timpul guvernării și, mai ales contribuția sa la încheierea tratatelor de pace fiind cunoscută și apreciată de către toți românii transilvăneni, membrii sau simpatizanți ai P.N.R.

Partidul de guvernământ a fost acuzat de numeroase acte de violență, de fraude electorale și falsificarea alegerilor.

În bătaia pentru un mandat de senator în circumscripția Carei, județul Sătmar, deputatul deja ales, Gh. Văleanu surprinde comisia de votare în momentul când falsificau alegerile, noaptea, în prezența martorilor, aceștia fiind denunțați parchetului. Este vorba de secția de votare din comuna Berveni, unde deputatul Gh. Văleanu și preotul Gh. Mureșan, candidatul acestei circumscripții la Senat, s-au deplasat în noaptea dintre alegeri, respectiv în noaptea de 6 spre 7 iunie. În contestația sa, deputatul Văleanu spune că în prima zi, pe la orele 5 după-amiază, candidatul P.N.R. avea un avans de 400-500 de voturi. Văzându-se amenințat cu pierderea scrutinului, candidatul averescan a recurs la falsificarea alegerilor. În acea noapte, pe la orele 1 și jumătate, deputatul Văleanu a surprins comisia de votare din secția Berveni în momentul când "*operau pentru alegerea candidatului oficial dl. Marchiș*". Președintele secției de votare, spune Văleanu, a dat ordin juraților satului, după ce prefectul părăsise secția de votare, să strângă din sat certificatele de alegător, de la cei care dormeau. Împreună cu jandarmii au mers din casă în casă și au adunat certificatele. În momentul când i-a surprins Văleanu se desfășura următoarea operațiune: președintele secției de votare, Szechely, lua buletinele de vot de culoare albastru-închis, care erau buletinele de vot ale candidatului guvernamental și le vârâ în plic și apoi în urnă. Un om de încredere al candidatului citea lista de alegători, un altul căuta aceste nume între lista de alegători, iar altul căuta aceste nume între certificatele de alegători luate de la oameni. Dacă nu se regăseau printre acestea, președintele secției făcea alte certificate din cărțile de alegător luate de la notarul comunei, pe care l-a sculat din somn pentru a le obține. Urmărind de la geam toată această operațiune, Văleanu îi cheamă ca și martori pe jandarmii care păzeau afară secția de votare și mai având ca martor un învățător a strigat la geam: "*Așa se face votarea ?*", la care cei din sală au înlemnit, neașteptându-se să fie surprinși la ora respectivă. În aceste condiții, deputatul Gh. Văleanu a întocmit un proces verbal cu depozitiile martorilor și la înaintat parchetului³³.

După cum am văzut mai sus, județul Sătmar avea dreptul, conform noii legi electorale, să trimită în Parlamentul României 7 deputați și 3 senatori, față de 12 deputați și 5 senatori cât a avut dreptul la alegerile parlamentare din noiembrie 1919.

²⁹ Ibidem, nr. 108, 22 mai 1920

³⁰ Ibidem, nr. 106, 18 mai 1920

³¹ Ibidem, nr. 107, 17 mai 1920

³² Ibidem, nr. 115, 30 mai 1920

³³ Ibidem, 123, 11 iunie 1920

În circumscripția Șomcuta Mare, Alexandru Vaida Voevod l-a avut ca și contracandidat pe Sever Pop. A fost o victorie la limită a candidatului P.N.R., care obținut 1.854 voturi, față de cele 1.840 ale contracandidatului său, deci numai cu 14 voturi mai mult³⁴.

În circumscripția Baia Mare, la fel, candidatul P.N.R. Vasile Lucaciu a obținut 1919 voturi, față de cele 1.882 voturi obținute de către contracandidatul său Geza Hoffer. Însă, după alegeri, Vasile Lucaciu va trece la Partidul Poporului, fiind acuzat în Parlament de imoralitate politică³⁵.

La Carașeu, candidatul P.N.R. Vasile Ardelean a obținut doar 455 de voturi, față de cei doi contracandidați ai săi, Iosif Nistor, care a obținut 679 voturi și Eugen Barbul, 1977 voturi, cel din urmă primind mandatul de deputat.

La Arduș a învins candidatul P.N.R. Augustin Mircea, care a obținut 922 voturi, față de 661 voturi, câte a obținut Vasiliu Costin și doar 30 de voturi, câte a obținut Victor Babeș.

La Satu-Mare s-au obținut următoarele rezultate: Iuliu Doszkal-1201 voturi, Ion V. Crețoiu-304 și Bela Lengyel-261 voturi.

La Careii Mari a învins detașat candidatul P.N.R., fostul deputat George P. Văleanu, obținând 830 voturi, iar ceilalți 3 contracandidați au obținut doar câteva voturi, respectiv Vasile Lohan, 12 voturi, Cornel Pop, 18 voturi și Ioan Sechely, 14 voturi. Nu sosiseră, încă, rezultatele din circumscripția electorală Oaș³⁶.

În circumscripția Oaș-Ugocea, din partea P.N.R. a candidat Andrei Doboși, iar din partea guvernului Ioan V. Vancea, fost prefect de Alba. Acesta din urmă era declarat câștigător cu 1.887 voturi, față de 1.493, câte a întrunit Andrei Doboși. Dar, în momentul validării mandatului de către Cameră, în contestația introdusă și susținută de către deputatul P.N.R., Vasile Chiroiu, se observă mari greșeli în ceea ce privește totalizarea voturilor. Se dădea exemplul secției de votare Orașul Nou și Bixad. La cea din urmă, s-au înregistrat 422 voturi exprimate, din care au fost anulate un număr foarte mare și anume 153 de voturi. În aceste condiții Andrei Doboși a obținut 37 de voturi, iar Vancea 252 voturi. Dar la totalizare se observă faptul că în dreptul lui Vancea apăreau 405 voturi, deci i s-au adăugat și voturile anulate. Astfel, deputatul Vasile Chiroiu cere, în conformitate cu art. 83 din codul electoral al Ardealului, să se verifice aceste erori. Contestația lui a fost admisă și s-a ales o comisie pentru anchetarea acestui caz³⁷. Probabil aceasta a și fost cauza organizării de noi alegeri parțiale în septembrie 1921.

La Senat, în circumscripția electorală Satu Mare candidatul P.N.R. a pierdut alegerile în fața lui Silviu Herbay, care a obținut 1.064 voturi, față de cele 405 voturi ale lui Florian Stan. Cel de-al treilea candidat, Gavril Szabo a obținut doar 383 voturi.

În circumscripția electorală Baia Mare, candidatul P.N.R. Alexa Pocol a primit un nou mandat de senator, obținând 1.603 voturi. Ceilalți doi contracandidați ai săi au fost Teofil Dragoș, care a obținut 1.025 voturi și Victor Babeș, care a obținut doar 106 voturi³⁸.

După cum se poate observa, renumitul profesor universitar Victor Babeș, candidatul partidului de guvernământ nu a obținut în județul Sătmăr decât 30 de voturi la Cameră și 106 la Senat, ceea ce înseamnă că alegătorii au votat liderii locali, pe care-i cunoșteau mai bine.

În circumscripția electorală Careii Mari s-a produs fraudă despre care am amintit mai sus. Aici au fost trei candidați și anume: protopopul Gheorghe Mureșan din partea P.N.R, Ioan Savanyu și contestatul protopop Romul Marchiș, din partea partidului de guvernământ. Din cele 1.217 voturi exprimate, 12 au fost anulate, Romul Marchiș a obținut 623 voturi, Gheorghe Mureșan 555 voturi și Ioan Savanyu doar 27 voturi.

În momentul validării mandatelor de către Senat, Liviu Micșa, senator P.N.R. de Solnoc-Dobâca a introdus o contestație, invocând fraudarea alegerilor, argumentând aceasta prin cele descoperite de deputatul Văleanu, amintite mai sus. I s-a spus că la sfârșitul ședinței se va dezbate și această contestație, dar secțiunea verificatoare "*constatând că alegerea s-a efectuat în regulă, deși a găsit la dosarul ei o*

³⁴ D.A.D., nr. 4, ședința din 22 iunie 1920

³⁵ Ibidem, p. 17

³⁶ Ibidem

³⁷ Ibidem, nr. 6, ședința din 25 iunie 1920, p. 76

³⁸ Desbaterile Senatului, nr. 2, ședința din 22 iunie 1920, p. 11

*contestațiune, totuși a validat-o" și îi roagă pe senatori să-l proclame ales pe Romul Marchiș, ceea ce majoritatea averescană a și votat*³⁹.

Așadar, organizația P.N.R din județul Sătmar trimitea în Parlamentul României Mari doi deputați, în persoana lui George P. Văleanu și Augustin Mircea. De asemenea, mai trimitea și un senator, în persoana lui Alexa Pocol, iar în circumscripția Ugocea-Oaș se efectua o anchetă parlamentară privind desfășurarea acestor alegeri. Acest rezultat poate fi considerat unul bun, având în vedere faptul că aceste alegeri au fost organizate de către partidul de guvernământ, care a fost acuzat de o serie de abuzuri, fraude și teroare, pe care alegătorii transilvăneni nu le mai întâlneau decât înainte de 1918.

În concluzie, se poate afirma faptul că cu toate eforturile Partidului Poporului, aflat la guvernare, în special cele ale lui Octavian Goga, de a împiedica propaganda P.N.R., acesta din urmă a reușit să obțină 27 de mandate, ceea ce îl situa pe locul al doilea între partidele din România.

O altă concluzie ar fi cea că, începând cu aceste alegeri, în Transilvania și Banat încep să pătrundă și partidele din Vechiul Regat, dar vor avea un oarecare succes la electorat doar în momentul când vor deține puterea și vor organiza ele alegerile. P.N.R. rămânea, în continuare, partidul cu cea mai mare priză la electoratul din Transilvania și Banat.

Până la alegerile din anul 1922, în județul Sătmar au avut loc și alegeri parțiale. Astfel, la sfârșitul lunii septembrie 1921 au avut loc alegerile parțiale în circumscripția electorală Oaș, alegeri care au generat mari pasiuni politice, fiindcă acestea reprezentau un semnal pentru noile alegeri parlamentare.

Ziarul "Patria", oficiosul P.N.R. anunța și candidaturile în această circumscripție. Astfel, din partea P.N.R. candida Ioan Doboși⁴⁰, fost prim pretor la Ugocea. Era nepotul lui Andrei Doboși⁴¹, care candidase în acest cerc la alegerile din 1920 împotriva lui Ioan V. Vancea, fost prefect al județului Alba. Acesta din urmă a fost candidatul guvernului și se pare că a fost ajutat să câștige de către starețul mănăstirii Bixad, în calitate de președinte al circumscripției electorale. Starețul ar fi furat 240 de voturi, cu care a câștigat Vancea, iar după care s-a sinucis. După cum am amintit mai sus, împotriva acestor alegeri s-a introdus o contestație la Cameră.

Din partea P.N.L. candida la aceste alegeri parțiale avocatul Giurescu, bănățean stabilit în Satu-Mare. Dar la liberali mai era un pretendent și anume I. Dragoș, cel care l-a adus pe Vintilă Brătianu în situația neplăcută de a fi învins la Șomcuta Mare, tot în cadrul unor alegeri parțiale⁴².

În vederea câștigării alegerilor de către candidatul guvernamental Ioan Suciș, fost ministru de resort în cadrul Consiliului Dirigent, se pune în mișcare întreg aparatul administrativ, în frunte cu Petru Groza, ministrul Ardealului.

În ziua de 29 august 1921 s-a întrunit comitetul electoral central al județului Satu-Mare, care a ales în unanimitate ca președinte al circumscripției electorale pe dr. Mihai Pop. Peste 4 zile, însă, prefectul Haltescu, știind că acesta "*este un om cinstit și deci va refuza să se facă unealta vinovată a tuturor abuzurilor ce se pun la cale de guvern*", a ordonat să se facă o nouă alegere, anulând-o în mod arbitrar pe prima. La această nouă convocare nu au participat "*decât câțiva membri cari sub presiunea dlui prefect*" au ales ca și președinte al biroului electoral de circumscripție pe un funcționar local.

Pe lângă candidatul oficial al guvernului Ioan Suciș, în cursa electorală, din partea Partidului Poporului, s-a mai înscris și șeful de cabinet al lui Octavian Prie, Ferșigan. El a fost amenințat de către Petru Groza cu închisoarea dacă nu se retrage din cursa electorală⁴³. Acesta s-a și retras, deoarece nu îl mai găsim pe listele cu rezultatele obținute.

³⁹ Ibidem, p. 12

⁴⁰ Vezi, o schiță biografică a lui Ioan Doboși în Claudiu Porumbăceanu, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Editura Solstițiu, Satu-Mare, 2000, pp.83- 84

⁴¹ Ibidem, pp. 82-83

⁴² *Patria*, nr. 165, 29 iulie 1921

⁴³ Ibidem, nr. 199, 7 septembrie 1921

Având în vedere aceste ingerințe ale guvernului, care dorea cu orice preț să câștige aceste alegeri, rezultatul lor era previzibil. Așadar, Ioan Suciuc câștigă aceste alegeri, obținând 2.700 voturi, el fiind urmat de Andrei Doboși⁴⁴, care a întrunit 1.714 voturi și Astețiu, independent, cu doar 320 voturi.

Conducerea centrală a P.N.R. subliniază faptul că Doboși nu a fost candidatul oficial al partidului, deoarece partidul se retrase din Parlament pe data de 16 iulie 1921, însă a dat voie organizației județene să-și fixeze candidatul pe care îl dorea și să participe la aceste alegeri. Cu toate că nu era un candidat oficial, precum era cel al Partidului Poporului, guvernul era acuzat de numeroase ilegalități și teroare, care, se spune în ziarul "Patria", nu a mai fost întâlnită de pe vremea guvernului maghiar al lui Tisza. Sunt invocate o serie de ilegalități. Astfel, adunările convocate de către Andrei Doboși n-au fost admise decât în 3-4 comune. În celelalte au fost oprite sau dizolvate de către jandarmi, pe motivul că e stare de asediu. În schimb, cele convocate de candidatul guvernului s-au ținut peste tot.

Au fost destituiți o serie de funcționari publici cum a fost cazul notarului și primarului din Batorci, șantajați și repuși în funcție, iar notarul din Turț a fost înlocuit cu notarul Goja. Acesta din urmă era acuzat că în toamna anului 1918 a protestat împotriva Unirii și că a făcut parte din directoratul comunist. Notarul din Gherța Mică a fost destituit și înlocuit tot cu Goja. Aceste destituiri și amenințări veneau din partea prefectului Băltescu, care l-a destituit și pe subprefect, pe motiv că nu reușise să fie ales ca președinte al biroului central electoral din circumscripția Oaș.

S-au făcut, apoi, o serie de promisiuni de oficii. Pretorului Pop Aladar i s-a promis funcția de primpretor la Orașul Nou și funcționarului ungar Peretz, care refuzase să depună jurământul către statul român și era gata să plece în Ungaria.

În această campanie electorală au fost mobilizați toți funcționarii publici, "*degradând astfel în modul cel mai rușinos de slujbașii statului la rolul de agenți electorali*". Și funcționarii de la consilieratul agricol au fost mobilizați și împărțiți la secțiile de votare și se dădea exemplul lui Vicaș, Drăgan etc. Ei stăteau între alegători și le arătau deciziile consilieratului agricol referitor la arendările forțate din diferite comune și amenințându-i pe alegători că dacă nu vor vota cu candidatul guvernului "*toate decisele acele nu se vor mai aplica și chiar pământul care l-au căpătat li se va lua înapoi*". Le mai arătau legea agrară semnată de către primul ministru Al. Averescu, spunându-le că dacă va veni Al. Vaida Voevod înapoi ca prim ministru le va lua pământul⁴⁵.

Abuzurile guvernului în această campanie electorală în circumscripția Oaș reies și din două telegrame trimise de către corespondenții ziarului "Patria". Astfel, într-o telegramă datată 17 septembrie 1921 se afirmă următoarele: "*În circumscripția Oașului, alegerea se face cu concursul public al jandarmilor dlui Averescu. Adunările partidului național sunt împrăștiate de jandarmi ei înconjoară casele alegătorilor și a preoților ca împănății de pe vremea lui Tisza*", iar în a doua telegramă datată 18 septembrie, se spune că este vorba de casa "*vrednicului*" protopop Damian din Negrești, care a fost înconjurată de jandarmi, în timp ce populația s-a adunat să asculte discursul candidatului P.N.R.⁴⁶.

Așadar, în acest mod au decurs și alegerile parțiale din circumscripția electorală a Oașului, alegeri care au dovedit faptul că județul Sătmar rămânea, în continuare, un fief important al P.N.R. și că doar cu intervenția directă a guvernului și aparatului administrativ local se puteau câștiga și aici mandate de deputați sau senatori. Însă, din păcate aceste intervenții devin o tradiție în perioada interbelică și premierul care era desemnat să formeze noul guvern organiza noi alegeri, pe care le și câștiga, cu orice preț, excepție făcând alegerile parlamentare din anul 1937.

În concluzie, se poate afirma faptul că perioada 1919-1920 a fost una fărâmițată din punct de vedere politic. Există unele diferențieri și în ceea ce privește alegerile parlamentare din noiembrie 1919 și iunie 1920. Dacă la primele P.N.R. a deținut monopolul politic în Transilvania, la cele din 1920 se poate

⁴⁴ Din aceste documente reiese faptul că Ioan Doboși a fost înlocuit din propunerea de candidat al P.N.R. de către unchiul său Andrei Doboși

⁴⁵ *Patria*, nr. 212, 12 septembrie 1921

⁴⁶ *Ibidem*, nr. 211, 21 septembrie 1921

*Organizația Partidului Național Român din Județul Sătmar și
Primele Două Alegeri Parlamentare de După Marea Unire (Noiembrie 1919 și Iunie 1920)*

observa o divizare a electoratului. Acum pătrund în Transilvania, mai puternic, și partidele din vechiul Regat. La alegerile din iunie 1920 Partidul Poporului, partid de guvernământ, a fost acuzat de o serie de abuzuri și ingerințe, nemaîntâlnite în Transilvania din perioada austro-ungară.

Cu toate că alegerile din anul 1920 au fost câștigate, la nivel național, de către partidul de guvernământ, multe organizații ale P.N.R., printre care și cea amintită în prezentul studiu, au rămas fiefuri electorale ale acestui partid istoric transilvănean.

Silviu Dragomir - Artizan și Istoric al Marii Uniri

Arhimandrit dr. Emanuil Rus
Stareț al Mănăstirii "Sfinții Apostoli
Petru și Pavel" Bixad

Silviu Dragomir, unul dintre cei mari istorici români, și-a pus cu abnegație și devotament talentul, puterea de muncă și inteligența în slujba unor înalte idealuri ale țării sale, stabilind adevărul în legătură cu o serie de evenimente complexe și uneori confuze din viața poporului român, probându-l cu documente pe care nu le poate contesta niciun om bine informat și de bună-credință. Erudit de renume, "a fost un militant în sensul unor autentice aspirații naționale, un apărător al suveranității și integrității teritoriale a României, pentru care luptase în tinerețe alături de Goldiș, ca secretar al Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia. Acesteia i-a și dedicat pagini memorabile, îndreptățite și corecte sub aspect istoric. Desigur, ca istoric participant, a dispus adeseori accentele în raport cu concepția politică de care fusese animat, uneori, poate exagerând sub aspectul terminologiei și al metodologiei, dar întotdeauna corect cu sine și cu poporul căruia i-a aparținut". (Pompiliu Teodor, *Silviu Dragomir*, în "Tribuna", Cluj-Napoca, XXX, 1998, nr. 10). Fiind "format în ambianta pozitivismului și a tradițiilor istoriografiei ardelen, ce a îmbinat scrisul cu militantismul, Silviu Dragomir a slujit, prin scrisul istoric, idealul național, încă din faza începuturilor, angajându-se în marea dezbateră din istoriografia începutului nostru de secol cu lucrări fundamentale consacrate fenomenului național. Fără a ne referi la opera sa istorică din perioada începuturilor, vom remarca doar incidența ei cu fenomenul politic și angajarea nedisimulată în slujba idealului național, anunțând pe militantul pentru făurirea statului național unitar, pe viitorul secretar al Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia și al Consiliului Dirigent". (Nicolae Bocșan, *Silviu Dragomir, istoric al revoluției de la 1848*, în "Tribuna", 1989, nr. 36).

S-a născut la Gurasada, în județul Hunedoara, la 13 martie 1888 în familia notarului Simion Dragomir, care era și membru al Adunării Eparhiale a Mitropoliei Sibiului. Școala primară o parcurge în comuna vecină, Ilia, absolvind-o cu calificativul *excelent*. Se înscrie apoi la Gimnaziul Românesc din Blaj, de unde, după terminarea primelor două clase, se transferă la Gimnaziul Național Sârbesc din Novi Sad, ale cărui cursuri le încheie, cu rezultate excepționale, în anul 1905. Este acceptat apoi ca student la Facultatea Teologică a Universității din Cernăuți, promovând cu mult succes, în anul 1909, examenul de licență și înscriindu-se în același an la doctorat, în anul următor obținând titlul de doctor în teologie. În toamna anului 1909 îl găsim student al Facultății de Filozofie a Universității din Viena, ale cărei cursuri le frecventează, probabil din motive de ordin financiar, doar în intervalul octombrie 1909 – februarie 1910, dar în acest timp reușește să extragă din arhivele numeroase date referitoare la istoria românilor, pe care le va valorifica într-o lucrare de mare importanță pentru noi – *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, apărută la Sibiu în două volume în anul 1920 și, respectiv, 1930. În ciuda faptului că și-a făcut studiile universitare la Cernăuți, un centru cultural cu evidente afinități habsburgice, și a scurtei sale perioade vieneze, Silviu Dragomir n-a agreat niciodată politica națională a imperiului, o bună parte din studiile și cărțile sale vând un puternic caracter antihabsburgic.

În anul 1910 Silviu Dragomir primește o finanțare din partea Consistoriului Arhidiecezei Sibiului pentru a întreprinde cercetări referitoare la istoria românilor din Transilvania în arhivele de la Belgrad și Karlowitz, cu care ocazii adună un prețios material documentar, care va fi, parțial, valorificat în studiul *Corespondența episcopului Gherasim Adamovici și mișcarea de emancipare a clerului și a poporului românesc în 1791* (Sibiu, 1911). În același an Arhiepiscopia Sibiului îi acordă o bursă pentru aprofundarea studiilor teologice și de slavistică la Academia Duhovnicească din Moscova. Nu cunoaștem cu exactitate ce cursuri a frecventat Silviu Dragomir în cadrul acestei prestigioase instituții de învățământ teologic superior, cert este, însă, faptul că, în perioada șederii sale la Moscova, marele nostru istoric a cercetat asiduu Arhiva Ministerului de Externe al Rusiei, unde a descoperit numeroase documente care pun în lumină secvențe

deosebit de interesante din istoria relațiilor românilor ortodocși din Ardeal cu Rusia în perioada frământărilor politice și religioase din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea. Dintre lucrările lui Silviu Dragomir care au avut la bază acest material amintim: *Clerici români peregrini în Rusia* (București, 1912), *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, (București, 1912), *Contribuții la istoria românilor ardeleni cu rușii* (București, 1910), *Relațiile bisericesti ale românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII* (Sibiu, 1914).

Începând cu data de 11 iulie 1911, Silviu Dragomir este numit profesor suplinitor de *Istorie bisericească, Religie și Limba română* la Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu, iar din anul 1913, printr-un decret semnat de însuși mitropolitul Ioan Mețianu, profesor titular definitiv. Istoricul își desfășoară aici activitatea didactică până în anul 1919, când se transferă la Universitatea Daciei Superioare din Cluj, ca profesor la *Catedra de istorie a sud-estului european* din cadrul facultății de Litere și Filosofie. În toată această perioadă a publicat numeroase studii, articole și lucrări de mare întindere, grație cărora, la 26 mai 1916, devine membru corespondent al Academiei Române, la vârsta de doar 28 de ani. Va continua să scrie, să cerceteze fiind recunoscut în scurt timp drept o personalitate de seamă a vieții științifice românești și ales, la 25 mai 1928, membru titular al Academiei Române în cadrul Secțiunii Istorice.

În activitatea științifică a lui Silviu Dragomir se pot distinge câteva direcții și teme importante, cărora le-a rămas fidel întreaga viață. Una dintre ele este cea dedicată legăturilor religioase ale românilor transilvăneni cu Serbia și Rusia în contextul luptei pentru apărarea ortodoxiei de la sfârșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. În seria lucrărilor pe această temă se includ, alături de cele menționate mai sus, următoarele: *Nedreptățirea elementului ortodox în Ardeal* (București, 1930), *Din istoria luptelor noastre pentru ortodoxie* (București, 1911), *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei. Documente apocrife privitoare la începutul unirii cu catolicismul roman (1697-1701)*, București, 1963, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei* (București, 1962).

O altă preocupare științifică importantă a lui Silviu Dragomir este legată de punerea în lumină a romanității sud-dunărene și a relațiilor slavo-române. Lucrările pe această temă: *Vlahii în Serbia în secolele XII-XIV* (Cluj, 1922), *Vlahii și morlacii. Studii de istoria românismului balcanic* (Cluj, 1924) *Originea coloniilor române din Istria* (București, 1924), *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu* (București, 1959), *Câteva urme ale organizației de stat slavo-române* (Cluj, 1921), *Fragmente din cronica sârbească a lui George Brancovici* (Cluj, 1923) etc. îl consacră ca pe unul dintre cei mai competenți specialiști în domeniu.

În istoriografia românească Silviu Dragomir s-a impus, de asemenea, ca unul dintre cei mai autoritari specialiști în Revoluția de la 1848, despre care a scris o mulțime de studii, articole și monografii. Amintim doar câteva dintre acestea: *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849* (volumele I-II, Sibiu, 1944; volumul III, Cluj, 1946; volumul V, partea I, Cluj, 1947), *Avram Iancu* (București, 1924 și 1965), *Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-1849* (București, 1928), *Un precursor al unității naționale: profesorul ardelean Constantin Romanul Vivu* (București, 1929), *Tratatulele româno-maghiare din vara anului 1849* (Cluj, 1949) etc.

Silviu Dragomir a scris multe articole dedicate minorităților etnice din România, politiciii minoritare a statului român, arbitrajului de la Viena, precum și problemelor Transilvaniei și în general ale românilor în concepția cercurilor conducătoare maghiare și în a celor imperiale.

Alături de activitatea științifică prodigioasă și de cea didactică, prin care și-a câștigat un renume european, Silviu Dragomir s-a implicat cu multă pasiune și competență în viața politică a Transilvaniei, dovedindu-se a fi tipul savantului angajat, care, animat de profunde sentimente patriotice și înțelegând în mod superior cursul istoriei, a participat la toate evenimentele care au marcat evoluția României în prima jumătate a secolului al XX-lea. La vârsta de douăzeci și patru de ani se avântase deja în iureșul luptei pentru realizarea unității naționale, semnând, alături de o serie de intelectuali transilvăneni de marcă, declarația de unificare a Partidului Național Român, fiind conștient că un astfel de gest va contribui la consolidarea politică a românilor, constituind o platformă eficientă în înfăptuirea Marii Uniri. Este bine cunoscut faptul că Silviu Dragomir a fost în permanență preocupat de "istoria românilor din Transilvania

din timpul odiosului imperiu dualist austro-ungar, care i-a privat pe români de drepturi politice și a încercat să le impună limba maghiară și să le maghiarizeze numele pentru a-i desnaționaliza". (Nicolae Stoicescu, *100 de ani de la nașterea istoricului Silviu Dragomir (1888-1988)*, în "Revista de istorie", tom 41, 1988, Nr. 4).

Împreună cu Octavian Goga, Ioan Lupaș, Ilarie Chendi, Octavian Tăslăuanu, Silviu Dragomir făcea parte din generația nouă de oameni de cultură și politicieni, care s-au afirmat în Ardeal începând cu al doilea deceniu al secolului al XX-lea. Aceștia "cunoscuți sub denumirea de *tinerii oțeliți*, partizani ai sloganului *prin noi înșine*, urmăreau promovarea interesului național românesc global, respingând dialogul politic româno-maghiar, federalismul și mitul bunului împărat". (Lucian Boia, *Contribuții privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în anii 1910-1914*, în "Studii", 1972, Nr. 4, p. 794). Orientarea unionistă, profund naționalistă a lui Silviu Dragomir nu a fost pe placul oficialităților maghiare, care au dispus monitorizarea acestuia și anihilarea oricăror încercări ce vizau direct sau indirect unirea Transilvaniei cu România, venite mai ales din partea intelectualilor români animați de adânci simțăminte patriotice. Credem că declararea vacantă, în anul 1916, de către Consistoriul din Sibiu a catedrei de *Istoria bisericii* de la Institutul Teologic-Pedagogic, ocupată prin concurs de Silviu Dragomir, se încadrează în politica de intimidare și de șicanare a celor care doreau emanciparea românilor ardeleni și scoaterea Ardealului de sub stăpânirea maghiară. Desigur că profesorul, devenit între timp membru al Academiei Române, protestează vehement împotriva acestui abuz, apelând la argumente logice care au dus la anularea deciziei ilegale luate de forul confesional tutelar al instituției de învățământ sibiene.

Ca istoric și om politic, Silviu Dragomir a văzut în mărețul eveniment de la 1 Decembrie 1918 o împlinire firească a unor aspirații majore ale națiunii române, puse cu suficientă acuitate încă de frunțașii Revoluției de la 1848. De altfel, întreaga generație de intelectuali devotați ideii unirii de la 1918 a căutat și a găsit, fără eforturi prea mari, suficiente elemente de continuitate în ceea ce privește apariția, consolidarea și evoluția ideii de unitate națională în concepția și faptele mărețe de arme ale marilor domnitori români, iar în ceea ce îl privește pe Silviu Dragomir, toate acestea s-au sintetizat într-o concepție clară asupra istoriei înseși, concepție generatoare nu doar de idei și principii moderne, ci dătătoare și de îndemnuri la acțiuni concrete. Tocmai de aceea tânărul istoric nu a ezitat niciun moment să îmbrace "armura de agitator cu puternice resurse, mobilizând masele populare în direcțiile istorice ale palpitantului moment" (Ioan Clopoțel, *Amintiri și portrete*, Timișoara, 1973, p. 195).

În anii premergători evenimentului de la 1918, Silviu Dragomir se numără printre cei mai activi și hotărâți unioniști desfășurând "o acțiune energică în vederea îndeplinirii aspirației de veacuri a românilor de pretutindeni: realizarea statului român unitar". (Mircea Păcurariu, *O sută de ani de la nașterea istoricului Silviu Dragomir (1888-1988)*, în "Mitropolia Ardealului", anul XXXII, nr. 2, Sibiu, 1988), făcând parte din Consiliul Național Român, organism care a jucat un rol hotărâtor în pregătirea Unirii de la 1 Decembrie 1918. Un episod semnificativ în această direcție l-a constituit întemeierea, alături de colegii săi de la Institutul Teologic-Pedagogic din Sibiu, Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului, și Ioan Broșu, a ziarului *Gazeta poporului*, în care cei trei au publicat mai multe articole ce urmăreau crearea în rândul populației românești din orașele și satele Transilvaniei a unei atmosfere profund unioniste și a unei stări de așteptare lucidă, rațională și sigură a marelui eveniment. Activitatea din jurul *Gazetei poporului* a generat nemulțumire și neliniște în rândul autorităților austro-ungare, care l-au determinat pe mitropolitul Vasile Mangra, membru al Dietei de la Budapesta, să ia măsuri față de implicarea politică a celor trei tineri teologi. Așa se face că, la dispoziția mitropolitului, arhimandritul Eusebiu Roșca, director seminarial, și asesorul-șef Lazăr Triteanu îi anchetează pe Ioan Broșu, Nicolae Bălan și Silviu Dragomir, insistând asupra incompatibilității unei astfel de implicări politice cu statutul de profesori seminariști al acestora, mai ales în împrejurările în care Ardealul se afla în faza unor reale frământări. Credem că unele formulări din adresa mitropolitului i-au fost impuse "de la centru", căci cum altfel un înalt ierarh ortodox român ar fi putut afirma că "în urma nefericitului război...România s-a ridicat în contra monarhiei și a patriei noastre"?(Cf. *Arhiva Arhiepiscopiei Sibiului, Dosar III, Documentul nr. 4 din 1918*). Cei trei profesori nu s-au lăsat intimidați, ci, dimpotrivă, au făcut trimitere la libertatea de gândire și de exprimare, care "reprezintă

sufletul unui scriitor sau al unui om de știință" (*Ibidem*) și, ignorând decizia Consistoriului Arhiepiscopiei Sibiului din 16 ianuarie 1918, și-au continuat colaborarea la *Gazeta poporului*, publicând tot mai multe "articole sau știri cu caracter politic, care aveau menirea să țină trează încrederea în biruința finală și să pregătească drumul spre actul epocal de la 1 Decembrie 1918". (Mircea Păcurariu, *op. cit.* p. 116). Dintre materialele de importanță covârșitoare pentru săvârșirea Marii Uniri apărute în *Gazeta poporului* amintim *Declarația politică de autodeterminare*, elaborată de așa-zisul Comitet Național de Zece (guvernul "din umbră" al românilor transilvăni) la 12 octombrie 1918 în casa lui Aurel Lazăr din Oradea, *Hotărârea Comitetului Executiv al Partidului Național Român*, "prezentată de Alexandru Vaida-Voievod în Parlamentul de la Budapesta, prin care se contesta guvernului ungar orice drept de amestec în problemele românilor transilvăneni", (Mircea Păcurariu, *op. cit.* p. 116), precum și *Chemarea adresată românilor de Comitetul din Sibiu al Partidului Național Român*, din care făceau parte o serie de intelectuali de seamă, printre care se numărau Silviu Dragomir, Ioan Broșu, Nicolae Bălan și Ioan Lapedatu, Nicolae Ivan, Octavian Rusu. (*Ibidem*). În numărul din 8 decembrie, *Gazeta poporului* publică un reportaj amplu și consistent în care sunt prezentate în mod detaliat evenimentele ce au avut loc în acea memorabilă zi de 1 Decembrie 1918, când visul de veacuri al românilor a devenit o realitate.

Silviu Dragomir s-a implicat cu mintea, cu inima și cu sufletul în absolut toate acțiunile care au premers Unirii de la 1 Decembrie 1918, fiind unul dintre cei mai fervenți susținători ai unirii necondiționate a Transilvaniei cu România. De aceea, atunci când, cu câteva zile înainte de 1 Decembrie 1918, se lansaseră tot felul de zvonuri, conform cărora Transilvania ar urma să beneficieze, după unirea sa cu România, de o oarecare autonomie sau că ar exista și o variantă a divizării acesteia după modelul elvețian, asupra căreia fruntașii politici din Arad nu și-au spus cu claritate punctul de vedere, Silviu Dragomir împreună cu Ioan Broșu, personalități intransigente și responsabile, care nu erau dispuse să accepte negocieri subterane referitoare la soarta națiunii, au adunat în timp record 30.000 de semnături pe un memoriu, care stipula în mod imperios unirea pe vecie și fără nicio condiție. Zvonurile acestea alarmante nu s-au confirmat, așa că nu a mai fost cazul ca, înainte de Marea Adunare de la Alba-Iulia, să se apeleze la memoriul amintit, dar "atitudinea lui Silviu Dragomir rămâne un document elocvent al bunelor și luminoaselor sale intenții, al vigilenței pentru ca actul măreț al unirii să nu fie întunecat de nicio umbră, de nicio incertitudine". (Ion Clopoțel, *Amintiri și portrete*, Editura Facla, Timișoara, p. 202).

La Marea Adunare de la Alba-Iulia, istoricul Silviu Dragomir a fost delegat oficial din partea presei românești din Transilvania, în care calitate "a luat cuvântul la conferința preliminară din 30 noiembrie, arătând că singura cale pe care trebuie s-o urmeze românii transilvăneni era unirea necondiționată cu cei de dincolo de Carpați". (Mircea Păcurariu, *op. cit.* p. 117). A doua zi, pe 1 decembrie, Silviu Dragomir s-a adresat celor 100.000 de delegați ai românilor din Ardeal, prezenți pe câmpul lui Horia, fiind "cel mai tânăr dintre cei ce au cuvântat în fața poporului, iar cuvântarea sa a fost dintre cele mai limpezi și curgătoare, plină de entuziasm comunicativ". (Eugeniu Speranția, *Figuri universitare: Silviu Dragomir*, în "Steaua", nr. 11, 1966). În aclamațiile celor prezenți, a fost ales secretar al adunării, iar apoi în Marele Sfat al Națiunii Române, care era format din 212 membri. A doua zi, când s-au stabilit responsabilitățile în cadrul Marelui Sfat al Națiunii, Silviu Dragomir a fost ales secretar al acestui organism, toate acestea dovedind imensa autoritate și popularitate de care se bucura nu doar în rândul marilor unioniști, ci și printre oamenii simpli care începuseră de mul să-l perceapă ca pe un adevărat patriot și luptător intransigent pentru interesele tuturor românilor. Marea Adunare de la Alba-Iulia a ales Consiliul Dirigent, "un fel de fel de guvern provizoriu și provincial al României transcarpatice, alcătuit dintr-un număr de cincisprezece miniștri șefi de resort" (Eugeniu Speranția, *op. cit.*, p. 43), care urma să ia măsurile necesare, specifice fiecărui domeniu de activitate în vederea grăbirii reintegrării administrative a Transilvaniei în România. În Consiliul Dirigent, Silviu Dragomir a ocupat funcția de director pentru învățământul superior din cadrul Resortului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor. A fost ales totodată șef al birului de presă al Consiliului Dirigent, funcție pe care a deținut-o până în anul 1919, când integrarea Transilvaniei a fost considerată încheiată, iar organismele implicate în acest act și-au încetat activitatea.

Iată, așadar, ce prezență activă, utilă și necesară a avut Istoricul Silviu Dragomir în procesul de pregătire, organizare concretă și de derulare a Unirii de la 1 Decembrie 1918. După înfăptuirea ei, istoricul patriot a continuat, o vreme, să colaboreze la *Gazeta poporului*, fiind preocupat de consolidarea unirii și de asigurarea unei reveniri firești a Ardealului în matca strămoșească a românismului. Întreaga lui participare la acțiunile legate de Marea Unire au purtat pecetea unui patriotism fierbinte, al unui devotament fără margini și necondiționat față de țară, dar și al unui raționalism susținut pe de o parte de conștientizarea responsabilității pe care o are adevăratul intelectual față de neam și față de posteritate, iar pe de altă parte de înțelegerea corectă a evenimentelor ce se petreceau pe plan european și mondial.

La împlinirea unui sfert de veac de la Marea Unire, pe care, alături de cei mai luminați intelectuali ardeleni a pregătit-o cu pricepere și responsabilitate și al cărei actant principal a fost, Silviu Dragomir a publicat un studiu care va rămâne pentru totdeauna lucrarea de referință, care a surprins într-un mod obiectiv, profesionist, dar și fără menajamente raporturile românilor transilvăneni cu autoritățile maghiare și imperiale, incapacitatea instituțiilor de la Budapesta și Viena de a înțelege mersul vremurilor, cantonarea lor într-o zonă în care contau doar interesele și pozițiile propriilor națiuni, românilor refuzându-li-se cu obstinație nu doar dreptul la autodeterminare, ci și pe acela la demnitate și libertate. Este vorba despre *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, apărută la Sibiu, în Editura Astrei, în anul 1943 și considerată drept una dintre cele mai rezistente contribuții la istoriografia națională. Iată ce scria în anul 1983 despre acest studiu istoricul clujean Pompiliu Teodor: "*Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei* reprezintă în bibliografia unirii un moment reprezentativ. Deși numărul de pagini ne indică un studiu (lucrarea are 30 de pagini – *n.n.*), densitatea lui problematică și exemplaritatea construcției fac din schița istoricului punctul de plecare pentru istoria unirii. Cunoscând în profunzime mersul evenimentelor, Dragomir a reconstituit întregul proces istoric desfășurat în societatea românească în preajma Marii Adunări de la Alba-Iulia. Lucrarea este relevantă pentru succesiunea evenimentelor, pentru discuțiile purtate care au dus la fixarea pozițiilor și, în ultimă analiză, la hotărârea de unire. Însemnătatea contribuției este de excepție, fiindcă lămurește rolul diferitelor personalități sau grupuri politice, dar mai cu seamă indică drumul spre istoria desăvârșirii statului național". (Pompiliu Teodor, *Silviu Dragomir, istoric al unității naționale*, în "Tribuna", nr. 47, 1983). Studiul în discuție este o magistrală reconstituire a situației în care se aflau românii din Transilvania, care "sute de ani au tânjit într-o configurație politică străină de rosturile ei firești. Supusă coroanei ungare într-o epocă ce nu se poate stabili cu precizie, ea (Transilvania – *n.n.*) nu s-a putut încadra niciodată pe deplin în ideea imperiului maghiar. Caracterul ei etnic a rămas preponderent românesc de-a lungul veacurilor, deși noua stăpânire s-a străduit a se înfige în solul ei, nu numai prin forță politică, ci și prin așezări de coloniști și prin organizarea de instituții feudale, care au exclus pe români de la viața de stat". (Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la unirea Transilvaniei*, p. 3). Silviu Dragomir spune în studiul său adevăruri care, fără îndoială, au supărat și, poate, mai continuă să supere, dar el a pornit de la ideea că națiunile sunt egale și că nedreptăților strigătoare la cer făcute românilor ardeleni de către stăpânirile străine trebuia să li se pună capăt odată și odată, cu atât mai mult că secolul al XX-lea s-a dorit un secol al națiunilor suverane, libere și stăpâne pe destinele lor, iar opoziția îndârjită a stăpânitorilor nelegitimi trebuia considerată perimată și anacronică. Silviu Dragomir nu se sfiește să spună în studiul său răspicat că "principii unguri din Transilvania de sub suzeranitatea turcilor au desăvârșit opera de spoliare a poporului românesc", că "servituțele impuse țaranului nostru nu cunosc măsură, în această perioadă neagră, iar persecuțiile religioase de aici duc pentru întâia dată faima suferințelor, pe care românii le suportă cu resemnare sau cu scrâșnire de dinți". (*Ibidem*). În studiul său Silviu Dragomir face o analiză obiectivă, critică și profesionistă a situației politice din Europa, surprinzând cu acuitate punctele nevralgice ale stăpânirii austro-ungare, arătând că România nu a încetat nicio clipă să-și revendice Ardealul rupt în mod arbitrar din trupul ei. Dimpotrivă, subliniază marele nostru istoric, regatul României, lipit strâns de teritoriul Transilvaniei, îi învăluia hotarele, "supraveghindu-i pulsul și pregătindu-i reintegrarea în unitatea politică a neamului". (*Ibidem*, p. 4). Silviu Dragomir insistă asupra solidarității românilor din perioada premergătoare Marii Uniri, scoate în evidență maturitatea politică a liderilor unioniști și evidențiază cu tărie faptul că "generația de atunci a românilor ardeleni are meritul incontestabil că a fost pregătită pentru rolul

ce i l-a rezervat istoria". (*Ibidem*, p. 10). Fără îndoială că la toate acestea se adaugă apariția unor lideri de-a dreptul providențiali, care au știut cum și când să acționeze, fiind capabili de orice sacrificiu.

Silviu Dragomir - Artisan and Historian of the Great Union

Abstract

Silviu Dragomir, one of the great Romanian historian has put his talent with dedication and devotion, strength and intelligence work in the service of high ideals of his country, establishing the truth about a series of complex and sometimes confusing events of Romanian people's life, proving it with documents that any man well informed couldn't denied. Renowned scholar, was a militant, a defender of the sovereignty and territorial integrity of Romania, for that fight in his youth nearby Goldis, as secretary of the Grand National Assembly from Alba Iulia.

Silviu Dragomir wrote many articles devoted to the Revolution of 1848, south – danubian romanity and Slavo-Romanian relations, ethnic minorities in Romania, the Romanian state minority policy, the Vienna arbitration, and general problems of the Romanians of Transylvania. But mostly he was an active participant of the union, was involved with mind, heart and soul in absolutely all actions that preceded the Union of December 1, 1918, being one of the most fervent supporters of unconditional union of Transylvania with Romania .

Anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană și Unirile Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România. Priviri comparative, perspectivă și retrospectivă istorică

Dumitru Suciu

Anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană a încheiat în multe privințe secolul al XIX-lea, i-a rezolvat doleanțe și probleme de fond, a tranșat dileme și dispute vechi și a inclus într-o nouă geopolitică 115 milioane de europeni, din care 24 milioane erau minoritari, raportul dintre aceștia și majoritari fiind în general de 1 la 5, cu unele variații ca de pildă în cazul Poloniei și Cehoslovaciei 1 la 3 și în cel al României de 1 la 4. După unii acest proces uriaș era sau părea să fie pus în mișcare, în primul rând de forțele din adâncuri, de forțele morale și materiale ale mulțimilor majoritare ce constituiau națiunile moderne, dinamice și fortificate în realizarea destinului lor politic și statal ce pătrundeau în testurile și deciziile diplomației prin principiul autodeterminării naționale în virtutea căruia fiecare popor avea dreptul să-și aleagă liber suveranitatea de stat și condițiile în care sau sub care doreau să trăiască. Acesta a fost adesea completat cu principiul dreptului de rezistență, ce implica un element în plus, și anume, datoria națiunilor cucerite, conștiente, înzestrate cu spirit politic și național evoluat la nivelul și cotele anului 1918, de a zdrobi opresiunea și vechile state ale cuceritorilor și ocupanților de pretutindeni, exact în momentul când asemenea tăieri de nod gordian și evenimente de anvergură deveneau permissive și ajungeau pe masa de operație a istoriei.

Alte principii își făceau loc cu impetuozitate. Acestea veneau dintr-o lume nouă și propuneau unei lumi vechi, îmbătrânite sau considerate a fi ca atare, și poate și uimite, ca statele mici și mijlocii, independența și integritatea lor teritorială să fie respectate în mod egal cu cele ale națiunilor mari și puternice, coalițiile unor state sau grupuri de state împotriva altora și declanșarea unor noi războaie să fie excluse prin instituții internaționale în cadrul acelei „world save for peace and democracy”. Încep să se lămurească lucruri importante și anume, democrația pe plan național, ca și cea electorală sau parlamentară, se bazează pe număr; deci, cei ce acceptă ca just raportul de 5, 4, 3 majoritare la 1 minoritar la scara 91 milioane versus 24 milioane, ca factor esențial în noua geografie politică și ordonarea teritorială a frontierelor de stat în Europa Centrală și Răsăriteană, ca și dreptul și accesul incontestabil și indivizibil al primilor la aplicarea principiului autodeterminării naționale prin proclamarea noilor state independente sau desăvârșirea unității de stat, după caz, ce decurgea din el, sunt democrați autentici, iar cei ce-l resping nu sunt democrați. S-a afirmat din ce în ce mai mult și mai clar că în numele mulțimilor minoritare ale naționalităților, nu se poate bloca făurirea sau completarea de către majorități a statelor naționale; iar până când, în cadrul lor vor exista majorități și minorități, se va governa prin majorități, cu respectarea intereselor, proprietăților, a etniei, culturii, limbii, învățământului și confesiunilor minorităților, reprezentarea lor proporțională în organele legislative și executive de stat, principiul fiind inserat în voturile de la Chișinău, Cernăuți, Alba-Iulia, Praga și alte centre din Europa Centrală și Răsăriteană și preluat în tratatele speciale și de profil ale sistemului de la Versailles.

Anul 1918 în acest spațiu are însă consecințe și ecouri puternic resimțite în întreaga perioadă interbelică și postbelică când, în primul caz, statele învingătoare și perdante și, colateral, prietenii și inamicii voturilor din 1918 și ai Sistemului de la Versailles se confruntă politic, diplomatic și militar, într-un climat european contursionat, dominat de multe și diverse nostalgii, subtil manevrate de mari puteri interesate. În acest context realizările anului 1918 sunt distruse sau diminuate, pentru a fi revitalizate cu unele ajustări la începutul perioadei postbelice, care la rândul lor vor influența și vor impregna ecouri, modificări, realizări și răsturnări de situații în istoria recentă sau a zilelor noastre. Practic vorbind, anul 1918, dacă preia și rezolvă sau extinde realizările și sensurile unor transformări din 1859, 1866, 1877/8, 1881, cunoaște momentele lui de mărire și decădere, de continuitate și discontinuitate, de ajustări și reajustări, ceea ce ne determină să afirmăm că nu-l putem înțelege pe deplin și nici să-i evidențiem sau să-i măsurăm dimensiunile într-un sens sau altul dacă nu punem în ecuație situațiile și modificările survenite în

anii 1939 – 1941, 1945 – 1947 și după 1989 – 1991, când s-au deschis perspectivele pentru completarea aceluși ciclu lung al istoriei care a fost, este și va fi Europa Unită. Privit din această perspectivă anul 1918 depășește cu mult limitele, pragurile sau definiția de eveniment istoric de importanță majoră, fiind el însuși un proces istoric de sinteză, realizată de evoluția acestui spațiu european de-a lungul secolelor al XIX-lea și al XX-lea. *Este deci un an care nu începe și nu se termină atunci.*

Intrarea în război a SUA ca stat asociat Antantei în 1917 a venit ca o ploaie mănoasă după o secetă îndelungată și păguboasă, și victoria acesteia din 1918, primirile entuziasmate ale președintelui Woodrow Wilson, forța cu care a penetrat principiul autodeterminării naționale nu numai la învingători, dar și la unele state și națiuni învinse au dimensionat personalitatea în psihologia colectivă care l-a privit și definit ca un fel de al doilea „Mesia” sau „Arbitru Suprem” la Conferința de Pace; spre el s-au îndreptat multe speranțe și acest aspect a fost puternic relevat în bibliografia istorică de specialitate. Fără a diminua rolul și locul avut de acest factor în trasarea noii geografii politice din Europa Centrală și Răsăriteană sau intențiile benefice de a organiza instituțional și la nivel internațional o lume mai adecvată și mai deschisă pentru sau spre pace și democrație, am simțit nevoia să ne întrebăm mai mult sau mai puțin retoric: lumea veche, Europa și diplomația ei, câteodată privită de sus sau cu rezerve de Casa Albă, era atât de bătrână sau de îmbătrânită în inovații sau înnoiri din domeniul democrației naționale sau internaționale, încât era nevoită să învețe și să aplice numai și numai lecțiile venite și predate de peste mări și oceane de americani, fără să dețină idei, soluții sau chiar să atingă și să realizeze unii pași importanți în această direcție care i-a dovedit capacitatea și abilitatea de a-și face ordine în propria ogradă?

În afară de faptul că ideea făuririi unei lumi mai sigure pentru pace și democrație se întâlnește peste timpuri cu principii exprimate de unii europeni de talia lui Emmanuel Kant și Jean Jacques Rousseau și a altora și peste faptul că înșiși „founders fathers” s-au inspirat din ideologia europeană de la John Locke la Montesquieu, propunerile americanilor William Ladd (1778 – 1841) și Elihu Burrit (1810 – 1879) pentru înființarea unui Congres al Națiunilor menit să funcționeze în sensul conservării unei păci universale, au fost apreciate și acceptate de mulți membri ai elitei intelectuale și politice europene. Aceștia împreună cu unii americani organizează la mijlocul secolului al XIX-lea Congresele Amicilor Păcii, unde se enunță idei și principii de mare rezonanță democratică omagiate și respectate în perioada interbelică de la tribuna Adunării Generale a Ligii Națiunilor de Aristide Briand și aplicate pe faze și trepte de mulți alți oameni de stat din perioada postbelică.

La Congresul Amicilor Păcii de la Paris, întrunit în mai 1849, Victor Hugo, partizan convins al făuririi Europei Unite, lansa un apel pe măsura geniului său când afirma: „Va veni o zi în care aceste două grupări imense, Statele Unite ale Americii și Statele Unite ale Europei, plasate una în fața celeilalte, întinzându-și mâna pe deasupra mărilor, schimbându-și produsele, comerțul, industria, artele și geniile, defrișând globul, colonizând deșerturile, ameliorând creația sub privirile Creatorului și combinând întregul, va obține fericirea tuturor prin cele două forțe infinite: fraternitatea oamenilor și puterea lui Dumnezeu”. În iunie 1848 din Congresul de la Praga se lansează un apel spre federalizarea Europei iar programele națiunilor nemaghiare și negermane majoritare propun între 1848 – 1851 federalizarea sau elvetizarea Monarhiei Habsburgice care cu această structură, situată la mijlocul conținutului, ar fi putut să constituie un pas important spre acest scop, fenomen receptat ca atare și de unii democrați din Europa Occidentală. Sinteza de gândire euro-americană sau euro-atlantică amintită anterior era însă mai aproape de cer decât de pământ în acei ani, dar ea părea că se apropie de pământ în anii 1917 – 1918 când SUA se implică în Primul Război Mondial alături de Antantă și aliații ei.

Europa însă a operat în stil propriu modificări ale geografiei politice pe baza principiului naționalităților prin războaie și tratate când între 1859 – 1866 – 1870 – 1871 istoria italiană și germană devine a Italiei și Germaniei ca state naționale unitare și independente. Piemontul se aliază cu Franța, câștigă alături de ea victoriile de la Magenta și Solferino și Lombardia în 1859, plebiscitele din 1860 și insurecțiile garibaldiene din 1861 completează Italia cu Modena, Parma, Toscana, Romagna și Neapolul, iar Italia în această structură se aliază cu Prusia în 1866 și, deși înfrântă pe mare și pe uscat lângă insula Lissa și a doua oară la Custozza, obține Veneția, după care trupele regale italiene intră la Roma în 1870,

transformând-o în capitala noului Regat. Puternica Prusie zdrobește Austria în 1866, după ce în 1864 obține alături de ea Holsteinul și Schleswigul, o exclude momentan din lumea germană pentru a o proteja ulterior decenii de-a rândul, realizează la nord de Main prima fază a unității naționale, iar după zdrobirea Franței în 1870 – 1871 și pe cea de a doua din partea sudică, procesul fiind umbrit și supraîncărcat de anexarea Alsaciei și Lorenei și de „moștenirea” poloneză, aceste probleme rămânând să fie rezolvate în viitor tot în stil european și cu precădere prin războaie.

Înfrângerea Rusiei în 1856, desființarea protectoratului exclusiv și periculos al acesteia asupra Principatelor Române și înlocuirea lui cu garanția colectivă europeană în care fostul protector ocupă poziții egale cu Franța, Anglia, Prusia, Piemont și Imperiul Habsburgic, le asigură autonomia internă sub scutul căreia în 1859, paralel cu italienii, românii de peste Carpați realizează cu sprijinul garanților amici ce anihilează opoziția celor inamici ai principiului Unirii, Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești. Dubla alegere a lui Cuza este sprijinită de Piemont, Franța, Rusia, Prusia, Anglia; iar după înfrângerea Austriei la Magenta și Solferino este acceptată și de aceasta și de puterea suzerană Turcia, rămasă singură și izolată. Între 1859 – 1861 Cuza face naveta între cele două guverne și parlamente de la București și Iași, reunite la 24 ianuarie 1862 și în 1863 și 1864 se realizează reformele ce n-au putut fi îndeplinite în 1848 când rușii și turcii ocupă Principatele. Puterile garante inamice principiului Unirii introduc însă restricția gravă că unirea guvernamentală și legislativă este valabilă doar pe timpul vieții lui Cuza, Rusia părăsește vechea atitudine și între 1863 – 1866 manevrează să rupă Moldova de București, elaborează planuri de ocupație tripartită a Principatelor Unite, cu scopul de a reanexa Cahul, Bolgrad și Ismailul și de a redeveni țară riverană la Dunăre.

În aceste condiții se revitalizează Programul Divanurilor Ad-hoc din 1857 care a stat la baza formării României moderne mai mult decât cel din 1848. Plebiscitul și votul din Adunarea Constituantă din 1866 reiterează votul din 1857, aprobă și instalează la București Dinastia străină ereditară în persoana prințului constituțional Carol I, intrigile interne și externe cad, Principatele Unite devin în mod oficial România. De acum, istoria română sau a românilor devine istoria României ca stat modern și dinamic ce își caută și își realizează pe etape destinul. Aceasta nu mai este viageră, nu funcționează doar pe timpul vieții unui om și intră în testura diplomatică, politică și militară europeană ca o permanentă ce-și caută drumul spre realizarea destinului său național. Prinții români aleși când pe 7 ani când pe viață, dar mereu schimbați de imperiile limitrofe, n-au cunoscut ereditatea care era în măsură să atenueze convulsiile interne și să asigure o continuitate, o poziție mai solidă în exterior, au votat în 1857 și au susținut și după aceea instalarea prințului străin constituțional și ereditar, ca și prințul Cuza, conștient că fără aplicarea integrală a Programului din 1857 și aducerea unui prinț străin dintr-o mare dinastie europeană ereditară, Principatele Unite nu scăpau de marasmul în care se zbăteau pe plan intern și european. Reflectând asupra areopagului european de 7 state întrunite la Congresul de Pace de la Paris și a impactului hotărârilor sale în zonă. D. A. Sturdza afirma: „Războiul Crimeii și consecințele sale au pus în mișcare toate puterile vii ale statelor și popoarelor europene și au creat o situație foarte favorabilă pentru cei mici și slabi, apăsați de împrejurări nenorocite și înapoiați în civilizație”. Prin sinteza europeană dintre ocrotirea oferită de garanți, Franța imperială, Prusia, Italia, Anglia, și doleanțele votate de români la 1857 și 1866, când Italia se completa cu Veneția, și Austria era exclusă din Confederația Germană, acceptate prin politica faptului împlinit și de Turcia, Austria și Rusia, principiul naționalităților se dovedește a fi ireversibil și la nordul Dunării și se încadrează în noua geografie politică din acest spațiu, în armonie cu celelalte state din acest spațiu european.

România Mică nu poate obține însă independența de stat pe cale diplomatică și prin neutralitate de la puterile garante occidentale și cea suzerană și se aliază cu Rusia contra Turciei în 1877/8, obținând Dobrogea, Delta Dunării, Insula Șerpilor, Independența de stat recunoscută pe etape între 1878 – 1880 și devenind Regat în 1881. În 1878, Europa, întrunită într-un alt Congres european, la Berlin, acordă Rusiei Basarabia de Sud, pe care o luase deja la San-Stefano. Bosnia și Herțegovina intră sub administrația Austro-Ungariei, Insula Cipru sub a Angliei, tot procesul fiind controlat de marile puteri europene interesate care recunosc și Serbia și Muntenegru ca state independente și Bulgaria ca stat autonom cu unele

limitări față de deciziile Congresului de Pace de la San-Stefano, ce-i acordase un teritoriu prea mare prin deciziile singulare ale Rusiei. Regatul României, frustrat de pierderea Basarabiei de Sud, se aliază cu Austro-Ungaria și Germania contra Rusiei între 1883 și 1914, Berlinul, Bucureștiul, Viena și Budapesta urmând să se apere împreună în cazul unui atac al Moscovei.

Destinele națiunilor mici și mijlocii din Europa Centrală și Răsăriteană au fost puternic influențate de cele două mari puteri terestre, Rusia și Germania, devenită după 1879 aliata Austro-Ungariei. Polonezii își pierd statul anexat de ruși, austrieci și prusaci, letonii, lituanienii și estonii sunt încadrați în Imperiul Rus dar administrați pe plan local de baronii baltici germani, Finlanda este încadrată în Rusia, multă vreme cu o puternică autonomie de stat, cu legislație, administrație de stat și chiar armată proprie în virtutea principiului lui Alexandru I că legătura dintre Marele Ducat al Finlandei și Rusia este stabilită doar prin țar, respectat o vreme și de urmașii săi, apoi abandonat după decenii prin legile Dumei care introduc și copleșesc mica Finlandă cu funcționari ruși și-i pregătesc rusificarea. La izbucnirea Primului Război Mondial în sânul acestor națiuni apar orientări și grupuri ce manevrează tactic între marii beligeranți, unii considerând că Rusia fiind prima primejdie trebuia să te aliezi cu Germania, alții dimpotrivă, o plasează pe aceasta ca primul dușman și se orientează spre Rusia. Letonul Goldmanis formează batalioane de elită în armata imperială rusă care luptă contra Puterilor Centrale, pe când alți letoni se opun Moscovei imperiale care transferă forțat spre est țărani letoni pentru a nu fi înarmați și folosiți de germani și austro-ungari contra ei. Polonezul Dmowski la Paris orientează politica împotriva Puterilor Centrale, acasă Pilsudski și Haller contra Rusiei organizându-se un Consiliu de Regență și un guvern în Polonia Congresului de la Viena, devenită după 1831/1832 simplă provincie rusească. În scurt timp, desfășurarea evenimentelor a dovedit că polonezii, balticii nu erau nici proruși, nici progermani, ci ei înșiși, după deciderea victoriei, își vor concentra forțele pentru independența patriei lor.

În Regatul României Mici s-au conturat tot două orientări: una pentru menținerea vechilor alianțe cu Centralii, eliberarea Basarabiei, acordarea Bucovinei de către o Austrie recunoscătoare și eventual obținerea autonomiei Transilvaniei, cealaltă pentru alianța cu Antanta și eliberarea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului și Bucovinei. În 1916 tratatele politice și militare cu Franța, Anglia, Italia, Rusia duc la declanșarea Războiului de Eliberare și de Întregire Națională, în 1917 SUA se asociază cu Antanta și de fapt destinele românilor vizați sunt trecute sub cupola euro-atlantică ce se va dovedi, după lupte grele și de proporții, victorioasă contra Puterilor Centrale. Reprezentanții celeilalte orientări, prin vocea dură a lui Carp, reproșează regelui Ferdinand I, lui Brătianu și Take Ionescu politica faptului împlinit, o aventură periculoasă ce va contribui la accesul Rusiei spre Bosfor și Dardanele, fapt deosebit de periculos pentru toate națiunile din zonă iar lupta contra Hohenzollernilor pe care nu i-a mai învins nimeni de la Napoleon I încoace era iresponsabilă și pune în pericol ființa statului român. Brătianu replică că armata regală română putea fi învinsă de cea imperială germană, dar marile puteri ale Antantei erau capabile să obțină victoria împotriva acesteia și România va obține teritoriile cu majorități etnice românești din Austro-Ungaria, dând exemplul Italiei care deși înfrântă în 1866 a obținut totuși Veneția. Suveranul nu neagă primejdia rusă în viitor, dar afirmă că o Românie nu de 7 milioane, ci de 12 milioane de locuitori, va face față în condiții mai bune situației iar o Rusie prietenă ajunsă la Strâmători era preferabilă unei Rusii inamice. Tratatul din 1916 și Războiul declanșat atunci constituie faza definitivă a realizării destinului României Mici de a fi un „Piemont național al tuturor românilor” și acest fapt esențial în ultimă instanță ireversibil, în acei ani, își are continuitatea lui, în pofida sorții mereu schimbătoare a bătăliilor de pe frontul național care au impus discontinuitățile de la Focșani și Buftea – București. Antanta nu putea încuraja, nici binecuvânta săvârșirea „păcatului” semnării păcii separate de către România. Tratatul devine caduc din acest punct de vedere, dar marile puteri învingătoare iartă „păcatul”, România se ridică și este încurajată să se ridice din nou în picioare redevenind stat beligerant și asociat taberei învingătoare. Antanta menține esența și spiritul Tratatului din 1916, adică eliberarea Transilvaniei și a Bucovinei și Unirea lor cu țara, cu limitări de ordin strategic, de altfel firești, și anume frontiera cu Ungaria nu avea ce căuta la porțile Debreținului și nici cea cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven la o distanță de lovitură de tun de Belgrad. De altfel, Antanta n-a permis nici Beogradului să-și fixeze frontiera pe Mureș și să ia tot Banatul.

După Mărăști, Mărășești și Oituz suveranul reiterează în fața soldaților săi explicațiile privind motivele și rațiunile intrării statului liber în război: „Se încheie anul de când credincioși neamului am declarat război Austro-Ungariei. De atunci ne aflăm în luptă cu Germania și aliații ei. Războiul nostru nu porni din dorința de cucerire. Viața și roadele muncii voastre ne-au fost prea scumpe ca să ne fi gândit la risipa lor în scopuri deșarte. Războiul nostru este un război sfânt. A nu-l fi declarat ar fi fost o îndoită trădare: față de înaintașii noștri și față de șirul generațiilor cari vor să vie”. Regele a afirmat că în 1916 situația națională și internațională devenise de așa natură încât era cât se poate de limpede că ori România va izbuti să înfigă steagul la vest de Carpați, ori se va stinge viața românească și la est de Carpați. Suveranul a garantat că fiii și fiicele celor căzuți, ca și supraviețuitorii Războiului de Întregire și Eliberare Națională și toți cei îndreptățiți vor fi împroprietăriți, vor primi drepturi politice largi și și-a exprimat speranța că cei ce luptă pentru unitatea neamului vor avea parte de grațitudinea și recunoștința tuturor românilor care le va însoți memoria peste timpuri.

În anii neutralității americane, Woodrow Wilson mediază și propune părților beligerante pace fără victorie și fără înfrânți despre care nimeni nu știe cum, când și pe pielea cui s-ar fi semnat, dar Antanta europeană i-a atras atenția prin Nota din 10 ianuarie 1917 că nicio pace nu va fi semnată fără ca Franța să primească Alsacia și Lorena, România Transilvania, Bucovina, Banatul, Italia Trentino, Serbia teritoriile cu majorități iugoslave din Austro-Ungaria și fără reconstituirea Poloniei. SUA a declarat război numai Germaniei imperiale și militarismului ei care și a împins vasala, Austro-Ungaria, în conflict, președintele precizând că lupta nu se duce și cu poporul german pe care îl respectă. În cercuri mai restrânse afirmă că după ce acordă împrumuturi financiare enorme Antantei, aceasta fiindu-i îndatorată, SUA îi va impune condițiile ei de pace, tocmai prin statutul ei de asociat care-i va permite să-și conserve libertatea de a arbitra și de a demonstra că americanii au și alte scopuri în război decât puterile europene „bătrâne” și „egoiste”. În această fază a diplomației americane care se bate numai cu Germania, ce nu respectă libertatea mărilor și-i scufundă cetățenii, Lansing nu-l primește pe slovacul Stefanik în calitate la care ținea cel mai mult, de vicepreședinte al Consiliului Național Cehoslovac de la Paris, ci doar în aceea de ofițer al armatei „asociate” franceze. El își ceartă subordonații pentru faptul că nu l-au prevenit că Vasile Lucaciu nu este român din România, altă asociată a SUA, ci din Austro-Ungaria cu care Casa Albă nu era în război deoarece dacă ar fi știut acest lucru nu l-ar fi primit pentru a nu comite un „păcat” diplomatic. Totuși un „expert” l-a prevenit să fie atent și rezervat față de un popă catolic nesincer, „corupt”, care și-a încălcat propriul statut și celibatul și are un copil. Expertul nu știa prea multe lucruri nici despre români, nici despre statutul preoților uniți care spre deosebire de preoții catolici nu trebuiau să fie celibati.

Regele Ferdinand, retras cu armata și guvernul la Iași, i-a cerut lui Wilson să sprijine oficial unirea Transilvaniei, Banatului și Bucovinei cu Regatul, dar răspunsul tot oficial, a fost că guvernul SUA va sprijini refacerea României în frontierele din 1916 și-l va susține financiar și economic și după război.

În toamna și iarna anului 1917 și începutul lui 1918, situația României, privată de tezaurul ei de stat, având resurse secătuite, amenințată și jefuită de bolșevici care doresc să lichideze Dinastia și guvernul legal de la Iași, se agravează. Prezan și Rasoviceanu reprimă anarho-bolșevicii din Iași iar după luptele de la Galați, Pașcani și din alte locuri, trupele dominate de aceștia sunt scoase din Moldova. Bolșevicii ocupă Chișinăul,ucid unii lideri români care nu se adăpostesc la timp (Hodorogea, Mustafa), dar trupele generalului Broșteanu din Divizia XI-a, trimiși de Rege și de Brătianu în ianuarie 1918 îi alungă din oraș, Sfatul Țării proclamând în primă fază independența Republicii Moldova la 24 ianuarie, înzestrată cu guvernul condus de Daniel Ciugureanu, după care la 27 martie/9 aprilie republica și independența ei dispar prin votul aceluiași for care unește Basarabia cu Regatul României. Procesul a fost încurajat într-un spațiu geopolitic controlat de Germania și Austro-Ungaria, care mergând pe linia tradițională a împingerii României spre Răsărit și a combaterii iredentismului românesc spre Apus, urmărea să se asigure în afară de forța și puterea proprie, că Transilvania va rămâne Ungariei, întărită pe linia Carpaților cu 170 de sate, și Bucovina Austriei, România urmând să constituie și un fel de cămară sau chelar de aprovizionare cu grâne a Germaniei imperiale după modelul Ucrainei. 88 de voturi pentru, 3 contra și 36 de abțineri privind Unirea Basarabiei cu România, reflectă corect proporția etnică dintre 1.810.000 de români, 330.000 de ruși,

210.000 bulgari și găgăuzi, 75.000 de germani și 270.000 de evrei din Basarabia. Pacea de la Buftea – București, semnată de guvernul Marghiloman, era pe plan mai mic un fel de Brest – Litovsk românesc.

Independența Finlandei, deși recunoscută formal de bolșevici, este grav amenințată, deoarece Lenin și Stalin precizează că principiul independenței și autodeterminării naționale, de care au făcut atâta caz în teorie, nu trebuie să servească burgheziilor, ci doar cauzei socialismului și a clasei muncitoare. Moscova roșie prin intermediul comuniștilor finlandezi Manner și Kuusinen și al gărzilor roșii, sunt îndemnați să pună mâna pe putere, să înlăture parlamentul în care bolșevicii ieșeau mereu minoritari și să proclame intrarea Finlandei, unde staționau încă 40.000 de soldați ruși, într-o Federație de Republici sovietice. Comuniștii finlandezi și ruși declanșează un măcel intern, încercând prin teroare și frică să-și realizeze scopul. Dar, Finlanda reală și nu închipuit independentă reușește prin armata condusă de bravul baron Gustav Mannerheim ajutat de unele unități germane să reprime insurecția bolșevică internă, și intră triumfător la 16 mai 1918 în Helsinki, această zi devenind a doua zi a „Independenței”, după cea din 6 decembrie 1917. Luptele au fost grele, au durat 4 luni, după care comuniștii finlandezi luați prizonieri, considerați trădători de patrie și găsiți vinovați de jafuri, incendii și omoruri, sunt condamnați la moarte de curțile marțiale și executați (8.000 de cazuri). Estonia, autonomă la început, și-a ales un Parlament care a investit guvernul condus de Constantin Päts, dar după încercarea nereușită a unei lovituri de stat bolșevice, efectuată după modelul de la Petrograd, Parlamentul votează la 28 noiembrie 1917 ruperea oricărei legături cu statul rus. Bolșevicii ruși nu se lasă, pun imediat în funcție guvernul comunist al lui Jan Anvelt, atacă țara și-și instalează prietenul de ideologie și de clasă la Tallin. Parlamentul cere ajutor german la 28 ianuarie 1918 dar înainte de a ajunge nemții în capitală, comuniștii s-au retras din Tallin la ordinele lui Lenin și Troțki, care tratau cu Berlinul încheierea păcii; Guvernul legal este reinstalat și Estonia își proclamă formal Independența de stat. Germania nu acceptă în acest caz un stat eston independent, nici baronii baltici și etnia germană nu-l doreau, execută pe Juri Vilmus, arestează pe Päts și pe alți lideri estoni, iar cei ce au scăpat, s-au retras în exil. Estonii și letonii erau programați și înainte și după Brest – Litovsk să constituie un Ducat protejat de Kaiser, care în calitate sa de Rege al Prusiei constituise și înainte protectorul clasic al baronilor de aici. Formula este votată de un Landesrat comun întrunit la 16 februarie 1918. Congresul și Consiliul Național lituanian proclamă și el independența statului, Germania impunând și o alianță perpetuă a Lituaniei cu Berlinul. Puterile Centrale își impuneau astfel geografia politică în această zonă, instituind în majoritatea cazurilor mai degrabă state marionetă decât state cu adevărat independente.

Dinastia legală a României este salvată, în pofida propunerii de instalare pe tron a lui Iosif de Habsburg. Rămâne și un nucleu al Armatei Regale Române care protejează votul de la Chișinău și cel de la Cernăuți, dar Regele Ferdinand, Regina Maria, echipa demisă a lui Brătianu, Take Ionescu, care se strecoară și se retrage la Paris unde este trimisă sau repudiată și Misiunea Aliată, nu-și pierd speranțele în victoria finală a Antantei. Regina Maria i-a scris Regelui George al V-lea: „Englezii tăi îți vor spune cum am luptat până la sfârșit, chiar când se dăduseră învinși toți ceilalți, cum am încercat să măntuiesc ce nu se poate măntui, cum n-am pierdut niciodată nădejdea, cum eram gata să primesc orice jertfă și să înfrunt orice primejdie. Dar totul a fost în zadar. Norocul a fost împotriva noastră, nicio singură împrejurare nu ne-a venit în ajutor. Povestea e prea lungă ca să ți-o scriu, alții ți-o vor spune, și tu, acolo departe unde e izbânda, vei putea lucra pentru noi care am încercat să luptăm pentru voi. Vei lupta și vei învinge, și în ziua biruinței să nu uiți ...”.

SUA declară după Caporetto război și Austro-Ungariei, dar dintre cele 14 Puncte, cel de-al 10-lea enunță numai principiul respectării autonomiei naționale a tuturor popoarelor Austro-Ungariei, ceea ce însemna că Washington-ul era la nivelul programelor federaliste negermane și nemaghiare enunțate în urmă cu 60 – 70 de ani; Nikola Pašić a afirmat că în acest mod Primul Război Mondial nu va fi „un război pentru a termina toate războaiele” – cum visau americanii – ci va lăsa loc altuia până când Monarhia întregă va fi destrămată. Beneș atrage atenția că nu există furie mai mare pentru oameni decât atunci când „se simt trădați de profetul lor”, iar Masaryk, aflat încă la Kiev, combate Punctul 10 într-o scrisoare adresată direct lui Wilson, pe adresa căruia sosește o replică a românilor din Paris, că autonomia propusă de el însemna de fapt dominarea exercitată de minoritatea de 19 milioane de austrieci și unguri asupra majorității de 30 de

milioane de negermani și nemaghiari. Beneș, bănuiește în plus că Wilson putea să-l influențeze și pe Lloyd George să renunțe la eliberarea până la independență a unor națiuni din Europa Centrală și Răsăriteană, iar alt ceh, Cirko Božinov califică actul ca un „eșec moral” dublat de o „greșală diplomatică și militară”. Alții constată că asemenea greșeli șochează „legenda wilsoniană” fără s-o distrugă, sperând în corectarea lucrurilor și îndrumarea lor spre independență. La 29 mai 1918 Secretariatul de Stat anunță că guvernul american a urmărit cu interes lucrările Congresului Raselor (Națiunilor) Asuprite din Austro-Ungaria de la Roma (aprilie 1918) și aspirațiile naționale ale Cehoslovaciei și iugoslavilor spre libertate au câștigat simpatia acestui guvern. Declarația înregistrează un anumit pas înainte, dar de la simpatie până la recunoașterea libertății rămânea oricum o oarecare distanță, erau necesare noi lămuriri și se așteptau declarații similare cu cea privind Polonia, a cărei refacere ca stat pe teritoriul său etnic a fost recunoscută de la bun început de Casa Albă.

Discuțiile dintre Masaryk și Wilson, unele atitudini din Congres, actul din 2 septembrie, marea manifestație de simpatie și mulțumire față de SUA din 15 septembrie 1918 organizată de personalitățile politice de seamă ale unor națiuni din Europa Centrală și Răsăriteană, Masaryk, Pederewski, Stoica, Bevione, Hinković, Hordoș și alții, concentrați în Uniunea Democratică a Europei de Mijloc, și-au dat roadele lor și au limpezit apele. La 2 septembrie 1918 actul de recunoaștere a beligeranței Consiliului Național Cehoslovac, aprobat de Președinte, devine act oficial, parte componentă a diplomației americane, este trimis misiunilor diplomatice și înaintat în 3 septembrie de Lansing personal lui Masaryk. În act, guvernul american constată că cehoslovacii și-au organizat corpuri de armată pe frontul de război, conduse de ofițeri de naționalitatea lor, care luptau contra Austro-Ungariei și Germaniei, urmărind să obțină independența, au conferit autoritate politică supremă Consiliului Național Cehoslovac. Ca atare, guvernul american recunoaște că există o stare de beligeranță între cehoslovacii astfel organizați și Germania și Austro-Ungaria, considerând Consiliul Național Cehoslovac guvern beligerant de facto, înzestrat cu autoritate proprie, care-l îndreptățește să conducă afacerile militare și politice ale cehoslovacilor. SUA intră oficial în alianță cu acest guvern de facto de acum recunoscut, cu scopul de a continua lupta împotriva inamicilor comuni: Austro-Ungaria și Germania. Casa Albă acceptă și proclamă formal libertatea și unitatea iugoslavă, fără să precizeze că recunoaște direct și separat Comitetul Iugoslav al lui Trumbic, venit la Washington, deoarece nici asociații mari europeni nu l-au ratificat ca atare, dar precizările legate de Comitetul Cehoslovac au fost fără îndoială inspirate după modelele britanic și francez.

Aceste decizii au întârziat până la această dată întrucât o bună bucată de vreme SUA și unele state ale Antantei au dus tratative secrete repetate cu Austro-Ungaria pentru a o desprinde și disocia de Germania printr-o pace separată. Dar toate tentativele au eșuat deoarece Monarhia a pus accentul în acel timp pe pace generală, neîndrăznind sau nedorind cu adevărat să se despartă de puternica Germanie. În noile condiții, notele recente ale lui Burian privind începerea negocierilor de pace pe baza celor 14 Puncte sunt sortite eșecului, contele Iuliu Andrássy-junior trimis în Elveția nu este primit de diplomații britanici și francezi, decât dacă ar fi venit nu în calitate de negociator ci de capitular fără condiții. Contele Tarnowski nu este nici el acceptat de americani și negocierile germane și austro-ungare prin canalele diplomatice ale Sfântului Scaun eșuează și ele. Manifestul din 16 octombrie privind federalizarea părții occidentale a Monarhiei, elaborat și în speranța că Wilson va putea fi influențat să accepte propunerile lui Burian nu mai au efect nici în exterior, nici asupra popoarelor vizate.

În răspunsul către Viena, Wilson a precizat la 18 octombrie că din moment ce SUA a recunoscut Consiliul Național Cehoslovac ca guvern beligerant de facto și de asemenea și-a dat acordul față de aspirațiile de libertate ale iugoslavilor, cele 14 Puncte nu mai corespundeau noii evoluții a lucrurilor și nu mai putea fi vorba de autonomiile popoarelor din Austro-Ungaria ca bază a păcii. Președintele se simte obligat și onorat să insiste că în această problemă nu el, ci aceste popoare erau îndreptățite să-și exprime aspirațiile și propriile concepții despre drepturile și destinele lor ca membri ai familiei națiunilor libere. Wilson a afirmat că Austro-Ungaria era o cocioabă putredă, susținută pe toate laturile sau părțile ei de proptele care trebuie înlăturate pentru ca întreaga clădire să fie demolată.

Consiliul de la Paris devine guvern cehoslovac, Kramář Karl vine la Paris pentru consfătuiri, se întoarce acasă prim-ministru, Eduard Beneš este ministru de externe, Stefanik ministru de război dar este departe, în Rusia bolșevică și se ocupă de repatrierea Legiunii Cehe. Adunarea de la Turcsansky Sviaty Martin declară la 28 octombrie că toate partidele slovace acționează pe baza principiului președintelui Wilson, că poporul slovac își ia soarta în propriile mâini, parlamentul ungar nu-l mai reprezintă nicăieri și este parte a poporului cehoslovac pe baza unei independențe complete. În același spirit au fost pronunțate cu zece zile înainte în Parlamentele din Viena și Budapesta declarațiile cehului Stanek, slovenului Korošek, polonezului Ignacy Dacsynski, slovacului Iuriga. Unii minoritari cer în Adunare garanții mai solide, o autonomie mai pronunțată pentru slovaci sau chiar o unire de probă de 10 ani, dar sunt respinși de majoritate.

Ulterior, prin Declarația de la Pittsburg, semnată și de Masaryk, se cere un parlament local, ca garanție a respectării doleanțelor slovace în funcționarea statului. Încercările din 1919 a unor slovaci ultra-autonomiști de a obține direct de la Conferința de Pace o autonomie puternică sau un plebiscit separat pentru Slovacia, susținute la Paris de părintele Hlinka și părintele Jehlička, au eșuat și la cererea Delegației Cehoslovaciei cei doi au fost arestați de poliția franceză și expulzați.

Conflicte grave au apărut între Nikola Pašić, prim-ministru al Serbiei, care dorea centralism în noul stat pe baza ideii Serbiei Mari, și croatul Ante Trumbić, Președintele Comitetului Iugoslav de la Londra, care milita pentru o federație reală și egală de state. Pašić dorea ca Marile Puteri aliate să-i recunoască dreptul exclusiv de a-i elibera pe slavii din Austro-Ungaria, iar Trumbić le cerea să recunoască oficial Comitetul Iugoslav de la Londra ca unicul purtător de cuvânt al iugoslavilor „habsburgi” cu scopul expres ca în această postură să impună de la egal la egal formula federalistă. El dorea ca Serbia ortodoxă să fie egală cu Croația și Slovenia catolice deoarece mentalitățile slavilor catolici, inclusiv a celor din Dalmația, fiind în strânsă comunitate artistică, morală și intelectuală cu austriecii, italienii și ungurii, erau de tip occidental, pe când sârbii, pe jumătate civilizați (zicea liderul croat), erau „hibridi balcanici”, rezultați din amestecul slavilor cu turcii. Dar și printre sârbii orientali și „hibridi” au existat diplomați obiectivi, cuminți și moderați de genul lui Mihajlović, care a servit cu strălucire interesele iugoslave în SUA și nutrea față de slavii catolici din Monarhie sentimente de respect real și de fraternitate adevărată. Marele învățat și democrat britanic, Wickham Steed, care gândea la fel, a ținut mult la Mihajlović. Într-o convorbire cu Pašić îi respinge toate argumentele pentru impunerea ideii mari sârbe, îl acuză că are o atitudine și comportament de pașă, respinsă demult în statele democratice europene și în SUA, și îi reproșează că l-a destituit pe Mihajlović, somându-l să nu procedeze la fel cu Iovanović, ministrul sârb de la Londra, adept și el al unei federații democratice. Pašić i-a replicat, neimpresionat și imperturbabil, că l-a destituit pe Mihajlović pentru nesupunere, și ca să demonstreze cine este adevăratul stăpân, îl va demite și pe Iovanović dacă nu-i va executa ordinele. Sub presiunea Marilor Aliați s-a ajuns totuși la Declarația de la Geneva, din 9 noiembrie 1918, care stabilea în sens democratic structura statului iugoslav, acceptată și de Pašić, dar repudiată tot de el în scurt timp, folosindu-se de faptul că acasă ocupația italiană, ce dorea să includă noi teritorii față de cele stipulate în Acordul de la Londra din 1915, amenință interesele și integritatea iugoslavă. Statul iugoslav de la Zagreb, de scurtă durată, votează la 1 decembrie 1918 Unirea cu Serbia pe baze unitare pentru a rezista Italiei în cadrul Regatului Sârbo-Croato-Sloven, unde intră și Muntenegru. La 5 decembrie 1918 izbucnesc conflicte între croați și soldații sârbi, la Zagreb, iar în mai 1919 Radić înaintează Antantei o Petiție cu 167.667 de semnături care cer independența Croației, și este respinsă. Erau semne care prevesteau că istoria iugoslavă putea deveni istoria cauzelor pierdute dacă nu se puteau stabili bazele unei adevărate federații între egali.

La 5 noiembrie 1918 este eliberată Declarația guvernului american privind recunoașterea unificării naționale române, care este trimisă la Iași. În Declarație s-a afirmat că guvernul SUA nu este nepăsător față de aspirațiile poporului român din Regat și din afară, că a fost martor al luptelor, suferințelor și sacrificiilor îndurate în lupta contra inamicilor și opresorilor lui. Guvernul american simpatiza hotărât cu aspirațiile și spiritul unității naționale ale românilor de pretutindeni și nu va pregeta ca la timpul potrivit să-și exercite toată influența pentru ca drepturile politice și teritoriale juste ale poporului român să fie obținute și să-i

ofere siguranță împotriva oricărei agresiuni străine. Regele Ferdinand i-a mulțumit oficial lui Woodrow Wilson pentru Declarație, l-a destituit pe Marghiloman și l-a numit prim-ministru pe generalul Constantin Coandă, și în noile raporturi de forțe internaționale se reactivează spiritul și exemplul faptelor din 1916 – 1917. Regele, în noiembrie 1918, reitiera comandamentele din 1916 spunând: „Sufletele celor căzuți pe câmpul de onoare vă binecuvântează pentru această ultimă suflare. Privirile credincioșilor aliați sunt îndreptate cu dragoste și încredere spre țara noastră și fiii ei. Camarazii noștri de arme din biruitoarele armate franceză și engleză, care vin în ajutorul nostru, cunosc vitejia voastră de la Oituz, Mărăști și Mărășești. Arătați-le că timpul de așteptare n-a putut să slăbească brațul ostașului român. Frații noștri din Bucovina și Ardeal vă cheamă pentru această ultimă luptă ca, prin avântul vostru, să le aduceți eliberarea de sub jugul străin”. Cernăuțiul a fost ocupat de ucrainieni dar eliberat de ostașii conduși de generalul Iacob Zadic, după care la 15/28 noiembrie 1918 este votată Unirea Bucovinei cu România. Victor Antonescu, fost ministru al României de la Paris, survolează cu un avion francez de la Salonic Balcanii și teritoriul ocupat de Centrali, pentru a putea aduce lui Brătianu mesajul personal al lui Clemenceau: „Fiți gata, Berthelot sosește”. Berthelot trimite la Iași pe Robert de Flers pentru întocmirea planurilor de mobilizare și cooperare, sau mai precis re Cooperare cu Antanta, care erau deja gata elaborate de generalul Prezan. Românii transilvăneni solicită ajutorul militar al guvernului regal de la Iași, unde Consiliul Național Român de la Arad îi trimite pe părintele N. Bălan și pe căpitanul N. Precup pentru coordonarea acțiunilor, iar Brătianu l-a trimis pe profesorul Halița în același scop. Brătianu și-a sfătuit conaționalii ca în clipa mult așteptatei Uniri a tuturor românilor, viitoarea Adunare să se bazeze în lucrările și hotărârile sale pe principiile cele mai democratice din Europa și le-a promis că România își va trimite din nou trupele spre vest. Brătianu i-a îndemnat pe frații din Transilvania să se unească strâns și hotărât în jurul Regelui și prin el acționând ca o singură ființă, să intre toți în marele stat român.

Ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, zi de fericită coincidență, are o dublă semnificație și anume: intrarea Dinastiei, a Guvernului și Armatei Regale Române la București, de unde s-a declarat și a pornit în 1916 Războiul de Eliberare și de Întregire Națională și votul Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia pentru Unirea Transilvaniei cu România. Acesta s-a exprimat în prezența a peste 100 000 de români pe baza principiului autodeterminării naționale reale și reprezentative, în numele voinței majorității locuitorilor. Aici s-au respectat principiile electorale democratice în alegerea de către popor și numirea deputaților oficiali de instituțiile române (1.228), mandatați să voteze unirea și, odată cu ea, realizarea celei de a III-a faze a constituirii statului tuturor românilor. Respectul față de naționalități era inserat la Punctul III și trecut printre „principiile fundamentale” la alcătuirea statului român prin formula „deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare”. Libertate confesională, regim democratic prin vot universal, libertatea presei, de asociere și întrunire, reformă agrară radicală, o legislație modernă pentru muncitorime, dovedeau și ele opțiunile delegaților și ale participanților. Dorința lor ca într-o comunitate a națiunilor libere, înființată de Congresul de Pace apropiat, să se asigure dreptate, siguranță și libertate pentru toate națiunile mari și mici, și să se elimine războiul ca mijloc de reglementare în relațiile internaționale, dovedeau că românii cunoșteau și erau pătrunși de justetea principiilor wilsoniene. Românii transilvăneni salutau pe frații lor ce i-au întrecut în Unirea cu Țara, și își exprimau recunoștința pentru memoria ostașilor ce au murit pentru libertatea și unitatea națiunii române și față de Puterile Aliate care „au scăpat civilizația de ghearele barbariei”. O autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei României Mari și instituirea Marelui Sfat Național erau menite să rezolve o parte din treburile curente până la preluarea tuturor atribuțiilor de către noul stat.

Suveranul a subliniat că a fost și a rămas credincios neamului și hotărârii cruciale din 1916, care a deschis drumul prin lupte și jertfe grele pentru exprimarea voturilor din 1918. Luptele și jertfele ostașilor ilustrează deviza „per aspera ad astra” prin însuși faptul că au făcut dintr-un Regat Mic un Regat Mare. În timpul Războiului, Regele a înțeles mai adânc dimensiunile și capacitățile reale ale poporului român, i-a simțit puterea de rezistență în toată dimensiunea și splendoarea ei, care explică nu numai evenimentele de atunci, dar și păstrarea limbii și ființei de-a lungul unui timp istoric încărcat de soartă cu multe vicisitudini. Suveranul și-a întărit convingerea că talpa țării, țăranul român în uniformă militară și în luptă dâră și grea

pentru viitorul neamului său, are dreptul inalienabil la o deosebită sollicitudine și împrăștierea lui este răsplata binemeritată a jertfelor depuse de el pe altarul României. Convins că și-a făcut datoria față de Dumnezeu și față de poporul său, Regele salută cu bucurie sosirea zilei în care toți românii culegeau roadele încrederii în ei înșiși și în trăinicia neamului deoarece idealurile vechi au devenit fapte împlinite. România mamă și-a strâns copiii la sânul ei, Basarabia și Bucovina au venit la casa părintească și tocmai în acea zi fericită de 1 Decembrie, când el și guvernul au reintrat în Capitala Regatului, Transilvania vota și ea Unirea cu țara. În aceste momente fericite, Regele a cerut îngăduința să-și exprime prinosul de recunoștință poporului român și bărbaților de stat ce l-au ajutat pe el și țara întregă în măreața operă de îndeplinire a visului tuturor românilor. Sufletele și puterile unite trebuiau închinat binelui obștesc, viitorul să se întemeieze pe baze democratice și sănătoase pentru ca poporul să se bucure de un viitor strălucit la care are tot dreptul să aspire.

Dar, la 22 decembrie 1918 vin la Cluj 44.000 de unguri care în numele unei minorități de 1.661.805 de conaționali, neagă votul de la Alba-Iulia, rostit în numele unei majorități de 2.830.040 de români, și își exprimă dorința să rămână în Ungaria. Sașii, întruniți la Mediaș, în ianuarie 1919, și șvabii la Timișoara în august 1919, au recunoscut însă Unirea, ca și evreii din România. Evreii din Transilvania au declarat că așteaptă decizia Conferinței de Pace, pe care o vor recunoaște necondiționat. În spatele liniei de demarcație stabilită de Belgrad, care nu era de fapt menită să traseze frontiere, autoritățile și ostașii maghiari trec la represalii împotriva românilor, din trenuri militare se trag focuri asupra satelor românești, dar linia se mișcă spre limitele viitoarelor frontiere, ca și în cazul Slovaciei, unde după votul din 28 octombrie guvernul ungar trimisese trei divizii, devenite deja de ocupație și de blocaj a ființei noului stat. După Nota Vyx, maghiarii încearcă cartea roșie, Bela Kun repetându-l pe Károlyi ocupă Slovacia, pe care o bolșevizează, și în colaborare cu Moscova roșie încearcă și distrugerea României Mari. Planul era ca prin atacuri concentrice trupele bolșevice să facă joncțiunea pe Carpați, Ungaria comunistă să recupereze Transilvania, iar Rusia Sovietică Basarabia și Bucovina. Armata Regală Română respinge atacurile repetate ale Rumserodului peste Nistru, unde cade la datorie generalul Sabin Poetaș, ce făcuse minuni de vitejie la Topraisar, Neajlov și Mărășești, dar voturile din 27 martie/9 aprilie și 15/28 noiembrie 1918 rămân valabile. Marele atac ungar bolșevic din iulie este respins în 1919, consolidând votul din 1 decembrie 1918, Budapesta este ocupată și regimul comunist înlăturat, și odată cu el cade definitiv planul ca prin Bela Kun acest regim sinistru să fie instalat la Viena. În 1919 – 1920 s-au dat lupte grele pentru menținerea ființei și independența de stat a Letoniei, Estoniei, Lituaniei și Poloniei împotriva acelorși ruși roșii care sunt învinși, dar reușesc să lichideze independența de stat a Ucrainei, Armeniei, Georgiei, ce apelaseră și ele la sprijinul Antantei și al lui Wilson, chemat să patroneze fixarea frontierelor Armeniei și să protejeze independența statelor din zonă. Dar Wilson, „arbitrul suprem” și Antanta erau departe și alții au decis atunci destinul acestor state mici. 200.000 de ostași polonezi ai lui Pilsudski și 6.000 de francezi conduși de generalul Weygand resping atacurile lui Stalin și Tuhacevski la porțile Varșoviei, salvează Polonia și blochează înaintarea bolșevicilor ruși spre Germania și implementarea totalitarismului roșu în această țară. Aceste state din Europa Centrală și Răsăriteană salvându-și independența proprie, au contribuit împreună cu Antanta la stoparea extinderii comunismului pe continent.

Practic vorbind, independența și unitatea statelor naționale din Europa Centrală și Răsăriteană a devenit posibilă și operantă deoarece în acest spațiu controlul austro-ungar și german a fost înlăturat de Antantă și SUA și de statele aliate, care au deschis drumul și posibilitatea exprimării dorinței de independență și de unitate și apoi, tot prin concurs comun, au fost benefice reprimite atacurile bolșevice ruse și ungare. Sinteza dintre controlul și protecția acestui spațiu exercitat de marile puteri și modele democratice la ele acasă și în Europa Centrală și Răsăriteană și deschiderea și dorința firească de unitate și independență națională a majorității locuitorilor, și-au dat roadele lor în anii 1918 – 1921. Nicolae Iorga intuiește importanța sintezei în mai 1919 când trăgeau tunurile și la est și la vest pentru menținerea ființei statului, la ședința Academiei Române ce-și serba simecentenarul, unde spunea că idealurile naționale vor fi realizate și implementate în geografia politică nouă deoarece au prins și au ajuns „la cea mai dintâi revizuire rațională a hărții lumii, ca aceea la care se procedează astăzi, sub ocrotirea unor arme biruitoare

pentru drept și cu înțeleaptă chibzuire a unor șefi de state și a unor miniștri cari sunt cugetători, scriitori politici, istorici și profesori la Universitate”. Sub cupola sau sinteza mare euro-atlantică, au funcționat sinteze mai mici, adică războaiele locale proprii ale statelor și națiunilor mici, România (1916 – 1919), Polonia, Estonia, Lituania, Letonia, Finlanda, Cehoslovacia (1918 – 1921).

Statele din Europa Centrală și Răsăriteană n-au fost imperialiste, formate prin jafuri și anexiuni de teritorii străine și n-au constituit „copii monstruoși” ai Sistemului de la Versailles, după cum au fost calificate unele din ele de către Moscova roșie între 1921 – 1939. Imediat după 1918, în Polonia dintr-un total de 27.176.717 oameni, 18.814.239 erau polonezi (69,2%), 3.898.431 erau ucrainieni și ruteni (14,3%), 2.110.448 erau evrei (7,8%), 1.060.237 erau bieloruși (3,9%), 1.059.194 erau germani (3,9%), etc. În Cehoslovacia, în 1921, dintr-un total de 13.613.172 de oameni, 8.760.937 erau cehoslovaci (65,51%), 461.849 erau ruteni (3,45%), 3.123.568 erau germani (23,36%), 745.431 erau unguri (5,57%), etc. Populația României a crescut de la 7,9 milioane de locuitori în 1915 la 14,7 milioane în 1919, la 18 milioane în 1930 și la 20 milioane în 1939. În 1930 din 18.057.028 de locuitori, 12.981.324 erau români (71,9%), 1.425.507 erau unguri (7,9%), 745.421 erau germani (4,1%), 728.115 erau evrei (4%) și alții reprezentau 12,1%. În Iugoslavia, 74,7% erau sârbi, croați, muntenegreni și ucrainieni, 8,5% erau sloveni, 3,8% erau albanezi, 4,2% erau germani, 3,9% erau unguri și 1,9% români (231.968 de persoane).

Protecția cea mai însemnată a existenței independente și unității naționale de stat a acestor popoare ar fi fost oferită de Liga Națiunilor, viguroasă, puternică și capabilă să impună respectarea principiilor Covenantului, să anihileze orice agresor în timp util, să evite o nouă conflagrație și să respecte status-quo-ul stabilit la Versailles. Funcționarea unei Ligi de asemenea capacitate și structură presupunea ca ea să funcționeze sub egida și sub îndrumarea triumphiului Washington – Londra – Paris, dar republicanii blochează intrarea SUA în Ligă, lăsând „parohia” mare europeană pradă propriilor și frecventelor convulsii din perioada interbelică. În 1938/9, Cehoslovacia dispare și adevăratul copil monstruos al alianței celor mai sângeroase regimuri totalitare din istoria societăților umane, Tratatul semnat la 23 august 1939 de Ribentrop și Molotov în numele Moscovei comuniste și a Berlinului nazist, duce la declanșarea celui de al Doilea Război Mondial la 1 septembrie 1939, care înseamnă și lichidarea Sistemului de la Versailles în Europa Centrală și Răsăriteană. Molotov, făcând din adevăr minciună și falsificând conținutul cuvintelor, a declarat în 1939 că se felicita că, împreună cu nemții, a distrus acel copil monstruos al Tratatului de la Versailles, care a fost Polonia. O legendă spunea că în antichitate Confucius a fost întrebat ce ar face dacă ar deține puterea de stat. Filosoful a răspuns că ar începe cu a da cuvintelor sensul lor real. Ori bolșevicii au început cu a nega sensul real al cuvintelor și al principiilor proclamate (autodeterminare, pământ pentru țărani, pace fără anexiuni etc.). Polonia este lichidată a patra oară în istoria zonală europeană și internațională, cea mai mare parte revenind lui Hitler, și partea orientală lui Stalin, care atacă și Finlanda în 1939 – 1940, ocupându-i teritoriul sudic, URSS-ul fiind exclusă atunci din Ligă ca stat agresor. În 1940 Letonia, Estonia, Lituania, Basarabia, Bucovina de Nord, Herța, sunt anexate de URSS, Transilvania de Nord este ocupată Ungaria, unele teritorii cehoslovace și iugoslave intră tot sub ocupație ungară în 1938–1941. Statele revizioniste mici se folosesc de Pactul Ribentrop-Molotov, revizionist și el, pentru a-și recâștiga unele din teritoriile deținute înainte de 1918. Dar de acest pact au profitat și unele națiuni care au fost nemulțumite în cadrul statelor create la 1918, ca de pildă slovacii și croații, care și-au creat state independente proprii. Germania anexează în 1938 Austria și regiunea sudetă a Cehiei, pe care o încadra ulterior în Protectoratul Boemiei și Moraviei. În anul 1918 austriecii au încercat să evite „Pacea lui Clemenceau” cu „Pacea lui Wilson”, cerându-i președintelui american să sprijine autodeterminarea și pentru ei, ca și pentru celelalte națiuni ce s-au pronunțat pentru acest principiu și au fost aprobate de Casa Albă, și au votat Unirea cu Germania, devenite amândouă republici. Franța, dar și Anglia, sceptice în reușita proiectului lui Wilson privind implicarea SUA într-o Ligă puternică și eficace capabilă să apere pacea și status quo-ul, nu acceptă unirea a 6 milioane de austrieci și 3 milioane de germani sudeți cu Germania, care ar fi devenit astfel automat tot atât de puternică în 1918 – 1920, când era învinsă ca și în 1914, când a contribuit la declanșarea Primului Război Mondial. Nici măcar Italia nu este de acord în acei ani cu aplicarea principiului autodeterminării de către austrieci și cu formarea unității germane, deoarece

prefera la graniță un stat german mic și nu unul mare și puternic. Wilson a insistat ca în cazul unei evoluții internaționale democratice pașnice Unirea Austriei cu Germania să se efectueze sub controlul Ligii Națiunilor. Dar în Europa lucrurile au evoluat antidemocratic după 1933, până când Pactul Ribentrop-Molotov contribuie direct la declanșarea celui de Al Doilea Război Mondial, după ce Unirea Austriei cu Germania se face prin cucerirea ei de către Berlin (Anschluss), ceea ce Versailles-ul a interzis și nu prin Liga părăsită de Berlin de câțiva ani. Între 1939 – 1941, după ce URSS cucerește unele teritorii orientale și Hitler supune și cucerește multe state occidentale, Europa este de fapt tiranizată, asiatică și dezeuropenizată de comuniști și de naziști.

O parte din Sistemul de la Versailles este repusă în funcțiune prin reconstituirile în forme ajustate de Moscova, și favorabile ei, ale Poloniei, Cehoslovaciei și Iugoslaviei. Stalin rămâne cu teritoriile poloneze din 1939, oferind Poloniei teritorii bogate economic în vest, de unde sunt expulzați peste 6 milioane de germani și sunt colonizați polonezii din URSS. Din Cehoslovacia sunt expulzați peste 3 milioane de germani sudeți, dar teritoriile rutene sunt încadrate în URSS, Germania este divizată în două, unitatea ei națională lăsată în ființă în 1918 este distrusă și din Europa Centrală și Răsăriteană dispar milioane de germani. În 1937 în Cehoslovacia trăiau 3.230.000 de germani, în 1950 au rămas 200.000, în Polonia 741.000 la 100.000, în Danzig (Gdansk), fost oraș liber la Versailles au dispărut toți cei 350.000 de germani, în România, 720.000 la 380.000, în Iugoslavia 575.000 la 55.000, în Ungaria 530.000 la 150.000. Dacă în Europa de Est și de Sud-Est în 1937 trăiau 6.600.000 de germani, în 1950 au rămas doar 1.099.000, iar Germania a pierdut 21% din teritoriul recunoscut la Versailles, care a lăsat neatinsă partea bună a operei bismarkiene de unificare națională. Deci soarta Germaniei și a germanilor din acest spațiu la anii 1918 – 1920 nu a fost atât de crudă cum au cântat-o și o cântă unele „vrăbii”.

Pactul Ribentrop-Molotov reiterează într-un fel spiritul de colaborare din 1917 – 1922, dintre Germania imperială și Germania Republicii de la Weimar și Rusia Sovietică. În primul caz, din 1917 – 1918, Berlinul imperial alimentează prin celebrul dar de sinistră memorie „canal roșu” aducerea la putere a bolșevicilor pentru a încheia pacea separată și a se năpusti asupra Antantei pe frontul de vest iar în al doilea, din 1922, prin Tratatul de la Rapallo deschide perspectiva alianței dintre cele două mari puteri una exclusă și alta înfrântă la Sistemul de la Versailles. Căzute între Scylla rusească roșie și Carybda germană brună, între 1939 – 1941, popoarele din Europa Centrală și Răsăriteană suferă lovituri cumplite și sunt împinse înapoi în tenebrele și suferințele unei istorii dramatice de care au avut parte în trecutul nu prea îndepărtat. Aducerea la putere de către imperialiștii germani ai lui Wilhelm al II-lea și a guvernului său a rușilor bolșevici în 1917 s-a dovedit a fi în perspectiva timpului o conspirație extrem de periculoasă în istorie, cu consecințe adânci și nebănuite, cel puțin la început, pentru soarta Europei Centrale și Răsăritene. Împins pe scena istoriei de Berlin, regimul bolșevic, atacat și trădat de prietenul brun în 1941 și urcat fără voia lui în căruța coaliției marilor puteri democratice, semnează cu mâini mincinoase principiile democratice ale Cartei Atlantice, pe care le încalcă după 1945, instituind după modelul Moscovei regimul totalitarist comunist până dincolo de Oder-Neisse.

În spațiul Europei Centrale și Răsăritene controlat de Armata Roșie și regimurile instaurate de ea fie că era vorba de micile state învingătoare, fie învinse, apar deportări de mase, execuții, frică și teroare, care anihilează democrația, înlătură societatea civilă și pluripartidismul lichidează proprietățile a zeci de milioane de țărani și meseriași destoinici. În acest spațiu părinții României Mari, ai independenței Poloniei, Letoniei, Lituaniei, Cehoslovaciei interbelice, cunosc o soartă tragică sfârșindu-și zilele în închisori sau în fața plutoanelor de execuție. Social-democrații Jumanca și Flueraș, național-țărăniștii Maniu și Mihalache, istoricul Gheorghe Brătianu, fiul lui Ionel Brătianu, cu rol însemnat în făurirea României Mari din 1918, nepot al lui Ion Brătianu, unul din artizanii Independenței de Stat a României și completării ei cu Dobrogea, Delta Dunării, Insula Șerpilor la 1877/8, fratele acestora, Dinu Brătianu în vârstă de peste 80 de ani, generalul Iacob Zadic în vârstă de aproape 100 de ani, și mulți alții, au parte de acest destin nefericit. Fiul lui Thomas Masaryk, Ian Masaryk, este aruncat pe fereastra cabinetului său ministerial de la Praga, mulți democrați cehi, polonezi, baltici, sunt arestați, deportați și executați. Asemenea fenomene se repetă și la bulgari, unguri și la germanii estici necomuniști.

În contra-partidă Anul 1918, privit în perspectiva istorică a genezei ideii europene, i-a creat un climat favorabil deoarece a pus în ființă acea liră armonioasă a Europei, formată din toate coardele ei, deci din toate statele europene independente și unitare până la Nistru. Acum se termină cu ideologiile și clasificările vechi, din secolul al XIX-lea, că unele popoare sunt numai popoare de țărani, cu culturi minore, incapabile să se autoguverneze, iar altele sunt politice, posedă culturi majore și tradiții veridice de stat, sunt menite să dețină veșnic toate teritoriile și popoarele cucerite de strămoșii lor. Tarele trecutului sunt sau par depășite și se instituie într-o Europă democratică după 1918 principiul existenței și funcționării unor state independente în principiu egale și membre ale Societății Națiunilor. În Europa anilor imediat următori Versailles-ului se răspândesc principiile pan-europene ale lui Richard Coudenhove-Kalergi, în 1926, la Viena, are loc Congresul Pan-Europa, Germania intră în Ligă, germanul Stresemann se apropie de francezul Briand, care la 5 septembrie 1929, de la tribuna Adunării Generale a Ligii Națiunilor a lansat planul său de înființare a unei Federații a Statelor Europene. Criza economică, regimul hitlerist, acțiunile și presiunile de tot felul și în toate direcțiile ale revizionistilor, au blocat însă procesul ce continuă în perioada postbelică și se realizează pe etape la început în vestul Europei și mai apoi după căderea imperiului diavolului roșu moscovit și a comunismului, și în Europa Centrală și Răsăriteană emancipată de comunism. Spiritul de la Versailles și respectul față de unitatea germană de la 1918, renaște după căderea zidului Berlinului, odată cu reunificarea Germaniei, când Willy Brandt, fericit și mulțumit, a putut să exclame "Ceea ce aparține întregului crește și se dezvoltă acum împreună", ca țară ce-și continuă în noua structură destinul ei de membră a Europei Unite. Românii însă nu pot să spună, după model german, că ceea ce a fost un întreg la 1918, crește și se dezvoltă din nou împreună după 1991, deoarece la Prut, podul de flori n-a devenit pod de piatră, Prutul rămâne al doilea Milcov și românii nu vor sau nu pot să-l soarbă pentru a realiza unitatea de stat de la 1918.

Spiritul Anului 1918 nu este distrus nici de destrămările Cehoslovaciei și Iugoslaviei după 1991. Și în aceste cazuri a operat principiul autodeterminării naționale deoarece slovacii, croații, slovenii erau majoritari în țările lor, aveau dreptul să se desprindă de vechile state în care s-au simțit neglijați sau oprimați și să-și întemeieze state proprii, unii pe cale pașnică, alții prin război. Dar noi credem că în pofida oricăror limitări, Anul 1918 își trimite mesajul său puternic înnoitor și prin revigorarea statelor independente Lituania, Estonia, Letonia, Ucraina, Armenia, Georgia, Azerbaidjan, Tadjikistan, ceea ce înseamnă că dorința de libertate a popoarelor n-a dispărut de pe fața pământului, ci s-a reafirmat cu tărie atunci când exprimarea și aplicarea ei în practică a devenit permisivă pe masa de operație a istoriei prin decesul și dispariția, sperăm ireversibilă, a imperiului roșu de la Răsărit. Esențial este faptul că destinele majorității statelor din Europa Centrală și Răsăriteană au intrat sub cupola democrației și a Europei Unite și sunt strâns legate de cele ale statelor occidentale fondatoare și de colaborarea cu SUA în cadrul NATO și al ONU, în încercările comune de a avea sau conserva o lume pentru pace și democrație. În Europa Unită Austria, Ungaria, România, ca și celelalte state componente sunt împreună, au destine comune în cadrul ei, ce-și vor găsi împlinirea prin adoptarea unei viitoare constituții europene, întărirea și modernizarea instituțiilor ce-i îndrumă și aplică activitățile și pașii pe continent și pe plan global.

Bibliografie:

- Mamatei Victor S., *The United States and East Central Europe: 1914 – 1918. A Study in Wilsonian Diplomacy and Propaganda*, Princetown, Princeton University Press, 1957.
- Margaret MacMillan, *Peacemakers. The Paris Conference of 1919 and Its Attempt to End War*, London, 2002.
- Masaryk Thomas, *La resurrection d'un Etat. Souvenir et reflections. 1914 – 1918*, Paris, 1930.
- David Smith, Artis Pabriks, Aldis Pursand, Thomas Lane, *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*, London and New York, 2002.

- Banac Ivo, *The National Question in Yugoslavia. Origins, History, Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1984.
- Pavel Teodor, *Între Rusia țarilor și Germania wilhelmiană*, Cluj-Napoca, 1996.
- Iutikkala Eino, Prinen Kauko, *Histoire de la Finlande*, Traduit du finnois par Claude Sylvain, Neuchetel, 1978.
- La fin de la Première Guerre Mondiale et la nouvelle architecture géopolitique européenne*, sous la direction de George Cipăianu et Vasile Vesa, Presse Universitaires de Cluj, 2000.
- Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918 – 1919)*, Témoignages français, Bucarest, 1990.
- Heller Michel, Nekrich Aleksandr, *L'utopie au pouvoir. Histoire de l'URSS de 1917 à nos jours*, traduit du russe par Vladimir Berelovich et Anne Goldegy-Faucard, nouvelle édition augmentée, Paris, 1985.
- Dumitru Suciu, *Monarhia și făurirea României Mari (1866 – 1918)*, București, 1996.
- Idem, *Anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană. Evoluția ideii de Europă Unită. Perspectivă și retrospectivă istorică*, Cluj-Napoca, 2003.
- Idem, *Evoluția ideii de Europă Unită*, București, 2007.
- Rothschild Joseph, *East Central Europe between the Two World Wars*, Seattle, University of Washington Press, 1974.
- Taylor A. J. P., *The struggle for mastery in Europe, 1848 – 1918*, Oxford at the Clarendon Press, 1954.

**L'Année 1918 en Europe Centrale et de l'Est et les Unions de la Bessarabie,
de la Bucovine et de la Transylvanie avec la Roumanie.
Regards comparatives, perspective et rétrospective historique
Résumé**

L'Année 1918 en Europe Centrale et de l'Est et le Système de Versailles en Europe Centrale et de l'Est a achevé les questionnes nationales du XIX-ième siècle, a solutionné par l'impact et l'application du principe de l'autodétermination et par les Guerres des Affranchissement et des Complètement Nationales les désirs des populations majoritaires de bâtir des Etats indépendants et unitaires ou de parachever les unités nationales partiellement réalisé au XIX-ième siècle. En Europe Centrale et de l'Est a apparu une nouvelle géographie politique et un nouveau et tout à fait démocratique système d'établissement des frontières des États basé sur les votes des habitants majoritaires qui a inclus 115 millions des européennes dont 24 millions ont été des minoritaires. Les rapports entre les majoritaires et les minoritaires a été généralement de 1 à 5, avec quelques variations dans le cas de la Pologne et de la Tchécoslovaquie de 1 à 3 et de la Roumanie de 1 à 4. C'est ainsi que la géographie politique et étatique de l'Europe Centrale et Orientale a été harmonisé en 1918 avec celle de l'Europe Occidentale où des États unitaires et centralisés ont fonctionné depuis des siècles ou celle de l'Europe Centrale de l'Ouest où les Italiens et les Allemands ont réalisé leurs unités étatiques dans la deuxième moitié du XIX-ième siècle. Les attaques bolcheviques russes et hongroises déclanchés entre 1918-1921 ont menacé l'intégrité territoriale de la Finlande, de la Roumanie, de la Tchécoslovaquie, de la Pologne et des Pays Baltes et les votes exprimés en 1918 pour leurs indépendance ont été grièvement mise en danger. C'est ainsi que pour ces États la Première Guerre Mondiale n'était pas fini en 1918 et ils ont été obligé, aidé par l'Atlante, de défendre de nouveau par guerres nationales les votes de 1918, l'existence, l'indépendance et l'intégrité territoriale de leurs pays, qui ont été reconnus comme telles par les Traités du Système de Versailles est sont devenus membres de la Ligue des Nations. C'est ainsi que les votes des 27 Mars/9 Avril, 15/28 Novembre et 18 Novembre/1 Décembre 1918 et les Unions de la Bessarabie, de la Bucovine et de la Transylvanie ont été sauvé en 1918

et les guerres roumaine et tchécoslovaque contre les bolcheviques russes et hongrois, comme celles de la Finlande, de la Pologne et des Pays Baltes contre Moscou rouge ont contribué à stopper l'expansion du communisme en Europe entre 1918-1921. Les événements se sont déroulés sous la protection de la coupole euro-atlantique formé par l'Antante et sont État associé, les États Unies d'Amérique, victorieuse contre les Puissances Centrales. Même la possibilité de convoquer et de tenir les Assemblées Nationales qui ont exprimé les votes de 1918 a été assuré par la destruction du contrôle allemand et austro-hongrois sur l'espace de l'Europe Centrale et de l'Est qui a été réalisé en première ligne par cette victoire des Puissances démocratiques qui ont soutenu le vrais principe de selfgouvernement opéré par les majorités et non par les minorités nationales. L'historien Nicolae Iorga a affirmé que pour la première fois en histoire, la révision rationnelle de la carte politique de l'Europe Centrale est de l'Est devenue possible par la victoire des Armées de l'Antante et des États Unies et a été opéré sur le terrain par des chefs des États et des ministres qui sont penseurs, écrivains politiques, historiens et professeurs universitaires.

Les intérêts des minorités nationales ont été protégés par les nouveaux États issus en 1918 et garantis par les Traités des minorités qu ont été signées à la Conférence de la Paix à Paris. Des voix slovaques minoritaires en comparaison avec leurs conationaux qui ont voté à l'Assemblée Nationale de Turcsansky Sviáty Martin l'Union de la Slovaquie avec les Pays de la Couronne du Saint Venceslav de la Bohémie, la Moravie et la Silésie dans les cadres de la Tchécoslovaquie, ont demandé à la Conférence l'organisation d'un référendum et la reconnaissance d'une autonomie très puissante pour la Slovaquie dans la nouvelle République, mais leurs pétition a été repoussé. Quelques slovaques ont pensé de voter l'Union seulement pour 10 années mais la proposition a été repoussé à l'Assemblée de Turcsansky Sviáty Martin. La pétition du croate Stjepan Radić qui mécontent à l'égard de la politique centraliste de Beograd destructrice en ce qui concerne la fonctionnement d'une vraie fédération fraternel et égalitaire entre les Serbes orthodoxes et les Croates et les Slovènes catholiques a prétendu l'indépendance de la Croatie a été aussi repoussé par la Conférence de Paix.

Les Grandes Puissances européennes ont repoussé l'Union de l'Autriche et des Allemands sudètes avec l'Allemagne par peur que la complétion de la population avec 9 millions d'habitants en plus était de nature de renverser de nouveau l'équilibre du pouvoir en faveur du Berlin. Mais Woodrow Wilson a insisté que l'Union de l'Autriche avec l'Allemagne doit être possible sous le contrôle de la Ligue des Nations ayant en vue une évolution démocratique de l'Europe. Mais l'Anschluss a été interdit.

Mais l'entrée des États Unies d'Amérique dans la Ligue des Nations proposé et soutenue ardemment par le Président démocrate Woodrow Wilson en vertu du principe qu'il faut bâtir et sauver un monde plus sûr pour la démocratie et la paix, a été bloqué par le Sénat avec une majorité républicaine et l'Europe et la Ligue, sans la présence et l'aide direct et efficace des États Unies ont resté comme des paroisses immenses laissés proie à leurs convulsions et faiblesses. Quand-même, avant la crise mondiale de 1929-1933, les européennes ont envisagé et ont proposé au Congrès de Vienne, en 1926, et à la Ligue des Nations en 1929, par la voix d'Aristide Briand, d'édifier une Europe Unie. L'évolution démocratique de l'Europe dans la période d'entre les deux guerres mondiales a échoué, en 1938-1939 la Tchécoslovaquie a été détruite et l'alliance abominable entre le Berlin brun et le Moscou rouge, réalisé par le Traité Ribbentrop-Molotov, a déclenché directement la Deuxième Guerre Mondiale. Les votes de 1918 et le Système de Versailles en Europe Centrale et de l'Est ont été presque totalement détruit, la Pologne a disparu pour la quatrième fois dans l'histoire, partagée entre Hitler et Staline, l'URSS a attaqué la petite Finlande et a été exclue de la Ligue comme État agresseur en 1939, en 1940 a annexé la Bessarabie, la Bucovine du Nord, le territoire de Herța, les Pays Baltes. L'Allemagne a vaincu la France et a occupé presque toute l'Europe Occidentale. Entre 1939-1941, les coups des régimes totalitaires nazis et bolcheviques ont tyrannisé et asiatisé l'Europe où la démocratie semblait à être perdue pour toujours. Les petits pays perdants dans la Première Guerre Mondiale et révisionnistes ont profité, l'Hongrie a obtenu des territoires tchécoslovaques, yougoslaves et roumains (la Transylvanie du Nord), comme la Bulgarie a annexé le Quadrilatère (le Sud de Dobroudja) et quelques territoires grecques et yougoslaves. Dans cette époque ont apparu les États indépendants de la

Croatie et de la Slovaquie bâtis par les Croates et les Slovaques qui n'ont pas été contents avec leurs conditions d'existence et d'évolution politique dans la période d'entre les deux guerres.

L'attaque de l'Allemagne nazie en 1941 contre son allié de 1939, l'URSS a mise Moscou dans le camp des Nation Unies contre l'axe Rome-Berlin-Tokio et les dirigeants russes communistes ont signé avec des mains trompeuses les principes démocratiques de la Charte Atlantique, grossièrement violés après 1945 dans les Pays occupés par l'Armée Rouge, où le Moscou de Staline a introduit par force et terreur des régimes totalitaires communistes jusqu'au delà d'Order-Meisse.

Du point de vue du droit international, les Traités de Paris de 1947 ont refait partiellement le Système de Versailles avec des arrangements territoriales en faveur de l'URSS qui a résté avec toutes les annexions fait en 1939-1940, en recevant en plus autres territoires en Europe ou en Asie. La Pologne, d'où ont été expulsé 6 millions d'Allemands déplacé envers l'Ouest est refaite comme État vainqueur qui partage avec Moscou la Prusse Orientale, la Tchecoslovaquie d'où sont expulsé 3.100.000 d'Allemands sudètes est État victorieux, qui cède des territoires ruthènes à l'URSS et la Yougoslavie est aussi État victorieux. Si dans l'Europe de l'Est et de Sud-Est en 1937 ont vécu 6.600.000 d'Allemands, en 1950 ont resté seulement 1.099.000 et l'Allemagne a perdu 21% de son territoire reconnu à Versailles qui a laissé intact l'Unité nationale allemande. Ça signifie que la sort de l'Allemagne et des Allemands qui ont habité cet espace européen dans les années 1918-1920 n'était pas tellement cruelle comme on disaient quelques historiens. Les expulsions en masse des Allemands après la Première Guerre Mondiale a té impensable et impossible.

Les Pays Baltes restent encadrés et annexés par l'URSS mais les États Unies n'ont reconnu jamais cette annexion comme juste et valable, ni même en 1975, après Helsinki. La Roumanie vaincue a resté sans Bessarabie, la Bucovine de Nord, le territoire Herța et la Dobroudja du Sud, laissé à la Bulgarie, elle-aussi vaincue, mais a reçu la Transylvanie du Nord, pour sa contribution d'après 23 Août 1944 à la victoire contre l'Allemagne et ses alliés. Mais les États de l'Europe Centrale et de l'Est, vaincus ou victorieux, ont été tous plutôt vaincus parce que Staline, qui comme bourreau et non parent des peuples a resté le seule Hitler depuis 1945, a détruit leurs vrais indépendance et liberté nationale et les avait soumis à l'omnipotence du Moscou rouge.

Les hommes politiques communistes de 1918, les partis démocratiques et les sociétés civiles ont été détruits en Europe Centrale et de l'Est, mais la démocratie a survécu en Europe Occidentale, avec l'aide des États Unies et les Pays démocratiques d'ici ont réalisés en étapes l'Union Européenne. L'écroulement en 1991 de l'Empire du diable rouge, qui a été l'URSS, est comparable avec l'effondrements des Empires Russe, Ottomane et de l'Autriche – Hongrie en 1918 et l'esprit de cette année, le désir des peuples de devenir libres dans leurs États indépendants est clairement exprimé par la proclamation de l'indépendance des Pays Baltes, de l'Ukraine, de la Georgie, l'Arménie etc. Après la chute du mur de Berlin l'unité nationale de l'Allemagne, laissé et resté intacte en 1919 à Versailles, détruite en 1948/9 est renouvelé et Willy Brand a été heureux que son pays, qui a formé un entier de maintenant évolue et se développe de nouveau conjointement et l'Est de l'Allemagne unifié avec l'Allemagne Fédérale est introduite en même temps dans l'Europe Unie. Mais les Roumains n'ont pas pu ou n'ont pas voulu d'actionner sur le model allemand et l'unité nationale roumaine à l'Est, réalisée en 1918 n'est pas achevée en dépit du fait que le Traité Ribbentrop-Molotov a été déclaré nul et non avenu. Un autre principe de l'Année 1918, celui de selfgovernement ou autodétermination national a fonctionné même dans le cas des démembrements de la Tchecoslovaquie et de la Yougoslavie, parce que les Slovaques et les croates, majoritaires dans leurs pays et mécontents, ont eu le droit de se séparer par référendum ou par la guerre de vieux États et de proclamer leur indépendance. On peut dire que 1918 est une Année qui ne commence et ne s'achève pas alors, c'est à dire en 1918, justement et simplement, parce qu'elle représente le noeud gordien de la synthèse des XIX-ième et de XX-ième siècles en ce qui concerne tous les événements majeurs des mouvements pour la liberté et de l'unité nationale des peuples de l'Europe Centrale et de l'Est avec des sérieux retentissements jusqu'à nos jours. Essentiel est le fait que les destins des États de l'Europe Centrale et de l'Est sont liés et ont fait leurs entrés sous la coupole de la démocratie et de l'Europe Unie et sont étroitement attachés aux ceux des

Anul 1918 în Europa Centrală și Răsăriteană și Unirile Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România.

Priviri comparative, perspectivă și retrospectivă istorică

États Occidentaux fondateurs et à la collaboration avec les États Unies dans les cadres des NATO et ONU, ayant le but d'avoir ou de conserver un monde meilleur et plus puissant pour la paix et la démocratie. Dans l'Europe Unie l'Autriche, l'Hongrie, la Roumanie, comme les autres États membres constituent de pair les unes avec les autres, ont un but commun et nous espérons que le sentiment européen prendra consistance par la future constitution, la solidification et la modernisation des institutions communes qui auront mettre dans le droit chemin ses activités sur le continent ou dans le monde.

Începuturile Poliției Românești pe Teritoriul Județului Satu Mare (1919-1940)

Dr. Ioan Liviu Tăut

Motto: *"Poliția are a veghea înainte de toate la menținerea ordinii publice și siguranței interne a statului, să apere libertatea, proprietatea și siguranța persoanelor; ea trebuie să prevină orice infracțiuni de legi și regulamente, iar dacă acestea nu au putut fi împiedicate, să le constate, să adune probe și să trimită pe făptuitori înaintea justiției".*

(Vasile Lascăr- ministru de interne)

În primul deceniu interbelic poliția română a funcționat sub incidența legilor și regulamentelor de dinainte de război, în special a legii de organizare a poliției, adoptată în vremea ministrului de interne liberal Vasile Lascăr, 1902-1904, cu modificările ulterioare și într-o mică măsură sub influența legilor generale din prima decadă postbelică¹.

La sfârșitul primului război mondial în teritoriile românești alipite, Basarabia, Bucovina și Transilvania deși dispăruseră administrația, aparatul polițienesc și serviciile secrete ale statelor învinse, a dominat timp de mai mulți ani anarhia, dezordinea și haosul². Astfel, procesul de integrare politică și administrativă a provinciilor românești nu a fost unul simplu. Dublarea populației și a suprafeței teritoriului României, a făcut ca o nouă organizare teritorial-administrativă și a aparatului de stat să fie un imperativ de o maximă urgență.

La preluarea imperiului, consiliul dirigent, prin cele dintâi decrete - legi pe care le-a emis, organizează poliția pe întreg teritoriul Transilvaniei, atât rural, cât și urban, la țară cu jandarmi, iar la orașe cu poliție urbană, puse toate sub autoritatea Resortului de Interne³. Astfel, în martie 1919 prin Decizia nr. 7343 se înființează, Direcția Poliției și Siguranței Generale, un serviciu central pentru ținuturile românești cuprinse în hotărârea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 18 noiembrie/1 decembrie 1918⁴. Deputatul Victor Belen, fost secretar general al ministerului de Interne, a avut menirea în acele vremuri extrem de tulburi să organizeze poliția în Transilvania. Decretul din 2 septembrie 1919 avea articol unic și prevedea următoarele: *„inspectorii generali ai serviciilor de siguranță, inspectorii generali de poliție clasa II, subdirectorii, subinspectorii generali de poliție și aceia ai serviciilor de siguranță, șefii de servicii speciale de siguranță, subofițerii poliției judiciare și auxiliari ai Ministerului Public au dreptul de a instrumenta”*⁵. Deci erau investiți cu calitatea de ofițeri ai poliției judiciare în toată țara. Au mai apărut: Decretul din 30 iunie 1921 referitor la încadrarea personalului din poliție din Ardeal și Bucovina; se înființează cinci directorate regionale de poliție cu sediul la Brașov, Cluj, Oradea, Sibiu și Timișoara iar mai târziu, poliția de siguranță de stat se extinde și în Transilvania. Decretul din 16 noiembrie 1921 are menirea să pună pe același plan prefecturile regionale din Ardeal cu prefecturile de poliție. Prin legea din 8 noiembrie 1922 se vor desființa prefecturile regionale de poliție din Brașov, Cluj, Oradea, Sibiu și Timișoara. Probleme legate de unificarea legislativă au început să apară în Ardeal. *„Din anul 1918, până astăzi, timp de cinci ani, de când ținuturile ardeleni s-au alipit la Vechiul Regat, asistăm la tristul spectacol că nu s-a putut face unificarea legislativă”*⁶, de aceea este necesar să se reglementeze și să se definească mai bine activitatea organelor de ordine și informații printr-o nouă lege modernă, progresistă și clară, în care să se precizeze

¹ Vasile Bobocescu, *Momente din istoria Ministerului de Interne 1821-1944*, București, Editura Ministerului de Interne, p. 156.

² *Idem*, p.147.

³ Lazăr Cârjan, *Istoria Poliției Române de la origini până în 1949*, Editura Vestalia, București, 2000, p. 194.

⁴ *Monitorul Oficial*, nr. 4 din 18 aprilie 1919.

⁵ *Idem*, nr. 122 din 18 septembrie 1919.

⁶ D.R.Ioanițescu, *Lege pentru organizarea poliției generale a Statului*, Editura Curierul Judiciar, 1929, p. 71.

mai bine atribuțiile fiecăruia, să se delimiteze diferitele ramuri, să se stipuleze modul în care se fac încadrările, promovările, avansările și mutările.

La 21 iulie 1929, regele Mihai a semnat Legea pentru organizarea poliției generale a Statului, al cărei decret a fost publicat în Monitorul Oficial⁷. Inițiativa acestei legi a aparținut ministrului de Interne Alexandru Vaida-Voievod, care a fost secondat în elaborarea ei, între alții de D.R. Ioanițescu, Armand Călinescu, Anibal Teodorescu, Vintilă Dongoroz, Stelian Popescu și Eugen Bianu.

Conform acestei noi legi, a fost stabilit ca principalul organ de stat însărcinat cu îndrumarea, coordonarea și realizarea activității de ordine și informații pe întreg teritoriul urban al țării să poarte denumirea de Direcțiunea Generală a Poliției. Aceasta se exercita pe întreg teritoriul țării sub autoritatea și controlul Ministerului de Interne⁸.

Prin Legea Poliției Generale din 21 iulie 1921 adoptată ca urmare a propunerii ministrului de Interne, Alexandru Vaida Voievod, au fost fixate atribuțiile poliției generale a statului, sub cele trei forme: poliție administrativă, poliție judiciară și poliție de siguranță de stat. În timpul ministeriatului său, au mai fost adoptate și alte legi de bază privind organizarea forțelor de ordine în stat precum: Legea Jandarmeriei Rurale, Legea pentru organizarea penitenciarelor și instituțiilor de prevenție, Legea Ministerelor, Legea Contraspionajului și Trădării în timp de pace, Regulamentul de funcționare a Jandarmeriei Rurale. În această perioadă s-au înființat Inspectoratul Gardienilor Publici, Comandamentul Pompierilor Militari și Corpul Detectivilor⁹.

Principiile fundamentale ce caracterizează noua lege sunt: unificarea, specializarea și colaborarea, stabilitatea, intelectualizarea și încadrarea, ablațiunea și responsabilitatea personală a polițistului. Activitatea poliției se va baza pe următoarele reguli: unitatea de conducere, simplitatea, coeziunea, specializarea serviciilor și a organelor de execuție, coordonarea, disciplina ierarhică și descentralizarea.

În articolul 1 al Legii din 21 iulie 1929 se menționează următoarele: „Poliția generală a statului se exercită pe întreg teritoriul țării sub autoritatea și controlul Ministerului de Interne” care acționează prin regulamente, decizii ministeriale, circulări cu instrucțiuni, ordine de serviciu etc. Ministerul de Interne era factorul politic răspunzător de ordinea internă a statului, având următoarele misiuni:

- administrare generală a țării prin reprezentanții guvernului – prefecții de județe, pretorii, notarii comunali și organele administrației locale;
- apărarea ordinii publice și siguranței statului prin organele Direcțiunii Generale a Poliției, Inspectoratului General al Jandarmeriei, Prefectura Poliției Capitalei, prefecții de județe, pretorii și notarii comunali¹⁰.

În fiecare oraș, reședință de județ exista o singură poliție de județ. O inovație fericită a legii din 1929 a fost unificarea conducerii polițienești județene în mâna conducerii centrale din capitala județului.¹¹ Toate comunele urbane din județ au fost puse sub conducerea unitară a poliției din capitala județului respectiv, reglementându-se într-un mod cu totul fericit colaborarea organelor polițienești cu organele administrației comunale.

Ca poliție administrativă avea următoarele atribuții care priveau apărarea libertății, proprietății și siguranței persoanelor, precum și a drepturilor recunoscute prin Constituție și legi, a preveni infracțiunile la legi, regulamente, ordonanțe administrative, executa măsurile de poliție și orice îndatoriri ce îi sunt impuse prin legi, regulamente și ordonanțe, a sprijini opera de asistență în conormitate cu principiile de ocrotire socială, celor care ar avea nevoie, veghiind la menținerea ordinii publice.

⁷ *Monitorul Oficial* nr. 159 din 21 iulie 1929.

⁸ Lazăr Cârjan, *op.cit.*, p. 232.

⁹ Ghe. Constantin, Șerbu Miniana, *Miniștrii de Interne ai României, 1862-2001*, Editura Ministerului de Interne, București, 2001, p. 192.

¹⁰ Lazăr Cârjan, *op.cit.*, p. 233-234.

¹¹ D. E. Bianu, *Ordinea obștească*, București, 1938, p. 78.

Ca poliție judiciară constata și urmărea orice infracțiune și trimitea pe făptuitori înaintea justiției, iar în ceea ce privește contravențiile, încasa amenzi în condițiile prevăzute de lege, executând măsuri ordonate de justiție potrivit legislației.

Ca poliție de siguranță culegea, analiza și aducea la cunoștința autorității superioare informații privitoare la fapte care erau contra ordinii publice și siguranței statului¹².

Evenimentele politice manifestate pe arena internațională au făcut necesare luarea unor măsuri de întărire a rolului Ministerului de Interne și sporirea atribuțiilor organelor polițienești care erau chemate să facă față problemelor de securitate internă. Astfel, la data de 7 ianuarie 1936, a fost emis un decret ce a fost mai apoi ratificat prin legea din 26 ianuarie 1937, prin care s-au stabilit și s-au fixat cu mai multă precizie atribuțiile Ministerului de Interne.

În vara anului 1940, în situația României au intervenit două mari evenimente cu consecințe deosebite: ciuntirea țării prin cotropirea de către Uniunea Sovietică a Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța pe de o parte, iar pe de altă parte Dictatul de la Viena din 30 august 1940, datorită căruia o parte din nord-vestul Transilvaniei era cedată Ungariei. În septembrie 1940 sudul Dobrogei era luat de Bulgaria.

Cedarea unor importante teritorii a avut ca urmare o serie de schimbări importante, inclusiv în structura organelor de poliție și de jandarmi, cea mai mare parte fiind nevoită să se refugieze în interiorul țării¹³.

Contextul internațional nefavorabil al țării noastre din vara anului 1940, noile condiții interne au atras după sine măsuri potrivit imperativelor politice create. Instabilitatea, teroarea, teama erau legile care guvernau, fapt ce a dus, ca la conducerea polițiilor locale să se perinde mai multe persoane, într-un timp relativ scurt. Astfel ne explicăm faptul că în decurs de doar trei luni "*au fost numiți succesiv trei chestori la Poliția Satu Mare: în iunie 1940 ALEXANDRU PERHATA, în iulie 1940, dr. LIVIU TIMBUȘ, iar în august 1940 mr. GHEORGHE BOTOROAGA*"¹⁴. Aceeași situație o găsim și în Vechiul Regat, spre exemplu, la chestura din Gorj,¹⁵ în același an s-au perindat la conducerea instituției trei persoane.

În continuare, vom prezenta câteva date privind activitatea poliției locale în perioada interbelică, folosindu-ne în acest scop de datele culese din documentele de arhivă și din presa locală a vremii.

Potrivit atribuțiilor pe care le avea, poliția era organul în atenția căruia intrau toate domeniile de activitate. Orice lege, decret, hotărâre sau ordonanță, care avea în conținutul lor măsuri trebuiau să fie urmărite de poliție, iar atunci când în țară sau străinătate aveau loc evenimente deosebite sau erau adoptate legi ce interesau direct ordinea și siguranța, organele de poliție erau informate despre conținutul lor, cerându-se să fie prelucrate cu lucrătorii lor pentru a le cunoaște și a urmări îndeplinirea lor. Spre exemplu atunci când la 19 decembrie 1924 s-a publicat textul legii pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștii publice, printr-o circulară telegrafiată cifrată nr. 81545 din 23 decembrie 1924 către prefecturile de poliție din țară li s-a comunicat: "*luați cunoștință de cuprinsul ei, dând explicațiunile necesare organelor însărcinate cu constatarea infracțiunilor, dispunând în același timp să fie adusă la cunoștința publicului printr-o largă publicitate*"¹⁶.

În 1927, la această lege s-a adus o modificare, adăugându-se la articolul 11 o completare care înmulțea categoriile de infracțiuni și agrava măsurile. Printr-o circulară din 21 noiembrie 1927, cu numărul 69271 se trimitea tuturor organelor de poliție și prefecturilor legea respectivă privitoare la adăugire, cerându-li-se: "*veți aduce la cunoștința personalului în subordine textul prezentei legi, îl veți citi și explica luând totodată măsuri pentru aplicarea sigură a legii*"¹⁷.

¹² C. Hamangiu, *Legi noi de unificare*, vol. XVII, f.a., p. 677-678.

¹³ Lazăr Cârjan, *op.cit.*, p. 260.

¹⁴ Prof. Bujor Dulgău, *Polițiști sătmăreni de altădată*, în "Poliția Sătmăreană", nr. 10 (28), martie 1994, p. 6.

¹⁵ Pentru mai multe informații a se vedea Poliția din Gorj, file de istorie, autori Vasile Arimia, Gh. Gîrdu și Toma Iancu.

¹⁶ Arhivele Naționale București, fond *Direcția poliției și siguranței generale*, dosar nr. 1/1917, f. 159.

¹⁷ *Ibidem*, f. 213.

Hotărârile, deciziile, ordonanțele diferitelor ministere erau trimise în copie la prefectură și de aici la șeful poliției pentru a urmări respectarea lor.

Astfel, prin Decretul regal nr. 1559 și Decizia Ministerială nr. 21117 din 30 martie 1922, li se cerea polițiștilor a se conforma " *regulamentului pentru stabilirea uniformei ofițerilor de poliție și legii pentru organizarea poliției*".¹⁸

Prefectura poliției Satu Mare a dat publicității procesul-verbal nr. 3777 prin care Camera de comerț și industrie Satu Mare, în numele majorității comercianților din localitate, cer fixarea pe timpul verii a orarului de funcționare, program care să fie valabil până la 15 sept. inclusiv. Acest proces verbal este semnat de către prefectul poliției D. Dumitrescu și a fost dat publicității în ziarul local al vremii Satu Mare, organ politic independent, din 23 iulie 1924¹⁹.

Una din problemele cu care se confruntau organele de poliție era și aceea a scandalurilor, bățăilor furturilor și crimelor. Poliția era obligată să raporteze prefectului, săptămânal sau bilunar situația infracțiunilor și a contravențiilor.

Din raportul către prefectură pentru perioada 15 august -31 august 1922 aflăm următoarele:

- Ca infracțiuni predomină furturile, urmate de leziuni corporale, provocare de avort și de înșelăciune.
- În perioada mai sus menționată au avut loc o crimă, 21 delict, 314 acte de contravenție.
- Nu au fost întruniri politice.
- Starea sanitară a cetățenilor orașului: un caz de febră tifoidă și un caz de scarlatină.
- În acest interval nu s-a depistat nici un caz de boală contagioasă la animale²⁰.

Din raportul către prefectură pentru perioada 1 septembrie 1922-15 septembrie 1922:

- În această perioadă s-au raportat: 23 delict, 110 acte de contravenție.
- Nu au fost întruniri politice.
- Starea sanitară a cetățenilor orașului: un caz de febră tifoidă iar la animale nu s-a depistat nici un caz de boală contagioasă²¹.

Raportul săptămânal din 30 septembrie 1922 către Prefectura județului Satu Mare dezvăluie următoarele informații:

1. starea generală a populației din oraș: liniște
- 2.a. starea de spirit a funcționarilor polițieniști: nemulțumitoare din cauza salariului prea mic și întârziat
- 2.b. starea de spirit a corpului sergenților din oraș: nemulțumitoare din cauza salariului prea mic și întârziat
3. evenimente diverse: leziuni corporale ușoare și furturi.
4. evenimente politice: nimic de semnalat
- 5 starea sanitară a personalului polițienesc: bună.
6. starea sanitară a populației: mulțumitoare²².

Poliția sătmăreană se poate mândri cu un fapt mai puțin cunoscut: în perioada 27-30 septembrie 1926 s-a desfășurat la Berlin Congresul Internațional al Polițiștilor, la care România a fost reprezentată de Traian Puticiu, prefectul Poliției Satu Mare. La acest eveniment au participat polițiști din Egipt, SUA, Argentina, Bolivia, Brazilia, Bulgaria, China, Danemarca, Anglia, Estonia, Finlanda, Grecia, Olanda, Irlanda, Austria, Suedia, Spania, Cehoslovacia, Turcia, Ungaria și, firește, țara-gazdă, Germania²³. Acest

¹⁸ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 4/1920, f. 35.

¹⁹ „Satu Mare”, an VI, nr. 55/23 iulie 1924, p. 3.

²⁰ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 4/1920, f. 24-25.

²¹ *Ibidem*, f.22-23.

²² *Ibidem*, f.51.

²³ Șinca Florin, *Poliția română a participat la înființarea interpopului*, în “Adevărul” din 17 martie 2007..

lucru denotă faptul că la conducerea acestei instituții se afla o persoană bine pregătită și capabilă de a conduce destinele acestei instituții.

Faptul că personalul ce lucra în poliție era în parte bine instruit rezultă din diversele documente ale vremii. Astfel, dintr-un tabel nominal²⁴, cuprinzând personalul încadrat la poliția din Careii Mari, la data de 04. 12. 1922 aflăm că personalul care deservea această instituție era în număr de 51 și 16 locuri erau vacante. La poziția 1 din tabel apare Păușan Gavril, având funcția de polițai cl.1, Mușat Gheorghe era numit funcționar de concept²⁵, încadrat ca și director clasa 2, Neagrău Ioan și Silaghi Francisc ocupau funcția de comisari cl. 2, Micloși Vasile era subșef de birou cl. 1, Raica Silviu, subcomisar clasa 3, Avramescu Iuliu, comisar cl.1, Ursulescu Ioan și Apan Dumitru erau subcomisari cl.1, Șaitoș Iosif, Rațiu Găvril și Pop Niculae agenți speciali, primul cl.1, următorii cl.2 iar Hăvrincea Ioan arhivar²⁶.

Dintr-un ziar local aflăm că: *Domnul comisar Pop, absolventul școlii de ofițeri de poliție din București a fost numit șeful secției de siguranță a Prefecturii poliției Satu Mare*²⁷.

"*Mărgăritar în colierul orașelor României Mari*", Satu Mare a avut la conducerea poliției personalități marcante, oameni destoinici de o impecabilă ținută morală și profesională.

Primul șef al Poliției Satu Mare, după instaurarea administrației românești, în 1919, a fost doctorul în științe juridice MIHAI POPP, născut în localitatea Căuaș, la 28 decembrie 1881. La 26 aprilie 1919, Consiliul Național Român comitatens Satu Mare, în înțelegere cu generalul A. Constantinidi, comandantul Diviziei II Cavalerie, l-a numit, provizoriu șef al Poliției Satu Mare²⁸. La Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale se află procesul - verbal al ședinței Consiliul Național Român Comitatens Satu Mare, de numire în calitate de șef al poliției orașului, a domnului Mihai Popp, avocat din Satu Mare²⁹, personalitate care a inspirat și numele fundației umanitare înființate la 29 martie 1993, și care are menirea de a sprijini moral și material unele "instituții care au ca obiect educarea și sprijinirea unor persoane handicapate sau lipsite de mijloace materiale"³⁰. I-a urmat TRAIAN PUTICIU, 1919-1921 și sept. 1926³¹ dar și februarie –mai 1927.³² Anterior fusese funcționar al Băncii Austro-Ungare, Sucursala Satu Mare, iar din 1919 secretar al primăriei orașului. De numele lui se leagă reorganizarea aparatului polițienesc local. Din anul 1921 se schimbă și denumirea instituției din "Căpitănia de Poliție" în "Prefectura Poliției".³³ La Direcția Județeană Satu Mare a Arhivelor Naționale se află extrasul procesului-verbal de ședință a consiliului orașului Satu Mare, prilej cu care s-a luat la cunoștință eliberarea lui Traian Puticiu din funcția de secretar al primarului și numirea în funcția de șef al poliției Satu Mare³⁴. De numele său se leagă precum am amintit mai sus și participarea în perioada 27-30 septembrie 1926 la Berlin la Congresul Internațional al Polițiștilor.

Au urmat la cârma Poliției DUMITRU I. DUMITRESCU (1923-1926). Era originar din Galați, avea o educație aleasă, fiind cunoscut ca un bun pianist în cercurile intelectualității vremii.

Din iulie 1929, noua denumire a instituției va fi cea de Chestura Poliției municipiului Satu Mare, iar timp de trei ani, funcția de chestor va fi deținută de VALERIU POPOVICI 1929-1931, licențiat în științe juridice.

²⁴ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 4/1920, f. 67-68.

²⁵ *Ibidem*, f. 33.

²⁶ *Ibidem*, f. 67.

²⁷ „Satu Mare”, an IV, nr. 37/ 7 mai 1922, p. 2

²⁸ Bujor Dulgău, Claudiu Porumbăceanu, *Oameni din Sătmăreană*, Editura Solstițiu, Satu Mare, 2000, p., 174.

²⁹ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 4/1919, f. 10.

³⁰ Prof. Bujor Dulgău, *Fundația umanitară Dr. Mihai Popp*, în "Poliția Sătmăreană", nr. 1 (19), iunie, 1993, p. 1.

³¹ Cf. informațiilor culese din art lui Șinca Florin, *Poliția română a participat la înființarea interpolului*, art. apărut în „Adevărul” din 17 martie 2007.

³² Cf. informațiilor culese din art. lui Bujor Dulgău, *Polițiști sătmăreni de altădată*, în "Poliția Sătmăreană", nr. 10 (28), martie 1994, p. 6.

³³ Bujor Dulgău, *Polițiști sătmăreni de altădată*, art. în "Poliția Sătmăreană", nr. 10 (28), martie 1994, p. 6.

³⁴ Arhivele Naționale. Direcția Județeană Satu Mare, fond *Primăria municipiului Satu Mare*, seia Acte prezidențiale, act nr. 2237/1919, f. 1.

Figura cea mai proeminentă din fruntea acestei instituții a fost, neîndoielnic, Gavril Păușan, chestor între anii 1932-1938. Demobilizat cu gradul de locotenent în rezervă, a fost numit ca șef al poliției locale de stat Carei, probabil din anul 1921, confirmat apoi prin Înaltul Decret regal nr. 1559 din 30 martie 1922. În septembrie 1930 este transferat la Satu Mare în calitate de secretar al Chesturii.

Se cuvine așadar acestor înaintași ce au contribuit la edificarea acestei instituții pe plan local, să le aducem recunoștința noastră și să le purtăm o firească amintire.

The Beginning of Satu Mare Police Department

Abstract

At the end of the first World War, in the reunited Romanian territories Basarabia, Bucovina and Transylvania, although the administration, the police and the secret services of the defeated states, anarchy had been gone, disorder and chaos ruled for several years. In such conditions, the process of political and administrative integration wasn't an easy one.

Satu Mare city had great personalities managing the police, good managers of an impeccable moral and professional standing, and the staff of this institution was well trained and capable of watching the safety of their fellow citizens.

After the establishing of the Romanian management in 1919, the first chief of Satu Mare Police Department was Ph.D. Mihai Popp, borned on the 28-th of December 1881 in Cauas village. The name of the police institution was changed in 1921 from "Capitania de Politie" in "Prefectura Politiei", and again in 1929 in "Chestura Politiei".

The most important person leading Satu Mare Police Department between the word wars was without any doubt Gavril Pausan, who was police chief between 1932-1938.

We owe gratitude to our forefathers who contributed to upholding the Police as a institution in the community and we carry on their memory.

Situația demografică din Satu Mare în perioada Marii Uniri

Paula Virag

Din punct de vedere administrativ-teritorial, prima atestare a comitatului Satu Mare o întâlnim în anul 1181, dar se pare că el datează încă din vremea regelui Ștefan cel Sfânt. La început teritoriul comitatului era mai mic ca în epoca modernă și era împărțit în patru plăși conduse de cei patru juzi ai nobililor (szolgabíró): plasa Nyír (48 localități), plasa Baia Mare (62 localități), plasa Szamosköz (71 localități) și plasa Krasnaköz (74 localități).

Împărțirea administrativă în patru plăși a durat până în anul 1849, când în timpul guvernului Bach, județul Satu Mare a fost arondat Districtului Oradea, apărând o serie de plăși noi: Satu Mare (58 localități), Féhérgyarmat (46 localități), Baia Mare (32 localități), Seini (26 localități), Mátészalka (28 localități), Ardud (46 localități), Careii Mari (28 localități) la care se adăugau orașele Satu Mare și Baia Mare.

Prin încă două reorganizări administrative (1870 și 1876), județul Satu Mare ajunge la configurația pe care o va avea în anul 1918 cu 10 plăși: Satu Mare, Ardud, Seini, Careii Mari, Baia Mare, Csenger, Fehégyarmat, Mátészalka, Șomcuta Mare și Oaș. În anul 1914 județul Satu Mare avea 6.257 km².

Istoria comitatului Satu Mare, cunoaște în perioada de sfârșit de secol XIX și început de secol XX schimbări importante în plan economic, social și cultural. Aceste modificări au influențat în mod evident structura demografică a regiunii aflată în atenția noastră.

Marea majoritate a specialiștilor sunt de acord că evoluția populației în timp și în spațiu, este strict determinată de anumiți factori. Opiniile lor diferă, însă, atunci când este vorba de elementele care influențează creșterea și descreșterea populației. Important este faptul că toți apreciază că „mutațiile demografice își au originile într-o rețea complexă de cauze”². În ultimul timp, specialiștii au subliniat următorii factori care au contribuit la evoluția creșterii și descreșterii populației:

- Economia, pentru că reducerea mortalității reprezintă și un rezultat al îmbunătățirii dietei și a creșterii producției de mâncare.
- Progresele din medicină, îmbunătățirea condițiilor de viață și a igienei personale au avut ca rezultat creșterea duratei de viață și, evident, și o creștere demografică.
- Perioadele de foamete și epidemiile, fenomene care au provocat o rată mare a mortalității.

Trebuie concluzionat faptul că evoluția populației nu a fost unitară, existând perioade de creștere alternate cu perioade de stagnare sau chiar descreștere a populației. Acestea au evoluat sub determinarea a două categorii de forțe:

- *a celor de constrângere*—în această categorie pot fi identificați factorii biologici și cei de mediu: rezultatele producției agricole, perioadele de foamete, perioadele cu epidemii, clima.
- *a celor de alegere (de voință)*—rata căsătoriilor, rata migrațiilor, care au permis stabilirea unui echilibru prin mecanisme mai puțin violente și dureroase.

Evident, dinamica populației Comitatului Satu Mare, în perioada 1867–1914, este rezultatul impactului acestor forțe, ea evoluând în funcție de toți acești factori care s-au manifestat asupra acestui spațiu, în intervalul de timp avut în vedere. Acest lucru este ușor sesizabil prin studiul recensămintelor organizate de autorități, dar și al șematismelor publicate de Biserica Catolică.

Graficul nr. 1 prezintă, într-un mod cât se poate de evident, evoluția numărului populației de la începuturile monarhiei dualiste, mai precis din 1869 și până în 1910, an în care s-a organizat ultimul recensământ coordonat de autoritățile maghiare pentru Transilvania, și, implicit, pentru comitatul Satu

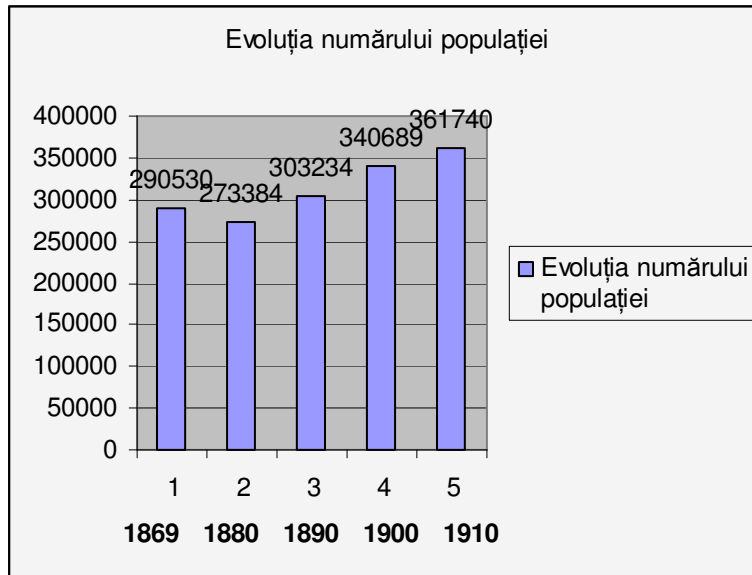
¹ Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918–1919)*, p. 17

² Louis Roman, „Iatroistoria și demografia istorică”, în *Revista istorică*, nr. 3–4, 1992, p. 214

Mare. Din analiza sa, observăm acea descreștere a numărului populației înregistrată în perioada 1869-1880, descreștere urmată apoi de o evoluție ascendentă care atinge punctul culminant în 1910.

Sporirea numărului de locuitori din comitatul Satu Mare, dar și din întreaga Transilvanie, se datorează îmbunătățirii condițiilor de trai, a creșterii economice provocată de dezvoltarea industriei, dar și a agriculturii, a organizării mai bune a sistemului sanitar, pe scurt, a creșterii nivelului de trai.

Graficul nr. 1-Evoluția numărului populației conform recensămintelor din 1869, 1880, 1890, 1900, 1910

În intervalul 1890-1900, populația din comitat a crescut cu 37.364 locuitori, respectiv cu 12.4%, iar pentru perioada 1900-1910, creșterea este de 21.042, respectiv 6.2%. Concluzia firească este aceea că în ultimul deceniu al secolului XIX, populația comitatului a crescut mai mult decât în primul deceniu al secolului XX.

Între 1901 și 1910, populația Comitatului Satu Mare a cunoscut un spor de 21.455 locuitori, mai mic față de deceniile antreioare. La această diminuare a creșterii numărului populației au contribuit mai mulți factori economici și sociali. În primul rând, în această perioadă, s-a resimțit acut lipsa de pământ pentru marea majoritate a familiilor din mediul rural. Generațiile rezultate în urma exploziei demografice din deceniile trecute au ajuns acum la maturitate, contribuind la accentuarea divizării loturilor de pământ. Mare parte a generațiilor din deceniile 8 și 9 au ajuns, la începutul secolului XX, în imposibilitatea de a-și plasa forța de muncă în agricultură. Ca urmare a acestui fapt, după 1900, s-a putut observa o mare mobilitate a populației rurale. Direcțiile de emigrare ale acesteia au fost două:

- înspre orașe, pentru a-și plasa forța de muncă în industrie;
- în afara provinciei, spre România (la munci sezoniere, la sfârșitul anului întorcându-se acasă), dar, mai ales spre America³.

După încheierea dualismului austro-ungar, structura etnică a comitatului, ca și a întregii Transilvanii, a cunoscut unele modificări. Acestea reflectă fidel politica de asimilare forțată a naționalităților, pe care guvernul maghiar a practicat-o în teritoriile ce îi sunt subordonate. Ponderea românilor a scăzut, în timp ce numărul populației maghiare a crescut simțitor. Această sporire nu s-a făcut pe cale naturală, ci printr-o politică constantă de maghiarizare forțată a naționalităților, dusă de guvernul de la Budapesta, prin:

³ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania, a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, 1999p49

- colonizare de populații străine;
- sprijin economic preferențial acordat maghiarilor;
- întocmirea eronată a recensămintelor.

Recensămintele efectuate de către autorități în timpul dualismului nu au înregistrat naționalitatea locuitorilor, ci numai limba maternă, înțelegând ca fiind limba pe care cel chestionat o vorbește mai bine și cu mai multă plăcere. Un asemenea criteriu de definire a etnicității era cel mai convenabil pentru autoritățile maghiare. Utilizarea acestui criteriu a permis comiterea a numeroase abuzuri, în special pe teritoriile conduse de către Budapesta. Rubrica limba maternă a oferit oficialităților posibilitatea să denatureze premeditat datele statistice, să sporească artificial numărul maghiarilor, mai precis a celor care utilizau în mod frecvent limba maghiară ca mijloc de comunicare.

Pentru a demonstra acest din urmă fapt, trebuie precizat că, după 1867, în recensămintele organizate de către autoritățile maghiare, nu au fost înscrși la rubrica limba maternă (după cum se apreciază apartenența etnică a populației) evreii, țigani și armenii. Aceștia au fost incluși în rândul maghiarilor, contribuind la ridicarea numărului acestora⁴. Nu este un secret că evreii din Ungaria au acceptat, în proporție de aproape 90%, cultura și limba maghiară, ceea ce a făcut ca ei să fie plasați, cu ocazia recensămintelor, la rubrica populației maghiare. Metodele de deznaționalizare, practicate de autoritățile maghiare pentru a spori numărul locuitorilor aparținând acestei etnii în detrimentul celorlalte națiuni, au fost variate, folosindu-se persuasiunea, cât și forța. Așa se explică de ce numărul românilor a fost inferior numărului locuitorilor maghiari.

Tabelul nr. 1—Populația Comitatului Satu Mare la recensămintele din 1880, 1890, 1900, 1910, în funcție de limba maternă*

An	Romani	Maghiari	Germani	Evrei	Țigani	Ucrainieni	Sarbi	Slovaci
1880a	76.668	95.681	13.449	0	0	576	169	396
1880b	78.743	98.653	13.953	0	0	589	175	407
1890a	85.663	114.836	14.030	0	0	258	2	307
1900a	93.591	138.086	12.165	0	0	643	9	455
1910a	92.264	166.369	6.709	0	0	580	23	460

(a—date introduse după limba maternă; b—date care cuprind și copiii care nu știu să vorbească)

*Sursa: Varga E. *Árpad Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850/1869-1992*

Potrivit datelor adunate de autoritățile maghiare cu ocazia recensămintelor organizate și coordonate de ele, cel mai mare număr din populația comitatului Satu Mare a fost reprezentat de către maghiari, urmași de români și germani. Așa cum rezultă din tabelul nr. 1, pe teritoriul Sătmăruului nu existau evrei și țigani. Realitatea este însă aceea că aceste două categorii etnice au fost incluse în grupul maghiarilor, sporind astfel numărul acestora.

Este cunoscut faptul că ortodocșii și greco-catolicii sunt, în general, români și, într-un procent mai mic, ruteni; calvinii, luteranii și unitarieni sunt maghiari, iar romano-catolici sunt germanii (șvabii) și, într-un număr mai redus, maghiarii. Izraeliții reprezintă populația evreiască ce a locuit pe teritoriul Sătmăruului, la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX.

Structura confesională a comitatului confirmă faptul că cea mai mare pondere a avut-o confesiunea greco-catolică, îmbrățișată, aproape în majoritate, de populația românescă. Urmează, apoi, confesiunile

⁴ *Ibidem.*, p55

calvină, romano-catolică și luterană, îmbrățișate de populația maghiară și germană. Se remarcă totuși o creștere spectaculoasă a populației de religie izraelită, adică a evreilor, care, după 1867, nu sunt înregistrați ca o naționalitate distinctă. Fenomenul trebuie pus în legătură cu emigrarea în masă a acestei etnii din Galiția și Rusia, în cea de a doua jumătate a secolului XIX.

Datele adunate de autoritățile maghiare în cadrul recensămintelor organizate în timpul monarhiei dualiste, relevă faptul că, pe teritoriul Comitatului Satu Mare, predomină greco-catolicii, urmați de calvini, romano-catolici și izraeliți. Confesiunile evanghelică și ortodoxă au un număr mai restrâns de credincioși, însă cel mai mic număr de adepți îl are religia unitariană, presupunându-se că credincioșii acesteia nu își au originea în regiunea sătmăreană, ci sunt veniți din alte zone.

Tabelul nr.2–Populația Comitatului Satu Mare la recensămintele din 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, în funcție de confesiune*

An	În total	Ortodocși	Greco-catolici	Romano-catolici	Calvini	Luterani	Unitariani	Izraeliți	Altele în total
1869	206.431	73	104.144	35.067	54.209	907	17	12.008	6
1880	194.326	96	93.999	33.904	50.775	915	2	14.564	71
1890	216.158	69	104.474	38.722	55.650	962	13	16.263	5
1900	245.855	244	117.668	45.970	62.061	1.063	16	18.818	15
1910	267.310	146	127.168	51.121	66.426	1.213	28	21.127	81

*Sursa: Varga E. Árpád *Szatmár megye településeinek felekezeti adatai 1850/1869-1992*

Potrivit datelor din recensământul organizat în 1920, românii reprezintă populația majoritară din regiunea Sătmăruului, numărul lor ridicându-se la 162.027 de locuitori. Locul imediat următor este ocupat de etnicii maghiari care reprezintă 76.893 de locuitori. Este destul de mare și numărul evreilor care se ridică la 22.365. Ar mai trebui să spunem că în plasa Șomcuta Mare numărul românilor este cel mai mare comparativ cu celelalte plase ale județului, el fiind de 24.885 locuitori. Cel mai mare număr de etnici maghiari au trăit în plasa Sătmăr (11.716), iar cel mai mic este în Baia Mare (2.247).

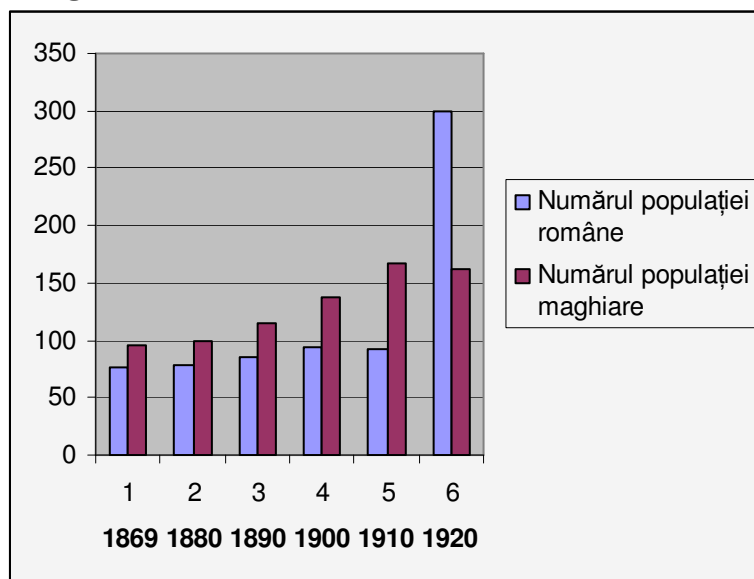
Tabelul nr 3–Populația județului Satu Mare în anul 1920*

Plasa	Nr. locuitori	Români	Maghiari	Germani	Everi	Alții
Ardud	32.060	16.928	4.617	9.480	741	294
Baia Mare	27.322	24.577	2.247	4	468	26
Careii Mari	36.813	13.169	9.625	13.334	586	101
Oaș	23.435	18.401	3.317	–	1.585	132
Sătmăr	33.627	16.709	11.716	3.509	1.643	50
Seini	26.517	20.945	2.876	1.038	1.552	–
Șomcuta Mare	28.393	24.885	1.579	84	1.770	75
Ugocea	22.166	12.529	6.386	985	1.609	657
Total	299.791	162.027	76.893	36.250	22.365	2.216

*Sursa: Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918–1919)*, p. 22

Analizând evoluția demografică a populației maghiare și române în comitatul Satu Mare, potrivit datelor recensămintelor organizate între 1869–1920, observăm o creștere constantă a numărului etnicilor maghiari între 1869–1910, ca apoi, între 1910–1920, numărul lor să scadă brusc cu 89.476 de locuitori. În schimb, populația română cunoaște, între 1910–1920, o creștere spectaculoasă de 69.763 locuitori.

Graficul nr. 2–Evoluția numărului populației române și maghiare din comitatul Satu Mare potrivit recensămintelor organizate între 1869-1920

Descreșterea bruscă a populației maghiare de pe teritoriul sătmărean se explică și prin modificările teritorial–administrative pe care le suferă regiunea sătmăreană după 1918. O altă explicație poate fi și aceea că germanii și evreii, la recensământul din 1920, renunță să se mai declare maghiari, prezentându-și adevărata lor etnie.

Creșterea spectaculoasă a populației de etnie română înregistrată între 1910–1920 poate fi, de asemenea, explicată prin prin modificările teritorial–administrative pe care le suferă regiunea sătmăreană după 1918. La aceasta se mai adaugă și faptul că foarte multe dintre persoanele de etnie română, care au emigrat în deceniile anterioare în România sau în diferite alte regiuni ale lumii, acum se reîntorc acasă.

În concluzie putem afirma cu certitudine că românii reprezentau majoritatea populației în populației în zona alipită României, frontiera stabilită prin Tratatul de la Trianon urmând, cu foarte puține excepții, linia care separă cele două blocuri etnice, român și maghiar. În al doilea rând, trebuie să observăm renașterea minorității germane aproape dispărută în 1910. Și nu în ultimul rând, trebuie să subliniem relativitatea datelor recensămintelor maghiare efectuate până în anul 1918. Permanent datele lor trebuie să fie confruntate cu alte surse, mai ales cu cele ecleziastice (șematismele), pentru a putea fi folosite⁵.

Bibliografie:

1. Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918–1919)*,
2. Louis Roman, „Istoria și demografia istorică”, în *Revista istorică*, nr. 3–4, 1992
3. Bolovan, Sorina Paula, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Ed. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1999

⁵ Viorel Ciubotă, *Op. cit.*, p. 22

Paula Virag

**Demographic aspects from Satu Mare County
in the period of the Great Communion from 1918**

Abstract

Between the 1869–1910, analyzing the demographic evolution of the Romanian and Hungarian population from Satu Mare County, we see a constant increase of the Hungarian people. During the 1910–1920, their number dramatically diminished with about 89.476 persons. On the other hand the Romanian population spectacularly increased with about 69.763 habitants.

A KALOT tevékenysége a Szatmári Egyházmegyében a II. Világháború alatt

Dancu Pál

A polgári kori Magyarországon számos keresztény, katolikus szervezet, mozgalom, egyesület létezett, amelyek fontos társadalomszervező és nemzetmegtartó szerepet tölthettek be. Többségük kétségtelenül a karitatív és szociális gondoskodás valláserkölcsei kötelességétől vezéreltetve működött, viszonylag nagyszámú hívő között. De olyan, amely egy egész társadalmi réteget tudott volna mozgósítani, s amely megpróbált autonómmá válni államtól, pártoktól egyházi hierarchiától, az már jóval kevesebb akadt. A legjelentősebb közülük KALOT volt.¹

Az 1929-ben indult JAC-Keresztény Agrárfijúság a KALOT ihletője és testvérmozgalma volt, ugyanúgy mint a SzKIE (Szlovéniai Katolikus Ifjúsági Egyesület), amelyet Bubnics Mihály rosznyói püspök irányított. A SzKIE-nek sikerült komoly szervezeti struktúrát kialakítania a Felvidéken.

A Szlovéniai Katolikus Ifjúsági Egyesület 1934-ben alakult. Ennek magyar tagozata a korábbi, progresszív keresztényszocialista hagyományokra támaszkodva működött, nyitottan a baloldali mozgalmak, a Sarló felé is. A SzKIE-nek négy év múlva már mintegy 20 ezer tagja volt, közöttük 5 ezer leány. A SzKIE a nemzeti öntudat ébrentartását a katolicitással és a szociális érzékenységgel kapcsolta össze, ebben rejlett sikerének forrása. (A népi hagyományok, népdal, néptánc, népviselet és szokások ápolása mellett a fiatal munkások és parasztfiatalok üdültetése, pihenésének és szórakozásának a lehetővé tétele.) Mondhatni, hogy módszereit, fogásait jól tudta hasznosítani a KALOT is. (1938-ban, a felvidéki területek visszacsatolásakor a SzKIE 12 ezer tagja lett a KALOT része.)²

A KALOT (Katolikus Legényegyletek Országos Testülete) létrehozására az első lépéseket 1935 őszén, Szegeden tette meg P.Kerkai Jenő jezsuita szerzetes.

Felhasználva a Kolping Legényegyletekben szerzett tapasztalatokat, és olyan munkatársak segítségét mint Nagy Töhötöm, Ugrin József és Farkas György, rövid idő alatt sikerült 1937-1938 között megfogalmazni az agrárfijúság szervezetének programját, valamint kiépíteni annak strukturáját. A fiatal jezsuita atyák alapos kiképzés után az innsbrucki egyetemen folytatták tanulmányaikat, és az 1930-as évek elején virágzó jezsuita szociológiai iskola anyagát sajátították el. A hazai kléruson belül így a jezsuiták voltak a leginkább felkészültek szakmailag a hivatásrendi jellegű társadalmi mozgalmak vezetésére.³

1937 szeptemberében megjelent az első rangosabb KALOT-kiadvány, a *Vezérkönyv*, amely összefoglalta az egyletszervezési alapismereteket. Igazi súlyát azonban az adta, hogy rendszerezte az agrárfijúsági mozgalom célkitűzéseit. Négy rövid, mindenki számára világos jelszóban foglalta össze a célokat: *Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!*⁴

Keresztes-Fischer belügyminiszter 1938. október 11-én láttaozta a KALOT alapszabályait, és az azzal kapcsolatos teendőkről körlevélben értesítette alárendelt szerveit. Ez azért érdemel figyelmet, mert ugyanekkor a kormány több rendelettel korlátozta az egyesületek működését, sőt több tevékenységét be is tiltotta. A szegedi KALOT központ az egységes alapszabályokat sokszorosította, és abba a kipontozott helyekre az alakuló gyűléskor csak be kellett írni a megfelelő adatokat (hely, időpont, vezetőség stb.).⁵

KALOT szervezetek szatmári struktúrája és vezetősége

¹ Balogh Margit-A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946, Budapest 1998 MTA Történettudományi Intézet, a továbbiakban B.M., 9.p.

² B.M., 24-25p.

³ B.M., 37.p.

⁴ B.M.,40.p.

⁵ B.M.,77.p.

A KALOT megerősödéséhez és végül egyházi elfogadásához nagyobb súllyal esett a latba az a körülmény, hogy előbb Imrédy Béla miniszterelnök, majd gróf Teleki Pál hatékonyan támogatták a mozgalmat, és őket ebben nem befolyásolta a főpapság esetleges nemtetszése. Teleki a KALOT-ban már valóban az agrártársadalom nyilas fertőzésének fő gátját látta. Alátámasztotta ezt a felvidéki visszacsatolás után a KALOT-ba tagozódó SZKIE példája, amely az ottani területeken sikerrel akadályozta meg a nemzetiszocialista térnyerést. (És ugyanez igazolódik majd Észak-Erdélyben is.)⁶

A II. Bécsi Döntés után a Szatmári Egyházmegye erdélyi plébániáiban is megindult a KALOT mozgalom kiépülése. Az egyházmegyei KALOT titkárnak voltak alárendelve a espereskerületi titkárok (fehérgyarmati, beregi, nagykárolyi, mátészalkai, erdődi, alsó-és felsőungi, ugocsai, szatmári szigeti, munkácsi, huszti, nagybányai).⁷ A plébániákon létrejöttek a KALOT egyletek, melyek irányítását világi és egyházi elnök (helyi plébános vagy segédlelkész) látták el. Az egyházmegyei KALOT tevékenységét a megyéspüspök felügyelte. Az egyházmegyei titkár (moderátor) kinevezését a püspöktől kapta, a KALOT-központ által javasolt személyekből.⁸ A Szatmár Egyházmegyei KALOT igazgató Kovács Gyula.⁹

Az Állami Levéltárban fellelhetők a gebei, fábiánházi, mérki, jánki, kaplonyi, csomaközi, nyírvasvári, ópályi, sárközújlaki, erdődi, gilvácsi egyletek engedélyezési iratai.¹⁰

Ezt a kezdeti munkát igen megkönnyíthette, ha a faluban akadt olyan legény, aki már elment a központ által szervezett vezetőképző tanfolyamokra. A központi útmutatók figyelme arra is kiterjedt, hogy a kezdeményezőket felkészítse az esetleges kudarcra. ,

A toborzómunka eredményeként összejött fiatalok közösen mondták ki a legényegylet megalakulását, egyben megválasztották tisztségviselőiket. A megalakulást hamarosan a *tagavatás* ünnepélyes aktusa követte. Az avatás mindig a falu templomában történt, általában ünnepélyes mise keretében szentáldozással egybekötve.

Az avatás délután vagy este már kötetlenebb formában folytatódott: általában kultúrestet tartottak, ahol először mutatkoztak be a fiúk a falu közönsége előtt.

Az országos mozgalomhoz való tartozás első szimbóluma az a jelvény volt, amit tagavatáskor kaptak a fiatalok. A jelvény fehér pajzson egy piros kereszt alakú kardot ábrázolt, amit búzakalász ölelt át. Felül zöld mezőben aranybetűkkel K.A.L., a Katolikus Agrárfjúsági Legényegylet betűi csillogtak. Idővel egyenruhájuk is lett a KALOT-osoknak. Azokon a vidékeken, ahol hordták a népviseletet, ott az lett az egyenruha. Ahol viszont nem, ott bevezették a civil életben is viselhető „kismagyart”.

Az egylet életében nagy szerepet játszott a saját otthon megeremtése. Kultúrházakban, gazdakörökben, iskolákban vagy bérelt magánházakban kaptak általában helyiséget. Az otthont úgy igyekeztek berendezni, hogy áradjon belőle a mozgalom szellemisége.

A fő helyre feszületet helyeztek, amit körbeírtak a mozgalom négy jelmondatával, a falakon a központtól szerzett plakátok és magvas idézetek sorakoztak. A berendezés később könyvekkel, játékokkal, térképekkel egészült ki.

Sokkal színesebbek voltak azok a gyűlések, amelyeken a fiúk „adtak”. A gyűlést önképzőszerűen vezették le, ahol a tagok előre kiosztott kis beszédekkel, szavalatokkal, nótákkal szerepeltek. A legjobban sikeredett produkciót nyilvánosság előtt is bemutatták, amire alkalmat egyházi és világi ünnepek adtak. Ez lelkesítőleg hatott a fiatalokra, előbb-utóbb a félénkebbek is erőt merítettek társaik sikeréből. Mivel fiatalokat szórakozás nélkül nehéz tartósan összefogni, ezért bevezették a táncdélutánokat és a teaesteket is.

⁶ B.M.,92-94.p.

⁷ KALOT-élet a szatmári egyházmegyében, 1944, Szatmárnémeti Népfőiskola, a továbbiakban Kalot-élet,16-24.p.

⁸ B.M.,109.p.

⁹ KALOT-élet,15.p.

¹⁰ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Satu Mare, a továbbiakban D.J.A.N., Fond Prefectura Jud.Satu Mare, rola 266,267,284,285,332,338

¹¹A feladatokat az egyleteken belül felállított szakosztályok fogadták el. Ezek általában a következők voltak: műkedvelő, kulturális, sajtó, szociális, hitbuzgalmi és sportosztály.¹²

Sárközújlakon például 1942-ben a KALOT helyi egyesülete népi szindarabot is előadott. A rendezői feladatot a helyi római katolikus plébános látta el. A főszereplő legény és leány később összeházasodtak.¹³

KALOT tanfolyamok Szatmárnémetiben; A Jezsuita konviktusban szervezett képzések

A KALOT-nak sikerült Érden és a közelében egy Népfőiskolai Központot és mintagazdaságot kialakítani, ahol neves előadók oktatók az ifjúságot különböző tanfolyamokon. Később sikerült a népfőiskolai mozgalmat kiszélesíteni az ország egész területére.¹⁴

Mindebben kulcsszerepet játszottak a bentlakásos KALOT-népfőiskolák. 1940–1944 között a következő helyeken működtek Észak-Erdélyben: Szatmárnémetiben, Csíksomlyón és Szilágysomlyón. Több tízezer fiatal parasztleány vett részt a népfőiskolák különféle tanfolyamain.¹⁵

Szatmárnémetiben a jezsuita konviktusban lettek megszervezve 1941 novemberétől a KALOT-népfőiskolai képzések. Ezek igazgatója P. Szalados Sándor szerzetes volt.¹⁶

A népfőiskolai tanfolyamok ritkán voltak ingyenesek. A képzés kezdetben napi 5 pengőbe került, de ebből a résztvevők csak napi 50 fillért, máskor 2 pengőt fizettek, a többit a KALOT-központ fedezte. Hogy miből? A Generalitól kapott anyagi juttatásból, a Levente pénzből, különböző adományokból és abból a tekintélyes summából, amit a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Földművelésügyi Minisztérium juttatott a népfőiskolák szervezésére. Gróf Teleki Mihály volt FM-miniszter közbenjárására 1941-ben 50 ezer pengőt kapott az érdi népfőiskola. Gyakorlattá vált a tanfolyamköltségekhez természetben való hozzájárulás is. A legények babot, lisztet, sót, borsót, szalonnát, tojást, zsírt, cukrot s minden egyebet, amit tudtak, vittek magukkal. Élelmiszerjegyeiket leadták, ebből pótolták a hiányokat. Nincstelen vagy kevésbé tehető fiatalok költségeit sokszor az egyházközség, az egylet vagy a vármegye szociális segélye fedezte.¹⁷

A KALOT-népfőiskolák pedagógiai elveit Érden dolgozták ki. Kötelező érvényű tanterv tudatosan nem készült, hiszen az megölte volna a helyi körülményekhez és feladatokhoz igazodni képes kezdeményező-készséget. A hercegprímás tájékoztatására viszont főbb vonalakban megfogalmazták a tananyag egységeit: 1. A vezető mint személyiség. 2. A vezető a családban. 3. A vezető a politikai községben, az egyházközségben, a társadalmi intézményekben és a -nozgalmakban. 4. A vezető a KALOT-ban. Eszerint az oktatás célja elsősorban a népi vezetők képzése volt.

Az elméleti tananyag feldolgozása beszélgetés és vita formájában történt. A népfőiskolai oktatás az „élő szót” előnyben részesítette az írással szemben, s ez a magyar elemi iskolák teljesítményéhez való kényszerű alkalmazkodásként értelmezhető.

A tanfolyamokon igyekeztek olyan helyzeteket szimulálni, amelyekkel a falvakban gyakorta lehetett találkozni. A legények saját képviselőtestületet választottak, házi bankot, szövetkezetet alapítottak, ahol közülük kikerült „igazgatók” és „pénztárosok” intézték a „falu” ügyes-bajos dolgaát. Nem volt olyan feladat, amit a gyakorlatban nem kíséreltek meg eljátszani. Tűzoltás, légvédelem, könyvelés, iratminták ismerete, nyugták, elismervények, szerződések, végrendeletek, váltók, kérvények, beadványok, jegyzőkönyvek, adóívek, különböző személyazonosságot igazoló iratok, kereskedelmi iratminták (csekk, szállítólevél, pénzesutalvány stb.) kitöltése mind szerepelt az általános tananyagban. Érdek - s a későbbiekben létrehozandó népfőiskolák mindegyikének - volt néhány holdas mintagazdasága, ahol kertészeti ismereteket sajátíthattak el a fiatalok.

¹¹ B.M., 60-61.p.

¹² B.M., 62-63.p.

¹³ Sárközújlaki Római Katolikus plébánia, Historia Domus

¹⁴ B.M., 122.p.

¹⁵ B.M. 140.p.

¹⁶ B.M., 10.p.

¹⁷ B.M., 125.p.

Az érdi népfőiskola osztatlan sikert aratott. Egyházi és politikai méltóságok adták egymásnak a kilincset. Gróf Teleki Pál miniszterelnök személyesen hallgatta meg az 1940. december 22-én rendezett vizsgálódást.¹⁸

A KALOT és a Leventeegyesületek Országos Központja(LOK) között létre jött megállapodás révén sikerült egy másik jövedelmi forrást biztosítani a népfőiskolai tanfolyamok számára. A megegyezés értelmében tehát a KALOT lemondott a sportrendezvények és a hazafias ünnepek szervezéséről, a politikába való „beavatkozásról”, és az éves program független összeállításáról. Ez utóbbi sértette leginkább a KALOT szuverenitását, mert ezentúl az éves munkatervet - végeredménybe:ellenőrzés és jóváhagyás végett - be kellett mutatnia a LOK-nál, és számolni kellett a leventék részére rendezendő tanfolyamokkal.

A KALOT továbbra is önálló maradt a sajtótermékek kiadásában, munkatársainak foglalkoztatásában és irányításában, a népfőiskolák fenntartásában és vezetésében, gazdasági vállalkozásaiban, pénzügyei intézésében és különleges programtervei - valláserkölcsi program, vezetőképző tanfolyamok - ügyintézésében. Ennek fejében vállalta, hogy népnevelő füzetait, könyveit, plakátjait, röpiratait és a Műsorközpont anyagát a LOK rendelkezésére bocsátja, népfőiskoláit pedig levante vezetőképző tanfolyamok céljára átengedi.

A LOK krónikus vezetőhiányban szenvedett, ezért kénytelen volt felajánlani levanteegyesületei vezetését a papságnak, a vezetőképzést pedig a KALOT-ra

A KALOT számára viszont az jelentett nem kis hasznot, a LOK magára vállalta a levante vezetőképző tanfolyamok költségeit: hallgatóként 5 pengőt fizetett minden egyes napra. Ez az összeg nemhogy fedezte egy-egy tanfolyam költségvetését, de maradt belőle annyi, hogy a KALOT saját kiadásait is finanszírozhatta belőle, s ezzel némileg enyhítette anyagi nehézségeit.

P. Nagy Töhötöm részletesen ismertette a szerződés tartalmát és jelentette, hogy az abban foglaltakon kívül a levanteegyesületek vezetésében részt vevő papokat is a KALOT képezi ki egyhetes tanfolyamok keretében.¹⁹

Az első szatmárnémeti tanfolyam előtt Szalados Sándor azzal a kéréssel fordult a püspökhöz hogy az 1942.december hó 1.-én nyilik meg.Minthogy a LOK részéről a részvételi díjnak a folyósítása nem történt meg, kölcsönből, részben kegyes adományokból lesz kénytelen azt biztosítani.Ehhez kérte a püspök támogatását.²⁰

A plébániákat leértécsítették a szervezendő tanfolyamokról.Kovács Gyula, c.prépost, egyházmegyei KALOT igazgató tájékoztatta őket hogy a tanfolyamos toborzókat kiküldték. A tanfolyam ingyenes. Az utazás is csekély pénzbe kerül, mert a Honvédelmi Miniszter H.M. 590.eln.LOK 1943 rendelete alapján katonai menetlevelet kapnak. Minden megalakult és alakulásban levő KALOT egyesülettől legalább négy legényt kérnek a tanfolyamra.²¹

1944 júniusáig a KALOT 16 tanfolyamot rendezett papok számára. Egy-egy tanfolyamon átlag 90-110 pap vett részt, összesen közel 1600 fő.²²

Visszaemlékezések a tanfolyamokról

Lami István , későbbi neves magyarországi szlovák néprajzkutató, költő és író részt vett a szatmári KALOT népfőiskolai képzésen. Élményeiről az „Olvasás holdfényénél. Falusi történetek.” c.kötetében is beszámolt.

A legjobb hallgatókat a KALOT vezetői 1941 augusztusában meghívták ún. kultúrítkárképző tanfolyamra. Ezekből választották ki azt a 20 fiatal, akiket a tanfolyam sikeres elvégzése után Népfőiskolákra küldtek kultúrítkárnak. A továbbképzésben a főhangsúlyt az ifjúsági vezetés tudnivalóira

¹⁸ B.M.,125.p.

¹⁹ B.M,118-119.p.

²⁰ Szatmári Püspöki Levéltár, a továbbiakban Püsp. .ikt.sz.5646/1942

²¹ Püsp.ikt.sz.4202/1943

²² B.M,119.p.

helyezték. Érteni kellett a fiatalok szervezéséhez, színjátszócsoporthoz, tánccsoportok, irodalmi önképző körök vezetéséhez. Őt a Szatmárnémetiben alakult Népfőiskolára küldték.

A 30 fős tanfolyam résztvevőit Szatmár egyházmegye községeiből toborozták. A községek plébánosait végiglátogatták. A résztvevőket a legmozgékonyabb, legértelmesebb legényekből a plébánosok válogatták, illetve küldték a tanfolyamra. A tematikát a központi tanrend alapján az igazgató állította össze, amit a megyei népművelési felügyelővel egyeztetett. Az előadók között sok rangos megyei szakember, tanár szerepelt. A tematikában megfelelő óraszámot néptánc- és népdaltanulás is helyet kapott. A világnézeti előadásokat a rendházban élő, magasan képzett jezsuiták tartották. A Népfőiskola működésének a városban hamar híre kelt. Az ott működő más ifjúsági szervezetek, pl. cserkészek, levante egyesület, diákokotthonok vezetői is keresték a KALOT-al a kapcsolatot. A legjobb barátság a velük egy épületben lakó felsős diákokkal alakult ki. Szabadidejükben bejártak hozzánk néptáncot, népdalokat tanulni. Így alakult ki életre szóló barátsága a később országosan ismert néptánc-esztéta Vásárhelyi Lászlóval. Visszaemlékezéseiben Vásárhelyi írt arról, hogy ezek a találkozások indították el a néptáncművészet útján.

(...) A volt tanfolyamhallgatóktól Lami is kapott meghívásokat. A Szatmárnémeti KALOT Népfőiskola vonzáskörében Lázári, Batiz, Pátyod, Tyukod, Csicsér községekben kiváló KALOT csoportok működtek. Valamennyit volt alkalma meglátogatni. Közülük egyet kiemelni a pátyodi KALOT csoport látogatását.

A község plébánosának voltam a vendége. Szegény eklézsiának olyan papja volt ez az ember, aki nem csak maga harangozott, de a község ügyes-bajos dolgait is ő intézte.. Lemérhette, hogy szatmárnémeti mesterei, Molnár István és Muharay Elemér szellemét miként sikerült átadnia a tanfolyamokon. Másnap egy énekes családdal vitték. Itt elmondta hogy szívesen vennék, ha olyan dalokat énekelnének, amelyeket a kultúrcsoport is megtanulhatna. Egymással tótul kezdtek beszélni: Keru im mám zaspievat? (Melyiket énekeljek nekik?) - kérdezte a férj a feleségétől. - Dobre, uzju mám! Jól van, már megvan!) - mondta, aztán énekelni kezdett. Aztán kérdezte, nem énekelnének-e valamit tótul. Megdöbbenve hallgatta szlovák beszélgetésüket és éneküket. Csak jóval később tudta meg, hogy Szatmár és Bihar megyékben tekintélyes számban élnek szlovákok.

Az 1944.évi KALOT füzet

Az 1943-44. évi KALOT képzés végzősei számára kiadták a tanfolyamról egy emlékfüzetet. Ebből talózva idézünk pár adatot.

Scheffler János szatmári püspök útravalóul mondta a végzősöknek: hogy a szatmári püspökség a falusi népén épül fel. A hívek zöme becsületes földműves. A papok legnagyobb része egyszerű földműves család gyermeke. Azért örvend, hogy az ittenim jezsuita atyák olyan szeretettel foglalkoznak velük és a jövő földműveseit emelni, művelni és boldogítani akarják.

Scheffler három áldást várt a KALOT-tól:

Először hogy kicsiszolja az eszeket, több tudást és műveltséget adjon a falu leendő vezetőinek.

A nagyobb műveltség gazdagabbá is fogja tenni a résztvevőket.

De a KALOT az örök boldogságról sem feledkezik meg. Az ész kiművelése és az okszerűbb gazdálkodás csak eszköz a kezében. Ezekkel is Istenhez kívánja emelni a népet.”

Zolcsák József lázári gazda így méltatta fia KALOT-nevelését: Nem tudja eléggé meghálálni azt a nevelést és tanítást, amit a fia a népfőiskolán kapott. Otthon is megkapta a jó nevelést, de azt, amit a Népfőiskolán kapott, azt apja már nem tudta volna adni.

Fia azóta nagyon megváltozott. Munkáját nagyobb felelősségérzettel végzi. Világosabban tud hozzászólni minden kérdéshez. A KALOT Népfőiskolán fölemelik ennek az annyiszor lenézett falu népének ifjúságát. megmentik a magyar ősi hagyományt.

Szalados Sándor a Népfőiskola igazgatója, az 1943-44.évi munkát a következő gondolatokkal értékelte:

“Három éve már, hogy a téli hónapokban egymást vállalják a tanfolyamos csoportok. A falu legtehetségesebb fiai jöttek a Népfőiskolára. Három éves működése után mintegy tíz kis rajt indított

útjára. Névtelen hősök ezek a legények, akik közül többen egész életüket szentelik erre a munkára. Az 1943.évi tanév folyamán négy háromhetes tanfolyamot tartottak..

A nyári munka beállta előtt hét helyen tartottak kerületi értekezletet az ifjúsági tisztkarral és a népfőiskolásokkal. Háromszáznál több népfőiskolás legény dolgozott csendben Szatmár egyházmegye területén.”

Rövid beszámolók olvashatóak a KALOT-egyesületi életről Kaplonyból, Túrterebesből, Benéből, Hosszúmezőről, Szaniszlóból, Rozsályból, Lázáriból, Nagyecsedből, Jánkból.

A 128 községből, megalakult 51 egyesület aki munkajelentést is küldött. Az egyházmegyei KALOT taglátszám 1987 személy volt. Az egyesületek többsége hetente egyszer tartotta összejöveteleit, főleg iskolákban, saját otthonban vagy bérelt helyiségben. Működött 5 énekar, 1 zenekar, 8 rádió, 25 könyvtár. 126 nyilvános előadást tartottak. A népfőiskolai tanfolyamon részt vett 122 fiatal.²³

P.Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm KALOT vezetők levelezése a szatmári püspökkel

A szervezendő tanfolyamok ügyében a következő levélváltások voltak a KALOT országos vezetősége és a szatmári püspök között: 1942.október 10-én, Nagy Töhötöm közli hogy a Leventevezetőképző tanfolyamra kijelölt főtisztelendő urak névsorát megkapték, de sajnos az október 12-én kezdődő tanfolyamra már nem tudták behívni őket. Ugyanis nem kaphatták meg idejében a tájékoztatót és a kedvezményes vasúti jegyigazolványt. November 16-án lesz ismét Érden egy tanfolyam, melyre előjegyezték őket és szeretettel várják.²⁴

Szintén ő kéri az 1943-as érdi tanfolyamok 25 résztvevőjének kijelölését, egyuttal közli hogy a leventeközponttal elintézték hogy katonai menetlevéllel utazhassanak.²⁵

Scheffler János püspök ezt 1943.juniusában meg is tette és a kijelölteket felkérte, hogy négy napra való lisztet, cukrot és zsírt vigyenek magukkal.²⁶

Az 1943.novemberi érdi és kassai tanfolyamokra Nagy Töhötöm 20 főtisztelendő kijelölését kérte.²⁷

P.Kerkai Jenő levélben fordult a püspökhöz a további szállásolások biztosításáért:

Mert R.P.Provinciálisuk csak az 1943-44. télre engedélyezte a Kollégium használatát. Fájdalmas volna, ha a 20 KALOT Népfőiskola sorából a Szatmár egyházmegyei kiesnék.²⁸

1943.október 26-i válaszában a püspök várja a konkrét javaslatokat, mert nem tud olyan egyházi épületet, amely a KALOT Népfőiskola céljainak megfelelő volna. Ha volna a szatmári KALOT vezetőségnek valamilyen életre való gondolata, szívesen megvizsgálja azt és a legnagyobb jóakarattal teszi magáévá a KALOT terveit.²⁹

Farkas János, lajosvölgyihutai plébános, a helyi Szlovák Katolikus Ifjúsági Egyesület (KALOT-SKM) vezetője, a kassai 1943.novemberi szorványlelkészi képzés kapcsán felkérte helyettesítésre Almási Péter sárközi plébánost.³⁰

A Szlovák Katolikus Ifjúsági Egyesület (SKM)-mint KALOT tagszervezete

A népfőiskolák felállításától kezdve Kerkaiék kiemelten foglalkoztak a nemzetiségi kérdéssel. Mielőtt azonban a nemzetiségeknek is saját, önálló népfőiskolai képzést biztosítottak volna, előbb a KALOT szervezetébe kellett bekapcsolni a trianoni határok módosulásával számbelileg ugrásszerűen

²³ KALOT-élet

²⁴ Püsp.ikt.sz.5120/1942

²⁵ Püsp. ikt.sz.2409/1943

²⁶ Püsp. ikt.sz.2409/1943

²⁷ Püsp. ikt.sz.4352/1943

²⁸ Püsp.ikt.sz.4451/1943

²⁹ Püsp. ikt.sz.4451/1943

³⁰ Püsp. ikt.sz.4596/1943

megnövekedett kisebbségeket. Ezzel a szándékkal az agrárifjúsági mozgalom egyrészt azt a katolikus politikát folytatta, amely érdeklődéssel és megértéssel közeledett az egyházhoz hű nemzetiségekhez, másrészt szerepet vállalt a magyar kormányok nemzetiségi politikájának megvalósításában.

Az első bécsi döntéssel Magyarországhoz visszakerült felvidéki területeken 1938 decemberének végén, 1939 januárjának elején indult meg a szlovákság politikai szervezkedése, abban az időszakban, amikor a náci német birodalom részéről a magyar kormányra a legnagyobb nyomás nehezedett a magyarországi németek náci típusú megszervezésének érdekében. Nem véletlen tehát, hogy a KALOT felvidéki terjeszkedésének kezdete ugyanerre az időre esett.

1938 decemberének utolsó napjaiban Rozsnyón zajlott le a KALOT, az EMSZO és a SZKIE vezetőségének első találkozója. Az ekkor megkötött 14 pontból álló szerződés gyakorlatilag a SZKIE teljes beolvadását eredményezte a két hivatásrendi szervezetbe. A KALOT országos vezetősége a mozgalom vezérkarába fogadta a SZKIE választmányát, átvette központi irodáját, pénztárát, moderátorí intézményét, kiadványait és a munkáspihentető táborok felszerelését.

Bubnics Mihály rozsnyói apostolí adminisztrátor a SZKIE fővédnökeként egy feltételhez kötötte az egyesüléshez adandó jóváhagyását: ha a kisebbségek részére nemzetiségi vezetők irányítása mellett ügyosztályokat állítanak fel a KALOT keretén belül. Kisebbségi nehézségek után 1939 szeptemberében a KALOT megalakította a *Sdruženie Katolickej Mládeže* (SKM - Szlovák Katolikus Ifjúsági Egyesület). Székhelye előbb Rozsnyó, majd Érsekújvár lett. A KALOT központjában felállította a nemzetiségi osztályt, amelynek élére azt a Meggyesi Sándor állította, aki addig a SZKIE-t vezette. Ungvárott P. Kerkai tájékoztatta a papságot és a tanítói testületet a mozgalom törekvéseiről. A munka eredményeként 1940 első havának végéig 33 helyi csoport alakult, mintegy 2700 legénnyel, és több mint tízezer pártoló taggal.

A szlovák titkárság felállításával járó költségekhez a Miniszterelnökség Nemzetiségi és Kisebbségi Osztálya 6120 pengővel járult hozzá. A későbbiekben rendszeres havi támogatásban részesült az SKM: eleinte havi ezer pengőt, majd 1940. szeptembertől 1944. októberig 1300 pengőt kapott. A kormány anyagi támogatása mögött a szlovákok politikai szervezkedésének remélt megakadályozása, de legalábbis késleltetése állt.³¹

Teleki miniszterelnök 1940-ben nem engedélyezte a Szlovák Néppárt megalakulását, csak a *Slovenská Jednota* (Szlovák Egység) hetilap kiadásához járult hozzá. A lap a szlovák sérelmek egyedüli fóruma lett. Mivel Szlovákia minden külső támogatást megadott a lap terjesztéséhez, ezért szinte természetes, hogy a *Slovenská Jednota* a szlovák állami eszmék szellemében szólított „örségbe” a magyarországi szlovákok védelmében. A „jednotárok” vezérkarában egyre inkább Böhm Emánuel kezdett vezető szerepet játszani, aki már a megalakulni nem tudó Szlovák Néppárt kassai körzetének vezetője volt 1939-ben is.³²

A Böhm irányította Szlovák Nemzeti Egység Pártja eljutott 1942. január 7-én szervezeti szabályzata elfogadásához. A magyar kormány továbbra is igyekezett vidéki szerveződésüket akadályozni. 1942. március 1-jén a SzNEP Budapesten megtartotta nagyválasztmányi ülését. Ekkor hozta nyilvánosságra az országos szervezkedésre és a magyarországi szlovákság egyedüli képviselőjére igényt tartó programját. A sorozatos tárgyalások Bárdossyval a megegyezés felé vezettek. 1942. március végére a Böhm-féle párt már rendelkezett Budapesten főtitkársággal, Érsekújváron, Kassán, Szobráncon, Békéscsabán és Petrőcön titkársággal. Szobráncon Blaško Štefan volt a titkár. A SzNEP aktivitása fokozódott, szeptemberre Kassán sikeres szlovák könyvnapot szervezett. 1943-ra már 20 saját kiadású könyvsorozattal is büszkélkedhettek. Ezek népdalgyűjtemények, modern táncdalok szövegei és kottái, drámák, verseskötetek, nyelvtankönyvek, mesekönyvek, regények és képzőművészeti gyűjtemények voltak. 1942. december 5. dátummal - a belügyminiszter felhívja az alsóbb közigazgatási egységek figyelmét, hogy a párt adminisztrációs és

³¹ B.M.,129-130.p.

³² B.M.,130.p.

szervezeti ügyintézését ne akadályozzák.³³

Rivalizálás az SKM és a Jednota(SzNEP)között

1939-ben, alighogy elindult a KALOT szlovák tagozatának működése, máris fejtörést okozott az egyházi és az állami hatóságoknak. Madarász István kassai megyéspüspök ugyanazért nem engedélyezte egyházmegyéje területén az SKM zászlóbontását, ami miatt a kormány is bosszankodott: az SKM a „jednotárok” befolyása alá került.³⁴

A szlovák irredentizmus, a *Slovenská Jednota* és az SKM vezetői közti kapcsolatról szóló bizalmas belügyi jelentések a személyi változások után sem apadtak el. A hivatalos közegek továbbra is úgy tekintettek a szlovákok kulturális jogait érvényesítő SKM-egyletekre, mint a „pánszláv agitáció melegágyára”.

Az a paradox helyzet állt elő, hogy a magyar szervek pánszlávizmussal, a szlovákok pedig magyarosítással vádolták az SKM-t. A KALOT szlovák mozgalmával csak kevesek szimpatizáltak. Az SKM azonban a nehézségek dacára is működni próbált. 1941 júniusában nyaraltatási akciót hirdetett a magyarul, illetve szlovákul tanulni akaró fiatalok számára.

Az SKM kulturális „hegemóniája” azonban 1941 tavaszán csorbát szenvedett. Március 4-én megalakult a szlovák katolikusok *Magyarországi Szent Adalbert Társulata* (Spolok Svätého Vojtech V Uhorsku). Engedélyezésével a magyar kormány eleget tett a szlovák kormány követelésének, amely egy teljesen önálló szlovák katolikus szervezet legalizálásától tette függővé a már néhány éve betiltott Szlovákiai Magyar Kultúregyesület szüneteltetésének feloldását. A társulat irodalmi és tudományos ismeretterjesztés címen jött létre. Jogkörébe tartozott az irodalmi és katolikus művek kiadása, ima- és tankönyvek, naptárak, folyóiratok és egyházművészeti tárgyak forgalmazása.³⁵

Ehhez a tevékenységhez- felügyelő bizottsági tagsághoz-Csalfa György tibai plébános kérte a szatmári püspök engedélyét.1943.okt.20-án Scheffler János püspök jóvá is hagyta a kérést.³⁶

Az SzNEP a szlovák kormány többszöri próbálkozása ellenére nem kapott mégsem engedélyt a megalakulásra. Sőt felbomlasztására törekedtek. Mielőtt azonban ez sikerrel járt volna, Böhm 1941. augusztus 21-én bejelentette a párt megalakítását. Elnöke: Böhm Emánuel, főtítkára: Kelemen József lett.³⁷

Mind az Ungvári, mind a Szatmárnémeti KALOT Népfőiskola nemzetiségi területek metszéspontjában feküdt. Míg Ungvár inkább a szorványmagyarság képviselőit fogadta, addig Szatmárnémeti a ruszin, szlovák, sváb és magyar fiatalok számára egyaránt nyitva állt.³⁸

Az ungi esperesi kerületben SKM szervezetek megszervezése

Az Ungváron szervezett első SKM tanfolyamról Duffer Mihály, mint résztvevő írt beszámolót.

Eszerint 1943. február 10-én megjelentek Ungváron az SKM kurzusán, melyre Kotyuk András körzeti SKM titkár küldte a meghívókat.Szállást az ungvári várban kaptak. Megjelent 27 ifjú. Délelőtt folyamán előadások voltak. Előadtak az ifjúság szervezéséről, az SKM egyesület szervezéséről, vezetéséről s hogy hogyan kell az ifjúságnak előadni. Továbbá a gazdaságról s az iskolán kívüli tevékenységről. Azután átvették a magyar nemzet történetét (az ifjúság buzdítása a magyar államhoz való ragaszkodáshoz). Délután volt két óra „levente”, egy óra tánc és ének és egy óra vallástan.³⁹

A Szobráncvidéki SKM szervezéséről számolt be a KALOT központi nemzetiségi osztályának vezetője, megemlítve hogy Kárpátalja Kormányzói Biztosa közbenjárására Kotyuk András unghutai

³³ Tóth István-Szlovák nemzetiségi törekvések a két világháború között, Régió.1994, 1.sz.,156-174.p.

³⁴ B.M.,130.p.

³⁵ B.M.,132.p.

³⁶ Püsp. ikt.sz. 4312/1943

³⁷ Tóth István-Szlovák nemzetiségi törekvések a két világháború között, Régió.1994, 1.sz.,156-174.p.

³⁸ B.M.,139.p

³⁹ Püsp. ikt.sz. 3391/1943

szlovák iskolánál működő tanítót egy évre szabadságot kaptak, hogy a KALOT szlovák tagozatának kiépítését végezze el.⁴⁰

Scheffler püspök 1943.március 24-én beszámolt Bubnics Mihálynak hogy A KALOT szlovák tagozata szobranci alakulata elnökéül Pém József segédlelkésszt nevezte ki.⁴¹

Az Ungi esperesség papsága rendszerint elhárította az SKM szervezetek megszervezését. Ez az továbbiakban idézett jelentésekből is kitűnik:

Kalász Géza dolhai plébános megemlíti hogy Dolhán szlovák ifjúság nincs.Aki valamire való, azt magyar levegőre küldte. Vagy Pécsre, vagy Szegedre ahol ipart tanulnak. Dolhán semminemű egyesületet nem lehet alakítani, melynek szlovák színe van. Ennek maga az ifjúság látta volna kárát, mert az ottani hivatalok, ebben „hazaellenességet” látnának. A katolikus ifjút mindenütt ennek alapján bírálják el és sok kellemetlenségnek lenne kitéve. Ebben nem képez kivételt az Ungvári Kormányzói Biztosság sem. A Biztosság magyarellenéseknek minősítette azokat a hiveit, kik a Belügyminisztérium által jóváhagyott szlovák egyesületbe azért léptek be, mert mint magányosok sérelmeiket fel sem hozhatták. Dolhán a hivek 70%-a szlovák. Ennek dacára lelkesen énekelték a magyar egyházi énekeket. Majd ha több megértés lesz az emberekben és véget ér a véres háboru, akkor jöhetnek az egyesületek, mert nem fogják félremagyarázni azok munkáját.⁴²

A perecsenyi lelkész közölte hogy a politikai és katonai helyzet nem alkalmas az SKM egyesület megkezdésére. Perecseny a határsávban fekszik, ukrán és kommunista szervezetek volt és leleplezett gócpontja, ahol a szlovák ajku fiatalság nagy része megfigyelés alatt állt, mint megbízhatatlan elem. A plébános nem vállalta a felelőséget, mert a szervezet ki lenne téve a politizálás veszélyének.⁴³

A nagybereznai plébános elhárította a szlovák ifjúság Actio Catholica-ba való beszervezését , mert annak zöme katonai szolgálatot teljesít, a többi iskolásfiu, akiknek nem szabad semmiféle egyesületi életbe részt venni. (1147)⁴⁴

A szobranci plébános visszaigazolta az SKM ottani megalakulását.⁴⁵

Felsődomonyán az Actio Catholica szlovák szakosztályában lett megszervezve az ifjúság.⁴⁶

Belenszky Gyula szolyvai plébános ismertette hogy nem lehet szó a szlovák ifjúság megszervezéséről.Szolyván van ugyan egy pár szlovák család, de ezek annyira magyarérzelműek, hogy nem kíváncsiak semmiféle szlovák szervezkedésre. A filiákban pedig annyira szétszórtnak élnek, hogy megszervezésük lehetetlen.⁴⁷

Szilvási György jenkei lelkész visszaigazolta hogy már 2 évvel azelőtt megalakult az SKM. Az egyesület politikai okokból megszűnt. 1944-ben tehát nem kívánatos az SKM újbóli megalakítása.⁴⁸

Szvoboda Ferenc, ungi főesperes a jelentéseket úgy összegezte hogy az egyházmegye szlovák ifjúságát az SKM országos elgondolása szerint nehéz beszervezni, mert más területek szlovák ifjúságától nagyon elüt.Javasolta ugyanakkor, hogy a lelkészek plébániájuk területén a szlovák ifjúsággal foglalkozzanak. Szerinte az A.C. keretén belül lehet összetartásuk.⁴⁹

Ennél jóval keményebben fogalmazott az tibi plébános a továbbiakban sokat idézett Csalfa György:

Az SKM-t plébániája területén megszervezni nem áll módjában.Tibán az állami hivatalok még a tisztán egyházi jellegű egyesületek alakítását sem nézik jó szemmel. Ami az SKM-t illeti azt annak idején Vozár Viktor úrral megszervezte, a helyi szervezetek egyike-másikára belügyminiszteri engedélyt is kapott,

⁴⁰ Püsp.,KALOT ikt.sz.341/1943

⁴¹ Püsp. ikt.sz. 1080/1943

⁴² Püsp.,ikt.sz. 1003/1943

⁴³ Püsp. ikt.sz. 1268/1944

⁴⁴ Püsp. ikt.sz. 1268/1944

⁴⁵ Püsp. ikt.sz. 1268/1944

⁴⁶ Püsp. ikt.sz. 223/1944

⁴⁷ Püsp. ikt.sz. 1268/1944

⁴⁸ Püsp. ikt.sz. 1268/1944

⁴⁹ Püsp. ikt.sz.4367/1943,

de munkáját hazaárulásnak minősítették, úgyhogy azt kénytelen volt abbahagyni.-Majd később megalakították Csuha Sándor képviselő vezetésével ami ezzel nemzeti érdem lett. Egy harmadikat már nem alakít.-Elég abból kétfajta is.⁵⁰

Ennek okát Meggyesi Sándor országos KALOT titkár abban látta hogy munkájuk a szlovák szélsőséges politikai pártnak intencióival merőben ellenkezik, mert a KALOT munkájával a szlovák ifjúságot a szentistváni gondolat szellemében neveli s ezáltal gyengíti a párt revíziós törekvéseit. Szerinte tudvalelő hogy a tibai plébános a szlovák pártnak egyik exponense s nem szívesen látja ha káplánja aktív szerepet tölt be a KALOT mozgalomban.⁵¹

Az SKM szatmár egyházmegyei moderátorának Bubnics püspök eredetileg Csalfát javasolta.Ezt levélben is kifejtette Scheffler püspöknek:1943.februárjában megtartották a szlovák katolikus ifjúság igazgatóságának gyűlését. A nagyvárad egyházmegye püspöki dolgozója nem jelent meg. Az SKM igazgatósága felkérése alapján Bubnics kéri Schefflert ha a szatmár egyházmegyei szlovák ifjúság moderátorának nevezze ki Csalfa Györgyöt.⁵²

Scheffler püspök az ügyben kikérte Szvoboda Ferenc ungi főesperes véleményét, aki a következő jellemzést küldte 1943.március 4-én: Csalfa György , tibai plébánost egyáltalán nem ajánlja hogy moderátor legyen. A szlovák „Jednota” vezetői, kikkel bensőséges barátságot tart fenn s kik olykor-olykor hetelnek nála, kineveztetésének nagyon örülnének, de annál rosszabul esnék a vidék magyarságának. A szlovák „Jednotá”nak különben politikai lapja, Érsekújváron jelenik meg és ennek a szobranci járásban egyik főterjesztője Csalfa plébános. Moderátorságra alkalmasnak találja viszont dr. Bujaló Berátot, Homolya Pétert, Szilvássy Mihályt s Kravjanszky Zoltánt.⁵³

Ennek alapján lett értesítve Bubnics, mint az SKM főprotektora Homolya Péter kijelöletről.

Bubnics tudomásul vette a kinevezést.⁵⁴Ezután számos helyi szlovák előljáró, Csalfa támogatásával tiltakozott a kinevezés ellen Bubnicsnál:Kelsch Miklós tibai kántor tanító állította hogy Vozár Viktor az SKM központi titkára Csuha Sándor szobranci képviselővel együtt próbálta rábeszélni, hogy vállalja el a szervezendő Szobrancvidéki SKM titkári állást. Csuha megígérte, hogy Kelsch állami iskolánál kap beosztást. Derecsényi Miklós ungvári tanfelügyelő támogatását ígérte, azzal a megállapítással hogy: „ez nagyon jó lesz a Jednota ellensúlyozására”. Ezek után Kelsch elhárította a felkérést .Butella János, alsóribnyicéről megemlíti hogy az ungvári kurzuson több alkalommal énekelték a szlovák himnuszt, ami környékükön tiltva volt. Midőn Kotyuk titkártól kérdezte, hogy miért énekelteti a szlovák himnuszt, ez azt felelte:politikából, mert különben a fiatalság veszítené kedvét s az SKM célját nem éri el”Csalfa plébánosnak Horák írta hogy Bubnicst egyenesen fölkererte hogy a szlovák ifjúság megszervezését a szatmári egyházmegyében öreá bizza . Ez esetben a KALOT-ot visszazoritják.⁵⁵

A kellemetlen helyzetbe került Homolya tudomásul vette hogy Csalfával szemben nem tudja megszervezni az SKM egyesületeket. Ezért javasolta hogy az Actio Catholica-n belül folytatódjon a szervezés:⁵⁶

Ezt erősítette meg a Szvoboda Ferenc főesperes levele is.⁵⁷

KALOT és SKM viszonya; ellentétek a KALOT szlovák tagozatában

A rozsnói püspök beadványát, kíváltképp annak az SKM önállósodására tett javaslatát az AC alelnökei is megtárgyalták 1942-ben. Az Actio Catholica tanácskozáson jelenlévők elleneztek az SKM különválását a KALOT-tól, mondván, hogy az csak a Szlovák Nemzeti Egység Pártja érdekeit szolgálja,

⁵⁰ Püsp. ikt.sz. 1268/1944

⁵¹ Püsp.,KALOT ikt.sz.341/1943

⁵² Püsp. ikt.sz. 896/1943

⁵³ Püsp. ikt.sz. 1670/1943

⁵⁴ Püsp. ikt.sz. 1178/1943

⁵⁵ Püsp. ikt.sz. 3391/1943

⁵⁶ Püsp.ikt.sz. 4361/1943

⁵⁷ Püsp., ikt.sz. 1268/1944

hiszen az SKM-t rögvest bekapcsolná „abba a centrális gondolatba, amelyet a politikai párt a Volksbund mintájára, mint külön népcsoport, nemzetiszocialista szellemben kíván megvalósítani”. A KALOT képviselője az önállósulásban azt a veszélyt látta, hogy az alsóbb hatóságok, párpolitikai sakkhúzásként értékelve azt, teljesen megbénítanák a további munkát, így csak a nemzetiségi sérelmek gyarapodnának.⁵⁸

A rozsnyói püspök óhajának megfelelően létrehozott önálló SKM tanács 1943. február 11-én tartotta első ülését. A tanácsban a szlovák lakosságú esztergomi, kassai, rozsnyói, nagyváradi, szatmári, váci és székesfehérvári egyházmegyék, továbbá a Szent Adalbert Társulat és a KALOT-központ képviseltette magát. Bubnics tolmácsolta a hercegprímás azon kívánságát, hogy az SKM maradjon a KALOT keretében és dolgozzon annak alapszabályai szerint. A hozzászólók azonban nemigen vették figyelembe az egyházfő üzenetét. Ernst Károly plébános szavai szerint „ne legyünk csak másodrangú függvénye a KALOT-nak, hanem az Actio Catholica keretében a KALOT-tal egyenrangú édestestvér”. Bubnics felrótta, hogy az SKM politikát kevert működésébe, amikor az ungvári tanfolyamon az ott előadó KALOT-titkár, Kotyuk András, a szlovák politikai párt ellen nyilatkozott. Kijelentette, hogy ahogy Szlovákiában nem engedte meg a SZKIE-nek, úgy az SKM-nek sem engedi a politikálást. A püspök szavaiból kitetszik, ő is azt tartotta legveszélyesebbnek, amit a KALOT-központ maga is látott: a szlovák pártérdekek befurakodását a kulturális, vallásos egyletekbe.

A hozzászólásokból kitűnt, hogy az SKM-ügyben három álláspont különült el. 1. A KALOT véleménye, amely a jelenlegi állapot fenntartása mellett szállt síkra, mert csak a centralizációval látta kivédhetőnek a revizionizmust tápláló szlovák pártpolitikát. 2. Bubnics püspök ugyanezt a célt a szétválással vélte megvalósíthatónak. 3. Az SKM szlovák nemzetiségű és irredenta érzelmű vezetői a szeparációval a szlovákság „igazi érdekeit” akarták képviselni, ami a gyakorlatban egyet jelentett a pártpolitikai érdekeknek való alárendeléssel.

Többségbe került tehát az a nézet, amely a KALOT-tal szakítani kívánt. A tanácskozás által előterjesztett javaslatok között első helyen ennek megfelelően az állt, hogy A KALOT szlovák tagozata (SKM) váljon ki a KALOT közösségből, s működjék függetlenül az A. C. égisze alatt”. A civódás a háború végéig folytatódott. A Miniszterelnökség a KALOT mellett állt ki, Serédi Jusztinián hercegprímás úgyszintén. De amíg azon vitakoztak, hogy az SKM önálló legyen vagy sem, az egyesületi élet teljesen kátyúba került. Az ifjúság bizalmatlanná vált, sokan a Szent Adalbert Társulathoz pártoltak. A vita nem volt jó hatással az SKM-t addig támogató alsópapságra sem.⁵⁹

Bubnics SKM fővédnöki postjáról 1942.juniusában lemondott, Indoklásul két fő szempontot hozott fel:1.Ellenzi a kormány szlovák kisebbséget megosztó politikáját 2.Fővédnöki megbízatását akadályozza hogy nem illetékes a többi püspökség területén intézkedni.⁶⁰

Bubnics az ügygel kapcsolatos levelezésében a hercegprímástól pontosítást kért a Kat.Népszövetséggel kapcsolatos megbízatásról való lemondása jegyzőkönyben szereplő indoklásához, felröva hogy hallotta azt is hogy „szép és jó a püspök terve, de kár, hogy tót”Mindezekből észre kellett vennie, hogy az illetékesek nem kívánják komolyan terve megvalósítását, azért támasztanak újabb és újabb nehézségeket. Erre félreált. Nem azért, mert szlovák, hiszen ő nehezebb körülmények között is többet tett, mint egyesek, akik magyaroknak születtek. Egyesegyedül az ügy érdekében állt félre, mert nem szereti a félmunkát.⁶¹

Aztán a tapasztalt visszasságokat részletesen feltárta a szatmári püspöknek, felröva az állami és egyházi hatóságoknak hogy nem tartották be a korábbi megállapodásokban szereplő vállalásaikat:Jóllehet nem teljes számban, mégis az SKM kinevezettek Budapesten ültek össze tanácskozásra. Az ott felvett jegyzőkönyvet átküldte a Kalot országos vezetőségének. Ezt kifogásolták. Újból összehívta a moderátorokat.Ekkor az egész,ügybe beleavatkozott a miniszterelnökség második osztálya is.A Kalot

⁵⁸ B.M.,133.p.

⁵⁹ B.M.,134.p.

⁶⁰ B.M.,133.p.

⁶¹ Püsp. ikt.sz.1218/1943

országos vezetősége nem teljesítette a szlovák központi bizottság kívánságait. Az ügy húzódtott. Ekkor történtek a szobránci tanfolyam panaszolt ügyei. A Kalot központja a szlovák központi bizottság (SKM) megkerülésével hívta össze és vezette le ezen tanfolyamokat.

Erre az ordináriusok kiküldöttei és a Kalot szlovák osztályában működő urak arra kérték Bubnicsot, hogy hallgassa meg őket. Ezt megtette. Bejelentették, hogy a Kalot központja negligálja őket s azért lemondanak megbízatásukról. Türelemre intette őket addig, amíg Scheffler püspök a szobránci ügyeket kivizsgálja. Az az általános panaszuk, hogy a szlovák ifjúságot a Kalot vezetni nem lehet és inkább csak vallásos egyesületekben fogják szervezni.

A Kalot központja hibázott, amikor ezeket a tanfolyamokat az országos szlovák bizottság megkerülésével rendezte és vezette. Hibázott, amikor exponált politikusokat alkalmazott előadóként, amikor Kotyuk titkár politikai célzásait megtűrte, amikor a moderátorok figyelmeztetései és tiltakozásai ellenére olyan előadókat alkalmazott akik erkölcsileg kifogás alá esnek.

Bubnics, amíg az ifjúsági egyesületeket vezette, szerepelni nem engedett sem a magyar pártból, sem máshonnan semmiféle politikai személyt.

A szlovák tagozatban még maga Hlinka sem léphetett fel soha.

Bubnics meggyőződése hogy a kisebbségi kérdésben sem a hivatalokban, sem a papi és egyéb körökben nem tud kialakulni egy igazán keresztény felfogás. A hazafias irány szolgálatába is téves felfogásokat állítottak.

Együttal javasolta Scheffler püspöknek hogy az A.C. keretében folytatódjon a szervezés:

Jónak látta a jövőre nézve Serédi hercegprímás óhaját hogy a szlovák ifjúságot ne hagyják szervezés és vezetés nélkül, mert ez úgy egyházi, mint nemzeti szempontból csak hátrányos és káros. Együttal javasolta Schefflernek hogy hagyja egyházmegyei moderátorának „Homolya Péternek hogy azon plébániákon, ahol a Kalot szlovák tagozata nem tudott dolgozni, vegye Ő a szlovák katolikus ifjúságot a kezébe s szervezze azt meg vagy az A.C. vagy az egyházközség keretében..⁶²

Döntéséről Bubnics tájékoztatta a KALOT országos vezetőségét is:

Miután az SKM központi tanács működése és jogköre körül támadt nézeteltéréseket elosztatni nem volt képes s így az elvei fenntartását biztosítani nem tudta, kénytelen volt protektori tisztéről lemondani. Elhatározását úgy az illetékes püspökökkel, mint az általuk kinevezett egyházmegyei moderátorokkal is közölte.⁶³

A szatmári és rozsnói püspök levélváltása a szatmár egyházmegyei SKM egyesületekről

Horák Sándor 1943. március 25-én, Tibárról a rozsnói püspöknek írt levelében beszámol hogy az SKM neve alatt s Bubnics neve alatt a szobránci járásban a legppiszkosabb s a legrosszabb magyarizáló politika folyik. Medgyesi titkár a szobránci magyar politikusok és képviselők segítségével Ungváron háromhetes kurzust tartott.⁶⁴

Ezek után Bubnics a szatmári püspökhöz fordult a panaszok kivizsgálására. Mint a KALOT szlovák osztályának püspökkari protektora fordult Schefflerhez. Szobráncon 1943. áprilisában megtartotta a KALOT a népfőiskolát. Ez ellen érkeztek hozzá a panaszok. A szlovák ifjúsági egyesület nem engedi meg, hogy abban politikai tendenciák érvényesüljenek. Az ifjúsági egyesület az Egyház ellenőrzése alatt az ifjúságnak vallásos és hazafias nevelését szolgálja. Ő ezen alapelve annak idején annyira vigyázott, hogy Szlovákiában a gyűléseken, ünnepélyeken még Hlinkát s más politikust vagy politikailag exponált személyt sem engedett fellépni. Előterjesztette úgy a panaszokat mint a védekezést.:

-A KALOT szlovák osztályának vannak politikai törekvései. Vitéz Derecsényi Miklós Ungváron úgy nyilatkozott: „legalább lesz a Szlovák Jednota ellensúlyozására valami”

⁶² Püsp., ikt.sz.4361/1943,3501/1943

⁶³ Püsp. ,ikt.sz.1403/1943, Rozsnói Püsp. ikt.sz.3865/1943

⁶⁴ Püsp. ikt.sz.

-Gyanús szemmel nézik azt hogy együtt dolgozik az Észak-Kelet Magyarországi Magyar Kultúregylettel. Ebben direkt magyarosítási akciót látnak.

A kurzus illetően a panaszok:

- Kotyuk titkár támadta a Slovenská Národná Jednotát és Csalfa plébánost, meg Blaskót

- támadta a Slovenská Národná Jednotá vezető személyiségeit, közöttük Böhm elnököt

- támadta a Slovenská Národná Jednotát ilyen beállítással: „Mi haszna van a Slovenská Národná Jednotának , amikor politikál, amikor vezetőit becsukják, a szabadságot pedig úgysem küzdik ki maguknak. Mit ér a szabadság, ha nincs kultúra?

Ezek után fordult a KALOT központjához,P.Kerkaihoz hogy tegyen Szobráncon rendet. Váleménye:

Amikor állam iránti hűségre nevelik a szlovák ifjúságot, akkor távol legyen tőlük a nyelvük megbántása. Szoktatni kell őket, hogy tanulják az állam nyelvét, mert ennek csak hasznát veszik.⁶⁵

Scheffler püspök ismét az ungi főesperesnél tájékozódott kérve hogy az egész ügyet beható vizsgálat alá vesse és Schefflert tájékoztassa, hogy egyrészt tisztán lásson és megfelelően intézkedhessen, másrészt a rozsnói püspököt is megnyugtathassa.⁶⁶

A jelentés alapján Scheffler azt válaszolta Bubnicsnak hogy sajnos csak 1943.augusztus 9-én kapta meg a jelentést az ungvári főesperestől.Megküldte a kért ügyiratokat. Reá azt a benyomást teszik az iratok hogy itt elvi huzakodás van a Jednota és a KALOT szlovák tagozata között. Ezt fűti Csalfa, egy szegény idegileg rokkant és alkoholista pap, egyébként sok tehetséggel megáldott-akit bánt hogy nem őt nevezték ki elnöknek.Sajnos igen homályos viselkedése nagyon is igazolni látszott az ő mellőzöttségének indokolt voltát.Hiba volt az is hogy Homolya Péter nem állott eléggé tevékenyen a gyűlések élén.⁶⁷

Az ügyben megszólalt Kerkai Jenő is. Beszámolt róla hogy az ungvári KALOT értekezlet alkalmával érdeklődött Szvoboda Ferenc főesperes úrtól a tibai plébános személye felől.Csalfa kijelentéseit és cselekedeteit nem szabad komolyan venni, mert rabja az itálnak. S az is természete, hogy mindig az ellentétet keresi: a megszállás alatt tuzott magyar volt, azidőtájt viszont szlovák-barát híre volt.⁶⁸

Állami hatóságok jelentései Csalfa György (Juraj Čalfa) szlovák szervezkedéséről az ungi esperességben;Egyházi intézkedés Csalfa ellen

A „feketebáránynak“ számitó Csalfának már régebben meggyűltek a bajai az állami hatóságokkal.

1939.márciusában, a magyar hadsereg kárpátaljai bevonulásakor elfoglalt egy 15 kilométeres sávot Kelet-Szlovákia vele határos részén. Ennek a területnek nagytöbbségben szlovák lakossága volt. A helyi lakosság öntudatosan őrizte szlovák azonosságát. Ebben a helyi szlovák szervezeteken kívül a római katolikus plébánosok is segédkeztek. Ez szemet szúrt a hatóságoknak. Emiatt Ganyó István felsőházi tag Juraj Čalfa (Csalfa György) tibai plébános elhelyezését szorgalmazta Tomcsányi Pál Kárpátalja kormányzói biztosánál.Felróta hogy:” Csalfa György a Slovenska Jednota (Szlovák Nemzeti Egységpárt) alapítója és megszervezője a járásban, akihez úgy a Jednota országos emberei: Böhm, Kelemen, valamint a Szent Adalbert egyesület emberei közül Horák rozsnói egyházmegyei pap minden alkalommal megszállnak s nála tartják a hadiszállást.. Időnként más szlovák papok is megfordulnak a parochián, akik közül csak Harcsár kassai egyházmegyei papnak tudta a nevét...”⁶⁹

A Tomcsányi Pál kormányzói biztos 1943.junius.hó 25.-én. kérte Scheffler János szatmári püspöktől a tibai plébános áthelyezését. Ezt azzal indokolta hogy “Csalfa György kijelentette hogy miután a magyarok nem méltányolták hazafias érdemeit , kitüntetéssel, országgyűlési képviselőséggel, meg fogja mutatni, hogy ugyanezt a szlovákoktól megkapja és tényleg Csalfa György plébános ezidőtől fogva a

⁶⁵ Rozsnói Püsp.ikt.sz.1937/1943,Püsp. ikt.sz.3391/1943, ikt.sz.3871/1943,

⁶⁶ Püsp ikt.sz.3391/1943,

⁶⁷ Püsp. ikt.sz.3871/1943,

⁶⁸ KALOT ikt.sz.7317/1943,Püsp.

⁶⁹ Püsp. ikt.sz.1789/1943, ikt.sz.2128/1943, ikt.sz.2596/1943, ikt.sz.2657/1943,

szlovák irányzat híve lett. Csalfa György plébános hivatali helyiségében Hlinka páter, Tisó és Durcsánszky képei, valamint Stefanik szlovák tábornok nagy bronz szobra látható... Az elszlávosodásnak nemcsak tevékenységével, de nemkívánatos példamutatásával is szolgálatokat tesz. ”⁷⁰

Scheffler püspök az ügyben vizsgálat céljából elküldött egy bizottságot amely jegyzőkönyvben rögzítette a tapasztaltakat:

Az 1939. márciusi kárpátaljai bevonulás alkalmával olyan magyar katonai egyenruhát viselő, allitólág illegitim csapat rohanta meg a lakosokat, rabolva, pusztítva, rongálva, akiktől a magyar nemzeti tanács tagjai egyáltalán nem védtek meg őket. Egyedül Ő (Csalfa), mint lelkipásztor lépett fel ellenük és jogos felháborodásában ázsiai hordáknak nevezte őket, tisztjeik előtt. Ezt vették tőle nemzetgyaláznak és vitték az ügyet egész a tábornokig... Blaskó tanítót is katonákkal súlyosan összeverették, s csak a plébános személyes jóállása mellett tudott szabadulni. A katonák az iskolában is mindent összeromboltak azután hadi zsákmány után jártak, raboltak, verekedtek. Megérthető, hogy a plébános izgatott volt, s elkeseredésében elragadtatta magát.”⁷¹

Időközben az ügy a SZNEP révén felkerült a budapesti Vallás és közoktatási minisztériumba, ahonnan egy jelentést küldtek a kárpátaljai biztosnak. Leírják hogy az 1943. június 10-i ungi bérmálás alkalmából Scheffler János felkereste Csalfa György tibai plébánost és felelősségre vonta a SZNEP-ján keresztül kifejtett magyarelles tevékenységéért.

Scheffler püspök nem bizott Csalfa plébános ígéréiben. Ugy intézkedett, hogy a gazdag és igen jól jövedelmező tibai paróchiát kétfelé választja s egyik felét a Szobráncon létesítendő plébániához csatolja, így akarván Csalfa hatáskörét csökkenteni.

Csalfa a püspök tervét közölte Blaskó István szobránci SZNEP körzeti titkárral, aki a történeteket azonnal a központi titkárságnak jelentette be... A SZNEP Vezetősége ez ügyben illetékes helyen járt el és indokul azt állítatták, hogy Csalfát a szatmári püspök szlovák érzelme, a katolikus szlovákság valamint a szlovák nyelv védelme miatt üldözi s ezért akarja plébániáját is kettéosztani s jovedelmétől megfosztani.

Blaskó titkár jelentése alapján a SZNEP Vezetősége Csalfa György plébánost az 1943. augusztus 3-án tartott pártértekezletre Budapestre hívta.⁷²

A helyzet tovább éleződött az 1944. évi szobránci bérmálás alkalmával, amelyről az ungvári csendőrség a újabb jelentést küldött az illetékeseknek.

Eszerint 1944. május 29-én Szobráncon bérmálás volt... A bérmálás befejeztével a püspöknek az volt a kívánsága, hogy a pápai és a magyar Himnuszt el kell énekelni. Tibán ennek ellenére a magyar Himnuszt nem énekeltek el. A Himnuszt nem éneklése miatt a püspök Csalfát felelősségre vonta, aki azzal védekezett, hogy a lakosság a Himnuszt nem tudja... Csalfa a papoknak erre azt felelte, hogy nem akarja azt, hogy valaki "fogvicsorgatva" énekelje a Himnuszt... ”⁷³

Időközben az ungvári csendőrség Csalfáról újabb jelentést küldött Vincze kárpátaljai biztosnak: Ebben beszámolnak hogy 1944. április hó ismeretlen napján, amikor Szlovákián keresztül német csapatok Magyarország területére vonultak, Csalfa György Tiba községben elszállásolt német tiszteket a lakására hívta, és azok gépkocsiján Vajnatina községbe, ahol két liter bort fogyasztottak el. Ugyanaznap éjjelén Csalfa német tiszti egyenruhába öltözött és német tisztekkal azok gépkocsiján Szlovákiába ment engedély nélkül, ahonnan ugyancsak német gépkocsin harmadnap éjjelén tért vissza... ”⁷⁴

Scheffler püspök, aki mindedig védelmezte tibai plébánosát a hatóságoknál, elhatározta annak áthelyezését, a további kellemetlenségek elkerülése érdekében. Indoklásul azt írta hogy. Aki saját pártársai, sőt főpásztora jelenlétében sem tud önmagára vigyázni, annak józansága teljesen megbizhatatlan...

Ezért ajánlja, hogy Csalfa a tibai plébániáról mondjon le a következő okokból:

a) mert ezt ígérte, ha bárki ittasan látta

⁷⁰ Püsp. ikt.sz.3581/1943, K.K.B. ikt.sz.875/1942, ikt.sz.2657/1943,

⁷¹ Püsp. ikt.sz.3197/1943,

⁷² Püsp. ikt.sz.4239/1943, K.K.B. ikt.sz.139/1943

⁷³ Püsp. ikt.sz. 2568/1944,

⁷⁴ Püsp. ikt.sz. 1626/1944, ikt.sz.1909/1944, K.K.B. ikt.sz.2206/1944, Püsp. ikt.sz. 2568/1944

- b) mert csak új környezetben válhat új emberré és értékesítheti Istentől kapott tehetségét
c) engedelmességből...⁷⁵

Az ungvári csendőrség Csalfáról újabb jelentésében megállapítja hogy:” áthelyezését, illetve az eltávolítását nem hajlandó elfogadni. Ezzel szemben a szatmári püspöktől egészségügyi szabadságot kért. Azt hangoztatta, hogy amíg ő egészségügyi szabadságon lesz, addig az oroszok úgyis megszállják Kárpátalját és Ő akkor ismét egy tekintélyes tényező lesz...

A szovjet csapatoknak a határok felé való közeledtével kapcsolatosan, ismerve Csalfa György politikai állásfoglalását, nevezett papi szabadságától való megfosztását és Kárpátalja területéről való azonnali eltávolítását javasolták.⁷⁶

Csalfa plébános érdekében közbenjárt a püspöknél nagybereznai paptársa, Pásztor József: aki szerint az, hogy valaki szlovák, még nem lehet indok arra hogy internálják...A hívek tömegesen fordultak hozzá azzal a kéréssel, hogy járjon közbe Scheffler Püspöknél Csalfa plébános meghagyása iránt...”⁷⁷

A püspök azt válaszolta hogy :“...a közvetítés hiábavaló. Pásztor nem tud helyette javulást ígérni.

A népe ”ragaszkodása” nem hatja meg Schefflert annál, aki iszákos, hazudozó és heteken át nem miséz... Ebben az emberben nem a jó papot szeretik(ha szeretik), hanem mást...A világi hatóságoknál Scheffler nem tud érte (Csalfáért) felelőséget vállalni, legújabb ”bravúrjai” miatt.⁷⁸

Svábok részvétele a KALOT képzésben

Az 1944. Szatmárnémeti KALOT füzetben a 118 népfőiskolai végzősből 42 sváb volt olyan településekből mint Csanáros, Erdőd, Felsőbánya, Kaplony,Kálmánd, Mezőfény, Mezőpetri, Mezőterem,Nagytarna,Szakasz, Túrterebes.⁷⁹

Szolgabírók jelentései a Volksbund szervezetek megalakulásáról

A nemzetiszocializmus problémakörétől nem független a német kisebbség 1930-as évek elejétől tapasztalható politikai aktivizálódása. A katolikus vallású svébság körében a KALOT különösebb nehézség nélkül szerveződhetett. Amikor a magyar kormány - a német birodalom további támogatásában reménykedő gesztusként - engedélyezte a *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (Magyarországi Németek Szövetsége) 1938. november 26-i megalakulását, amely önmagát kezdettől a német népcsoport kizárólagos reprezentánsának tekintette, így egyre több helyről jelezték, hogy a KALOT-tagságot csak a helyi németiség ellenére lehetett összeverbuválni.⁸⁰

A II.bécsi döntés után, a szatmári sváb falvakban1941 koratavaszán indult meg a Volksbund helyi szervezeteinek megalakulása. A főispánhoz beérkeztek a fősolgabíróktól a beszámolók a megtartott gyűlésekről, illetve a megválasztott vezetőkről.Az erdődi fősolgabíró megírta hogy megalakultak a szervezetek Szokondon, Homoródon, Szinfaluban, Krasznabélteken, Erdődön, Krasznasándorfaluban.⁸¹ Megjelentek a Volksbund nagykarolyi és más , környékbeli Gebietführerei mint Schönborn József, Juszli Márton,Schrádi József. A gyűléseken horogkeresztes és Volksbund-napkorongos zászlók voltak kitűzve.A Gebietführereket Sieg Heil- német köszöntéssel fogadták a résztvevők.⁸²

⁷⁵ Püsp. ikt.sz.3320/1944, ikt.sz.2568/1944,

⁷⁶ Püsp. ikt.sz.2641/1944,

⁷⁷ Püsp. ikt.sz.3694/1944, Püsp. ikt.sz. 2568/1944,

⁷⁸ Püsp ikt.sz.3694/1944,

⁷⁹ KALOT-élet

⁸⁰ B.M.,101.p.

⁸¹ D.J.A.N.,rola 284

⁸² D.J.A.N., rola 284

Szintén érkeztek beszámolók az érdengelegi, barlafalui, szinérváraljai gyűlésekről. A jelentések aláhúzzák hogy rendszerint csak a német himnuszt és náci indulókat énekeltek, a magyar himnusz éneklését mellőzték.⁸³

A barlafalui egyik gyűlés kapcsán, a szatmári főispán a Belügyminisztériumnak küldött jelentésében megírja hogy „ a Volksbund követeléseivel törvényen kívüli állapotban lévőnek tekinti magát. A propaganda nem egyeztethető össze a magyar állampolgári hűséggel. Az lesz a következmény hogy a ma még magyar érzelmű svábság rövidesen áldozatává esik a tulhajtott német propaganda csábító ígéretéseinek”⁸⁴

VOLKSBUND rivalizálása a KALOT-al

A Volksbund helyi csoportjai utasítást kaptak, tegyenek jelentést arról, hogy van-e a községben KALOT-szervezet. s ha igen, mennyi a taglétszáma.

A Teleki-kormány a Volksbund által képviselt pángermán és nemzetiszocialista törekvések ellensúlyozására szubvencionálta a liberális német nyelvű lapokat, amelyek ellensúlyozhatták a volksbundista sajtót. S mivel a német lakosság döntően agrárfoglalkozású volt, ezért támogatni kívánta a KALOT-ot egyetek létesítésével és német nyelvű hazafias ifjúsági havilap kiadásával hogy vonja el a katolikus német ifjúságot a Volksbund ifjúsági tagozatától. Eliélték a német „újpogányságot”, és a hazai németséget az államhűségre buzdították.

Az erdélyi részek visszajuttatására vonatkozó 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés kapcsán a magyar kormány lényegében teljesítette a Volksbund kívánságait. Egyezményben biztosította a német birodalmi vezetőket, hogy a magyarországi német kisebbséget kizárólag a Volksbund képviselheti, jogkörét kiterjesztheti és tagjai között a nemzetiszocialista világnézetet kiépítheti. A papság sürgette a püspöki kart: adjon útmutatást ahhoz, miként viszonyuljanak a német ajkú hívek között élő lelképásztorok a Volksbundhoz. Az 1940. október 16-i püspökkari értekezlet megtiltotta, hogy katolikus pap a Volksbund tagja legyen. A helyzet megoldására sem Serédi Jusztinián hercegprímás, sem mások nem találtak más eszközt, mint azt, hogy a német kisebbséget meg kell tartani a katolikus egyesületekben, amíg csak lehetséges. Ennek érdekében javasolták a KALOT, a KALÁSZ és az Actio Catholica német tagozatainak felállítását.⁸⁵

A KALOT német egyletei bomlani kezdtek. A Belügyminisztérium bizalmas értesülése szerint „igen sok német ifjú lépett át a KALOT ifjúságából a Jungkameradschaftba...” Ennek tartalmával összecseng országos igazgatójának 1940. december 12-i bejelentése, amely szerint a községekben mind a KALOT, mind a KALÁSZ működése teljesen elakadt.

A KALOT és a Volksbund viszonya elmérgesedett, néhol tettelegességgig fajult. Papp Antalt, az etyeki KALOT tagját volksbundisták verték halálra. Az erőszakoskodások dacára sikerült némi eredményt felmutatni, számos egyesület újjászerveződött. Az 1941. március 21-i 2320/1941. ME számú rendelet ismét a Volksbundnak kedvezett, mert az ő javára szabályozta a német ajkú ifjúsági egyesületi nevelés irányelveit. 1941 nyara után a KALOT mind kevésbé tudta folytatni a versenyt. A miniszterelnökségi apanázs valószínűleg megszűnt, legalábbis semmi jel nem utal további folyósítására. 1942 folyamán Mathias Huber, a Volksbund országos ifjúsági vezetője (Landesjugendführer) még panaszkodott a KALOT-ra, mondván, hogy „ez a jezsuiták által irányított ifjúsági mozgalom az utolsó pillanatban megkísérelte elhódítani tőlünk a mi fiataljainkat... Az érdi népfőiskolán lelkészeket, káplánokat képeznek ki, különösen olyanokat, akik német falvakban működnek...”⁸⁶

Az országos Volksbund vezetők szatmári látogatása és fellépése

⁸³ D.J.A.N. , rola 266

⁸⁴ D.J.A.N. , rola 285

⁸⁵ B.M.,101-102.p.

⁸⁶ B.M.,104.p

A szatmári Volsbund szervezetek alakulására 1941.februárjában eljöttek Budapestről, az országos vezetőségből Basch Ferenc, Heber Mátyás ,Vogel Mátyás és Winterhofen Frigyes is . Beszédeikben dicsérték Hitler és a nácik „nagy eredményeit”, illetve buzdítottak a kötelességteljesítésre. Mondták hogy Hitler tud a szatmári svábokról, örködik felettük és hogy „aki őket bántja annak majd Hitlerrel gyülik meg a baja”.⁸⁷

Az erdődi 1941.májusi gyűlésen elhangzott hogy a „német fajnak vagyunk a tagjai amely pár év alatt csodákat művelt”

Basch Ferenc erdődi beszédét „nagy hangu és szinte a hatóság elleni izgatás tartalmú” –nak minősítette a főszolgabíró.Tovább idéz Basch beszédéből: „ A főszolgabíró azt mondta hogy megbotránkozott a svábság viselkedése és hogy neki ne írjunk ha panaszunk van. Tehát nem fogunk neki írni hanem a miniszterelnöknek, és ha ott sem halgatnak meg, kimegyek Németországba és ott fogom kinyitni a számat. Először mi, mi, mi, azután jöhet a szemétdomb.”⁸⁸

Feszültségek a magyarérezelmű és németbarát svábok között

A beszámolókból kitűnik hogy a helyi sváb lakosság nem sorakozott fel a Volksbund mögé. Sok helyütt a Volksbund-tagok és a magyarérezelmű svábok között összecsapásokra és verekedésekre került sor.

Erdődön például a Volksbund-gyűlésen részt vevők ablakait betörték.⁸⁹

Mezőpetriben Kuncz leventeoktató elkobozta a Volksbund és náci jelvényeket a fiatalságtól.⁹⁰

Barlafaluban, Mézmer Volksbund-tagot előállították nemzetgyalázásért a következő kijelentéséért: „Mi németek tartjuk az anyanyelvünket és nemzetiségünket, azok a sz...os magyarok ne vezessenek bennünket”⁹¹

Szakaszon a Volksbund tiltakozott a helyi leventeoktató ellene, aki Volksbund-ifjakkak azt mondta hogy „ő majd elintézi a sváb pártot, menjenek Hitlerhez, hazaárulók”.⁹²

A Volksbund tiltakozott hogy tagjait törölték a mezőfényi földosztási-listáról.⁹³ Egyre gyakrabban fordult elő, hogy a Volksbund-tagok kútjait megmérgezték.⁹⁴

Az egyik összetűzésnek halálos áldozata is volt: amikor mezőteremi legények Mezőpetri kocségekben megpróbálták feloszlatni a Volksbund-bált, verekedés tört ki, amelynek során Stefan Trunk leszúrta a helyi Stefan Manherzet.Trunkot önvédelemre hivatkozva felmentették a magyar hatóságok.⁹⁵

1941 májusában betiltották a Sathmarer Schwabenpost című lapot, amiért arról írt hogy Hitler Mein Kampf című könyvének minden német házban ott a helye.⁹⁶

A harcvonalak közeledtével, a Volksbund tevékenysége átalakult a frontszolgálatra való mozgósításra. Egyuttal megindult az exponált vezetők és családjaik menekülése Németországba.⁹⁷

A KALOT tevékenységét is leállította az 1944 tavaszán végbement hadimozgósítás.

Az új államhatalmi viszonyok nem tették lehetővé a KALOT tevékenység folytatását.

Mindent egybevetve, a KALOT maradandó nyomot hagyott az akkori szatmár egyházmegyei ifjúságban. Az egyesületekben folytatott tevékenységek, tanfolyamok több évtizedre meghatározták a

⁸⁷ D.J.A.N.,rola 284

⁸⁸ D.J.A.N. ,rola 285

⁸⁹ D.J.A.N. ,rola 284

⁹⁰ D.J.A.N. ,rola 267

⁹¹ D.J.A.N.,rola 267

⁹² D.J.A.N. ,rola 267

⁹³ D.J.A.N.,rola 267

⁹⁴ Spannenberger Norbert-A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között,Lucidus Kiadó 2005, Bp.,236p.

⁹⁵ Spannenberger Norbert 236p., Tilkovszky Loránt-Ez volt a Volksbund, Kossuth Könyvkiadó Budapest 1978,128p.

⁹⁶ Spannenberger Norbert 236p.

⁹⁷ Muzeul Județean Satu Mare-Studii și comunicări, istorie-etnografie, 2005-2007: Dancu Pál-Az 1944.évi háborús események a szatmári egyházmegye területén,200p.

részrtvevők gondolkodásmódját, jellemét, tartását, világnézeti rálátását. Ezt sem a sztálini korszak, sem az utána következő rendszerek nem tudták kiiktatni vagy kitörölni a tudatkból. Népnevelési és ifjúságirányító szerepe példamutató a jelenkori civilszervezetek számára is.

A nemzetiségi szervezetek és politikai pártok (Volksbund és Jednota) a KALOT-ban a magyar állami szervek magyarosító eszközét látták csupán és ezért léptek fel ellenségesen ellene. Ehhez -mint láttuk -felhasználták úgy a Német Birodalom mint a Szlovák Állam állami intézményeinek hathatós segítségét, hegemoniájuk biztosítására. Ezért képesek voltak feláldozni a nemzetiségük tagjai számára hasznos KALOT-tevékenységeket is. A Volksbund a német birodalmi politikai nyomásgyakorlást, a szlovákok pedig a Szlovákiában maradt magyarokkal való zsarolást alkalmazták. A magyar állami szervek helyi hivatalnokai sok esetben ott folytatták 1940-ben ahol 1919-ben abbahagyták, nem tanulva a korábbi hibáikból illetve két évtized társadalmi és nemzetiségi vátozásaiból. Ezzel csak érveket szolgáltak úgy a Jednotának mint a Volksbundnak politikai törekvéseikre és szembenállásukra.

A KALOT, minden ellentmondásával, botlásával, hatósági melléfogásokkal együtt betöltötte kijelölt célját. A nemzetiségi kérdésekben tapasztalt szemléletbeli és politikai konfrontációk visszavetették és hátráltatták tevékenysége hatékonyságát. Jobb közegben, nem háborús viszonyok között biztosan több eredményt lehetett volna elérni minden téren.

Activitatea asociației KALOT în dieceza catolică de Satu Mare, în timpul celui de al doilea război mondial

Rezumat

În perioada dualismului, în Ungaria au funcționat mai multe asociații și mișcări creștine, catolice, cu un rol important în organizarea societății. Majoritatea acestora au deațășurat în principal activități de caritate și ajutor social și au beneficiat de un număr de membri relativ mare. Singura asociație care a încercat să devină independentă de stat, de partidele politice și de ierahia ecleziastică a fost însă KALOT (Asociația Catolică Națională pentru Băieți). Cu un astfel de statut, KALOT a fost și singura care a reușit să coopteze membri aparținând fiecărui strat social.

După Arbitrajul de la Viena, KALOT și-a început activitatea și pe teritoriul diecezei catolice de Satu Mare, reușind să-și creeze filiale pe tot teritoriul acesteia, indiferent de etnia credincioșilor. Din cauza mișcărilor naționale, în cadrul asociației au existat însă mai multe conflicte. Articolul de față se referă la conflictul dintre Episcopia romano-catolică de Satu Mare, pe de o parte, și credincioșii germani și slovaci membri ai KALOT, pe de altă parte.

Biserica de sat și politică. Izvoare privind istoria greco-catolicilor maghiari din Satu Mare, 1940-1944

Hámori Péter

Printre cercetătorii care abordează problema identității, fie ei sociologi, etnografi, istorici, chiar psihologi sau istorici literari, este unanim acceptată ideea că, anterior secolului al XX-lea, definirea de sine sau identitatea se poate cerceta doar la nivelul elitelor, și nu la nivel individual. Motivul nu constă în lipsa surselor scrise, ci într-o caracteristică specifică a straturilor mai joase ale societății, și anume identitatea de grup.¹ Până la începutul secolului al XIX-lea, cel mai important element al percepției de sine era statutul juridic. Din izvoarele scrise reiese că, pentru nobilii și cetățenii cu drept de vot din Transilvania și Ungaria, factorul vital al autodefinirii era statutul juridic. Pentru anumite grupuri sociale, precum minerii sau breslașii, în cadrul percepției de sine statutul juridic se îmbină cu domeniul de activitate. Pe lângă toate acestea, există și o puternică identitate locală. În teritoriile pluriconfesionale – în cazul de față, comitatul Satu Mare – unde conflictele dintre biserici nu au încetat nici în secolul al XIX-lea, un element important al autodefinirii l-a constituit apartenența la o comunitate religioasă. Un cercetător englez al acestei problematice, John A. Armstrong, accentuează de altfel rolul hotărâtor al comunităților religioase în formarea identităților pre-moderne și pre-naționale.²

În comitatul Satu Mare, de cele mai multe ori o confesiune diferită însemna și o limbă diferită. La protestanți, limba liturgică a fost de la început cea vernaculară, iar în cazul romano-catolicilor s-a trecut treptat, sub influența Reformei religioase, de la folosirea limbii credincioșilor doar pentru predici, la răspândirea acesteia și în slujbele dedicate unor evenimente religioase precum înmormântarea sau căsătoria. La mijlocul secolului al XIX-lea, în Satu Mare, trecerea la limba vernaculară a romano-catolicilor a însemnat trecerea la limba germană. În cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea însă, preoții romano-catolici au jucat un rol important în răspândirea limbii maghiare în întregul stat.³

Un caz excepțional și presărat de conflicte l-a constituit apartenența bisericească și lingvistică a greco-catolicilor sătmăreni, legătura acestora cu formarea identității naționale. Privind originea, naționalitatea și procesul de asimilare a greco-catolicilor maghiari există trei teorii diferite. Istoriografia maghiară romantică a secolului al XIX-lea a avansat ideea conform căreia, în urma descălecatului, o parte a maghiarilor a acceptat creștinismul de rit răsăritean, iar după Unire și introducerea liturghiei în limba română s-au asimilat în sens românesc. Punctul slab al acestei teorii este lipsa datelor privind continuitatea maghiarilor ortodocși. Alți istorici transpun evoluția greco-catolicismului într-o perioadă mai târzie, în timpul războaielor religioase, când preoții romano-catolici din nord-estul Ungariei sunt alungați, iar pentru populația romano-catolică rămasă pe loc singura opțiune era acceptarea ritului oriental.⁴ Conform celei de a treia teorii, avansată în istoriografia română, dar acceptată și de unii istorici maghiari, greco-catolicii maghiari provin din naționalitățile asimilate, în special rusini, români și o mai mică parte sârbi.⁵ Pe când în centrul Transilvaniei singura teorie

¹ Trebuie menționat aici că mai multe curente istorice, precum și unele nuanțe ale marxismului afirmă prezența identității de grup și în cazul elitelor.

² Religious Organizations and Communication. In: John A. Armstrong: *Nations before Nationalism*. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982. 201-240. Aceeași problemă în: Ferenc Gereben: *Religion und nationale Identität*. In: *Kirche im Aufbruch. Zur pastoralen Entwicklung in Ost(Mittel) Europa – eine qualitative Studie*. Hrg: András Máté-Tóth, Pavel Mikulasčák. Schwabenverlag, Ostfildern, 2001. 307-317.

³ O critică puternică la adresa acestei probleme în: Religion, Kirche und Schule. In: J. Straubinger: *Die Schwaben in Sathmar*. Kepplerhaus, Stuttgart, 1927. 55-63.; *Die schwabische Bewegung und die Deutsch-schwabische Volksgemeinschaft*. Loc. cit., 63-70. O critică reținută a problemei la: Tempfli Imre: *Kaplony. Adalékok egy honfoglaláskori település történetéhez*. Otthonom Szatmár Megye, 5. Szatmárnémeti, 1996. 245-251.

⁴ Salacz Gábor: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*. München, 1974. 149, 219-220. După Pirigyi István: *A görög katolikus magyarság története*. (Nyíregyháza, 1982.), greco-catolicii maghiari s-au format din maghiarii ortodocși, romano-catolici și din elementele ortodoxe de alte naționalități, asimilate. Din păcate, Prigyi nu folosește suficiente date în sprijinul teoriei sale.

⁵ În sinteza sa, Cserbak András susține ideea că greco-catolicii maghiari provin din sârbi, rusini și români. *A magyar görög katolikus népi vallásosság művelődéstörténeti hátterére (Mert ezt Isten hagyta. Tanulmányok a népi vallásosság köréből)*. Budapest, 1986. 277-284). Karácsony Jenő și Szabó Jenő acceptă teoria continuității liturghiei orientale. (*A görögkatolikus magyarok eredete. Katolikus Szemle* XXXVIII. (1924) 389-396, 440-460.; Szabó Jenő: *A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária-útja 1896-1912*. Budapest, 1913. 47-53.) Aradi Viktor: *Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréből. Huszadik Század* 1913, 378-379.

verificabilă este cea din urmă,⁶ în Ungaria de est și în Partium situația este alta: aici toate teoriile – dar mai degrabă ultimele două – pot prezenta o anumită relevanță.

În ceea ce privește comitatul Satu Mare, diferitele căi de asimilare au avut puncte de convergență în liturghia greco-catolică. Primele semne ale schimbărilor ce au loc la nivelul limbii liturgice sunt vizibile în bisericile greco-catolice în secolul al XVIII-lea, prin introducerea progresivă a limbii române, până la generalizarea ei în secolul al XIX-lea.⁷ Acest proces se desfășoară într-o perioadă extrem de importantă: atunci când descrierile realizate la nivel statal încearcă să depășească concepția anterioară îngustă în ceea ce privește relația dintre naționalitate și religie (adică suprapunerea, în anumite zone ale Ungariei, dintre naționalitate și religie; astfel, persoanele de religie evanghelică din Transilvania se confundă cu sașii, ortodocșii din sudul Ungariei cu sârbii, iar greco-catolicii sau ortodocșii din Ungaria de est cu românii).⁸ Acum și în perioadele mai târzii cea mai importantă caracteristică nu era autodefinirea, ci limba maternă sau cea de zi cu zi. Într-un teritoriu multietnic, multilingv, în care exogamia și familiile mixte sunt des întâlnite, limba folosită în biserică joacă un rol foarte important, în special în cazul în care nu doar predica (cum este situația la romano-catolici), ci întreaga liturghie se desfășoară în limba vorbită de comunitate. La sfârșitul secolului al XIX-lea, odată cu formarea naționalismului românesc modern, apartenența la religia ortodoxă sau greco-catolică devine un element important al conștiinței naționale. Acest fenomen premodern a constituit antiteza conștiinței naționale maghiare, unde, ca și în majoritatea cazurilor, în special cel francez, care a fost un exemplu pentru români, laicizarea a jucat un rol important.⁹ Ramura bisericii catolice cu liturghie orientală și enoriași de limbă maghiară a ridicat mereu suspiciunile celor din jur. În parte din nevoia permanentă de afirmare a propriei identități, în parte din teama asimilării în sens românesc,¹⁰ tot mai multe elemente au început să ceară introducerea liturghiei în limba maghiară. În anul 1896, în cadrul sărbătorilor milenare, la Biserica Universității liturghia a fost celebrată în limba maghiară. Reacția Romei a fost vehementă, pentru că evenimentul avea loc în contextul unei acutizări a conflictului dintre catolicii „vechi”, cu tendințe naționaliste, și mișcarea modernizatoare din sânul bisericii romano-catolice. Când Roma a decis distrugerea cărților liturgice în limba maghiară, în 1898, în Ungaria s-a înființat Comisia Națională Greco-Catolică, cu scopul înființării unei episcopii separate. În anul 1900, mișcarea avea deja 11 357 de susținători, dintre care, pe baza numelor de familie, 59% erau slavi, 41% maghiari și doar 10% români.¹¹ Este important de precizat că majoritatea susținătorilor proveneau din categoria intelectualității urbane. Din comitatul Satu Mare au aderat în special locuitorii din orașele Carei și Satu Mare, în zona rurală mișcarea având un succes redus. Delimitarea urban/rural nu se datorează neaparat inexistenței naționalismului la sate și legăturii directe între limba liturgică și mișcarea națională, ci mai degrabă conservatorismului specific, care determinase și mai timpuriu rezistența locuitorilor din zonele rurale în fața înlocuirii limbii liturgice slave cu cea română.¹² Au

⁶ Cea mai bună referință: Pál Judit: *A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614-1850)* In: **A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből.** [Coordonator: Bárdi Nándor.] Pro-Print, Csíkszereda, 1999. 25-97.

⁷ Ștefan Pascu: *Făurirea statului național unitar român.* București, 1983. I. 323.; Keith Hitchens: *The Romanian National Movement in Transylvania 1780-1849.* Cambridge, 1969. și în primul rând *Orthodoxy and Nationality.* Andreiu Șaguna and the Romanians of Transylvania. 1846-1873. Cambridge, 1977.

⁸ Un exemplu bun în acest sens: Vályi András: *Magyar országnak leírása : mellyben minden hazánkbéli vármegyék, városok, faluk, puszták; uradalmak, fábrikák, huták, hámorok, savanyú, ésvoszló vizek, fürdöházak, nevezetesebb hegyek, barlangok, folyó vizek, tavak, szigetek, erdők, azoknak hollételek, földes urok, fekvések, történettyek, külömbféle természetli tulajdonságaik, a betűknek rendgyek szerént feltaláltanak.* Buda, 1796-1799. Vol. 1-3 și Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leíratik.* Hn. [Pest], 1851. Vol. I-IV.

⁹ Eugen Weber: *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914.* Chatto and Windus, London, 1976.

¹⁰ Conform unelor date, în perioada 1880-90 numărul greco-catolicilor maghiari a scăzut cu 43 595. (Demkó Kálmán: *Asszimiláció, reasszimiláció.* Budapest, 1897. 25-26.) Niște statistici mai credibile arată că 82 de comunități (în primul rând rutene, o mică parte românești) s-au maghiarizat, iar 309 comunități maghiare s-au re-asimilat în sens românesc. (Balogh Pál: *A népfajok Magyarországon.* Budapest, 1902. 949.)

¹¹ Mayer Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1900.* Budapest, 1977. 145.

¹² Polemica legată de limba liturgică nu a apărut doar la românii catolici: greco-catolicii din Belarus au păstrat pentru mult timp polona ca limba de celebrare a Liturghiei. (*Nasze kościoły. Opis ilustrowany wszystkich kościołow i parafji*

existat totuși și preoți sătmăreni susținători ai mișcării, datorită afinităților create în timpul anilor de învățământ în comun (ceea ce pentru Transilvania nu e cazul). Trebuie accentuată și importanța pelerinajului defășurat tot în comun de greco- și romano-catolici – în primul rând maghiari – la Máriapócs.¹³ Activitatea concertată a Comisiei Naționale Greco-Catolice și a Guvernului Ungariei a dus la emiterea Bulei *Christifideles graeci laici*,¹⁴ prin care se constituia noua episcopie majoritar maghiară, cu centrul la Hajdúdorog. Bula prevedea trecerea sub autoritatea noii episcopii a 162 de parohii: în afară de cea din Budapesta, toate erau situate în estul și nord-estul Ungariei, sau în Secuime.¹⁵

Înființarea noii episcopii a produs o mare dezamăgire în rândul românilor, care și-au manifestat rezistența în cadrul mișcării naționale: la Alba Iulia a avut loc o manifestație de 20000 de persoane,¹⁶ iar în presă a debutat „războiul cifrelor”, menit să demonstreze compoziția etnică a noii dieceze.¹⁷ În Senatul parlamentului maghiar, episcopul greco-catolic român de Gherla, Hosszu Vazul, a rostit un discurs îndreptat împotriva noii dieceze, în care accentua că cel mai important element al existenței naționale a românilor era atașamentul față de religie și limba liturgică.¹⁸

Conflictele politice ajung până la nivelul enoriașilor: un an mai târziu, 11 parohii din Secuime au cerut revenirea la vechea orânduire liturgică și încadrarea lor sub autoritatea forului ecleziastic anterior.¹⁹ Referitor la comitatul Satu Mare nu s-au descoperit date asemănătoare înainte de 1918. O posibilă explicație ar fi interdicția – teoretică – pusă asupra folosirii limbii maghiare ca limbă liturgică prin bula amintită mai sus.²⁰ În locul acesteia, documentul prevedea utilizarea limbii grecești, necunoscută atât pentru enoriași, cât și pentru majoritatea preoților. Din acest motiv, în unele biserici limba liturgică a rămas cea veche, numai la sfârșitul primului deceniu al secolului XX introducându-se limba maghiară, schimbare care nu a fost agreată nici de enoriași, nici de preoți.

znajdujących się na obszarach dawnej Polski i ziemiach przyległych. In: **Archidiecezja Mohylewska**. Warszawa, 1913. 32.)

¹³ Gábor Barna: *Wallfahrtsregionen und interethnische Beziehung- en in Ungarn*. In: **Műveltség és hagyomány**. Ethnographica folkloristica carpathica 4. (Debrecen, 1985) 177-183.

¹⁴ Textul Bulei publicat în: *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza, 1987.

¹⁵ 8 din Episcopia de Prešov, 70 din Episcopia de Munkacevo, 4 din Episcopia de Gherla, 35 din Episcopia Făgărașului și 44 de parohii din „Episcopia Română [sic!] de Oradea Mare” („dioecesi Magnovaradinensi Rumenorum”).

¹⁶ *Unirea Transilvaniei cu România*. București, 1978. 326-328.; *Biserica română unită. Două sute cincizeci de ani de istorie*. Madrid, 1952. 151.; Ștefan Pascu: *Făurirea statului național unitar român*. București, 1983. I. 323.

¹⁷ Din perspectivă maghiară, din cei 183 575 de credincioși trecuți sub autoritatea Episcopiei de Hajdúdorog, 85% erau maghiari; din punct de vedere românesc, cei 73 225 de enoriași aflați până atunci sub autoritatea episcopiiilor românești aveau cu toții limba maternă română. (*Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter 1913. június 14-én a Parlamentben elhangzott beszéde. Az Országgyűlés Felsőházának XLV. ülése, 1913. június 20. Az 1906. évi május hó 19-ére hirdett Országgyűlés Felsőházának Naplója*, III. köt. Atheneum, Budapest, 1914. 34-46; Moritz Csáky: *Die römisch-katholische Kirche in Ungarn. Die Habsburgermonarchie 1848-1918. IV. Die Konfessionen*. Wien, 1985. 288-289.; Pascu: i. m. 323.; Liviu Maior: *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*. Cluj-Napoca, 1986. 94.) Pirigy prezintă următoarele date: „Dintre credincioși, 183 757 erau maghiari, 26.823 români, 1.623 slovaci, 968 ruteni și 2.509 de alte naționalități. Dintre cei care nu erau maghiari, 24 094 vorbeau limba maghiară și doar 7 829 nu cunoșteau această limbă. În 21de parohii majoritatea credincioșilor aveau limba maternă română. Dintre greco-catolicii maghiari, 40%, adică 120 747 persoane nu au ajuns sub autoritatea Episcopiei de Hajdúdorog; dintre aceștia, 80 747 au rămas incluși în episcopiile slave, iar 40 000 în cele românești.” După ministrul Culturii și Cultelor, B. Jankovich, numărul credincioșilor greco-catolici maghiari rămași în afara autorității Episcopiei de Hajdúdorog era de 81 896. Mai existau 124 088 de credincioși greco-catolici care aparțineau altor episcopii, dar vorbeau limba maghiară.

¹⁸ Numele episcopului a fost păstrat în forma maghiară regăsită în procesele verbale de ședință. *Az Országgyűlés Felsőházának XLV. ülése, 1913. június 20. Az 1906. évi május hó 19-ére hirdett Országgyűlés Felsőházának Naplója*, III. köt. Atheneum, Budapest, 1914. 34-46. Merită citate câteva cuvinte din discursul episcopului Hosszu: „Anul trecut a lăsat, în viața bisericii noastre și în viața noastră particulară, ca episcopi, urme adânci și triste, fiind nevoiți să trecem cu frică printr-atâtea lupte, atâtea chinuri, pentru că biserica noastră, creată în urmă cu mai bine de 200 de ani pentru sprijinirea catolicismului din Ungaria, se va prăbuși din cauza agitației și a tulburărilor provocate de momentul înființării noii episcopii.” A răspuns acestei interpelări, pe lângă Jankovich Béla, Ministrul Culturii și Cultelor și Tisza István, prim-ministru, Csernoch János, Primatul Ungariei, în felul următor: „Părerea mea este că această problemă nu merită atâtea discuții. Roma locuta, causa finita est.” (Uo.)

¹⁹ *Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspöki Levéltár* (în continuare HGKEML), Nyíregyháza, 2171/1913.

²⁰ În 17 noiembrie 1912, nunțul venez Scapinelli a editat un document conținând normele de aplicare ale bulei *Christifideles*, accentuând că „această limbă nu va fi niciodată folosită în Liturghie” (Pirigy op. cit. ...)

După schimbările anului 1918, a reînceput lupta pentru identitatea națională și confesională și pentru apartenența la forurile ecleziastice înalte a diverselor parohii. Susținerea și activitatea propagandistică a Consiliilor Naționale Române, vizitațiile canonice efectuate de episcopul român Radu Demetriu,²¹ lipsa de adaptare la noua orânduire și limbă liturgică au determinat mai multe parohii să ceară revenirea sub autoritatea ecleziastică anterioară. Pentru coordonarea acestei evoluții și în vederea însușirii jurisdicției ecleziastice, nunțul vienez Valfré de Bonzo a acceptat formarea, în noiembrie 1918, a Vicariatului Național [sic!] Român din Carei, în frunte cu Romul Marchiș.²² În ianuarie 1919, Persián Ádám, referent al bisericii catolice, a fost delegat de către Guvernul de la Budapesta pentru a investiga preferințele celor 44 de parohii din Episcopia de Oradea și 4 din Episcopia de Gherla alipite în 1912 Episcopiei de Hajdúdorog, în ceea ce privește apartenența ecleziastică.²³ Această procedură, aflată în contradicție cu normele bisericii catolice privind dreptul de delimitare a unei episcopii, atribuit exclusiv Papei, a fost oprită în 10 mai 1919 de către nunțul papal, care a atribuit episcopiiilor anterioare, pe termen limitat, parohiile sătmărene și bihorene aflate la est de granița temporară a României.²⁴ (Problema a fost rezolvată prin semnarea concordatului din 10 mai 1927, între Regatul României și Papalitate, mai târziu completat prin editarea bulei *Sollemni conventione* (5 iunie 1930) și formarea Episcopiei de la Baia Mare.)

Problema greco-catolicilor maghiari nu a fost însă închisă definitiv nici în urma acestor evenimente. În 28 martie 1923 a intrat în vigoare noua Constituție a României, care prevedea trei grupuri religioase. Religia ortodoxă era privită ca religie de stat, iar cea greco-catolică ca o religie națională. Recunoașterea episcopiei de rit oriental din cadrul bisericii catolice ca „biserică de sine-stătătoare” a simplificat trecerea de la o confesiune la cealaltă. Teritoriul vestic al României, odinioară parte din Ungaria, a păstrat până în anul 1928, când a fost adoptată o nouă lege a cultelor religioase, vechile prevederi legislative impuse de Legea nr. XLIII din 1895. Conform acesteia, schimbarea de rit era privită în mod indirect ca o problemă internă a bisericii catolice: articolul 6 al legii citate prevedea că „părăsirea unei confesiuni, respectiv aderarea la o altă confesiune sunt permise tuturor, în limitele prevederilor legale”. Articolul următor însă, în care sunt înșirate cultele acceptate – inclusiv cel mozaic – se referă la „biserica catolică de rit latin, grec și armean”.²⁵ Astfel, ritul grec și cel latin – în conformitate și cu opinia oficială a bisericii catolice – erau părți componente ale aceleiași instituții, diferențiindu-se doar la nivelul liturghiei și al rânduielii bisericești. Până când un adult catolic – de orice rit – putea să îmbrățișeze, cu o singură declarație, religia ortodoxă, protestantă, sau chiar cea mozaică – deși pentru cazul din urmă nu există prea multe exemple – trecerea de la un rit la celălalt rămânea o problemă strict internă a bisericii catolice.²⁶ În Constituția României din anul 1923, biserica

²¹ HGKEML 322/1920.

²² Vezi în special Ciubotă, Viorel: *Vicariatul Național Român din Carei 1918-1919*, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997 și capitolul Vicariatul Național Român Greco-Catolic – din Carei – formă de manifestare a dreptului de autodeterminare din punct de vedere religios a populației românești, In: Ciubotă, Viorel: *Lupta românilor sătmăreni pentru Unire*. Ed. Muzeului Sătmărean, 2004. 150-196. Dr. Papp György: *A magyar és román görögkatolikus egyház között fennálló vitás kérdések megoldására irányuló s az Apostoli Szentszék és a M. Kir. Kormány között megkötendő egyezmény tervezete*. HGKEML 443/1942.

²³ Ciubotă, Viorel, *Lupta românilor...*, p. 408 și următoarele; *Román egyházközségek átcsatolása*. HGKEML 188/1919. *Kimutatás azon hajdúdorogi, volt nagyváradi és szamosújvári paróchiákról, melyek a 16.475/1918. számú nunciusi szám alatt közölt pápai döntéssel a nagyváradi püspök (Radu Demeter) delegátusi joghatósága alá helyezett*. MOL K-150.

²⁴ *Kimutatás azon hajdúdorogi, volt nagyváradi és szamosújvári paróchiákról, melyek a 16.475/1918. nunciusi szám alatt közölt pápai döntéssel a nagyváradi püspök (Radu Demeter) delegátusi joghatósága alá helyezett*. Országos Magyar Levéltár Miniszterelnökség Nemzetiségi Ügyosztály Iratai (în continuare MOL K-28) 84. cs. 139. tét. 1980/1940. Decretul original se referea la 45 de parohii, din care 14 au revenit Ungariei și Episcopiei de Hajdúdorog. Același document informează că soarta a 6 parohii nu a fost încă decisă. Conform recensământului din 1910, în 5 dintre acestea numărul greco-catolicilor era mai mare decât cel al românilor (localitățile având astfel un număr mare de greco-catolici maghiari). În orașul Satu Mare, doar parohia greco-catolică română stătea sub jurisdicția episcopiei din Oradea, statutul celei maghiare rămânând nedefinit.

²⁵ *Legea nr. XLIII din 1895 privind libertatea religioasă* în Magyar Törvénytár, 1894-95. évi törvénycikkek. Franklin Társaság, Budapest, 1897, p. 306-309.

²⁶ În decizia Guvernului Ungariei din anul 1814, acest fapt era afirmat răspicat. Nici legea din 1895, nici alte izvoare legislative nu i-au adus modificări, astfel încât articolul juridic a rămas în vigoare.

greco-catolică a fost declarată de sine stătătoare, iar trecerea la un alt rit era însoțită de o declarație autenticată de notar.

După legile bisericii catolice, schimbarea ritului unui adult catolic se realiza (și se realizează în continuare) cu aprobarea Vaticanului²⁷, care se concretiza într-un proces de lungă durată, având la bază argumente bine întemeiate, și numai cu acordul preotului paroh. Cu toate acestea, în perioada interbelică au avut loc multe schimbări de rit: în concordatul Vaticanului cu România, papa i-a acordat nunțiului din București – ca și celui din Budapesta – dreptul de a aproba trecerea la un alt rit.

Declararea bisericii greco-catolice biserică națională a însemnat dispariția totală a liturghiei în limba maghiară. În anii 1920 preoții greco-catolici maghiari refugiați din România au declarat în mod repetat, în fața Episcopiei de Hajdúdorog, opresiunea națională la care au fost supuși.²⁸ După 1922 circulau știri conform cărora credincioșii romano-catolici cu strămoși greco-catolici din Baia de Criș (județul Hunedoara), Micfalău și Bixad (județul Covasna) au fost siliți să se întoarcă la „ritul original”.²⁹ Deseori s-a întâmplat ca autoritățile laice să condamne credincioșii care au părăsit biserica greco-catolică.³⁰ Au existat și metode de presiune mai puțin radicale: la angajarea în funcțiile publice sau la eliberarea autorizațiilor de comerț erau favorizați greco-catolicii, considerați „credincioși de religie română”. În afara autorităților, și societatea a exercitat o presiune asupra greco-catolicilor maghiari, în sensul păstrării conexiunii cu biserica din care făceau parte, dar părăsirea, în același timp, a legăturilor cu grupul etnic minoritar, în încercarea de a armoniza astfel religia cu națiunea (de exemplu, prin schimbarea numelui sau a modului în care acesta se scria).

Înainte de 1940 au existat numeroase cazuri de adeziune la biserica greco-catolică. Privind motivele schimbării religiei, avem informații dintr-o statistică realizată în anul 1941 în eparhia romano-catolică de Satu Mare: din cele 488 de cazuri, în 218 schimbarea de rit a intervenit din dorința ocupării sau a păstrării unei funcții, de cele mai multe ori publice, 10 femei și-au schimbat religia pentru ca soții lor să-și păstreze locul de muncă, 65 de persoane, majoritatea femei, au apelat la această schimbare la dorința familiei soțului, 146 de cazuri din alte diverse motive, și doar 59 de persoane au cerut schimbarea de rit din cauza unor presiuni (statistica a fost realizată de către preoții romano-catolici pe baza proceselor verbale prin care se aproba părăsirea religiei romano-catolice, redactate înainte de 1940).³¹

După cel de al doilea Arbitraj de la Viena, pe teritoriul Ungariei de est și a Transilvaniei de nord a continuat același proces de schimbare a religiei, însă de această dată în sens invers. Deși de la începutul secolului XX imaginea greco-catolicilor a devenit una mult mai pozitivă – societatea a văzut ritul Episcopiei de la Hajdúdorog ca o „confesiune maghiară” –,³² după 1940 situația s-a schimbat radical. Autoritățile și societatea manifestau o anumită doză de neîncredere în privința credincioșilor și a preoților greco-catolici. Intrarea armatei maghiare a fost însoțită de atrocități mai mici sau mai mari, parțial îndreptate asupra bisericilor greco-catolice sau ortodoxe. Și în Satu Mare au fost mai multe cazuri în care autoritățile – mai ales în perioada administrației militare – au insultat preoții sau protopopul greco-catolic de Satu Mare.³³ Nu din cauza numărului mare de cazuri, ci mai degrabă

²⁷ Can. 98. p. 2. „*Clerici nullo modo inducere praesmant sive latinos ad orientalem, sive orientales ad latinum ritum assumendum*”; p. 3. „*Nemini licet sine venia Apostolicae Sedis ad alium ritum transire, aut, post legitimum transitum, ad pristinum reverti*”.

²⁸ MOL K-28, 84. cs. 139. tétel. Este interesant că în presa maghiară a epocii, în publicațiile revizioniste maghiare sau în cărțile apărute în Transilvania după 1940 întâlnim doar „calvarul” preoților romano-catolici, al celor protestanți sau al călugărilor.

²⁹ Aradi Közlöny, 1922. február 10.

³⁰ Keleti Újság, 1922. szeptember 16.

³¹ Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, 1941, neorganizat. Dintre cei care au apelat la schimbarea de rit, 211 au optat pentru religia ortodoxă, majoritatea în cea de a doua parte a anilor 1930.

³² Pirigyí aduce și exemple contrare, dar acestea constituiau doar excepții: *În timpul vizitațiilor școlare sau a altor contacte oficiale, am constatat cu surprindere că biserica greco-catolică maghiară, instituțiile acesteia, școlile ei, preoții și învățătorii care servesc cu patriotism interesului națiunii, sunt acum asimilați, ca urmare a unei concepții și a unei tradiții greșite, împământanite prin educația deficitară, bisericii „ruse” sau a celei „românești”.*

³³ Arhiva Muzeului Militar din Budapesta, Raportul ofițerului atașat Comisiei Mixte Germano-Italienne, vol. I, 4.404/1941. Un caz relevant este acela în care detectivii au raportat următoarele: în biserica românească [sic!], Dobosi János, preotul greco-catolic a rostit o rugăciune în cinstea idealului național și a declarat detectivilor că modelul său îl reprezintă preoții

pentru a evidenția un mod de gândire, trebuie menționate situațiile în care preoți români greco-catolici au fost arestați pentru că au ținut liturghia în limba română în cadrul unor comunități maghiare (accentuăm că, în conformitate cu prevederile dreptului canonic, doar episcopii aveau dreptul de a decide limba liturgică).

Încă de la început au existat voci mai „nerăbdătoare” în presă: în 22 septembrie 1940, în revista *Magyar Lapok*, care apărea la Oradea, renumitul publicist catolic Nyisztor Zoltán puneu semnul egal între ritul greco-catolic și românii.³⁴ Opinii similare au apărut adesea mai târziu, atât în reviste din Transilvania de nord, cât și în diferite publicații periodice din Ungaria.³⁵

O problemă stringentă a constituit-o cea a greco-catolicilor – în primul rând maghiari – care doreau să-și schimbe religia. În Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare se păstrează câțiva metri liniari de cereri ale credincioșilor care doreau să părăsească catolicismul de rit grec în favoarea celui de rit latin. Situația anterioară s-a schimbat radical în 23 noiembrie 1940: Sfântul Scaun a anulat dreptul celor două nunțiatuiri de a aproba schimbarea de rit, care a redevenit – sau trebuia să redevină – apanajul exclusiv al Papei.³⁶ Greco-catolicii maghiari de pe teritoriul Transilvaniei de nord aveau două opțiuni pentru a-și schimba confesiunea: fie se îndreptau spre o religie protestantă „maghiară” – în general spre calvinism și mai rar, îndeosebi în Secuime, spre unitarianism –, fie ocoleau, cu ajutorul notarului, prevederile legii în vigoare în Ungaria și îmbrățișau ritul latin. Au existat și multe cazuri în care, lăsând la o parte formalitățile, familii întregi au început să frecventeze, de la o zi la alta, biserica romano-catolică.³⁷

Bisericile care au avut de câștigat de pe urma schimbării de religie, satisfăcute de creșterea numărului de enoriași, au acceptat fără critică modificările. Cei mai avizi au fost ortodocșii maghiari. Această biserică s-a format după primul război mondial pe baza articolului 9 al Legii nr. IX din 1868, reunind ortodocșii din afara instituțiilor religioase similare de limbă sârbă sau română, însă până în anul 1939 a beneficiat de un număr redus de enoriași și de preoți. Începând cu această dată – după alipirea Transcarpatiei, apoi a Ungariei de est și a Transilvaniei de nord – s-a născut ideea unificării credincioșilor de rit oriental, indiferent de naționalitate, sub autoritatea acestei biserici.³⁸ Propunerea a

catolici maghiari care și-au păstrat identitatea națională în perioada interbelică; în același timp, a negat acuzația că s-ar fi rugat și pentru redobândirea integrității teritoriale a statului român și a accentuat faptul că a rostit o rugăciune pentru Horthy. În acuzație se precizează că, atunci când preotul s-a rugat pentru „guvernatorul nostru, Miklós”, românii s-au gândit la regele lor, Mihai... (Szatmárnémeti papok magartatása tb. MOL K-28. 86. cs. 144. tét. 1942-O-15.304.)

³⁴ Nyisztor Zoltán: *Szemtől-szembe az erdélyi románság vezetőivel*, in *Magyar Lapok*, 1940. szeptember 22. 11.

³⁵ „În primul rând, trebuie să menționez frica, de multe ori neîntemeiată, de care dau dovadă oamenii slabi. Mulți au trecut la religia greco-catolică sau ortodoxă în mod preventiv, înainte de manifestarea vreunei presiuni din partea autorităților românești. Ulterior, au prezentat forurilor competente dovada incontestabilă a patriotismului lor românesc, actul schimbării de rit. Este adevărat că în unii dintre cei care și-au schimbat religia a rămas atâta rușine încât să țină secretă această acțiune, dar alții nici măcar asta nu au făcut. Pâinea, familia, traiul: acestea au fost întotdeauna scuzele, atunci când a fost vorba de schimbarea confesiunii. ... Probabil în această categorie trebuie așezate și fetele care și-au schimbat religia după căsătoria cu români.” Dar multe femei, soții de profesori sau funcționari, au rezistat și și-au educat copiii ca maghiari... „În majoritatea cazurilor – și asta trebuie să recunoască toată lumea – promotorii românizării i-au forțat în primul rând pe cei care doreau să ocupe o funcție publică, iar mai târziu și cei cu profesii liberale au fost îngenuncheați de despotismul lor. Funcția publică a însemnat o aservire totală a puținilor funcționari maghiari rămași în sistem, care nu erau capabili nici să se apere pe sine, nici nu puteau aștepta vreun sprijin din partea comunității maghiare, lipsită de posibilitățile necesare, în primul rând de capacitatea economică. Dacă un funcționar maghiar era pus în situația de a alege între a pleca sau a rămâne în funcție, decizia nu îl influența doar pe el, ci și pe familia și copiii săi. În cazuri de acest gen nu putem aștepta de la nimeni o atitudine eroică. Nu trăim în epoca martirilor și a eroilor. ... Rezistența, atitudinea eroică ce a existat totuși trebuie pusă pe seama unei manifestări a gândirii naționaliste. În cazul schimbării de confesiune, poate oare fi vorba despre o evoluție a convingerilor religioase personale? Nu. Schimbarea de confesiune a fost o simplă formalitate, care a însemnat un câștig doar în cadrul statisticilor întocmite de români.” Polyák István: *Áttérések – visszatérések – megtérések*, in *Magyar Lapok*, 1941. január 24, 5; január 25, 5.

³⁶ Pirigy István: *A magyar görögkatolikusok története*. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990. 132.

³⁷ Hámori Péter: *Székely-oláh görög katolikus sors történet*, in *Regio*, 2007. 2. 198-222.

³⁸ Berki Feriz: *Lapok a magyar orthodoxia történetéből*. *Egyházi Krónika*, szeptember-október, 4-5.; 1965. november-december, 3-4; 1966. január-február, 4-5.; március-április, 5.; május-június, 8.; július-augusztus, 4-5.; szeptember-október, 3-5.; november-december, 4-5.; 1967. január-február, 4-5.; 2, 7-8.; május-június, 4-5. Trianontól napjainkig. In: Berki Feriz: *A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése*. A Budapesti Görög Keleti Hittudományi Főiskola

fost atacată vehement atât de români, cât și de sârbi, care au considerat-o un atac la adresa propriei naționalități. Cu toate acestea, începând din anii 1942-1943 biserica ortodoxă națională (maghiară) de limbă maghiară a făcut toate eforturile posibile în vederea sporirii numărului de credincioși. În acest sens, s-a folosit în primul rând de nemulțumirea greco-catolicilor din estul Ungariei care nu au fost re-șezați sub autoritatea Episcopiei de Hajdúdorog, însă cu rezultate neglijabile.

În strategia greco-catolicilor maghiari din Transilvania de nord existau două direcții diferite. În Secuime, intenția de schimbare a ritului s-a generalizat, naționalitatea a fost așezată deasupra religiei, iar autodefinirea impusă accentua limba maternă maghiară în detrimentul confesiunii. În schimb, în partea de est a Ungariei, majoritatea comunităților greco-catolice maghiare și-au declarat atașamentul nu numai pentru naționalitate, ci și pentru biserică și rânduiala bisericească.³⁹ În partea de vest a Transilvaniei, restabilirea autorității episcopiei maghiare s-a manifestat ca o necesitate stringentă. Cu toate că episcopul de Baia Mare, Alexandru Russu, a trimis la Bercu un preot maghiar, în persoana lui Ulicsák János, localnicii enoriași nu au fost satisfăcuți și și-au accentuat opțiunea spre Episcopia de Hajdúdorog: „...visul nostru și singura noastră dorință este aceea de a fi alipiți Episcopiei Greco-Catolice Maghiare de Hajdúdorog, pentru că doar de aici putem spera ca soarta bisericii noastre să se schimbe în bine, adică să reprimim școlile confesionale, iar în fruntea bisericii noastre să avem un preot pentru care problemele spirituale să fie deasupra celor materiale. ... Toți enoriașii din micuța noastră biserică și din filiile acesteia sunt maghiari, iar noi nu doar că nu putem simți românește, dar nu știm nici limba română, pentru că toți strămoșii noștri au fost, ca și noi, maghiari. Biserica noastră se îndreaptă spre decădere și pierzanie.”⁴⁰

Reîntregirea autorității episcopului de Hajdúdorog a fost urmărită cu perseverență de Ministerul de Externe al Ungariei, apărând ca o problemă și în cadrul dezbaterilor parlamentare.⁴¹ Episcopul Dudás Miklós a încercat în zadar să urgenteze această chestiune în timpul vizitei sale la Roma. În Secuime – unde, în perioada 1912-1919 parohiile maghiare sau majoritar maghiare au stat sub autoritatea Episcopiei de Hajdúdorog prin vicariatul de Târgu Mureș⁴² – nu au apărut însă intenții similare, pentru că strategiile individuale au fost diferite din cauza depărtării geografice de centrul episcopal.⁴³

O mare parte a documentelor redată în anexă sunt cereri pentru re-alipirea la Episcopia de Hajdúdorog. Dintre acestea, am ales cererea parohiei din Petea, și răspunsul redactat de consilierul episcopal Kozma János. Din modul de exprimare și ortografia textului reiese nivelul scăzut de educație al redactorilor, însă acest fapt nu exclude nici o reflectare în document a convingerilor personale, nici o influență a ideilor politice ale vremii. Ambiguitatea motivelor cererii este accentuată și de atitudinea din trecut a locuitorilor din Petea, care – conform răspunsului autorității episcopale – au fost, în anul 1918, adepți înfocați ai apartenenței la statul român. Cereri similare celei din Petea au înaintat și

kiadványai I. Budapest, 1942. 133-138. (Berki Feriz era până acum câțiva ani, când a murit, protopopul Parohiei Ortodoxe Maghiare Sfânta Fecioară din Budapesta.)

³⁹ O excepție a fost – în special între 1940-1941 – cazul de la Moftinu Mic, unde părinții nu și-au lăsat copiii să participe la ora de religie, pentru că aceasta se desfășura în limba română. (*A Nyírsaholyi Görög Katolikus Egyház lelkesének levele.* HGKEML 189/1942. 1941. november 22.)

⁴⁰ *Marozsán János és társai (Szárzberek) kérelme.* 443/1941.

⁴¹ Discursul lui Medvigy Ferenc în cadrul dezbaterii pentru aprobarea bugetului pe anul 1944. *Az Országgyűlés Felsőházának 91. ülése, 1943. december 16. Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának Naplója*, IV. köt. Atheneum, Budapest, 1944. 141-144. În discursul său, Medvigy a afirmat: nu este de mirare că până și oamenii inteligenți sunt nemulțumiți pentru că Blajul are mai multă influență decât Esztergomul...

⁴² *A visszacsatolt keletmagyarországi és erdélyi részek vallási statisztikája*, în **Keleti Egyház**, 1941. 187-189.

⁴³ Situația nu a fost schimbată nici după cererile repetate ale ambasadorului Apor, în urma căroră, în 1942, Vaticanul l-a delegat ca vizitator apostolic în Ungaria pe cardinalul Severio Ritter, fost nunțiu apostolic la Praga. Despre activitatea lui Ritter se cunosc puține detalii: a vizitat Târgu Mureșul și Clujul; atât autoritățile maghiare, cât și episcopii români l-au întâmpinat cu o atentă considerație, însă singura consiliere oferită de acesta a constat în rezolvarea internă, între cele două părți, a problemelor existente. (Conform raportului preotului greco-catolic Farkas Gyula, episcopul Hossu și-a trimis preoții prin tot Clujul pentru a procura cafea boabe pentru Ritter. HPL Szn/1942.; *Apostoli vizitátor kiküldése az észak-erdélyi görögkatolikusok helyzetének a megvizsgálására.* MOL K-28. 86. cs. 144. tét. 1942-D-21.699.; *A Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége Erdélyi Bizottságának összegyűjtött bizonyítékai.* MOL K-28. 86. cs. 144. tét. 1943-D-24.794.; Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt.* *Dissertatione Hungaricae ex historia Ecclesiae*, III. Aurora Könyvek, München, 1975. 98.)

locuitorii din Voivozi, Tarcea (județul Bihor) și Pișcolt, care au amenințat chiar și cu incendierea bisericii.⁴⁴ Alte localități din zona Ierului, cum ar fi Șilindru, Ciocaia și Valea lui Mihai (județul Bihor) nu au mers atât de departe, avertizând în schimb că nu vor permite accesul în biserică al preotului trimis de la Oradea.⁴⁵

Răspunsul dat cererii din Petea reflectă situația dificilă în care era pus consilierul Episcopiei de Hajdudorog, care încearcă pe de o parte să preia retorica naționalistă – este adevărat, ascunsă în spatele cuvintelor fostului curator –, iar pe de altă parte să se conformeze opiniei oficiale a bisericii („orice preot, român sau maghiar, poate să boteze, să căsătorească, să spovedească și să cuminece; Hristos nu a făcut diferențe etnice între preoți”) – o idee bine argumentată din punct de vedere teologic, dar insuficientă pentru a calma spiritele credincioșilor revoltați.

Celălalt grup de documente publicate prezintă lupta parohiilor pentru re-alipirea la Episcopia de Hajdúdorog. Din texte reiese că, aproape în toate cazurile, preotul a stat în fruntea mișcării pentru schimbarea autorității episcopale, însă și comunitatea juca un rol activ. Din interviurile înregistrate în anii 1990 se poate concluziona că una dintre cauzele mișcării de revenire la Episcopia de Hajdúdorog a fost presiunea imprimată de societatea maghiară: pentru că mulți dintre reprezentanții comunității sătești asimilau greco-catolicismul cu o „biserică românească”, enoriașii acestui cult au încercat să armonizeze religia cu naționalitatea.

(Traducere din limba maghiară: Diana Iegar, Sárádni Tamás)

IZVOARE

Nagyméltóságú Vallás és Közoktatásügyi Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

Alulírottak annak idején a hajdúdorogi görög katolikus Püspökséghez beosztott szatmárnémetii görög katolikus magyar egyházközségnek vagyunk a hívei és ahhoz a tíz parochiához tartozunk, amelyek a román megszállás idején el lettek választva a hajdúdorogi gkath. Püspökségtől és a megszállás egész ideje alatt a megszálló hatalom által a legmostohább bánásmódban részesültünk.

Amiért pedig mostan Nagyméltóságod kegyes színe elé vagyunk bátrak járulni sorainkkal, arra az a körülmény készlet bennünket, hogy bennünket mindannyiunkat Szatmár-Németiben, meg a szatmárnémeti gkath. magyar esperesi kerületben, magyar nemzetiségi mivoltunkban és önértetünkben lekicsinyelnek és megbántanak, továbbá úgy a hatóságok, mint magánosok részéről is magyar voltunkat tagadásba veszik, minek következtében bennünket sem az általunk betöltött állásainkban meghagyni, sem pedig az újonnan jelentkezőket kinevezni, alkalmazni nem hajlandók és mint görög katolikusok a fizetés tekintetében is rövidséget szenvedünk. – Kevesebbet utálnak ki részünkre, mint más vallású ugyanazon állást betöltő honfitársaink részére.

Ilyen körülmények között magyar görög katolikus vallású híveink az egész város területéről, meg az esperesi kerületből is, továbbá a Szatmári részen lévő román görög katolikus parochiához erőltetett magyar nemzetiségű gkath hívek is – mert a román megszállás idején ez az erőltetés is megtörtént és sok olyan egyént reáerőltettek arra, ámbár magyar nemzetiségűek, mégis kényszerítették őket, hogy a szatmári román gkath. parochiának legyenek hívei – ezek ma igen sokan máról holnapra az anyakönyvvezető hivatalok előtt görög katolikus vallásukból átiratkoztak, átmentek reformátusoknak, romai [sic!] katolikusoknak, egyszerűen csak azért, mert ezen vallásváltoztatás után az a hatóság, amely még tegnap nem ismerte el ezeket a vallásukat megváltoztatott egyéneket magyarokul, ma ugyanaz a hatóság minden további nélkül hűséges magyarokul tekinti őket, állást ad nekik; állásukban meghagyja őket és egyenlő fizetést ad nekik a többiekkel, amikhez azonban – ami szerény véleményünk szerint – nekünk mint görög katolikus magyaroknak is, megvannak ugyanazon

⁴⁴ Bihar vármegyei panaszok. MOL K-28. 86. cs. 144. tét. 1942-O-17.254.

⁴⁵ A Nagylétai Görögkatolikus Egyházkerület Esperesi Hivatalának (Turányi Miklós kerületi esperes) levele. HPL 36/1942.

igényeink, jogaink. – Ezen meggyőződésünknek a leszögezéséért, érvényre juttatásáért járulunk mi tiszteletteljes sorainkkal Nagyméltóságod magas színe elé és a velünk szemben megnyilvánuló egyenlőtlen és emg nem érdemelt bánásmód megszüntetését kérjük.

Huszonkét éven keresztül viseltük többi magyar testvéreinkkel egyetemben a kisebbségi sorsot, túrtük az elnyomatást, üldöztetést és ma, amikor visszakerült édes Magyar Hazánkhoz, ma ugyanezen jelenségekkel találjuk szembe magunkat. Teljesen érdemtelenül, mert a szatmárnémetii gkath. egyházközség és egyházkerület mindig magyar volt és annak is fog maradni mindenkor. Bennünket a mi őseink tanítottak meg erre a magyar önérzetre, a mi édes anyáink csepegtették lelkünkbe a magyar föld iránti szeretetet, mi ezt soha sem fogjuk megváltoztatni. Azoknak a tévesen gondolkozóknak kell megváltoztatni a véleményüket, akik azt hiszik, hogy egy vallásváltoztatás után nekik szabad és joguk van arra, hogy valakit ők – ezért a vallásváltoztatásért – hűséges magyaroknak minősítsenek. Nem, erre nekik nincsen joguk és nagyon helytelen az az eljárás, amely semmiképpen sem építő munka, de bomlasztó irányzat, minden tekintetben. – Mi magyarok voltunk és maradunk is, maradunk is, de a mi görög szertartásunkat is meg akarjuk őrizni. És ebben nincsen joga senkinek sem kételkedni. – Mi erre okot nem szolgáltatunk!

Losonc és az anyaországnak többi munkatáboros tudnak beszélni arról, hogy a szatmárnémeti gkath. magyar egyházközségnek, meg az esperesi kerület falvainak az ifjai is tömegesen mentek át a határon az anyaországba csak azért, hogy megtarthassák magyarságukat, hogy ne legyenek román katonák, és magukat a magyar haza rendelkezésére bocsássák. Követték őket az öregebbek, azután egész családok, úgy hogy hitközségeink szinte elnéptelenedtek. Mi az itt maradtak emberfeletti viaskodással tartottunk ki magyarságunk mellett, és ezt a mi magyarságunkat támadásba vesszük.

Bozga István 19 éves suszter, magyar katonának kívánt jelentkezni a minap. Bizonyítványt kapott az egyháztól, hogy hívünk és magyar nemzetiségű. Nem vették figyelembe. Arra biztatták, hogy legyen református, mert csak ebben az esetben lesz száz százalékos magyar. Az itten csatolt jegyzőkönyv szerint az lett.

Árti István törvényszéki tisztviselő szintén kapott az egyháztól egy ilyen bizonyítványt. Hasonló okokból a jegyzőkönyv szerint ő római katolikussá lett.

Jakab Béla Ferenc postatisztnél hasonló az eset. Ő két gyermekével a jegyzőkönyv tanúsága szerint római-katolikus. És ezekhez hasonló eset van mai napig Szatmár-németiben vagy 600.

Annak kieszközléséért, hogy híveinktől ne tagadtassák meg magyar voltuknak az elismerése, és hogy az anyakönyvvezetőség előtt folyamatban lévő vallásváltoztatás – amely homlokegyenest ellenkezik a magyar törvény szellemével és az apostoli szentszék szándékaival – beszüntetessék, egyházközségünk a mellékelt beadványt adta be a Városparasnoksághoz. Minthogy azonban erre a beadványra válasz hozzánk még nem érkezett – Nagyméltóságod ajkáról kívánunk ítélezést hallani arra vonatkozólag, hogy a szatmárnémetii görög katolikus egyházközség és kerület hívei nem lehetnek-e olyan magyarok, mint a reformátusok – akik csak a 16. század óta szerepelnek magyar hazánk történetében, vagy pedig a római katolikusok, hiszen történelmileg beigazolt dolog az, hogy a kereszténység felvételekor a magyarok görög katolikusok is lettek.

Felmerült lelkünkben ez a kérdés azért is, mert a Magyar Haza 1912-ben a római apostoli Szentszékkel egyetemben egyházmegyét alapított a magyar görög katolikusok számára, ölelő karjába zárt minden görög katolikus magyart és mint jó édes anya szeretetének sokféle megnyilatkozásaival halmozott el bennünket és nem tudjuk elhinni, és nem is fogjuk elhinni sohasem, hogy ez a jó édes magyar Haza valaha visszavegye tőlünk szeretetét, akik a megszállás 22 nehéz esztendeje alatt, olyan sokat szenvedtünk és túrtunk édes magyar Hazánkért, és amelyhez mindenkor hűségesek kívánunk lenni és maradni.

Mély tisztelettel járulunk azért Nagyméltóságodhoz és hódolattal kérjük, kegyeskedjék mint legilletékesebb nyilatkozni arra nézve – és magas határozatát városunk és megyénk hatóságainak megküldeni –, hogy a hajdúdorogi görög katolikus Püspökség megalapításakor hozzácsatolt paróchiák hívei magyar görög katolikusok. Ők – mint ilyenek – a magyar Haza többi római kath. vagy református polgáraival hasonló elbánásban részesítendő; az anyakönyvvezetőség előtt ma folyó, de sem a magyar törvények, sem az apostoli Szentszék szándékaival meg nem egyező vallásváltoztatások legazonnal [sic!] beszüntetessenek, mert ezek a görög katolikus hívek

hűségükkel, munkájukkal, életükkel és vérükkel – a miként a múltban, úgy a jelenben és jövőben is – a magyar Haza mellett álltak és állanak, és annak fejlődését tehetségük szerint a legőszintébb igyekezettel készek előre vinni, előmozdítani.

Alázatos tiszteletünk őszinte kifejezésével vagyunk

Nagyméltóságodnak

Szatmár-németi, 1940 évi november hó 2-án.

A Szatmár-németi gör. kath. egyház és kerület nevében és képviselőjében:

... Béla [olvashatatlan aláírás]

esperes lelkész

Nagyságos és Főtisztelendő Tanácsos Úr!

Tessék megengedni, hogy csak most írjunk, de vártuk, hogy alakuljon ki a petei helyzet. Sajnos, de még idáig nincs semmi eredmény. Talán tetszett is hallani, hogy még október 20-án egyhangúlag kérte az egész község a magyar istentiszteletet, később a Hajdúdorogi Püspökséghez való visszacsatolást, pár héttel előbb a pápai Nunciushoz küldtünk kérvényt, de még ezidejig [sic!] semmi hír. A nép nem tudja elfelejteni a Fő Tanácsos Urat, mindent elkövetnénk, csak mégegyszer minden magyar volna minden a Templomban! Bár a lelkész elment, mert nem tudott és nem is akart magyarul, a prédikációt is csak olvasta egy papírról. Az új lelkész ugyan tudna magyarul, de azt mondja, míg a bányai püspöknél leszünk addig nem lehet magyarul csak románul. Tessék mondani, mit tegyünk kihez forduljunk. Nem volt elég 22 év keserves gyötrelme most sem imádkozhatjuk édes anyanyelvünkön a jó Istent! A hejzet [sic!] kétségbe ejtő! Atya és Daróc nem vár már tovább, kitiltották a falujukból a román papot és fájó szívvel kell látnunk, hogy mind többen hagyják el a gör. kath. vallást, lesznek reformátusok. Nagyon kérjük a Főtisztelendő Tanácsos Urat tesék [sic!] tanácsot adni hogy mit tegyünk. Itt is készülnek, hogy inkább mennek a ref. vallásra sem hogy továbbra is viseljék az oláh bélyeget! Vagy segít megmenteni, vagy engedi, hogy kárhozatba jussunk! Amíg magyarul nem lesz istentisztelet, hiába is megyünk templomba mert csak kárhozunk csak a nagy gyűlöletet látjuk.

Igen kérjük a Főtisztelendő Tanácsos Urat tesék teni [sic!] éretünk valamit és megnyugtanni egy levéllel bennünket.

A feltámadott Úr Jézus fogja megáldani érte!

Pete, 1941. ápr. 26.án

Kedves Régi Híveim!

...

Lelkiatyai szívemnek nagyon nagyon jól esett a hozzám intézett levél, mert arra mutat, hogy – Sz. Pál apostoli szavaival szólva – »munkálkodásom köztetek nem volt gyümölcstelen«, hiszen alig három esztendeig éltem köztetek s annak is már közel 25 éve, s mint a levél is bizonyítja, hiába választott el egymástól azóta egy egész világ, ma is a régi bizalommal vagytok irányomban s azon az alapon óhajtoztok tovább építeni. melyet Isten segítségével mellett az én csekélységem helyezett le köztetek.

Az a néhány képecske, mit 25 éves papi jubileumom után rátok való megemlékezésül egynéhány régi jó emberemnek megküldtem, csak annak a jele akart lenni, hogy bár a sors azóta messzire vezetett tőletek, még mindig a szívembe vagytok zárva. Örülök azonban, hogy mindenkinek nyílt borítékban küldtem a képeket, és semmit sem írtam senkinek, mert így kedvesebb a dolog, hogy mindjárt a felszabadulás után megvalósult szívetek vágya: visszatérni a régi, egyenes kerékvágásba. Hiszen – mint írtátok – már október 20-án megmozdultatok, hogy visszakérjétek a magyar isteni szolgálatot, ami olyan rövid idő alatt is annyira kedves lett előttetek, mert hiszen jobban értettétek, tehát általa jobban emelkedett a szívetek az Ég felé. Még ma is eszembe jut igen gyakran egykori kurátoromnak, a derék és egyeneslelkű Deák Ferencnek szava, mikor azt mondja: románul akármit is mondhat a mi papunk az oltárnál, Isten talán meghallgatja, de mikor azt mondja: »Fejeteiket hajtsátok meg az Úrnak«, kicsinynek-nagynak, még az árva gyermeknek is meghajlik a feje. Ha pedig románul

mondja: »Capetele voastre Domnului sá-le plecați«, senki sem mozdul meg a templomban. Jól esik értesülnöm, hogy azóta már egykori püspökötök utódához, Ő Nagyméltóságához is fordultatok, most pedig az Apostoli Nuncius úrhoz terjesztettétek kérészeteket. De megmondhatom: egyelőre hiába tettétek, mert teljesítése még néhány havi haladékot fog szenvedni. Addig keresztényi türelemmel várni és tűrni kell. Huszonhárom év után még egy pár hónapot ki lehet bírni akár a tisztítótűzben is, ha tudjuk, hogy utána üdvösség következik. Itt pedig az fog következni.

Nem ti vagytok az egyedüliek, kik nehezen várják a dolgok rendezését, s vannak még nálatok rosszabb helyzetben levők is. Erdélyben vagy 25 parókián még román pap vagy tanító sincs. De azoknak is várniok kell.

Fölvetették már a kérdést többfelől is, hogy miért volt az, hogy a románok bejövetele után, 1919-ben a pápa Ő szentsége mindjárt intézkedett, most pedig hónapok óta semmi sem történik.

Hát először arra felelek, igaz-e, hogy semmi sem történt. Mert igen is, történt! A történetek közül bennünket, görögkatolikusokat az érdekel, hogy a bikszádi, mojszini és nikulai Sz. Bazil-rendi szerzeteseket már alája rendelték a Máriapócson élő magyar rendfőnöknek. A pápa Ő Szentsége erről már október 16-án intézkedett, megvalósulására idő kellett, s december 8-án következett be. Ebből látjuk, hogy Rómában gondolnak ránk és rendezni fogják egyházunk ügyeit.

A kérdés másik részére pedig azt bálaszolom, hogy most egyházilag más a helyzet, mint 1919-ben volt. Megmondom, hogy miben.

1919-ben a hajdúdorogi püspökség székhelye, Nyíregyháza magyar uralom alatt maradt, Szatmár és környéke román uralom alá jutott. Minthogy ez[en] a területen magyar gör. kath. püspök nem volt, de még rutén sem, görögkatolikus egyházak pedig szinte egy napig sem lehetnek meg anélkül, hogy valamely egyházi főhatóság alá tartoznának, aki őket kormányozza, Róma kénytelen volt azonnal intézkedni, hogy Petét és a többi olyan egyházközséget, mely a hajdúdorogi püspökséghez tartozott, de törvényes püspökétől el volt vágva, alárendeljék a legközelebbi püspökségnek. Így rendelték bennünket alá ideiglenesen a nagyvárad püspöknek. Erre ti is emlékeztek, hiszen együtt voltunk benn Szatmáron, amikor az új püspök átvett minket.

Most, mikor a románok Szatmár vidékét visszaengedni kényszerültek, nemcsak Pete és Szatmár vidéke jött vissza a hazához, hanem Nagyvárad és Nagybánya is, vagyis most parókiáink nincsenek elvágyva püspökeiktől. Ha valamiben püspöki intézkedésre van szükség, Nagybányára lehet írni s fel is lehet utazni, ha szükséges. Nincs tehát olyan sürgős intézkedésre szükség, mint 1919-ben volt. Mert a nyelvi kérdés és a többiek, csak másodrendűek. Keresztelni, esketni, gyóntatni, áldoztatni akár magyar, akár román katolikus pap egyformán érvényesen tud; Krisztus Urunk nem tett különbséget a papjai között aszerint, hogy milyen nemzetbe tartoznak. Az ő Egyháza katolikus, azaz egyetemes, általános, minden kor, minden nép és minden állapotú ember számára való.

Mikor a románok jöttek, Róma ideiglenesen rendelt titeket sok mással együtt a román püspökök alá. 1929-ben úgy látszott, hogy az az állapot, melyet a római és görög katolikus egyházra nézve is békeszerződés hozott, végleges marad. Ekkor átrendezte egész Romániát. A szatmári és nagyvárad püspökségeket egybevonta, a szamosújvári püspökséget pedig kettéosztotta. Így jutottatok ti, kedves volt híveim is a nagybányai püspökség joghatósága alá. Mások ismét a nagyváradinak, ismét mások a balázsfalvi érsekségnek lettek alárendelve, kik azon az állásponton voltak – nekik ez volt a kedvező! – hogy aki görögkatolikus, az csak román vagy ruthén lehet.

Most szerintünk és ti szerintetek is itt volna az ideje a történet hibákat kijavítani. Benneteket és sok mást is visszahozni a hajdúdorogi egyházmegye kebelébe, ahol a vallást nem keverik össze a nemzetiséggel, s a szertartásokat engedik olyan nyelven végezni, amely a népnek kedvesebb, amelyen át jobban tud Istenhez emelkedni. Az Apostoli Szentszék azonban – nekünk ugyan fájdalmasan, de mégis igen helyesen – arra az álláspontra helyezkedik, hogy amit 1929-ben végleges intézkedésként határozott felölettek, azt nem másítja meg most, hanem bevárja Európa újjárendezésének további jelenségeit. Bevárja, míg a határok újból és véglegesen helyreállnak, s akkor nyúl hozzá az egyházi területek rendezéséhez. Ez nem azt jelenti, mintha attól félne, hogy ezek a területek nem maradnak magyarországi vidékek, hanem azért nem nyúl hozzá, mert nem lehet még tudni, hogy mi fog visszakerülni, s ha a volt hajdúdorogi-egyházmegyei parókiákat visszacsatolja, újból át kell rendezni a

román püspökségeket is, ami nem könnyű dolog, mert nem mindig mehet minden vissza oda, ahol a trianoni béke előtt volt, hiszen a nagybányai püspökség azóta létesült s azzal is számolnia kell, azt nem lehet csak úgy félretolni az útból, vagy úgy tekinteni, mintha nem léteznék.

Az illetékes egyházi és világi főhatóságok megtették előterjesztéseiket mindazokra nézve, amit ti kértek és kívántok. Az Apostoli Szentszék azonban még senkinek választ még nem adott. Amit megtudhattunk, csak úgy kéz alatt tudtuk meg. Bevárja, míg az idő alkalmas lesz egy végleges, valóban végleges rendezésre. Nekünk nem lehet más feladatunk, mint érzéseinket megőrizve, alázatosan s a Szentatyát megillető hódolattal türelmesen várni. Ezt ajánlom titektek is. Rossz lelkiatyátok lettem volna, ha mást ajánlanék. Kérelmezni, szorgalmazni lehet ugyan az ügyet, de sokat el nem lehet érni vele. Nikor a dolog a döntésre érik, eldől a ti javatokra.

Az atyaiak és daróciak, ha papjukat a falujokból kitiltották, nem jártak el helyesen. Ha már terhükre esett, hogy közöttük román szertartással végezze a temetéseket, és azt, ami előadódik, akkor lett volna a helyes: kérjék meg, hogy végezze magyarul, vagy ha ezt nem merné megtenni, engedje meg, hogy ameddig a dolog dülőre jut, a németi, illetve a peleskei pap szolgálatait vegyék igénybe. Nem tudom föltételezni, hogy a petei főtisztelendő úr – bár személyesen nem ismetem, sőt a nevét sem tudom – ennek ellene mondana, hiszen Krisztus Szíve szerint való papi lelkével ő is megérzi azt, hogy mit jelent a felzaklatott lelkek nyugalmanak helyreállítása.

Pete pedig nem tartja idegennek és szokatlannak a román szertartást sem. Legfeljebb, ha valaki egyáltalán nem érti, vesz Szatmáron a Katolikus Karitásztoltójában (Horthy Miklós tér 30.) egy jó magyar gör. katolikus imakönyvet, és csendesen elolvassa magának magyarul, amit a pap és kántor románul mond. Hiszen úgyis el lesz röviden intézve a dolog, de Rómát siettetni nem tudjuk. A szertartás nyelve nem bélyegez senkit románárá vagy mássá. Szatmár vidékén (most jártam arra novemberben, tehát tudom) nem azért bélyegzik románárá a görögkatholikusokat, mert a templomban románul énekelnek, hanem azért, mert román politikai ágenseknek bedőltek, és 1918. őszén (sokan azt sem tudták, miről van szó!) aláírtak egy nyilatkozatot, hogy Magyarországtól el akarnak szakadni és Romániához csatlakozni. Ezt bizony nehéz elfelejteni, bár sok aláíró egészen ártatlan volt benne. Petén Erdei György tanító gyűjtötte az aláírásokat, s magam is láttam, mint vitette egyik-másik gazdát nemzetörökkel és kényszerítette rá, hogy aláírjon. A románság bélyege innen ered. És ezt nem lehet jóvátenni más vallásra való áttéréssel. A református vallásra tért görögkatholikusokról – ezt is tudom – azt mondják Szatmár vidékén: Kutyából nem lesz szalonna. Hogy a reformátusok mégis hajszoľják a dolgot, azért van, mert majd a fiak által remélik saját egyházukat megerősíteni.

A hitehagyásra még gondolni is vétek. Még ha igaz volna is, hogy a templomi nyelv miatt bélyegeznek románárá, inkább viselném el a románság, a hazafiatlanság vádját, vagy akár ennél súlyosabbat is, habár igazságtalanul, minthogy Krisztust és az Ő Anyaszentegyházát tagadjam meg miatta. Mondjanak tehát hazafiatlannak, románárá vagy akár minek, csak ne legyen igaz, amivel rágalmaznak benneteket! Krisztus Urunkat népámítónak bélyegezték, elmondták róla, hogy az ördöggel cimborál, falánknak és borisszának, a vámosok és bűnösök barátjának bélyegezték, keresztre feszítették mint a törvények felbontóját. Ő érettünk szenvedte. Nem volt igaz belőle egy szó sem. Mi is elszenvedünk minden bélyeget az ő kedvéért. Mert sokkal többet ér, ha majd az egyházmegyei átrendezés után önként beviszitek a magyar éneket a templomba, mintha most átmennétek idegen vallásra, mely tagadja a szentségeket, melyekkel lelketeket román szertartás mellett éppúgy tápláljátok, mint a magyar szertartás mellett; megtagadja a Boldogságos Szűz Máriát, kihez Máriapócsra a rabság ideje alatt is el-ellátogattatok, megtagadja a gyónást, mely lelki könnyebséget és bűnbocsánatot szerez az embernek, megtagad mindent, amit őseink annyi évszázadon át szent és istenes dolognak tartottak.

Kedves egykori híveim! A mi egyházunk nem román egyház és nem magyar egyház, hanem Krisztus igaz, és csakis egyedül igaz egyháza, melyben minden nemzetnek meg kell férnie egymás mellett békességben. Ettől eltántorodni annyi, ezt elhagyni annyi, mint a pokol útjára térti anélkül, hogy onnan visszatérni lehetne, s odavinni gyermekeiteket s késő unokáitokat is. Nem szabad megtenni!

Leveletem két héttel ezelőtt kezdtem írni, de sok dolgom miatt nem volt időm bevégezni. Közben megtudtam, hogy illetékes helyen már minden elő van készítve, és mihelyt az alkalmas perc

elérkezik, megtörténik az az intézkedés, mely javatokra szolgálva, minden jó és helyes kérelmeiteket is betölti. Türelem és türelem! Nem tart már sokáig a várakozás!

Bátorítsátok a kislelkűeket is! Ne induljatok el könnyelműen veszedelmesen úton. És ne engedjéteket elcsábítani atyai és daróci testvéreinket sem. Isten megjutalmazza kitűnő hithűségteket s azért a kis megpróbáltatásért, melyet 1918. őszén elkövetett öntudatlan hűtlenségektekért rátok mért az Isten, ugyanő fog jutalmazni áldással családokban, vagyonokban, nemzeti érzésekben.

Haza és nemzetiség fogalma az egyház fogalmával nem lehet ellentétben. Maradjatok jó magyarok, a haza hű fiai, és maradjatok tántoríthatatlanul hithű görögkatholikusok, Isten úgy áld meg benneteket!

...

Kozma János püspöki tanácsos, miskolci hittanár
Miskolc, 1941. május 15.

Jegyzőkönyv

Mely felvétellett a csékei gör. katolikus Egyházközség 1942. március 8-án a lelkészi hivatalban megtartott rendkívüli nagygyűlésén.

Jelen voltak: Görögh Péter lelkész, Fincicki Ferenc egyh. pénztárnok, Ragára János egyh. gondnok, Hallók F. István egyh. jegyző, Rinkó Bertalan közs. bíró, Hallók Lajos, Lengyel István, Rinkó Sándor, Fincicki József, Leskó János, Sztás János, Dercó N. István, Hallók László, valamint a község minden számottevő tagja.

Görögh Péter elnök meleg szavakkal köszönti a megjelenteket és a jegyzőkönyv hitelesítésére Lengyel István és Rinkó Sándor egyh. képviselőtestületi tagokat kéri fel.

Ezt követőleg ismerteti a Hajdúdorogi Egyházmegyében most általánossá lett s a trianoni béke által elszakított erdélyi magyarokjű gör. katolikus hittestvéreinknek a hajdúdorogi egyházmegyéhez leendő visszacsatolása iránt megindított mozgalmat.

Elmondja, hogy Erdélyben és a keleti országrészekben lakó magyar anyanyelvű gör. katolikus hívek az 1914-18-as világháború reánk nézve annyira szerencsétlen befejezéséig egyházmegyénk hívei voltak. Leszögezi, hogy Észak-Erdély és a keleti országrészek visszacsatolása után minden hitfelekezet híveinek hovatarozása azonnal rendezést nyert, illetve régi megyéspüspökük joghatósága alá visszahelyeztettek. Csupán a Hajdúdorogi Egyházmegye erdélyi híveink visszacsatolása várat még magára. Le sem lehet írni azt a sok méltatlan mellőztetést és bántalmazást, amit magyar gör. katolikus mivoltuk miatt kell napról-napra elszenvedniök. Egyik részről magyarságuk miatt, másik részről gör. szertartásuk miatt éri őket sérelem. Az onnan érkező hírek szerint igen sokan: egész egyházközségek hívei rendültek meg már hitükben és lettek hitehagyottá. Egy egészen kézenfekvő példával illusztrálja az erdélyi hívek között uralkodó állapotokat. Fájdalomtól elcsukló hangon modnja el a jelenlevőknek az egyik csékei gör. kat. hívő panaszát, kinek leánya az elmúlt ősz folyamán egy református vallású jegyzőhöz ment feleségül, aki a katolikus fél részére adott reverzálist. Míg itthon voltak a községben, még a református vallású férfi is a mi templomunkba halgatta a szentmisét. A Szilágyságba való áthelyezésük után azonban többé hallani sem akartak a gör. szertartású kat. Egyházzról, annyira nem, hogy mintegy öthónapos gyermeküket mindezidáig meg sem kereszteltették, nehogy emiatt lakhelyükön őket »románoknak« nézzék: az lévén az általános vélemény, hogy aki »gör. kat.«, az eo ipse nem is magyar.

A fiatal házaspár kérésére a szülők már érdeklődtek is a lelkészi hivatalban: miként lehetne az egész családnak szertartást változtatni, hogy a gör. szertartás semmiféle vonatkozásban se legyen számukra akadály a társadalmi elhelyezkedésnél és az előrehaladásnál.

A példa hatása alatt a jelenlevők közül elemi erővel tör ki a felháborodás és megbotránkozás s mélyen megsértődve hangoztatták: »Mi nem vagyunk sem másodrendű katolikusok, sem másodrendű magyarok!« Mi magyar gör. katolikusok vagyunk, még életünk árán is annak valljuk magunkat, mert tudjuk, hogy a történelmi idők folyamán mi is éppoly önfeláldozással ontottuk a vérünket és hoztuk meg áldozatunkat a Hazáért, mint Annak bármely más felekezetű, vagy nemzetiségű polgára!

Tűrhetetlen, hogy velünk: magyar gör. katolikusokkal ily mostohán és szeretetlenül bánjanak ebben a teljes feltámadásért és boldogabb jövőért küzdő országban! Magyar lelkünk teljes öntudatával, magyar szívünk minden dobbanásával tiltakozunk az ellen, hogy bennünket még a vértanúságra is kész magyarságunk mellett »ruszinnak«, »orosznak«, avagy »eománoknak« nevezzenek és hogy bennünket vallásunk miatt sérelmek érjenek.

Kérjük a Tisztelendő Lelkész Urat, hogy eme tiltakozásunkat jegyzőkönybe foglalva minél előbb juttassa el az Erdélyi Bizottsághoz, hogy a mi tiltakozó állásfoglalásunk is segítse közelebb céljához az erdélyi hittestvérek magyar görögkatolikus mivoltának elismeréséért és a Hajdúdorogi Püspökséghez leendő visszacsatolása érdekében megindított mozgalmat.

Jegyzőkönyv a jelenlévők előtt felolvastatott és az abban foglaltakról jóváhagyólag vettek tudomást.

Több tárgy nem lévén, lelkész-elnök az ülésen résztvevőket az ősi gör. szertartáshoz való ragaszkodásra és tevékeny katolikus életre buzdította, az ünnepi gyűlést berekesztette, mely a »Valóban méltó« eléneklésével rendben szétoszlott.

Kmf.

Aláírások

Nagyméltóságú Püspök Úr, Kegyelmes Atyám!

Mint a nagylétai egyházkerület esperese kötelességszerűen mély tisztelettel jelentem Nagyméltóságodnak, hogy a mai napon már harmadízben jelent meg nálam Érselénd, Csokaly, Érmihályfalva és más érmelléki magyar községek gör. kat. Egyházainak népes küldöttsége, és mint a hozzájuk legközelebb eső hajdúdorogi egyházmegyei esperes előtt, bejelentették nálam, hogy egyházközségeik, melyeket 1920-ban a nép megkérdezése nélkül csatoltak a román püspökséghez, most a hajdúdorogi magyar püspökséghez akarnak sürgősen visszatérni. Arra kértek tehát, hogy ezen elhatározásukat jutassam a főtisztelendő e. m. Főhatóságom magas tudomására, azon alázatos kérésük kíséretében, hogy a hajdúdorogi püspök úr Ónagyméltósága a visszacsatolást a római Szentszéknél mielőbb kieszközölje, és nekik magyar görög katolikus papokat adjon.

Ezzel kapcsolatban még bejelentették azt is, hogy amíg a visszacsatolás nem történik meg, ők nem fogadják el a nagyváradi román püspökség által részükre küldött román papokat, bezárják előlük a templomokat, és inkább ők maguk sem járnak addig az istentiszteletekre. Azt szeretnék tehát, ha addig is, míg a kérdés Rómában elintézését nyer, időnkint én küldjek ki a kerületemből egy-egy magyar papot hozzájuk szt. misét végezni. Ha pedig kérelmük nem teljesülhet, inkább valamennyien görög keletiek lesznek, de a nagyváradi román püspök hívei többi nem akarnak maradni.

A küldöttséget határozott szavakkal megnyugtattam, hogy a visszacsatolás ügye törvényesen és igazságosan rendezve lesz, várják be tehát a felsőbb egyházi hatóság rendelkezését, s míg ez meg nem történik, semmiféle törvényellenes dologra ne ragadtassák magukat. Megmondtam azt is, hogy míg erre joghatóságot nem nyerünk, semmi estre sem mehetünk át a jelzett parochiákra misézni. De legyenek türelemmel, addig se hanyagolják el a templombajárást és bízzanak ügyük igazságos ügyük feltétlen győzelmében.

Nagyméltóságú Püspök Úr! Az érmelléki parochiák híveinek egyre fokozódó nyugtalanságát és türelmetlenségét – úgy látszik – sikerült ugyan ideig-óráig lecsillapítanom, de olyan súlyosnak látom az ottani helyzetet, hogy a legsürgősebb intézkedésekre van szükség, ha ezeket a híveket megtartani és a skizmtól megoltalmazni óhajtjuk.

Szentelő jobbjának csókolása mellet mély hódolattal vagyok
Nagyléta, 1942. március 17.

Turányi Miklós
esperes

Nagyméltóságú Püspök Úr, Kegyelmes Atyám!

Mély tisztelettel jelentem Nagyméltóságodnak, hogy folyó hó 29-én tartotta a nagylétai esperesi kerület papsága rendes tavaszi papgyűlését a hosszúpályi parochián. Az ott letárgyalt ügyek hivatalos jegyzőkönyvét később bátorkodom majd benyújtani, azonban a gyűlés folyamán egy olyan megdöbbentő momentumról szereztem tudomást, melyről kötelességemnek tartom Nagyméltóságodat azonnal informálni.

A papgyűlésen jelen lévő lelkész testvérek ugyanis a leghatározottabban állították, hogy az erdélyi ügyek rendezetlensége miatt felizgatott híveink újabban Nagyméltóságod fennkölt személyét sem kímélik, és fenntartás nélkül hangoztatják, hogy a »püspök urunk erélytelensége és gyengesége is oka annak, hogy a románok erőszakos fellépésével szemben nem tud hasonló hatásos fegyvereket állítani, stb.«

Kegyelmes Uram! Mi papok tudjuk a legjobban, hogy ez a sajnálatos beállítás mennyire igazságtalan, és hogy Nagyméltóságod milyen emberfeletti erőfeszítéseket tesz az erdélyi kérdés eredményes megoldása érdekében. De a felizgatott tömeghangulat hajlamos rá, hogy a sikertelenség okát közvetlen feljebbvalóira hárítsa át. Köztudomású, hogy annak idején az egész egyházmegye a legszebb reményeket fűzte Nagyméltóságod főpásztori működéséhez. A hívek tízezrei szinte gondviselészerű intézkedést láttak abban, hogy a legnehezebb időben, midőn az erdélyi kérdés megoldására is sor kerülhetett, egy ilyen kiváló és apostoli lelkű, s amellet mozgékony, fiatal főpásztor került az egyházmegye élére. Most tehát csalódva a reményeikben, könnyen kimondják az ítéletet, hogy csalódtak Nagyméltóságodban is.

Nagyméltóságú Püspök Úr! Mi az egyházkerület lelkészei a legőszintebben fájjaljuk felizgatott népünk hűtlenségét, és eskünkhöz híven mindent megteszünk, hogy híveink fenti sajnálatos álláspontját megváltoztassuk. Azonban kötelességemnek tartom, hogy a történeteket leplezetlen őszinteséggel Nagyméltóságod magas tudomására hozzam annak bizonyítására, hogy népünk hangulatának lecsendetítésére a magunk erejéből nagyon kevés reményünk van már.

Szentelő jobbjának csókolása mellet mély hódolattal vagyok
Nagyléta, 1942. június hó 30.-án

Turányi Miklós
esperes

Kegyelmes Uram!

Egy nemzeti és vallási szempontból rendkívül fontos dologban bátorkodom Nagyméltóságodhoz fordulni kérve, hogy az alább előadottakat meghallgatni és a szükséges intézkedéseket mielőbb megtételni szíveskedjék.

Szilágypér nagyközség a trianoni békeparancs előtt Nagyméltóságod püspökségéhez tartozott. A községet a bukaresti kormány valamelyik román szertartású görögkatolikus püspökséghez csatolta, s a község, bár 1940. szeptember 5-e óta ismét visszakerült a Magyar Szent Koronához, még ma is a román szertartású püspökség alá tartozik, és ennek folytán a község görögkatolikus templomában ma is román nyelven mondják a Szentmisét. Ha a község román anyanyelvű és nemzetiségű volna, talán érthető volna ez a dolog, azonban figyelembe véve azt, hogy a görögkatolikus lakosság túlnyomó részben magyar, akiket szándékosan románosítottak el, elsőrendű nemzeti érdek volna ezen az állapoton mielőbb változtatni. A jelenlegi plébános, ha jól tudom Serban Flavius, a hívei pedig Csutorás, Kozma, Juhász, Gál nevű magyar családokból adódnak. Ezek az emberek vagy megtagadják a magyarságukat és románnak vallják magukat, vagy pedig egy olyan lelki meghasonlás állapotába jutnak, amely sem egyházi, sem pedig nemzeti szempontból kívánatosnak nem mondható. Ezt a helyzetet aknázza ki a falu református többsége, sűrűn hangoztatva, hogy a görögkatolikusok nem magyarok, hanem oláhok. ... Hogy a községben milyenek az állapotok, csupán arra kívánok még rámutatni, hogy az elmúlt évben levente zászló szentelés volt, s a zászlót a görögkatolikus plébános is megáldotta. Ezzel kapcsolatban a faluban úgy nyilatkoztak, hogy az oláh pap megbecstelenítette a zászlónkat. ... A községnek országzászlót adományoztam, ünnepélyes felavatásán a jelenlegi

görögkatolikus plébános megjelenése nem kívánatos. Ha azonban a zászlónkat egy magyar görögkatolikus pap szentelné meg, nagy megnyugvással szolgálna az egész községnek. ...

1942. július 20.

Péchy [?] Loránd

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!
Kegyelmes Uram és Atyám!

Mély alázattal jelentem Nagyméltóságodnak, hogy az a hatalmas mozgalom, mely az erdélyrészi paróchiáink visszacsatolása érdekében esperesi kerületemben olyan elementáris erővel fellángolt, úgy látszik, hogy már áterjedt a távolabb fekvő délvidéki paróchiáinkra: Makóra és Szegedre is. Éppen ma kaptam mindkét helyről sürgős jelentést, hogy melyben az illetékes paróchusok aggódó hangon közlik velem, hogy az ottani hívek, különösen az intelligensebb világi elemek nyíltan is kifejezést adnak elégedetlenségüknek a római Szentszék halogató taktikája miatt, mellyel ezt a ránk nézve oly fájdalmas erdélyi kérdést még most sem tudja vagy akarja megnyugtatóan rendezni.

Mindkét városi paróchián számtalan olyan intelligens hívünk él, akiket a románok annak idején Nagyváradról, Kolozsvárról, Aradról vagy Temesvárról magyarságuk miatt kiűldöztek, s ezek a hívek most szívvel-lélekkel magukévá teszik szülőföldjük panaszait, és éles hangon bírálják, hogy a Szentszék, nem tudni mi okból, de a románok igazságtalan álláspontjának kedvez, és az ottani görög katolikus magyarságot engedi a schizma veszélyébe rohanni, vagy teljesen elrománosítani. Főleg azzal érvelnek, hogy a Szentszék nem alkalmazza velünk szemben az egyenlő elbánás elvét, mert pl. a Délvidék felszabadítása után a pécsi és csanádi latin szertartású egyházmegyék elszakított részeit 3 hét alatt visszacsatolták az anya-egyházmegyéjükhöz – a mi esetünkben pedig még 15 hónap sem volt elegendő arra, hogy a római Szentszék meglássa az igazságot és végre jóvátegye a több, mint 20 éves sérelmeket!

A jelentések szerint a fentiek következtében mindkét egyházközségben annyira izzó és túlfeszített a hangulat, hogy a lelkészek nem is mernek nyilvános gyűléseket összehívni, mert minden ilyen alkalommal félni lehet egy sajnálatos elszakadási tömegmozgalom hirtelen kirobbanásától. A hívek ugyanis nyíltan hangoztatják, hogy ha a katolikus Egyház nem tudja megvédeni az erdélyi görög katolikusokat, akkor inkább ők is kilépnek az Egyházból és görög keletiekké lesznek valamennyien, mert a schizma keretében szabadabban és nagyobb erővel tudnak majd az erdélyi testvérekért küzdeni.

...

Nagylétán, 1942. február 5-én.

Turányi Miklós
kerületi esperes

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!
Kegyelmes Uram és Atyám!

Mély tisztelettel jelentem Nagyméltóságodnak, hogy az elmúlt napokban több ismeretlen egyén érkezett községünkbe, akik erdélyrészi görög katolikusoknak mondják magukat, és házról-házra járva az itteni gör. kat. hívek között, azzal agitálnak, hogy az egész nép lépjen át a magyar görög keletiekhez, mert csak ily módon megerősödő magyar görög keleti egyház tudja erdélyi testvéreinket kiszabadítani a román nemzetiségi egyház karjaiból. Az idegeneket illetőleg érdeklődtem a helyi közigazgatási hatóságnál, de azt a választ kaptam, hogy mivel ezek az emberek semmi nemzet- vagy társadalomellenes dolgot nem művelnek, sőt fáradozásuk egyenesen a magyarság megerősödését célozza, így tehát semmi ok sincs a közbelépésre.

Értesültem továbbá arról is, hogy a kerület valamennyi községében előfordultak már ezek az agitátorok, és valamint Nagylétán, úgy a többi egyházaknál is egyre nagyobb erővel lobbant fel újra ez

a nemzeti színekbe burkolt schizmatikus mozgalom. Hiábavaló a papok minden ébersége, felvilágosítása és apostoli buzgalma – a hívek csökönyösen csak azt hangoztatják, hogy: »ha nem voltunk jók Rómának, mint magyar görög katolikusok, majd jók leszünk a magyar görög keletieknek. Róma pedig csak hadd pártfogolja továbbra is az oláhokat!«

Kétségbeesett segélykiáltással fordulunk tehát ismételten Nagyméltóságodhoz, kegyeskedjék még egy utolsó kísérletet tenni az erdélyi parochiák visszacsatolása érdekében a római Szentszéknél és a magyar kormánynál, meggyőzve az illetékeseket annak a mozgalomnak kiszámíthatatlanul káros következményeiről, mely híveink tízezreit hatalmába kerítette és most már a hitehagyás veszélye felé sodorja.

Szentelő Jobbjának csókolása mellett mély hódolattal vagyok Nagyméltóságodnak
Nagylétán, 1942. július 10-én.

engedelmes fia
Turányi Miklós
kerületi esperes

Nagyméltóságú és Főtisztelendő Püspök Úr!
Kegyelmes Uram és Atyám!

...

A kerület lelkészei részint írásban, részint telefon útján újabban arról értesítettek, hogy a legtöbb helyen a hívek már megtagadták az egyházi adó és a stóla megfizetését. Több helyen, mint pl. Álmodosdon vagy Bagamérban a templomot is be akarják zárni és az ottani lelkészek csak nagy nehezen tudták rávenni az elégedetlenkedőket arra, hogy tervüktől elálljanak. A templomaink lassan-lassan üresek lesznek, a hívek nem járulnak szentségekhez, és a jelentések szerint a hívek minden helyen nyíltan is felvették már a kapcsolatot a görög keleti egyházzal.

Minden jel arra vall, hogy most már egy jól megszervezett tömegmozgalommal állunk szemben, és a nép csak az alkalmas pillanatot várja, mikor ez a mozgalom teljesen megéri és a katolikus Egyháztól való elszakadást nyíltan is kimondják.

Nagyméltóságú Püspök Úr! Nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy kerületem papjait az események ilyen sajnálatos alakulásáért semmi mulasztás vagy felelősség nem terhelheti! Mindig a népünk javáért dolgoztunk, kötelességünket hűségesen teljesítettük és ezután is ki fogunk tartani az utolsó percig.

...

Szentelő Jobbjának csókolása mellett mély hódolattal vagyok Nagyméltóságodnak
Nagylétán, 1942. augusztus 3-án.

engedelmes fia
Turányi Miklós
kerületi esperes

*Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség Levéltára, Nyíregyháza, Püspöki általános iratok,
485/1942*

Bibliografie:

Surse arhivistiche:

Magyar Országos Levéltár, K 28 - Miniszterelnökség Nemzetiségi Ügyosztály Iratai
K 150 Belügyminisztérium Rezervált iratai

Szatmári Római Katolikus Püspökség Levéltára
Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspöki Levéltár

Surse publicate:

A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987, Nyíregyháza, 1987

Aradi Viktor, *Tanulmányok a nemzetiségi kérdés köréből*. Huszadik Század 1913

Balogh Pál, *A népfajok Magyarországon*. Budapest, 1902

Berki Feriz, *A magyarországi ortodox keleti egyház szervezése*. A Budapesti Görög Keleti Hittudományi Főiskola kiadványai I. Budapest, 1942

Berki Feriz, *Lapok a magyar orthodoxia történetéből*, in: **Egyházi Krónika**, 1965-1967

Biserica română unită. Două sute cincizeci de ani de istorie. Madrid, 1952.

Ciubotă, Viorel, *Lupta românilor sătmăreni pentru Unire*. Ed. Muzeului Sătmărean, 2004

Ciubotă, Viorel, *Vicariatul Național Român din Carei 1918-1919*, Ed. Muzeului Sătmărean, 1997

Demkó Kálmán, *Asszimiláció, reasszimiláció*. Budapest, 1897

Eugen Weber, *Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Chatto and Windus, London, 1976.

Ferenc Gereben, *Religion und nationale Identität*. In: *Kirche im Aufbruch. Zur pastoralen Entwicklung in Ost(Mittel) Europa – eine qualitative Studie*. Hrg. in. András Máté-Tóth, Pavel Mikulasčák. **Schwabenverlag**, Ostfeldern, 2001

Hámori Péter, *Székely-oláh görög katolikus sorstörténet*, in: **Regio**, 2007. 2.

Keith Hitchins, *The Romanian National Movement in Transylvania 1780-1849*. Cambridge, 1969

Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*. Cluj-Napoca, 1986.

Mayer Mária, *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860-1900*. Budapest, 1977.

Orthodoxy and Nationality. Andreiu Șaguna and the Romanians of Transylvania, 1846-1873. Cambridge, 1977.

Pál Judit, *A románok háromszéki betelepülésének néhány kérdése (1614-1850)*, in: **A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből**, [Coord.: Bárdi Nándor.] Pro-Print, Csíkszereda, 1999

Pascu, Ștefan: *Făurirea statului național unitar român*. București, 1983

Pirigyi István, *A görög katolikus magyarság története*, Nyíregyháza, 1982

Religion, Kirche und Schule. In. J. Straubinger: **Die Schwaben in Sathmar**. Kepplerhaus, Stuttgart

Religious Organizations and Communication, in: John A. Armstrong: **Nations before Nationalism**. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1982

Salacz Gábor, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. Dissertatione Hungaricae ex historia Ecclesiae, III. Aurora Könyvek, München, 1975

Salacz Gábor, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*. München, 1974

Szabó Jenő: *A görög-katolikus magyarság utolsó kálvária-útja 1896-1912*. Budapest, 1913

Unirea Transilvaniei cu România. București, 1978

Tempfli Imre: Kaplony. *Adalékok egy honfoglaláskori település történetéhez*. Otthonom Szatmár Megye, 5. Szatmárnémeti, 1996

A falusi templom és a nagypolitika.

Források a szatmár megyei magyar anyanyelvű görög katolikusok történetéből

Rezumat

Az identitás-kutatással foglalkozó szociológusok, társadalomtudósok, néprajzosok, történészek, sőt pszichológusok és irodalmárok körében meghatározónak tűnik az az álláspont, hogy az önbesorolás, identitás a huszadik század előtt legfeljebb az elitcsoportok esetén tanulmányozható az egyének szintjén. Korántsem csak azért, mert a társadalom alsóbb régiói kevés, vagy éppen semmilyen írásbeli nyomot nem hagytak maguk után; sokkal inkább meghatározó, hogy identitásukat csoportként, közösségként formálták ki és élték meg.

A vallási elkülönülés Szatmárban a legtöbb esetben egyben nyelvi elhatárolódást is jelentett. Istentiszteleteken liturgikus nyelvként a protestánsok, Kálvin követői használták anyanyelvüket, de a

római katolikus vallás gyakorlatában is terjedt az anyanyelvűség: a prédikáció kezdettől a hívek nyelvén hangzott el, de emellett – részben református mintára, részben az egyház korábbi, középkori gyakorlatából merítve – a népének, illetve a templomon kívüli liturgikus cselekmények: temetés, esketés, stb. nyelve is egyre inkább alkalmazkodott a nép igényeihez. Szatmárban ez a 19. század derekán inkább a német nyelvet jelentette, bár a század második felében a római katolikus egyház papjai elöl jártak a magyar szó terjesztésében egész Magyarországon, így a vármegyében is. Sajátosan alakult és kezdettől konfliktusokkal terhelt volt az egyházhoz tartozás és az anyanyelv, majd később a formálódó nemzeti identitás viszonya a szatmári görög katolikusok esetében.

Eme küzdelmek sorozatából kíván egy epizódot felvillantani a most közölni kívánt 10 dokumentum. Az 1940-es visszacsatolás után kényszerhelyzet elé állított szatmári görög katolikusok hitük és nemzetiségük között kellett választaniuk. A most publikálendő dokumentumok két csoportba sorolhatók. Az első csoport a görög katolikus hívek által írt kérvényeket és a rájuk adott válaszokat foglalja magába, amelyek a Hajdúdoroghoz való visszacsatolás kérdésével foglalkoznak. A források második csoportja azokról a küzdelmekről és törekvésekről ad számot, melyek Hajdúdorog egykori parókiáinak a püspökséghez való visszahelyezését szolgálták.

Considerații privind primul val de recrutare SS din 1942 în județul Satu Mare

Sárándi Tamás

Istoria șvabilor sătmăreni în secolul al XX-lea este aproape necunoscută astăzi, deoarece cercetările istorice au ignorat mult timp această temă. Numărul scăzut al persoanelor care formau minoritatea germană, respectiv influența redusă pe care o puteau exercita pot explica într-un fel lipsa studiilor de specialitate pe acest subiect. În cursul cercetărilor legate de germanii din bazinul Dunării, șvabii sătmăreni au fost fie ignorați în totalitate, fie incluși în marea categorie a germanilor din Europa centrală și de est. Dintr-un anumit punct de vedere, acest lucru este explicabil, însă șvabii din Satu Mare au o istorie sensibil diferită, principalul argument în acest sens fiind acela că procesul de asimilare început în secolul al XIX-lea a ajuns în stadiul cel mai avansat chiar în rândul lor. De aceea, revirimentul național care a urmat primului război mondial și, în cadrul acestei tendințe, regermanizarea, a cunoscut cea mai controversată evoluție în regiunea Satu Mare. Luând în considerare acești factori, istoria șvabilor din bazinul Dunării în secolul al XX-lea nu poate fi tratată ca un întreg, fiecare regiune trebuind discutată separat.

Procesele derulate în mijlocul șvabilor între 1918 și 1945 rămân necunoscute până astăzi în istoriografie. Mai multe probleme esențiale au rămas fără răspuns, fiind tratate diferit de istoricii români și maghiari. Printre cele mai importante întrebări ale istoriei se numără: cât de mult s-au asimilat șvabii până în 1918? cât de forțat a fost procesul de regermanizare? cât de mult a susținut populația locală aceste tentative? care a fost rata de succes a mișcării? În lipsa cercetărilor de bază, răspunsurile oferite până la ora actuală sunt doar parțiale. În urma primului război mondial, în paralel cu formarea națiunii sau chiar ca reacție la acest proces, are loc o renaștere națională în Europa centrală și de est, regermanizarea fiind una dintre cele mai cunoscute exemple. Acest proces este privit de multe ori ca o reacție la experiența războiului, iar ulterior este tributar susținerii Germaniei naziste. Atât în Ungaria, cât și în noile state au loc fenomene asemănătoare, deși rata de succes este diferită. În timp ce în statele succesore problema populației maghiare a fost în centrul atenției politicii minorităților, în Ungaria propriu-zisă problema cea mai stringentă era cea germană. Țările Micii Antante au folosit și au susținut regermanizarea, în timp ce guvernul maghiar a continuat direcțiile politicii minoritare specifice perioadei de dinaintea războiului, încercând să limiteze influența Germaniei. Astfel, minoritatea germană din celelalte state s-a radicalizat și a aderat ușor la ideologia național-socialistă, în timp ce mișcarea din Ungaria a rămas una moderată.

Guvernul maghiar s-a lovit însă din ce în ce mai des de această problemă în urma creșterii teritoriale din perioada celui de la doilea război mondial, care a adus cu sine o înmulțire a populației germane înzestrată cu pretenții tot mai radicale. Astfel, între 1940-1944, una dintre cele mai importante probleme legate de minorități a fost cea a germanilor. Punctul culminant al acestui proces l-a constituit recrutările în SS, desfășurate în mai multe etape după 1940. Prima recrutare, din anul 1942, s-a desfășurat pe bază de voluntariat și poate fi considerată un moment cheie în procesul discutat. În cele ce urmează, vom încerca să analizăm aspectele sătmărene ale acestui fenomen. Lipsa cercetărilor de bază referitoare la perioada interbelică îngreunează însă această încercare. Pentru o mai bună înțelegere a evenimentelor desfășurate în perioada celui de al doilea război mondial, este necesară prezentarea unor procese derulate în perioada interbelică, procese care vor continua și după 1940 și care constituie baza succesului de care s-a bucurat recrutarea voluntarilor de către SS.

Scurt istoric al cercetărilor

Cercetările istorice maghiare și românești au ignorat până astăzi șvabii sătmăreni.¹ Istoriografia din Ungaria nu s-a referit la istoria populației germane rămasă în statele succesore, deși în urma revizuirilor teritoriale marea majoritate a acestora a revenit statului maghiar și a contribuit semnificativ la radicalizarea mișcării germane. Cercetarea istoriei șvabilor a început în anii 1970 prin Tilkovszky

¹ Nu mă voi ocupa de rezultatele cercetărilor germane, deoarece studii germane referitoare la acest subiect apar permanent.

Lóránt. Activitatea sa s-a concentrat asupra problemei minorităților în general, cu privire specială asupra celei germane.²

În ultimii ani au apărut și alte studii care au în centru această problematică. Una dintre publicațiile cele mai importante este cartea recentă a lui Norbert Spannenberger.³ Autorul se bazează mai mult pe surse arhivistice germane, respectiv pe rezultatele istoriografiei germane în domeniu, depășind parțial lucrările lui Tilkovszky.⁴

În istoriografia românească, cercetările legate de populația germană sunt dominate de istoria sașilor. În ultimele decenii au apărut numeroase studii și cărți referitoare la aceștia.⁵ Mult mai puține lucrări publicate se ocupă de șvabi. Istoria lor fie nu intră în ariile de cercetare, fie se concentrează doar asupra unor evenimente anume.⁶

În cazul șvabilor sătmăreni, situația este asemănătoare.⁷ Capitole întregi ale istoriei șvabilor sătmăreni sunt fie total necunoscute, fie publicațiile legate de această temă comunică doar informații minime.⁸ Ernst Hauler, originar din județul Satu Mare, s-a ocupat de istoria șvabilor în mai multe lucrări, care au stârnit însă numeroase critici, multe dintre ele meritate.⁹ Muzeul Județean Satu Mare și Institutul de Istorie și Geografie Regională a Șvabilor Dunăreni din Tübingen au inițiat un program comun de cercetare a istoriei șvabilor sătmăreni. În cadrul acestui program au apărut două culegeri de studii etnografice și istorice în mai multe limbi, perioada cercetată fiind din momentul așezării șvabilor și până în secolul XX.¹⁰ O cercetare pe scară mai largă a istoriei interbelice a șvabilor a început după

² Cele mai importante publicații referitoare la această temă: *Ez volt a Volksbund. A német-népcsoportpolitika és Magyarország, 1938-1945 (Acesta a fost Volksbund-ul. Politica față de minoritatea germană în Ungaria, 1938-1945)*, Editura Kossuth, Budapesta, 1978; *SS toborzás Magyarországon (Recrutare în trupele SS)*, Editura Kossuth, Budapesta, 1974; *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században (Politica față de minorități în Ungaria în secolul XX)*, Debrecen, 1998; *Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról (Memorandumul maghiar, și răspunsul germanilor. Despre problemele minorităților în Bazinul- Dunării), 1931*, in. Századok 2003/6, continuat în 2004/1 (acesta din urmă împreună cu Weidinger Melinda).

³ *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938-1944 (Volksbund-ul ungar între Budapesta și Berlin 1938-1944)*, Lucidus kiadó Budapest, 2005, (trad. Doba Dóra)

⁴ În ultimii ani, Eiler Ferenc s-a ocupat de istoria șvabilor. Printre altele vezi: *Német és magyar nemzetpolitikák a két világháború között 1920- 1938 (Politica față de minorități la germani și la maghiari în perioada interbelică 1920-1938)*, in. Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében, Somorja, 2005. június 9-10. red. Bárdi Nándor, Simon Attila, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Teleki László Alapítvány; *Németország Duna-völgyi politikája 1920-1938 (Politica Germaniei în Bazinul-Dunării 1920-1938)*, in. Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában, szerk. Fedinecz Csilla, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002.

⁵ Câteva titluri: Vasile Ciobanu, *Organizarea național-politică a germanilor din România 1919-1944*, in *Convergențe transilvane*, vol. II, Sibiu, 1994; Vasile Ciobanu, *ASTRA și sașii în perioada Interbelică*, in. ASTRA - 125 de ani de la înființare, red. Victor V. Grecu; Walter König, *Învățământul sașilor transilvăneni*, în. Saeculum, 1996/1-4. Cea mai nouă sinteză a temei: Vasile Ciobanu: *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor din Transilvania 1918-1944*, Hora, Sibiu, 2001.

⁶ Una dintre ariile de cercetare este istoria deportărilor din 1945: *Deportarea etnicilor germani din România in Uniunea Sovietică*, 1945, red.: Hannelore Baier, Sibiu, Forumul Democrat al Germanilor din România, 1994.

⁷ În cadrul unui program de cercetare al Muzeului Județean Satu Mare, în a doua jumătate a anilor 90, au fost realizate mai multe interviuri cu persoane care s-au întors din lagărele de muncă din URSS, dar rezultatele cercetării au fost publicate doar parțial: Dorin Dărăban, *Universul concentraționar din bazinul Donbas*, in *Sovietizarea Nord-vestul României*, Editura Muzeului Sătmărean 1944-1950, 1996 red. V. Porumbăceanu, V. Ciubotă, Gh. Lazin; Maria Bulbac- Magdalena Steindbinder, *Am fost deportat în Donbas*, in *Sovietizarea Nord-vestul României 1944-1950*, Editura Muzeului Sătmărean. Deasemenea: Boros Ernő, „*Volt mindenünk, jó életünk, van most nekünk jaj*” (*Am avut tot ce trebuia, o viață bună, acum este rău*), vol.I-II, Status Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005.

⁸ Mă refer mai ales la monografiile mai mult sau mai puțin de calitate: Merli Rezső, *Harmínckét település története (Istoria celor 32 de localități)*, Szatmárnémeti, 2002, respectiv Ernst Hauler: *A 900 éves Nagymajtény és 200 éves temploma (900 de ani de la fondarea Moftinului Mare, și 200 de ani de la construirea bisericii)*, Passau, A szerző kiadásában, 1994; Tempfli Imre, *Kaplony, Adalékok egy honfoglalás kori település történetéhez (Căpleni. Câteva date referitoare la istoria unei localități din perioada descălecatului)*, Szatmárnémeti, 1996, Szatmári füzetek, 5; Elek Imre, *Túrterebes, Múltról a mának (Turulung. Despre trecut pentru prezent)*, Szatmárnémeti, Solstițiu Kiadó, 2002.

⁹ Cele mai importante dintre lucrările publicate de el: *Elbeszélések a szatmári svábokról (Povestiri despre șvabii sătmăreni)*, I-II kötet, 1998-2000, Satu Mare; *Istoria nemților din regiunea Sătmăruului*, Ed. Lamura, Satu Mare, 1998.

¹⁰ *Relații interetnice in zona de contact româno - maghiaro - ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent - Interethnische Beziehungen im rumanisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart - A román, magyar és ukrán népcsoportok egymáshoz való viszonya a 18. századtól napjainkig*, red. Viorel Ciubotă-Hans Gehl, Satu Mare-Tübingen, 1999, *Cultura materială și spirituală din Bazinul Tisei Superioare. Influența populației*

aceste încercări, scopul fiind publicarea în mai multe volume a surselor arhivistice referitoare la această perioadă.¹¹

În urma celor menționate mai sus, reies lacunele publicațiilor apărute până astăzi, rezultate din pregătirea deficitară a autorilor, respectiv din cercetările nesistematice (ne referim mai ales la publicații apărute la nivel local). În scopul continuării cercetărilor, ar fi nevoie de includerea unor noi grupuri de surse, mai ales a celor produse local.¹² Dintre acestea ar fi foarte importantă studierea sistematică a materialelor prefecturilor locale.¹³ O altă sursă decisivă ar fi arhiva Episcopiei romano-catolice de Satu Mare, care a fost deschisă cercetării abia în ultimii ani. Acest aspect ar fi important și pentru că episcopia a avut influența cea mai importantă asupra șvabilor, populație catolică foarte religioasă. De asemenea, elementul cheie al regermanizării, școala, depindea și ea în cea mai mare parte de episcopie, prin preponderența școlilor ecleziastice. Ca surse noi, ar putea fi tratate *Historia Domus* ale diferitelor parohii din satele șvăbești, documente care ar oglindi conflictele cotidiene din aceste sate.¹⁴ Un alt pas ar fi studierea sistematică a presei apărute la nivel local, șvabii sătmăreni beneficiind de un cotidian în perioada interbelică, numit *Deutsche Schwabenpost*. Într-o fază următoare, arhiva ambasadei germane din Timișoara trebuie și ea cercetată. Acest aspect ar fi important deoarece procesul de regermanizare din Satu Mare a fost inițiat de șvabii bănățeni, iar susținerea – mai ales materială – a mișcării de către Germania s-a realizat prin ambasada respectivă.

Șvabii sătmăreni în perioada interbelică

Primii coloniști șvabi au sosit în județul Satu Mare în prima parte a secolului al XVIII-lea. Inițiatorul procesului a fost Károlyi Sándor, familiile șvăbești originare din diferitele părți ale Germaniei sosind la chemarea sa. Primii coloniști au ajuns în 1712, dar stabilizarea populației s-a desfășurat în mai multe etape și nu s-a încheiat decât în prima jumătate a secolului al XIX-lea. La sosire, familiile au primit teren și loc pentru casă, diferite privilegii legate mai ales de impozite, încercări prin care se dorea atragerea acestora.¹⁵ În cursul procesului de colonizare au sosit în jur de 8000 de familii, așezate în 31 de localități.¹⁶ Satele locuite și de șvabi pot fi împărțite, din punct de vedere al așezării geografice, în 4 grupuri. Grupul din jurul Careiului (11 sate) este cel mai numeros, urmat de grupul din jurul Ardudului, format din 6 sate. Între cele două se afla grupul Moftinu Mare (4 sate). Cel mai mic este grupul de sate din jurul Tășnadului, format din 3 localități. Celelalte așezări sunt așezate sporadic pe teritoriul județului.¹⁷

La sosirea lor, șvabii nu au fondat nici un sat nou, completând populația unor așezări deja existente, sau colonizând sate depopulate. Astfel, majoritatea șvabilor au fost așezați în localități

germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune. - Materielle und geistige Volkskultur des Oberen Theißbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region, red. Viorel Ciubotă-Hans Gehl, Satu Mare-Tübingen, 2003.

¹¹ Numele programului: Șvabii sătmăreni în perioada interbelică – o minoritate în jocul intereselor naționale concurente 1918-1940. Până la realizarea studiului (aprilie 2008) nu a apărut nici o publicație.

¹² În cadrul cercetărilor coordonate de Muzeul Județean Satu Mare și Institutul de Istorie și Geografie Regională a Șvabilor Dunăreni din Tübingen, au fost cercetate în primul rând arhivele militare din Pitești, București, și Sibiu.

¹³ Plasa Carei, și prin aceasta majoritatea șvabilor sătmăreni aparțineau în perioada interbelică de județul Sălaj. Astfel, sursele referitoare la ei sunt păstrate la Zalău, la Direcția Județeană Sălaj a Arhivelor Naționale.

¹⁴ Includerea acestui grup de surse este îngreunată de faptul că populația șvabă a dispărut din multe localități, astfel că parohiile catolice au fost desființate, iar sursele distruse. Pe de altă parte, centralizarea acestor surse în arhiva episcopală nu a avut loc, astfel că ele sunt păstrate la diferite parohii.

¹⁵ La începutul procesului de regermanizare, guvernul maghiar îi acuza pe șvabi că și-au părăsit țara fugind de foamete și sărăcie și au ajuns în condiții mult mai bune, primind chiar privilegii. În schimbul acestora, guvernul cerea loialitate, care la începutul secolului al XX-lea însemna de fapt asimilarea. Pentru punctul de vedere al guvernului maghiar, vezi: Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda: *Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról, 1931*, in. Századok 2003/6. Acuzațiile nu corespund istoriei și au fost făcute în scopul propagandei guvernamentale, care dorea să afirme că în Ungaria se trăia mai bine decât în statele successorale. Imaginea ideală prezentată de guvern este în contrast cu faptele, fiindcă multe familii au fugit, împinși de sărăcie, din satele în care au fost aduse.

¹⁶ Boros Ernő, „*Volt mindenünk...*”, p. 5.

¹⁷ Ernst Hauler, *Istoria nemților...*, p. 46-47.

populate și de familii maghiare, fapt care a dus la numeroase conflicte.¹⁸ În același timp, acest amestec a contribuit și la asimilarea lor rapidă, începută deja la mijlocul secolului XIX.

În lipsa cercetărilor de bază, întrebarea referitoare la nivelul asimilării șvabilor a rămas fără răspuns până astăzi și este greu de determinat măsura regermanizării lor după 1918. Se pune astfel întrebarea dacă vorbim de regermanizare sau doar de renașterea sentimentului național german. Chiar fără cercetările de care ducem lipsă, se poate afirma că asimilarea a fost cea mai înaintată în regiunea sătmăreană. La acest proces a contribuit și faptul că șvabii sătmăreni nu au beneficiat de o categorie de intelectuali, respectiv nu au organizat asociații independente.¹⁹ Majoritatea șvabilor au locuit la sat și singurul for de organizare a vieții sociale a fost biserica. Astfel, influența Episcopiei romano-catolice de Satu Mare a fost decisivă. Încă de timpuriu a luat naștere ideea că șvabii au fost victimele unei asimilări forțate, dirijate și desăvârșite de episcopia catolică, idee preluată și de unii istorici.²⁰ În orice caz, se poate afirma că, prin școlile ecleziastice, episcopia a jucat un rol cheie în procesul de asimilare. Acest fenomen se încadrează în politica secolului al XIX-lea față de minorități, politică ce vedea în asimilarea voluntară unica manieră de manifestare a fidelității.²¹ Guvernul maghiar a accentuat de-a lungul timpului – inclusiv în perioada interbelică – caracterul tolerant și exemplar al politicii sale minoritare, prezentând asimilarea ca un proces natural, cauzat de tranziția spre capitalism.²² Cert este că până în 1918 toate școlile germane au dispărut din Satu Mare, fiind desființate treptat la sfârșitul secolului al XIX-lea.²³

O altă problemă nedeslușită legată de asimilare constă în numărul locuitorilor care se considerau șvabi în timpul schimbării de dominație, cu alte cuvinte, proporția populației cu identitate șvăbească în județ. Încă din acea perioadă existau diferențe de opinii între guvernul român și cel maghiar, astfel încât cele două istoriografii pornesc până astăzi de la informații diferite.

Guvernul maghiar, citat de Tilkovszky, stabilește numărul șvabilor la 29000 și consideră că guvernul român a falsificat aceste date în vederea scăderii numărului populației de naționalitate maghiară.²⁴ Unii istorici vorbesc de o populație șvabă de 40000 de persoane în perioada interbelică²⁵, în timp ce alte surse susțin existența a 16000 de șvabi în districtul Carei, unde a trăit majoritatea acestora.²⁶ O statistică întocmită de șvabi în această perioadă stabilește numărul populației vorbitoare de limbă germană la 26000 în județele Sălaj și Satu Mare.²⁷ După statisticile oficiale, 6709 de persoane se considerau șvabi în 1910, numărul lor ajungând la 34982 în 1920. În 1941, în ciuda regermanizării de 20 de ani, numărul lor a scăzut iarăși, ajungând la 7289. Analizând aceste aspecte separat, pe sate, sunt vizibile aceleași tendințe.²⁸

¹⁸ Unul dintre cele mai cunoscute conflicte a avut loc la Arduș, în urma căruii șvabii au trebuit re-colonizați.

¹⁹ Diferitele cercuri de muzică, de bărbați sau femei, s-au organizat pe bază religioasă, și nu etnică.

²⁰ Mai pe larg, vezi: Ernst Hauler, *Istoria nemților din regiunea Sătmărulei*, Ed. Lamura, Satu Mare, 1998.

²¹ Se dorea un comportament similar și din partea evreilor, mai pe larg vezi: Gyurgyák János, *A zsidókérdés Magyarországon (Problema evreiască în Ungaria)*, Osiris Kiadó, Budapeșt, 2001.

²² Punctele slabe ale propagandei guvernului maghiar au fost observate de guvernul german, care a atras atenția în 1930, printr-un memorandum, în care se reproșă că, în timp ce în 1810 existau 1810 de școli generale germane, în afară de cele sășești, acest număr a scăzut la 76 până în 1903. Mai pe larg, vezi: Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda: *Magyar memorandum és német válasz...*, pp. 195-197.

²³ Educația în limba germană a fost desființată treptat în Tiream în 1845, în Foieni în 1870, la Urziceni între 1900-1910. Mai pe larg, vezi: Direcția Arhivelor Naționale, filiala județeană Sălaj, (în cele ce urmează DAN- filiala Sălaj) *Fond Revizoratul școlar al județului Sălaj - Monografii școlare*, dos. 144, 202, 207

²⁴ Conform statisticii guvernului german, în regiunea Satu Mare trăiau 40-70 de mii de șvabi. Tilkovszky Lórándt-Weidinger Melinda: *Magyar memorandum és német válasz...*, p. 182.

²⁵ Ernst Hauler, *Istoria nemților...*, p. 48.

²⁶ Dr. Ioan Gherman- Plasa Carei, jud. Sălaj. *Descrierea teritoriului, populațiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economice, financiare și de comunicație. Date statistice*, Editura Cultura, Carei, 1938, pp. 64-65.

²⁷ Daniela Bălu- *Factori de persuasiune și transformări identitare în comunitățile șvăbești sătmărene*, în *Cultura materială și spirituală în bazinul Tisei superioară. Influența populației germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune*, Satu Mare- Tübingen, 2003, p. 198.

²⁸ Varga E. Árpád, *Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992)*.

<http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&mege=6>. Se poate pune la îndoială utilitatea statisticilor oficiale, deoarece nu se pot produce schimbări atât de radicale în proporțiile naționale la fiecare 10 ani.

Numele satului	Recensământul din 1910	Recensământul din 1920	Recensământul din 1930	Recensământul din 1941
Urziceni	19	1594	657	89
Căpleni	0	1388	8	3
Tiream	12	1357	1254	147
Moftinu Mare	62	1415	865	39
Santău	7	519	26	1
Ardud	35	828	857	249
Beltiug	30	1070	1116	649
Rătești	525	556	432	300
Sâi	772	752	756	789
Carei	63	5932	289	198

Datele diferitelor recensăminte, după populația cu limba maternă germana

Din cele relatate mai sus, reiese că asimilarea șvabilor a fost inegală, iar teritoriul sătmărean nu poate fi tratat uniform. Opiniile sunt diferite și referitor la teritoriile, respectiv satele în care asimilarea a fost cea mai înaintată. În opinia lui Hauler, în 6 localități din regiunea Carei și Tășnad, limba germană a dispărut la mijlocul secolului al XIX-lea. Totuși, în perioada interbelică, 50% a locuitorilor vorbeau germana și 70% înțelegeau dialectul șvab.²⁹ Ioan Gherman afirmă că, în perioada interbelică, doar în 6 localități nu se vorbea germana, în timp ce în restul satelor populația folosea limba în viața cotidiană.³⁰ Boros Ernő a ajuns la concluzia că în 6 sate a persistat limba germană, și doar unul dintre acestea se află în districtul Carei.³¹ Majoritatea cercetătorilor sunt deci de acord că asimilarea a ajuns în stadiul cel mai avansat în regiunea Carei și Tășnad, fapt susținut și de statistici.³²

În 1918, când Transilvania a fost anexată României, șvabii din Satu Mare au fost unul dintre cele mai asimilate grupuri etnice din Ungaria, care nu dispuneau nici de elită proprie, nici de un sistem de instituții proprii. La ședința din Mediaș din 1918, sașii s-au declarat în favoarea unirii cu România, dar reprezentanții șvabilor nu au participat la adunare. Sașii, folosindu-se de experiența lor de minoritate națională acumulată de-a lungul timpului, au devenit imediat activi, în timp ce maghiarii, ajunși recent la statut de minoritate națională, au ales politica pasivității.³³ Asemenea acestora, nici șvabii sătmăreni nu au dat dovadă de activitate politică.

În primii ani, șvabii sătmăreni s-au lăsat influențați de propaganda revizionistă maghiară, care afirma că, în urma oricărei revizuirii teritoriale minime, zona locuită de ei va reveni cu siguranță Ungariei. La acest fenomen a contribuit faptul că limba română folosită în administrație le-a fost la fel de străină șvabilor ca și maghiarilor. România nu privea cu ochi buni influența maghiară asupra șvabilor, și se străduia să ia legătura cu sașii și șvabii din Banat. În România – ca și în celelalte două state ale Micii Antante – cea mai importantă chestiune națională în perioada interbelică a fost cea a maghiarilor. Mișcarea națională a șvabilor nu coincidea cu interesele României, însă statul român s-a folosit de ea, slăbind astfel pozițiile maghiarilor.

Primele semne au apărut în 1920, când șvabii sătmăreni s-au alăturat Comunității populare germano-șvăbești.³⁴ Începând din acest moment, deputații șvabilor bănățeni vizitau cu regularitate regiunea sătmăreană, cu scopul de a evalua starea șvabilor și de a ține cursuri de limba germană. În 1925, după un curs de limba germană destinat profesorilor, desfășurat la Carei, s-a decis formarea unei organizații-membru al Comunității populare, numită *Gauamt Sathmar*.³⁵ Acest pas a avut o importanță

²⁹ Hauler, *Istoria nemților...*, p. 100.

³⁰ Dr. Ioan Gherman - Plasa Carei..., p. 58. Aceste 6 localități sunt: Tășnad, Carei, Turulung, Iojib, Santău și Craidorolț.

³¹ Boros Ernő, „*Volt mindenünk...*”, p. Aceste 6 localități sunt: Homorodu de Jos, Rătești, Dindești, Borlești, Șandra, Terebești, Socond. Dintre acestea, Dindeștiul făcea parte din plasa Carei.

³² Motivul succesului asimilării în aceste așezări este necunoscut, cercetarea acestei probleme meritând o abordare separată.

³³ Pasivitatea acceptată a durat până la semnarea tratatului de pace; guvernul maghiar aproba la rândul său această politică.

³⁴ Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németiség a két világháború között (Șvabii sătmăreni în perioada interbelică)*, in. Relații interetnice în zona de contact romano-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent, Satu Mare-Tübingen, 1999, p. 227. Németül: Deutsch-schwabische Volksgemeinschaft, Gau Sathmar.

³⁵ Idem, p. 227.

deosebită, deoarece șvabii sătmăreni au alcătuit pentru prima dată o organizație bazată pe criteriu etnic. Din acel moment, această organizație îndruma activitatea comunității, iar în centrul sferei sale de interes se afla problema școlară. Organizația avea sediul la Carei, președinți fiind Winterhoffen Fritz și Wieser István.³⁶

Începând din acest moment s-a lansat o luptă înverșunată între episcopia sătmăreană și Gauamt pentru restaurarea școlilor germane. Folosindu-se de mișcarea germană, autoritățile locale au decretat introducerea limbii germane în învățământ. Fiindcă majoritatea școlilor erau eclesiastice, episcopia a fost cea în măsură să decidă în această chestiune. Episcopia a decis organizarea unui sondaj de opinie printre părinți referitor la schimbarea limbii de predare, și doar una dintre localități a cerut reintroducerea limbii germane.³⁷

Autoritățile au repetat această strategie de mai multe ori, însă cu rezultate similare. Gauamt a organizat ședințe în sate și a adunat semnături în scopul introducerii limbii germane. Episcopia nu privea cu ochi buni mișcarea în desfășurare, recurgând la broșuri și circulare prin care își îndemna credincioșii să nu participe la aceste acțiuni.

În 1927 și 1928, guvernul a decis prin două decrete introducerea limbii germane în satele șvăbești, chiar și în localitățile unde șvabii nu mai vorbeau limba germană. Însă episcopia, folosindu-se de paragraful legii care acorda putere de decizie organului care susținea școala, a refuzat aceste măsuri. Autoritățile au recurs la mijloace administrative și au închis mai multe școli, respectiv au înființat școli de stat în localitățile respective. În urma acestor măsuri, episcopia a decis introducerea limbii germane în localitățile unde se mai vorbea germana.³⁸

Gauamt a continuat lupta și a încercat să-și atingă scopul, acela de a introduce limba germană în toate satele șvăbești. În 1928-29 a trimis două petiții la Vatican în care se sublinia că șvabii țin la limba lor germană, dar și la religia lor catolică. În 1930, canonicul Láng József a cerut sugestia preoților, în vederea împiedicării acțiunilor Gauamt-ului.³⁹

Încă din epocă se considera că Episcopia este cel mai mare obstacol în calea introducerii limbii germane. Gauamt-ul trebuia deci să aibă grijă ca lupta pentru drepturi lingvistice să nu devină una anticlericală. În 1930 au fost unificate episcopiile din Oradea și Satu Mare, în fruntea căruia a fost numit Fiedler István, de origine șvabă. El respingea petițiile Gauamt-ului, considerând aceste încercări intervenții în viața bisericii. De aceea, în 1935, Gauamt-ul a recurs la nunțierea papală din București, protestând împotriva reprezentării luptei pentru drepturi etnice ca una antibisericească.⁴⁰

Acțiunile pentru introducerea limbii germane în învățământ au continuat și în anii '30, fiind din ce în ce mai puternic sprijinite de Germania. În 1934-35, ministrul culturii, Constantin Angelescu, a emis un nou decret în urma căruia copiii șvabi pot fi înscriși doar în școli românești sau germane.⁴¹ Episcopia continua sabotarea executării decretului, astfel încât, în 1937, ministrul culturii a apelat personal la episcop pentru respectarea actului. Temându-se de închiderea școlilor maghiare, episcopul a cedat în final și a recunoscut folosirea limbii materne în biserici și școli.⁴²

Succesul obținut de Gauamt în domeniul învățământului este discutabil. Diferiți autori folosesc diverse cifre în legătură cu școlile. Gherman afirmă că în afară de patru sate, limba germană a fost introdusă peste tot.⁴³ În opinia lui Hauler, în anul școlar 1939-40, școli germane funcționau în 26 de comune, 18 fiind eclesiastice, 12 de stat, iar una privată. 52 de învățători predau în aceste instituții de învățământ, iar numărul total al copiilor era de 2825. În 1929 s-a înființat prima clasă de limba germană în liceul Vasile Lucaciu din Carei.⁴⁴ Datele lui Tilkovszky arată că la sfârșitul anilor 30, în

³⁶ Dr. Ioan Gherman- Plasa Carei..., p. 60.

³⁷ Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda: *Magyar memorandum...* p. 182.

³⁸ Dr. Ioan Gherman- Plasa Carei..., pp. 62-63.

³⁹ Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...*, p. 228.

⁴⁰ Idem. p. 240.

⁴¹ Dr. Ioan Gherman- Plasa Carei..., pp. 62-63.

⁴² Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németség...*, p. 240.

⁴³ Dr. Ioan Gherman- Plasa Carei..., pp. 62-63. Aceste 4 așezări sunt: Carei, Tășnad, Căpleni și Sanislău. În primele două au fost închise școlile eclesiastice, în celelalte două școlile au continuat să funcționeze în mod ilegal.

⁴⁴ Hauler, *Istoria nemților...*, p. 68.

satele șvăbești existau doar 2 școli ecleziastice maghiare, 6 școli românești de stat, iar în 26 de comune s-a introdus limba germană. 60 de învățători aveau în jur de 3000 de elevi.⁴⁵

În ciuda succesului aparent, situația nu a fost atât de pozitivă. Episcopia încerca în continuare să saboteze decretul, prin refuzul de a angaja profesori de limbă germană și prin numirea unor cadre didactice care nu cunoșteau limba germană. O altă mare problemă a fost lipsa cadrelor didactice specializate, cunoscătoare de limba germană. Deși prima generație de învățători din școala pedagogică de limbă germană și-a terminat studiile doar în 1928, decretele ministeriale restricționau titularizarea cadrelor didactice în școlile germane la învățătorii cu diplomă germană. Din cauza lipsei de personal, episcopia a fost de acord, la sfârșitul anilor 30, să se aducă 10 învățători din Banat. Totuși, în 1936, posturile de profesor au rămas vacante în 3 sate.⁴⁶

Cealaltă mare problemă a fost cea a cunoștințelor de limbă germană printre copii. În unele localități, șvabii foloseau limba maghiară chiar și în familie. Directorul școlii din Urziceni se plânge că, pentru mulți dintre copii, primul contact cu limba germană are loc abia în școală. Pe de altă parte, oamenii manifestă unele rețineri legate de școlile de stat, deoarece în sat existase până atunci doar școală ecleziastică.⁴⁷

Este greu de apreciat rata de succes a Gauamt-ului și a mișcării de regermanizare. Cert este că episcopia care se opunea întregii mișcări continua să exercite influența cea mai mare. Preoții locali aveau și ei un rol hotărâtor în decizia părinților, precum și în alegerea învățătorilor. Pe de altă parte, nu avem date referitoare la opinia populației cu privire la Gauamt, și nici dacă oamenii susțineau mișcarea. De exemplu, potrivit raportului preotului din Șandra, în 1925 părinții insistau ca fiii și fiicele lor să învețe în limba maghiară și au acceptat germana doar sub amenințarea închiderii școlii.⁴⁸

Succesele șvabilor sătmăreni rămân cu mult în urma celor obținute de sași și de șvabii bănățeni în perioada interbelică. Guvernul român a dat curs multor revendicări germane, în scopul de a slăbi pozițiile maghiarilor. Schimbări radicale s-au produs mai ales după ce România a ajuns în sfera de influență a Germaniei. Până la începutul celui de-al doilea război mondial, ideea comunității de tip „Völkisch” s-a realizat în totalitate, minoritatea germană dispunând de autonomie economică și culturală, susținând școli în care se predau în deplină libertate ideile național- socialiste.

Politica față de minorități a guvernelor maghiare, cu referire specială la chestiunea germană

Înainte de a prezenta cele întâmplate după 1940, dorim să expunem pe scurt strategiile legate de minoritățile naționale din Ungaria în perioada interbelică. Importanța acestora rezidă din faptul că șvabii sătmăreni, devenind din nou cetățenii Ungariei, se confruntă cu politica acesteia față de minorități.

În urma Tratatului de la Trianon, Ungaria a pierdut majoritatea minorităților naționale, procentul acestora scăzând sub 10%. Cea mai numeroasă minoritate era cea germană, care reprezenta 6,9% din totalul populației. Din cauza mișcării de renaștere națională, precum și datorită sprijinului Germaniei, cea mai importantă problemă germană a devenit cea mai importantă în ceea ce privește minoritățile naționale. Politica urmărită de diferitele guverne poate fi astfel prezentată cel mai bine prin această chestiune.

După evenimentele de la Trianon, cercurile politice conservatoare, precum și opinia publică au avut o atitudine ostilă față de minorități. Spațiul de mișcare al minorităților a început să fie definit de relația acestora cu diferitele guverne.

În 1919 a fost înființat, în scop politic, ministerul naționalităților, menit să reprezinte, într-o manieră propagandistică, politica guvernului față de minorități. În același an a fost adoptată și legea minorităților, care afirma egalitatea lor în drepturi cu cetățenii majoritari, accentuându-se însă drepturile individuale în detrimentul celor colective. După semnarea tratatului de pace, revizuirea

⁴⁵ Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németiség...*, p. 240. Potrivit datelor sale, 50 din cei 60 de învățători aveau sentimente germane.

⁴⁶ Dr. Ioan Gherman- Plasa Carei..., pp. 62-63.

⁴⁷ DAN- filiala Sălaj, *Fond Revizoratul școlar al județului Sălaj - Monografii școlare*, dos. 207, f. 9.

⁴⁸ *Scrisoarea preotului din Șandra către autoritățile diocezei*, Arhiva Episcopiei Romano-catolic din Satu Mare, dosar 1301/1941, neorganizat.

teritorială rapidă nu mai era posibilă, astfel că Uniunea Asociațiilor Sociale a cerut desființarea ministerului naționalităților. Teleki s-a conformat, și a elaborat în schimb un plan de înființare a Departamentului Minorităților în cadrul Cabinetului Primului Ministru, cuprinzând câte un secretar de stat responsabil pentru fiecare minoritate.⁴⁹

În lipsa unor reprezentanți legitimi în oricare dintre instituțiile statului, cadrul politicii minoritare a fost definit de guvern. Bleyer Jakab, liderul germanilor din Ungaria, considera necesară formarea unei asociații pe bază etnică, în vederea atingerii scopurilor minorității germane. Asociația a fost înființată în 1921 sub denumirea de *Asociația Culturală a Germanilor din Ungaria*, însă a fost autorizată de guvern abia în 1924. Prin acest pas, primul ministru Bethlen István dorea să demonstreze generozitatea guvernului în problemele minorităților, iar în domeniul politicii interne dorea prevenirea radicalizării pretențiilor germanilor. Asemenea minorităților germane din alte state, ideea comunității de tip „Völkisch” era populară și printre germanii din Ungaria, iar Asociația Culturală și-a fixat scopul realizării acesteia. Ideea de comunitate de tip „Völkisch” presupunea existența unor grupuri etnice cu drepturi de autodeterminare extinse, care conviețuiau într-un stat cu rol exclusiv în menținerea ordinii și în viața economică. Criteriile de bază pentru realizarea acestei comunități erau următoarele: susținerea ideii de către fiecare stat în parte, urmărirea doar a scopurilor culturale, loialitatea față de stat. Ideea comunității de tip „Völkisch” a fost adoptată de congresele minorităților, însă guvernul maghiar nu o susținea.⁵⁰

Scopul principal – nedeclarat – al guvernului maghiar în perioada interbelică era revizuirea teritorială totală. Totuși, politica sa era una duală. Pe de o parte, dorea să aibă un cuvânt de spus în conducerea organizațiilor maghiare de peste hotare, amestecându-se astfel în afacerile interne ale altor state, pe de altă parte privea problema minorităților din Ungaria ca pe una internă.⁵¹ Guvernul maghiar era mereu în căutarea de sprijin extern pentru realizarea revizuirii teritoriale, încercând să se apropie din ce în ce mai mult de Germania. Această politică împinge însă Ungaria pe orbita statului german, de influența căruia se temea cel mai mult.⁵²

Guvernul maghiar privea protejarea minorității maghiare din afara granițelor sale ca scop prioritar, determinând astfel poziționarea defensivă, în acord cu strategia guvernului maghiar, a minorităților maghiare din statele successorale. Succesul acestei poziții depindea, în opinia lor, de colaborarea minorităților - mai concret, a celei germane cu cea maghiară. Guvernul german nu susținea însă această idee, inițial fiindcă nu dorea conflicte cu statele successorale. Începând din anii 30, când minoritatea germană din statele successorale a obținut rezultate mult mai importante, guvernul german a început să încurajeze colaborarea dintre cele două minorități, condiționând-o însă de îmbunătățirea situației germanilor din Ungaria. Totodată, odată cu crearea axei Berlin-Roma, Ungaria și Germania nu mai reprezentau părți egale ale ecuației, iar statul maghiar era pus în situația de a oferi compensații în scopul revizuirii teritoriale.

Începând din acest moment, problema minorităților nu mai putea fi o chestiune internă, iar voința Germaniei naziste se afirma din ce în ce mai tare. Toate acestea au fost stabilite într-un acord al minorităților naționale, anexat la cel de la Viena. Conform acordului, germanii din Ungaria primeau drepturi similare celor din statele successorale. Acest avantaj, precum și creșterea numărului germanilor din statul maghiar odată cu revizuirea teritorială, au contribuit la radicalizarea germanilor din Ungaria.⁵³

Populația germană din Ungaria interbelică a avut revendicările cele mai moderate, promițând în schimb loialitate absolută autorității statale. Ideea de comunitate de tip „Völkisch” presupunea, din partea statului, renunțarea la unele drepturi. Planul Ungariei se baza însă pe prioritatea intereselor de stat, astfel încât un acord cu minoritățile devenea aproape imposibil. Ultima șansă pentru rezolvarea

⁴⁹ Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp. 32-53.

⁵⁰ Idem. p. 71.

⁵¹ Mai pe larg, vezi Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák a két világháború között 1920- 1938*, in *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében* Somorja, 2005. június 9-10. red. Bárdi Nándor, Simon Attila, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Teleki László Alapítvány, pp. 93-97.

⁵² Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp. 148-149.

⁵³ Idem, p. 155-158.

problemelor minorității germane ar fi fost în anii 1934-35, când Germania era încă pasivă. În 1936 însă, s-a produs o schimbare în politica Germaniei naziste, care intervenea din ce în ce mai activ în viața germanilor de peste hotare. Planul partidului consta în subordonarea intereselor statului față de cele ale politicii naționale (Völkisch), iar pentru atingerea acestui scop nici un sacrificiu nu era prea mare.⁵⁴

În urma respingerilor repetate, liderii minorității germane manifestau o neîncredere tot mai accentuată față de guvern. Astfel, s-a produs o ruptură în cadrul minorității, iar o parte a liderilor germani, cu sentimente germane mai accentuate, s-au retras din Asociația culturală și au fondat Uniunea Germanilor din Ungaria, *Volksbund*. Din acel moment, membrii uniunii nu mai căutau răspuns la întrebarea: cum să fie și germani, și maghiari, ci doreau doar să rămână germani în Ungaria. Înființarea *Volksbund*-ului nu însemna însă apropierea de național-socialism, care revendica exclusiv drepturile germanilor din statele vecine. În ciuda scopurilor lor defensive, au intrat în conflict cu politica maghiară, care nu accepta nici un fel de izolare etnică. După ce a devenit prim-ministru, Teleki a lansat un atac împotriva *Volksbund*-ului, considerându-l nu o organizație de emancipare a germanilor minoritari, ci una întemeiată prin șantaj din afară, care trebuia urmărită.⁵⁵

Asemenea șvabilor din Satu Mare, germanii din Ungaria au avut cele mai mari conflicte și eșecuri în chestiunea școlilor. Majoritatea acestora erau ecleziastice, astfel încât conflictul cu biserica catolică devenea inevitabil. Populația șvabă din Ungaria, profund religioasă, avea în 1924, la formarea Asociației culturale, mai mulți episcopi în conducerea acesteia.⁵⁶ Din momentul în care a devenit evident că asociația dorea să fie reprezentantul intereselor germanilor, au apărut divergențe între germani și conducătorii bisericii catolice. O parte a preoților vedeau în asociație dușmanul asimilării, manifestând astfel o atitudine ostilă față de aceasta.⁵⁷

După astfel de precedente, era de așteptat ca divergențele să se accentueze în problema școlilor. Decretul nr. 110478/1923 împărțea școlile în 3 categorii: cele de tip A, unde se predă în limba germană și maghiara era doar o disciplină de curs, cele de tip B, în care educația se făcea în ambele limbi, respectiv școlile de tip C, în care limba de predare era maghiara și erau doar câteva ore de limba germană. Conform decretului, părinții erau cei care decideau limba de predare, însă, din cauza opoziției bisericii și a autorităților locale, actul nu a fost aplicat niciodată. În primii ani, guvernul a promis introducerea educației bilingve în 254 de școli, dar până în 1929 această schimbare se realizase abia în 45 de instituții de învățământ. În ciuda insistențelor guvernului, biserica continua să saboteze executarea decretului,⁵⁸ iar după alegerea lui Serédi Jusztinián ca arhiepiscop de Esztergom, s-a opus deschis punerii în aplicare a actului guvernamental.⁵⁹ Deoarece nu considerau că revizuirea teritorială putea avea loc curând, sau că politica minoritară generoasă i-ar putea ajuta pe maghiarii din afara granițelor, conducătorii bisericii se opuneau încercărilor germanilor, pentru a nu fi acuzați de lipsă de patriotism. Conflictul a ajuns atât de departe, încât primul ministru a ridicat problema suspendării autonomiei școlilor, însă conferința episcopilor a respins executarea decretului chiar și în fața acestui pericol. Aceste confruntări au condus la critici deschise adresate bisericii catolice de către liderii religioasei minorități germane.⁶⁰

⁵⁴ Idem, p. 126.

⁵⁵ Idem, pp. 156-157.

⁵⁶ Arhiepiscopul de Esztergom, Csernoch, a oferit primului ministru Bethlen garanția că, datorită prezenței preoților catolici, organizația nu va deveni extremistă.

⁵⁷ Norbert Spannenberger - *Az ambivalencia mindennapjai, A katolikus egyház és a magyarországi németek a két világháború között (Ambivalență zilnică. Biserica romano-catolică și germanii din Ungaria în perioada interbelică)*, Pro Minoritate, 2003/tél, p. 56.

⁵⁸ Politica contradictorie a guvernului este vizibilă și aici: majoritatea celor 45 de școli unde a fost introdusă limba germană erau ecleziastice, deci decretul a fost ignorat și în școlile de stat.

⁵⁹ Se poate demonstra că în toate școlile greco-catolice și în majoritatea școlilor evanghelice educația era bilingvă. Majoritatea școlilor catolice utilizau sistemul de tip C, situație considerată de minoritatea germană inacceptabilă; în 16,9% din școli se învăța doar în limba germană.

⁶⁰ Norbert Spannenberger - *Az ambivalencia mindennapjai...*, pp. 60-65. Referitor la viața și ideile politice ale lui Teleki, vezi: Ablonczy Balázs: *Teleki Pál*, Osiris, Budapest, 2005; *Teleki Pál, Válogatott politikai írások és beszédek (Teleki Pál. Discursuri și scrieri politice selectate)*, Osiris, Budapest, 2000.

Planurile guvernelor maghiar, român și german

În cele ce urmează, dorim să prezentăm pe scurt planurile legate de germani, în special de șvabii sătmăreni, elaborate de diferitele guverne sau organizații din epocă.

În strategiile guvernelor maghiare interbelice nu au apărut modificări importante referitoare la politica față de minorități, respectiv față de germanii din Ungaria. În formarea politicii minoritare o influență deosebită a avut Teleki Pál. El considera că minoritățile pot fi împărțite în 3 grupuri: cei care au trăit printre alte naționalități majoritare, dar nu și-au pierdut identitatea - minoritățile tradiționale. Așa-numitele minorități voluntare erau acelea care au venit și s-au stabilit în țară fie voluntar, fie chemați. Din acest grup făceau parte și șvabii. În grupul al treilea se încadrau minoritățile forțate, cei care au ajuns la acest statut în urma modificării granițelor după primul război mondial, cum ar fi maghiarii care au devenit cetățeni ai statelor succesore. Pornind de la ideea că populația majoritară aducea atingere exclusiv drepturilor minorităților forțate, Teleki considera că doar aceștia au nevoie de protecție.⁶¹ Conform acestei teorii, adoptate de majoritatea guvernelor, șvabilor nu li se cuvenea nici un fel de protecție. Teleki distingea diferitele grupuri de germani încă din vremea respectivă, acest lucru fiind vizibil și în politica anilor 40. Clasificarea de mai sus, care anula drepturile mai multor minorități, nu era însă admisă de acestea. Astfel, devenea imposibil un acord între majoritate și minoritate.

Poziția guvernului maghiar reiese foarte clar din memorandumul trimis guvernului german în martie 1931.⁶² Bethlen István împărtășea ideile lui Teleki, conform cărora germanii din Ungaria nu sunt băștinași, ci coloniști care au acceptat de bunăvoie condițiile și patriotismul maghiar. Conștientizarea dezavantajelor naționale în acel moment nu era astfel justificată, iar națiunea majoritară privea cu antipatie aceste încercări. A recunoscut însă justetea revendicărilor minorității germane în ceea ce privește învățământul și a făcut promisiuni în acest sens.⁶³ Totodată, Bethlen critica activitatea unor organizații germane, susținute în opinia sa de guvernul german, considerându-le acțiuni de propagandă împotriva Ungariei, care împiedicau ajungerea la un acord. În consecință, prim-ministrul susținea că Germania ar trebui să accepte asimilarea, să nu mai încerce regermanizarea și să-și exercite în schimb influența în direcția colaborării între minoritățile germane și maghiare din statele succesore.⁶⁴

Memorandumul menționat tratează detaliat șvabii sătmăreni, vorbind chiar de „chestiunea sătmăreană”. Prim-ministrul considera că în zona sătmăreană nu este vorba de întărirea conștiinței naționale, ci de regermanizarea șvabilor asimilați. Ideea lui Teleki este prezentă și aici, Bethlen considerând, la rândul său, că sașii și șvabii trebuie diferențiați. În opinia sa, liderii șvabi sunt așezați pe o poziție ofensivă, însă nu sunt sprijiniți de populația șvabă, care se distanțează din ce în ce mai mult. Potrivit punctului de vedere maghiar, șvabii ar fi ajuns la aceleași rezultate fără atacarea maghiarilor, și chiar pierderile economice puteau fi diminuate. Memorandumul sublinia că situația șvabilor din Ungaria este mai grea decât în statele succesore, dar că, din punct de vedere cultural, aceștia sunt mai liberi.⁶⁵

În perioada interbelică, în opinia publică maghiară se răspândise mitul conform căruia situația șvabilor era mult mai bună înainte de 1918, adică înainte de încadrarea lor în statele succesore. Această percepție s-a dovedit a fi falsă, deoarece atât comunitatea șvabilor bănățeni, cât și cea a șvabilor sătmăreni se diminuase considerabil din cauza asimilării, respectiv a desființării educației în limba germană, fenomene curente până în 1918. Totodată, ruptura în acest proces de asimilare a contribuit la apariția și întărirea sentimentului național.⁶⁶

⁶¹ Tot în opinia sa, faptul că o minoritate ajunge să fie majoritate în anumite situații nu este de ajuns, decât dacă este vorba de o minoritate forțată. Mai pe larg, vezi: Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp. 74-75.

⁶² Scopul memorandumului a fost începerea unui dialog privind colaborarea minorităților din statele succesore, dar, din cauza conflictelor de interese, negocierile nu au avut loc. Textul memorandumului este publicat în Tilkovszky Lóránt: *Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról, 1931*, in. Századok 2003/6, continuare 2004/1.

⁶³ Din cauza rezistenței autorităților locale și a bisericii, acest lucru nu s-a realizat.

⁶⁴ Tilkovszky Lóránt- Weidinger Melinda: *Magyar memorandum...* p. 185.

⁶⁵ Idem. p. 178. Autorul memorandumului pune întrebarea că deși este adevărat că șvabii au mai multe școli decât în 1918, este oare sigur că nu ar avea la fel de multe școli în cazul dominației maghiare? Pe baza rezultatelor obținute de șvabii din Ungaria în ceea ce privește educația, probabil că nu.

⁶⁶ Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák...*, pp. 97-98.

O atitudine similară aveau liderii minorității maghiare din Transilvania. Jakabffy Elemér a publicat o serie de articole referitoare la chestiunea sătmăreană în *Magyar Kisebbség*.⁶⁷ Și el considera naturală asimilarea șvabilor, încercând să-i prezinte într-o lumină nefavorabilă pe liderii Gauamt-ului, pe care îi considera dependenți de guvern.⁶⁸ Regermanizarea a dus la tensiuni între cele două minorități, și pentru că șvabii sătmăreni votau în mod tradițional cu partidele maghiare înainte de 1918. Prin scăderea numărului alegătorilor, Partidul Maghiar, iar prin el ideea revizionistă, aveau mai puțini susținători.⁶⁹

În România, similar celorlalte state ale Micii Antante, chestiunea maghiară a fost cea mai importantă în ceea ce privește politica minoritară. Guvernul român se străduia să slăbească pozițiile maghiarilor, respectiv să pună obstacole în calea colaborării minorității maghiare cu cea germană. Deși încercările de renaștere națională a germanilor nu coincideau cu interesele României, statul român a profitat din ele.

În opinia lui Octavian Goga, exprimată la sfârșitul anilor 30, existau 3 tipuri de minorități: cei care nu sunt adepții unei politici iredentiste, cum ar fi sașii și șvabii, cei care ar putea manifesta tendințe separatiste, ca bulgarii și maghiarii, iar din cel de a treilea grup făceau parte evreii, considerați cei mai periculoși.⁷⁰ Această atitudine este în contrast cu cea maghiară, deoarece nici sașii, nici șvabii nu erau considerați pericol pentru stat. Conform acestei teorii, statul român susținea toate încercările șvabilor și sașilor. Astfel, principiul grupurilor etnice s-a afirmat curând în România, prin înființarea diferitor comunități naționale care asigurau autonomie economică, socială și culturală. Mai mult chiar, s-a realizat autonomia religioasă a sașilor prin biserica evanghelică săsească.⁷¹ Sașii și-au păstrat și școlile ecleziastice, cu 304 profesori în anii 30, dintre care 133 se considerau sași.⁷² Ca urmare a susținerii asigurate de Germania, în 1938 au ieșit în evidență și în România tendințele național-socialiste. Cu ocazia semnării tratatului de la Viena, Germania a semnat un acord și cu România, conform căruia toate popoarele au dreptul la educație, administrație și justiție în propria lor limbă, respectiv la reprezentare proporțională în organele legislative și guvernamentale ale țării. Astfel, Partidul Muncitoresc Național Socialist al Germanilor din România a luat ființă legal și funcționa ca un stat în stat.⁷³

Planurile guvernului legate de șvabii din Satu Mare sunt cel mai bine prezentate în cartea lui Ioan Gherman. Ca pretor al plasei Careiului, punctul său de vedere poate fi considerat unul oficial. În cartea sa, scrisă în 1938⁷⁴, acesta se plângea că funcționarii români nu realizează importanța mișcării șvabilor și doresc mai mult românizarea lor. El consideră acest lucru imposibil pe termen scurt, în condițiile în care statul maghiar nu a reușit asimilarea lor în 200 de ani. Astfel, interesul pe termen scurt al României este regermanizarea, prin care va rezista eventualei revizuirii teritoriale.⁷⁵

Atitudinea guvernului german din perioada interbelică referitoare la minoritatea germană nu era atât de unitară. S-au produs schimbări în funcție de poziția geografică a minorității respective, precum și în funcție de pericolul de asimilare la care era expusă.

Potrivit ideilor lui Gustav Stresemann, ministru de externe în anii 1920, minoritatea germană era împărțită în 4 grupuri: cei care au ajuns în minoritate ca urmare a modificării granițelor după primul război mondial, cei care trăiesc în regiunea Baltică, germanii din valea Dunării și cei de pe teritoriul

⁶⁷ *A szatmár vidéki asszimiláció (Asimilația în zona Sătmarului), Néhány adat a Szatmár vidéki asszimilációhoz (Câteva date referitoare la asimilația din zona Satu mare), Mussolini szelleme Szatmár vidékén (Spiritul lui Mussolini în zona Satu Mare)*. Majoritatea articolelor au apărut sub pseudonime. Seria de articole a apărut și ca extras: *Cogitator, Szatmár vidéki asszimiláció (Asimilația în zona Sătmarului)*. Nemzetpolitikai tanulmány, Lugos, 1928.

⁶⁸ Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németiség...*, p. 231.

⁶⁹ Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák...*, pp. 98.

⁷⁰ Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp. 74-75.

⁷¹ Idem. p. 164.

⁷² Idem. p. 260.

⁷³ Idem. p. 221.

⁷⁴ Plasa Carei, jud. Salaj. Descrierea teritoriului, populațiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economie, financiare și de comunicație. Date statistice.

⁷⁵ După calcule proprii, prin regermanizare 29000 de oameni (13000 români și 16000 șvabi) ar fi în opoziție cu 6000 de maghiari, deci plasa Carei ar deveni majoritar română; astfel ar fi posibilă respingerea revendicării Ungariei asupra teritoriului.

Uniunii Sovietice. Ca scop principal, el a desemnat redobândirea teritoriilor situate de-a lungul granițelor. În schimb, în cazul germanilor din grupele 2 și 3, menținerea unei comunități minoritare era în interesul statului german, care își mărea astfel influența în regiune.⁷⁶ Ideea națională a devenit populară și printre germanii din Ungaria, ca și printre celelalte minorități germane. Conform principiilor lui Basch Ferenc, liderul germanilor din Ungaria, aceștia nu sunt o minoritate, ci un grup național german, parte integrantă a poporului german, care trăiește sub dominație străină. De soarta acestui grup este responsabil întreg poporul german, și imperiul are dreptul de a interveni pentru protecția lor.⁷⁷

În primii ani, Berlinul a asigurat partidelor germane locale libertate mai mare decât guvernul maghiar și nu a intervenit în politica lor, deși consultarea cu Germania era apreciată. Ungaria cerea guvernului german să influențeze aceste partide în vederea colaborării. Germania nu răspundea însă cererii, afirmând chiar că relația germanilor de peste hotare cu minoritatea maghiară depinde de modul în care sunt tratați germanii din Ungaria. Partidul germanilor din România se teme de pierderea pozițiilor sale, astfel încât susținea mai mult colaborarea cu partidul de guvernare decât cu Partidul Maghiar.

S-a pus însă problema că, în cazul unei revizuii teritoriale, fie ea și minimală, șvabii sătmăreni vor reveni Ungariei, iar acest fapt îi neliniștea pe conducătorii Gauamt-ului, care se temeau de anularea de către guvernul maghiar a rezultatelor obținute. De aceea, ei au decis moderarea acțiunilor din Satu Mare, dar nu și încetarea totală a acestora, căci Partidul German nu renunța la nici un membru. Conform planului, germanii ar trebui să se concentreze asupra menținerii efectivului și să renunțe la cei asimilați, iar în schimb Ungaria ar trebui să renunțe la tendințele de maghiarizare. La întâlnirea din Timișoara din 1933, liderii germani au stabilit schimbarea tacticii care i-a pus în conflict pe maghiari și șvabi, în scopul recunoașterii de către Ungaria a revendicărilor șvabilor.⁷⁸

Un studiu al unui lider german prezenta însă un alt plan. Acesta a recunoscut că în bazinul Carpatic asimilarea șvabilor a fost cea mai accentuată. În timpul administrației române s-a revenit puțin, fiind astfel posibilă educarea unei elite locale, respectiv restaurarea sistemului școlar. Se teme și el de continuarea asimilării din partea Ungariei în cazul unei revizuii teritoriale, astfel că a apărut ideea evacuării șvabilor sătmăreni. La început se dorea doar evacuarea celor maghiarizați, mai târziu punându-se problema evacuării tuturor șvabilor. Planul a fost suspendat de Germania, deoarece primirea celor care fuseseră mutați deja s-a lovit de multe obstacole.⁷⁹

În 1933 s-a produs o schimbare în politica față de minorități. În timp ce legătura cu țara-mamă se realiza la început prin organizații populare, la sfârșitul anilor 30 rolul acestora a fost preluat de SS. La început, Germania se străduia să împace generația vârstnică, mai conservatoare, cu tinerii radicali, dar după 1938 îi susținea clar pe cei tineri și acționa ca arbitru în cazul conflictelor.⁸⁰

În mijlocul minorității germane ideea populară a câștigat teren, iar Hitler a folosit acest fenomen în scopuri proprii. Sistemul nazist propaga o ideologie rasială, și nu una etnică, folosindu-se de aceasta din urmă doar ca un instrument de propagandă. Nu interesul unui grup era decisiv, ci doar materialul uman al acestuia, prin care slujea interesele națiunii mamă. Scopul SS-ului nu era

⁷⁶ Eiler Ferenc, *Német és magyar nemzetpolitikák...*, pp. 91.

⁷⁷ Tilkovszky Lóránt, *Ez volt a Volksbund...*, p. 15.

⁷⁸ Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németiség...*, p. 233-238.

⁷⁹ În scopul evitării panicii, planul nu a fost comunicat nici liderilor locali, nici ambasadei germane. Nici unul dintre guverne nu avea poziții bine definite referitor la evacuare. Din partea germană s-a pus problema evacuării de mai multe ori, unele grupuri etnice au și fost evacuate. Decizia referitoare la germanii dunăreni a fost amânată până după război. Opiniile contrare ale guvernelor maghiar și român au devenit evidente în 1943, când s-a pus din nou problema evacuării. Guvernul maghiar a acceptat o posibilă evacuare, sperând să scape astfel de elementele mai radicale, iar cei rămași ar fi fost asimilați cu ușurință. Guvernul român nu susținea un astfel de plan, deoarece germanii jucau un rol important în viața economică a statului, și prezența lor a fost utilă pentru respingerea revendicărilor teritoriale maghiare. Totuși, Antonescu a declarat că ar accepta orice plan, dând dovadă iarăși de loialitate față de Germania. Mai pe larg, vezi: Norbert Spannenberg, *A magyarországi Volksbund...*, pp- 234-235, és 338-339.

⁸⁰ Idem. p. 98.

organizarea unui grup cultural sau politic, ci al unuia centralizat, bazat pe o ideologie unitară.⁸¹ La declanșarea războiului, nu se mai lua în considerare interesul unui grup, care a fost fie evacuat, fie recrutat în SS, cum s-a întâmplat în cazul germanilor din Ungaria.

Germanii din Ungaria între 1940- 1944

În urma anexării teritoriului Transilvaniei de Nord, șvabii din Satu Mare au redevenit cetățeni ai Ungariei, și începând din acest moment soarta lor este legată de cea a germanilor din Ungaria.

Încă înainte de dictatul de la Viena, guvernul maghiar a luat legătura cu sașii. Aceștia au ajuns lideri ai germanilor în Europa centrală și de sud, cu o influență mare și la Berlin. Hitler a semnalat faptul că sașii nu susțineau revizuirea teritorială, dar acest lucru nu a fost declarat în mod oficial. Până la începutul anilor 40, sașii au ajuns complet sub influența guvernului german, acceptând astfel orice decizie a lui Hitler. Cu ocazia negocierilor desfășurate prin intermediul ambasadei, s-a manifestat dualitatea politicii guvernului maghiar. Ei au luat legătura doar cu sașii, nu și cu populația șvabă. Au promis sașilor beneficii economice chiar și în cazul în care nu doresc revenirea la Ungaria, doar pentru a susține ideea revizuirii teritoriale. Dacă decid totuși să revină, li se vor acorda toate drepturile.⁸² Negocierile au luat sfârșit fără rezultate concrete, deoarece a devenit clar că deciziile sunt luate la Berlin.⁸³

În timpul negocierilor s-a demonstrat că Ungaria respinge în continuare recunoașterea germanilor de pe teritoriul ei, în virtutea principiului etnic. Totodată, a subordonat totul scopului revizuirii teritoriale, și ar fi acceptat ca prin revenirea sașilor să aibă o populație organizată pe baze național-socialiste pe teritoriul ei. Dorea să prevină influența sașilor prin acordarea de drepturi acestora și șvabilor. A acceptat recunoașterea drepturilor sașilor, deoarece ei aveau sistemul lor propriu de instituții și autonomie, iar în cazul lor nici nu s-a pus problema asimilării. Modul de a trata diferit minoritățile germane a fost respins atât de comunitățile în cauză, cât și de Berlin⁸⁴, astfel că la acordul de la Viena a fost anexat acordul privind grupurile etnice. Prin acesta, scopul Germaniei a fost să-i ridice pe germanii din Ungaria la același nivel cu cei din statele succesorale. Guvernul maghiar considera acest acord drept un șantaj, reușind eliminarea drepturilor colective din contract. Astfel, prevederile referitoare la grupul etnic ca entitate de drept comun sunt înlocuite de cele privind drepturile individuale. Guvernul a acceptat acordul, în speranța că premierul Teleki va face tot posibilul pentru a-l sabota. Respectarea prevederilor acestuia nu a fost însă controlată de nimeni, pe baza bunei relații dintre cele două state, astfel că acordul nu și-a putut îndeplini rolul care i-a fost destinat.⁸⁵

Din toate acestea reiese că guvernul maghiar nu ar fi schimbat în mod radical nimic legat de politica sa față de minorități, considerând-o importantă doar în măsura în care ea se interfera cu relațiile externe.

A început elaborarea noii legi a învățământului, dar și aici au fost menținute ședințele cu părinții criticate de minorități, și nu au fost luate măsuri pentru creșterea numărului de profesori. Decretul 700 din 1941 a ordonat transformarea școlilor mixte în școli germane, iar a celor maghiare în școli mixte pe teritoriul localităților dominate de minorități. Educația mixtă putea fi însă menținută în localitățile în care aceasta era cerută de un număr minim de 20 de părinți.

⁸¹ Norbert Spannenberger, *Ösztönzés és alakítás, ébresztés és fegyelmezés, megtisztítás és támogatás. A nemzetiszocialista népcsoport politika egy ismeretlen forrása (Ambiționare și formare, ambiționare și disciplinare, purificare și susținere. Un izvor necunoscut a politici național-socialiste față de grupuri etnice)*, in. Aetas 2005/1-2, pp. 231-239.

⁸² Drepturile oferite de guvernul maghiar erau valabile doar pentru ținutul săsesc, nu și pentru regiunea Bistriței.

⁸³ Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp- 208-209. Hans Otto Roth, liderul sașilor a semnalat că i se pare imposibil ca guvernul maghiar să acorde sașilor mai multe drepturi decât cel român.

⁸⁴ Guvernul maghiar a avut o atitudine similară și în cazul germanilor din Bácska. Ca și în cazul șvabilor sătmăreni, Budapesta nu a recunoscut dezvoltarea separată a germanilor din Bácska. Guvernul a fost forțat să se retragă în cazul acestora din urmă, fiindcă până în 1941 s-a realizat principiul grupului etnic și organizația șvabilor de aici, Kulturbund, a realizat organizarea colectivă a grupului, susținând un sistem propriu de instituții economice, culturale și sociale. Pentru diferența dintre Volksbund și Kulturbund mai pe larg, vezi: Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp- 258-259.

⁸⁵ Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, pp- 214-230.

Acordul de la Viena a însemnat o schimbare în istoria germanilor din Ungaria și a Volksbund-ului. Înainte de negocierile de la Viena, Volksbund-ul și-a prezentat cerințele și a fost aprobată formarea de noi grupări locale. Guvernul aprobase anterior funcționarea a 21 de grupări locale, numărul lor ajungând acum la 50, iar efectivul s-a triplat în câteva săptămâni. Acordul de la Viena a dovedit că Germania nu renunță la germanii din Ungaria și cere un drept de intervenție tot mai pronunțat în activitatea organizației. Basch Ferenc, lider al grupului etnic, conta pe intervenția guvernului german, deși aceasta nu servea intereselor Volksbund-ului, minoritatea germană fiind pentru Berlin doar un instrument.⁸⁶

În urma creșterii teritoriale, organizațiile minorității germane s-au unit cu Volksbund-ul, determinând tensiuni în cadrul organizației. Pe de o parte, era vorba de conflicte între generații, pe de altă parte, cei reînțorși au contribuit la radicalizarea organizației, devenind tot mai nemulțumiți de politica guvernului și avansând revendicări tot mai radicale. Anterior, Volksbund-ul era considerat o organizație aflată în relații bune cu guvernul, care dorea menținerea acestei poziții. Din cauza radicalizării organizației însă, noul prim-ministru, Bárdossy László, a cerut ambasadorului disciplinarea Volksbund-ului. Acest pas înseamnă totodată sfârșitul politicii minoritare de dinainte și schimbarea dimensiunilor problemei, care nu mai este considerată o afacere internă. Începând din acest moment, voința Berlinului s-a afirmat tot mai mult în cazul germanilor din Ungaria, fapt care a contribuit decisiv la transformarea organizației.

Astfel, la instrucțiunile Berlinului, care avansa ideea că perioada de construcție etnică luase sfârșit, iar Volksbund-ul trebuie să contribuie la efortul de război, organizația și-a moderat tonul. Toate acestea aveau loc atunci când Volksbund-ul se afla doar la începutul organizării grupului etnic. Dacă la înființare organizația avea drept scop reprezentarea intereselor germanilor, începând din acel moment ea a servit intereselor politice ale Germaniei.⁸⁷

Reorganizarea Volksbund-ului după modelul nazist a început prin înființarea, în iunie 1941, a organizației de tineret *Deutsche Jugend*. Scopul său declarat a fost acela de a pregăti tineretul pentru război. Guvernul a aprobat funcționarea noii organizații abia în aprilie 1942, încercând prin această amânare să împiedice aspirațiile germanilor. Prin modificarea statutului organizației, aceasta a fost înregistrată anterior ca organizație culturală sub supravegherea ministerului, iar membrii săi puteau fi doar copiii membrilor Volksbund-ului. *Deutsche Jugend* nu a avut însă succes, deoarece entuziasmul populației a scăzut odată cu începerea recrutărilor în SS. Paralel, a început trecerea la economia de război, în scopul măririi producției. În aprilie 1942, cu acordul tacit al guvernului, s-a înființat serviciul economic de război. Tot în aceste luni a fost fondată și organizația de Asistență Populară Germană pentru sprijinirea copiilor, a femeilor și săracilor.⁸⁸

Cu ocazia recensământului din 1941, s-a demonstrat că ritmul asimilării germanilor a scăzut și mulți au atribuit acest fenomen Volksbund-ului.⁸⁹ Totuși, guvernul maghiar spera în continuare în succesul politicii de asimilare. Din momentul numirii sale ca prim-ministru, Kállay Miklós a început o politică de echilibru, bazată pe desprinderea intereselor maghiare de cele germane. Acest lucru a însemnat totodată și sfârșitul Volksbund-ului, deoarece baza existenței organizației o constituia buna sa relație cu guvernul maghiar. De la început însă, Kállay s-a străduit să slăbească organizația: a împiedicat ajungerea la destinație a ajutorului material, a aprobat recrutarea în SS și funcționarea *Deutsche Jugend* și a tolerat serviciul de război.

Situația Volksbund-ului nu s-a îmbunătățit nici după ocupația germană din 1944, deoarece organizației nu i-a revenit nici un rol în această acțiune. Toate acestea reies și din lista de revendicări înaintate noului prim-ministru, Sztójay Döme, care corespundea într-un total celei din 1940. Se cerea transferul funcționarilor antigermani, funcționarea liberă a organizației, respectiv rezolvarea problemei școlilor. Din acest moment, organizația nu mai deținea un rol important, fiind ignorată și în timpul recrutării în SS.

⁸⁶ Idem. p. 223.

⁸⁷ Idem. p. 273.

⁸⁸ Idem. p. 301.

⁸⁹ În unele cercuri guvernamentale s-a pus problema creării unor organizații similare pentru susținerea maghiarilor din diaspora.

Evenimentele prezentate mai sus au influențat și situația șvabilor din Satu Mare. După cum așteptau deja unii lideri ai șvabilor, guvernul maghiar încerca desființarea unor rezultate obținute în timpul administrației românești. În încercarea de a menține o bună relație cu guvernul, Basch Ferenc, liderul lor, a interzis folosirea salutului „Heil Hitler” și al steagului imperial. Totuși, guvernul a redus numărul școlilor la 18, funcționarii germani cu sentimente germane au fost transferați în alte sate, căminele culturale și slujba în limba germană au fost interzise. La protestele lui Basch, Bárdossy a replicat că situația din vremurile românești fusese anormală și nu va fi menținută.⁹⁰

Cu ocazia vizitei făcute la Satu Mare, primul ministru Teleki a afirmat că nu susține încercările de maghiarizare, iar scopul lui este acela de a satisface revendicările îndreptățite. Kölcsey Ferenc, prefectul comitatului, era însă de părere că șvabii din Satu Mare s-au maghiarizat atât de mult, încât nici nu există probleme etnice în județ.⁹¹ Deși considera justificată reprezentarea sașilor, Teleki încerca să împiedice reprezentarea șvabilor, afirmând că aceștia nu beneficiaseră de acest drept nici în timpul administrației românești.⁹² Totuși, împotriva voinței sale, Joseph Schönborn a intrat în parlament.⁹³ În mai 1941, cotidianul șvabilor sătmăreni *Sathmarer Schwabenpost* a fost suspendat pentru o perioadă, deoarece a afirmat că fiecare familie ar trebui să dețină un exemplar din *Mein Kampf*.

În fața acțiunilor guvernului maghiar, șvabii sătmăreni sperau într-o protecție din partea Volksbund-ului, devenind în acest scop una dintre organizațiile- membru ale acestuia. Pe 19 octombrie, Basch făcea o vizită la Carei.⁹⁴ După aceste evenimente, în comunele germane din județul Satu Mare s-au înființat organizații locale.⁹⁵

Educația a rămas o problemă-cheie și după 1940. Deși până în septembrie 1940, minoritatea germană nu dispunea de nici un liceu, ca un gest în favoarea germanilor s-a aprobat atunci ca Volksbund-ul să deschidă gimnaziile la Budapesta și Pécs. S-au fondat totodată 4 școli civile, dintre care una la Carei.⁹⁶ Totuși, în județul Satu Mare, Volksbund-ul nu avea dreptul de a deschide școli. Hóman Bálint, ministrul educației, a recunoscut într-o declarație că decretele nu sunt respectate prin ordine superioare, deoarece, după părerea sa, era de datoria profesorilor să educe studenți religioși, bogați spiritual.⁹⁷ Pe de altă parte, dispozițiile au fost sabotate în continuare și în școlile declarate germane în statistici se practica educația mixtă.⁹⁸ În alte cazuri însă, chiar împotriva voinței părinților, Volksbund-ul cerea introducerea limbii germane.⁹⁹

⁹⁰ Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németiség...*, p. 242.

⁹¹ A avut o declarație asemănătoare, dată cotidianului Szamos în aprilie 1941, când a afirmat că șvabii din Satu Mare nu sunt a minoritate, deoarece s-au maghiarizat complet. De acest articol s-a ocupat și responsabilul de presă al Volksbund-ului, conform căruia grupul etnic poate accepta doar asimilarea naturală, dar în acest caz nu este vorba de așa ceva, deoarece șvabii nu au renunțat niciodată la școlile lor, ci ele au fost desființate în mod arbitrar. Mai pe larg, vezi: MOL K 28 Ministerelnökség nemzetiségi osztályának iratai (în cele ce urmează K 28), 117 csomó, 194 tétel, Aviz de politică externă legat de naționalități, aprilie 1941

⁹² Acest lucru nu este adevărat, Joseph Schönborn a intrat în parlament ca deputat al șvabilor sătmăreni.

⁹³ Joseph Schönborn este o personalitate cheie a epocii, persoana sa ar merita o cercetare separată. Este de origine șvabă din Banat, dar încă din vremurile românești reprezenta pe șvabii sătmăreni. Național socialist convins, un adversar al lui Basch în Volksbund., nu a activat în parlamentul de la Budapesta, fiindu-i încredințată sarcina recrutării SS. A dispărut în aprilie 1945 la ieșirea armatei germane din Budapesta. Tilkovszky Lóránt, *A szatmári németiség...*, p. 243.

⁹⁴ Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 236.

⁹⁵ În Homorodu de Jos pe 5 februarie 1941, în Tiream pe 8 februarie, în Petrești și Carei pe 9 februarie. MOL K 28, 117 csomó, 194 tétel, Aviz de politică externă legat de naționalități, februarie 1941.

⁹⁶ Pe lângă acestea, sașii aveau în Transilvania de Nord 2 gimnazii evanghelice, 2 școli civile, 47 de școli populare și o școală pedagogică.

⁹⁷ Totodată a admis că regretă permiterea înființării școlilor civile germane, printre care cea din Carei. Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 324.

⁹⁸ În primăvara lui 1941, ca răspuns la o petiție înaintată de Volksbund, ministrul educației a decretat un control în 4 sate din Satu Mare, deoarece, conform petiției, școlile erau germane, dar predarea era totuși mixtă. Dintre cele 4 sate, doar într-unul singur funcționa o școală de tip A. După afirmația preotului, în celelalte trei educația mixtă fusese introdusă la cererea părinților. Sursă: Arhiva Episcopiei Romano-Catolice din Satu Mare, dosar 1301/1941 nearanjat.

⁹⁹ La Urziceni, administrația școlii a decis introducerea limbii maghiare, dar în scopul menținerii unei atmosfere pașnice în sat, s-a decis totuși desfășurarea a trei ore de limba germană pe săptămână. Cererea în acest sens a fost semnată de 168 de părinți. Funcționarii Gauamt-ului au strâns într-o noapte semnăturile necesare susținerii educației în limba germană. În schimb, preotul a depus o cerere la guvern, în care solicita introducerea educației în limba maghiară, argumentând că elevii vorbesc doar această limbă. *Scrisoarea preotului din Urziceni către guvern*, MOL, K 28, csomó 118, tétel 197.

Nicăieri nu se dădeau lupte mai înverșunate între maghiari și etnicii germani în perioada 1940-44 decât în Satu Mare, și totodată nicăieri nu era mai prezent sentimentul patriotic.¹⁰⁰ Opoziția a dus deseori la acțiuni violente: în primăvara lui 1941 a avut loc o încăierare când tinerii din Tiream au încercat să dizolve balul șvăbesc din Petrești. Conflictul a avut și o victimă în persoana unui tânăr șvab, dar făptașul maghiar a fost achitat, iar Volksbund-ului i s-a interzis să raporteze cele întâmplate.¹⁰¹ Din cauza timpului scurt, administrația maghiară nu a reușit să desființeze rezultatelor obținute de șvabi în perioada anterioară, dar în schimb a pus permanent piedici în calea Volksbund-ului și a propagat în continuare asimilarea. În mai 1943, în satul șvăbesc Cămin din Satu Mare era editat un anunț prin care cei ce doreau să-și maghiarizeze numele trebuiau doar să se prezinte la primărie.¹⁰²

Recrutările în SS

SS-ul¹⁰³ a fost înființat în 1925 pentru protecția personală a lui Hitler. În 1929 în fruntea lui a fost numit Heinrich Himmler, care l-a transformat în organizația violentă a ideologiei național-socialiste. Unitățile armate ale SS au apărut curând după accesul la putere al naziștilor, prin înființarea unităților de menținere a ordinii. Efectivul SS a fost completat pe bază de voluntariat, printre cei obligați la serviciu militar. Unitățile SS au luat parte la primele operațiuni de după izbucnirea războiului și au avut pierderi grele din cauza fanatismului de care dădeau dovadă. Astfel, în 1939 s-a organizat biroul de recrutare pentru unitățile armate ale SS, Waffen SS. Deoarece recrutarea din Germania a întâmpinat numeroase obstacole din cauza Wehrmacht-ului, atenția s-a îndreptat către germanii din afara granițelor, transformați cu timpul în rezerve SS.¹⁰⁴

Deși efectivul Waffen SS a crescut vertiginos, acesta a rămas totuși o unitate mică din cadrul armatei germane, așa-numita unitate de elită. La începutul lui 1941, reprezenta 2,2% din armata germană, procentul ajungând la 8,3% la începutul lui 1945. Din cauza pierderilor mari, începând din 1942 germanii obligați la serviciul militar puteau fi recrutați de Waffen SS. Cu toate acestea, principiul voluntariatului a fost menținut întotdeauna.

Primele recrutări ilegale au avut loc în 1940. Planurile prevedeau recrutarea a 1000 de germani din România și 500 din Ungaria. În Ungaria însă s-au ivit numeroase obstacole, astfel că primul grup de 100 persoane a plecat doar în iunie 1941.¹⁰⁵ Recrutările ilegale au avut cel mai mare succes în România, unde voluntarii au fost mascați ca muncitori.¹⁰⁶ În iunie 1941 au început recrutările și în Ungaria, camuflete fie în acțiuni sanitare, fie în delegații trimise în Germania să asiste la diferite evenimente sportive. Participanții nu au fost însă informați asupra scopului real al acțiunii.

În decembrie 1941, Himmler a decretat recrutarea a 60000 de persoane în Ungaria, România și Slovacia. Numărul foarte mare făcea posibilă recrutarea doar prin convenții interstatale. Cu ocazia vizitei din ianuarie 1942, ministrul german de externe, Ribbentrop, a cerut Ungariei 20000 de voluntari germani de pe teritoriul său. Și cu ocazia acestui acord s-a demonstrat poziția guvernului maghiar față de minorități, în special față de cea germană. Pe de o parte, Ungaria dorea să reducă numărul soldaților

¹⁰⁰ În ianuarie 1941, la Bonyhád s-a înființat Mișcarea de Loialitate, care dorea să ofere o alternativă celor care nu erau de acord cu Volksbund-ul. Deocamdată nu se cunosc efectele acesteia în Satu Mare.

¹⁰¹ Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 236. conflictele de acest gen au devenit cotidiene între șvabi și maghiari. S-a relatat un eveniment asemănător din februarie 1941, când tinerii maghiari din Erdőd au devenit violenți la un bal șvăbesc din Carei. K 28, csomo 117, tetel 194, Aviz de politică externă legat de naționalități, februarie 1941.

¹⁰² Idem. p. 223. Conform motivării oficiale, prin aceste măsuri se dorea câștigarea de timp.

¹⁰³ Schutzstaffel - Detașament de apărare.

¹⁰⁴ Kovács Zoltán András- Számvéber Norbert, *A Waffen-SS Magyarországon (Waffen SS în Ungaria)*, Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001. <http://mek.oszk.hu/05000/05002/index.phtml>.

¹⁰⁵ Din perspectiva specialiștilor, este discutabil dacă Basch a fost sau nu de acord cu recrutările ilegale. În opinia lui Számvéber Norbert, acesta nu putea executa ordinul din cauza politicii guvernului, iar Norbert Spannenberger este de părere că nici nu vroia să-l execute și dorea trimiterea unui număr cât mai mic de voluntari.

¹⁰⁶ Succesul din România poate fi atribuit atât influenței național-socialiste, cât și legăturilor personale, căci Gotlob Berger, conducătorul biroului de rezerve al SS, a fost socrul lui Andreas Schmidt, liderul germanilor din România. În ianuarie 1940, germanii au cerut ajutor prefectului de Satu Mare în problema eliberării de pașapoarte pentru 16-21 de tineri. Deși nu reiese din acte, poate fi vorba de recrutare ilegală și în acest caz. Sursă: Direcția Arhivelor Naționale, filiala județeană Satu Mare, Fond Fond Prefectura județului Satu Mare, dos. 3-1940 p. 113, 116.

săi trimiși pe frontul de est, pe de altă parte urmărea să se debaraseze de elementele radicale ale minorității germane.

Acordul din februarie 1942 a fost unul verbal. Conform acestuia, guvernul maghiar contribuia la recrutarea în Waffen SS a cetățenilor maghiari cu vârsta între 18 și 30 de ani pe bază de voluntariat, cu condiția pierderii cetățeniei, indiferent dacă erau membri Volksbund sau nu. Militarii profesioniști și angajații din industria războiului puteau fi recrutați doar dacă nu erau indispensabili. În cazul minorilor, recrutarea era posibilă doar cu acordul părinților, iar de familia celor recrutați se va îngriji Germania. În acel moment era permisă recrutarea a 20000 de persoane. Conform acordului, Volksbund-ul trebuia să desfășoare acțiunea cât mai rapid, prin excluderea presei și a publicului. La momentul acordului, a devenit clar rolul limitat al Volksbund-ului, organizația fiind exclusă de la negocieri și acordându-i-se doar rolul de executor. Pe de altă parte, trebuie menționată politica abilă a guvernului, care lega recrutarea de pierderea cetățeniei, interpretând acest gest ca lipsă de loialitate față de stat.¹⁰⁷ Conform rapoartelor din acea perioadă, recrutarea s-a desfășurat fără incidente și în 2 luni s-au înscris peste 25000 de persoane, majoritatea din Bačka (azi Serbia).¹⁰⁸

Primul acord SS avea mai multe lacune. Una dintre ele era cetățenia membrilor de familie ai celor plecați. Astfel, în timp ce persoanele recrutate și-au pierdut cetățenia imediat, situația familiei lor a rămas neclară. Cele două guverne au amânat rezolvarea acestei probleme până după terminarea războiului, persoanele în cauză rămânând până atunci cetățeni maghiari cu drepturi depline. O altă deficiență era indemnizația acordată familiilor celor recrutați, pentru că, potrivit acordului verbal, această sarcină îi revenea Germaniei. Guvernul maghiar nu a acceptat însă suma propusă de statul german, fiindcă aceasta depășea cu mult pe cea primită de militarii maghiari. I s-a permis astfel ministrului german al finanțelor să aloce anual doar 5 milioane de pengő, care nu atingeau nici pe departe nivelul întreținerii familiilor din Ungaria. Problema a fost rezolvată în februarie 1943, când rudele celor recrutați în SS au primit o sumă egală cu cea acordată familiilor militarilor maghiari.¹⁰⁹

În timpul primei vizite în Germania a noului prim-ministru, Kállay Miklós, s-a pus problema unei alte etape de recrutare pe teritoriul Ungariei. În speranța că un nou acord va scuti Ungaria de trimiterea altor unități militare pe frontul de est, Kállay a acceptat mărirea numărului inițial de recruți, de la 20000 la 30000. Pentru a atinge acest număr, s-a renunțat inclusiv la germanii care făceau parte din armata maghiară, aceștia fiind trimiși în concediu pe perioada recrutărilor. Și în acest caz a fost vorba de un acord verbal, iar condițiile se păstrau în forma anterioară. Cea de-a doua recrutare a început în anul 1943,¹¹⁰ și s-a desfășurat pe o perioadă nedeterminată. Față de primul val însă, entuziasmul era mult mai scăzut, ajungându-se astfel și la recrutarea celor cu defecte fizice pentru a se atinge efectivul dorit. Nu există date totalizate referitoare la cea de-a doua recrutare, însă scopul propus nu a fost atins. Numărul recruților a fost aproximativ egal cu cel din prima acțiune.¹¹¹

În martie 1944, după ce Ungaria a fost invadată de armata germană, s-a ivit ocazia unei noi recrutări. Guvernul s-a dovedit de această dată mult mai îngăduitor, astfel încât condițiile acordului au fost stabilite în scris. Conform actului semnat în aprilie 1944, persoanele care au împlinit 17 ani și se consideră germani pot fi recrutate.¹¹² Din cauza lipsei reglementărilor legale ale acordului, a devenit posibilă recrutarea persoanelor asimilate total, sau a persoanelor de origine maghiară. De această dată recrutarea s-a desfășurat pe baza ordinelor de chemare, iar cei care nu s-au prezentat au fost aduși de

¹⁰⁷ Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 283. Totodată, prin permiterea recrutării altora decât a membrilor Volksbund, era vorba de mai mult decât de necesitatea de a scăpa de elementele radicale. S-a evidențiat aici probabil politica de evacuare a guvernului maghiar. Acest punct apărea doar în acordul cu Ungaria, în celelalte state voluntarii nu și-au pierdut cetățenia.

¹⁰⁸ Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon...*

¹⁰⁹ Ambiguitatea chestiunii a slăbit succesele acțiunilor ulterioare ale SS; Volksbund-ul a primit critici dure, deoarece promisese indemnizații mai mari cu ocazia recrutării și era responsabil de repartizarea acestora.

¹¹⁰ Tot în această perioadă, în mai 1943, s-a semnat un acord asemănător și cu România, legalizând astfel recrutarea celor care au împlinit 17 ani.

¹¹¹ Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon...*

¹¹² Cu ocazia celei de a treia recrutări, s-a dovedit cât de mult au fost neglijate interesele grupului etnic, respectiv statutul de marionetă al Volksbund-ului, care nu avea nici un rol în acțiunile de recrutare.

poliție. Nu avem statistici legate de cea de a treia recrutare, dar se estimează că au fost convocate în jur de 80-100000 de persoane.¹¹³

Prima recrutare în SS și șvabii sătmăreni

Capitolul de față își propune analiza pe larg a primei recrutări în SS desfășurate în zona Satu Mare. Am ales această primă acțiune fiindcă este cea care s-a desfășurat în totalitate pe bază de voluntariat – dacă nu ținem cont de propaganda verbală a Volksbund-ului – și pentru că dispune de cele mai multe date. Caracterul voluntar al recrutării transformă acțiunea într-un moment cheie al mișcării germane din perioada 1918-1945: membrii minorității germane ajung să aleagă pentru prima dată între patriotismul maghiar și obligația națională germană propagată de SS. Acest fenomen este important în cazul șvabilor sătmăreni, oferind indicii prețioase privind stadiul regermanizării acestora.

Există două statistici referitoare la prima recrutare în SS, desfășurată în 1942, deși nici una nu oglindește rezultatele finale. Ambele au fost elaborate de jandarmerie, prima pe 28 februarie 1942, iar a doua peste două săptămâni, pe 19 martie 1942. Cele două statistici sunt publicate de Kovács-Számvéber¹¹⁴ și sunt extrem de utile, fiindcă redau numărul celor recrutați pe sectoare și localități. Conform primului document, prezența la recrutare pe întreg teritoriul Ungariei a însumat 15329 de persoane, iar cel de al doilea menționează 4530 de persoane, în total 19859.¹¹⁵

Privind recrutările din regiunea Careiului, este relevant un raport al poliției, conform căruia recrutarea s-a desfășurat sub coordonarea a 3 ofițeri SS, fără prezența vreunui delegat maghiar.¹¹⁶ Tinerii șvabi au sosit în oraș pe sănii, purtând steagul maghiar și simboluri Volksbund. Conform aceluiași raport, în entuziasmul inițial circa 600 de persoane s-au prezentat în fața comisiei de recrutare și majoritatea s-au dovedit a fi apți din punct de vedere militar.¹¹⁷

În anii 1940 Ungaria a fost împărțită în 10 sectoare de jandarmerie. Conform statisticii, cei mai mulți recruți, însumând peste 10000 de persoane, proveneau din sectorul V, urmat de sectorul IV cu 2295 de persoane, și sectorul X, cu 1621 de persoane. Sectorul IX, care cuprindea și Satu Mare, se afla pe locul 6, cu 447 de voluntari.

În cele ce urmează, dorim să analizăm proporția pe localități a voluntarilor recrutați din județul Satu Mare. Vom folosi drept termen de comparație pentru informațiile privind Satu Mare (sectorul IX de jandarmerie), datele referitoare la sectoarele V (județul Bácsbodrog, de unde provin cei mai mulți voluntari), I (împrejurimile Budapestei, deci teritoriul Ungariei de după Trianon) și X (care cuprinde județe din Nordul Transilvaniei, printre care și Bistrița-Năsăud). Fără a supune datele unor analize demografice, vom face doar câteva afirmații, fiindcă există diferențe importante între sectoarele observate.¹¹⁸ În Bácsbodrog și regiunea Budapesta (județul Pest-Pilis-Solt-Kiskun), proporția celor cu limba maternă germană este mai mare decât cea a persoanelor ce se declarau de naționalitate germană, în fiecare localitate. Deși vorbeau germană, se considerau maghiari. Prin contrast, în Bistrița, aceste două cifre sunt aproape egale, diferența fiind mai mică de 10. În Satu Mare, situația este mai nuanțată: în 15 cazuri, proporția populației de limbă germană este mai mare, în 6 cazuri predomină populația de naționalitate germană, iar în 4 cazuri cele două valori sunt egale. Diferențele sunt însă minime și aici. Localitățile germane din Bačka au dimensiuni mult mai mari, astfel că numărul germanilor este mai ridicat. Din 87 de localități, în 52 numărul germanilor este mai mare de 1000. Densitatea populației este la fel de mare și în așezările din sectorul I. În regiunea Bistriței există însă doar 6 astfel de localități, iar în Satu Mare nici una. Proporția germanilor din teritoriile discutate este cea mai mare în sectorul I, 57%, în Bistrița fiind de 49,6%, în Bačka de 49,2%, iar în Satu Mare de 24,5%. În ceea ce privește numărul populației germane, aceasta constituie populația majoritară în 40 din 85 de sate în

¹¹³ Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon...*

¹¹⁴ Prima statistică se găsește și printre documentele Secției de minorități din cadrul Consiliului de Miniștri. K28, csomo 118, tetel 197.

¹¹⁵ La Kovács- Számvéber: 19321, calcul greșit.

¹¹⁶ Conform înțelegerii verbale unul dintre membri comisiei de recrutare trebuia să fie maghiar.

¹¹⁷ K28, csomo 117, tetel 197, document nr. 1942-C-18987. Numărul este puțin exagerat, deoarece nu s-au prezentat atâtea persoane din întreg sectorul IX care cuprindea și Satu Mare.

¹¹⁸ În cursul cercetării trebuie luat în considerare și faptul că datele recensământului din 1941 nu sunt prea exacte, scopul lui fiind creșterea artificială a numărului de maghiari; proporțiile pot fi deduse însă și astfel.

regiunea Bácska, în sectorul I în 20 de așezări din 31, în regiunea Bistriței în 20 de sate din 41, iar în Satu Mare în 5 localități din 27.

Deși în unele sectoare există diferențe importante în ceea ce privește limba maternă și naționalitatea, am luat în considerare datele legate de limba maternă, presupunând că – fiind vorba de recrutare voluntară – au intrat în armata germană cei care vorbeau curent germană. Această tendință este confirmată și de surse, conform cărora doar cu ocazia celei de a treia recrutări au fost luate și persoane asimilate în totalitate, vorbitoare de limbă maghiară.¹¹⁹ Desigur, toate acestea nu înseamnă că indivizi negermani nu se alătură armatei germane cu ocazia unei recrutări voluntare, deși acest lucru era interzis în acordul maghiaro-german.¹²⁰ Proporțional cu populația germană a regiunilor, reprezentarea era următoarea: din Bačka 7,36% recruți,¹²¹ din Budapesta și împrejurimi 1,36%, din regiunea Bistriței 7,6%,¹²² iar din Satu Mare 8,46%.¹²³

Se pune întrebarea: de ce au intrat germanii din afara granițelor Germaniei, așa-numiții „germani populari”, în armata germană?

Trebuie să luăm în considerare și argumentele logice, cum ar fi dotarea mai bună, echipamentul de calitate, îndepărtarea de molestarea continuă pe care o sufereau în armata maghiară, spiritul de aventură. Pe lângă toate aceste fenomene, s-a dovedit decisivă regermanizarea, conștiința națională germană renăscută, care îi determina să se considere parte a națiunii germane și datori să răspundă cererii imperiului, chiar dacă acest lucru însemna voluntariat în armata germană. Aspectul discutat a fost important în special cu ocazia primei recrutări în SS, când majoritatea recruților voluntari au fost influențați de ideologie.

Literatura de specialitate se referă la acest prim val de recrutare folosind termenul generalizator de „recrutare în SS”. Cu ocazia primei recrutări însă, regulile erau relativ severe, impunând o anumită înălțime și forță fizică. Majoritatea celor care au fost declarați apti nu au îndeplinit în totalitate condițiile de acceptare în trupele SS, fiind repartizați în schimb în armata germană, în Wehrmacht.¹²⁴

Concluzie

Ceea ce este evident chiar la prima vedere în compararea celor patru sectoare de jandarmerie avute în discuție este numărul mic al recruților care proveneau de pe teritoriul de după Trianon al Ungariei. De altfel, acest fenomen este remarcat și de surse, care menționează că germanii reveniți la Ungaria în anii 1939-41 aveau sentimente germane mult mai înflăcărâte, fiind influențați de ideologia nazistă începând din anii 30.

Un alt rezultat surprinzător este legat de sectorul IX, care, exceptând 6 așezări, cuprinde localități sătmărene. Paradoxul situației se datorează unei concepții adânc înrădăcinate în conștiința contemporanilor, aceea că șvabii din Satu Mare se află la gradul cel mai înalt de asimilare din întreg bazinul carpatic, iar încercările de regermanizare s-au lovit aici de multe obstacole și au avut rezultate diferențiate. În comparație cu celelalte 3 sectoare, „indicatorii” germanilor din această regiune erau mai slabe din toate punctele de vedere. Proporția lor era de doar 24,5% în așezările în cauză (în comitat, reprezentau abia 2% din populație), în timp ce în celelalte 3 sectoare, germanii erau prezenți în proporție de aproape 50%. Cei a căror limbă maternă era germană erau și mai puțini. De asemenea, germanii constituiau populația majoritară în doar 5 localități (dintre care 3 în județul Bistrița-Năsăud).

Pe baza surselor, putem schița mai multe ipoteze referitoare la prima recrutare în SS. Una dintre acestea se referă la situația materială a recruților: în timp ce din teritoriile Ungariei de azi s-au prezentat cei săraci, din Transilvania de Nord și din Bačka s-au oferit voluntari cei cu mijloace

¹¹⁹ Kovács-Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon...*

¹²⁰ În primele două săptămâni s-au prezentat la recrutare 19 maghiari, 8 croați, 1 sârb și 1 rusin.

¹²¹ Excludem localitatea Tavánkút, neidentificată în statistica din 1941.

¹²² Excluzând Blăjenii de Jos, unde potrivit datelor oficiale nu trăiau germani, respectiv satul Tonciu unde singurul locuitor german a devenit recrut. Astfel, pentru Tonciu, proporția germanilor recrutați devine 100% și o singură persoană schimbă radical rezultatele finale, care devin 9,67%. În primul caz fie este vorba de o greșeală în datele poliției, fie recruții erau și de altă naționalitate decât cea germană.

¹²³ Excluzând localitatea Mért, unde rezultatul este de 160%. Dacă o includem în statistică, rezultatul este de 14,24%

¹²⁴ Cu ocazia primei recrutări, din cei 17000 de voluntari apti doar 7566 au ajuns în SS, restul a servit în Wehrmacht. Pentru statistica detaliată, vezi: Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon...*

materiale mai bune. După datele cunoscute în prezent, aceste afirmații nu pot fi nici confirmate, nici infirmate.¹²⁵ Potrivit unui raport din epocă, autoritățile germane erau mulțumite de comportamentul germanilor din teritoriile revenite la Ungaria (Transilvania de Nord și Bačka) cu ocazia primei recrutări. Având în vedere că dintre cei 19000 de voluntari, peste 10000 erau originari din Bačka, satisfacția lor este ușor de înțeles. O altă ipoteză sugerează că aceia care s-au prezentat cu ocazia primei recrutări erau membrii activi ai organizației germane, provenind din regiuni unde asimilarea era înaintată, iar renașterea națională începuse abia de curând.¹²⁶ Afirmația a fost făcută în legătură cu teritoriile de după Trianon, de aceea dorim să analizăm în continuare cât de valabilă este ea pentru Satu Mare.

La recrutările desfășurate în sectorul IX s-au prezentat persoane din 27 de localități. Dintre acestea, 6 făceau parte din județul Bistrița-Năsăud, respectiv Bihor, fiind din acest motiv ignorate în analiza următoare. 2 din cele 21 de așezări rămase (Mérk și Vállaj) au fost anexate Ungariei după 1918, dar, în momentul recrutării, făceau parte din Satu Mare. O altă localitate, Hododul, aparținea comitatului Sălaj în 1942, dar poate fi considerată ca făcând parte din regiunea Satu Mare din cauza apropierei geografice, care implica o similaritate a problemelor germanilor localnici și a celor sătmăreni după anul 1918.¹²⁷

Proporția voluntarilor din cele 21 de localități rămase este cea mai mare în Mérk și Vállaj. Afirmația inițială este astfel verificabilă în privința acestor două localități, deoarece ele aparțineau în perioada interbelică de Ungaria, unde asimilarea germanilor se afla într-un stadiu foarte avansat. Acest lucru este susținut și de datele recensământului din 1941, când 83 de persoane (2,3%) din Vállaj și 5 persoane (abia 0,1%) din Mérk aveau ca limbă maternă germană. Minoritatea germană din aceste două localități cu statut special ar merita o cercetare separată. Presupunem totuși că influența decisivă a exercitat-o schimbarea granițelor în anul 1940, când populația germană a fost inclusă în aceeași unitate administrativă cu restul șvabilor din Satu Mare. Comparând valorile absolute din cele 5 sectoare de jandarmerie, Mérk este reprezentat în cea mai mare proporție, 160%. Fie rezultatele publicate de jandarmerie sunt greșite, fie au intrat în SS și persoane care nu se considerau germane.

Vom analiza în continuare datele privind cele 19 localități reanexate la Ungaria cu prilejul arbitrajului de la Viena. Rezultatele obținute pe baza recensământului din 1910, când asimilarea șvabilor era cel mai înaintată și regermanizarea încă nu începuse, sunt următoarele: gradul de asimilare este cel mai mare în satele șvăbești din regiunea Carei, care era și cea mai populată (localitățile din zona Carei se află pe ultimele locuri la numărul de locuitori de limbă germană, vezi tabelul 1). Din trei localități vorbitorii de limbă germană au dispărut complet, în timp ce într-unul dintre sate numărul lor era mai mic de 10 persoane. Prin contrast, în localitățile din zona Ardudului proporția șvabilor este cea mai ridicată (primele 6 localități ca populație vorbitoare de limba germană sunt situate în această regiune, vezi tabelul 1). Pe primele două locuri se află 2 localități care nu aparțin nici unui grup de sate șvăbești, Sâi și Homorodu de Jos.

Comparând aceste date cu numărul celor intrați în SS, imaginea este mai diversă. Sâi se află tot pe primul loc, cu 48 de voluntari. 4 localități din primele 10 sunt din regiunea Ardud, dar pe locul II se află un sat (Petreștiul) în care, conform recensământului din 1910, nu trăia nici măcar un vorbitor de limbă germană (vezi tabelul 2).

Analizând proporția recruților în SS din totalul populației vorbitoare de limbă germană, rezultatele primului tabel nu mai sunt valabile. Satele șvăbești din regiunea Carei, mai asimilate, beneficiază de cele mai mari procente de recrutare raportat la numărul vorbitorilor de limbă germană (6 din primele 10 localități din tabelul care redă proporția populației recrutate în raport cu numărul de germani se află în regiunea Carei, vezi tabelul 3).

Pe baza celor demonstrate mai sus, teoria potrivit căreia cei mai mulți germani au fost recrutați din localitățile unde asimilarea era în stadiul cel mai avansat este adevărată. Așa cum asimilarea a fost extrem de eficientă, regermanizarea a avut la rândul său efectul cel mai mare în aceste regiuni, unde conștiința apartenenței naționale a renăscut în cea mai mare măsură.

¹²⁵ Kovács- Számvéber, *A Waffen-SS Magyarországon...*

¹²⁶ Norbert Spannenberger, *A magyarországi Volksbund...*, p. 284-285.

¹²⁷ Cu ocazia reorganizării administrative din 1968, Hodod a fost anexat la județul Satu Mare.

Recrutările în SS au avut consecințe drastice pentru germanii din Ungaria, și prin urmare și pentru șvabii din Satu Mare. La retragerea armatei germane, familiile germane au fost somate să-și părăsească locuințele. Membrii familiilor celor intrați în SS au fost cei care au răspuns în cea mai mare măsură. Potrivit datelor lui Ernst Hauler, în 1944 peste 4000 de șvabi au fugit din județul Satu Mare odată cu armata germană aflată în retragere.¹²⁸ Comunitățile șvăbești au fost zdrobite de aceste evenimente, precum și de deportările din 1945.

Anexe:

Tabel 1.

Numele așezării	Numărul persoanelor cu limba maternă germană în recensământul din 1910	Numărul persoanelor de naționalitate germană în recensământul din 1910	Numărul persoanelor cu limba maternă germană în recensământul din 1930	Numărul persoanelor de naționalitate germană în recensământul din 1930	Numărul persoanelor cu limba maternă germană în recensământul din 1941	Numărul persoanelor de naționalitate germană în recensământul din 1941
Sâi	772	752	756	760	789	794
Homorodu de Jos	749	766	784	757	459	440
Rătești	525	566	462	432	300	63
Șandra	524	632	701	693	655	218
Socond	481	585	636	629	654	223
Hodod	135	548	641	636	648	651
Hurezu Mare	93	330	93	208	31	82
Moftinu Mare	62	1414	865	1415	39	39
Ardud	35	828	857	1331	249	236
Beltiug	30	1070	1116	1176	649	638
Foieni	22	1724	998	1680	140	157
Urziceni	19	1594	657	1317	89	116
Dindeștiu Mic	13	297	325	324	210	210
Tiream	12	1357	1254	1379	147	42
Cămin	4	1224	1242	1258	93	93
Borlești	2	354	275	274	280	277
Ciumești	0	1367	243	1240	21	38
Ghilvaci	0	491	243	371	28	24
Petrești	0	1375	1276	1447	696	519

Datele recensămintelor din secolul al XX-lea referitoare la cele 19 localități șvăbești, ordonate în funcție de numărul vorbitorilor de limba germană înregistrați în 1910.

Tabelul 2.

Numele așezării	Numărul recruților	Numele așezării	Numărul recruților
Sâi	48	Dindeștiu Mic	11
Petrești	42	Foieni	9
Beltiug	39	Moftinu Mare	9
Ardud	36	Tiream	8

¹²⁸ Conform datelor sale, este vorba de majoritatea germanilor din Borlești, Socond și Homorodu de Jos. Hauler, *Istoria nemților...*, p. 137. Potrivit lui Boros Ernő, din localitatea Batarci (fostul comitat Ugocea, azi județul Satu Mare) au fugit toți, cu excepția unei familii, în timp ce din Hodod au plecat 20 de familii.

Homorodu de Jos	27	Ciumești	6
Hodod	20	Cămin	6
Socond	19	Rătești	6
Borlești	16	Hurezu Mare	5
Urziceni	16	Ghilvaci	4
Șandra	13		

Cele 19 localități ordonate în funcție de numărul voluntarilor recrutați în SS

Tabelul 3.:

Numele așezării	Proporția recluților în raport cu numărul vorbitorilor de limbă germană		Proporția recluților în raport cu numărul vorbitorilor de limbă germană	
	Homorodu	de	Homorodu	de
Ciumești	28.57	Jos	5.8	
Moftinu Mare	23.07	Borlești	5.71	
Hurezu Mare	16.12	Urziceni	5.71	
Ardud	14.45	Tiream	5.44	
Ghilvaci	14.28	Dindeștiu Mic	5.23	
Cămin	6.45	Hodod	3.08	
Foieni	6.42	Socond	2.9	
Sâi	6.08	Rătești	2	
Petrești	6.03	Șandra	1.98	
Beltiug	6			

Cele 19 așezări ordonate în funcție de procentul recluților, pe baza rezultatelor recensământului din anul 1941.

Tabelul 4. :

Numele așezării	Nr. recluți lor în SS	După limba maternă						După naționalitate		
		maghiară	%	germană	%	română	%	maghiară	germană	română
Homorodu de Jos (SM)	27	414	46.4	458	51.4	17	1.9	418	440	8
Moruț (BN)	17	64	11.7	175	28.8	248	45.5	81	173	231
Arcalia (BN)	4	39	5	403	52.3	324	42	40	403	189
Borlești (SM)	16	190	12.2	280	18	1051	67.6	200	277	1046
Urziceni (SM)	16	1885	94.8	89	4.4	12	0.6	1851	116	8
Ciumești (SM)	6	1916	87.6	21	0.9	244	11.1	1941	38	202
Ardud (SM)	36	3090	62.7	249	5	1554	31.5	3289	236	1399
Ghilvaci (SM)	4	647	87.6	28	3.7	63	8.5	708	24	6

Hodod (SM)	20	1185	55.6	648	30.4	114	5.3	1171	651	119
Cămin (SM)	6	1339	93.1	93	6.4	6	0.4	1322	93	6
Chiraleș (BN)	27	36	3.6	446	45.1	449	45.4	36	443	426
Dindeștiu Mic (SM)	11	981	54.2	210	11.6	617	34.1	981	210	617
Beltiug (SM)	39	1725	65.8	649	24.7	244	9.3	1752	638	227
Șandra (SM)	13	56	7.7	655	90	16	2.1	508	218	0
Mérk (SM)	8	3924	99.8	5	0.1	0	0	3926	5	0
Foieni (SM)	9	1821	91.7	140	7	23	1.1	1770	157	27
Petrești (SM)	42	1085	60.2	696	38.6	3	0.1	1278	519	4
Tiream (SM)	8	1645	77.7	147	6.9	323	15.2	1837	42	236
Moftinu Mare (SM)	9	1811	97.3	39	2	11	0.5	1813	39	9
Socond (SM)	19	193	20.2	654	68.6	68	7.1	728	223	2
Hurezu Mare (SM)	5	391	37.7	31	2.9	613	59.1	328	82	608
Șieu Măgheruș (BN)	4	62	6.2	188	18.8	663	66.3	62	187	660
Rătești (SM)	6	500	54.8	300	32.9	111	12.1	809	63	32
Sâniacob (BN)	14	20	1.7	774	68.4	214	18.9	19	775	213
Sâi (SM)	48	233	20.1	789	68.2	130	11.2	196	794	129
Palota (BH)	2	433	69.8	145	23.3	26	4.1	463	136	16
Vállaj (SM)	31	3248	97.5	83	2.5	0	0	3298	33	0
Total	447	28933	49%	8395	24,5 %	7144	17,2 %	30825	7015	6420

Datele statistice ale localităților discutate din sectorul IX al jandarmeriei, pe baza recensământului din 1941, după limba maternă și naționalitate.

Bibliografie:

Surse arhivistice:

1. Direcția Arhivelor Naționale, filiala județeană Sălaj, Fond Revizoratul școlar al județului Sălaj - Monografia școlare
2. Direcția Arhivelor Naționale, filiala județeană Satu Mare, Fond Fond Prefectura județului Satu Mare
3. Arhivele Naționale ale Ungariei (MOL) Fond K 28 Miniszterelnökség nemzetiségi osztályának iratai (Cabinetul Primului Ministru, secția Minorități Naționale), 117 csomó, 194 tétel, Aviz de politică externă legat de naționalități, 1941
4. Arhiva Episcopiei Romano-catolic din Satu Mare, anul 1941, neorganizat.

Surse publicate:

1. Boros Ernő, „Volt mindenünk, jó életünk, van most nekünk jaj” (Am avut tot ce trebuia, o viață bună, acum este rău), vol. I-II, Status Könyvkiadó, Csíkszereda, 2005
2. Daniela Bălu, Factori de persuasiune și transformări identitare în comunitățile șvăbești sătmărene, in Cultura materială și spirituală în bazinul Tisei superioară. Influența populației germane asupra culturii celorlaltor etnii din regiune, Satu Mare- Tübingen, 2003
3. Eiler Ferenc, Német és magyar nemzetpolitikák a két világháború között 1920- 1938 (Politica guvernelor maghiare și germane față de minorități ale în perioada interbelică 1920-1938), in Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében Somorja, 2005. június 9-10. red. Bárdi Nándor, Simon Attila, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Teleki László Alapítvány
4. Ernst Hauler, Istoria nemților din regiunea Sătmarului, Ed. Lamura, Satu Mare, 1998.

5. Dr. Ioan Gherman- Plasa Carei, jud. Sălaj. Descrierea teritoriului, populațiunei, stărilor: sanitare, culturale, morale, religioase, economice, financiare și de comunicație. Date statistice, Editura Cultura, Carei, 1938
6. Kovács Zoltán András- Számvéber Norbert, A Waffen-SS Magyarországon (Waffen SS în Ungaria), Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001
<http://mek.oszk.hu/05000/05002/index.phtml>.
7. Norbert Spannenberger - Az ambivalencia mindennapjai, A katolikus egyház és a magyarországi németek a két világháború között (Ambivalență zilnică. Biserica romano-catolică și germanii din Ungaria în perioada interbelică), Pro Minoritate, 2003/tél,
8. Norbert Spannenberger, A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938-1944 (Volksbund-ul ungar între Budapesta și Berlin 1938-1944), Lucidus kiadó Budapest, 2005, (trad. Doba Dóra)
9. Norbert Spannenberger, Ösztönzés és alakítás, ébresztés és fegyelmezés, megtisztítás és támogatás. A nemzetiszocialista népcsoport politika egy ismeretlen forrása (Ambiționare și formare, ambiționare și disciplinare, purificare și susținere. Un izvor necunoscut a politici național-socialiste față de grupuri etnice), in. Aetas 2005/1-2
10. Tilkovszky Lórándt- Weidinger Melinda: Magyar memorandum és német válasz. A Duna-medencei kisebbségi problémákról (Memorandum maghiar și răspunsul german. Despre problemele minorităților în Bazinul Dunării), 1931, in. Századok 2003/6
11. Tilkovszky Lóránt, A szatmári némettség a két világháború között (Șvabii sătmăreni în perioada interbelică), in. Relații interetnice în zona de contact romano-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent, Satu Mare-Tübingen, 1999,
12. Varga E. Árpád, Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850-1992) (Recensămintele etnice și confesionale ale Transilvaniei 1850-1992).
<http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&mege=6>

Considerații privind primul val de recrutare SS din 1942 în județul Satu Mare

Rezumat

A tanulmányban egy kísérlet teszünk a két világháború között Szatmár vidékén lezajlott visszánémetesítési kísérlet eredményességének a bemutatására. Mindezt az 1942-ben lezajlott, úgynevezett önkéntes alapon lezajlott első SS toborzás statisztikai adatain (belépők száma fanunként) keresztül teszem, vagyis azt próbáltuk megvizsgálni, hogy mennyire igazolható az a korabeli feltevés, ami szerint a visszánémetesítésnek azokon a vidékeken volt a legnagyobb hatása, ahol a legelőrehaladottabb volt az asszimiláció a svábok körében.

Az elemzést ugyanakkor egy hosszú bevezető előzi meg, ahol egy rövid szintézisét szeretnénk volna adni a szatmári svábokról megjelent eddigi szakirodalomnak, illetve röviden bemutattuk az 1918-1944 közötti történelmüket is. Ugyanakkor figyelmet szenteltünk annak is, hogy a különböző kormányoknak a különböző periódusokban milyen terveik, elképzeléseik voltak a kisebbségi kérdés rendezésére.

Biserica greco-catolică. Organizare ecleziastică. Transformări structurale în anii arbitrajului de la Viena

Daniela Bălu

I.Perioada interbelică

Constituția adoptată de România în anul 1923 garantează libertatea cultelor religioase de pe teritoriul țării, în condițiile în care acestea nu aduc *“atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare a Statului”*¹, iar *Legea pentru Regimul General al Cultelor* votată la data de 31 mai 1928, stipulează cu exactitate, în articolul 21, cultele la care se făcea referire: *“Pe lângă Biserica ortodoxă, a cărei organizare este stabilită prin lege specială, în Statul român mai există și următoarele culte istorice:*

- a) cultul român greco-catolic (unit);*
- b) cultul catolic (de rit latin, greco-rutean și armean);*
- c) cultul reformat (calvin);*
- d) cultul evanghelic-luteran;*
- e) cultul unitarian;*
- f) cultul armeano-gregorian;*
- g) cultul mozaic (cu diferitele sale rituri) și*
- h) cultul mahomedan”*².

Conform recensământului efectuat în anul 1930, în România, din totalul populației de 18.052.028 locuitori, ortodocșii reprezentau un procent de 72,6%, greco-catolicii 7,9%, romano-catolicii 6,8%, reformații (calvini) 3,9%, evanghelicii (luterani) 2,2%, unitarieni 0,4%, mozaicii 4,2%, restul alte religii³.

În Transilvania, din totalul de 3.217.988 locuitori, 27,7% erau ortodocși, 31,1% greco-catolici, 12,8% romano-catolici, reformați (calvini) 15,5%, evanghelicii (luterani) 7,5%, unitarieni 2,1%, mozaici 2,5%, restul alte religii⁴.

Din cei 1.427.391 locuitori greco-catolici ai României, în Transilvania erau 1.001.527, restul populației îmbrățișând alte confesiuni: 893.176 ortodocși, 413.224 romano-catolici, 497.861 reformați calvini, 244.766 luterani, 67.832 unitarieni, 81.503 religia mozaică, și alte religii⁵.

Analiza comparativă a datelor demonstrează faptul că în Transilvania predomina populația de religie greco-catolică, religie care prin Constituție era recunoscută ca având „întâietate față de celelalte culte”, în timp ce „Biserica ortodoxă română, fiind religia marelui majorității a românilor, este Biserica dominantă în Statul român”⁶.

După încheierea Concordatului cu Vaticanul, la 10 mai 1929, urmat de bula apostolică „Sollemni conventiones” din 5 iulie 1930, organizarea bisericii greco-catolice românești a fost structurată astfel:

- MITROPOLIA ALBEI IULII ȘI FĂGĂRAȘULUI, cu sediul la Blaj, având 4 episcopii sufragane⁷:

1. Episcopia Oradiei – Mari, episcopi:
 - Demetri Radu (1903-1920)
 - Valeriu Traian Ferentiu (1922-1941, 1947-1948)

¹ *Enciclopedia României, vol.I, Statul*, Imprimeria Națională, București, 1938, p.417.

² *Ibidem*, p.154.

³ *Ibidem*, p.154; *Vezi și Anuarul statistic al României. 1939 și 1940*, București, 1940, p. 70-74.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, vol.II, Neam, limbă maternă, religie*, București, 1938, p. XXIV.

⁶ *Enciclopedia României, vol. I*, p. 417.

⁷ Aurelia Știrban, Marcel Știrban, *Din istoria Bisericii Române Unite de la 1918 la 1941*, Satu Mare, 2005, p.79.

- Ioan Suciu (1940-1947)
- 2. Episcopia Lugojului, episcopi:
 - Valeriu Traian Ferențiu (1912-1922)
 - Alexandru Nicolescu (1922-1935)
 - Ioan Bălan (1936-1948)
- 3. Episcopia Gherlei, care își mută reședința la Cluj în ianuarie 1932⁸, episcop
 - Iuliu Hossu (1917-1948)
- 4. Episcopia Maramureșului, cu reședința la Baia Mare, episcop
 - Alexandru Rusu (1931-1948)⁹.

Mitropoliții bisericii greco-catolice au fost Vasile Suciu (1920-1935) și Alexandru Nicolescu (1935-1941), precum și episcopii Valeriu Traian Ferențiu (1941-1947) și Ioan Suciu (1947-1948), ca administratori apostolici¹⁰.

În anul 1938 existau 1725 de biserici greco-catolice, 1594 de preoți și 3 academii teologice¹¹, la Blaj, Oradea și Cluj¹².

Rolul pe care biserica greco-catolică l-a avut în istoria neamului românesc este îndeobște cunoscut, „eparhiile române-unite au fost totdeauna nuclee de rezistență națională și creștină, ele au fost adevărate porți ale culturii pentru românii din Transilvania. Arhierii Bisericii Unite n-au fost numai stegarii culturii românești, ci și stâlpii pe care s-a bizuit toată activitatea politică a românilor ardeleni. Prin ei poporul își spunea durerile și își cerea drepturile călcate în picioare de cei ce aveau puterea în mână. Întreaga mișcare de renaștere națională și culturală a românilor s-a plăsmuit la umbra catedralelor unite și sub oblăduirea păstorilor uniți. Ei au fost călăuze sigure în momentele de restriște ale neamului”¹³.

II. Structuri confesionale din județul Satu Mare (înainte de anul 1940)

Configurația teritorial-administrativă a județului Satu Mare în perioada premergătoare arbitrajului de la Viena, precum și transformările ulterioare, ne determină să susținem problematica abordată prin prisma diferitelor subordonări administrative pe care localitățile județului le-au avut. Județele limitrofe, Sălaj și Maramureș, s-au înscris în aceeași politică, ceea ce ne motivează să apelăm la o prezentare în paralel a situației confesionale din acest areal geografic. Datele recensământului din anul 1930 ne furnizează statistica procentuală a confesiunilor și instituțiilor ecleziastice din regiune:

1. JUDEȚUL SATU MARE

- 59 % greco-catolici
- 4,4 % ortodocși
- restul alte confesiuni¹⁴.

Înainte arbitrajului de la Viena existau în județul Satu Mare:

- 196 biserici greco-catolice
- 60 reformate
- 27 ortodoxe
- 21 case de rugăciuni evreiești

⁸ Aloisie L. Tăutu, Pamfil Cârnațiu, Octavian Bârlea, *Biserica Română Unită. Două sute cinci zeci de ani de istorie*, Madrid, 1952, p. 168.

⁹ A. Știrban, M. Știrban, *op. cit.*, p.84, p.340. Vezi și Romul Pop, coord., *Episcopia Greco-Catolică Română de Maramureș. 120 de ani de la nașterea Episcopului Dr. Alexandru Rusu. Volum omagial*, Baia Mare, 2004, p.487. Vezi și Mircea Remus Birtz, *Cronologia ordinarilor diecezani greco-catolici (uniți) 1948-1989. Încercare de reconstituire*, Cluj Napoca, 2007. Vezi și Andrei Doboși, *Din istoria Sătmăruului*, Satu Mare, 1937.

¹⁰ *Ibidem*, p.340. Vezi și Aloisie L. Tăutu, *Biserica Română Unită...*, p.162-173.

¹¹ *Enciclopedia României, vol.II, Țara Românească. Monografiile județelor României. Județul Satu Mare*, București, 1938, p. 425.

¹² Aloisie L. Tăutu, *op.cit.*, Madrid, 1952, p. 206-207.

¹³ *Op. cit.*, p. 173.

¹⁴ Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol.II, *Neam, limbă maternă, religie*, București, 1938, p. 718; Arhivele Naționale ale României (ANR), Direcția Județeană Satu Mare (DJSM), Fond *Prefectura județului Satu Mare*, Dosar 55/1940, f. 27-30. Vezi și *Enciclopedia României, vol.II*, p. 391.

- 7 romano-catolice
- 2 sinagogi
- 1 mănăstire greco-catolică, la Bixad.

Instituțiile ecleziastice ce funcționau pe teritoriul județului au fost:

- Episcopia greco-catolică a Maramureșului, înființată în anul 1930, cu reședința la Baia Mare
- Episcopia romano-catolică cu sediul la Satu Mare
- 6 protopopiate greco-catolice la: Baia Mare, Satu Mare, Copalnic-Mănăștur, Negrești, Seini, Șomcuta Mare
- 3 protopopiate romano-catolice la: Satu Mare, Baia Mare, Ardud
- 2 protopopiate ortodoxe la: Satu Mare, Baia Mare
- 1 protopopiat reformat în Satu Mare¹⁵.
- Biserica românească din județul Satu Mare se afla, în 1938, în jurisdicția:
 - Episcopiei greco-catolice a Maramureșului (Mitropolia Alba Iulia-Făgăraș), cu 201 parohii românești
 - Episcopiei greco-catolice a Oradiei
 - Episcopiei ortodoxe a Oradiei (Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului)¹⁶.

Subordonarea parohiilor sătmărene s-a modificat după reorganizarea bisericii greco-catolice din anul 1930, deoarece 31 de parohii din jurisdicția episcopiei de Oradea au fost trecute în cea a Maramureșului¹⁷. Din cadrul episcopiei greco-catolice de Maramureș făceau parte și 38 de parohii rutene, pentru care s-a înființat un vicariat cu sediul la Siret, în 1932¹⁸.

După înfăptuirea Marii Uniri în județul Satu Mare s-a acordat o atenție deosebită procesului de construire a bisericilor românești, încurajându-se dezvoltarea vieții confesionale a românilor din zonă, care „prin biserică și-au păstrat încontra tuturor tendințelor de cotopire, limba, legea și conștiința etnică”¹⁹. Scrierile epocii evidențiază implicarea personală a ministrului Valer Pop ce a contribuit, inclusiv financiar, la ridicarea sau repararea edificiilor ecleziastice, „sprijiniți de concursul material și moral al D-sale s-a putut realiza un șir de înfăptuiri prețioase pe teren bisericesc. Un număr însemnat de biserici s-au clădit, în special în părțile deznaționalizate. Un și mai mare număr de biserici au fost renovate și înfrumusețate. Case parohiale au fost construite, pentru a da un cadru de viațuire cât mai demn preotului român. O mulțime de biserici au primit completări de păduri și alte avantaje, grație cărora s-au putut ridica construcții monumentale...”²⁰.

Cea mai remarcabilă construcție bisericească a fost catedrala greco-catolică din Satu Mare, ridicată în vremea protopopului Aurel Dragoș, și sfințită în toamna anului 1937, în cadrul unei „fastuoase serbări naționale”²¹.

Păstrarea credinței greco-catolice, în ciuda tuturor „atacurilor ce au venit în trecut de la foștii stăpânitori”, demonstrată și prin numărul mare al sătmărenilor care aveau această confesiune, a fost remarcată de „marele și neuitatul Arhieru și Mitropolit al Blajului, Dr. Vasile Suciș”, care în dese cazuri afirma despre sătmăreni: „**Voi sunteți elita Mitropoliei mele**”²² (sublinierea n.).

2. JUDEȚUL SĂLAJ:

- 52,4 % greco-catolici
- 4,4 % ortodocși,
- restul populației aparține altor confesiuni.

¹⁵ *Enciclopedia României, vol. II*, p. 391, 392.

¹⁶ *Ibidem*, p. 383, 384.

¹⁷ A. L. Tăutu, *Biserica Română Unită...* p. 172.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *În serviciul patriei. 1933-1937. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în județul Satu Mare*, Satu Mare, 1938, p.166. Vezi și Ștefan Mărcuș, *Sătmar. Fragmente istorice și culturale. Aspecte sociale. Contribuții la trecutul românesc de la granița de vest*, Oradea, 1938, p. 8-10.

²⁰ *Ibidem*, p. 168-169.

²¹ *Ibidem*, p. 71. Vezi și Parohia Ortodoxă Română Satu Mare II, *Istoricul parohiei*, f. 18.

²² *Ibidem*, p. 170.

Biserici:

- 238 greco-catolice
- 99 reformate
- 32 romano-catolice
- 31 case rugăciuni baptiste
- 31 sinagogi
- 26 ortodoxe
- 2 lutherane
- 2 mănăstiri romano-catolice (una franciscană la Căpleni și una a minorităților la Carei, localități care aparțin în prezent județului Satu Mare).
- 1 adventistă
- 1 evanghelistă.

Instituții bisericești:

- 9 protopopiate greco-catolice: Zalău, Buciumi, Jibou, Șimleu, Carei, Supur, Tășnad, Cehu Silvaniei, Crasna;
- 2 vicariate greco-catolice la: Carei, Șimleu Silvaniei;
- 2 protopopiate reformate la: Carei, Jibou;
- 1 protopopiat ortodox, Zalău.

Județul Sălaj se afla, în anul 1938, sub raport confesional, în :

- Eparhia Episcopiei greco-catolice a Maramureșului (Mitropolia Alba Iulia-Făgăraș), și
- Eparhia Episcopiei ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului (Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului)²³.

3. JUDEȚUL MARAMUREȘ²⁴

- 53,8% greco-catolici
- 5,3% ortodocși
- restul alte confesiuni.

Biserici:

- 54 greco-catolice
- 21 ortodoxe
- 9 greco-catolice rutene
- 7 romano-catolice
- 3 reformate
- 2 mănăstiri greco-catolice în localitățile Giulești și Moisei
- 1 casă de rugăciuni baptistă
- 1 adventiști de ziua a 7-a
- 1 mănăstire ortodoxă, în comuna Dragomirești.

În orașul Sighet: două temple, 10 sinagogi și 13 case de rugăciune izraelite, și câte o sinagogă în comunele cu un număr mare de evrei.²⁵

Instituții bisericești:

- Vicariatul greco-catolic al Maramureșului – cu 3 protopopiate:

²³ *Enciclopedia României, vol. II*, p. 383.

²⁴ *Ibidem*, p. 275.

²⁵ *Ibidem*.

1. Sighet
2. Vișeu de Sus
3. Iza (cu sediul la Dragomirești)

- Protopopiatul ortodox - cu sediul la Sighet.
Până în septembrie 1940 județul Maramureș se afla, ca jurisdicție confesională, în:
- Eparhia greco-catolică a Episcopiei Maramureșului – Baia Mare (Mitropolia Albei Iulii și Făgărașului)
- Eparhia ortodoxă a Vadului, Feleacului și Clujului (Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului)
- în Eparhia ortodoxă a Episcopiei Maramureșului, începând cu anul 1937 (Mitropolia Bucovinei).

Datele comparative privind religia locuitorilor români din județele Satu Mare și Sălaj se prezintă astfel²⁶:

SATU MARE	SĂLAJ
Totalul populației: 294.875	Totalul populației: 343.347
Ortodocși: 12.880	Ortodocși: 15.183
Greco-catolici: 173.910	Greco-catolici: 180.608.

Este evident numărul preponderent mai mare al credincioșilor greco-catolici, comparativ cu cei ortodocși, stare de fapt caracteristică nu numai perioadei premergătoare arbitrajului de la Viena. Remarcăm faptul că încă din anul 1786, în statistica efectuată în ținutul sătmărean de protopopii celor 12 districte protopopești, din numărul total de „148.573 locuitori, 74.102 erau greco-catolici, 20.108 romano-catolici, 54133 calvini, 225 luterani și 5 ortodocși”²⁷.

Această statistică este confirmată și de informațiile primului șematism al parohiilor aparținând episcopiei greco-catolice de Muncaci²⁸, care consemna existența pe teritoriul comitatului Satu Mare a unui număr de „74.308 greco-catolici”²⁹.

Comitatul Satu Mare era în secolul al XVIII-lea „ținutul unde trăiau majoritatea supușilor români ai episcopilor ruteni”³⁰, Mintiul Sătmarului fiind un centru greco-catolic foarte activ încă de la sfârșitul secolului XVII, când a găzduit „sinodul în cadrul căruia Iosif de Camillis, episcopul de Muncaci, a expus principalele puncte ale ambițiosului său program de reformare moral-disciplinară a clerului”³¹.

Sătmarul „a jucat un rol de placă turnantă” în procesul de propagare a ideii unirii religioase dinspre nord spre sud, proces ce viza atragerea la greco-catolicism și a românilor din Principatul Transilvaniei. Această implicare a zonei Sătmarului se explică prin demersurile pe care autoritățile centrale le-au întreprins cu scopul de a transforma comitatul Satu Mare într-un sprijin prin care să fie reimpus controlul Casei de Austria asupra Ungariei Superioare³².

Începutul secolului XX a însemnat pentru preoții greco-catolici sătmăreni, și credincioșii lor, o altă perioadă în care și-au demonstrat perseverența în apărarea credinței și a limbii române, atunci când, în anul 1912, cele 46 de parohii românești greco-catolice din Episcopiiile Oradiei și Gherlei au fost încorporate forțat la episcopia greco-catolică maghiară de Hajdúdorog³³.

²⁶ A.N.R., D.J.S.M., Fond *Prefectura județului Satu Mare*, Dosar nr. 55/1940, f. 30. Vezi și *Anuarul Statistic al României 1939-1940*, p. 43, 72. Vezi și S. Manuilă, *op. cit.*, p. XXXII, XXXIV, LXXXIV. LXXXV.

²⁷ Cf. Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Satu Mare, 2004, p. 18.

²⁸ Documente inedite privind episcopia, din perioada 1456-1730, vezi în Viorel Ciubotă, Bujor Dulgău, Valentina Homin, *Episcopia greco-catolică de Munkacevo. Documente*, Satu Mare, 2007.

²⁹ Bendász István, Koi István, *A Munkácsi görögkatolikus egyházmegye lelkészskégeinek 1792. évi katalógusa*, (*Catalogul credincioșilor episcopiei greco catolice de Munkácsi*), Nyíregyháza, 1994, p. 80-87.

³⁰ Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Cluj-Napoca, 2001, p. 11.

³¹ *Ibidem*, p. 12.

³² *Ibidem*. Vezi și Gheorghe Gorun, *Biserica românească și societatea transilvăneană. Studii de istorie a bisericii greco-catolice românești*, Oradea, 2002, p. 82-84.

³³ Viorel Ciubotă, *Vicariatul Național Român din Carei (1918-1919)*, Satu Mare, p. 6.

Consecvența și hotărârea acțiunilor întreprinse în scopul obținerii „dreptului la autodeterminare, inclusiv pe tărâmul bisericesc”³⁴, coroborate cu climatul favorabil oferit de mișcările naționale ale anului 1918, au avut drept rezultat final înființarea Vicariatului Național Român din Carei, proclamat ca un „vicariat național român independent, subordonat doar Sfântului Scaun apostolic de la Roma”.³⁵

După doar 22 de ani credincioșii și clerul român s-au confruntat cu recrudescența vexațiilor suferite în anii arondării la Episcopia maghiară de Hajdúdorog, arbitrajul de la Viena readucându-i pe români în ingrata postură a suportării măsurilor coercitive îndreptate împotriva propriei identități.

III. Biserica greco - catolică românească din nord - vestul Transilvaniei în anii 1940 - 1944

În perioada imediat următoare pronunțării arbitrajului, autoritățile militare maghiare (începând cu data de 5 septembrie), urmate de cele ale administrației civile instaurate la 8 decembrie 1940³⁶, au pus în mișcare un adevărat angrenaj politic și de stat, susținut de organizații naționaliste și formațiuni paramilitare, menit să consolideze dominația Ungariei în teritoriul Transilvaniei de nord-vest.

Având ca scop esențial modificarea raportului demografic în favoarea populației de origine maghiară, autoritățile ungare au promovat o multitudine de metode segregacioniste, îndreptate împotriva populației românești, majoritare sub raport etnic. Locotenentul Virgil Bichiceanu, delegatul Marelui Stat Major General Român pentru Comisia Mixtă din Cluj, ce își avea sediul la Turda, în „Memoriul asupra situației elementului românesc din Transilvania de Nord”, întocmit pentru a fi trimis Comisiilor mixte ministeriale germano-italiene ce aveau sarcina de a cerceta toate cazurile de abuzuri semnalate de autoritățile românești, arăta: „această teroare a avut mai multe aspecte și a fost executată după un plan sistematic, încadrat în ansamblul intereselor politice generale maghiare din Ardealul de Nord, având drept scop reducerea la maxim a elementului românesc din punct de vedere numeric, intelectual, conducători, dar și economic, pentru ca din grup majoritar în Transilvania de Nord, în cel mai scurt timp să ajungă în inferioritate față de elementul maghiar aflat în minoritate. Pentru atingerea acestui scop s-au executat: expulzări în masă, dezlănțuirea teroarei, un adevărat exod al românilor intimidați de grozăviile văzute, care au fost nevoiți să-și părăsească pământul și toată averea”³⁷.

Întregul arsenal utilizat de forțele maghiare, fie că era vorba de cele ale jandarmeriei, poliției, administrației, instituții de învățământ sau chiar de cele ecleziastice, a fost evidențiat în lucrările editate dedicate anilor 1940-1944³⁸. Corelația informațiilor oferite de sursele editate, cu cele ale documentelor arhivistice, conturează un cadru al politicii promovate de statul maghiar după arbitrajul din august 1940, ce s-a manifestat prin:

- măsuri discriminatorii îndreptate cu precădere împotriva păturilor sociale intelectuale;
- expulzarea populației românești;
- deznaționalizarea și maghiarizarea forțată a românilor;
- lichidarea valorilor identitare: limbă, religie, cultură, învățământ;
- împiedicarea participării la viața politică și de stat;
- pauperizarea economică;
- deposedarea de bunuri, proprietăți;
- internări în lagăre de concentrare, detașamente de muncă forțată;

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 19.

³⁶ “Szamos” nr.281/1940, 8 decembrie, ziarul maghiar sătmărean, arată în articolul “BÚCSU a katonai közigazgatástól” (Rămas bun de la administrația maghiară): “Răsăritul, eliberat de administrația publică militară, în 9 decembrie va dispărea, în locul ei apare administrația publică cetățenească. La acest adio trebuie să mulțumim strânsii colaborării a militarilor cu lucrătorii administrației publice. În situații grele au lucrat cu rezultate bune”.

³⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond *Delegatul Marelui Stat Major pe lângă Comisia Germană de ofițeri 1941-1944*, dosar nr. 75/1943-1944, f. 1.

³⁸ Voicu Constantin, *Biserica românească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală și națională a poporului român*, Sibiu, 1988; Nicolae Corneanu, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, Timișoara, 1986; Mihai Fătu, *Biserica românească din nord-vestul țării sub ocupația horthystă 1940-1944*, Timișoara, 1985; Ilie Gherheș, *Maramureșul între Dictatul de la Viena și Conferința de pace de la Paris (30 august 1940-10 februarie 1947)*, Baia Mare, 2002.

- exterminarea fizică.³⁹

Desigur, aceste măsuri nu au fost aplicate asupra întregii populații românești, ele diferind ca intensitate, modalități sau perioade de aplicare, anii stăpânirii maghiare putând fi periodizați în 4 etape⁴⁰:

1. Prima etapă, 1 septembrie 1940 - 9 decembrie 1940, a fost perioada în care pe teritoriul românesc s-a instalat administrația militară maghiară⁴¹, în Ardealul de Nord intrând 300.000 de soldați, în general elemente violente și declasate, care au instaurat un regim de teroare și asasinat față de populația românească⁴². A fost perioada măsurilor represive luate împotriva conducătorilor români, a expulzărilor și refugierilor impuse (89.000 de români refugiați)⁴³, toate având scopul scăderii populației românești, pregătind astfel „terenul” demografic pentru recensământul din anul 1941.

2. Etapa a doua, 9 decembrie 1940 - martie 1944, perioada de după instaurarea administrației civile, când abuzurile fizice și metodele radicale au fost înlocuite cu măsuri politico-administrative și economice, îndreptate cu precădere împotriva populației românești. Această perioadă nu a însemnat încetarea persecuțiilor împotriva românilor, dar ele primesc acum un aspect oarecum „legal”, deoarece etapa se caracterizează prin adoptarea unui șir lung de ordine și ordonanțe, toate având drept scop slăbirea și diminuarea elementului românesc din zona ocupată.

Aparenta „îmblânzire” a regimului represiv horthyst se produce atât din motive ce țineau de imaginea externă a Ungariei, dar mai ales de atitudinea guvernului român care, odată cu venirea generalului Antonescu la putere, ia măsuri atât interne cât și externe pentru „ajutarea nenorociților de români rămași sub ocupație străină”⁴⁴.

3. Etapa a treia, martie 1944 – 23 august 1944, când, în timpul guvernării Döme Szótjai s-au înăspriț măsurile antiromânești, „sub oblăduirea germanilor”, circa 25.000 de bărbați și 3.000 de fete fiind deportați la muncă forțată în Germania, încă un prilej de reducere forțată a numărului populației românești⁴⁵.

4. Etapa a patra, cea a retragerii armatei și autorităților maghiare, o nouă perioadă de violențe fizice, maltratări, a fost atât de asemănătoare cu prima etapă încât caracterizarea ei se poate reduce la sintagma „cum au venit, așa au și plecat”⁴⁶. Inclusiv capii bisericii au fost arestați: episcopul Suciul al Oradiei, arhimandritul Dinu, protopopii Ion Evuțeanu și Vasile Popovici, preotul Lupșa, canonicii Augustin Maghiaru și Barbu.

Cu certitudine caracteristicile celor patru etape ale politicii guvernului maghiar s-au reflectat și în viața confesională românească, biserica, vitală în menținerea spiritualității și valorilor identitare, fiind supusă unui proces menit să destructureze caracteristici etnice și să provoace scindări nu numai în unitatea teritorială a românilor dar și în cea națională⁴⁷.

Conștientizând rolul deosebit de important pe care biserica îl deținea în cadrul comunităților, ca o forță ce se exercita prin menținerea unității spiritual - identitare a românilor ardeleni, noua stăpânire maghiară a demarat o adevărată campanie opresivă îndreptată împotriva reprezentanților bisericii, precum și un plan de maghiarizare forțată a populației românești, ce includea impunerea renunțării la propria confesiune și convertirea forțată. Deseori, „autoritățile maghiare au încercat să obțină deznaționalizarea românilor rămași în Ungaria prin obligarea lor să-și părăsească credința

³⁹ Cf. *23 august 1944. Documente*, vol.II, București, 1984, p. 38. Vezi și Cornel Grad, *Consecințele și învățămintele Dictatului de la Viena în lumina unor documente inedite-Reclamațiile românești adresate Comisiei de Ofițeri din Cluj*, în „Acta Musei Porolissensis”, IX, Zalău, 1985, p. 533-539; Idem, *Al doilea arbitraj de la Viena*, p. 154-156. Vezi și C. Voicu, *op. cit.*, p. 224-251.

⁴⁰ Cf. C. Grad, *Al doilea arbitraj...*, p. 533-535.

⁴¹ *Ibidem*, p. 533.

⁴² Cf. *23 august 1944. Documente*, p. 38.

⁴³ C. Grad, *op. cit.*, p. 533.

⁴⁴ ANIC, Fond *Președinția Consiliului de Miniștri(PCM)*, dosar 139/1942 f. 106.

⁴⁵ C. Grad, *op. cit.*, p. 534.

⁴⁶ Cf. C. Grad, *op. cit.*, p. 534.

⁴⁷ „Universul”, Nr. 281, 13 Octombrie 1944, arăta: “Biserica din Ardealul ocupat a avut și ea partea ei largă de suferință, în acțiunea metodică de prigoană și exterminare îndreptată împotriva poporului român”.

strămoșească, trecând la una din religiunile ungurești. Pentru a ajunge la acest scop nu s-a omis nici un mijloc⁴⁸.

Prin ordine confidentiale autorităților locale maghiare li se pune în vedere să “ceară tuturor românilor din Transilvania de Nord trecerea la Biserica Catolică sau Reformată, iar în caz de nesupunere să-i concedieze din serviciu, să retragă brevetele pentru tutun sau alcool, cei ce vor face cereri de convertire să fie scutiți de muncă obligatorie, iar cei recalcitranți să fie reținuți în taberele de muncă⁴⁹”.

Modificarea registrelor de stare civilă, împiedicarea apariției publicațiilor religioase românești, a învățământului în limba română, maghiarizarea antropomimelor au completat acțiunile menite să contribuie la deconstrucția valorilor identitare, culminând cu distrugerea, devastarea, profanarea bisericilor, expulzarea sau uciderea preoților⁵⁰.

Notele diplomatice trimise de guvernul României către Germania și Italia⁵¹, subliniau „suferințele tot mai mari ale românilor din Ardealul de Nord”, chiar și după doi ani de la arbitrajul statului maghiar continuând „prigoana sistematică împotriva slujitorilor bisericii românești... Statul maghiar, în loc să fixeze situația care există în Transilvania de Nord, menține o situație neclarificată de provizorat, ... primul obiectiv al pustiirii maghiare după arbitraj a fost Biserica română, slujitorii și credincioșii ei⁵²”.

Situația confesională a românilor, implicit a instituțiilor ecleziastice, se agravase după instaurarea puterii maghiare, care a refuzat să recunoască oficial parohiile românești înființate după anul 1918. Doar episcopia greco-catolică de la Cluj a fost recunoscută în 1943 de către autoritățile de la Budapesta. Această politică a avut consecințe grave și sub aspect economic, deoarece episcopatele nerecunoscute nu primeau subvenții din partea statului maghiar, ele beneficiau doar ocazional de „Gnadenbeweise” („dovezi de milă”), sume de bani ce erau mult sub nivelul subvențiilor acordate bisericilor maghiare și nevoilor proprii ale episcopatelor românești⁵³.

Persecutarea fizică și psihică a preoților, pauperizarea lor economică, dărâmarea sau închiderea bisericilor, desființarea parohiilor, expulzarea și refugiarea clerului, trecerile forțate la alte religii⁵⁴, au generat transformări importante în viața confesională a comunităților românești.

Din totalul de 1660 de parohii existente înainte de august 1940, având 1632 de preoți, după arbitraj au rămas 927 de parohii cu 740 preoți⁵⁵.

Din Episcopia greco-catolică a Maramureșului au fost trecuți „sub presiuni și amenințări la confesiunile romano-catolică și reformată un număr de 3.243 de credincioși⁵⁶, fiind expulzați sau obligați „să se refugieze în România 40 de preoți⁵⁷”.

⁴⁸ ANIC, Fond PCM, dosar 48/1942, f. 383 (Memoriul „Situația Transilvaniei”, trimis Legației Italiei și Germaniei de către Mihai Antonescu).

⁴⁹ C. Voicu, *op. cit.*, p. 249. Vezi și ANIC, Fond PCM, Dosar nr. 458/1940, f. 52, “Memoriul” întocmit în 26 martie 1941 de prof. Avram P. Todor, la cererea generalului Ion Antonescu. Directorul de cabinet A.P. Todor îi aducea la cunoștință situația prezentată de Mitropolitul Bălan, în timpul unei “lungi convorbiri de la Sibiu”, precum și îngrijorarea acestuia față de situația bisericii românești din Ardealul de Nord, unde „statul maghiar favorizează pe față în Maramureș trecerea ortodocșilor la alte confesiuni”.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 227-247. Vezi și C. Grad, *Al doilea arbitraj...*, p. 153-159. Vezi și M.Fătu, *Biserica românească din nord – vestul țării...*, p. 65-70, 82-110.

⁵¹ Cf. V. Pușcaș, *Transilvania și aranjamentele europene(1940-1944)*, Cluj-Napoca, 1995, p. LXII, în scrisoarea trimisă baronului von Killinger, de către Mihai Antonescu, la data de 24 iunie 1942, sunt recapitulate toate „intervențiile făcute de guvernul român la Cancelariile Axei, pentru rezolvarea situației românilor din Transilvania de Nord”.

⁵² ANIC, Fond PCM, dosar 48/1942, p. 329-330 (Memoriul „Situația Transilvaniei” trimis Legației Italiei și Germaniei de către Mihai Antonescu).

⁵³ O. Trașcă, *Relațiile româno-ungare și problema Transilvaniei, 1940-1944 (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D. Xenopol”, Iași, XLI, 2004, p. 339.

⁵⁴ *Ibidem*, cf. ANIC, Fond PCM-Cabinet militar, dosar nr. 396/1943, f. 202-282 (*Situația românilor din Transilvania de nord. Septembrie 1940-octombrie 1943*).

⁵⁵ ANIC, Fond PCM, dosar 48/1942, p. 333-336, cf. Memoriului adresat Legației Italiei și Germaniei de către Mihai Antonescu, vicepreședintele Consiliului de Miniștri, „spre deosebire de biserica ortodoxă, care a lăsat în teritoriul cedat numai 339.448 credincioși, biserica unită este legată aproape în întregime de Transilvania de Nord, unde au rămas sediile Episcopiiilor de Cluj, Oradea și Baia Mare, cu 1.066.145 credincioși”.

⁵⁶ ANIC, Fond PCM-cabinet militar, dosar nr. 396/1943, f.252-254. Vezi și O. Trașcă, *op. cit.*, p. 340.

Numărul preoților arestați a fost de 16 în eparhia greco-catolică Baia Mare și 15 în eparhia Oradiei⁵⁸. Au fost maltratați și insultați 29 de preoți din eparhia Cluj, 20 din Oradea, fiind puși sub control polițienesc 13 preoți din eparhia Oradiei și 2 din Maramureș.

În primele luni după instalarea administrației militare horthyste au fost expulzați 7 preoți din eparhia greco-catolică Cluj, 10 preoți din eparhia greco-catolică Oradea și 20 preoți din eparhia Baia Mare, refugiindu-se în România 29 preoți din eparhia Cluj, 33 din Oradea și 30 din Baia Mare.⁵⁹

Din Episcopia Oradiei au fost expulzați dr. Coriolan Tămâian, rectorul Academiei de teologie și directorul ziarului „Vestitorul”, Ioan Trufașu, preot la Acâș, Alexandru Cădariu, preot în Crasna, Mihai Boca (documentul nu precizează care era parohia sa), Valentin Sima, paroh în Vârșolț, Demetriu Halmăjan din Ciutelec, Victor Achim din Recea, Gavril Pop din Cățăluș, Pavel Pordea din Iaz, Nicolae Criste din Sărsig⁶⁰.

Patru profesori de la Academia teologică greco-catolică din Oradea și doi de la cea din Cluj, „au fost nevoiți să părăsească teritoriul cedat Ungariei”⁶¹.

În ziua de 3 martie 1944 Academia Teologică Română-Unită de la Cluj a fost atacată de către studenții unguri, în numele „culturii milenare”, al „credinței romanice” și al „tradițiilor Coroanei Sf. Ștefan”⁶². Profesorii și studenții români au fost bătuți și răniți, iar întreg seminarul a fost devastat.

Episcopul Iuliu Hossu a fost scuipat în față de către un student, în numele aceluiași „respect al bisericii și al credinței creștine, de care propaganda ungară vorbește de la Sf. Ștefan și până azi”⁶³.

Episcopului greco-catolic al Oradiei, dr. Valeriu Traian Ferentiu, i-a fost interzisă întoarcerea la reședință, aflându-se la Beiuș în momentul intrării trupelor ungare în Ardeal, refuzându-i-se astfel „cetățenia maghiară”⁶⁴, deoarece, Beiușul fiind teritoriu românesc, puterea maghiară a considerat că episcopul Ferentiu a optat pentru cetățenia română. Vicarul său general, episcopul auxiliar dr. Ioan Suci, consacrat la 22 iulie 1940, nu a fost recunoscut de oficialitatea maghiară. Episcopul Maramureșului, dr. Alexandru Rusu, fiind numit în anul 1930 la o eparhie nou înființată și confirmată de guvernul român, a fost doar „tolerat”, nefiind acceptat ca episcop, deoarece autoritățile maghiare recunoșteau doar organizarea ecleziastică existentă până la Marea Unire din 1918⁶⁵. În noile condiții Sfântul Scaun l-a numit pe episcopul Iuliu Hossu și Administrator Apostolic al Eparhiei de Oradea⁶⁶, singurul episcop recunoscut de noua putere, datorită faptului că a fost numit în scaunul Episcopiei de Gherla în anul 1917.

Din cele trei episcopii existente înaintea arbitrajului doar Episcopia Clujului a fost recunoscută, însă numai formal⁶⁷, celelalte fiind menținute într-o situație neclară sub raport juridic⁶⁸.

Episcopul Iuliu Hossu devenise unicul reprezentant oficial al comunității bisericești în fața autorităților de stat ungare. Impresionat și puternic afectat de crimele săvârșite de horthyști în toamna

⁵⁷ O. Trașcă, *op. cit.*, p. 340.

⁵⁸ ANR, Direcția Județeană Maramureș (DJMM), *loc. cit.*, f. 80, „Sacerdoti imprigionati: Giovanni Suci, Vescovo ausiliare di Oradea, Gabriele Stan professore all Academia di teologie, Antoniu Băliban pensionario, Gheorghe Erdei, parrocco di Fegernic, Simion Man, parrocco di Bădăcin, Liviu Pop, parrocco di Siciu, Liviu Trufașu parrocco di Zalău II, Virgil Moldovan parrocco Nușfalău”.

⁵⁹ ANR, DJMM, Fond *Episcopia greco-catolică de Maramureș*, Dosar 4/1941-1944, f.30. Vezi și *PCM*, dosar nr.48/1942, f. 333.

⁶⁰ ANR, DJMM, *loc. cit.*, dosar nr.4/1941-1944, f. 79.

⁶¹ O. Trașcă, *op. cit.*, p. 338.

⁶² „Unirea poporului”, Anul XXVI, nr.12/19 martie 1944, Blaj.

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ Aurel Sergiu Marinescu, *Înainte și după Dictatul de la Viena*, București, 2000, p. 154.

⁶⁵ Silvestru Aug. Prunduș, Clemente Plaianu, *Cardinal Iuliu Hossu*, Cluj, 1995, p.116.

⁶⁶ *Ibidem*. Vezi și A. Tăutu. *Biserica Română Unită...* p.209: „Rezistența și viața românească în Transilvania de Nord s-a polarizat atunci îndeosebi în jurul Episcopului unit Iuliu Hossu al Clujului”. Vezi și S.A. Prunduș, *Catolicism și Ortodoxie Românească – scurt istoric al Bisericii Române Unite*, Cluj, 1944. Vezi și www.bru.ro/cluj-gherla, pagina Eparhiei de Cluj-Gherla, *Cei 12 Episcopi martiri*.

⁶⁷ ANR, DJMM, *loc. cit.*, p. 339.

⁶⁸ ANIC, Fond *PCM*, dosar nr. 48/1942, f. 333. Vezi și S.A. Prunduș, *op.cit.*, p. 115, „dintre românii cedați, majoritatea zdrobitoare au fost greco-catolici, peste un milion, grupați în trei episcopii, de Cluj-Gherla, de Oradea și a Maramureșului, și o parte din teritoriul Arhidiecezei cu parohiile situate în bazinul Mureșului de Sus, protopopiatele Teaca și Târgu Mureș, grupate într-un vicariat provizoriu cu sediul la Târgu Mureș, condus de protopopul prof. Iosif Pop”.

anului 1940, a refuzat să mai participe la lucrările Camerei Magnaților de la Budapesta, deși era singurul român membru de drept încă din anul 1917. În toată perioada arbitrajului de la Viena s-a dedicat cu multă dăruire slujirii bisericii românești și a credincioșilor, indiferent cărei eparhii erau aceștia arondați, străbătând neobosit satele, spitalele și lagărele de muncă, pentru a încuraja și a fi alături de toți cei ce aveau nevoie de foarte mult sprijin. Drept urmare a fost numit „episcopul vizitațiilor canonice” (până în anul 1942 efectuase peste 600 de vizitații⁶⁹), dar și „sol al păcii”, deoarece chiar și în unele sate cu locuitori sași sau maghiari era primit „cu fanfare”, iar oamenii îl întâmpinau îmbrăcați „sărbătorește”⁷⁰.

Remarcabile au fost Pastoralele trimise de către episcopul Iuliu Hossu credincioșilor cu prilejul diferitelor sărbători, ce conțineau întotdeauna cuvinte de încurajare, consolare, îndemnuri pentru apropierea de biserică și credință, prin conținutul pastoralilor menținând vie speranța în libertate și în „ziua Învierii”.

Astfel, în Pastorală de Rusalii din 1942, prezentând situația dificilă a acelor ani prin cuvintele „prăbușirea în lumea întreagă este mare foarte...neajunsurile sunt multe și încercările grele”⁷¹, își îmbărbăta credincioșii sfătuindu-i să trăiască o viață creștinească, să fie uniți și să „venim într-ajutor cu tot ceea ce putem...să împărțim tot și puținul ce avem...cât de puțin, cât putem, din tot ce putem. Nu văd altă cale mai potrivită decât aceasta: toate parohiile și filiile, prin frații preoți, curatorate, reuniunile-agru și mariană, să lucreze cu suflet, de la suflet la suflet, să ajute, să mângâie, să îmbărbăteze, să cuprindă cu drag, creștinește, pe cel lipsit”⁷².

Prin Pastorală de „Nașterea Domnului”, dată în decembrie 1942, episcopul Hossu își îndemna credincioșii spre aceeași atitudine de unitate și sprijin: „nu este altă cale de înnoire decât aceasta: a iubirii aproapelui, a fratelui. Ajutați pe cel lipsit, îmbrăcați pe cel gol, hrăniți din ce aveți pe cel flămând, adăpați pe cel însetat, mângâiați, îmbărbătați, ștergeți toată lacrima de la toată fața...Iarnă grea. Împărțiți ce aveți cu fratele lipsit”⁷³.

Începerea postului sărbătorii Adormirii Maicii Domnului, din anul 1943, a fost un alt prilej în care episcopul Iuliu Hossu s-a adresat „Veneratului Cler și Iubitului popor credincios”⁷⁴, cu aceleași îndemnuri spre credință, rugăciune și speranță: „sufletele tuturor credincioșilor, în sfânta sărbătoare sufletească, oriunde s-ar afla, în acel praznic, să se închine Domnului cu acelaș gând sfânt și să se dăruiască Inimii Preasfinte a Maicii Domnului pentru a coborî pacea Domnului pe pământ. Pentru a schimba tristețea mare a războiului înfricoșat, în marea bucurie a păcii sfinte și drepte”⁷⁵.

Încurajatoare erau și cuvintele trimise credincioșilor de către episcopii de Oradea și Maramureș. Valeriu Traian Ferentiu, episcopul Eparhiei Oradea, scria la sfârșitul dramaticului an 1940: „nimănui să nu fim datori cu nimic, doar cu dragoste, pe care nu o dăm niciodată îndeajuns aproapelui...Deci luați seama cum umblați răscumpărând vremea...căci zilele sunt rele. Pentru aceea nu fiți fără de minte, ci înțelegeți care este voia Domnului, căci mânia lui ține o clipă, iar îndurarea lui o viață întreagă (Ps.30,6)”⁷⁶.

Episcopul Alexandru Rusu al Maramureșului, în Pastorală de Paști a anului 1942 își îndemna credincioșii: „să nu ne lăsăm copleșiți de răutatea zilelor prin care trecem...Strâns lipiți de bisericile noastre și de altarele lor - ocrotitoare sigure și îndrumătoare luminoase în vremuri de restrîște - să nu slăbim în legea Domnului și, păzind cu sfințenie poruncile lui, să ajutăm, după puteri, ca mânia Domnului să fie cât mai curând îmblânzită, hărăzindu-ni-se zile mai senine, de pace, într-o lume mai bună”⁷⁷.

⁶⁹ „Săptămâna”, an XV, nr. 473, 22 noiembrie 1942, Beszterce-Bistrița.

⁷⁰ S.A. Prunduș, *op. cit.*, p. 168.

⁷¹ „Curierul Creștin”, an XXIV, nr. 9-10, 1-15 mai 1942, Kolozsvár-Cluj. Vezi și „Tribuna Ardealului”, nr.147/1941, Cluj, Pastorală dată cu ocazia Postului Mare.

⁷² *Ibidem*, p. 64.

⁷³ Muzeul Județean Satu Mare (MJSM), Fond *Protocoale de acte și corespondențe ale parohiilor din județ (1910-1945)*, Pastorală de „Nașterea Domnului” cu nr. 8360-1942, dată la reședința episcopală de către episcopul Iuliu Hossu.

⁷⁴ „Curierul Creștin”, an XXVI, nr. 11-14, 1 august 1943, Kolozsvár-Cluj.

⁷⁵ *Ibidem*

⁷⁶ MJSM, *loc. cit.*, pastorală de Anul Nou, 1941, a episcopului Valeriu Traian Ferentiu, dată în reședința episcopală.

⁷⁷ *Ibidem*, Pastorală de Paști a Episcopului Alexandru, dată din reședința episcopală, cu nr. 2200/1942.

Influența pe care preoții o aveau în cadrul comunităților românești nu era pe placul autorităților maghiare, drept urmare acestea încercau să anihileze puterea pe care o avea clerul, aplicând împotriva preoților diferite metode coercitive, inclusiv de natură financiară.

În intervalul 1 septembrie 1940-1 martie 1941, preoții titulari ai parohiilor românești înființate după 1918, nerecunoscute de statul maghiar, nu au fost salarizați⁷⁸, iar profesorii de la Academiiile greco-catolice din Cluj și Oradea au primit doar 250 pengő, după data de 1 august 1941⁷⁹, o sumă foarte mică ce contrasta chiar cu salariul stabilit de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice ungar, care prin adresa cu nr. 3487/1940, a stabilit ca „salariul minimal al unui preot” să fie de „2176 Pengő la an”, iar al unui capelan de 1400 Pengő⁸⁰.

Tratamentul pe care statul maghiar l-a avut față de preoții greco-catolici români a diferit foarte mult comparativ cu cel manifestat față de clerul și parohiile greco-catolice din Transcarpatia, după ce în martie 1939 un teritoriu de 1241 km² a fost alipit Ungariei⁸¹. Guvernul condus de Teleki Pál a emis legea privitoare la autonomia învățământului și a bisericii din Trascarpata, hotărând să introducă congrua, adică un ajutor de la stat acordat pe lângă venitul încasat de parohie. Anual această sumă a fost de 217 pengő, iar pe lângă aceasta, preoții ale căror cheltuieli depășeau veniturile, au beneficiat de o sumă în plus cuprinsă între 245-857 pengő, iar preoții cu copii au primit și alocație de familie⁸².

În timp ce preoții greco-catolici din Trascarpata erau sprijiniți de către guvernul maghiar, în parohiile românești autoritățile ungare au confiscat averile și sesiile a „86 de parohii din eparhia greco-catolică a Oradiei, în total 3.075 jugăre cadastrale”, precum și „averile a 74 de parohii din eparhia greco-catolică a Maramureșului, în total 1.481 jugăre”⁸³.

Numeroase terenuri pe care era preconizat să se construiască catedrale sau biserici românești au fost confiscate.

Guvernul maghiar, urmărind extinderea jurisdicției sale asupra tuturor parohiilor din Transilvania de nord, a încercat să reînființeze episcopia greco-catolică maghiară de Hajdúdorog⁸⁴, facilitând astfel maghiarizarea comunităților românești chiar prin intermediul bisericii. Această intenție nu s-a materializat, din fericire, datorită opoziției Vaticanului⁸⁵, dar și a numeroaselor plângeri formulate de clerul român. Ca exemplificare vom reda conținutul scrisorii trimise de arhiepiscopul și mitropolitul Alexandru Nicolaescu al Mitropoliei de Blaj, către președintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe al României, la 25 februarie 1941: „trimit cu toată onoarea un teanc de 24 de documente extrem de importante primite de la Episcopia noastră româno unită de la Cluj-Gherla, despre ororile și sălbăticiile persecuțiilor ungurești împotriva Bisericii noastre din teritoriile cedate ale Ardealului de Nord.

Dat fiind importanța documentară și gravitatea excepțională a faptelor, vă rog să binevoiți a le trimite de urgență prin curier diplomatic la Roma, spre a fi înmânate Ministrului nostru Grigorcea (ministru plenipotențiar pe lângă Sfântul Scaun-n.n.) care va ști desigur să utilizeze aceste documente spre folosul Bisericii și neamului. Documentele servă și pentru contracararea efectivă a nefastei dioceze Maghiare de Hajdúdorog”⁸⁶.

Protestele preoților și credincioșilor români au fost cu atât mai firești cu cât realitatea anilor 1912-1918, în care au aparținut episcopiei de Hajdúdorog, era traumatizantă, trăind și atunci „vremuri

⁷⁸ A. S. Marinescu, *op. cit.*, p. 158. Vezi și Nicoale Corneanu, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, Timișoara, 1986, p. 46.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 158.

⁸⁰ MJSM, *loc. cit.*, actul cu nr. 3864/1940 al Diecezei greco-catolice române de Nagyvárad – Oradea, „Conscieri congruale”, 30 noiembrie 1940.

⁸¹ Botlik József, *op. cit.*, p. 256.

⁸² *Ibidem*, p. 264.

⁸³ ANIC, *loc. cit.*, p. 338. Vezi și Ilie Gherheș, *Maramureșul între ciocan și nicovală. De la Dictatul de la Viena la Conferința de Pace de la Paris*, în „Dosarele istoriei”, nr.2(78), București, 2003, p.48

⁸⁴ Voicu Constantin, *Biserica românească din Transilvania în lupta pentru unitate spirituală și națională a poporului român*, Sibiu, 1988, p.236. Vezi și Viorel Ciubotă, *Vicariatul Național Român din Carei, Satu Mare*, 1997, p.6, se referă la cele 46 de parohii românești care în anul 1912 au fost arondate episcopiei maghiare de Hajdúdorog.

⁸⁵ ANIC, *loc. cit.*, p. 340.

⁸⁶ ANIC, Fond PCM, dosar 458/1941, p. 36.

grele”⁸⁷. Toată administrația bisericească s-a schimbat, „destituindu-se protopopii români și numindu-se alții maghiari”⁸⁸. Încă din primele săptămâni „limba românească s-a scos de totului din administrația bisericească”, toate matricolele și protocoalele trebuiau conduse în limba maghiară, iar prin ordinul nr. 126.127 din 18 ianuarie 1913, a administratorului apostolic al Hajdúdorogului, se impunea limba maghiară în toate actele oficiale deoarece este „limba oficioasă a diecezei de Hajdúdorog”⁸⁹.

Aceleași metode și constrângeri le regăsim și în anul 1940, demonstrând continuitatea politicii de maghiarizare promovată de statul ungar⁹⁰.

De evoluția problemei Hajdúdorogului se interesa și prefectul județului Satu Mare, care primea la 1 octombrie 1941, din parte Episcopiei romano-catolice Satu Mare, lista parohiilor greco-catolice aparținătoare diecezei Hajdúdorog și județului politic Satu Mare, dinainte de perioada românească⁹¹. Scrisoarea era semnată de Pakocs Károly, guvernator apostolic.

Românii refugiați redau și ei „pericolul Hajdúdorogului”. Orban Mihai din Botiz, în declarația dată delagatului Marelui Stat Major arată că s-a refugiat pentru că „la facerea recensământului din 1941 a pretins ca românii să nu fie trecuți de naționalitate maghiară, apoi a fost concediat”⁹². Își continuă declarația afirmând că ungurii „au încercat să treacă pe români la Episcopia Hajdúdorog”⁹³.

Codrean Nicolaie, din Medieș, spune și el că „românii sunt siliți să se încorporeze la Episcopia Hajdúdorog”⁹⁴.

Protopopul de Satu Mare, dr. Ioan Dragomir, a făcut parte din clerul care a militat activ împotriva reînființării Hajdúdorogului, în ședințele cu preoții greco-catolici amintindu-le mereu „să nu se uite de sentimentele naționale”⁹⁵.

Protopopul era recunoscut de autoritățile maghiare locale ca fiind „conducătorul românilor, nu numai pe plan spiritual, ci pe toate planurile vieții”⁹⁶. Ministrul de externe ungar era informat de către Comandamentul jandarmeriei orașului Satu Mare, despre discuțiile care le purta protopopul în cadrul ședințelor cu preoții greco-catolici, întruniri la care asista un delegat al jandarmeriei⁹⁷. La fel se întâmpla și în cazul ședințelor asociației Mariane. În data de 8 decembrie 1941 protopopul a cerut avizul jandarmeriei pentru organizarea ședinței femeilor din asociație, iar pentru supravegherea ședinței a fost delegat „detectivul dr. Budaházi Zoltan”⁹⁸. Protopopul Ioan Dragomir, la aflarea deciziei „s-a revoltat, a spus că atunci nu va ține ședința, **spunând că este persecutat și bătut în permanență** (sublinierea–n.) de către poliție”⁹⁹.

Prezența unui trimis al jandarmeriei la ședințele de protopopiat genera desigur o atitudine prudentă din partea preoților români, evitându-se discuțiile care ar fi putut crea situații conflictuale. Dezbaterile purtate în prezența acestui delegat nu puteau fi libere, și, cu certitudine, nu puteau critica politica autorităților maghiare, ceea ce ar fi dus la interzicerea ședințelor preoților greco-catolici sau chiar la arestarea acestora. Așa se explică de ce la întrebările protopopului despre Hajdúdorog, preoții nu-și exprimau fățiș opoziția față de trecerea în subordinea episcopiei.

Ministrului de externe ungar i se trimitea la data de 3 mai 1943 un alt raport despre ședința preoților greco-catolici, întocmit de jandarmeria orașului Satu Mare, în care se scria: „pe data de 15 aprilie s-a ținut la Satu Mare ședința de primăvară a preoților greco-catolici. Cu ocazia ședinței dr.

⁸⁷ V. Ciubotă, *op.cit.*, p. 11.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*.

⁹⁰ Onisifor Ghibu, *Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania*, Cluj, 1940.

⁹¹ ANR, DJSM, Fond *Prefectura județului Satu Mare „C” Acte confidențiale*, dosar nr. /1941, f. 16.

⁹² ANIC, fond *Delegatul Marelui...*, dosar 11/1942, f. 36.

⁹³ *Loc. cit.*

⁹⁴ *Loc. cit.*, f. 42.

⁹⁵ Magyar Országos Levéltár, *Magyar Kiralyi Miniszterelnökség iratok, Kisebsegügy osztály, Görögkatolikus egyház 1940-1943* (Arhivele Naționale Maghiare, Fond *Cabinetul Primului Ministru, Minorități, Biserica greco-catolică 1940-1943*), dosar nr. 22810/1943, f. 748.

⁹⁶ *Loc. cit.*, dosar 15476/1942, f. 486.

⁹⁷ *Loc. cit.*, f. 487.

⁹⁸ *Loc. cit.*

⁹⁹ *Loc. cit.* Vezi și Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, 2002.

Dragomér János, protopop de Satu Mare, a întrebat pe preoții prezenți dacă la parohiile lor se face propagandă de Hajdúdorog. Răspunsul primit a fost nu. După care preoții au întrebat ce știe de acest caz. Protopopul le-a spus că a aflat de întâlnirea celor trei episcopi, respectiv Dudás din Hajdúdorog, Hossu de la Cluj și Russu din Baia Mare, de la Budapesta, dar despre rezultatul discuțiilor nu a flat nimic. Această întâlnire a celor trei, după cum crede Dragomér, a avut loc datorită ordinului Sfântului Scaun¹⁰⁰.

Din conținutul următoarelor relatări ale informării se evidențiază, totuși, preocupările pe care preoții sătmăreni le aveau față de problema Hajdúdorogului. „În cadrul ședinței au căzut de comun acord, că dacă nu vor primi un răspuns satisfăcător, vor înainta un Memorandum Papei, în care vor prezenta situația”¹⁰¹.

Reiese clar că, dacă preoții cereau un răspuns la subiectul Hajdúdorog, ei dezbătuseră anterior această temă într-un alt loc mai puțin supravegheat sau spionat, aducând-o la cunoștința superiorilor bisericii, de la care așteptau o rezolvare pozitivă. Mai mult chiar, ei luaseră o hotărâre drastică, așa cum evidențiază același raport: „dacă nici în acest caz nu se va soluționa problema favorabil (adică după expedierea memorandumului către Papă-n.n.), se vor rupe de biserica catolică și vor trece la ortodoxie”¹⁰².

De altfel, cazul Hajdúdorogului se discutase și în ședința preoților din data de 8 aprilie 1943, așa cum raportează tot Comandamentul central de cercetare din cadrul jandarmeriei ungare regale, adunare în care „protopopul Dragomir János (de data aceasta numele protopopului era scris corect! dar prenumele tot maghiarizat - n.n.) a întrebat preoțimea dacă în parohiile lor se face propagandă de Hajdúdorog? Răspunsul în unanimitate a fost negativ”¹⁰³. Această atitudine de negare era cu siguranță afișată doar în prezența reprezentanților autorităților maghiare, neexprimând realitatea, cazurile numeroase de obligare a credincioșilor să adere la episcopia greco-catolică maghiară fiind aduse direct la cunoștința episcopiiilor românești de Maramureș, Oradea și Cluj. Din raportul întocmit de episcopul auxiliar dr. Ioan Suci din Oradea, înaintat mitropolitului de Blaj, dr. Alexandru Nicolescu, la puțin timp după pronunțarea arbitrajului, aflăm că în localitatea Eriu Sâncrai, județul Satu Mare, după ce a fost expulzat preotul Iosif Clitoc, „familiile fruntașe au fost convocate la casa cantorală, din partea primarului Balassi Ștefan, unde li s-a pus în vedere multe lucruri, între altele expulzarea imediată a douăzeci de familii bogate, dacă nu vor subscrie cererea de a avea preot maghiar, fiind ei înainte de Trianon unguri de la Hajdúdorog. De teamă și groază au scris 70 de familii iar prim-curatorul Gavril Moise a fost silit să plece personal la Nyiregyháza, ca și cum ar fi fost inițiativa lui. Notez că cererea a fost scrisă în alb. Numai în drum spre Nyiregyháza a ajuns să-i cunoască scandalosul și mincinosul cuprins”¹⁰⁴.

Episcopul auxiliar dr. Ioan Suci relatează și despre adunarea de la Carei din data de 10 noiembrie 1940, aprobată de comandamentul militar maghiar, organizată cu scopul de a convinge locuitorii orașului să voteze o moțiune în care să-și exprime „dorința fierbinte de a se atașa Episcopiei de Hajdúdorog”¹⁰⁵.

Deoarece la adunare n-au participat decât 30 de persoane, s-a alcătuit o listă care a circulat din familie în familie, însoțită de „același echipament de amenințări”¹⁰⁶.

Statul maghiar a făcut numeroase presiuni pe lângă Sfântul Scaun pentru extinderea diecezei de Hajdúdorog în Transilvania, la fel ca și în 1912, dar „Sfântul părinte Pius XII n-a cedat. Mai mult, nici scaunele episcopiești latine ale Orăzii și Satu Mare, care formau conform Concordatului cu România o uniune personală, n-au primit episcopi în timpul stăpânirii maghiare”¹⁰⁷.

¹⁰⁰ *Loc. cit.*, f. 748.

¹⁰¹ *Loc. cit.*

¹⁰² *Loc. cit.*

¹⁰³ *Loc. cit.*, dosar 22810/1943, f. 750.

¹⁰⁴ Nicolae Corneanu, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, Timișoara, 1986, p. 124.

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 124.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ A. L. Tăutu, Pamfil Cârnațiu, Octavian Bârlea, *Biserica Română Unită...*, p. 226.

Preoții greco-catolici români au încercat să „nu îngenunchie din nou”, să-și păstreze demnitatea față „de cei ceucid trupul și croiesc pe hartă granițe artificiale, sufletul însă nu-l pot ucide¹⁰⁸”. Biserica a reprezentat, și în anii arbitrajului de la Viena, locul în care românii „și-au vindecat rănilor, alergând la altarele credinței... întru ușurarea sufletului zbuciumat de vâltoarea vieții”¹⁰⁹.

Utilizând cu precădere informațiile oferite de documentele arhivistice ne-am propus în demersul nostru să completăm imaginea unei epoci tumultuoase, dramatice, neinsistând asupra aspectelor de ordin canonic din viața bisericii greco-catolice.

The Greek – Catholic Church. Ecclesiastical organization.

Abstract

The study shows how it was organized Romanian Greek Catholic Church in Transylvania before the arbitration from Vienna (August 30, 1940) and changes of the church during 1940-1944.

Knowing the important role that the church was held in the community as a force that is exercised by maintaining a spiritual and identity unity of Romanians in Transylvania, Hungarian new rule started a real oppressive campaign against the representatives of the church and started too a plan of forced Magyarization of the the Romanian population, which included the imposition of abandoning the own's confession and forced conversion. Romanian priests were persecuted, insulted, expelled or forced to flee, those who remained in their parishes have been deprived of wealth, churches were desecrated and closed, seminaries and theology faculties have been removed, the Romanian bishops were not recognized by the Hungarian authorities.

¹⁰⁸ Augustin Popa, *Momentul Școlii Ardelene*, în „Cultura creștină”, Anul XXIV, nr. 5-6, mai-iunie, Blaj, 1944, p. 240.

¹⁰⁹ „Săptămâna”, anul XIV, nr.398, 15 iunie 1941, p.8.

1. Contextul politic (1940-1944)

Acțiunile politico-diplomatice, interesele de factură economică și ascensiunea militară a Germaniei hitleriste, aflată în deceniul patru al secolului al XX-lea într-o campanie de hegemonie asupra continentului european, ce părea de nestăvilit, au generat consecințe nefaste pentru România, dezbinată teritorial prin hotărâri arbitrare luate de puterile politice ale epocii.

Arbitrajul de la Viena, numit „dictatul axei” inclusiv de către ambasadorul SUA la București, în scrisoarea adresată Departamentului de Stat în 6 septembrie 1940¹, era soluția impusă României la 30 august 1940, prin intermediul ministrului de externe al Reich-ului, von Ribbentrop, și omologul său italian, contele Ciano, ca rezolvare a „diferendului” teritorial româno-maghiar, prin care cele două state își disputau apartenența și autoritatea asupra Transilvaniei.

Aranjamentele politice dictate de Hitler, Mussolini și Stalin, menite să stabilească „o nouă ordine europeană”, au afectat profund România, aflată în sfera de interese economice, militare și geopolitice ale Germaniei naziste, ce urmărea obținerea „controlului asupra obiectivului strategic reprezentat de Carpații Orientali (prin intermediul Ungariei), protejarea regiunii petrolifere de la Ploiești”² și supremația asupra întregii regiuni.

Aceste deziderate ale Führerului erau surprinse de către ministrul nazist al propagandei, Joseph Goebbels, care nota în jurnalul său: „datorită problemei petrolului, el [Hitler-n.n.] vrea liniște în Balcani. De aceea el a făcut presiuni la Viena. Ungaria primește foarte mult și românii acceptă după proteste [arbitrajul- n.n.]. Dar, totuși, ei acceptă în cele din urmă. Pentru aceasta, însă, noi și Italia garantăm frontierele lor. Moscovei îi va dispărea –desigur– în curând apetitul...România și Ungaria sunt nemulțumite cu noi. Dar aceasta este, desigur, soarta arbitrilor. Liniște în Balcani. Și noi obținem petrolul nostru”³.

Arbitrajul nu a adus însă liniștea în Balcani, dimpotrivă, a intensificat animozitățile și raporturile extrem de tensionate dintre România și Ungaria, generând stări conflictuale, exacerbarea violenței, măsuri discriminatorii. Decizia luată la Viena „n-a fost, în realitate, altceva decât o nouă formă a neconsolării, dezordinii, o scamatorie periculoasă al cărui demers nu numai că nu a rezolvat nimic din problemele zonei, ci dimpotrivă a generat conflicte noi”⁴.

Ignorarea realității etnico-demografice existentă în Transilvania a făcut ca o mare parte a populației românești, în urma hotărârii arbitrare de la Viena, să treacă sub autoritatea statului maghiar, stat ce a promovat o politică opresivă și discriminatorie, sub justificarea sarcastică a „reparării parțiale a nedreptăților”⁵ pe care populația maghiară le-a avut de suportat timp de 22 de ani, în timpul stăpânirii românești.

În noile condiții geo-politice populația românească, majoritară numeric, devenea minoritară, România pierzând în total 6.821.000 locuitori (33 %) din populația sa, din care 2.628.238 au fost încorporați de Ungaria. „Din ei 1.321.581 (ceea ce înseamnă 50,39 %) erau români, 976.956 (37,05 %) maghiari și 329.701 (12,56 %) alte naționalități”⁶.

¹ Vasile Pușcaș, *Transilvania și aranjamentele europene (1940-1944)*, Cluj-Napoca, 1995, p. LXXIV.

² Ottmar Trașcă, *Relațiile româno-ungare și problema Transilvaniei, 1940-1944 (I)*, în „Anuarul Institutului de Istorie A.D.Xenopol”, Iași, XLI, 2004, p. 312.

³ *Ibidem*, p. 312.

⁴ Csátári Dániel, *Forgószélben (Magyar-román viszony 1940-1945,) În vârtej (Relația maghiaro-română 1940-1945)*, Budapesta, 1969, p. 29.

⁵ Ottmar Trașcă, *op. cit.*, p. 334.

⁶ Aurelia Știrban, Marcel Știrban, *Din Istoria Bisericii Române Unite de la 1918 la 1941*, Satu Mare, 2005, p.66; Vezi și Vasile T. Ciubăncan, *România 1940. Pierderile economice și de populație*, Cluj-Napoca, 2004; Cf. Csátári D., *op.cit.*, p.31, în teritoriul cedat Ungariei exista o populație de „peste 2.600.000 de locuitori, majoritatea români”.

Desconsiderând structura etnică a populației, realitățile demografice din teritoriul cedat Ungariei, Germania nazistă deschidea calea unor grave și injuste atitudini discriminatorii față de populația românească, contrare chiar prevederilor arbitrajului de la Viena.

Românii din Transilvania s-au confruntat cu o realitate dură, stăpânirea maghiară însemnând nu numai pierderea unui teritoriu vast din Ardeal⁷, ci și suferința destrămării familiilor expulzate sau refugiate, pierderea proprietăților, discriminări politice, economice și sociale, multiple vexațiuni și măsuri coercitive menite să ducă la suprimarea identității și valorilor spirituale românești.

Cât de grave au fost consecințele politicii promovate de statul maghiar și cât de mult au influențat viața cotidiană și viața spirituală a comunităților românești, care a fost atitudinea românilor, dar mai ales a instituțiilor ecleziale aflate în fața pericolului destrămării sau dispariției, ne propunem să analizăm în abordarea noastră, prin intermediul documentelor arhivistice, a surselor istorice edite și a mărturiilor vremii.

2. Legislație și coerciție

Legislația adoptată de guvernul ungar în perioada 1940-1944 a influențat chiar și structura confesională a comunităților românești, prevederile legislative având repercusiuni fie de natură economică, menite să pauperizeze atât instituțiile cât și populația românească din diferite categorii sociale, fie de natură extremistă, cu scopul de naționalizării românilor din teritoriul aflat sub stăpânirea ungară⁸.

Legile au fost completate în toți acești ani prin diverse ordonanțe ministeriale, dispoziții ale autorităților locale, ordine ale jandarmeriei, multe dintre ele confidențiale sau chiar numai verbale, cu un caracter clar discriminator. Ele încălcau inclusiv prevederile arbitrajului de la Viena, care la punctul 3 stipula: „toți supușii români stabiliți în această zi pe teritoriul ce urmează a fi cedat de România dobândesc, fără alte formalități, naționalitatea ungară...”⁹, iar punctul 5 prevedea: „Guvernul ungar se angajează solemn să asimileze în totul cu ceilalți supuși unguri pe persoanele de rasă română, care, pe baza arbitrajului, vor dobândi naționalitatea română...”¹⁰.

Injustiția acestora a fost semnalată chiar și de germani, caracterizându-le drept „samavolnice”, contrazicând angajamentele asumate de guvernul maghiar prin arbitrajul de la Viena, având drept scop anihilarea „posibilităților de supraviețuire a elementului românesc și, implicit, constrângerea acestuia la părăsirea Transilvaniei de nord”¹¹.

În anii 1940-1944 puterea maghiară a introdus justiția excepțională, numărul actelor normative sau a dispozițiilor emise, în primul rând de autoritățile militare, fiind foarte mare. Amintim aici ordinele 625, 766, 1188 ale Comandamentului Superior al Armatei referitoare la funcționarii refugiați și a celor români, completate în 30 septembrie 1940 cu Ordinul Armatei 1 Regală Maghiară, prin care se îndepărtau din funcții toți funcționarii români care „au pricinuit, prin atitudinea lor, fie unor persoane, fie unei colectivități, daune însemnate sau au avut o activitate care a lezat greu sentimentul maghiarimii sau interesele ungurești”¹².

La începutul anului 1941 a fost emis ordinul 70 al Președinției Consiliului de Miniștri maghiar, promulgat în Monitorul Budapestei nr. 4 din 5 ianuarie, care se ocupa de reglementarea îndreptării și modificării numelui de familie și a prenumelui de origine străină introdus în registrele de stat¹³. El este

⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), fond *Președinția Consiliului de Miniștri(PCM)*, dosar 1075/1943, f. 150, Mihai Antonescu scria ministrului Afacerilor Străine von Ribbentrop: „Ardealul nu este pentru noi, Domnule Ministru, un pământ, un teritoriu. Ardealul este unitatea în care am trăit și am suferit două mii de ani. Ardealul nu este un pământ. **Ardealul este sufletul nostru. Nu poate nimeni să ne aibă întregi fără suflet!**” (sublinierea-n.). Vezi și Corneliu Albu, *Împotriva Dictatului de la Viena*, București, f.a.

⁸ Cf. Aurel Sergiu Marinescu, *Înainte și după Dictatul de la Viena*, București, 2000, p. 154,165, 190-208. Vezi și Cornel Grad, *Al doilea Arbitraj de la Viena*, Iași, 1998; C. Grad, *Consecințele și învățămintele Dictatului de la Viena în lumina unor documente inedite*, în „Acta Musei Porolissensis”, IX, Zalău, 1985; Voicu Constantin, *Biserica românească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală și națională a poporului român*, Sibiu, 1988.

⁹ Cf. *23 august 1944 Documente, vol.II*, București, 1984, p.98. Vezi și A.Simion, *Dictatul de la Viena*, p. 200.

¹⁰ *Ibidem*. Vezi și V. Pușcaș, *op. cit.*, p. XV.

¹¹ O. Trașcă, *op. cit.*, p. 334, cf. Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg im Breisgau, RW 50.

¹² Mihai Fătu, *Din istoria Transilvaniei. Documente (1931-1945)*, Timișoara, 1999, p. 58-59.

¹³ Cf. *23 august 1944 Documente, vol.II*, p. 191.

completat în anul 1942 prin Ordinul Ministerului Justiției nr. 6541 din 18 februarie, prin care maghiarizarea numelor este extinsă din rațiuni ce țineau de „apărarea neamului nostru (unguresc-n.n.)”¹⁴.

Aceste două ordine veneau în completarea celui ce data încă din anul 1933 (nr.13234/1933 I.M.E. din 17 octombrie), referitor la popularizarea și realizarea practică a maghiarizării numelor¹⁵.

Consecințe nefaste asupra vieții profesionale și a învățământului românesc a avut și ordonanța Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice nr. 24024/40 V.Km., din 6 noiembrie 1940, potrivit căreia școlile primare de stat din comunele cu populație exclusiv românească, existente pe teritoriul cedat Ungariei în momentul pronunțării arbitrajului de la Viena, trebuiau să fie transformate în școli primare pentru minoritatea română¹⁶.

În realitate acest ordin nu a fost aplicat, fiind înființate doar secții românești, în cadrul școlilor primare maghiare. Limba de predare chiar și la clasele românești era cea maghiară, învățământul fiind asigurat de învățători unguri¹⁷.

Prin aceeași ordonanță părinții aveau dreptul să solicite înființarea secțiilor românești în cadrul școlilor de stat maghiare, sau chiar școli profesionale românești, numai în condițiile în care numărul elevilor era de cel puțin 20¹⁸.

Ordonanța 700/1941 limita prevederile celei cu nr.24024/1940, impunând ca școlile sau secțiile românești să se înființeze numai dacă există „cererea expresă a 20 de părinți români”¹⁹.

Adresa Ministerului de Instrucție Publică din Budapesta, cu nr. 55102/21 mai 1941 comunica, în urma demersurilor făcute de reprezentanții bisericilor românești, condițiile în care s-ar putea înființa școlile profesionale românești, printre care:

- „să se arate în cerere dacă școala profesională dispune de local corespunzător;
- să se arate în prealabil numele învățătorului sau învățătorilor care ar urma să fie angajați;
- cererile să poarte semnăturile tuturor membrilor consiliilor parohiale respective”²⁰.

Pentru a reduce cât mai mult posibilitățile ca parohiile românești să îndeplinească aceste condiții, statul maghiar a luat o serie de măsuri, dintre care amintim:

- prin ordinul nr. 122.588/1941, același Minister al Instrucțiunii, a dispus tuturor revizoratelor școlare din Transilvania de Nord să refuze „primirea cererilor privind denunțarea închirierii către stat a localurilor de școală aparținând bisericilor românești”²¹. Astfel, aceste biserici nu puteau avea sedii pentru școlile lor.
- Statul maghiar nu a înapoiat bisericilor românești clădirile școlilor pe care i le luase după arbitrajul de la Viena, dar, cinic, a pretins bisericilor să dovedească că are în proprietate localuri corespunzătoare pentru școli.
- La sfârșitul anului școlar 1940/1941 Ministerul Instrucțiunii a respins susținerea examenului de diplomă al absolvenților români din școlile normale profesionale de la Oradea și Gherla, urmărind implicit să reducă numărul învățătorilor care ar fi putut preda în școlile românești (număr substanțial redus și ca urmare a expulzării sau refugierii intelectualilor români), iar aceste școli să nu îndeplinească criteriul de a avea învățători calificați .

¹⁴ Mihai Fătu, Mircea Mușat, coord., *Teroarea horthysto-fascistă din nord-vestul României. Septembrie 1940 – octombrie 1944*, București, 1985, p. 209.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ O. Trașcă, *op.cit.*, p. 337.

¹⁷ ANIC, fond PCM, dosar 48/1942, f.342, cf. Memoriului „Situția Transilvaniei”, trimis Legației Italiei și Germaniei de către Mihai Antonescu.

¹⁸ O.Trașcă, *op. cit.*, p. 337. Vezi și Arhivele Naționale ale României (ANR), Direcția Județeană Maramureș (DJMM), Fond *Episcopia greco-catolică de Maramureș*, dosar nr.4/1941-1944, f. 12-13.

¹⁹ ANIC, *loc. cit.*; vezi și ANR, DJMM, *loc. cit.*, *Raportul întocmit de către Episcopia greco-catolică a Maramureșului către Nunțul Apostolic Xavier Ritter*, se arată dispozițiile adresei cu nr.55102, prezentate în limba română.

²⁰ *Loc. cit.*, p. 344, ordinele sunt prezentate în limba română, în cadrul Memoriului „Situția Transilvaniei”, trimis Legației Italiei și Germaniei de către Mihai Antonescu.

²¹ *Loc. cit.*

- „S-a interzis românilor orice întrunire fie chiar și bisericească”, neputându-se îndeplini astfel criteriul de a se prezenta pe cereri semnăturile tuturor membrilor consiliilor parohiale²².

Aceste impuneri aveau menirea de a împiedica eforturile depuse de români pentru înființarea școlilor, demonstrând că legislația maghiară era doar formală, „normele de echitate față de minorități, cu care se mândrea guvernul maghiar fiind doar pe hârtie, iar afirmația guvernului ungar potrivit căreia Transilvania eliberată de sub dominația română este pământul libertății religioase”²³, era doar „fațada utilizată în fața lumii”²⁴.

Realitatea era mult diferită, autoritățile maghiare aprobând înființarea unui număr foarte mic de secții române în cadrul școlilor maghiare de stat, iar cererile pentru deschiderea școlilor confesionale au fost în totalitate respinse²⁵, chiar dacă prin ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice nr.55102/1941 V.ü.o., ministerul ungar „a aderat în principiu la ideea școlilor confesionale și pentru teritoriile reanexate prin verdictul de la Viena, implicit și-a dat deci principial adeziunea de a aproba - în cadrele stabilite pentru alte confesiuni - ajutorul de stat și pentru școlile noastre confesionale”²⁶.

Preoții, considerând că ordonanțele date de guvernul maghiar vor fi aplicate în realitate, chiar și pentru români, au fost cei care au acționat pentru înființarea sau reluarea activității școlilor confesionale, dar atitudinea lor a avut drept consecință imediată demararea măsurilor coercitive luate de autoritățile ungare. Clericii erau acuzați de „agitație contra statului”²⁷, fiind urmăriți, arestați și acuzați că au falsificat semnăturile părinților care cereau înființarea școlilor confesionale românești.

Semnatarii cererilor „au avut de suportat din partea notarilor comunali și a jandarmilor cele mai neașteptate persecuții. Astfel, unii au fost dați afară din posturile modeste pe care le dețineau, alții au fost amenințați cu pierderea pensiilor, iar cei mai mulți au fost insultați și bătuți chiar”²⁸.

În ciuda tuturor persecuțiilor sau intimidărilor, preoții și-au continuat misiunea deosebită a reînființării școlilor confesionale românești, rezolvarea problemei fiind „pusă în mare parte în grija de fiecare zi a preoțimei”²⁹. Comunitățile românești își doreau și ele redeschiderea acestor școli, privite ca singurele instituții în care copiii mai puteau învăța în limba maternă. În adunarea credincioșilor din parohia Potău, județul Satu Mare, desfășurată la data de 12 ianuarie 1941, în prezența parohului Ioan Ilieș, a prim-curatorului Gheorghe Hiripan, „și mulți credincioși”³⁰, s-a discutat dorința „pregătirii terenului pentru redeschiderea școlii confesionale”, prezentându-se solicitarea episcopului de Maramureș de a se întocmi situația „vechilor școli confesionale”. Preotul s-a consultat cu credincioșii, rugându-i „să declare dacă ar dori să aibă iar școală confesională” și dacă ar „contribui la susținerea ei”³¹.

Atitudinea credincioșilor a fost clar în favoarea înființării școlii confesionale, „cu toții cu mare bucurie primesc această veste îmbucurătoare, că iar vor putea să învețe copiii în limba lor și unanim aduc hotărârea că vor face tot posibilul pentru redeschiderea școlii. Vor contribui ca și în trecut cu tot ce va trebui la susținerea ei. Local este asemenea și locuință pentru învățător”³².

Preotul din Potău evidențiază această dorință a credincioșilor din parohia sa, în scrisoarea trimisă oficiului protopopesc Seini, la 20 ianuarie 1941: „în caz că s-ar putea deschide școala confesională

²² *Loc. cit.*, p. 345.

²³ *Loc. cit.*, p. 329.

²⁴ *Loc. cit.*

²⁵ O. Trașcă, *op. cit.*, p.337; Vezi și ANIC *loc. cit.*, f.37, „până la începerea anului școlar 1941/1942 Ministerul de Instrucție Publică n-a satisfăcut nici una [din cereri-n.n.]”.

²⁶ Arhivele Naționale ale României (ANR), Direcția Județeană Satu Mare (DJSJ), Fond *Prefectura județului Satu Mare*, dosar nr. 347/1941, f.4, scrisoarea cu nr. 3000/ 26 iunie 1941, adresată de Episcopul Alexandru Rusu oficiilor protopopești arondate.

²⁷ ANIC, *loc. cit.*, p.329. Vezi și C. Grad, *Aspecte ale ocupației fasciste în Sălaj 1940-1941, în „Acta Musei Porolisensis”*, IV, Zalău, 1980.

²⁸ *Loc. cit.*, p.345, cf. Memoriului „Situația Transilvaniei”.

²⁹ ANR, DJSJ, *loc. cit.*, f. 5, cf. adresei cu nr. 465/1941 a Oficiului protopopesc greco-catolic român Seini.

³⁰ *Loc. cit.* f. 2.

³¹ *Loc. cit.*

³² *Loc. cit.*

credincioșii se angajează la suportarea tuturor cheltuielilor, după posibilitate și împrejurări. Poporul român dorește deschiderea cât de îngrabă a școlilor confesionale³³.

Se impune se remarcăm faptul că autoritățile ungare au mizat pe incapacitatea de susținere financiară a acestor școli de către comunitățile românești, ceea ce implicit ar fi redus semnificativ numărul lor.

Din aceeași scrisoare a preotului Ion Ilieș, datată 20 ianuarie 1941, aflăm că în Potău școala de stat a fost deschisă la 1 noiembrie 1940, dar învățătorul român a stat abia două săptămâni, refugiindu-se apoi în România, pentru că „l-a învinuit cineva că învăța românește, din aceasta a avut apoi neplăceri și a trecut dincolo”³⁴. În ianuarie 1941, data redactării scrisorii, învățători erau „Fischer Maria, Szücs Lajos, Bak Sarolta și Erdei Gabor, director, toți unguri”.

La ședința senatului școlar din Potău, în prezența parohului Ioan Ilieș și a membrilor școlari, s-a hotărât în unanimitate „înființarea școlii confesionale și începerea ei cu anul școlar 1941/1942”³⁵.

Protopopul oficiului protopopesec greco-catolic Seini, Ioan Medan, convoca preoții prin scrisoarea din 16 iunie 1941, exprimându-și chiar din primele rânduri regretul că preoții de peste Someș, constrânși de noul climat politic ce le interzicea adunările, „au fost absenți de la Sinodul de primăvară...din împrejurarea regretabilă-independentă de voința noastră”³⁶. Aduce apoi la cunoștința parohilor că a primit „dispozițiuni importante de la Prea Veneratul Ordinariat, cari privesc interese vitale ale bisericii și mai ales ale învățământului primar de stat și în legătură a celui confesional”³⁷. Drept urmare îi convoacă pe toți la oficiul parohial din Seini, pentru data de 20 iunie, ora 10, fiecare dintre ei având îndatorirea de a prezenta modul în care se implică în problemele comunității pe care o slujesc, și ce atitudine au luat în scopul rezolvării acestora. Totodată preoților li se cerea să prezinte „informații detaliate cu privire la cum și în ce condiții s-a desfășurat recensământul din februarie între credincioșii noștri. Fost-au ori nu abateri de la dispozițiunile legii? S-au întâmplat ori nu abuzuri în careva parohie și ce măsuri de apărare ați luat? Care e situația învățământului primar actual și cum s-a respectat funcționarea școlilor române? Ce măsuri ați luat ca ele să fie înființate, respectiv menținute?”³⁸.

Se remarcă rolul esențial al clerului în cadrul comunităților rurale, dată fiind absența oficialităților administrative românești, situație în care doar preoții reprezentau singura categorie socială ce mai putea încerca să apere drepturile românilor, să militeze pentru ele și să urmărească dacă sunt sau nu încălcate. De atitudine pe care o manifestau putea să depindă viața credincioșilor români, atât cea cotidiană cât și ce spirituală, preoții fiind portavocea sutelor sau miilor de credincioși din parohii, într-un regim politic ostil, în care libertățile individuale era îngrădite iar politica de discriminare urmărea anihilarea valorilor identitare românești.

Episcopul Maramureșului, Alexandru Rusu, prin adresa cu nr.3000/26 iunie 1941, aducea la cunoștința preoților din eparhia sa că Ministerul Maghiar al Cultelor „a indicat, prin ordinul 55102/1941, modul în care să fie completate cererile referitoare la comunitățile bisericesti, care se simt în stare a reînființa școlile bisericesti de înainte de 1918”³⁹.

În vederea deschiderii cât mai rapide a procedurilor oficiale menite să determine obținerea dreptului de funcționare a școlilor confesionale, episcopul Rusu, la 26 iunie 1941, a dispus tuturor parohiilor aflate în jurisdicție să organizeze de urgență ședințe de curatorat „constituit în acest scop în senat școlar”⁴⁰, și să hotărască înființarea școlilor confesionale, odată cu începerea anului școlar 1941-1942.

Fiecare parohie trebuia să întocmească o cerere, după formularul ministerului ungar, urmând ca toate cererile să fie centralizate la Episcopie și trimise „colectiv de aici”⁴¹ către minister.

³³ *Loc. cit.*, dosar nr. 347/1941, f. 1.

³⁴ *Loc. cit.*

³⁵ *Loc. cit.*, f. 6, ședința a avut loc în data de 13 iulie 1941.

³⁶ *Loc. cit.*, p.3.

³⁷ *Loc. cit.*

³⁸ *Loc. cit.*

³⁹ ANR, DJSM, *loc. cit.*, f. 4.

⁴⁰ *Loc. cit.*

⁴¹ *Loc. cit.*

Bugetul solicitat pentru funcționarea fiecărei școli trebuia întocmit în două exemplare, în limba maghiară, și să cuprindă: „cheltuielile împreunate cu susținerea școlii/repararea edificiului, înzestrarea școlii cu mobilier, material didactic, încălzit, iluminat/ și cu îndatoririle cunoscute/cel puțin 10% din salar și cotizația la fondul de pensie”⁴².

Cererile trebuiau să mai conțină informații despre: proprietarul conform cărților funciare, numărul de elevi, numărul sălilor de curs, și, într-o rubrică aparte numită „Kimutatás – Arătare”, să se prezinte actele care dovedesc că învățătorul are „cetățenia ungară și purtare morală dovedită de autoritatea civilă competentă”⁴³. Este lesne de înțeles că această solicitare impusă avea scopul de a-i determina pe învățătorii români rămași în Ardeal, să nu protesteze și să nu aibă atitudini contrare politicii maghiare, o politică care a transformat școala într-unul din cele mai intense mijloace de maghiarizarea a populației românești.

Ca răspuns la inițiativa episcopului Alexandru Rusu, au început să se întrunească curatoratele bisericilor din eparhie pentru a hotărî înființarea școlilor confesionale. Chiar în ziua de 26 iunie 1941 curatoratul bisericii greco-catolice române din Boinești discută problema redeschiderii școlii confesionale, preotul Berinde Vasile cerând „cu insistență ca adunarea să fie conștientă de însemnătatea momentului în care se află, făcându-se vrednici de părinții și strămoșii lor de altă dată și să aducă hotărârea justă în cauză”⁴⁴. Cei prezenți au apreciat „cu toată convingerea necesitatea redeschiderii școlii primare confesionale în parohie”⁴⁵.

Oficiul protopopesc greco-catolic român din Seini transmitea, de asemenea, parohiilor subordonate, adresa cu nr. 465/9 iulie 1941, în care comunica instrucțiuni privind modul de completare a cererilor, recomandând preoților să fie „înzestrați cu actele care pot sluji cauza”, urmând ca toți preoții din protopopiat să se întâlnească în data de 12 iulie, pentru centralizarea actelor”⁴⁶.

Preoții români erau conștienți că cererile pe care le vor depune ministerului ungar, pentru înființarea școlilor de stat cu predare în limba română sau a celor confesionale, se aflau în pericolul de a fi respinse. Drept urmare protopopiatele și episcopia insistau mereu asupra întocmirii corecte a acestor cereri, a prezentării tuturor actelor solicitate de autoritățile maghiare, astfel încât să fie reduse motivele pentru care autoritățile maghiare ar putea respinge solicitările românești. Mai mult chiar, ministerul școlar ungar trebuia să dea un aviz înaintea depunerii cererilor, iar acesta era eliberat intenționat mai târziu, tocmai pentru a se bloca depunerea cererilor în termenul legal, adică 15 august 1941. „Avizul poate fi evident și negativ, sau să parvină la unități prea târziu pentru a se mai putea face, după primirea lui, cererile referitoare la deschiderea școlilor românești de stat”⁴⁷.

Multitudinii opreliștilor și problemelor privitoare la înființarea școlilor confesionale li s-a adăugat și injustețea interzicerii sau distrugerii manualelor de religie în limba română. În comunele unde existau numai învățători unguri, manualele erau confiscate de către aceștia. A fost și cazul comunei Benesat din județul Satu Mare, unde „învățătorii unguri le-au confiscat pe motivul că erau tipărite la Blaj și au invitat preotul român să renunțe a mai preda religia în românește”⁴⁸. Cazuri similare au fost și la Valea lui Mihai sau Cheud, județul Sălaj.

Au existat inclusiv „zone de impenetrație” în care „nu a fost admisă nici o literă românească”⁴⁹. Din aceste zone făceau parte în primul rând orașele și plasele de pe fosta frontieră româno-maghiară. În orașele Satu Mare, Baia Mare, Zalău și Salonta nu a existat nici un învățător român⁵⁰. La Carei, județul Satu Mare, în luna februarie 1943, „din ordinul învățătoarei au fost arse cărțile românești”⁵¹.

⁴² *Loc. cit.*

⁴³ *Ibidem*, p. 5.

⁴⁴ ANR, DJSM, Fond *Acte ecleziale*, dosar 292/1941, f. 67.

⁴⁵ *Loc. cit.*

⁴⁶ *Loc. cit.*

⁴⁷ *Loc. cit.*, p. 7, adresa Oficiului protopopesc greco-catolic român Medieșul Aurit, 10 august 1941.

⁴⁸ ANIC, fond *PCM*, dosar 48/1942, f. 380.

⁴⁹ *Loc. cit.*, p. 348

⁵⁰ *Loc. cit.*

⁵¹ M. Fătu, *Din istoria Transilvaniei. Documente (1931-1945)*, Timișoara, 1999, p. 293, „Consulatul General regal al României din Cluj informează pe delegatul Marelui Stat Major despre arderea cărților românești”.

Elevii care nu cunoșteau limba maghiară fie au renunțat la școală, fie au fost nevoiți să se refugieze. În declarațiile date de aceștia comisiilor pentru ajutorarea refugiaților, constituite la nivelul prefecturilor județelor din regiunea de graniță româno-ungară, se precizează modul în care au fost tratați de autoritățile locale ungare. Tarța Ghe. Aurel din Lipău, județul Satu Mare, declara: „comandantul de la premilitari i-a amenințat pe cei ce nu știu ungurește cu împușcarea”⁵².

Cordoș Ioan din Medieș arăta că „locuitorii care au cerut școală au fost bătuți”⁵³, iar Sucigan Gheorghe din Cehal declara că „neștiind ungurește nu a putut continua studiile”⁵⁴. Silaghi Dumitru din Tătărești precizează că erau „maltratați la premilitărie pentru că au vrut ca în școală să se învețe și românește”⁵⁵. Moraru Alexandru din Moftinu Mic, după trecerea prin punctul de frontieră Ciumeghi, descrie situația din comuna sa, unde „majoritatea o formează românii și totuși școala se predă în limba maghiară, iar dacă copiii nu știu ungurește sunt palmuiți de învățătorii unguri”⁵⁶.

În informările periodice trimise de preoți după eliberare, în anul 1945, se arăta efortul depus de aceștia pentru redeschiderea școlilor românești și reintroducerea învățământului în limba română, „în prezent, fiind în țara noastră românească, copiii ce și-au uitat limba învațată în limba lor maternă, care foștii stăpânitori prin orice mijloace au încercat să o suprimă”⁵⁷.

Preotul de la Chilia, județul Satu Mare, își exprima bucuria eliberării: „cu ajutorul lui Dumnezeu armistițiul român-rus a adus cu sine ca și noi să ne ținem de România, și astfel și școala noastră să fie românească, cum - cu durere - în cei patru ani nu a putut să fie!”⁵⁸.

În parohia Boghiș „elevii școlari sub stăpânirea maghiară au fost tratați foarte rău”⁵⁹, scrie preotul paroh la 12 noiembrie 1945.

În totalitatea sa învățământul în limba română a avut foarte mult de suferit, chiar și în cadrul puținelor secții românești fiind numiți învățători maghiari, iar cei români erau foarte des mutați de la o școală la alta, sau constrânși să se refugieze.

Din totalul celor 4700 de învățători români care profesau în Transilvania până la data arbitrajului, în anul 1942 erau refugiați un număr de 3900⁶⁰.

În județele Satu Mare, Sălaj, Maramureș și Bihor, în anul școlar 1940/1941 au funcționat „251 de școli primare românești”⁶¹, dar în cea mai mare parte cu învățători maghiari.

Învățământul secundar românesc se confrunta cu aceeași situație dificilă, din totalul de 800 de profesori existenți în 1940, după arbitraj au mai rămas doar 160.

Învățământul superior era într-o criză identică, Academia teologică de la Oradea și-a încetat activitatea, iar cea de la Cluj și-a redus-o substanțial ca urmare a refugierii cadrelor didactice.

Foarte mulți elevi și studenți s-au refugiat în România pentru a-și putea continua studiile în limba română. Pentru cei rămași acasă taxele impuse de statul maghiar erau atât de mari încât puțini părinți își permiteau să le plătească.

În perioada 20 septembrie 1940 – 1 decembrie 1943, în fișierul central al Comisariatului al Refugiaților din Transilvania de Nord au fost înregistrați 218.927 refugiați, din care:

- Studenți și elevi: 24.083
- Profesori și învățători: 5.429
- Preoți: 1.254.⁶²

⁵² ANIC, Fond *Delegatul Marelui Stat Major pe lângă Comisia Germană de ofițeri 1941-1944*, dosar 12/1942, f. 43.

⁵³ *Loc. cit.*, f. 42.

⁵⁴ *Loc. cit.*, f. 43.

⁵⁵ *Loc. cit.*, f. 48.

⁵⁶ *Loc. cit.*, dosar 16/1943, vol. II, f. 195.

⁵⁷ Muzeul Județean Satu Mare, (MJSM), Fond *Protocoloale de acte și corespondențe ale parohiilor din județ (1910-1945)*, f.40, scrisoarea preotului din Culciu Mic.

⁵⁸ *Loc. cit.*, f. 54., scrisoare datată 20 aprilie 1945.

⁵⁹ *Loc. cit.*, f. 32.

⁶⁰ ANIC, fond *Ministerul Afacerilor de Interne, Comisariatul General al Refugiaților și Evacuaților din Nordul Transilvaniei*, f. 42.

⁶¹ C. Grad, *Aspecte ale ocupației...*, p. 650.

Școala în limba română, în Ardealul cedat, se transformase într-o „cumplită parodie”⁶³, iar învățământul era unul din cele mai importante mijloace de maghiarizare. Rolul preoților în păstrarea școlii și limbii române devenise covârșitor, tot lor revenindu-le misiunea de a se „îngriji ca părinții să nu întârzie a-și împlini datoria de a cere, în tot locul unde e cazul, învățământ românesc și școală de stat”⁶⁴. Cererile părinților erau impuse prin legislația maghiară, dar, în unele cazuri, autoritățile locale maghiare au considerat că semnăturile părinților au fost falsificate, motivându-se astfel respingerea lor⁶⁵.

În complexitatea sa, învățământul românesc din Transilvania de Nord „a fost lovit de moarte, de noua stăpânire ungurească. Această stăpânire țintește, prin loviturile date școlii, săucidă nu numai prezentul dar și viitorul limbii și culturii române”⁶⁶.

Educația în școlile maghiare avea puternice accente șoviniste, inculcând persuasiv ideea „revizionismului hotarelor”⁶⁷. În cel mai prestigios liceu sătmărean, fostul liceu regal, care începând cu anul 1919 s-a numit Liceul „Mihai Eminescu”, iar din septembrie 1940 „Liceu crăiesc romano-catolic”, s-a introdus o rugăciune - imn care se rostea la începutul și sfârșitul orelor școlare: „Cred într-un Dumnezeu, cred într-o patrie, cred într-o dreptate dumnezeiască, cred în reînvierea Ungariei”⁶⁸. Profesorii români de la acest liceu au fost expulzați de către autoritățile maghiare⁶⁹, din tabelul profesorilor care au funcționat la Liceul „Mihai Eminescu” între anii 1919-1944, reeșind că un singur profesor român exista în liceu, dr. Bălan Gavril, între 1943-1945, care preda religia și limba latină⁷⁰.

Considerăm oportun a preciza că la acest liceu s-a înființat în anul 1859 prima catedră de limba română din județul Satu Mare, după eforturile susținute ale unei personalități de excepție, protopopul greco-catolic de Satu Mare Petru Bran (1821-1877), care a reușit ca, începând cu anul 1862, să transforme liceul într-unul mixt, adică cu predare în limbile maghiară și română. Tot Petru Bran a fost cel care a tipărit, la Satu Mare, prima carte în limba română: „Mărgăritare sau sentințe poetice, filosofico-morale-estetice”⁷¹.

După moartea lui Petru Bran cel care i-a continuat opera și a militat cu demnitate și perseverență pentru emanciparea națională a românilor a fost o altă impunătoare personalitate a istoriei neamului românesc, preotul greco-catolic dr. Vasile Lucaciu (1852-1922). La data de 31 octombrie 1878 a fost numit profesor de religie și limba română la același liceu, vorbindu-le ore întregi elevilor despre „ideile și transformările sociale din Apus: dreptate, fraternitate și libertate”⁷².

Din nefericire pentru români, aceste drepturi firești le-au fost deseori încălcate, iar în anii 1940-1944 elevii români „erau jigniți și batjocoriți în fel și chip, cuvintele de valah puturos, valah opincar erau adresate zilnic. Mai regretabile erau agresările făcute românilor fără să fie vinovați. Vina o consituia faptul că erau născuți români”⁷³.

Acest tratament discriminator îi îndreptățește pe clericii vremii să considere că „din toate bunurile noastre morale și materiale, poate școala a fost aceea care a suferit și suferă, alături de biserică, mai mult, din partea noilor stăpâni”⁷⁴.

Misiunea preoților și atitudinea manifestată în perioada arbitrajului de la Viena era evidențiată și în scrisoarea trimisă de Inspectoratul Școlar al Județului Bihor în anul 1945, către Episcopia română-unită de Oradea, inspectoratul aducând „calde mulțumiri preoților greco-catolici români din Eparhia

⁶² ANIC, fond *Ministerul Afacerilor de Interne, Comisariatul General al Refugiaților și Evacuațiilor din Nordul Transilvaniei*, dosar nr. 5/1942-1943, f. 42. Vezi și Vasile Ciubăncan, *Populația județului Sălaj.1940-1944*, în „AMP”, XVII, 1993, Zalău.

⁶³ ANIC, fond *PCM*, dosar 48/1942, f. 355.

⁶⁴ ANR, *DJSM, loc. cit.*, p. 7.

⁶⁵ O. Trașcă, *op. cit.*, p. 337.

⁶⁶ ANIC, fond *PCM*, dosar 48/1942, f. 355.

⁶⁷ Aurel Socolan, Lucia Munteanu, *Liceul „Mihai Eminescu” Satu Mare. Monografie 1634-1994*, Satu Mare, 1994, p. 59.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 48.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 112.

⁷¹ Claudiu Porumbăceanu, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmăre*, Satu Mare, 2000, p. 43-44.

⁷² A. Socolan, L. Munteanu, *op. cit.*, p. 30.

⁷³ *Ibidem*, p. 48.

⁷⁴ ANR, *DJSM, loc. cit.*, p. 8.

Orășii, care în decursul celor 4 ani de grea robie ungurească au rămas singurele izvoare de cultură românească...Mulți au suferit prigoane amare dar au luptat ca niște adevărați apostoli și eroi ai crezului nostru național, ducând steagul năzuințelor de mai bine, la bun sfârșit”⁷⁵.

Analiza sutelor de documente istorice consultate, din numeroase fonduri arhivistice, ne îndreptățește a constata că politica școlară a anilor 1940-1944 s-a înscris în ansamblul măsurilor discriminatorii promovate de guvernul maghiar, învățământul în limba română fiind supus unor constrângeri și îngrădiri abuzive și permanente. Autoritățile maghiare au manifestat o reticență atât de mare față de cererile românilor de a înființa școli confesionale încât toate au fost respinse⁷⁶, ba chiar mai mult, semnatarii lor au avut de suportat consecințe nefaste, „unii au fost dați afară din posturile pe care le dețineau, alții au fost amenințați cu pierderea pensiilor, iar cei mai mulți au fost insultați și bătuți”⁷⁷.

În școli a fost interzisă predarea religiei în limba română, iar în întreg teritoriul Transilvaniei de Nord exista un singur liceu unde se preda în limba română, la Năsăud, liceu care printr-un ordin al Ministerului de Instrucție maghiar a primit denumirea ungurească de „Magyar Kiralyi allami roman tanitasi neylvü Fögimnazium”⁷⁸, (Gimnaziul Regal Maghiar de stat cu învățământ românesc), chiar dacă în anul școlar 1940-1941 au fost doar 8 elevi maghiari. Liceul din Năsăud era considerat în acei ani drept „un adevărat templu”⁷⁹ în care trebuiau respectate toate tradițiile românești, „continuitatea noastră pe aceste pământuri, cu tot ce avem mai scump – limbă, lege și obiceiuri”⁸⁰.

Prin intermediul învățământului a fost aplicată una din metodele cele mai asidue de maghiarizare, nu numai prin faptul că în școli se învăța în limba maghiară, dar și prin faptul că elevii români, în unele cazuri, erau înmatriculați ca și unguri. De exemplu elevii de la școala din Andrid, județul Satu Mare, „au fost trecuți în scriptele școlare ca fiind de origine etnică maghiară”⁸¹. Nu puține au fost situațiile în care, la înscrierea copiilor la școală, acestora li se trecea în registrul de evidență o altă religie decât cea reală, fie romano-catolică, fie reformată. Numele copiilor români erau maghiarizate, li se interzicea dreptul de a vorbi în limba maternă, cărțile românești au fost distruse, chiar și în puținele clase românești învățătorii erau maghiari⁸².

Acest tablou susținut de informațiile documentare redă impedimentele cu care s-a confruntat școala românească în anii arbitrajului de la Viena, alături de imixtiunile autorităților maghiare în viața confesională a comunităților românești, menite să ducă la schimbarea atitudinii identitare, cu scopul declarat al modificării raportului etnic în favoarea celui maghiar. Psihologia socială susține conceptul modificării atitudinilor prin „educație și persuasiune”⁸³, cu atât mai mult cu cât aceste atitudini se manifestă într-un context social, cultural și istoric integrator⁸⁴. Regimul politic maghiar al anilor 1940-1944 a promovat persuasiunea extremistă cu rol de asimilare etnică și anihilare a atitudinilor identitare românești, afectând negativ alteritatea specifică conviețuirii într-un teritoriu pluriethnic.

Dramele trecutului pot constitui învățămintele istoriei, tocmai pentru a fi împiedicată recrudescența deznaționalizării, prin generozitatea acceptării și (re)cunoașterii pluralității și varietății culturilor⁸⁵, prin prevenirea transformării procesului de aculturație într-unul de asimilare.

⁷⁵ ANR, DJBH, fond *Episcopia greco-catolică de Oradea*, dosar 272/1944-1948, f. 75.

⁷⁶ O. Trașcă, *op.cit.*, p. 337.

⁷⁷ ANIC, Fond *PCM*, dosar 48/1942, p. 345.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 353.

⁷⁹ „Săptămâna”, an XIV, nr. 400, 29 iunie 1941.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ ANIC, *loc. cit.*, p. 380.

⁸² *Loc.cit.*

⁸³ Petru Iluț, *Valori, atitudini și comportamente sociale. Teme actuale de psihosociologie*, Iași, 2004, p.61.

⁸⁴ Alin Gavreliuc, *De la relații interpersonale la comunicarea socială. Psihologia socială și stadiile progresive ale articulării sinelui*, Iași, 2006, p.75.

⁸⁵ Daniela Bălu, *Multiculturalitate și identitate etnică*, Satu Mare, 2008, p.23.

School and religion. Legislative coercion

Abstract

The political – diplomatic actions, the economic interests and the military rising of Hitler's Germany, located in fourth decade of the XXth century in a campaign of hegemony on the European continent, which seemed to uncurbed, had adverse consequences for Romania, territorially divided by arbitrary decisions taken by the political powers of the age.

After the arbitration from Vienna, in 30 August 1940, the Romanians in Transylvania were confronted with a dramatic reality, under the new Hungarian dominance losing an extensive territory of Transylvania, the years 1940 - 1944 meaning suffering of dissipation Romanian families, refugees or expelled, the properties loss, political, economic and social discrimination, many coercive measures aimed to suppressing the Romanian identity and spiritual values.

Analysis of hundreds of historical documents found in numerous funds archive, justify our observation that the school policy of the years 1940 - 1944 was registered in all discriminatory measures promoted by the Hungarian government, education in Romanian language being exposed to permanent and abusive constraints and restrictions. Through education was applied one of the hardest method of Hungarization, not just the fact that schools are teaching in Hungarian, but also by the fact that Romanian pupils, in some cases, were registered as Hungarians. Names of Romanians children were assimilated in Hungarian names, they forbade the right to speak in their mother tongue, Romanian books was destroyed, even in the few Romanians classes, teachers were Hungarians. At the registration children in school, they are passed in the register of records another religion than the real, or Roman – Catholic, or Reformed.

The priests of the Romanian communities have made numerous efforts to establish religious schools, but, although the Hungarian law was apparently agree with their foundation, in reality all the applications were rejected by the Hungarian authorities.

Alegerile papale reflectate în presa italiană a „anilor de plumb” (1970 – 1979)

Alina Marchiș

Italia anilor '70 se confruntă cu o perioadă dificilă sub toate aspectele. Anii '70 în Italia sunt ani de criză, ani marcați de agresivitatea partidelor, organizațiilor, formațiunilor și grupărilor ce se folosesc în general de mijloace violente: greve, terorism și asasinate, motiv pentru care au și fost numiți „ani de plumb”.

Se poate vorbi despre un sistem intrat în criză încă din primăvara anului 1968 când, în mediile universitare, izbucnește contestarea sistemului democrat-creștin. Această mișcare este rapid înlocuită în 1969 de ample greve.

Inerția și corupția lumii politice provoacă și ea un fenomen de respingere, care generează creșterea fenomenelor extremiste.

La nivelul jurnalismului italian, anii '70 reprezintă o perioadă efervescentă și contradictorie, caracterizată de mutații profunde în lumea informației, evidențiată de declinul unor publicații tradiționale, precum *Paese Sera*¹, și de lansarea unor noi ziare, cel mai relevant fiind, fără îndoială, *La Repubblica*².

Raporturile între redacții și proprietate traversează momente foarte critice, în special în ceea ce privește înlocuirea grupurilor întreprinzătoare și al schimbului de directori.

Televiziunea a permis difuzarea informațiilor, în scurt timp, în localități îndepărtate pe întreg teritoriul Italiei. Astfel s-au introdus suplimentele în cadrul publicațiilor, pentru a cuceri noi cititori, dar mai ales pentru a stăvili concurența informației televizate.

Numărul grupărilor de jurnaliști și publiciști a crescut în ritmuri frenetice, în special între anii 1971 și 1974, când mai mult ca niciodată se intuia setea de știri despre o lume aflată într-o schimbare rapidă³.

În perioada „anilor de plumb” și-au adâncit rădăcinile numeroase procese care au caracterizat schimbările importante petrecute la nivelul societății italiene. Dintre aceste schimbări, care au avut loc în deceniul chinuitor al anilor '70, o mare relevanță o are orientarea spre stânga a țării când, la alegerile din 1976 și 1979, comuniștii câștigă peste 30% din voturi.

La alegerile administrative și politice, distanța între comuniști și democrat – creștini se reduce, de la 10 la 2 procente⁴, o influență asupra acestui rezultat având-o și scandalurile politico – financiare în care au fost implicați oameni politici importanți din sânul democrat – creștinilor, scandaluri care au avut ca efect pierderea încrederii electoratului în PDC. Aceste scandaluri au afectat și instituția prezidențială când, în vara anului 1978, a fost nevoie să se organizeze alegeri anticipate, ca urmare a demisionării lui Giovanni Leone din funcția de președinte al Italiei, de asemenea implicat în aceste scandaluri.

În afară de acest caz, unic în istoria Italiei, alegerile prezidențiale nu au atras atenția ziarelor într-o măsură așa de mare.

Anul 1978 aduce în atenția presei și un alt tip de alegeri, mai neobișnuite și care, se poate spune că au făcut legătura cu prezentul, dacă ne gândim la faptul că atunci a fost ales în funcția de Suveran Pontif, Papa Ioan Paul al II – lea. Impactul *alegerilor pontificale* din 1978, asupra opiniei publice, a fost cu atât mai mare cu cât, de la începutul lunii august și până la jumătatea lunii octombrie a aceluiași an, în funcția pontificală s-au succedat trei papi: Papa Paul al VI – lea (Giovambattista Montini), Papa

¹ *Paese Sera* (*Țara în Amurg*) – ziar apărut la Roma, de orientare comunistă, fondat în 1949. În 1979 intră în criză datorită concurenței noului editorial condus de E. Scalfari *La Repubblica*. Între anii 1967 și 1982 directori au fost: G. Cingoli, A. Passetti, A. Coppola și G. Fiori

² *La Repubblica* (*Republica*) - ziar înființat la Roma în 14.01.1976 de Eugenio Scalfari, tipărit în format tabloid. Inițial proprietatea era subdivizată în mod egal între grupul „*L'Espresso*” și „*Mondadori*”

³ www.italianpressdigest.com

⁴ *Enciclopédie BORDAS: 1970 – 1979*, p. 363

Ioan Paul I (Luciani Albino) și Papa Ioan Paul al II – lea (Karol Wojtyła). Din aceste motive anul 1978 a fost numit și „anul celor trei papi”⁵.

Până în luna august 1978, în funcția de Suveran Pontif al Vaticanului s-a aflat Papa Paul al VI – lea. După 28 de ani de pontificat, la 81 de ani, un atac cardiovascular i-a fost fatal.

În dimineața zilei de 6 august, Papa Paul al VI – lea a anunțat că va da spre publicare discursul pe care îl pregătise, un discurs prin care invita italienii să mediteze la problemele cu care se confrunta societatea: șomaj, creșterea numărului infracțiunilor, care au ajuns să ia proporții înspăimântătoare. Era un nobil mesaj care după moartea sa a căpătat valoarea unui testament moral.

În seara aceleași zile, la ora 17, în timp ce papa participa la slujba religioasă, a survenit criza cardiacă. La ora 21:44 secretarul său personal anunța moartea papei: „Cu profundă întristare și durere, trebuie să vă anunț că Papa Paul al VI – lea s-a stins din viață, în această seară, 6 august 1978”⁶.

În articolul său din *Gazzetta di Mantova*⁷, Gastone Garone îl caracterizează în linii mari pe cel care a fost Papa Paul al VI – lea. Era supranumit și „Papa pelerin” pentru că până la el nici un alt papă nu călătorise atât de mult. A fost primul papă care a pus piciorul în „Locurile Sfinte”, primul care a vizitat Asia, Africa, America Latină, primul care a ajuns la ONU. A știut să-și ascundă bine problemele de sănătate care nu-i dădeau pace. Când acestea l-au împiedicat să plece la Friuli (Italia) după producerea unui dezastruos cutremur, papa s-a gândit să demisioneze. „Nu poți fi papă în aceste condiții” a declarat el. Apoi resemnându-se a continuat să-și îndeplinească funcția pontificală ca pe o cruce pe care trebuia să o ducă până la moarte. Conform lui Gastone Garon, cu doar câteva zile înainte de a muri, Papa Paul al VI – lea ar fi declarat: „Văd apropiindu-se sfârșitul vieții mele”⁸.

La 27 august 1978, ziarele anunță alegerea unui nou papă. Acesta a fost Patriarhul din Veneția, Luciani Albino, în vârstă de 61 de ani. Viața acestui papă începe în sărăcie. De origini umile, este fiul unui muncitor socialist emigrat în Germania iar mai apoi în Argentina. Întors în Italia a ajuns lucrător la fabrica de sticlă din Murano. Despre Luciani Albino se știa că nutrește o veche pasiune pentru jurnalism și manifestă o mare sensibilitate în ceea ce privește problemele sociale.

Noul papă își va lua numele de Papa Ioan Paul I. Era pentru prima dată când un papă își lua două nume. O altă premieră în alegerea noului papă a fost rapiditatea cu care s-a desfășurat conclavul. Au fost necesare aproximativ nouă ore pentru ca Luciani Albino să oțină 75 de voturi din 111. Dacă pentru clerici alegerea părea să fie una normală, oamenii de rând păreau oarecum surprinși în fața acestor două premiere iar ziarele au dedicat pagini întregi acestui subiect (*Corriere della Sera*⁹ a rezervat 5 pagini pentru a trata această temă).

Când a venit din Veneția la Vatican, se știa vag despre Papa Ioan Paul I că avea ceva probleme de sănătate. Încă de tânăr a suferit de tuberculoză. Boala s-a agravat datorită suprasolicității și a crizelor interioare ale lui Luciani care nu se simțea la înălțimea sarcinii pe care o avea. În cele din urmă nu a reușit să facă față și la 28 septembrie a murit de infarct, după doar 33 de zile de pontificat¹⁰.

La câteva ore după ce se anunță decesul, au început să circule zvonuri prin Roma despre „misterele” în care era învăluită moartea lui Albino Luciani. Hotărârea autorităților de la Vatican de a nu permite efectuarea autopsiei nu făcuse altceva decât să alimenteze aceste suspiciuni, dând naștere legendei conform căreia papa ar fi fost otrăvit.

Unul dintre cei care considerau această teorie deosebit de ridicolă era fostul său secretar personal la Veneția timp de șapte ani. Acesta spunea: „S-a dărâmat sub o povară mult prea grea pentru umerii săi fragili și sub greutatea imensei sale singurătăți”¹¹.

Gianni Baget Bozzo scria, în ziarul *Avanti!*¹², că povara misiunii sale l-ar fi consumat pe Luciani Albino într-o lună, cât într-un deceniu. În caracterizarea pe care i-o face ziaristul, Papa Ioan Paul I este

⁵ *Enciclopédie BORDAS: 1970 – 1979*, p. 129

⁶ *Gazzetta di Mantova*, 1978, nr. 216, p. 1

⁷ *Gazzetta di Mantova (Gazeta de Mantova)* – aparține Cooperativei Industriale Editoriale din Mantova. Directori: G. Eramo (11.05.1968 – 18.03.1981)

⁸ *Gazzetta di Mantova*, 1978, nr. 216, p. 1

⁹ *Corriere della Sera*, 1978, nr. 201, p. 1

¹⁰ Bruno Vespa, *Storia d'Italia da Mussolini a Berlusconi*, Ed. Mondadori, Milano, 2004, p. 230

¹¹ Carl Bernstein, Marco Politti, *Sanctitatea Sa Ioan Paul al II – lea și istoria secretă a timpurilor noastre*, Ed. Papyrus, Oradea, 1999, p. 164

prezentat ca un papă pe care poporul îl vedea ca pe un tată care le vorbește copiilor care descopereau, într-o manieră simplistă, mersul lumii. El a cucerit inimile credincioșilor tocmai cu acest limbaj simplu¹³.

La 16 octombrie este ales noul papă în persoana lui Karol Wojtyła, polonez de origine. După 445 de ani, cardinalii de la Vatican au ales un papă care nu este italian. Alegerea sa a întrerupt nu numai o tradiție care din 1523, de la moartea papei olandez, Adriano al VI – lea, a avut o succesiune neîntreruptă de papi italieni, dar este primul Suveran Pontif care vine dintr-o țară est-europeană, care a cunoscut profunde transformări în regimurile sociale și politice sub conducerea partidelor comuniste.

Acesta și-a luat numele de Ioan Paul al II – lea. Decanul Colegiului Sacru l-a numit „Papă catolic pentru Biserica catolică”.

Presa italiană acordă, și de această dată, o mare importanță acestui eveniment, mai ales că o asemenea alegere este considerată o „alegere istorică” dar, în același timp, o „alegere curajoasă”.

*L'Osservatore Romano*¹⁴ vedea în noul Suveran Pontif un „punct de referință pentru toți oamenii care cred în valorile spirituale ale păcii și ale înțelegerii între popoare”¹⁵.

Giovanni Spadolini dedică și el un articol acestui eveniment, în ziarul *La Stampa*. Ținând cont de originea și cultura papei, Spadolini vede în Ioan Paul al II – lea un papă care cunoaște bine realitatea actuală care are o misiune universală. Ziaristul îl caracterizează astfel: „Cardinalul Wojtyła este un Luciani mai cult și mai ales un Luciani polonez”. *La Stampa*¹⁶ redă în paginile sale și primul discurs al noului papă, rostit imediat după alegerea sa. Cuvintele sale întăresc scurta caracterizare făcută de Spadolini „Dragi frați și surori, toți suntem încă îndurerați după moartea iubitului nostru Papă Ioan Paul I. Și iată sfinții lor, cardinalii, au chemat un episcop la Roma, dintr-o țară îndepărtată, însă întotdeauna atât de aproape în comuniunea credinței și a tradiției creștine [...]. M-am temut să primesc această nominalizare dar am făcut-o din supunere față de Tatăl Nostru, și în credința deplină în Sfânta Fecioară Maria”¹⁷.

Evenimentul este dezbătut pe larg și în primele două pagini ale ziarului *L'Unità*¹⁸.

Alegerea Lui Karol Wojtyła în funcția de Papă este considerată o alegere fără precedent. Eugenio Scalfari scria, în articolul *O nouitate istorică și pozitivă*, că odată cu „alegerea lui Karol Wojtyła, Biserica demonstrează că este una dintre cele mai tinere dintre instituțiile existente. Avem de-a face cu un sacerdot care cunoaște dificultățile și virtuțile”¹⁹.

În aceeași publicație, Alceste Santini scrie cuvinte înălțătoare la adresa Sanctității Sale: „Un intelectual, un teolog în care calitățile umane sunt dublate de o spiritualitate profundă și mai ales de echilibru”²⁰.

Papa Ioan Paul al II – lea s-a dovedit a fi mai mult decât demn de cuvintele acestea, un adevărat punct de referință și un echilibru pentru creștinismul universal – un papă fără precedent, politician divin, ambasador al păcii.

¹² *Avanti (Înainte)* – organ al PSI tipărit la Roma de editura omonimă. Directori: G. Arfè (23.01.1969 – 18.07.1976), P. Vitorelli (până în 9.06.1978) și Bettino Craxi (până în 9.09.1981)

¹³ *Avanti*, 1978, nr. 233, p. 1

¹⁴ *L'Osservatore Romano (Observatorul Roman)* – cotidian politico-religios, apărut la Vatican, gestionat de R. Manzini (1.04.1960 – 4.01.1977) și apoi de V. Volpini (până în 1984)

¹⁵ *L'Osservatore Romano*, 1978, p. 1

¹⁶ *La Stampa (Tiparul)* – cotidian apărut la Torino, condus de A. Ronchey (5.12.1968 – 4.05.1973), apoi de A. Levi (până în 6.09.1978) și G. Fattori (până în 10.02. 1986)

¹⁷ *La Stampa*, 1978, nr. 241, p. 1

¹⁸ *L'Unità (Unitatea)* este un ziar al PCI difuzat fie în chioșcurile de ziare, fie prin intermediul rețelei militante (în special în zilele festive). E condus de A. Tortorella (21.10.1970 – 11.04.1975), apoi de L. Pasolini (până în mai 1977) și A. Reichlin (până în 31 decembrie 1981).

¹⁹ *L'Unità*, 1978, nr. 244, p. 2

²⁰ *Idem*, p. 1

Bibliografie:

I. Presă:

1. *Avanti*, 1970, 1978
2. *Avvenire*, 1977 – 1978
3. *Corriere della Sera*, 1978
4. *Gazzetta di Mantova*, 1978
5. *Il Giornale*, 1976, 1978
6. *Il Messaggero*, 1974, 1978
7. *L'Osservatore Romano*, 1978
8. *Paese Sera*, 1976, 1978
9. *La Repubblica*, 1976 - 1978
10. *La Stampa*, 1974, 1978
11. *Umanità*, 1972, 1978
12. *L'Unità*, 1978

II. Lucrări speciale:

1. ***, *Giornali: 1970 – 1979. Gli anni di piombo*, Ed. Contemporanea, 1999
2. ***, *Storia 3*, Ed. Scolastiche Bruno Mondadori, Milano, 1984
3. Berstein Carl, Politti Marco, *Sanctitatea sa Ioan Paul al II – lea și istoria secretă a timpurilor noastre*, Ed. Papyrus, Oradea, 1999

III. Lucrări generale:

1. ***, *Regimurile fasciste și totalitare din Europa*, Ed. Militară, București, 1983
2. Hobsbawn Eric, *Secolul Extremelor*, Ed. Lider, București, 1998
3. Procacci Giuliano, *Istoria italienilor*, Ed. Politică, București, 1975
4. De Rosa Gabrielle, *Storia contemporanea*, Ed. Minerva Italica, 1983
5. Vespa Bruno, *Storia d'Italia da Mussolini a Berlusconi*, Ed. Mondadori, Milano, 2004

IV. Dicționare și enciclopedii:

1. ***, *British Encyclopedia*
2. ***, *Enciclopédie BORDAS: 1970-1979*
3. ***, *Il mio primo dizionario Larus della lingua italiana*, Ed. Larus, Bergamo, 1993
4. ***, *Il mondo contemporaneo. Enciclopedia di storia e scienze sociale*, Ed. Nuova Italia, Firenze, 1981
5. Carol Anne, Garrigues Jean, Ivernel Martin, *Dicționar de istorie al secolului XX*, Ed. All, București, 2000
6. Popa M., Horia M.C., *Mică enciclopedie de istorie universală*, Ed. Iri, București, 1993

V. Pagini web:

1. www.italianpressdigest.com
2. www.ragionpolitica.it
3. www.repubblica.it
4. www.corriere.it
5. www.informagiovani.com

Papal elections as seen in the Italian press of “the lead years” (1970 – 1979)

Abstract

The period of „the lead years” is one of the most painful chapters of the ultracontemporary history of Italy. Although it does not represent pure reality, the Italian press of the `70s offers valuable information of the reality in those times.

In the hereby work I developed the Italian elections as seen in the Italian press of the `70s. The image of the painful decade of „ the lead years” in the Italian press is of an insecure and hectic world. Passing the law of divorce and of abortion in a catholic country is the proof of the fact that, during that period, Italy was undergoing a process of profound transformations which resulted in a democratic gain of some individual liberties. The circumstances of the presidential and pontifical elections, succeeded themselves to shock the public opinion.

În căutarea unor rădăcini inexistente. Arheologia identității în romanul postmodernist englez

Kereskényi Sándor

Anglia între tradiție și modernitate

Oare care au fost motivele care au făcut ca o națiune cândva în avangarda dezvoltării industriale să devină o țară cu o evoluție economică dificilă? Unii dintre antropologi, filozofi, istorici, politologi, sociologi credeau chiar că obsesia economică a pătruns în societatea engleză într-un fel mai puțin profund decât în cea americană, englezii au un ideal mai mare decât câștigul economic. (1) Astfel, încetinirea progresului industrial nu trebuie să reprezinte un factor de neliniște, pentru că favorizează procesul de salvare a sufletului englez, al modului de viață tradițional, de redescoperire a valorilor tipice vieții rurale și chiar a gentlemanului. (2)

Alții, ca neoliberalul Anthony Giddens, au afirmat că „vechea și frumoasa Anglie” s-a destrămat definitiv. Alternativa la dezvoltare nu este o țară cu orașe mici și liniștite, între care circulă trenuri care înaintează încet peste câmpurile verzi. Alternativa este, în schimb, reprezentată de așezările dezvoltate pe lângă cartierele industriale ale marilor orașe, de străzile pline de violență, de fabricile învechite și de existențe frustrate. (3)

După 1980 creșterea lentă, dar de neoprit, a inflației începe să amenințe toată societatea. Criza alimentează un răspândit sentiment de nesiguranță și coborârea Marii Britanii în clasamentul națiunilor. În acest timp, se conturează o silențioasă revoluție dintre sexe, expresie a schimbărilor la fel de profunde care se petrec în societate. În cultură tema rasismului și problema relației dificile între etnii diferite ocupă o poziție centrală începând din anii '70. Dacă în plan politic alegerea cea mai semnificativă (și controversată) este aprobarea în 1981 a *British Nationality Act*, în domeniul cultural discuțiile asupra noilor forme ale identității naționale aduc în scenă câțiva autori, destinați a însemna, prin prezența lor inovativă, literatura în timpul ultimei părți a secolului, deschizând o etapă care vede o înnoire radicală a strategiilor narrative, prin amestecul – experimentat deja de noul roman francez sau de columbianul Gabriel Garcia Marquez – de realitate și ficțiune, ironie și parodie, pe lângă contaminarea unor genuri literare cândva distincte.

Acel „old merry England” mult evocat de către romantici, nostalgia începuturilor evului mediu englez, amintirea regelui Arthur și cavalerilor săi, regelui Richard Inimă de Leu sau al lui Robin Hood, blândețea primitoare a codrului din Sherwood, ospitalitatea mult mai puțin primitoare a șerifului din Nottingham, s-au pierdut definitiv, parcă după o trezire dintr-un somn care trebuie uitat cât se poate de repede. Noua Anglie este un țărnam al realităților neliniștitoare – cu oameni hoinărind printr-o ceață care amintește zilele de tristețe ale unei copilării pline de aventuri întunecate.

Romanul anglo-saxon în anii '70 s-a dezvoltat în direcția denumită *historiographic metafiction* (Linda Hutcheon), unde a primat tematica pseudo-istorică, în timpul când cercetările de teoria și istoria literaturii, în mare parte, au fost înlocuite cu *cultural studies*, referitoare la relația dintre literatură și cultură (teatru, muzică, film, arte plastice, muzeologie, ba chiar și la orientările politicii culturale). Romanul englez – care prin tradițiile sale realiste, era capabil pentru *reprezentarea apartenenței naționale* – parafrazează și intertextualizează disoluția identității anglo-saxone, căutând noi structuri mentale de identificare a simbolismului etnico-religios. Identitatea națională a englezilor a suferit foarte mult din cauza controverselor legate de multietnicitate, care a devenit treptat o realitate cotidiană în vechiul Albion, iar modelele de identitate recâștigate ca ceva însuflețitor și providențial.

Reinventarea istoriei

Adevărata revoluție în domeniul romanului vine din America Latină printr-un roman care apare în 1967, obținând îndată un mare succes internațional. Acest roman a răsturnat canonul poetic, perceperea istoriei și orizontul de așteptare a cititorilor. Este vorba despre *Un veac de singurătate* al scriitorului latino-american Gabriel Garcia Marquez. Prin acest roman punctul de referință al căutării literare părăsește Europa, începând un proces de comparare și de sinteză a diferitelor forme expresive,

destinat să devină caracteristica cea mai importantă și mai semnificativă a ultimei părți a secolului XX-lea. Acest fapt se petrece pentru că romanul lui Marquez, pe de o parte, se încadrează suficient în canoanele Occidentului încât să poată fi înțeles și pe de altă parte, îi este suficient de străin pentru a oferi o cale de ieșire problemelor de ordin simbolic sau formal, care îi preocupă pe autorii europeni. (4)

Folosirea timpului la Marquez este, într-adevăr, revoluționară, pentru că propune un prezent perceput în perspectiva unui trecut, de care depinde viitorul. Astfel se produce nu numai *reconsiderarea conceptului de istoricitate*, dar și *reinventarierea faptelor istorice propriu-zise*. Prin această strategie, reușește să concilieze timpul mintal, personal și timpul calendaristic, aliniind, alăturând, rând pe rând, în pagină, subiectiv și obiectiv, real și fantastic, adevăruri interioare și date istorice, cu o atitudine de trubadur sau de narator popular uitat de mult de scriitorii europeni, inaugurând, de fapt, o nouă perioadă a literaturii. Acest model scriitoricesc a fost ulterior aspru criticată de eseistul și romancierul italian Umberto Eco (care a vorbit, chiar, despre nevoia culturală a unui nou ev mediu), dar dezvoltată și redimensionată pe tărâm englez de Salman Rushdie.

Rushdie (născut la Bombay, în 1947, pakistanez de adopție, naturalizat britanic) susține, că în Anglia problema rasismului nu privește doar minorități periferice, ci reprezintă aspectul cel mai evident al crizei unui întreg sistem cultural, a percepției de sine din partea unei societăți care ar voi să recupereze stereotipurile cele mai uzate ale trecutului său colonial, pentru a se sustrage confruntării cu ceea ce este „diferit”. După scriitor, singura soluție este refuzul ierarhiilor, și introducerea unui pluralism valoric. Romancierul (5) profesează *un scris strălucit*, un roman cu structură deschisă, cu o tramă care se ramifică în timp și în spațiu, un *colectivism metodologic* de inspirație plenară a existenței umane.

Oameni „traduși”, „duși mai departe” – așa sunt eroii lui Rashdie. Se consideră că în *traducere* se pierde întotdeauna ceva – Rashdie aderă la teza că se și poate câștiga ceva. Înțelegând ca sinonim al *migrației*, traducerea este semnul trecerii dintr-un loc într-altul, presupune desprinderea de un ținut, traversarea uneia sau mai multor granițe, ajungerea într-un *loc necunoscut*. Această topică devine însă treptat mitologică – în sensul proliferării unor alegorii, embleme și simboluri aparținând unei contextualizări culturale de o diversitate uimitoare.

Prin trilogia alcătuită din *Copiii din miezul nopții* (1981), *Rușinea* (1983) și *Versetele satanice* (1988), Rushdie reușește să deschidă o nouă (și foarte fertilă) cale pentru proza narativă de limbă engleză, devenind după aprecierea lui Milan Kundera, unul dintre principalii reprezentanți contemporani a ceea ce de acum ne-am obișnuit să numim *world literature*. Rushdie, și conform spuselor lui Ian McEwan, posedă o mare cultură românească și scrie o proză în care fantezia frânge regulile verosimilității, devenind un precursor recunoscut și apreciat al postmodernismului.

O strategie diferită de cea aleasă de Rushdie, în căutarea identității, într-o lume conflictuală și multietnică, este propusă de Vidiadur S. Naipaul (Trinidad, 1934, urmaș al indienilor așezați în Caraibe, naturalizat britanic în 1957, laureat al premiului Nobel pentru Literatură în 2001). În opera lui, suferința pentru pierderea patriei-mamă reprezintă axa în jurul căreia gravitează o investigație complexă și foarte rafinată sub aspect cultural și stilistic. Scriitorul însă nu se refugiază în „localism”, ci propune întâmplări cu fundal geografic diferit, străbătute de amărăciune, ironie, de satiră, de milă față de indivizi habitând fără personalitate, striviți sub povara istoriei etnico-naționale și mondiale. (6)

Marile romane ale sale – *O casă pentru Mr. Biswas* (1961), *Un teritoriu al întunericului* (1964), *Enigma reînțarcerii* (1987) – subliniază că *orice lucru are în începutul său geneza sfârșitului*. Deosebirea față de Rushdie este esențială. La Rushdie, de fapt, procesul de „traducere” se realizează printr-o sinteză optimistă a unor trasee diferite, dar nu alternative, în celălalt, căutarea identității alunecă în pesimism lugubru, confirmat de sublinierea procesului de neoprit al decadenței (care la un moment dat apropie Anglia de Trinidad-Tobago!).

„Pierderea centrului” izbăvitor, analizată de Naipaul cu un sarcasm rar întâlnit în literatura universală, se bazează pe experiență personală, nu pe cea colectivă, pe un *individualism metodologic* foarte penetrant – într-adevăr scriitorul elaborează *o adevărată metafizică a ideii de călătorie*, alternând spre încântarea cititorului, relatarea unor experiențe subiective și înserări eseistice. Această estetizantă (și etizantă) recuperare a trecutului (care cuprinde partea întunecată a istoriei omenirii de la infernul prezentat din epopeile homerice, trecând apoi prin Dante și până la noaptea faustiano-

walpurgiană a lui Goethe sau până la somnul fatal din *Finnegan's Wake* al lui Joyce, parcă oglindind toate aventurile nefaste ale geniului uman) ajunge uneori la concluzii sinistre: „S-ar putea ca astăzi vechiul vis nostalgic al unei societăți fără clase să fie realizabil. Totuși suntem prea mulți și ar fi nevoie de o drastică scădere a populației.”

Postmodernismul – ca realitate socială și istorică

În realitate, populația nu se diminuează deloc. Însă cu adevărat semnificativ – în Anglia, ca și în alte țări – este faptul că își schimbă originea etnică în virtutea fluxurilor migratoare. Importantă în anii '80 este progresiva globalizare a proceselor economice, care aduce în stare de criză vechiul concept de „stat-națiune”. Acesta este esența „condiției postmoderne”, de care se ocupă într-un celebru eseu din 1979, filozoful francez Jean-Francois Lyotard, subliniind influența transformărilor tehnologice asupra cunoașterii și impactul lor asupra proceselor de transmitere a cunoștințelor.

Lyotard începe cu critica statului postcapitalist (care, după Daniel Bell, este un uriaș incapabil de autocunoaștere), dar totodată contrazice și pe Robert Nozick în privința „statului minimal” care, după el, ar funcționa numai în utopiile neoliberaliste. Apoi vorbește despre disecare izvoarelor cosmopolitismului modernist, aparținând cândva unui iluminism generos dar naiv. „Statul va începe foarte curând să pară un factor de opacitate [...], în contrast cu necesitatea unei <transparențe> a comunicării, care evoluează în paralel cu comercializarea cunoașterii – conchide Lyotard (7). Motivul adevărat al crizei modelului lansat de Margaret Thatcher în 1975 se află, poate chiar în apărarea până la capăt a „statului-națiune”, într-un moment istoric care asistă la eșecul aceluși proiect.

Dacă noii adepți britanici ai liberei inițiative (sau al statului minimal) se dovedesc în stare să se situeze pe culmea valului istoric în timpul primelor mandate ale guvernării Thatcher, nu par la fel de abili, spre sfârșitul anilor '80, în a propune o idee credibilă (și care poate fi împărtășită) a viitorului. O dovedesc, spre exemplu, atitudinile față de integrarea europeană – privit mai curând, ca un pericol, decât ca o indubitabilă și chiar prețioasă oportunitate.

În interiorul acestui cadru trebuie introdusă scăderea lentă a consensului față de Thatcher, aceasta fiind accelerat de o gravă recesiune economică, care izbucnește după căderea Bursei în 1989, provocând o nouă inflație, o creștere ulterioară a șomajului. Sub aspect cultural totul devine „ineficient” și „învechit” – eșecul proiectelor de transformare a unor vaste zone ale capitalei parcă oglindește acest lucru. Mult lăudata „mână invizibilă” a pieței a construit o Anglie pe măsurile postmodernismului, dar a distrus credibilitatea culturală și politică a conservatorismului și tradiției. *The Economist* scria în martie 1984, că eficiența liberei inițiative și libertatea politică nu se vor împăca niciodată – sau cel puțin nu în timpul „erei Thatcher”. Condiția postmodernă, analizată de Lyotard, constă în căutarea disperată asupra „traducerii” și asupra „noii identități”, dragă lui Rushdie și Naipaul.

Un alt maestru venerat al romanului postmodernist englez este Umberto Eco, în primul rând cu *Numele trandafirului* (1980), care – fiind *an intellectual mystery combining semiotics in fiction, biblical analysis, medieval studies and literary theory, illustrates the concept of intertextuality or the inter-connectedness of all literary works* (Linda Hutcheon) – inspiră căutări intelectuale, deși care, la rândul lor, s-au inspirat din *Glastonbury Romance* (1932) al lui John Cowper Powys. Celălalt maestru, este netăgăduit, argentinianul Jorge Luis Borges, investigatorul marilor enigme intelectuale, fascinante întotdeauna pentru literatura engleză, fidel tradițiilor sale raționaliste. (8)

Julian Barnes

Exemplul cel mai interesant este cel al lui Julian Barnes (fratele filozofului celebru Jonathan Barnes), scriitor înzestrat cu o ironie fină și cu o mare capacitate inventivă. Barnes (Leicester, 1946) în 1968 a absolvit limbi moderne la Oxford, lucrând apoi trei ani ca lexicograf pentru *Oxford English Dictionary*. A mai fost redactor la *Times Literary Supplement*, editor la *News Statesman* și editor pentru literatură la *Sunday Times*, devenind în sfârșit corespondent la Londra pentru *New Yorker* (1988-1995), iar din 1996 este profesor universitar la Cambridge GB, fiind doctor de științe filologice din 1990.

Într-un interviu acesta spune: „Eu am crescut într-un loc care pare o comunitate înrădăcinată, dar care în realitate este plin de oameni fără rădăcini. Pentru că lipsa de rădăcini este întipărită în psihic, reprezintă o trăsătură a ceea ce suntem.” Cititor neobosit și totodată critic al lui Roland Barthes, Jean Baudrillard, Donald Davidson, Jacques Deridda, Michel Foucault, Jürgen Habermas, Charles Jencks, Julia Kristeva dar și a lui Jacques Lacan, Paul Ricoeur, Willard van Orman Quine sau Hayden White și Ludwig Wittgenstein, el este mai întâi un pasionat cercetător al „condiției postmoderne”. Barnes este încredințat că menirea omului este asemănător aceluia care călătorește ani de zile pentru a afla, până la urmă, că strașnica locomoție a lui nu a avut nici o direcție înțeleaptă sau izbăvitoare.

Barnes, convins că „literatura este în primul rând folosirea imaginației”, publică în 1984 *Flaubert's Parrot* (Papagalul lui Flaubert), strălucită îmbinare de critică, narațiune și autobiografie imaginară, în interiorul căreia se suprapun prezent și trecut, personaje de hârtie (protagoniștii lui Barnes și eroii lui Flaubert) și figuri reale (același Flaubert și cei ce i-au fost aproape în timpul vieții).

Personajul principal al cărții este Geoffrey Braithwaite, medic englez pensionar, care face o călătorie în Franța, reflectând asupra vieții sale personale și a vieții lui Flaubert, iar în acest timp caută „adevăratul” papagal, pe care Flaubert l-a ținut pe masa sa de lucru în timp ce lucra la *Un coeur simple*. Este vorba, observă Hutcheon, de o schemă de bază aflată la jumătatea drumului între acea *quête* existențialistă și structura clasicei *detective fiction*, care îi permite lui Julian Barnes să multiplice întrebările. (9) „De ce cărțile ne îndeamnă să-l urmărim pe autor? – se întrebă, printre altele, Braithwaite. Nu am putea să stăm singuri în pace? De ce cărțile nu sunt de ajuns? Cum se explică mania noastră pentru relicve? Forța cuvântului nu ne mulțumește? Oare credem că vestigiile unei vieți cuprind un fel de adevăr subsidiar?”

Căutarea adevărului despre trecut și despre prezent folosește însă prea puțin, având în vedere faptul că, se pare, nu poți avea încredere într-o relatare. Julian Barnes o dovedește în capitolul intitulat „Cronologie”, care prezintă trei biografii posibile, diferite, ale lui Flaubert: în cea dintâi apare un autor apreciat, în cea de-a doua se transformă într-un individ însemnat de doliu în familie și într-un intelectual mereu nemulțumit, ultima oferă o alegere de citate, descriind accentuarea pesimismului și a sentimentului de singurătate odată cu trecerea anilor. Nici măcar căutarea papagalului autentic nu are succes. Atunci când, în sfârșit, într-o sală a Muzeului de Istorie Naturală din Rouen, eroul se află în fața câtorva păsări împăiate, este determinat să accepte că nu poate stabili, cu certitudine, care este papagalul care i-a servit drept model lui Flaubert: „Din cele cincizeci de originale faimoase, rămâneau doar trei. Mă priveau fix precum trei vechi ștregari, cu o privire pătrunzătoare, puțin comici, puțin enigmatici. Aveau corpul presărat cu mătreață și o expresie, trebuie să recunosc, puțin irascibilă. Am rămas nemișcat, să-i privesc intens, timp de un minut sau două, după care m-am strecurat afară. Poate, cine știe, era unul dintre ei”. Nu există o realitate unică, ci un puzzle, pe care, fiecare, în mod subiectiv, încearcă să-l alcătuiască. (10)

O temă asemănătoare este și cea din *History of the World in 10 ½ Chapters* (1989), o neobișnuită și imaginară reconstituire a istoriei umanității, care îi oferă, printre altele, lui Julian Barnes punctul de plecare pentru o surprinzătoare călătorie cu Arca lui Noe, foarte diferită de cea a versiunilor oficiale. *Metafora călătoriei* este folosită spre a descrie peregrinările pe mare, reale și imaginare, întreprinse de indivizi în cursul secolelor, naufragiile lor, fanatismul și nebunia. Iar viitorul, lasă să se înțeleagă unul din personaje, va fi identic cu trecutul, pentru că, reflectează acesta, „ciclul nu este niciodată complet și, de fiecare dată când ești convins că ai ajuns în punctul de sosire, îți dai seama că a fost o greșeală și că drumul de străbătut este încă lung.”

În *England, England* (1998), Barnes subliniază că „trecutul nu este niciodată doar trecut, ci ceea ce face cu puțință conviețuirea prezentului cu sine însuși”. Și dacă prezentul Marii Britanii este în totalitate postindustrial, atunci este nevoie de un comportament în consecință. Așa cum face Sir Jack Pitman, un talentat om de afaceri de succes, în căutarea „unei ultime, mari idei”, pentru a lăsa un semn în istoria unei țări cu un trecut glorios, un prezent inconsistent și un viitor incert. Marea idee a lui Sir Jack este simplă: să reproducă pe Insula Wight toate atracțiile turistice tradiționale ale țării sale. Nu lipsesc investitorii, nici capitalul. Astfel, în fața noastră apare o nouă Anglie, cuprinsă în câteva mile pătrate: Big Ben și Buckingham Palace, pietrele din Stonehenge și pădurea din Sherwood, stâncile albe

din Dover și mormântul prințesei Diana, veselul grup al lui Robin Hood și sosiile familiei regale. Sunt în ton cu noile vremuri, afirmă eroul, având în vedere că până și politica a îngenucheat în fața legilor marketingului, iar cuvântul de ordine este același: satisfacerea dorințelor consumatorului.

Jocul falsității și crearea marelui parc tematic îi permit lui Julian Barnes să descrie, în mod limpede, cu ironia ce-i este caracteristică, una dintre problemele centrale ale postmodernismului: trecerea de la corporal la imaterial, de la valoarea de folosire la valoarea de schimb. Insula Wight este un fel de „hiperloc”, unde, într-un mod mai evident și mai precis decât oriunde, se perfecționează tehnicile, formele îndeletnicirilor, cunoștințele și competențele, dovedind cum *adevărată marfă a economiei informației*, de care se ocupă în eseul său Lyotard, este reprezentată de dorința și sentimentele oamenilor.

England, England confirmă că regulile pieței postmoderne prevăd o trecere de la real la artificial, pentru ca, ulterior, prin artificial, să facă să se nască o nouă realitate. Pentru a o spune cu cuvintele lui Sir Jack, „noi vrem ca vizitatorii noștri să simtă că au trecut dincolo de oglindă, că au lăsat lumea lor, pentru a intra într-una diferită, dar, în chip straniu, familiară, o lume în care lucrurile se petrec ca într-un vis”. Economiiștii susțin că astăzi, între capital și muncă, pătrunde, într-un mod dominant, categoria „teritoriului”, a unui „local”, gata să dobândească valoare în măsura în care este artificial. Romanul lui Julian Barnes dovedește cum literații pot să perceapă și să rezume tendințele în desfășurare, fără a avea nevoie să recurgă la grafice și tabele. Poate pentru că, mai mult ca toți ceilalți, sunt obișnuiți să se măsoare cu falsul și deci reușesc mai bine ca alții să spună „minciuni sincere”.

Ian McEwan

Asupra relației dintre trecut și prezent asupra minciunilor memoriei reflectează și Ian McEwan, după debutul său din anii '70, încercând să ofere un portret, între macabru și grotesc, al unei copilării și adolescențe în confruntarea cu cele dintâi pulsioni sexuale. McEwan (Aldershot, 1948), fiu de soldat, energic și lucid, posedând o cultură psihologică și sociologică rar întâlnite chiar și la romancierii englezi (Universitatea Sussex, 1970), adept al antropologiei culturale și a etnografiei americane, promovează o proză de un realism necruțător. Publică nuvele în *American Review* și în *Transatlantic Papers*, cuprinse mai târziu în volumul apărut concomitent în Anglia și SUA, intitulat *Prima dragoste, ultimele ritualuri* (1976).

În *The Child in Time* (1987), punctul de plecare este dat de un eveniment dramatic: răpirea fiicei eroului, care dispare sub ochii tatălui său, într-un supermarket. Căutările febrile ale poliției nu duc la nici un rezultat și astfel Stephen Lewis, autorul unor povestiri de succes pentru copii, este constrâns să ia viața de la capăt, după ce cunoaște toate stadiile durerii și ale unui doliu suspendat în lipsa de certitudini, în timp ce căsnicia sa se destramă sub povara sentimentelor de vinovăție. (11) Ca fundal al dramei personale a lui Stephen Lewis apare o Anglie conservatoare, pictată cu un penel muiat în vitriol, în care guvernul instituie comisii pentru a stabili regulile unei „sănătoase educații represive”, în care până și cerșetoria este reglementată, în care conformismul este împins la extrem, sub semnul unui timp însemnat, în virtutea alegerilor lui Margaret Thatcher, de deteriorarea structurii sociale și culturale a țării.

În următorul roman, *The Innocent* (1989), scriitorul ne poartă în epoca Războiului Rece, oferind o confirmare definitivă asupra reliefului metaforic pe care *spy-story* a știut să îl dobândească în perioada contemporană, după ce a izbutit să influențeze o literatură prin definiție „înaltă”. Leonard, eroul romanului, este omul obișnuit, inocent, cinic și disperat, în timp ce indivizii de diferite naționalități, care se mișcă în jurul lui într-un Berlin marcat de confruntarea dintre cele două blocuri, reprezintă corul ideal care descrie o lume lipsită de sens, unde doar întâmplarea hotărăște cine câștigă și cine, dimpotrivă, se pierde. McEwan exploatează convențiile *spy-story*, spre a oferi cititorului cronica unui coșmar cu valențe metafizice, relatarea unor eșecuri personale și colective, într-o Europă care își ascunde propriul gol interior în spatele unor false elanuri ideale, neliniștea unor bărbați și femei care nu mai sunt în stare să dea un sens vieții lor, împinși înainte doar de inerție.

Istoria întregului continent în ultima jumătate de secol se află în centrul romanului *Black Dogs* (1992). Autorul urmărește evoluția relațiilor dintre doi îndrăgostiți, tineri comuniști, care, în 1946, se înscriu în partid, iar ulterior îl părăsesc, luându-o pe căi diferite: ea descoperă credința, el se

convertește la moderate idei laburiste. După inevitabila despărțire, continuă să păstreze legătura, comunică prin intermediul copiilor, fiecare căutând să-și impună punctul de vedere: June este convinsă că lumea poate fi salvată prin spirit, în timp ce Bernard nu contenește în a elogia strategii raționale. Pentru a rezuma întâmplarea și a o analiza în toate nuanțele ei, McEwan introduce un al treilea personaj; Jeremy, proprietarul unei edituri și soțul uneia dintre fiicele cuplului. Rămas orfan la doar opt ani, acesta își petrece mare parte a adolescenței și anii de început ai maturității căutându-și părinți-surogat în mamele și tații prietenilor, iar atunci când îi identifică în socrii săi, vrea să descrie semnificația experienței acestora într-un eseu biografic.

Prin căutarea lui Jeremy – care constituie nucleul romanului – McEwan analizează principalele evenimente în Europa, după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, ajungând la căderea regimurilor comuniste și a Zidului Berlinului, într-un joc de oglinzi între public și privat, care amintește de Graham Greene. De la Conrad pare, în schimb, să derive tehnica de a da forță simbolică povestirii printr-o întruchipare a răului, reprezentată aici de doi câini negri, care-i taie calea lui June, în timpul unei călătorii în Provence, în 1946. „Păreau niște animale mitologice. Apriția lor neașteptată, neobișnuitul lor, sugera ideea unui mesaj fără cuvinte, pe care doar ea îl putea descifra”, scrie McEwan. Și, de fapt, femeia leagă imediat cele două animale uriașe de un „negativ”, care găsește calea lumii folosindu-se de o raționalitate „rece, abstractă, arogantă”, ca aceea a soțului ei.

Pentru a scăpa, June se refugiază într-un misticism puțin abstract, în timp ce Bernard, temperament pragmatic, refuză orice întâlnire cu supranaturalul și nu încetează să caute răspunsuri politice pentru neînțelegerile la care este martor. Și el, oricum, este constrâns să se confrunte cu „câinii negri”. Se întâmplă într-un Berlin ce sărbătorește căderea Zidului, unde se duce însoțit de Jeremy, pentru a asista la sfârșitul utopiei comuniste. În apropiere de Checkpoint Charlie (numele de cod al punctului de control dintre Berlin de vest și Berlinul de est), Bernard intervine în apărarea unui turc agresat de un grup de *skinheads* și este, la rândul său, bătut de tinerii huligani. Fiecare perioadă, lasă să se înțeleagă McEwan, are animalele sale feroce. Dacă cele ale lui June erau animale lăsate în Franța de Gestapo, în perioada contemporană amenințarea are trăsăturile grupurilor xenofobe, ale celor violenți care își manifestă față de cei slabi frustrările lor.

În *Amsterdam* (1998), scriitorul rezumă, prin câteva destine reprezentative, numeroasele contradicții ale societății engleze contemporane, ale unei țări care, potrivit aprecierii sale, ascunde sub un fard artificial un rău adânc. Întâmplarea începe cu înmormântarea lui Molly, „critic gastronomic, intelectuală fină, fotograf, o femeie, pe care cei care au iubit-o nu o pot uita”, la care participă cei patru bărbați ai vieții sale: Georg Lane, soțul ei, care, deși a avut-o alături, i-a iertat întotdeauna infidelitățile și trădările; Julian Garmony, ambițios ministru de externe într-un guvern conservator, Vernon Halliday, directorul unui ziar de stânga și în sfârșit, Clive Linely, un muzician căruia i-a fost încredințată o „simfonie a mileniului”, care va fi, în mod solemn, dirijată la Amsterdam, cu puțin înainte de sfârșitul secolului.

McEwan – trebuie precizat, acesta este contemporan cu eroii – clarifică, încă din primele pagini, ce anume unește, în chip profund, bizarul cvintet:

Hrăniți, în anii postbelici, cu lapte și supă pasată oferite de stat, întreținuți apoi de prosperitatea timidă, inocentă a părinților, ajunseseră apoi la vârsta majoratului, cu o calificare în buzunar, noi perspective universitare, cărți bune în ediție economică; vârsta de aur a rock and roll-ului, a idealurilor la îndemâna tuturor. Când scara a început să cedeze, când statul a încetat să le mai stea alături ca o doică și a devenit sever precum o instituție, ei se puseseră deja la adăpost, erau destul de puternici pentru a se dedica diferitelor inițiative, pentru a influența gusturile, opiniile, succesul.

Dispariția prematură a lui Molly îi determină pe Clive și Vernon să facă un pact: dacă, în viitor, unul dintre ei își va da seama de deteriorarea psihică și fizică a celuilalt, va trebui să-l ajute să moară. În acest timp, Vernon se vede pus în situația de a se confrunta cu propunerea soțului lui Molly de a-i oferi, în exclusivitate, câteva fotografii făcute de soția defunctă lui Julian Garmony îmbrăcat în haine de femeie. Urmând să devină prim-ministru, reflectează Vernon, omul politic xenofob și reacționar este un pericol pentru întreaga țară. De aceea, este cazul să publice aceste fotografii, care îi vor

întrerupe cariera și în același timp, vor putea să relanseze imaginea ziarului său, aflat într-un con de umbră.

Dar când îi cere sfatul lui Clive, se vede pus sub acuzație de compozitorul integru, care luptase îndelung împotriva „noii ortodoxii a muzicii atonale”, de artistul în stare să atingă succesul doar prin extraordinarul său talent, fără a ceda vreodată unor triste tranzacții. „Molly te-ar urî pentru ceea ce faci. Tocmai tu, care luptai pentru libertatea sexuală. Dacă a fi travestit nu este o problemă, nu trebuie să fie o problemă nici dacă travestitul este rasist. Problema este a fi rasist”, îi strigă cu mânie, înainte de a-l da afară din casă. Partida că Vernon descoperă că și prietenul său are un păcat etic de ascuns. Într-o zi, în criză de inspirație, a făcut o călătorie în zona lacurilor, unde a ezitat să intervină în ajutorul unei femei atacat de un maniac periculos, pentru că în aceeași clipă îi ajungeau, în sfârșit, la urechi, notele necesare spre a întregi ultimul acord al simfoniei. Poate fi absolvit în numele artei? Nu, crede Vernon, care relatează episodul la poliție, cu consecințe neplăcute pentru compozitor, dând o ultimă lovitură sentimentului, în aparență, cel mai transparent (prietenia), dincolo de care adesea se ascund invidia și ura. În acest timp, McEwan, ironic și disprețuitor, privește de departe căderea morală, de neoprit, a personajelor sale, prinse, fără scăpare, în plasa iluziilor.

Sub semnul lui Saturn

Romanul *Sâmbătă* (2005) aparține deja prozei secolului XXI. și se concentrează asupra unui moment crucial din istoria contemporană și asupra unei zile din viața unui om, când toate certitudinile i se spulberă, iar nesiguranța începe să-și facă loc în gândirea și atitudinea sa. Această operă explorează problema destinului și a finalității. O carte labirintică, străbătută de o tensiune care erupe într-o realitate întunecată, ambiguă și amenințătoare.

În *Saturday* McEwan povestește un șir de evenimente aparținând unei singure zi de sâmbătă. Evenimentele romanului voluminos, scris cu sfidătoarea migală a lui Joyce, reprezintă totodată o reîntoarcere reușită la povestire – pentru că „narativa este soarta omului”. Aceste evenimente legate de cel mai prozaic cotidian londonez arată un cadru foarte sumbru al vieții contemporane engleze. Între personajele romanului perindă atâtea figuri (fictive și reale, bolnave și sănătoase, oameni de afaceri și politicieni, prostituate și teroriști, tineri și bătrâni) prezentate cu un realism copleșitor, încât ne vine să credem, că au fost născocite aievea de autor, pentru a-l teroriza pe cititorul nepregătit de atâtea culori și grozăvii. Totodată narativa este legată și de numeroase dedesubturi psihologice și psihologice, astfel este greu – chiar și pentru un cititor mai antrenat – să descifreze intenția autorială a unui roman care cuprinde un sistem alambicat și dens de simboluri și semnificații logico-lingvistice.

Saturn, de altfel, este zeitatea latină a timpului (aidoma grecescului Krónos), un „părinte devorator” al timpului universal. În acest sens o singură zi poate să devină analogonul unui veac de căutare a dreptății sociale. Nu este de loc întâmplător că în roman, parcă din senin, apare numele filozofului politic american John Rawls, considerat cel mai de seamă teoretician moral-politic din secolul XX., personajul principal nici nu știe unde a citit vreodată acest nume, dar parcă simte prezența îmbietoare al acestui binefăcător al unei intelectualități obezite, incapabilă să facă cel mai mic efort pentru a înțelege „sensul istoriei”.

Henry Perowne este un neurochirurg de mare faimă, lucrează la un spital hipermodern londonez. În acest spital caracterul lui Perowne devine treptat destinul celui din împrejur – nu numai al pacienților (salvați uneori să moară puțin mai târziu în condiții și mai dramatice), dar și a personalului sanitar (care omite eroarea fatală de a-l imita pe șeful atotștiutor, „tiranul” timpului). Perowne, la început, fără să vrea, uzează și abuzează de credulitatea prefăcută acelor din jur, apărându-se la rândul lui în fața lor ca un om de știință plin de onestitate, dar de fapt simțindu-se un adevărat zeu, care are la îndemână felurite practici magice asupra unor corpuri neînsuflețite.

Perowne însă nu este nici mai puțin, nici mai mult, decât un neurochirurg al începutului mileniului trei. Pe cerul unei nopți de februarie a anului 2003 zărește un avion în flăcări care se îndreaptă spre aeroportul Heathrow. Se gândește imediat la un atentat terorist, mai ales că războiul din Iraq e gata să izbucnească. Dar pericolul pândește acolo unde se așteaptă mai puțin...iar bomba teroriștilor se va exploda chiar în familia marelui savant, care se crede inviolabil de evenimentele petrecute de după 11 septembrie 2001. *Saturday* nu este doar una dintre cele mai impresionante cărți

scrise după susnumitul eveniment fioros, ci îndeplinește misiunea fundamentală a oricărui roman: aceea de a înfățișa lumea în care trăim.

În timp ce Perowne îl operează, desface și remontează corpurile de fără apărare ale unor oameni, care pe timpul acțiunii sale chirurgicale, își pierd personalitatea lor și devin simple mase biologice de celule dereglate, el încearcă să înțeleagă acele impulsuri pe care le-a simțit la apariția celui „corp ceresc” (avionului în flăcări), care a rămas pentru neurochirurg o vedenie mitică, apărută parcă din vremuri aproape preumane, atemporale.

Semnificațiile individualismului

Saturday este un roman, ca și cele mai erudite creații românești de la Proust încoace, care problematizează experiența noastră de temporalitate. Este totodată și un adevărat text postmodernist, care împinge experiența timpului individual până la limitele sale extreme. Totuși McEwan posedă și o viziune foarte marcantă despre societate și istorie, o viziune care se apropie foarte mult de un anumit cult (în esență: social-democratic) al solidarității.

Solidaritatea a fost timp îndelungat o temă a social-democrației. Moștenirea originală a marxismului s-a dovedit ambivalentă în privința temei individualism *versus* colectivism. Marx vorbea despre dispariția statului o dată cu instaurarea unei societăți socialiste pe deplin mature, în care „dezvoltarea liberă a fiecăruia va fi condiția dezvoltării libere a tuturor”. În practică, și socialismul, și comunismul au pus un accent hotărât pe rolul statului ca generator al solidarității și egalității. Colectivismul a devenit una dintre cele mai proeminente trăsături ale social-democrației, distingându-se de conservatorism, care pune, ideologic vorbind, un accent puternic pe „individ”. (Atitudinea colectivistă s-a făcut remarcată timp îndelungat și în cazul ideologiei creștin-democrate în țările de pe continent.)

Începând cu anii '70, aceste caracteristici s-au estompat în mare măsură. Social-democrații (mai ales cei din Marea Britanie) trebuiau să răspundă la provocarea neoliberalismului (John Rawls: *A Theory of Justice*, 1971), dar pentru formatul ideologic al thatcherismului mai importante s-au dovedit a fi mutațiile din țările occidentale. Simplificând puțin, putem spune că social-democrația clasică a înregistrat cel mai mare succes și cea mai solidă dezvoltare în țările mai mici sau în țările având culturi naționale omogene. Totuși, din punct de vedere cultural, toate țările occidentale au devenit mai pluraliste, cunoscând o proliferare a stilurilor de viață – o consecință, în parte, a bogăției pe care a produs-o „societatea bunăstării”.

Ce este de fapt noul individualism? Care este legătura sa cu rolul crescând pe care îl au acum piețele? Suntem martorii unei ridicări a generației „eu” („me” generation), dând naștere unei societăți „mai-întîi-eu” („me-first” society), care distruge inevitabil valorile comune și preocupările publice? Dacă pentru social-democrați libertatea personală trebuie să aibă o importanță mai mare decât în trecut, cum ar trebui tratată vechea problemă a relației dintre libertate și egalitate?

Noul individualism nu este thatcherism, nici individualism de piață, nici atomizare. Din contra, înseamnă „individualism instituționalizat”(Anthony Giddens). De exemplu, cele mai multe dintre asumările și drepturile statului bunăstării sunt destinate mai degrabă indivizilor decât familiilor. Noul individualism este asociat cu refuzul tradiției și obiceiurilor din viața noastră, fenomen concomitent cu globalizarea, văzută la scară largă mai mult decât o simplă influență a piețelor.

Statul bunăstării și-a făcut datoria: înființate sub scutul colectivismului, instituțiile acestuia au ajutat la eliberarea indivizilor de unele fixații ale trecutului. Deci, decât să considerăm perioada actuală una de declin moral, ar fi mai bine să o privim ca pe o perioadă de tranziție morală. Dacă individualismul instituțional nu este totuna cu egoismul, atunci reprezintă o amenințare mai mică la adresa solidarității sociale și ne sugerează că trebuie să căutăm noi mijloace de a realiza această solidaritate. (12)

Coeziunea socială nu mai poate fi garantată de acțiuni de sus în jos ale statului sau prin apelul la tradiție. Tema responsabilității sau a obligațiilor reciproce a reprezentat o preocupare permanentă a social-democrației de tip vechi, dar mai mult în stare de somnolență, de vreme ce era subsumată conceptului asumării colective. Astăzi, trebuie găsit un nou echilibru între responsabilitățile individuale și cele colective. Dar identitatea individului?

De la metaficțiune la utopie

Încercați să descrieți societatea care ar fi cea mai bună pentru ca ei toți să trăiască în ea – spunea cândva Robert Nozick cu o seninitate aproape insolentă. Ar fi o societate agrară sau una urbană? De mare lux material, sau de austeritate, de satisfacere a trebuințelor de bază? Cum ar fi relațiile dintre sexe? Ar exista vreo instituție similară căsătoriei? Ar fi aceasta monogamă? Ar fi crescuți copiii de către părinții lor? Ar exista proprietate privată? Viața ar fi sigură și liniștită, sau aventuroasă și plină de provocări, pericole și împrejurări prielnice eroismului? Ar exista o religie, mai multe, vreuna? Cât de importantă ar fi pentru viețile oamenilor? Oamenii ar considera că viața lor se concentrează în special asupra chestiunilor private, sau asupra acțiunii publice și a problemelor de interes public?

Ar exista persoane devotate exclusiv unor anumite genuri de realizări și de muncă, sau unui număr nelimitat de activități și plăceri, sau s-ar concentra pe de-a-ntregul asupra activităților recreative? Copiii ar fi crescuți într-un stil permisiv, sever? Pe ce s-ar concentra educația lor? Sporturile vor fi importante în viețile oamenilor (în calitate de spectatori, participanți)? Dar arta? Vor predomina plăcerile senzuale sau activitățile intelectuale? Sau ce anume? vor exista mode vestimentare? Se va considera că suferințele mari înfrumusețează? Care va fi atitudinea față de moarte? Tehnologia și uneltele ar juca un rol important în societate? Ș.a.m.d.

Concluzia pe care urmează să o tragem – *apud Nozick* – este că în utopie nu va exista *un singur* gen de comunitate și nici un singur gen de viață. Utopia va consta din utopii, ale multor comunități diferite și divergente în care oamenii duc diferite genuri de viață în diferite instituții. Unele feluri de comunități vor fi mai atrăgătoare decât altele pentru cei mai mulți; comunitățile vor înflori și vor decădea. Oamenii le vor părăsi pe unele pentru altele, sau își vor petrece întreaga lor viață într-una dintre ele.

Utopia este un cadru pentru utopii, un loc în care oamenii sunt liberi să se asocieze în mod voluntar pentru a urmări și a încerca să-și realizeze propria viziune asupra vieții bune într-o comunitate ideală, dar în care nici unul nu poate să *impună* altora propria sa viziune utopică. *Societatea utopică este societatea utopismului*. (Desigur, unii pot fi mulțumiți acolo unde se află. Nu fiecare se va alătura comunităților experimentale speciale și mulți dintre cei care se abțin la început se vor alătura mai târziu, după ce le va fi limpede cum funcționează ele de fapt.) Jumătate din adevărul este că *utopia* (destul de frecvent) *este metautopie*: mediul în care pot fi făcute experimente utopice; mediul în care oamenii sunt liberi să facă ceea ce vor; mediul care trebuie, în mare măsură, să fie realizat mai întâi, dacă urmează să fie realizate într-un mod stabil *viziuni utopice mai particulare*. (13)

Metaficțiunea însă e un fel de *narcisistic narrative* (Hutcheon), o atitudine scriitoricească paralelă, paradoxal, cu atitudinea individualismului libertarianist, demascat și demistificat de Rawls. *Justice as Fairness* (2001), ultima lucrare al marelui filozof politic american, trecând peste disputa purtată cu Jürgen Habermas despre esența liberalismului clasic și a colectivismului cultural (bazate amândoi pe un egoist social sănătos), susține teza onestității praxisului politic, creator de valori.

Atracția totalității imperfecte

Terry Eagleton, criticul literar englez de cea mai mare influență al zilelor noastre, în a sa *The Illusions of Postmodernism* (1997) constată: știința, creștinismul, individualismul, creșterea economică sunt niște slogane propagandistice ale unui *nasty myth of western progress*. Adevăratul *truth speaker* al vremurilor noastre este Edward Said – argumentul căruia corespunde realității: denigrarea Vestului a apărut ca o urmare firească a incursiunilor imperialiste și antiomane. Este un lucru foarte bun, consideră Eagleton, că romanul englez postmodern a recunoscut acest lucru, ba chiar are puterea să-l critice. (14)

Romanul postmodernismului englez reprezintă o cercetare critică, teoretică și practică al cotidianului insular. Această cercetare nu vrea să fie nici oglinda, nici legitimarea acestui cotidian, dar poate să fie considerată epistemologică, propunând, datorită textului o nouă dialectică a particularului și a generalului, totdată și pedagogică, îndemănând la înnoirea literaturii și oferind mijloacele apropiate acestei înnoiri. (15) Desigur, totul se întâmplă în căutarea identității a unui eu responsabil, care consideră că istoria sa are o finalitate morală și intelectuală.

Unele romane din anii '70-80, ca *Gravity's Rainbow* (Thomas Pynchon), *The Public Burning* (Robert Coover), *Snow White* (Donald Barthelme), *Chatterton* (Peter Ackroyd), *Waterland* (Graham Swift), *A Maggot* (John Fowles), dar mai ales mult discutatul roman al sud-africanului John Maxwell Coetzee (laureat al premiului Nobel pentru Literatură în 2003), *Foe* (1986), un fel de *remake* englez al lui *Vineri* de Michel Tournier – într-un fel sau altul cercetează rezistența valorilor engleze (a valorilor așa numite burgheze, care sunt de fapt valorile unui *middle-class* îmbătrănit) într-o epocă a multiculturalității intens declarate, dar de cele mai multe ori prost înțelese. (16)

Unul dintre istoricii literari de o mare autoritate, cum este Steven Connor, scrie referitor la romanul postmodernismului englez: „Exigența de a face posibilă o narativă globală cuprinzând istoria reală a lumii, care este o exigență firească a cititorului, dar care este cu totul contrară planurilor romanului postmodernist, persistă în pofida diferitelor modele, metode la modă, fiindcă aparține umanului înăscut, veșnic biruitor într-ale literaturii.” (17) Dar îl putem cita și un autor mai vechi, care a subliniat însemnătatea echilibrului (atât de drag unor personaje ca Henry Perowne) între comic și tragic, care este unicul garant al armoniei între ambițiile prea înflăcărate ale ființelor umane.

NOTE:

1. Despre acest aspect relatează Peter Burke în cartea sa *Istorie și teorie socială* (1992). Despre fenomenul în general: Charles Tilly: 2002. 146-153.
2. Oakeshott: 1995. 91-93.
3. Giddens: 2001. b 107-110
4. Hutcheon: 2002. 205.
5. Volume publicate în limba română (editate toate la Polirom): Copii don miez de noapte (2000), Rușinea (2001), Ultimul suspin al Maurului (2002), Harun și marea de povești (2003), Pământul de sub tâlpile ei (2003), Orient, Occident (2005), Shalimar clovnul (2006), Dincolo de limite (2006), Versetele Satanice (2007)
6. Volume publicate în limba română de acest autor, apărute la Polirom: Măscăricii (2002), Enigma reînțarcerii (2003).
7. Lyotard: 1991. 125.
8. Hutcheon: 2002. 184.
9. Hutcheon: 2002. 193.
10. Volume publicate în limba română (proză și eseuri): Metroland. Humanitas, Buc. 2004, Până când m-a cunoscut. Humanitas, Buc. 2006., Papagalul lui Flaubert. Univers, Buc. 1997., Privind în soare. RAO, Buc. 2003., O istorie a lumii în 10 capitole și jumătate. RAO, Buc. 2003., Café au lait. Nemira, Buc. 2005., Tristeți de lămâie. Nemira, Buc. 2005., Scrisori de la Londra. Nemira, Buc. 2006., Iubire. Nemira, Buc. 2006., Trois. Nemira, Buc. 2006., Pedantul în bucătărie. Nemira, Buc. 2006., Porcul spinos. Nemira, Buc. 2007., Arthur and George. Nemira, Buc. 2007., Tour de France. Nemira, Buc. 2008., Anglia, Anglia. Polirom, Iași 2002., Opere scrise de Barnes sub pseudonimul de Dan Kavanagh (toate apărute în 2005 la Editura Nemira): Duffy sau cum se taie cașcavalul, Duffy sau praf în ochi, Duffy sau cu stângu-n dreptu, Duffy sau os de ros.
11. Volume publicate în limba română, apărute exclusiv la Editura Polirom din Iași: Amsterdam (2001), Grădina de ciment (2002), Mângăieri străine (2004), Inocentul (2004), Durabila iubire (2005), Copilul furat (2005), Câinii negri (2006), Ispășire (2008), Sâmbăta (2008)
12. Giddens: 2001. a 52-54.
13. Nozick: 1997. 369-371.
14. Eagleton: 2008. 211.
15. Antohi: 1998. 65-91.
16. McHale: 1987. 90-98.
17. Connor: 1996. 42-43.
18. Benjamin: 2002. 37.

Bibliografie:

- Antoși, Sorin: *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode*. Nemira, Buc. 1998
Benjamin, Walter: *Caractere și destin*. In: *Iluminări*. Idea Design&Print, Cluj-Napoca, 2002. 33-40.
Burke, Peter: *Istorie și teorie socială*. Humanitas, Buc. 1999
Connor, Steven: *The English Novel in History, 1950-1955*. Routledge, London-New York, 1996
Eagleton, Terry: *Teoria literaturii*. Humanitas, Buc. 2008
Giddens, Anthony: *A treia cale*. Polirom, Iași. 2001a
Giddens, Anthony: *A treia cale și criticii ei*. Polirom, Iași, 2001b
Hutcheon, Linda: *Poetica postmodernismului*. Univers, Buc. 2002
Lyotard, Jean-Francois: *Condiția postmodernă*. Univers, Buc. 1991
McHale, Brian: *Postmodernist Fiction*. Methuen, London, 1987
Nozick, Robert: *Anarhie stat și utopie*. Humanitas, Buc. 1997
Oakeshott, Michael: *Raționalismul în politică*. Ed. ALL, Buc. 1995
Tilly, Charles: *Revoluțiile Europene (1492-1992)*. Polirom, Iași. 2002

Searching for inexistent roots. The archaeology of identity in English postmodern novel Abstract

In the last thirty years many conflicts between tradition and modernity have been accumulating in England. The main causes of these are mostly economic, and the consequences are without any exception ethno-cultural. The English intellectual elite have to reconsider their national history, its system of values, and the postmodern literature of novels seems to be the best means for this.

After Salman Rushdie's and Vidiadhar S. Naipaul's internationally recognised works the process of consciousness-crises can be best seen in the novels of Julian Barnes and Jan McEwan. They created the artistic archaeology of identity, both following the path created by the French philosopher Michel Foucault. In his novel *Archeologie du savoir*, but mainly in *Herméneutique du sujet* Foucault deals with the relationship of cognition and the cognitive subject. He intends to create a firm epistemological base to "dealing with ourselves".

In his novel *Flaubert's Parrot* Barnes and in *Saturday* McEwan gives an excellent example of ethno-cultural conflicts and identity-crises. The study deals separately with the mythic and social background, stylistic and poetic characteristics of McEwan's novel. From the point of view of the content problems negative consequences of the achievement-cult are highlighted. The main figure faces the tragic dilemma of reforming his self-knowledge.

In England the postmodern novel assumed the task of confronting and had a positive influence on the English novel literature in South-Africa and Australia. It is not a coincidence that today British people have the most rational point of view (taking into consideration the circumstances) about the world and the most realistic self-knowledge. They have the force to influence the shaping of global culture.

The perception of historical imagination after the „*linguistic turn*”

Kereskényi Sándor

The major contribution to explore the proper rhetoric resources of historical representation belongs to Hayden White¹. He is important not only for the questions he has resuscitated, but also for the relevant analysis of this absorbed thinker preoccupied with widening her readers' field of conscience. The debate generated by the author around the literature about Shoab conferred her sentences a dramatic dimension untouched by the theses of French structuralisms. It is not about a contribution to the epistemology of historical knowledge but a poetics having as theme imagination, more precisely historical imagination. This way he expresses her fidelity towards the spirit of time and towards the so-called *linguistic turn*, as long as imagination is perceived in the discourse's structures. So there will be about verbal artefacts. This specification does not diminish the magnitude of the project. Still two obstacles have been removed. The first one is regarding the relationship of history and fiction. Being considered from the point of view of linguistic imagination, historical and fictional stories belong to the same class: “the class of verbal fiction”. All problems related to the referential dimension of the historical discourse shall be analysed starting from this reclassification. The second problem is the distinction between professional historiography and the philosophy of history, or at least that part of historical philosophy that dresses up its great stories at the level of the world. Thus Michelet, Ranke, Tocqueville, Burckhardt, Hegel, Marx, Nietzsche, Croce are put in the same category. Their common problem is taking into discourse the historical imagination as a form that is related to rhetoric, more precisely to the rhetoric of trope. This verbal form of imagination is the most meddlesome, it is *emplotment*.

In *Metahistory*, the amplitude of the authors' view is manifested in the fact that the procedure of intriguing is realised within a tidy string of typologies that confers to the intercession the aspect of well-articulated taxonomy. But it is never to forget that this taxonomy works at the level of deep imagination structures. The opposition of deep and obvious structure is not ignored by the semioticians, neither by the psychoanalysts. In case of sure verbal fiction it permits the hierarchy of typologies instead of their display and juxtaposition. The four typologies that we will discuss and the structures that result from their association are to be considered as a matrix of the possible combinations on the level of effective historical imagination.

The execution of this program is methodical. The major typology that sets H.White as the follower of Vico – namely the typology of intrigues – offers a hierarchy of three typologies. The first one belongs to the aesthetic perception: it is the *story* dimension of the intrigue. Very similar to the modality of Louis O.Mink, the structure of the story exceeds simple chronology that still prevails in chronicles, and gives the “line” – *story line* – of the history that is a kind of structure in terms of motives that can be called inaugural, transitory or terminal. The main idea is that as it happens in the case of the disciples of narrativism – described above –, *story* has an “explicative effect” only within its structural device's virtue. Rhetoric enters the game for the first time with the epistemology of historical knowledge. The gravity of the conflict is increased by two observations: regarding the form, as it is treated in the last works of H. White, we have to tell that setting into intrigue tends to favour the outlines of history within the detriment of different meanings of the told events, as long as it is emphasised the identification of configuration's class to which an intrigue belongs. Regarding what is believed to precede forming; the rhetorician does not find anything before the narrative sketches with the exception of a non-organised fund – an *unprocessed historical record*. The problem of factual data status regarding the first forming of the told history is open for debate.

The second typology refers mostly to the cognitive aspects of the story. But according to the rhetoric model the notion of argument is considered rather in its persuasive capacity than its proper demonstrative one². The existence of an argumentative modality specific to the narrative and historic discourse and this modality having its own typology represents an original idea, regardless from the

borrowings from other fields of knowledge than history distinction among formal, organistic, mechanic, contextualist arguments³.

The third typology – the ideological implications – is mostly related to the modalities of moral and political arguments and so their use in present practice, and this way it clings to what Bernard Lepetit calls the present of history. We will discuss the problem of this typology when we will deal with the implication of protagonists in some events that cannot be separated from their moral charge.

Then follows the intriguing that is considered by H. White the explanatory modality through excellence; H. White borrows the typology with four terms – novelistic, tragic, comic, and satiric – from *Anatomy of Criticism* by Northrop Frye, thus meeting again the rhetoric of Vico.

If we had to characterise with a proper term H. White's intercession, we should talk about – along the author – the theory of style. Every combination of the elements of any kind of typology defines the style of the given work that we could characterise through the dominant category⁴.

We are not discussing the negation of H. White's pioneer work. We could actually regret along R. Chartier the “flunked meeting” among Hayden White, Paul Veyne and Michel Foucault, its contemporaries in the sixties. The idea of imagination's deep structure owes its incontestable fecundity to the relation that creates between creativity and codification. Such a dynamic structuralism is perfectly plausible. Separated from the imaginary the paradigms would be nothing else than empty classes of a more or less sophisticated taxonomy. The paradigms are matrixes meant to generate manifest structures in an unlimited number. So the criticism addressed to H. White – that he did not choose between determinism and free choice – seems to me to be easily refused: actually the formal matrixes open a limited space of selection. So we can discuss about a regulated production, a notion that reminds us of Kantian schematism, the so-called “method of producing images”. As a result the objections, which alternate regarding the rigidity of the taxonomy or regarding the aberration in the space of imaginative variations, bypass the originality of the project, regardless of its execution's hesitations and weaknesses. The idea that the author has backed down in panic in front of a possible limitless disorder seems to me not only improper but also wrong taking into consideration that it takes the form of an intention process⁵. The expression *bedrock of order* a little bit too dramatic cannot draw our attention from the pertinence of the problem created by the idea of a codification that functions in the same time as a constraint and the space of invention. Thus there is room for the exploration of mediation proposed by the practice of stylistics all along the history of literary tradition. There is left to be done the connection between formalism and historicity: the task to present the original characteristics of traditionalism that belongs to a system of rules that exists and is invented in the same time. This is what style is about. As an exchange I regret the dead end that H. White got into when he treated the intriguing operations as explicative modalities considered in the best case not interested in the scientific procedures of historical knowledge, and in the worst case interchangeable for the last ones. There is a real *category mistake* that generates a legitimate suspicion regarding the capacity of rhetoric theory to draw a line between historical and fictional story. As long as it is legitimate to treat the deep structures of the imaginary as common matrixes for the creation of novelistic and of historical intrigues, as it is testified by their inter-crossing in the history of genres in the 19th century, it is the more urgent to specify the referential moment that differentiates history from fiction. We cannot make this distinction if we remain within literary forms. It is no use to sketch a desperate exit to fall back on to simple common sense and to the most traditional utterances regarding historical truth! We have to articulate with patience the methods of representation and of explanation/comprehension and thus the documental moment and its matrix of supposed truth, that is to say the confession of those who declare that they were there where the events had happened. We will never find the rationality of this seeking the referential within the narrative structure. Precisely this labour of articulating the historic discourse with its complex operatory phrases is missing from H. White's preoccupations.

Thanks to these aporia of the historical discourse's referentiality, trying the sentences of H. White's narrative rhetoric by the horrible events put under the sign of “final solution” represent an exemplary defiance that overtakes any school exercise.

The defiance found a strong expression with the notion of “the limit of representation” that became the title of Saul Friedlander's work *Probing the Limits of Representation*⁶. The word could

mean two types of limits: on one hand a kind of exhausting the available forms of representation in our culture to confer legibility and visibility to the event called “the final solution”; on the other hand a request, an exigency to be said, to be represented, even coming right from the middle of the events, so from that origin of the discourse that is considered extra-linguistic by a theoretical tradition, excluded from semiotic fields. In the first case it would be about an internal limit, in the second case about an external limit. Then the problem would be the precise articulation of the two different typed of limits. In this phase of our discussion Shoah – because we have to call her like this – would propose for the reflection in the same time not only the singularity of a phenomenon set to the limit of experience and discourse, but also the exemplarity of a situation where not only the limits of representation with its narrative and rhetoric forms would be disclosed but the whole enterprise of writing history.

Notă:

1. Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in 19th Century Europe*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1979; *Tropics of Discourse*, Baltimore and London, The Johns Hopkins University Press, 1978; *The Content of the Form*, 1987. Regarding these works: cf. *Temps et Récit*, t. I, op. cit., pp. 286-301; t. III, op.cit., pp. 279-282. Cf. Şi R.Chartier, „Figures rhétoriques et représentation historique”, *Au bord de la falaise*, op.cit., pp. 108-125.
2. The rhetoric theory of argumentation is in the topic of a contemporary debate. Cf. Wynne C.Booth, *Rhetoric of Fiction*, Chicago, The University of Chicago Press, 1961. Closer to the relationship between rhetorics and logics, Stephen E.Toulmin, *The Uses of Argument*, Cambridge, Cambridge University Press, 1958; tred.fr., *Les Usages de l'argumentation*, Paris, PUF, 1993.
3. The idea is not unknown from Aristotle's *Poetics*, as long as the coefficient of probability is related to the putting into intrigue. The metaphor belongs not only to rhetorics but also to poetics as a theory of producing discourses.
4. After G.G.Granger (*Essai d'une philosophie du style*, Paris, Armand Colin, 1968). The concept of style should be compared to H. White's notion of style with the difference that for White style is not the concerted production of a singular answer appropriate for a single situation, but the most obvious expression of the constraints that govern the deep structures of the imaginary.
5. Hans Kellner, *Language und Historical Representation, Getting the Story Crooked*, Madison, The University of Wisconsin Press, 1989. The attack has a double target: on one hand the belief that there is out there a history that requires telling, on the other hand that pretension that this history can be “told *straight*” by an honest and hardworking historian using the *right* method. Only the second can be reproached to H. White. There is something voluntary, finally repressive in imposing order – as we can read at Foucault. The opposite plead for discontinuity starts with the research of the domain glorified by the prestige of the archives. The leftovers of the past are scattered as well as the testimonies about this past. The documentary discipline adds its own selective destructing effects to all modalities of loosing information that all together mutilates the so-called “documentary evidence”. Thus rhetoric is not added to the document but it accompanies it right from the source. So it is desirable for the story to attenuate the lacks that the documentary evidence brings along. But the story generates its own anxieties related to other discontinuities. There interferes the controversy with the typology introduced by H. White. The topological lecture, it is believed to become upsetting and thus other sources of anxieties if it is not built a new system on the bases of the four trope of White. The so-called „*bedrock of order*” shall be considered a kind of allegorical game where irony is in the same time recognised as the main trope within the system and as a point of view of the system. H. White becomes suspicious because he backed down in front of what he himself calls with a mixture of sympathy and anxiety at the end of his work *Tropics of Discourse*, „*the absurdist moment*”. The critic does not tell us how our history should be written and neither how history

negotiates with the a doubt not merely “hyperbolic” but really methodological, he tells us how history cannot be written.

6. Saul Friedlander (dir.), *Probing the Limits of Representation*, op.cit

ETNOGRAFIE

Evoluția rutenismului politic în Transcarpatia (1991-2001)

Irina Liuba Horvat, Mihai Zan

Sfârșitul anilor 80 - începutul anilor 90 ai secolului al XX-lea a însemnat, în istoria țărilor Europei Centrale și de Est, o nouă pagină a luptei de eliberare a societăților democratice împotriva regimurilor totalitare, și anume, destrămarea păcii de la Berlin, “terapia de șoc” din Polonia, “revoluția de catifea” din Cehoslovacia, vărsarea de sânge din România și conflictele interetnice din Iugoslavia.

Se intensificau procesele de criză și de dezintegrare a U.R.S.S. (aparitia mișcării proletariului muncitoresc în regiunile miniere, poziția hotărâtoare în lupta pentru stălnitate a parlamentelor republicilor țărilor baltice, tragediile din Vilnius, Tbilisi, prăbușirea “comuniștilor” din august 1991.

În Ucraina, antagonisme asemănătoare erau provocate în regiunile cu poziții separatiste pregnant definite. Aceste regiuni erau următoarele: grupa raioanelor sud-estice ale Ucrainei, Crimeea și Transcarpatia. La începutul anilor 90, procesele etno - politice din Transcarpatia au fost activizate extrem de rapid. În primul rând, a avut lor o renaștere a mișcării rusine în rândul ucrainismului local, mișcare care voia să se opună conducerii centrale. În al doilea rând, situarea geopolitică deosebită a regiunii intensifica decurgerea proceselor etnopolitice în regiune din partea statelor vecine (Ungaria, Cehoslovacia), își intensifica activitatea minoritatea națională maghiară. În al treilea rând, evoluția proceselor de acest gen era în interesul centrului unional moscovit.

În baza materialelor de arhivă, a articolelor apărute în diverse publicații, articolul nostru încearcă să ilustreze procesele etno - politice din Transcarpatia între anii 1991-2001. Deoarece această pagină a istoriei regionale este studiată foarte puțin, avem convingerea că demersul nostru se constituie într-un prim pas al unei cercetări de anvergură, cu includerea unui material consistent.

Situația etno - politică din regiune în anii 90 este prezentată în studiile de specialitate în contextul clarificării problematicii rusenismului¹. Subliniem faptul că argumentarea acestei probleme i-a polarizat/divizat pe cercetători, a dus la ritmuri emoționale exclusive în discursul științific.

Pe de o parte, este ilustrată orientarea istorico-politică (constructivistă) a renașterii rusenismului anilor 90. În cadrul acestei direcții, s-a constituit curentul istorico- sociologic (M. Macara, I. Pop, V. Halas, I. Granceac, M. Boldejar, S. Vidnyanski) și curentul radical-publicistic (V. Socica-Borjavin, I. Turjanița, V. Fedeneșeț). Reprezentanții acestuia și ucrainenii contemporani tratează istoria Transcarpatiei, plecând de la recunoașterea apriorică a acesteia ca o comunitate etnoculturală cu identitate rusină. Cercetătorii atrag atenția asupra activizării mișcării rusenismului în Transcarpatia la începutul anilor 90, activitatea organizațiilor rusine fiind o reacție împotriva aspirațiilor de asimilare a ucrainofililor în perioada formării statale. De aceea, ei formulează concepțiile privind reînnoirea fostului etnonimul “rusin” în calitate de marcaj etnic al populației ucrainene din Transcarpatia; se argumentează raționalitatea autonomiei administrativ-teritoriale a regiunii.

Pe de altă parte, reprezentanții orientării etnologico-lingvistice sunt uniți de următoarele principii teoretico-metodologice: în primul rând, populația ucraineană a Transcarpatiei completează mozaicul etnosului ucrainean. Particularitățile etnografice, care sunt utilizate ca argumente de către ideologii rusenismului politic s-au format în condițiile particularităților istorico-geografice ale zonei etnografice din Transcarpatia. În al doilea rând, rusenismul anilor 90 ai sec. XX este rezultatul politicii externe a altor state, în condițiile dezmembrării lumii bipolare. În al treilea rând, amintim factorii interni ai apariției rusenismului – marginalizarea etnică a populației Transcarpatiei, combinată cu simpatiile pro-ruse sau integraționale europene, dar și particularitățile mentale de acuzare a “persoanei sovietice” privind manifestarea naționalismului. În cadrul acestui curent științific se distinge curentul politico-lingvistic (O. Meșaneci, I. Baleha, P. Ciucica, F. Mișanici, M. Panciuc, V. Marcusy, I. Careciak și alții) și curentul etnologic (M. Tivadar, S. Pavliuc, O. Maleț, I. Pelenskyi, O. Maiboroda).

¹ Zan M.P., *Istoriografia problemei rusenismului anilor 90 ai sec. XX*, în *Carpatia*, Ediția 12-1. Problemele istoriei naționale și internaționale, Ujgorod, Ed. Kolir Print, 2001, p. 231-249.

În fapt, începutul anului 1990 a însemnat apariția mișcării rusenismului pe arena etno-politică a regiunii. La 17 februarie 1990, la Ujgorod s-a întrunit conferința de constituire, la care au participat 324 de delegați și 28 de invitați. La această conferință s-a hotărât în unanimitate înființarea Organizației cultural – educaționale regionale a rusinilor carpați și adoptarea Statutului organizației. Președintele Organizației a fost numit arhitectul M. Tomcyani, locuitori - B. Slivka și M. Mihailova. Organizația a fost confirmată cu o componență de 33 de membri².

În primul document publicat - "Apelul către populația din Transcarpatia" - se arată separatismul poporului rusin, care nu face parte din nici un etnos slav răsăritean. Însă al doilea document-program al organizației, cel din 29 septembrie 1990 ("Declarația Organizației rusinilor carpați privind acordarea statutului de republică autonomă regiunii Transcarpatia") revendică și scopuri politice³. Așa cum arată V. Surnin, o astfel de alternativă "(...) a fost aprobată de elita rusă și cea de partid locală. Ea impunea și prin aceea că promitea noi privilegii și posibilități mai mari de a accede la conducere⁴. De aceea nu s-a luat o decizie, de către Comitetul Executiv Regional al Consiliului Regional al deputaților populari în anul 1990, privind activitatea Organizației.

Merită să fie luate în considerare și particularitățile specifice ale tehnologiei PR din acea perioadă. Ilustrând spiritul de frondă al Transcarpatiei față de Ucraina, inclusiv Buletinul meteo se transmitea separat pentru Transcarpatia și separat pentru județele vestice ale Ucrainei Sovietice.

O comisie de lucru care să studieze legitimitatea problemelor consemnate în "Declarația" Organizației rusinilor carpați și a altor formațiuni politico-obștești s-a constituit doar la 14 ianuarie 1991. În aceste grupe de lucru au fost incluși cunoscuți oameni de știință, politicieni ai regiunii (I. Hrancyac, I. Dzenzelsvsky, M. Tivadar, O. Dovhanicy, M. Macara, V. Marina, I. Senyco, V. Zadorojniy și alții)⁵. Concluziile grupului de lucru din cadrul administrației au statuat că: "rutenii Transcarpatiei, ca sub-etnos, fac parte din națiunea ucraineană, cu particularitățile lor specifice"⁶.

Situația politică din Ucraina a luat o nouă turnură în urma acțiunilor din august 1991. La cea de-a VII sesiune a Consiliului regional din 27 septembrie s-au putut auzi următoarele: "Pe noi pur și simplu ne-au alipit, eu consider că avem nevoie de autonomie și pentru ea trebuie să luptăm"⁷. La sesiune au fost lansate reproșuri între președintele M. Voloșciuc și reprezentanții "Platformei democratice". Îndeosebi reprezentanții blocului democratic al Consiliului regional ilustrau contradicțiile, când președintele vorbește despre emisarii galițieni și nu amintește de emisarii moscoviți și de cei kieveni. Lucrările sesiunii s-au finalizat cu ratificarea documentului intitulat "Despre situația politică în regiune până la lovitura de stat în 19-21 septembrie 1991, în zilele și după lovitura de stat, și încrederea în conducerea Consiliului regional al deputaților populari". În textul documentului se învinovăța lovitura de stat și se sprijinea independența de stat a Ucrainei. În mod special, se explicau și acuzele la adresa Consiliului regional "în propagarea separatismului (izolării) național, opunerea Transcarpatiei față de alte regiuni ale Ucrainei, ruinarea regiunii economice comune"⁸. În declarația Consiliului regional - "Numai în componența statului independent ucrainean" - se arată că acuzele privind conservatorismul, pasivitatea și indiferența pentru soarta Ucrainei nu au un fundament serios. Totodată, concomitent cu aceste declarații, a fost pregătită și declarația către Prezidiul Consiliului Superior al Ucrainei privind introducerea pe ordinea de zi a Consiliului a dezbaterii documentului

² Departamentul arhivei Administrației de stat a Transcarpatiei, fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. Hotărârea din 20.02.90, Nr. 39 „Despre înregistrarea statutului Asociației cultural-educative a rutenilor carpați”, Arc. 112-115.

³ Maiboroda O., "Rutenismul politic" *Versiunea naționalismului periferic a Transcarpatiei*, Kiev, NauKMA, 1999, p. 10.

⁴ Surnin V.B., *Principiul autodeterminării națiunii și particularitățile realizării acesteia în Transcarpatia în anii 90 ai sec.XX. Relații interetnice în Transcarpatia, situația, tendințele și căile de perfecționare; Materialele conferinței practico-științifice*, sub redacția lui P.V. Tokar, Ujgorod, Secția editorială a direcției în probleme de presă și informații, 2001, p.140.

⁵ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond.195, Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. Ordinul din 14.01.91. Nr.1. „Despre grupul de lucru privind studiul legalității problematicei din „Declarația Asociației rusinilor carpați și a altor formațiuni social-politice”, Arc.1-6.

⁶ Concluziile grupului de lucru privind studiul legalității problematicei din declarația Asociației rusinilor carpați din 9 ianuarie 1991, în Zakarpatska Pravda din 24 octombrie, p. 1.

⁸ Ibidem, Arc. 175-178.

„Despre înființarea în regiunea Transcarpatia a zonelor întreprinderilor libere”. Situația se prezenta ca un “Ianus cu două fețe” - pe de o parte, din partea forțelor democratice din Hust a fost înaintată o cerere către sesiunea Consiliului regional în care se arăta inutilitatea problemei autonomiei regiunii, iar în situația politică dată, era considerată chiar o provocare¹⁰. Pe de altă parte, sesiunea Consiliului orașenesc din Mucacevo (27 august 1991) a decis să solicite Consiliului regional de deputați populari din Transcarpatia să se pronunțe pentru “autonomia ținutului Transcarpatiei ca parte a Ucrainei”, urmând ca mai apoi să aibă loc un referendum regional. A VI-a sesiune din 29 august a Consiliului raional Mucacevo a deputaților populari a decis să solicite Consiliului regional de deputați populari ai Transcarpatiei să propună în fața Consiliului Superior al Ucrainei “acordarea, pentru regiunea Transcarpatia, a statutului de republică autonomă în cadrul statului Ucraina și adoptarea acestei probleme la referendumul regional”. Însă, conform hotărârii din 14 septembrie 1991, intitulată “Despre susținerea inițiativei Consiliului orașenesc de deputați populari din Mucacevo privind declararea regiunii Transcarpatia ca ținut autonom”, Consiliul raional din Mucacevo a decis să propună Consiliului regional să declare regiunea ”ținut autonom subcarpatic cu drepturi de republică autonomă”. Deputații Consiliului raional au propus să se ducă o activitate de lămurire în circumscripțiile electorale, privind forma de organizare a “regiunii multinaționale autonome”¹¹.

Însă, ca urmare a contradicțiilor între susținătorii statutului autonomiei regiunii și cei care luptau pentru suveranitatea noului stat format, situația politică a devenit critică. Organizația Mișcării Populare a Ucrainei din Transcarpatia (avându-l ca lider la acea perioadă pe primarul - deputat al poporului V. Bedy), împreună cu alte partide politice și organizații nonguvernamentale au organizat un miting lângă Primărie, solicitând difuzarea lucrărilor sesiunii din 27 septembrie pentru cei care se găseau în Piața Lenin (acum Piața Populară). Persoanele care au luat parte la miting au instalat corturi în piața din fața Primăriei, iar din partea poliției a fost implicat un detașament de forțe de ordine.

În cererea celor care făceau greva foamei se arăta: “Majoritatea reacționară din Consiliul regional s-a făcut de rușine în timpul demonstrației din data de 19-23 august, nu dă poporului pământ, nu rezolvă problema retrocedării bisericilor către enoriași, vrea să înființeze în regiune un cnezat comunist autonom¹². Din grupul greviștilor foamei făceau parte deputați din diferite medii: L. Karavanska, M. Romah, O. Kuțin, V. Zilgalov, V. Șereghi; activiști ai diferitelor organizații regionale democratice (K. Medvidy, V. Simeh, V. Kolcear, B. Dikiy, O. Matola, I. Bismak) și studenți (V. Pastuh, I. Șufrici, R. Dikiy; organizația “Cernobâl” al lui M. Aziom). La 1 octombrie numărul greviștilor era de 17 persoane. Principalele revendicări ale acestora erau: demisia lui V. Voloșciuk și a Consiliului regional și constituirea unei comisii speciale privind activitățile funcționarilor în timpul loviturii de stat din 19-23 august. În luarea sa de cuvânt, M. Voloșciuk a arătat că cererea privind demisia Consiliului regional “este absolut absurdă”.

În “Apelul președintelui Consiliului regional al deputaților populari către poporul din Transcarpatia” se preciza că problema privind acordarea statutului autonom al regiunii a adus în rândul opoziției o mare nemulțumire. M. Voloșciuk arăta că “(...) demonstrații, în rândul cărora au fost mulți tineri în stare de ebrietate, au blocat toate ieșirile din clădirea Consiliului regional, (...) au recurs la metode de agresiune fizică (...), solicitând demisia Consiliului regional”. Pe perioada nopții de 27/28 septembrie, deputații Consiliului regional “au fost ținuți prizonieri în clădirea Consiliului”¹³.

La sesiunea din 1 octombrie a luat cuvântul V. Zilgalov, deputatul Primăriei orașului Ujgorod. El a dat citire cererilor greviștilor foamei, printre acestea figurând și cererea de înălțare a drapelului Ucrainei pe clădirea Primăriei, în acordurile imnului național. V. Zilgalov a mai arătat situația acțiunilor care au avut loc lângă Consiliul regional, când el personal a fost brutalizat (i-au spart ochelarii). El a precizat că au fost agresați primarul, alți deputați, studentul R. Defey și o studentă de la

⁹ Ibidem, Arc. 181-182.

¹⁰ Ibidem, Arc. 202.

¹¹ Ibidem, Arc. 195-200.

¹² Gavreliv I., *Luna septembrie, acum 10 ani*, în *Sribna Zemlea*, 2001, 22 septembrie, p. 6.

1.

medicină, neimplicată în evenimente. Deputatul constata: “în fapt, în Transcarpatia a fost introdusă starea de urgență”¹⁴.

Așa a luat naștere tirada acuzelor reciproce. Deputatul D. Matico, în cuvântarea sa arăta că “(...) noi am învățat acea ideologie, pe care ne-au dictat-o marxist-leniniștii Tivadar și Landovski. (Aplauze). Însă astăzi noi am devenit deja democrați”. La aceasta, deputatul Tivadar a arătat că a predat nu istoria partidului, ci cursuri de specialitate, și anume etnografie și istoria comunei primitive și “(...) dacă neanderthalienii au fost comuniști, probabil că între comuniști au existat și neanderthalieni, eu nu contest acest lucru, dar învinuirile ce mi se aduc nu le consider a fi la adresa mea”¹⁵. Deputatul V. Jupan a prezentat revendicările muncitorilor, ale inginerilor și tehnicienilor din Ujgorod. În punctul 3 al cererii se precizau ordinele date organelor de apărare în privința informărilor totale despre “așa numiții parașutiști de dincolo de munte”; “(...) fiindcă pe pământul nostru ne vom descurca și singuri, fără deranjul și învățăturile lor (Aplauze)”¹⁶. Deputatul I. Huzineț a citit telegramele din Hust, Ilnița, Irșava, Svaljava, Teceu privind acordarea autonomiei și redarea naționalității “rutean-rusin”¹⁷.

Problema autonomiei s-a dezbătut și a doua zi. A treia sesiune a Consiliului regional a avut loc într-o atmosferă încinsă. Au luat parte la cuvântări profesorul I. Granciak, care, într-un mod istorico-retrospectiv a analizat perspectiva autonomiei regiunii Transcarpatiei. Apoi a luat cuvântul V. Zilgalov, care a denunțat speculația forțelor politice, care ar vrea să câștige în urma problemei autonomiei regiunii. De asemenea, a mai arătat că reprezentanții organizației din “Huțulia” (raion Rahiv) au anunțat că vor organiza un referendum privitor la despărțirea lor de Transcarpatia, fiind susținuți și de raionul Voloveț. Deputatul Ș. Fodor sublinia că, odată cu obținerea autonomiei “noi am putea să transformăm Transcarpatia într-o a doua Elveție”¹⁸. Deputații au atras atenția și asupra situației din rândul demonstranților aflați în fața clădirii Consiliului regional. Deputatul M. Huzov a declarat că a fost martorul strigătelor din mulțime: “(...) decât să vă dăm vouă autonomia, mai bine vă omorâm pe toți”. De asemenea, a arătat că aceste amenințări erau proferate cu un accent din Lvov¹⁹.

În cuvântarea deputatului M. Tivadar s-a arătat clar că există o “politică reală, perseverentă, din Dombas și până în Carpați, de dezmembrare a copilului încă nenăscut” (Ucraina – n.n.). El arăta că aceasta convine celor patru forțe, și anume: forței imperiale, care aspiră să rămână U.R.S.S.; nomenclaturii de partid neocomuniste; vecinilor noștri, care la mitingurile din Mucacevo erau pentru unirea regiunii cu Ungaria și Cehoslovacia în cadrul Republicii Subcarpatice autonome; “rusinilor” locali, care se orientează pe forțele externe și visează la mitul “RUTENIA”²⁰.

Într-adevăr, la 1 septembrie, în orașul Mucacevo a avut loc mitingul Organizației rusinilor carpați “privind problema renașterii naționale a poporului rusin și reînnoirea statutului regiunii Subcarpatice”. La acest miting s-a arătat că regimul totalitar a consolidat în timp “o politică de deznaționalizare a populației autohtone rutene și ucrainizarea ilegală a acesteia”. Se vorbea și despre “tendința de înrobire spirituală a poporului rusin”. Demonstrații aduceau la cunoștință, că, în cazul omiterii problemei privind statutul autonomiei Transcarpatiei (sub presiunile celor care făceau greva foamei) “și noi vom anunța imediat greva foamei”. În cererea către deputați a cetățeanului V. Silaghi se arăta: “Oare acești 100 de oameni care fac greva foamei chiar reprezintă Transcarpatia?.....Trebuie să muncim, nu să facem demonstrații”²¹.

Dealtfel, lucrările sesiunii s-au finalizat cu adoptarea hotărârii intitulată „Despre statutul Transcarpatiei în componența Ucrainei independente”. Documentul stipula înființarea unei comisii

¹⁴ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond.195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. VII, Sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI (A doua ședință) și deciziile luate de către reuniunea din 1 octombrie 1991. Pe 141 arcușuri, Arc. 1.

¹⁵ Ibidem, Arc. 36-38.

¹⁶ Ibidem, Arc. 58-59.

¹⁷ Ibidem, Arc. 66-68.

¹⁸ Ibidem, Dos. VII. Sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI (A treia ședință) și deciziile luate de către reuniunea din 2 octombrie 1991. Pe 88 arcușuri, Arc. 19-29.

¹⁹ Ibidem, Arc. 37.

²⁰ Ibidem, Arc. 32-33.

²¹ Ibidem, Arc. 88.

formate din 38 de persoane, comisie care urma să studieze problema statutului Transcarpatiei. Se preciza că aceasta avea obligația de a publica în presă, până în data de 30 decembrie, deciziile sale privind statutul Transcarpatiei. De asemenea, se recomanda să se introducă problema statutului regiunii la referendumul regional²². În paginile publicației “Novene Zakarpatia” fuseseră deja aduse la cunoștință proiectele declarației privind declararea Transcarpatiei ca regiune autonomă: “Ținând cont de tradițiile, particularitățile, dreptul legal la aspirația de veacuri a populației din Transcarpatia la autodeterminare (...)”, să declarăm Transcarpatia ca regiune autonomă în componența Ucrainei²³.

La lucrările sesiunii a V-a din 31 octombrie a fost adoptată hotărârea intitulată “Despre referendumul regional”. În textul buletinului de vot pentru referendumul regional se preciza: “Doriți D-voastră ca Transcarpatia să obțină statut teritorial autonom, ca subiect în componența Ucrainei independente și să nu intre în componența altor organizații administrativ-teritoriale?”. La sesiunea a IX-a a Consiliului de deputați populari ai raionului Beregovo (14 septembrie) s-a luat hotărârea de a se organiza un referendum la 1 decembrie privind înființarea în raionul Beregovo a regiunii maghiare autonome. Motivația era următoarea: din 85.000 de locuitori al raionului, 57.100 locuitori sunt maghiari (adică un procentaj de 66,7%)²⁴.

În aceste condiții, reprezentanții “Platformei democratice” a Consiliului regional de deputați populari au decis să se adreseze Președintelui Consiliului Suprem al Ucrainei, Leonid Kravciuk. În această cerere se arăta, la 13 octombrie 1991, contradicția între referendumuri, și anume cel general ucrainean și cel regional, despre manipularea populației din regiune, despre acțiunile deputaților de orientare pro-moscovită, pro-maghiară și pro-cehă, care propagau și întrețineau disensiuni interetnice. În document se arăta că acest Consiliu “este împins la acțiuni ilegale, care pot avea nu doar urmări politice, ci și juridice”, deoarece “problema referendumului privind statutul Transcarpatiei nu este de competența Consiliului regional, încalcă o serie de articole ale Constituției în vigoare a statului nostru”. Acest document a fost semnat de deputații de orientare democratică - M. Djanda, M. Tivadar, I. Mokrianeck, L. Karavanska, F. Pojar, I. Gabor, M. Dzyamko, I. Haynaly, I. Savciuk, H. Petreștye, I. Derkaci²⁵.

Situația s-a modificat într-o oarecare măsură, în urma pregătirilor pentru alegerile prezidențiale. La a VIII-a sesiune extraordinară din 20 noiembrie 1991, s-a discutat de fapt formularea statutului Transcarpatiei în textul buletinului de vot. Deputatul I. Hrițak a propus schimbarea cuvântului “autonomie” în “teritoriu administrativ autonom”, “teritoriu cu administrație autonomă specială, Transcarpatia”.

După numeroase discuții pe această temă, s-a decis ca formularea să fie următoarea (și anume punctul 3 din 31 octombrie): “Doriți ca Transcarpatia, prin consfințire în Constituția Ucrainei, să obțină statutul de teritoriu administrativ autonom special, ca subiect în componența Ucrainei independente, și să nu intre în componența altor formațiuni administrativ-teritoriale?”²⁶.

Numărătoarea voturilor a demonstrat orientarea populației regiunii spre statalitatea ucraineană. Pentru independența Ucrainei au votat 90,13% din alegători, iar 60% l-au votat pe primul președinte al Ucrainei, Leonid Kravciuk. Rezultatele voturilor privind statutul de teritoriu administrativ autonom special a regiunii Transcarpatia îl vom prezenta în tabelul următorⁱⁱ.

²² Ibidem, Arc. 61-64.

²³ *Declarația privind proclamarea Transcarpatiei ca regiune autonomă a Ucrainei (Proiect)*, în *Novene Zakarpatia*, 1991, 1 octombrie, p.4.

²⁴ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond.195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dosar. Vol. I., Corespondența cu Consiliul Superior, Administrația președintelui Ucrainei, 16 ianuarie 1992 - 5 august 1992. Pe 171 de arcușuri, Arc. 74.

²⁵ „*Sperăm să auzim o voce puternică și corectă în apărarea Ucrainei*”. *Președintelui Consiliului Superior al Ucrainei, Leonid M. Kucima*, în *Novene Zakarpatia*, 1991, 13 noiembrie, p. 4.

²⁶ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195, Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. VIII Sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XX (A doua ședință) și deciziile luate de către reuniunea din 20 noiembrie 1991. Pe 13 arcușuri, Arc. 13.

Tabelul Nr. 1
Rezultatele voturilor privind statutul Transcarpatiei (01.12.1991)

Numărul buletinelor de vot	847.364
Au obținut buletine	702.324
Au luat parte la vot	700.555 (82,7%)
“DA”	546.450 (78%)
“NU”	128.762
Buletine anulate	25.343

Așadar, observăm că majoritatea a votat pentru statutul Transcarpatiei ca teritoriu administrativ autonom special, subiect în componența Ucrainei independente. Totuși, la vot nu au luat parte aproximativ 150.000 alegători, iar aproximativ 129.000 au fost împotriva, fiind anulate mai mult de 25.000 de buletine. Așadar, un procentaj de 78% reprezintă un succes relativ. În realitate, aceasta reprezintă un pic mai mult de 60% din totalul alegătorilor (847.364 persoane).

În raionul Beregovo, rezultatele referendumului privind înființarea raionului maghiar autonom au confirmat susținerea puternică de către populație a acestui proiect. Astfel, din 61.070 de alegători din raion au luat parte la vot 53.442 de persoane (87,5%). “Pentru” înființarea regiunii autonome s-au pronunțat 43.482 de alegători (81,4%). Consiliul regional de deputați populari a examinat, la 6 februarie, materialele privind concluziile referendumului raional și a decis să se adreseze Consiliului Suprem al Ucrainei cu cererea ca denumirea raionului Beregovo să se schimbe în Raionul maghiar autonom Beregovo, cu centrul în orașul Beregovo, în componența regiunii Transcarpatia, și să se introducă în Constituția Ucrainei ca o unitate administrativ-teritorială, respectiv ca raion autonom²⁷.

Aceste rezultate au devenit principalul motiv în pretențiile conducerii regionale de introducere a schimbărilor și a completărilor la Constituția Ucrainei. S-a înființat o comisie de lucru a Comitetului Executiv Regional (sub conducerea noului președinte ales al Primăriei și al Comitetului executiv Regional, M. Krailo), iar mai apoi și un grup temporar, sub conducerea lui S. Ustici, pentru pregătirea proiectului Legii “Despre statutul teritoriului administrativ autonom special al Transcarpatiei”. Conform hotărârii din 24 ianuarie 1992, în prima parte a articolului 77 se propunea completarea Constituției cu următoarele: ”În Ucraina există un teritoriu administrativ autonom special”²⁸. Așa cum arăta prof. ist. Ion Pop, “după un scurt val de activitate în 1991, masele au devenit iarăși pasive față de procesele politice (...)”²⁹.

În martie 1992 s-a discutat proiectul legii Ucrainei “Despre teritoriul administrativ cu autonomie specială „Transcarpatia”. Președintele Asociației democraților neradicali, V. Fantici, s-a declarat împotriva proiectului grupului „usticilor”, „semeracilor”, „ciucycilor” etc., al teoreticienilor de ieri și al practicienilor comuniști și împotriva “zilgalofilor”. Fantici învinuia fățiș grupul de orientare național-democratică în participarea la actul de vandalism împotriva Consulatului maghiar și a clădirii rutenilor din orașul Mucacevo, unde au fost profanate drapelurile și alte simboluri.

Profesorul I. Turjanița, din cadrul Universității Naționale din Ujgorod, arăta că “vedem aceeași opoziție, aia nu e opoziție, este doar un grup care complotază și dacă e să vorbim corect, tulbură neprofesional lumea de pe pământul nostru drag”³⁰.

Deputatul V. Koțan a propus chiar să se formuleze un articol în Constituție privind folosirea, pe lângă valuta națională, și a valutei altor țări vecine. La această propunere, prof. I. Himineț a arătat că

²⁷ Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Vol I. Corespondența cu Consiliul Superior, Administrația președintelui Ucrainei. 16 ianuarie 1992 - 5 august 1992, Pe 171 de arcșuri, Arc. 74.

²⁸ Ibidem, Op. 14, Secretariat, Dos. IX sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI, Prima ședință din 24 ianuarie 1992, Arc. 233.

²⁹ Pop I., Homo totalitaricus? Istoria Transcarpatiei: reflecții critice, în Karpatskii krai, 1996, № 5-7, p. 16.

³⁰ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195, Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. IX sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI. Reuniunea din 6 martie 1992, Pe 345 arcșuri, Arc. 10-12, 13, 43.

introducerea acestui punct este incorectă, deoarece în nici o țară nu există un asemenea fenomen, întotdeauna moneda națională poate fi schimbată la orice punct de schimb valutar.³¹

Hotărârea privind Legea Ucrainei “Despre teritoriul administrativ cu autoadministrație specială a Transcarpatiei a fost ratificată de către Consiliul regional la data de 6 martie 1992.

În cererea Consiliului regional al deputaților populari către Consiliul Superior se arăta că la 24 ianuarie 1992, Consiliul regional a ratificat concluziile referendumului. În proiectul Legii Ucrainei, în special în articolul 4 “Organizarea administrativ-teritorială” se arăta că, în locurile unde locuiesc compact grupe etnice, în conformitate cu doleanțele acestora, se pot înființa unități teritorial-administrative corespunzătoare. Articolele 5 și 6 statuau că, alături de folosirea limbii de stat, să se folosească și cea a grupului etnic minoritar a regiunii, folosirea simbolurilor de stat ucrainene și a simbolicii regionale³². Acest proiect a fost semnat de membrii grupei de lucru: S. Ustici, G. Ienițen, M. Macara, H. Oleksek etc. Totuși, în afară de această ratificare, Consiliul regional a ratificat hotărârea intitulată “Despre autoadministrarea specială a teritoriului administrativ al Transcarpatiei”. Conform acestei ratificări, se înființa comisia Consiliului regional “privind sprijinirea aprobării trecerii în Consiliul Superior al Ucrainei în ordinea de zi a hotărârii Consiliului regional din 06.03.1992, respectiv „Proiectul Legii Ucrainei” „Despre autoadministrarea specială a teritoriului administrativ Transcarpatia”. Conform acestei hotărâri se înființa comisia Consiliului regional „privind promovarea trecerii în Consiliul Superior în ordinea stabilită a proiectului de lege.....”. Președintele comisiei a devenit M. Krailo iar locuitori, D.D. Dorcineț și S. Ustici, total membri: 22 de persoane.

Redacției “Novene Zakarpacie” i se recomanda să lumineze “larg” trecerea proiectului de lege în Comisia Superioară a Ucrainei, iar Consiliului administrativ executiv i s-a trasat sarcina să pregătească proiectul Statutului și alte acte normative privind legitimitatea acestor demersuri. Concomitent, prin hotărârea intitulată “Despre schimbările în organizarea administrativ-teritorială a regiunii” se arăta că, în conformitate cu rezultatele referendumului din raionul Bereg, Raionul Autonom Maghiar Beregovo, cu centrul în orașul Beregovo va intra în componența Transcarpatiei. Se arăta că 81,4% (43.482 din populația raionului Beregovo) a votat pentru ideea înființării acestui raion, împotriva a votat un număr de 7.842 persoane – dintr-un total de de 53.442 persoane care au luat parte la votări³³.

Hotărârea privind acordarea dreptului introducerii în documentele de stare civilă și în cele ale administrației de stat a Transcarpatiei a rubricii de recensare a naționalității ruse a fost ratificată fără probleme sau discuții, în unanimitate. În cuvântarea lui G. Vereș se arăta oportunitatea acestui pas prin exemplele oferite de practica internațională (Cehoslovacia, Iugoslavia)³⁴.

Menționăm că propunerea deputatului Mihai Tivadar privind scoaterea de pe ordinea de zi a proiectului “Despre teritoriul administrativ autonom special Transcarpatia” nu a fost luată în considerare până la publicarea proiectului noii Constituții a Ucrainei. Mai mult decât atât, la Consiliul regional soseau cereri de la diferite grupuri ale muncitorilor. În cererea grupului de muncitori al fabricii de prelucrare a lemnului din orașul Svaljava (2 martie 1992) se specificau următoarele: “Vă rugăm să cercetați cu atenție acea variantă a Statutului pe care l-a conceput V. Zilgalov și K. (indescifrabil în documentul original - n.n.) Aceștia sunt potrivnici blestemați ai autonomiei”. În cererea din 4 martie 1992, deputatul popular al primăriei orașului Irșava, protoiereul M. Iurin, constata: “toți preoții ortodocși se adresează către deputații Consiliului regional cu rugămintea să nu finanțeze această independență și pentru așa- numitul ziar democratic (Regiunea Carpatică – n.n.)³⁵. Așadar, continua antagonismul dintre forțele de orientare națională și simpatizanții autonomiștilor cu rusinii politici.

Din martie 1992 a început să funcționeze Consiliul Popular Ucrainean al Transcarpatiei. În componența sa intrau organizațiile regionale ale Mișcării populare a Ucrainei, Partidului Republican al Ucrainei, Partidului Democratic al Ucrainei, organizația regională a Asociației de limbă ucraineană

³¹ Ibid, Arc. 77-78.

³² Ibidem, Arc. 176.

³³ Ibidem, Arc. 218, 272-273.

³⁴ Ibidem, Arc. 132-134, 219-220.

³⁵ Ibidem, Arc. 250-251, 259.

“Prosvita”, “Prosvita” regională, Asociația celor ce au suferit represalii și a deținuților politici și Uniunea artiștilor populari din Transcarpatia, în total un număr de 15 organizații. Președintele Consiliului Popular Ucrainean al Transcarpatiei, I. Baloga, arăta că înființarea organizației “trebuie privită ca o alternativă, o opoziție împotriva majorității partidelor comuniste din Consiliul Regional al Transcarpatiei, care a început jocurile de partid pro-autonomiste, neo-bolșevice și care în mod conștient ignoră mai mult de 80% din populația regiunii, organizațiile regiunii, presa (...), susține rusenismul politic”³⁶.

Consiliul Ucrainean Popular al Transcarpatiei cuprindea, la sfârșitul anului 1992, 31.300 persoane. Principalele puncte de vedere, critica la adresa rusenismului politic a fost prezentată în paginile ziarelor “Ucraina Carpatică” (tiraj – 2.200 de exemplare, “Pravda Transcarpatiei” (tiraj - 50.000 de exemplare), mai apoi la ele s-a alipit “Sribna Zemlya” (12.000 de exemplare). De reținut este faptul că 9 membri ai Consiliului Ucrainean Popular al Transcarpatiei au fost aleși deputați în Consiliul Regional, 135 – deputați în consiliile locale și raionale, 7 erau funcționari în structurile de conducere, 5 – membri al Colegiului pe lângă reprezentantul președintelui în regiune, 13 – deputați în raioane³⁷.

Oponenții lor erau grupați în “Liga Democratică a naționalităților din Transcarpatia”, ce avea în componență Organizația culturii maghiare din Transcarpatia, Uniunea național-culturală slovacă „L. Ștura”, Organizația nemților regiunii “Renașterea”, Organizația evreilor “Menora”; “Casa Rusă”, “Roma” și Organizația rutenilor subcarpatici. Liga avea 36.600 de membri în organizațiile amintite: 6 din ei erau deputați în Consiliul regional, 20 de persoane – deputați la diferite nivele, 5 persoane erau membri ai colegiilor pe lângă reprezentantul președintelui din raioanele regiunii. În afară de aceasta, poziția lor era tipărită pe paginile ziarelor “Rusia Subcarpatică” (tiraj – 5.000 de exemplare). În afară de această publicație, se mai tipăreau opiniile lor în paginile ziarelor “Unitate - plus”, “Novene Zakarpatia – Noutățile Transcarpatiei”, “Karpati Igaz Szo”. În special, în cea din urmă aveau articole, membrii Organizația culturii maghiare din Transcarpatia care erau împotriva “naționalismului ucrainean” în statul ucrainean³⁸.

În martie 1992 a fost înființat Partidul Republican Subcarpatic (președinte V. Zaiat), activitatea lui fiind marcată de încercarea de reanimare a curentului rusofil, revigorarea ideilor panslavismului și idealizarea istoriei și a viitorului Transcarpatiei după exemplul Elveției³⁹.

În același timp, conducerea regiunii era preocupată de aprobarea, de către Consiliul Superior al Ucrainei, a proiectelor de legi privind statutul Transcarpatiei și zona liberă economică. S. Ustici, la 29 aprilie 1992, menționa că adjunctul președintelui Comisiei permanente pe probleme de relații internaționale, O. Duptalov, a promis că la sfârșitul lunii februarie, începutul lui martie 1992, proiectul comun al Legii Ucrainei “Despre zonele libere economice din Ucraina” va fi definitivat, urmând a fi supus dezbaterilor. Apoi, în baza acestei Legi, arăta S. Ustici, președintele Ucrainei promitea că printr-un Ordin va conferi regiunii statutul de zonă economică liberă. Viitorul președinte al administrației de stat constata faptul că M. Krailo “(...) sună în fiecare săptămână la Președintele Consiliului Superior sau la primul adjunct al acestuia. Ultima informație este următoarea: acest proiect de lege va fi discutat în prima decadă a lunii mai”⁴⁰.

M. Voloșciuk arăta că ratificarea acestei cereri se impune pe agenda de lucru a Consiliului Superior al Ucrainei, deoarece deputații din administrația de stat sunt îngrijorați de numeroasele tergiversări.

³⁶ Maslianik O., *De aceea există știuca, pentru ca racul să nu ațipească...*, în „Za vilnu Ucrainu”, 1992, 5 noiembrie, p. 2.

³⁷ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond.195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dosar. Vol.II. Corespondența cu Consiliul Superior, Administrația președintelui Ucrainei. 03 septembrie 1992 – 11 ianuarie 1993. Pe 150 de arcușuri, Arc. 149.

³⁸ Baloga I., *Rutenismul politic și construirea statului*, în Ucrainски probleme, 1994, № 2, p. 70.

³⁹ Maiboroda O., *Rutenismul politic. Versiunea naționalismului periferic al Transcarpatiei*, Kiev NauKMA, 1999, p. 10.

⁴⁰ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. X sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI. Prima reuniune din 29 aprilie 1992. Pe 123 arcușuri, Arc. 59.

Existau însă și alte opinii. M. Djanda, în special, arăta că importantă în primul rând este ratificarea Constituției, și nu problema zonelor libere economice. El constata un factor obiectiv: “Puteți voi să faceți gălăgie. În primul rând, deocamdată nu reprezentați toată populația Transcarpatiei⁴¹”.

Continua lupta pentru acordarea statutului de teritoriu cu administrație autonomă. S. Ustici îi informa pe deputați despre oportunitatea “reîmprospătării deciziei noastre din 1990”, și anume – schimbarea formulării “zona liberelor întreprinderi” în “zona liberă economică”, deoarece, așa cum afirma S. Ustici, legat de aceasta a fost obținut acordul Cabinetului de Miniștri ai Ucrainei și acordul Consiliului Superior al Ucrainei⁴². Așadar, Consiliului regional a decis dezbateră proiectului “Despre demersul către Cabinetul de Miniștri ai Ucrainei privind acordarea regiunii Transcarpatia a statutului de zonă economică liberă”.

Un semn l-a constituit și faptul că în aceeași zi a fost ratificată hotărârea “Despre proiectul Constituției Ucrainei”, care, în articolul “Organizarea teritorială”, preconiza formularea “Transcarpatia, teritoriu administrativ autonom”⁴³.

Au urmat cererile U.N.R.Z. (Consiliul Popular Ucrainean al Transcarpatiei) din 24 și 27 noiembrie privind acțiunile separatiste ale conducerii regionale. În cuvântarea lui V. Prehodyko, ele au fost caracterizate astfel: “ (...) astăzi, îmbrăcând hainele unitare și național – unitariste (U.N.R.Z. – n.n.) transformă în întregime problematica obiectivă și legalitatea statutului economic și administrativ al regiunii, problemă care se pune de către alte regiuni ale statului, ca subiect al jocului politic”⁴⁴. Conform spuselor lui V. Prehodyko, U.N.R.Z. este doar un “conglomerat” al partidelor ucrainene și al organizațiilor democratice, nefiind înregistrat legal. De aceea se propunea proiectul de hotărâri, unde s-ar fi arătat că, așa-numitul U.N.R.Z. și organizația din Transcarpatia N.R.U. (Mișcarea Populară a Ucrainei) încearcă “să rupă ordinea constituțională privind acordarea către regiunii Transcarpatia, a statutului de zonă specială administrativ-economică”. Reprezentantul președintelui, M. Krailo afirma de asemenea, că unele organizații nonguvernamentale și unele partide se ocupă cu politica “atrăgând în dezbateri neavenite masele de oameni”⁴⁵.

Au continuat acuzele și analizarea demersurilor adversarilor. Ca răspuns la apelurile U.N.R.Z. (din 24 și 27 noiembrie), a urmat o hotărâre specială a Consiliului regional, care și-a manifestat îngrijorarea privind “tărăgănarea” examinării documentelor în instanțele superioare ale statului. În afară de aceasta, se adăuga și cererea Forumului cetățenilor din 28 noiembrie, unde se arăta lipsa de fundament a solicitărilor “forțelor politice extremiste”⁴⁶.

La Forumul amintit mai sus (desfășurat în orașul Ujgorod), au luat parte 130 de persoane din Voloveț, Svaljava, Mucacevo și Ujgorod. Aceștia erau reprezentanți ai organizațiilor rutenilor, maghiarilor, germanilor, slovacilor, evreilor, țiganilor, Asociației democratice a tineretului și ai Asociației democraților din Transcarpatia. Au luat cuvântul următorii: M. Rușciak, M. Boico, I. Krevskiy, I. Hrancyak și M. Boldejar. La dezbateri au luat parte 11 persoane. Lucrările Forumului au avut ca rezultat hotărârea intitulată “Pașii de realizare a rezultatului referendumului din 1 decembrie 1991 privind statutul Transcarpatiei – teritoriul administrativ special autonom în componența Ucrainei”. În acest document se arăta, că referendumurile din 1991 “(...) au fost primele din istoria Transcarpatiei – o formă democratică a voinței întregii populații multietnice a regiunii”. Mai mult decât atât, se recomanda ca în decursul intervalului decembrie 1992 – ianuarie 2003 să se convoace congresul reprezentanților mandatar ai tuturor consiliilor de deputați populari, pentru evaluarea rezultatelor deciziilor luate în 1991⁴⁷.

În anul 1993 a continuat ideea revendicării zonei libere economice, în paralel cu ambițiile autonomiste. În scrisoarea lui M. Krailo și D. Dorcineț, din 4 februarie 1993, adresată Consiliului de

⁴¹ Ibidem, Arc. 64-65.

⁴² Ibidem, Dos. XI sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI. Prima reuniune din 30 octombrie 1992. Pe 273 arcușuri, Arc. 109-111.

⁴³ Ibidem, Arc. 134.

⁴⁴ Ibidem, Dos. XI sesiunea extraordinară a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI. A doua reuniune din 23 decembrie 1992. Pe 302 arcușuri, Arc. 85.

⁴⁵ Ibidem, Arc. 122

⁴⁶ Ibidem, Arc. 279-280.

⁴⁷ Ibidem, Arc. 295-297.

Miniștrii al Ucrainei, se arăta că interesele privind înființarea zonei economice sunt împărțite de Republica Federativă Cehoslovacia (până la 1 ianuarie 1993), Ungaria, România, Polonia, Austria, S.U.A., Canada și alte state. Pachetul de documente privind înființarea zonei liberelor întreprinderi “Transcarpatia” (hotărârea Consiliului regional din 7 decembrie 1990) a fost aprobat de 8 ministere și instituții și a fost ratificat de către Consiliul de Miniștrii al Ucrainei. De fapt, V.R.U. (Consiliul Superior al Ucrainei) nu a dezbătut proiectul din lipsa unui cadru juridic privind zonele economice speciale. Odată cu ratificarea - de către Cabinetul de Miniștrii al Ucrainei - a legii “Despre principiile generale ale înființării și funcționării zonelor economice speciale”, a venit momentul aplicării acestui proiect în practică. În fața Consiliului de Miniștrii ai Ucrainei se punea problema “dezbaterii pachetului de documente, înaintării de propuneri și observații”⁴⁸.

Cu această ocazie, vom menționa următorul fapt: dacă în Consiliul de Miniștrii exista o poziție favorabilă privind zona liberă economică, în V.R.U. situația era opusă. Reprezentantul președintelui, M. Krailo și președintele Consiliului deputaților populari, D. Dorcineț, își exprimau sincer mulțumirea primului ministru L. Kucima pentru poziția obiectivă vizavi de scrisoarea arătată. Pe de altă parte, liderii regiunii arătau că în Decretul Consiliului de Miniștrii ai Ucrainei, decret intitulat “Despre situația pregătirii documentelor privind înființarea zonei libere economice a regiunii Transcarpatia” nu se arată că principalul vinovat în subminarea studierii documentelor a fost primul ministru V. Pinzenek⁴⁹.

În consiliile permanente ale V.R.U. privind problema zonei economice libere au apărut câteva observații. Comisiile considerau că dezbaterile documentele nu a fost completă, deoarece problema nu s-a discutat în sesiunea Consiliului de Miniștrii ai Ucrainei și nu a fost introdusă în dezbateri în mod legal. Cu alte cuvinte, comisiile permanente se deziceau oficial de dezbaterile privind zona liberă economică. Ca atare, în 1993, odată cu problema administrației autonome, s-a pus și problema zonei libere economice. În afară de aceasta, prin hotărârea Consiliului regional din 14 mai a fost ratificat textul Statutului Asociației colaborării transfrontaliere “Euroregiunea Carpatică”. Partea ucraineană a fost reprezentată de regiunea Transcarpatia (cu ocazia semnării documentelor privind înființarea “Euroregiunii Carpatice”), în orașul Debrețin. În documente figuiau semnăturile lui D. Dorcineț și M. Krailo⁵⁰.

Alături de acțiunile din 15 mai 1993, în orașul Mucacevo a fost proclamat “Guvernul provizoriu al Rusiei Subcarpatice”, în frunte cu I. Turjanița, în componența sa intrând și cetățenii Slovaciei și ai Ungariei. Guvernul autoproclamat a început o campanie de discreditare a stabilității statale ucrainene, atragerii atenției populației asupra situației rutenilor din Transcarpatia și recunoașterii nulității acordului cehoslovaco-sovietic din 1945. Consiliului regional i s-a impus separarea de “copilul” său, rutenismul politic, respectiv să se distanțeze de acesta. Numai că aceasta a fost doar o declarație. Liderii rutenismului au continuat să țină cuvântări la diferite sesiuni ale Consiliului regional, continua susținerea demersurilor acestora. S. Ustici, a arătat, la sesiunea Consiliului regional din 31 mai 1993, că înființarea “guvernului provizoriu” – este o provocare, “(...) fără nici o îndoială”, iar D. Dorcineț, susținea că “(...) este vorba nu de rutenism în general, ci despre o parte a conducerii acestui curent, care îngreunează situația.” Deputatul M. Vereș își arăta îngrijorarea privind ignoranța oficialilor de la Kiev, în rezolvarea problemei zonei libere economice, apoi a Euroregiunii Carpatice. De fapt, “nu există zone, în afară de una, care va apărea mai târziu. Iar noi aici vom face o mică Iugoslavie!”. Deputatul M. Voloșciuc afirma că “dacă noi am fi dus referendumul în Transcarpatia până la sfârșit, am fi obținut mult mai mult”⁵¹.

Distanțarea de rutenismul politic radical al Consiliului regional a fost cu adevărat o declarație. Așadar, dispoziția cu nr. 06.–35/84 din 2 februarie 1993 a reprezentantului Președintelui, M. Krailo, privind alocarea automobilului “Tavria” d-lui I. Turjanița a fost un exemplu elocvent. La întrebarea

⁴⁸ Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Corespondența cu Cabinetul de Miniștrii al Ucrainei, 11 ianuarie 1992- 27 decembrie 1992. Pe 147 arcușuri, Arc. 2-5.

⁴⁹ Ibidem, Arc. 56.

⁵⁰ Ibidem, Dos. Informații privind punerea în aplicare a deciziilor și ordinelor Cabinetului de Miniștrii a Ucrainei, 6 ianuarie 1992 – 31 decembrie 1992. Pe 44 arcușuri, Arc. 10, Opis 14, Secretariat, Dos. XII sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXI. Prima reuniune din 14 mai 1993. Pe 402 arcușuri, Arc. 288, 294.

⁵¹ Ibidem, Dos. XII sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XX. A doua reuniune din 31 mai 1993. Pe 260 arcușuri, Arc. 53-54, 57-58.

deputatului M. Djanda privind acest lucru, M. Krailo a constatat laconic că dl. Turjanița a cerut acest lucru de multe ori⁵².

În ziua sesiunii Consiliului deputaților populari din 31 mai 1993, în Piața Populară a avut loc un miting al reprezentanților Partidului Ucrainean Republican, a creștinilor, a cetățenilor care au suferit represalii, cetățenilor orașului Ujgorod. Demonstrații acuzau acțiunile Consiliului regional și ale “guvernului provizoriu” separatist, cereau deputaților să analizeze faptele acestora. De asemenea, participanții la miting declarau că nu vor permite organizarea oricăror alte sesiuni anticonstituționale ale Consiliilor, la orice nivel ar fi fost ele⁵³.

Pe de altă parte, din partea organizației raionale Svaljava a Asociației Rutenilor subcarpatici, încă la data de 30 aprilie, pe adresa Consiliului regional a ajuns apelul privind includerea în ordinea de zi a sesiunii a chestiunii privind convocarea unui congres pentru a ratifica Manifestul privind statutul regiunii. Reprezentanții Asociației democraților din Transcarpatia (M. Erdevdi), ai Forumului cetățenilor din Transcarpatia (I. Krevskiy), ai Asociației Rutenilor (I. Turjanița), Asociației Culturale a Slovacilor (I. Horvat) și ai Uniunii Democratice a Tineretului, în apelul lor și-au manifestat îngrijorarea privind târăgănarea soluționării problemei noului statut al regiunii, deoarece, aceasta “(...) duce la confruntarea dintre diferite segmente ale populației, generează instabilitate politică în regiune”. Subliniem de asemenea, că cererea organizației Partidului Radical Ucrainean și a Organizației “Memorial” cu privire la cuvântările lui B. Dikovo și ale lui V. Zilgalov la sesiune, nu au fost luate în considerare de către deputați⁵⁴.

După proclamarea “guvernului provizoriu” de către președintele V.R.U., I. Pliușcea, de către Consiliul de Miniștri ai Ucrainei și de către președintele Ucrainei, Leonid Kravciuc, din nou a început să „curgă” corespondență din partea șefilor regiunii, M. Krailo și D. Dorcineț. Se arăta că târăgănarea soluționării problemei privind zona liberă economică și a prevederii unui articol separat în viitoarea Constituție referitor la “Teritoriul special administrativ autonom Transcarpatia” subminează credibilitatea structurilor centrale de guvernământ și îngreunează situația politică în regiune. Lui Leonid Kravciuc, în mod deosebit i se reamintea că locuitorii își amintesc bine vizita lui în regiune și promisiunile privind soluționarea problemei autonomiei. În mod special, se arăta că tendința politicianismului în rutenism nu are o bază socială serioasă⁵⁵. În scrisoarea din 1 decembrie 1993 către președintele V.R.U., D. Dorcineț, se constatau mărturii supărătoare pentru Consiliul regional, în special cele privind autonomia regiunii. Consiliul regional de deputați populari din octombrie 1992 s-a adresat de 3 ori președintelui V.R.U. și de 4 ori Președintelui Ucrainei, o dată primului ministru, “totuși nu a primit răspunsuri la aceste scrisori”⁵⁶.

Firește că oficialii de la Kiev au târăgănat tendințele separatiste, care continuau să se manifeste și mai activ în rândul Consiliului regional, care ținea conferințe de presă comune împreună cu “guvernul provizoriu”. Acesta din urmă susținea „Organizația național-culturală slovacă și rusă”, “Asociația democraților din Transcarpatia”, “Congresul Cetățenesc al Ucrainei”. La 15 august, televiziunea maghiară avea o atitudine laudativă vizavi de miniștrii guvernului provizoriu, în speță liderul I. Turjanița. Presa maghiară propaga activ ideea autonomiei Regiunii Eurocarpatice și a rutenismului politic⁵⁷. Cererile autonomiste au fost susținute din 11 iunie 1993, li s-a alăturat și biroul organizațional al Secției Uniunii comuniștilor din Transcarpatia.

La 5 octombrie 1993, președintele Consiliului regional, D. Dorcineț, a publicat hotărârea privind convocarea sesiunii Consiliului regional, în vederea proclamării autonomiei, însă datorită

⁵² Ibid, Arc. 247-248.

⁵³ Ibid, Arc. 249.

⁵⁴ Ibid, Arc. 250-251, 256, 259.

⁵⁵ Ibid, Op .23. Cancelaria, Dos. Corespondența cu Cabinetul de Miniștrii al Ucrainei. 11ianuarie 1993 – 27 decembrie 1993. Pe 147 arcușuri, Arc. 81, 96-98, 101-104.

⁵⁶ Ibidem, Arc. 131.

⁵⁷ Baloga I., *Tendințele separatiste în Transcarpatia contemporană*, în *Cultura ucrainских Karpat, Tradiție și contemporaneitate, Materialele conferinței științifice internaționale (Ujgorod, 1-4 septembrie 1993)* Ujgorod, Grajda, 1994, p. 66-69.

împotrivirii diferitelor organizații democratice, precum și în urma dezbaterilor din Consiliul Superior al Ucrainei (în problema zonei libere economice), sesiunea nu a mai avut loc⁵⁸.

Intensificarea nemulțumirilor privind activitatea președintelui și a Consiliului Superior al Ucrainei, organizarea alegerilor înainte de termen în Consiliul Suprem al Ucrainei, alegerea președintelui Leonid Kucima în 1994 au fost cauzele obiective ale procesului de formare statală a Ucrainei.

Procesele politice au stopat într-o oarecare măsură situația etnopolitică instabilă din Transcarpatia. Caracterul legitim al autonomiei regiunii a fost condamnat la un eșec total. Pe de o parte, situația geopolitică a anilor 1993-1994 s-a modificat și nu mai corespundea începutului anilor 90, de aceea revendicările statutului de autonomie și zonă economică liberă, participarea la proiectul Regiunii Eurocarpatice trebuiau să aibă loc în cadrul legal al statului ucrainean. Dealtfel, din 1994, curentul radical al rutenismului a inițiat o campanie cu un pronunțat caracter antiucrainean și antistatal.

În campania preelectorală pentru alegerile de deputați în Consiliul Regional, în circumscripția nr. 2 a raionului Ujgorod, I. Turjanița declara: să reușești să obții realizările referendumului regional privind instaurarea autonomiei de stat a Rusiei Subcarpatice pe bazele și principiile statelor democratice ale Europei și ale întregii lumii revine ruteanului, maghiarului, ucraineanului, rusului, românului, țiganului, slovacului, evreului și reprezentanților altor naționalități care trăiesc pe pământul subcarpatic”. Candidatul afirma că „(...) destul s-a vorbit, a venit timpul să se facă ceva”⁵⁹. Colegul său, I. Dumnici, care a candidat în circumscripția nr. 4 din Ujgorod milita pentru o formă de tip federativ a Ucrainei, iar “cu toate mijloacele politice să se ceară statut de autonomie a regiunii noastre”⁶⁰.

De aceea, nu este de mirare că în componența Consiliului regional, la sesiunea a XXII-a, din 51 de ucraineni și 7 maghiari, a existat doar un singur rutean (rusin)⁶¹. Cu toate acestea, conform datelor registrului de stare civilă, din numărul total al populației regiunii, doar aproximativ 100 de persoane au solicitat să fie declarați ruteni, însă și acest lucru a fost imposibil, din considerente de ordin juridic. Organele Stării Civile nu aveau competențele legale necesare. În scrisoarea adresată președintelui Consiliului regional, D. Dorcineț, locțiitorul ministrului Ucrainei pe probleme de naționalități și migrație, R. Cilacjava arăta că „această problemă este deja clarificată. Conform hotărârii Consiliului Superior al Ucrainei „Principiul privind pașaportul cetățeanului Ucrainei”, rubrica privind naționalitatea nu există în pașaport”. Cu alte cuvinte, statul a renunțat la posibilitatea de a rezolva problemele naționalității cetățenilor, „dându-le posibilitatea alegerii naționalității după bunul lor simț”⁶². Adică, eliminând obligativitatea figurării naționalității în documente, organele de conducere considerau problema deja rezolvată.

Astfel, la prima ședință a noului Consiliu regional al deputaților populari, la 21 iulie 1994, problema redării naționalității rutenilor a fost susținută de I. Jupan. Din partea Organizației rusinilor subcarpatici, „guvernului provizoriu” și deputaților Consiliului regional, inclusiv a prof. I. Turjanița a fost adresată Președintelui Ucrainei, Leonid Kucima, cererea privind redarea statalității Ucrainei Subcarpatice. În documentul original redactat în limba rusă se arăta „D-voastră, D-le Președinte, confirmați și condamnați pactul lui Molotov din 29 iunie 1945 și lichidarea ilegală a statului nostru, odată cu dizolvarea conducerii legal constituite”⁶³.

În același timp, pe adresa Președintelui ajunge o cerere a locțiitorului secretarului general al Organizației Popoarelor Nereprezentate, dl. L. Myaly. În cererea participanților la conferința

⁵⁸ Ibidem, *Rutenismul politic și construirea statului ucrainean*, în Problemele ucrainismului, 1994, № 2, p. 72.

⁵⁹ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 14, Secretariat, Dos. Pliantele candidaților pentru Parlament, Consiliul regional și pentru președenția Consiliului regional. Pe 112 arcușuri, Arc. 104.

⁶⁰ Ibidem, Arc. 60.

⁶¹ Ibidem, Dos. I sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. Prima reuniune din 21 iulie 1994, Pe 95 arcușuri, Arc. 2.

⁶² Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Corespondența cu ministerele și departamentele Ucrainei. 10 ianuarie 1994 – 25 iulie 1994. Pe 105 arcușuri, Arc. 45, 47.

⁶³ Ibidem, Op. 14, Secretariat, Dos. I sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. Prima reuniune din 21 iulie 1994, Pe 95 arcușuri, Arc. 93.

internațională din august 1994, se arăta în mod special: „Pe noi ne preocupă cel mai mult soarta rusinilor, care de multă vreme nu pot să își obțină dreptul la autodeterminare”⁶⁴.

La 7 septembrie 1944, la cererea deputatului I. Jupan (Circumscripția electorală Nr. 10 din Mucacevo) a fost înaintat spre dezbatere statutul autonomiei regiunii. În „Cererea privind includerea în ordinea de zi a problemei privind statutul autonomiei regiunii noastre”, se constata declararea Republicii Autonome Subcarpatice, care includea în componența ei și raionul Beregovo. Se propunea schimbarea denumirii Consiliului regional în Parlament al Republicii Populare Autonome Subcarpatice în componența Ucrainei. Proiectul a fost semnat de 17 deputați.⁶⁵ Votarea nominală a arătat astfel: 6 – pentru (I. Turjanița, V. Vasiuta, C. Kalabiška, I. Jupan, V. Kovbasko, I. Firțak; 9 - abțineri; 33 - împotriva; 10 absenți. După discuții furtunoase între I. Turjanița și M. Djanda, noul președinte al Consiliului regional, S. Ustici, i-a atenționat pe deputați să nu transforme sesiunea într-o dispută personală⁶⁶.

La a IV-a sesiune, din 29 noiembrie 1994, a sosit o telegramă din partea alegătorilor din raionul Mucacevo, adresată deputatului I. Jupan: „Rugăm să discutați problema autonomiei, să încercați s-o rezolvați în mod favorabil”. La această sesiune, variantele înființării unei comisii pentru a elabora un proiect privind zona specială autonomă, a unui referendum general și publicarea în presă a „Situației privind teritoriul special autonom” nu au obținut voturile majorității deputaților.⁶⁷

Acțiuni agresive din partea radicalilor rutenismului politic au determinat ca la nivelul ministerelor să se ajungă la o poziție unitară unică. Totuși, existau abordări nuanțate ale instituțiilor în problematica rutenismului. O asemenea abordare s-a reflectat și în scrisorile președintelui Consiliului regional, S. Ustici, adresate Președintelui Ucrainei, Leonid Kucima⁶⁸. Poziția se subînțelege din punct de vedere al trăgănării rezolvării problemei legate de Zona liberă Economică. Așadar, conform Decretului Comitetului de Miniștri ai Ucrainei din 4 iunie 1994 „Despre ratificarea poziției privind problemele legate de studierea documentației privind înființarea zonelor libere economice” a fost luată decizia de a se trece la procedurile de discutare a documentelor. Aceasta însemna că trebuia emis, de către conducerea județeană, un nou pachet de documente, stabilite prin decretul arătat⁶⁹. Din nou, acest lucru s-a prelungit pentru o perioadă mare de timp.

La scrisorile permanente privind reabilitarea naționalității „rusin”, Ministerul Ucrainei pe problemele naționalităților și migrației dădea răspunsuri clare: „(...) în Ucraina, statutul minorității ruse nu este consemnat, întrucât populația autohtonă a Transcarpatiei e în mod tradițional o grupă etnografică a ucrainenilor, iar limba lor e un „dialect ucrainean”⁷⁰. Primind un astfel de răspuns (la 13 martie 1996), Consiliul regional trimite o scrisoare, la 15 martie 1996, pe adresa Administrației Președintelui Ucrainei. În scrisoare se arăta cu îngrijorare că în 2 decembrie 1995, în orașul Ujgorod a avut loc Forumul organizațiilor din Transcarpatia, la care au participat aproximativ 120 de persoane din orașele Mucacevo, Svaljava, Perecin, Vinogradovo; de fapt, ei reprezentau „populația rusină a regiunii”. În timpul mitingului care a avut loc, s-au făcut apeluri să se ia cu asalt calea ferată, în scopul atragerii atenției asupra „problemei rutenismului”⁷¹.

Subliniem că rutenismul politic pierde din fosta bunăvoință a conducerii regiunii începând cu a doua jumătate a anilor 90, doar în anumite situații acesta este ilustrat ca un important factor specific al regiunii în contextul cererilor Zonei Libere Economice. Astfel, la sesiunea Consiliului regional din 11

⁶⁴ Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Corespondența cu organizațiile regionale pe probleme de cultură, activitatea instituțiilor de cult și educaționale, poligrafiei, radio și TV, 23 august 1994 – 31 august 1994. Pe 33 arcușuri, Arc. 4.

⁶⁵ Ibidem, Op. 14, Secretariat, Dos. I sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. A treia reuniune din 07 septembrie 1994, Pe 169 arcușuri, Arc. 3-5.

⁶⁶ Ibidem, Arc. 8-9.

⁶⁷ Ibidem, Dos. I I sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. A patra reuniune din 29 noiembrie 1994, Pe 290 arcușuri, Arc. 6-8.

⁶⁸ Ibidem, Op. 23, Cancelaria, Dos. Corespondența privind probleme social-economice cu organizațiile mamă. 13 februarie 1995 – 23 mai 1995, Pe 108 arcușuri, Arc. 44.

⁶⁹ Ibidem, Dos. Vol. V (ultimul). Corespondența cu Cabinetul de Miniștri ai Ucrainei. 02 noiembrie 1994 – 30 decembrie 1994. Pe 174 arc., Arc. 172.

⁷⁰ Ibidem, Dos. Vol I. Informații privind punerea în aplicare a directivelor și a deciziilor Cabinetului de Miniștri ai Ucrainei, 03 ianuarie 1996 – 29 martie 1996, Pe 145 arc, Arc. 85.

⁷¹ Ibidem, Arc. 85, 113.

aprilie 1996, propunerea lui I. Jupan privind informarea Direcției pe problemele naționalității și migrației despre încălcarea drepturilor rusinilor a fost respinsă de majoritatea corpului deputaților⁷².

Poziția antistatală activă a „guvernului provizoriu” în frunte cu I. Turjanița a discreditat totalmente mișcarea rusină. În apelul adresat președintelui Rusiei în 1994, cu revendicarea de anulare a pactului din 1945, Memorandumul intitulat „Voința și democrația Transcarpatiei”, trimis inclusiv președinților S.U.A. și Ungariei, au ilustrat factorii străini ai rutenismului politic⁷³. În apelul lui I. Turjanița adresat Tribunalului Superior al Ucrainei în 22 ianuarie 1996, apelanții revendicau anularea Decretului Prezidiului Consiliului Superior al U.R.S.S. din 22 ianuarie 1945 privind înființarea regiunii Transcarpatia⁷⁴. La sesiunea Consiliului Județean din 1997, I. Turjanița a ținut un discurs cu un pronunțat caracter anti-ucrainean și anti-statal. Deseori, acest lucru părea chiar comic „(...) suntem obligați să facem presiuni asupra Kievului, să dea loc de „puțină autonomie” Ucrainei, să dea, înțelegeți, o autonomie adevărată. Până când o să „măcăim” doar din baltă ...”. Aceste comparații și insulte privind statul au fost criticate pe bună dreptate de S. Ustici⁷⁵.

Liderii rutenismului politic erau îngrijorați și de problema privind restabilirea naționalității. I. Turjanița se plângea la adresa președintelui Consiliului regional S. Ustici: „De câte ori am depus documentele noastre, și de asemenea și pe cele ale deputatului Jupan, Dumneavoastră le-ați înaintat comisiei, care le studia, și totul se termina trist.. Mii de cereri, de exemplu, cele semnate pe scrisorile cu antetul nostru (al administrației), că vor să reînnoiască naționalitatea... Comisia aceasta nu a existat, iar eu m-am plimbat destul cu traistele, înțelegeți, dar fără nici un rezultat⁷⁶. I. Turjanița a început disputa cu S. Ustici privind discreditarea lui cu ajutorul mijloacelor de informare în masă și ignorarea de către președintele Consiliului regional, a rugămintii de acceptare a unei întâlniri. O astfel de poziție a dus la participarea la organizarea unei demonstrații în timpul sesiunii a VII-a a Consiliului regional din 11 septembrie, de către „liderul rutenilor politici”, dl. I. Turjanița, alături de primarul orașului Ujgorod, dl. S. Ratușneak, locțiitorul președintelui partidului Dreptatea, S. Slobodaniuk și locțiitorul președintelui Partidului Creștin Democratic al Ucrainei, V. Bedea. Lângă clădirea Consiliului au fost instalate 4 corturi. Cererile demonstrațiilor se rezumau la oportunitatea ratificării bugetului regional, care diminuea salariile populației Transcarpatiei, re alegerea președintelui Consiliului regional, S. Ustici⁷⁷.

În toamna anului 1998 în Consiliul Superior al Ucrainei, pe listele Partidului Comunist Ucrainean a fost ales I. Mihovici. În noiembrie 1998, acesta își începea cuvântarea la tribuna Consiliului Suprem al Ucrainei, cu apelul privind apărarea rusinilor Transcarpatiei, atrăgând atenția asupra mentalității agresive a galițienilor, din cauza căreia rusinii s-au trezit în situația asimilării și sunt obligați să ia atitudine⁷⁸.

În 1996, rutenismul în Transcarpatia ajunsese într-un punct mort. În august 1996, în orașul Presov, Consiliul Mondial al Rutenilor și-a exprimat neîncrederea față de dl. I. Turjanița, ca „provocator în rândul mișcării rutene”. La 29 martie 1997, în orașul Mucacevo, la conferința extraordinară a Organizației rusinilor subcarpatici, lui I. Turjanița i s-au retras toate drepturile și funcțiile. Participanții l-au învinuit că a sustras aparatură și că a delapidat fonduri bănești, că târăgănează reînregistrarea organizației. A fost aleasă o nouă conducere, precum și delegații la al IV-

⁷² Ibidem, Op. 14, Secretariat, Dos. IV sesiunea Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. Reuniunea din 11 aprilie 1996, Pe 218 arcușuri, Arc. 8, 10.

⁷³ Maiboroda O., Idem, p. 11.

⁷⁴ *Din partea autonomiei Rusiei Subcarpatice către Ucraina Carpatică suverană*, Coordonatorul ediției: prof. I. Turjanița. Cules și aranjat de către avocatul P. Godmaș, Ujgorod, Ed. Patent, 1996, p. 18.

⁷⁵ Arhiva județeană a Administrației regionale de Stat din Transcarpatia, Fond 195, Consiliul regional al deputaților populari din Transcarpatia, Op. 14, Secretariat, Dos. Sesiunea VII a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII reuniunea din 18 aprilie 1997, Pe 93 arcușuri, Arc. 23, 53.

⁷⁶ Ibidem, Dos. sesiunea VII a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII reuniunea din 11 august 1997, Pe 299 arcușuri, Arc. 58.

⁷⁷ Ibidem, Arc. 105-107, 265.

⁷⁸ Mișanici O., *Drumul rutenismului politic în Transcarpatia – drumul spre niciunde*, în *Sribna Zemlea și în Fest*, 1999, 27 mai – 2 iunie, p. 15.

lea Congres al rusinilor, care se ținea la Budapesta. Președinția a fost formată din triumviratul: I. Talabiška, L. Lețoceci și I. Petrovțij⁷⁹.

La 18 aprilie 1997, organizația a fost reînregistrată, primind denumirea oficială de „Asociația rusinilor subcarpatici”, având ca scop: (...) consolidarea tuturor rusinilor care locuiesc pe teritoriul Transcarpatiei și în afara acestuia, renașterea etno-culturală a rusinilor⁸⁰. Această organizație a enunțat o orientare etnoculturală clară, bazată pe păstrarea tradițiilor populației băștinașe din regiune. Totodată, organizația a inițiat pregătirile pentru festivalul culturii ruse, festival intitulat „Trandafirul Roșu”, dedicat sărbătoririi a 1100 de ani de la prima atestare documentară a orașului Mucavevo.

Tot atunci, în orașul Ujgorod, la 4 aprilie 1997, a avut loc conferința susținătorilor lui I. Turjanița, care susțineau mandatul acestuia. La 20 august ei au înregistrat „Asociația rusinilor carpatici”, printre obiectivele acestei organizații figurând „(...) transformarea Transcarpatiei contemporane în zonă ecologică curată, demilitarizată”. Scopul principal – recunoașterea oficială a naționalității ruse în Transcarpatia. Reprezentativ este faptul că simbolul organizației a devenit steagul în culorile albastru-alb-negru⁸¹. A mai apărut o nouă organizație științifico-educatională a rutenilor (președinte – M. Makara), care în principal are o activitate de cercetare și de editare de materiale cu caracter științific⁸².

În componența Consiliului regional nou ales nu au apărut cereri asemănătoare celor din 1998. Totuși, la acest for ajungeau cereri și rezoluții din partea organizațiilor ruse privind susținerea financiară a activității lor. Astfel, la 5 iulie 1998, în orașul Svaljava a avut loc un miting. Printre organizatorii acestuia – președinții organizației Asociația științifico-educatională a rutenilor și Uniunea Maghiarilor din Transcarpatia (n.n), dobrovolți, veteranii de război și cei ce luptaseră în Afganistan. În rezoluția mitingului existau cereri cu un caracter deplasat. De exemplu, interzicerea aplicării vizelor pe buletinul de identitate al celor veniți în raionul Svaljava, ca urmare a șomajului și a stării materiale grele a locuitorilor⁸³. Din partea cetățenilor raionului către reprezentanții Consiliului regional a fost trimis „Apelul - protest”, în care se arăta: „Au inventat nu știu ce fel de naționalitate separată a rusinilor, vorbesc despre nu știu care autonomie, răspândesc ură și dezordine în regiunea noastră”. În apel se atrăgea atenția asupra susținerii, de către anumiți șovini ruși, care întetesc ura dintre raioanele estice și cele vestice ale Ucrainei, a activității lui I. Turjanița și a lui D. Sidor. Pe bună dreptate, autorii acestei scrisori au arătat că la al V-lea congres al rusinilor ar fi trebuit să ia parte și I. Cendey, P. Scunț, I. Hertș, reprezentanții „Iluminismului”, personalități de seamă ale regiunii noastre⁸⁴. Cu toate acestea, propunerile sus-enumerate nu au fost puse în practică în viața politică.

Despre indiferența Consiliului regional față de rutenismul politic la sfârșitul sec. XX stă mărturie următorul fapt: la sesiunea Consiliului regional din 8 decembrie 2000, întrebarea deputatului I. Jupan privind conferirea codului de identificare rusinilor la viitorul recensământ a rămas fără răspuns din partea deputaților. Nu s-a luat nici o hotărâre de apărare a rutenismului politic⁸⁵. Consiliul regional al deputaților populari încerca să evite incidentele de acest fel din partea reprezentanților rusinilor⁸⁶. Acest lucru este constatat în „Cererea partidelor democratice unite și a ONG-urilor Consiliului Popular Ucrainean al Transcarpatiei privind noua conspirație a forțelor interne și externe anti-ucrainene din

⁷⁹ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dos. Vol III. Informații privind punerea în aplicare a directivelor și a deciziilor Cabinetului de Miniștri ai Ucrainei, 07 mai 1997 – 14 iulie 1997, Pe 155 arcușuri, Arc. 69-70.

⁸⁰ Arhiva curentă a Direcției de Justiție regională din Transcarpatia. Dosarele ONG-urilor înregistrate. Statutul „Organizației rutenilor subcarpatici” din regiunea Transcarpatia. 18.04.97. №118.

⁸¹ Ibidem, Statutul „Organizației rutenilor subcarpatici” din regiunea Transcarpatia. 20.08.97. №137.

⁸² Ibidem, Lista ONG-urilor naționalităților conlocuitoare ale Ucrainei, legalizată de către Direcția de Justiție a regiunii Transcarpatia. Organizația științifico-educatională rutenă. 29.10.97. №144.

⁸³ Secretariatul Consiliului regional de deputați populari din Transcarpatia. A III-a reuniune a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea XXII. Prima reuniune din 30 septembrie 1998.

⁸⁴ Ibidem, A doua reuniune din octombrie 1998.

⁸⁵ Ibidem, A XIII sesiune a Consiliului regional al deputaților populari la întâlnirea III (XXIII). Prima reuniune din 8 decembrie 2000.

⁸⁶ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dos. Vol.VIII. Corespondența cu Cabinetul de Miniștri ai Ucrainei. 11 iunie 1998 – 25 iunie 1998, Pe 124 arcușuri, Arc. 110.

Transcarpatia” – urzilele anti-ucrainene ale Consiliului regional au suferit un eșec, deoarece „rusini s-au declarat doar 36 de persoane din Transcarpatia”⁸⁷. De asemenea, vom arăta și poziția statului privind rusenismul politic. S-au purtat multe discuții vizavi de „Planurile de măsuri privind rezolvarea problemei ucrainenilor-rusinilor” semnat de primul ministru al Ucrainei, I. Curas, în data de 7 octombrie 1996. Acest document al Comisiei de stat pe probleme de migrații a stârnit aprige proteste. Liderul “Asociației rusinilor carpatici”, I. Turjanița, l-a caracterizat chiar fiind o expresie a unui “rasism nemascat” al puterii ucrainene⁸⁸. Dacă analizăm cu atenție documentul, pornind de la explicarea științifică a teoriei etnosului, atunci poziția reprezentanților rusenismului politic nu rezistă criticii.

În primul rând, orice stat unitar este obligat să țină sub control riguros toate mișcările separatiste, care au motivație și canale de alimentare externe. De aceea, chiar și nedeclarându-se rusin, acțiunile de orice fel împotriva statului trebuie să fie ținute sub control.

În al doilea rând, liderii organizațiilor rusine sunt în număr mic și în general se luptă între ei pentru finanțare și pentru granturi oferite de către instituțiile străine, pentru bunăvoința conducătorilor raionale și a consiliului regional⁸⁹. În al treilea rând, în mediul ucrainenilor transcarpatici, pentru moment predomină identificarea etnoculturală ucraineană (96%), o anumită parte are o identitate dublă (locală rusină și general etnică ucraineană), și o foarte mică parte – exclusiv identitate rusină. De fapt, aceștia din urmă reprezintă sindromul rusenismului politic din regiune. De aceea, exagerarea problemei “agresiunii” sau “rasismului”, “etnocidului”, este irațională din punctul de vedere al progresului istoric și al dezvoltării națiunii ucrainene. De fapt, în “Planul măsurilor (...) se și precizează poziția de prevenire a influenței activității separatiste a liderilor rusenismului politic, împiedicarea înființării de structuri politice cu caracter separatist sau scopuri precis stabilite în acest sens⁹⁰.

Cereri asemănătoare ale rusenismului politic au continuat să curgă la Forumurile organizațiilor, la diferite acțiuni ale organizațiilor rusine. Astfel, la Forumul organizațiilor din Transcarpatia (23 ianuarie 1999) s-au auzit apeluri de adoptare, “în sfârșit”, a statutului de teritoriu autonom special și de asigurare a reînnoirii naționalității “rusin”⁹¹. A continuat și acțiunea de atragere a atenției opiniei publice internaționale asupra rusenismului din Transcarpatia. În data de 24 – 27 iunie 1999, în orașul Ujgorod s-a desfășurat al V-lea Congres Mondial al Rusinilor. Principalul laitmotiv al cuvântărilor la Congres și în adoptata “Cerere a celui de-al V-lea Congres Mondial al Rusinilor către organele de conducere a statului” a fost recunoașterea naționalității rusine, includerea “rusinilor” în lista oficială a naționalităților, încetarea blocajului informațional al demersurilor efectuate de liderii rusenismului, o serie de acțiuni culturale⁹².

Imediat după congres, în iulie 1999, a apărut următoarea “depeșă” adresată mai multor state. De ex., scrisoarea adresată Președintelui Cehiei, V. Havel, din partea Președintelui Partidului Republican al Rusiei Subcarpatice, S. Acia. În scrisoarea redactată în limba rusă era pusă din nou la îndoială apartenența regiunii la Ucraina. Se făcea referire la situația militară din Transcarpatia și se propunea următoarea variantă: “dacă Rusia Subcarpatică nu se va uni cu Cehia, atunci acordați sprijin

⁸⁷ Ibidem, Dos.. Vol VIII. Adeverințele, informațiile, dările de seamă privind activitatea consiliilor raionale, consiliilor locale și a direcțiilor administrației regionale de stat, a organizațiilor. 03 septembrie 1998 – 28 octombrie 1998, Pe 112 arcușuri, Arc. 31.

⁸⁸ Vezi.: Deba O. *A ce miros „banii ruteni”* în *Sribna Zemlea-Fest*, 1996. – 18-24 iulie, p. 5; Fedaka S., Ilinițkii V., *Mai bine să pierzi împreună cu Ucraina, decât să te afli de partea Organizației popoarelor nereprezentate*, Ibidem, 1998, 5-11 noiembrie, p. 5.

⁸⁹ Arhiva curentă pe problemele naționalităților și a migrației din cadrul Administrației de stat a Transcarpatiei. Privitor la publicarea problemelor rutenismului în ziarul „Chicago Tribune”.

⁹⁰ Planul de măsuri privind rezolvarea problematicii ucrainenilor-rutenilor (№ 13-884 / 2 din 7.10. 1996), Lumea rusnakă: Volum științific și de popularizare, Vol. I (în două părți), Prima parte, Ujgorod, Ed. Patent, 1999, p. 171.

⁹¹ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dos. Vol VI. Corespondența cu Cabinetul de Miniștri ai Ucrainei. privind problemele de dezvoltare economică și socială a regiunii. 18 martie 1999 – 31 martie 1999, Pe 175 arcușuri, Arc. 98.

⁹² Ibidem, Dos. Corespondența cu sindicatele; ONG-urile și uniunile politice. 04 ianuarie 1999 – 28 decembrie 1999, Pe 149 arcușuri, Arc. 149.

poporului rusin să fie independent față de Ucraina”⁹³. În presa regiunii, acest fapt a fost considerat, pe bună dreptate, un mijloc al pușinilor reprezentanți ai rutenismului politic de a obține recunoaștere și finanțare⁹⁴.

Încercările de reabilitare a situației nu au avut succes nici prin Apelul Soim-ului (consiliul de conducere – n.n) rutenilor carpați, adresat președintelui Administrației de stat a Transcarpatiei, G. Moscalj, privind simbolistica însemnelor regiunii⁹⁵. În august 2001, președintele administrației regionale a anunțat concurs privind drapelul, stema și imnul regiunii. Totuși, peste puțin timp, hotărârea din 30 august a fost anulată.

Problema cererilor privind înființarea Zonei Economice Libere a suportat un șir lung de proceduri în instanțele superioare ale statului, găsindu-și rezolvarea peste câțiva ani buni, după multe intrigi autonomiste furtunoase.

La 24 decembrie 1998, Consiliul Superior al Ucrainei a ratificat Legea Ucrainei “Despre regimul special al activității investiționale pe teritoriul regiunii”. La 9 decembrie 1998, Președintele a semnat Ordinul “Despre zona economică specială Transcarpatia”. Cu toate acestea, proiectul investițional în Zona Economică Specială “Transcarpatia” se limita doar la un caracter exclusiv economic. Zona Economică Specială “Transcarpatia” se rezuma la raionul Ujgorod, orașul Mucacevo, cu o suprafață totală de 737,9 ha⁹⁶ iar legea a fost semnată de președinte doar la 22 februarie 2001⁹⁷. Așadar, procesul de durată, care a început la debutul anilor 90, odată cu criza spațiului postsovietic, și-a găsit sfârșitul logic printr-un proiect social-economic, slujind interesele Ucrainei și ale populației acesteia, fiind respinse toate cererile separatiste care erau în favoarea intereselor statelor străine.

O asemenea propagandă o fac doar grupurile mici, care sunt susținute din străinătate. Astfel, în anii 1999–2001, propaganda organizațiilor rusine a început odată cu recensământul populației din 5–14 decembrie 2001. Principalele argumente erau ilustrate în publicațiile “Pidkarpatska Rusi” (Rusia Subcarpatică) și “Hrestianska Simia” (Familia Creștină). Reprezentanții organizațiilor rusine publicau, de asemenea, foi volante și calendare pe anul 2002 cu apelul “Înscrie-te rusin”. Interesant este faptul că și ziarul “Dzerkalo Tejnja” (Oglinda săptămânii) a publicat, înaintea recensământului populației, un articol larg despre rusenismul din Transcarpatia și despre problematica identității etnice a populației ucrainene din regiune⁹⁸. Imediat după recensământul populației, reprezentanții organizațiilor rusine vorbeau, în paginile ziarului “Rusia Subcarpatică”, despre falsificarea rezultatelor recensământului⁹⁹. De asemenea, constatăm că identificarea etnică “rusin” nu a fost total ignorată de către recensori. Conform codificatorului (nomenclatorului) statistic, etnonimul “rusin” a fost fixat ca denumire regională sau etnografică a etnosului ucrainean, alături de huțuli sau polișciace (grupuri etnografice – n.n.). Rezultatele recensământului populației din 2001 a fixat un număr total al populației de 1.254.614 persoane în Transcarpatia, din care populația ucraineană – 1.010.127 (85%). S-au autoidentificat rusini

⁹³ *Președintelui Republicii Cehia, d-lui Vaclav Havel Gore. Praga de la președintele Partidului Republican al Rusiei Subcarpatice, dl. Rusi Stephan Acia. 15 iulie 1999 în Informații listok, 2000, aprilie-iunie, Nr. 50, p. 8.*

⁹⁴ Hotărârea în trei... în Sribna Zemlea, 2000, 7 octombrie, p. 7. Apelul Soim-ului (consiliul de conducere – n.n) rutenilor carpați, adresat președintelui Administrației de stat a Transcarpatiei, G. Moscalj, Problemele rutenilor subcarpați în Ucraina, Lumea rusnakă: Volum științific și de popularizare, Vol. 2, Organizația științifico-educțională; Centrul științific carpatorusin, Autor M.P. Makara, Ujgorod, Ed. V. Padeak, 2001, p. 142.

⁹⁵ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei, Fond 195. Consiliul deputaților populari din Transcarpatia, Opis 23, Cancelaria, Dos. Vol VI. Corespondența cu Consiliile raionale, Consiliile locale și Direcțiile Administrației regionale de stat privind problemele din domeniul învățământului, culturii, mijloacelor mass-media, editurilor și a religiei. 04 decembrie 1998 – 10 decembrie 1999, Pe 122 aprcușuri, Arc. 55, 58.

⁹⁶ *Legea Ucrainei „Privind Zona Economică Specială “Transcarpatia”*, în *Novene Zakarpattia*, 2001, 21 aprilie, p. 2.

⁹⁷ Losik K., *Poporul există- naționalitate nu, sau câteva aspecte despre rutenii subcarpați*, în *Dzerkalo Tejnja*, 2001, 17 noiembrie, p. 19.

⁹⁸ *“Mâna moartă îi apucă pe cei vii (sau recensământul național ucrainean al populației- de tip stalinist*, în *Podkarpatska Rusi*, 2001, 19 decembrie, p. 1-2.

⁹⁹ Arhiva departamentului Administrației de stat a Transcarpatiei - Direcția de Statistică. Împărțirea populației după naționalități și limbă maternă conform datelor recensământului populației din 2001. Regiunea Transcarpatia. Totalul populației. Tabelul 5.1. pe 4 pagini. Populație stabilă. Date absolute.

10.062 persoane (0,8 %). Rusinii sunt recunoscuți ca fiind o grupă separată în componența etnosului ucrainean, alături de huțuli (83 persoane), boike (25 persoane), lemke (3 persoane)¹⁰⁰.

Așadar, în perioada anilor 1991 – 1993, în Transcarpatia s-a accentuat problema politizată a rusinilor, datorată ambițiilor elitei conducerii regionale și particularităților trecerii la un nou tip de regim politic în Ucraina. În condițiile statalității ucrainene, procesele etnopolitice din Transcarpatia au avut unele particularități pe care trebuie să le raportăm la pasivitatea răspunsurilor administrației (în fapt, elita politică a Consiliului regional) privind statutul de regiune autonomă a Transcarpatiei și, nu în ultimul rând, radicalizarea unor organizații separatiste și a discursului liderilor rusenismului politic.

În general, situația politică din Transcarpatia în intervalul 1991–2001 a fost reglementată conform legislației, de aceea cele mai bune rezultate ale etno-politicii de stat în Transcarpatia au fost în planul formulării priorităților etno-culturale ale ucrainenilor și în garantarea cererilor etno-culturale ale naționalităților conlocuitoare. Acest aspect necesită un studiu separat pentru a putea fi publicat în revistele de specialitate.

The evolution of political rusynstvo in Transcarpathia (1991-2001).

Abstract

The authors pays attention to the problem of activization of political rusynstvo in Transcarpathia during 1991-2001. Ethnopolitical processes in the region are analysed on the basis of archive documents, which are put into the scientific circulation for the first time. It is testified the opposition between national-democratic and party-nomenclature elites of the land. The authors gives the conclusion about the decadence of political rusynstvo in conditions of Ukrainian independence.

¹⁰⁰ *Câți suntem și de ce naționalitate*, în *Tribuna*, 2003, 15 martie, p. 3.

Aspecte socio-demografice privind populația ucraineană din nord-vestul României în secolul XX

Irina Liuba Horvat

În zona de nord-vest a României, populația ucraineană locuiește compact în satele de munte ale județului Maramureș: Poienile de sub Munte, Ruscova, Repedea, Bistra, Valea Vișeului, Crasna, Rona de Sus, Craciunești, Remeți, și în sate mixte Bocicoiu Mare, Lunca la Tisa, or. Sighet, Costui, Vișeu de Sus (Vaser) etc .

În Maramureș satele cu populație majoritară ucraineană sunt atestate documentar în sec. al XIV-lea odată cu satele românești, de exemplu: primul document găsit care vorbește despre Poienile de sub Munte corespunde anului 1353. Pe locul unde se află biserica veche se crede că a fost o mică poieniță, unde s-au așezat primii locuitori ai comunei. Mai întâi, așezarea a fost denumită „Brouvar Rowzkopolana lui Dragoș”. Huțulii de pe meagurile Galіției, au fost primii locuitori ai satului. Biserica de lemn, ucraineană, cu hramul „Schimbarea la Față” datează din anul 1788; Comuna Bistra este atestată documentar în anul 1411, în Diploma regelui Ungariei, Robert. Comuna Repedea este atestată documentar, printr-un hrisov, scris în slava veche, din anul 1350. Hrisovul a fost găsit în vechea biserică din lemn, construită în stilul maramureșean în anul 1413, biserică care nu mai există din cauza faptului că în urma unei ierni grele, în deceniul șase al secolului trecut s-a prăbușit, iar patrimoniul ei de o inestimabilă valoare se află în prezent în București. În hrisov se menționează că pe acest teritoriu a fost găsit un grup de oameni păstori-crescători de animale, de origine slavă, printre care s-a identificat și un locuitor cu numele de Krevan care avea o casă din lemn în partea de nord a localității, etc.

Pe teritoriul județului Satu Mare, primele grupuri de ruteni (ucrainieni) au apărut între anii 1336–1351. Inițial așezați în părțile deluroase ale regiunii sătmărene au coborât apoi înspre sud-vest. Pe baza listelor de iobagi, se constată că primul val de ucrainieni din secolul XIV era doar o parte infimă ca număr față de cel din secolele XVII–XVIII: de exemplu, în anul 1565–1574 erau 61 capi de familie slavi, iar în 1775–198 capi de familie slavi. În decurs de două secole, așadar, numărul ucrainenilor a crescut în zonă de 13 ori.

Din localitățile în care a fost atestată populație slavă la începutul secolului XIX, astăzi în unele nu mai există nici un locuitor ucrainean, în schimb, etnici ucraineni au emigrat din Ucraina și Maramureș, formând noi comunități de tip colonii. În secolele trecute, satele care erau populate, parțial, de ucraineni sunt următoarele: Bocicău, Tarna Mare, Tarna Mică, Porumbești, Valea Seacă, Turulung, Bercu, Peleş, Lazuri, Halmeu, Botiz, Mesteacăn, Cidreag. Localitățile în care astăzi nu se mai află etnici ucraineni sunt: Peleş, Turulung, Tarna Mică, Valea Seacă, Halmeu, Mesteacăn. Satele în care au apărut noi "colonii", în secolul XX, sunt: Micula, Păulian, Decebal, Dacia, Traian, Dumbrava, Ciuperceni, Agriș, Livada, Drăgușeni, Gelu. Cea mai mare comunitate de etnici ucraineni, cercetată în mod special în această primă etapă, este în satul Micula: aproximativ 500 de locuitori.

În satele Micula, Ciuperceni, Dumbrava, ucrainenii au venit în secolul XX, după al doilea război mondial, din sate ucrainene din Maramureș (Poienile de sub Munte, Ruscova, Repedea, Crasna, Rona de Jos), iar în Tarna Mare–cătunul Văgaș, primele familii de ucraineni au venit aproximativ acum 200 de ani, din zona Hustului–Ucraina, pentru munci forestiere.

TABEL № 1. Numărul populației ucrainene conform recensămintelor organizate în: 1930, 1956, 1966, 1977, 1992, 2002

Județe/Anii	1930	1956	1966	1977	1992	2002
Maramureș	19.249	25.435	29.060	32.723	36.653	34.027
Satu Mare	3.439	483	905	1.146	1.320	1.556
Total (România)	45.875	60.479	54.705	55.510	65.472	61.098

Potrivit datelor din tabelul nr. 1, se observă că, pentru România cel mai mare număr de ucrainieni a fost înregistrat cu ocazia recensământului din 1992, când a fost declarați 65.472 de locuitori de etnie ucraineană. La polul opus se încadrează recensământul din 1930, când populația ucraineană, de pe teritoriul României, a fost de 45.875 locuitori. Aceeași curbă ascendentă se remarcă și la nivel regional, pentru județul Maramureș, unde cel mai mic număr de ucraineni a fost înregistrat în 1930 (19.249), iar cel mai mare în 1992 (36.653). Se observă că, atât pentru întregul teritoriu al României, cât și pentru județul Maramureș, numărul locuitorilor ucraineni scade în intervalul 1992–2002. Acest lucru se datorează migrației muncii în străinătate sau plecării lor în zona Banatului și a Sătmarului. Lucru este ușor de verificat și din analiza datelor din tabel, unde se observă că pe teritoriul județului Satu Mare, numărul ucrainenilor a crescut în perioada 1992-2002 cu 236. Mai trebuie menționat faptul că, în Satu Mare, pe lângă localitățile Micula și Dacia, Păulean, Traian, și alte așezări au început să fie populate de etnici ucraineni. Pentru județul Satu Mare, situația este total diferită față de cea a întregului teritoriu al României și a județului Maramureș, pentru că numărul etnicilor ucraineni scade începând din 1930, când s-au înregistrat 3.439 ucraineni, iar la recensământul din 1956 s-au numărat doar 483. Între 1956 și 1977, numărul lor crește cu 663 de persoane, fapt explicabil și prin stabilirea de noi familii ucrainene din Maramureș, dar și prin creșterea natalității în rândul familiilor ucrainene din cauza aderării lor la culturi neoprotestante (informator Hrăzdac Ana, 70 de ani, Micula).

Ar mai trebui adăugat faptul că există o mare diferență între numărul populației ucrainene din Maramureș și cel din Satu Mare, în primul județ fiind mult mai mulți ucraineni, multe sate fiind enclave, atestate documentar, chiar din secolul XIV.

Tabel № 2. Componenta etnică a populației din orașele județului Maramureș și Satu Mare în urma recensământului populației din 2002.¹

Comunele județului	Numărul populației stabile	Români	Maghiarii	Ucraineni	Ruteni	Rromi	Nemți	Alții	Nedecarați
Municipii și orașe (total)	268 277 (52,6%)	224 526 (83,7%)	35 815	1.964 (0,73%)	56 (0,02%)	3 636	1 879	388	13
Municipiul Sighetu Marmației	41 219	32 867	6 513	1 225 (2,97%)	10 (0,02%)	448	101	53	2
Municipiul Baia Mare	137 921	114 213	20 459	351 (0,25%)	46 (0,03%)	2 092	475	275	10
Oraș Vișeu de Sus	16 879	14 878	530	274 (1,62)	0	70	1 113	14	0
Oraș Baia Sprie	16 609	12 469	3 441	45 (0,27)	0	576	55	22	1
Oraș Seini	10 105	8 083	1 780	33 (0,33%)	0	141	61	7	0
Oraș Borșa	26 984	26 263	522	21 (0,07%)	0	115	49	14	0
Oraș Cavnic	5 205	4 205	911	14 (0,27%)	0	54	18	3	0
Oraș Târgu Lăpus	13 355	11 548	1 659	1	0	140	7	0	0

¹ Tabel întocmit conform materialului statistic : Direcția Județeană de statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuințelor (2002). Populația stabilă după etnie.

Județul Maramureș (total)	510 109* (100%)	418 405 (82,02%)	46 291	34.026 (6,67%)	56 (0,01%)	8 913	1 954	445	19
----------------------------------	----------------------------------	-----------------------------------	--------	---------------------------------	-----------------------------	-------	-------	-----	----

Pentru orașele din județul Maramureș, populația ucraineană reprezintă doar 0,73%, adică un număr de 1.964 de locuitori. Dintre aceștia, marea majoritate trăiesc în Sighetu Marmăției (1.225). Cei mai puțini trăiesc în Târgul Lăpuș, unde, la recensământul din 2002, doar o persoană s-a declarat ca fiind de etnie ucraineană. În reședința de județ, orașul Baia Mare, trăiește un număr de 351 (0,25%) ucraineni. În ceea ce privește populația ruteană, pentru județul Maramureș, au fost înregistrate doar 56 de persoane care și-au declarat această etnie. Dintre aceștia, 46 trăiesc în Baia Mare și 10 în Sighetu Marmăției.

Aceste date contrazic în mod categoric discursurile pompoase ale liderilor mișcării rusenismului mondial privind existența în România a unui număr de 30.000 de rusini.² Astfel, Pavel Robert Magoci, în lucrarea „Poporul de nicăieri: istoria în imagini a rutenilor carpațici” identifică pe hartă, într-un mod nejustificat, care nu își găsește corespondență în realitate, teritoriul locuit de rusini în județul Maramureș, amintind un număr de aproximativ 34.000 de persoane, „rusini”(ruteni). Subliniem din nou: recensământul din 2002 a fixat foarte clar - 257 de rusini în toată România³.

Din rândul acestora, așa cum observăm în tabele, doar 56 de persoane corespund ideologiei rusenismului (rutenismului) în județul Maramureș și 19 pers. în județul Satu Mare.

Conform opiniei noastre, în această situație este dezirabilă o chestionare a populației din Maramureș, precum și efectuarea unor cercetări etnologice de teren. Experiența noastră în urma acestor cercetări a confirmat faptul că populația satelor s-a identificat ca ucraineană, mai mult decât atât, populația spune că nu există identitate rusină (ruteană), „nu știu despre ea”. Aceași situație este confirmată și de recensământul populației din 2002.

Interesant este faptul că din 56 de rusini (ruteni) din întreg județul Maramureș, 46 de rusini locuiesc la Baia Mare, 10 la Sighetu Marmăției (vezi tab. №2). Din 46 de rusini din Baia Mare, doar 34 declară limba rusina (ruteană) ca maternă, iar din 10 rusini din Sighetu Marmăției, doar 2 persoane consideră limba rusina ca limbă maternă (vezi tab. №3). Mai mult, dacă răsfoim publicația editată de Uniunea culturală a rusinilor din România (președinte Gheorghe Firțac) și studiem limba în care aceasta este redactată, putem constata clar că revista este scrisă în limba ucraineană⁴.

Astfel, apare o a doua coliziune – care reprezintă fiasco-ul identității ruse (rutene).

Tabel № 3. Componenta lingvistică a populației orașelor județului Maramureș în urma rezultatelor recensământului din 2002⁵

Populația orașelor	Numărul populației/ Lingvistic	Româna	Maghiar a	Ucraine ana	Ruteana	Rroma	Germana	Altele	Nedeclar ata
Municipii și orașe (total)	268 277 (52,6%)	228 926 (85,33%)	34 623	1 536 (0,57%)	36 (0,01%)	1 533	1 412	198	13
Municipiul Sighetu	41 219	33 442	6 415	975 (2,36%)	2 (0,004%)	305	50	28	2

*Observație: Materialele statistice: „Recensământul Populației și Locuințelor 18 martie 2002. Vol. IV. Structura etnică și confesională” comparativ cu datele de la Direcția de statistică - Baia Mare ne arată cifra de 510.100 pers.; din care ucraineni 34.027 pers.; de aceea în tabelul № 9 apare 1 persoană în plus, comparativ cu datele din tabelele arătate mai sus.

² Magoci Pavlo Robert. Poporul de nicăieri: Istoria în imagini a rutenilor carpațici. – Ujgorod: Editura lui V. Padeac, 2007. – p. 8, 11.

³ Traista M.. Rusinii – decoratie falsă pe scena politică a Europei Centrale // Curierul ucrainean – 2007. - № 7-8 aprilie). – P. 10; Traista M. Pseudocongresul rutenilor // Curierul Ucrainean. – 2007. – Iulie. – Seria noua, nr. 99-100. – P. 9.

⁴ Vezi ca exemplu: Firțac G. Declarația politică a uniunii culturale a rutenilor din România // Credința Rusină. – 2003. – Nr. 5, ianuarie-martie. – P. 3..

⁵ Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcția Județeană de statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuințelor (2002). Populația stabilă după limbă maternă.

Marmației									
Municipiul Baia Mare	137 921	116 821	19 686	254 (0,18%)	34 (0,02%)	733	241	141	11
Oraș Vișeu de Sus	16 879	15 031	529	232 (1,37%)	0	45	1 035	7	0
Oraș Baia Sprie	16 609	13 059	3 299	39 (0,23%)	0	167	34	11	0
Oraș Seini	10 105	8 175	1 761	6 (0,05%)	0	141	20	2	0
Oraș Borșa	26 984	26 389	445	14 (0,05%)	0	102	26	8	0
Oraș Cavnic	5 205	4 314	868	14 (0,27%)	0	4	4	1	0
Oraș Târgu Lăpuș	13 355	11 695	1 620	2 (0,01%)	0	36	2	0	0
Județul Maramureș (total)	510 109 (100%)	425 558 (83,42%)	44 906	33 505 (6,56%)	36 (0,007%)	4 381	1 476	234	13

Tabel №. 4 Dinamica și numărul populației pe comune ale județului Maramureș, în localități cu populație ucraineană compactă .⁶

Comune: Anii recensământelor populației	1930		1956		1966		1977		1992	
	Toatal:	Din ei ucraineni	Total	Din ei ucraineni	Toal:	Din ei ucraineni	Total:	Din ei ucraineni ⁹	Toatal:	Din ucraineni
Bistra	1 922	1 399	4 424	3 950	5 473	4 811	5 062	4 606	4 902	4 40
Bocicioiu Mare	4 662	2 177	3 612	2 505	4 035	2 566	4 585	2 826	4 681	2 92
Rona de sus	4 154	2 385	4 331	3 422	4 773	3 885	5 124	4 346	4 982	4 35
Poienile de sub Munte	5 644	4 750	6 298	6 081	7 651	7 086	8 776	8 357	10 561	10 2
Repedea	1 743	1 480	2 877	2 843	3 400	3 262	4 074	3 938	4 853	4 76
Ruscova	3 158	2 045	3 164	2 944	3 741	3 500	4 324	4 072	5 183	4 91
Remeți	2 544	1 385	2 602	1 853	2 741	1 973	3 003	2 280	3 241	2 55
Toate:	23 827	15 621	27 308	23 598	31 814	27 083	35 148	30 425	38 403	34 1

Cu ocazia recensământului din 1930, pentru comunele din județul Maramureș, au fost înregistrați 15.621 de ucraineni, dintr-un total de 23.827 de locuitori. Cel mai mare număr al acestora a fost remarcat în comuna Poienile de sub Munte și anume 4.750, dintr-o populație totală de 5.644 de locuitori. La Remeți, situația este inversă, adică aici s-a înregistrat cel mai mic număr de ucraineni, și anume 1.385, dintr-o populație totală de 2.544.

La recensământul din 1956, se observă o creștere a populației totale ucrainene din comunele locuite compact, și anume, acum au fost înregistrați 23.598 de ucraineni, față de 15.621, înregistrați la recensământul precedent. În continuare, Poienile de sub Munte reprezintă comuna cu cel mai mare număr de ucraineni: 6.081, dintr-un total de populație de 6.298 de locuitori. Explicația acestui fapt este

⁶ Cureleac Vasile. Ucrainenii Maramureșului Românesc– Lvov: Tipografia LNU „Ivano-Franco”, 2001. – P. 50, 163.

simplă, și anume crește natalitatea, familiile fiind mari de 7-11 copii. Un alt motiv este și faptul că existe foarte puține căsătorii mixte din punct de vedere etnic, deoarece este un sat muntos cu populație compactă ucraineană care preferă formarea de familii cu membrii de aceeași etnie. Și în această perioadă, Remeți prezintă cel mai mic număr de ucraineni: 1.853. dintr-un total de 2.602 locuitori. Trebuie remarcat faptul că la Bistra crește foarte mult numărul populației totale și, implicit, al ucrainenilor. Această majorare se datorează creșterii sporului natural al populației care are o evoluție ascendentă datorită dezvoltării economice a comunei.

Nu aceeași este situația pentru comuna Bocicoiu Mare, unde se remarcă o scădere drastică a populației totale: de la 4.662 de locuitori, ea a scăzut la 3.612. Contrar acestei evoluții descendente a populației totale, numărul ucrainenilor de aici crește de la 2.177 la 2.505. Acest lucru se explică prin faptul că populația de alte etnii decât cea ucraineană părăsește localitatea, ea fiind înlocuită de ucraineni care se stabilesc aici.

În 1966, se menține aceeași situație ca și la recensămintele anterioare în ceea ce privește localitatea cu cel mai mare număr de ucraineni, și anume Poienile de sub Munte, unde au trăit compact 7.086 ucraineni, dintr-o populație totală de 7.651 de locuitori. La polul opus se situează tot localitatea Remeți cu 2.741 locuitori, dintre care 1.973 sunt ucraineni. Se poate observa că populația totală, dar și cea ucraineană are o evoluție ascendentă pentru intervalul de timp 1956–1966.

Cu ocazia recensământului din 1977 se remarcă aceeași evoluție de creștere numerică a populației înregistrată la recensământul anterior pentru comunele cu populație ucraineană compactă din județul Maramureș. Poienile de sub Munte se mențin pe primul loc în ceea ce privește numărul populației totale, dar și al populației ucrainene, iar Remeți reprezintă comuna cu cel mai mic număr de etnici ucraineni, dar și de locuitori, în general.

Potrivit datelor adunate în cadrul recensământului din 1992, se remarcă o creștere a numărului total de ucraineni din județul Maramureș, acesta fiind de 34.142, dar și o creștere spectaculoasă a numărului de etnici ucraineni locuitori ai comunelor maramureșene compacte ucrainene. Poienile de sub Munte se mențin pe primul loc cu o populație ucraineană de 10.240 de locuitori, iar Remeți se situează, la fel ca și în anii precedenți, pe ultimul loc cu un număr de 2.553 de locuitori ucraineni. O explicație ar fi faptul că aici s-au înregistrat multe căsătorii mixte cu români și maghiari, mulți dintre ucraineni (generația tânără), pierzându-și identitatea etnică și lingvistică. Trebuie să subliniem faptul că în cazul comunei Bistra numărul total al populației scade cu 160 de locuitori, fenomen remarcat și în cazul populației ucrainene, care cunoaște o evoluție descendentă, numărul lor fiind mai mic cu 204 față de recensământul anterior. Acest fapt se poate explica prin migrația muncii din zona rurală în cea urbană, dar și în Banat, Satu Mare sau în Occident. Situația se menține și pentru recensământul din 2002, când au fost înregistrați, în Bistra, doar 4.021 de ucraineni. Și această diminuare a numărului ucrainenilor poate fi explicată prin fenomenele prezentate mai sus.

Tabel № 5. Componenta etnică a populației rurale din Maramureș conform rezultatelor recensământului populației din 2002.⁷

Comunele județului	Numărul populației Limba	Români	Maghiari	Ucraineni	Ruteni	Rromi	Germani	Alții	Nedeclarați
Comune (total)	241 832 (47,4%)	193 879 (80,17%)	10 476	32 062 (13,26%)	0	5 277	75	57	6
Repedea	4 761	87	7	4 650 (97,7%)	0	15	1	1	0
Poienile de Sub Munte	10 033	256	61	9 696 (96,64%)	0	2	8	10	0
Ruscova	4 854	161	3	4 578 (94,3%)	0	109	3	0	0

⁷ Tabelul a fost întocmit conform datelor statistice: Direcția Județeană de Statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuințelor (2002). Populația stabilă după etnie.

Bistra	4 423	399	3	4 021 (90,91%)	0	0	0	0	0
Rona de Sus	4 698	207	421	4 062 (86,46%)	0	0	5	3	0
Remeți	3 058	399	382	2 260 (73,9%)	0	14	3	0	0
Bocicoiu Mare	4 468	1 447	371	2 639 (59,06%)	0	1	5	5	0
Cămpulung la Tisa	2 484	425	1 964	23 (0,92%)	0	67	2	3	0
Rona de Jos	2 110	2 069	2	18 (0,85%)	0	21	0	0	0
Ocna Sugatag	4 207	3 710	403	14 (0,33%)	0	76	3	1	0
Sarasău	2 416	2 335	14	12 (0,5%)	0	52	2	1	0
Ulmeni	7 153	4 215	1 812	11 (0,15%)	0	1 113	1	1	0
Săpanța	3 267	3 240	2	8 (0,24%)	0	17	0	0	0
Petrova	2 693	2 658	4	7 (0,25%)	0	24	0	0	0
Leordina	2 593	2 584	1	7 (0,27%)	0	0	0	1	0
Barsana	6 352	6 342	4	6 (0,1%)	0	0	0	0	0
Vadu Izei	2 856	2 849	1	6 (0,21%)	0	0	0	0	0
Vișeu de Jos	5 282	2 197	2	6 (0,11%)	0	75	1	1	0
Tăuții-Măgheraș	6 713	5 660	968	4 (0,05%)	0	70	7	4	0
Sisești	5 479	5 457	13	4 (0,07%)	0	0	5	0	0
Calinești	3 410	3 404	2	4 (0,11%)	0	0	0	0	0
Recea	5 591	5 255	253	3 (0,05%)	0	77	2	1	0
Baiut	2 699	1 620	1 066	2 (0,07%)	0	1	9	1	0
Giulești	3 366	3 359	1	2 (0,05%)	0	4	0	0	0
Remetea Chioarului	3 003	2 405	431	2 (0,06%)	0	164	1	0	0
Salsig	3 176	3 025	13	2 (0,06%)	0	136	0	0	0
Săliștea de Sus	5 196	5 185	3	1	0	7	0	0	0
Satulung	5 409	4 555	110	1	0	739	1	1	2
Suciu de Sus	6 222	5 979	145	1	0	97	0	0	0
Somcuta Mare	7 708	6 810	167	1	0	722	3	5	0
Rozavlea	6 124	6 111	0	1	0	11	1	0	0
Poienile Izei	1 028	1 027	0	1	0	0	0	0	0
Moisei	9 023	9 011	4	1	0	0	7	0	0
Grosi	2 533	2 508	24	1	0	0	0	0	0
Dumbravița	4 499	4 479	8	1	0	11	0	0	0
Budești	3 470	3 466	3	1	0	0	0	0	0
Boiu Mare	1 276	1 274	0	1	0	0	0	1	0
Bogdan Voda	3 411	3 403	2	1	0	0	0	5	0

Băita de Sub Codru	1 919	1 897	2	1	0	19	0	0	0
Ardusat	2 543	2 518	16	1	0	8	0	0	0
Copalnic-Mănăstur	5 838	5 584	22	1	0	227	1	1	2
Județul Maramureș (total)	510 109 (100%)	418 405 (82,02%)	46 291	34 026 (6,67%)	56 (0,01%)	8 913	1 954	445	19

Tabelul numărul 5 prezintă situația populației din mediul rural al județului Maramureș potrivit recensământului organizat în anul 2002. Este prezentat numărul populației ucrainene atât în satele compact ucrainene, cât și în satele românești. Se observă că pentru satele compact ucrainene, comuna Poienile de sub Munte este locuită de cel mai mare număr de etnici ucraineni (9.696), iar Remeți reprezintă comuna cu cel mai mic număr de ucraineni (2.260). Se observă faptul că cu cât ne îndepărtăm mai mult de zona compact ucraineană, cu atât numărul acestora scade, în multe sate românești fiind declarați ucraineni doar câte o persoană. Foarte mulți dintre cei care părăsesc satele compact ucrainene și se stabilesc în alte regiuni își pierd identitatea etnică și se integrează în mod natural în comunitatea românească sau în cea maghiară. Aceasta și datorită faptului că își schimbă mediul lingvistic. Neavând cu cine comunica în limba maternă, biserica, învățământul și relațiile interumane desfășurându-se în limba română sau maghiară, ucrainianul își pierde treptat identitatea lingvistică și cea etnică.

Se observă că, în ceea ce privește populația ruteană, în mediul rural maramureșean, aceasta este inexistentă. Faptul este explicabil că nu se face diferență între ucrainean și rutean, pentru locuitorii satelor ucrainean și rutean (rusin) însemnând același lucru, așa cum s-a explicat și în rândurile de mai sus.

Coroborând datele din tabelul nr 2 și tabelul nr. 5, observăm că în mediul urban maramureșean se declară ruteni doar 56 de persoane, dintre care 46 locuiesc în Baia Mare și 10 în Sighetul Marmației, iar în mediul rural nici una. Explicația acestui fenomen se regăsește în interpretările de la tabelele nr 2, 3.

Tabel № 6. Componența confesională a populației județului Maramureș, conform rezultatelor recensământului populației din 2002⁸

Numărul total al populației		Ortodoxă	Romano-catolică	Greco-catolică	Reformată	Penticostală	Adventistă de ziua a șaptea	Baptista	Altele (altă religie, ateism, nedeclar)
Municipii și orașe (total)	268 277	198 260	25 843	14 011	14 920	6 742	757	1 795	5 949
Comune (total)	24 1832	199 439	4 493	14 171	5 888	8 926	2 886	740	5 289
Total	510 109	397 699	30 336	28 182	20 808	15 668	3 643	2 535	11 238

Pentru întreg județul Maramureș, în anul 2002, cel mai mare număr al locuitorilor avea confesiunea ortodoxă, urmată de cea romano-catolică și greco-catolică. În ceea ce privește împărțirea pe medii urban sau rural, putem afirma că numărul romano-catolicilor este foarte mare la oraș, spre

⁸ Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcția Județeană de Statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuințelor (2002). Populația stabilă după religie.

deosebire de cel al greco-catolicilor care este la sat. Procentul ortodocșilor este relativ același pentru mediul urban și cel rural. La cultele neoprotestante se observă faptul că cei mai mulți aderenți ai lor sunt în zonele rurale. În acest caz explicația constă și în faptul că mediul urban este mult mai deschis modernizării, culturii și științei spre deosebire de cel de la sat care este mai conservator, mai reticent față de schimbare și față de modernism.

Tabel № 7. Componenta confesională a populației rurale din județul Maramureș, conform recensământului populației din 2002⁹

Comunele	Numărul total	Ortodoxă	Romano-catolică	Greco-catolică	Reformată	Penticostală	Baptistă	Adventistă de ziua a șaptea	Alta r ateii, nedecl
<i>Poienile de Sub Munte</i>	10 033	8 176	62	77	1	1 377	0	318	22
<i>Ruscova</i>	4 854	4 194	2	5	1	550	0	91	11
<i>Repedea</i>	4 761	3 028	1	1	42	1 490	2	155	42
<i>Rona de Sus</i>	4 698	3 427	402	226	11	27	35	9	561
<i>Bocicoiu Mare</i>	4 468	3 430	378	368	14	25	6	21	226
<i>Bistra</i>	4 423	4 160	0	81	1	4	0	75	102
<i>Remeți</i>	3 058	2 281	249	133	33	31	0	138	193
<i>Câmpulung la Tisa*</i>	2 484	555	313	353	1 108	1	1	41	112

Din punct de vedere confesional, potrivit datelor din tabelul de mai sus, majoritatea ucrainenilor din comunele cu populație compact ucraineană din județul Maramureș este de religie ortodoxă. Urmează apoi confesiunile penticostală și adventistă. Așa cum am arătat și în rândurile de mai sus, foarte mulți ucraineni maramureșeni au aderat la culturile neoprotestante, în speță la penticostalism și adventism. Serviciul religios din cadrul bisericilor neoprotestante se oficiază doar în limba română, motiv pentru care se pierde treptat identitatea lingvistică. Nu același lucru se poate spune despre serviciul religios ortodox care, în aceste localități, se desfășoară în limba ucraineană, contribuind la păstrarea și transmiterea identității etnice și lingvistice ucrainene.

Un caz aparte al situației confesionale îl întâlnim în localitatea Câmpulung la Tisa, unde există o mare comunitate de greco-catolici (353 pers.). Pe baza interviuării respondenților (în cadrul cercetării etnografice de teren) a rezultat că serviciul religios se face în paralel în limbile română, maghiară, ucraineană, iar în mediul lingvistic maghiar se colindă în limba ucraineană¹⁰.

Cercetările etnologice efectuate de către Muzeul Județean Satu Mare, precum și studiul locuitorilor din teritoriul supus cercetării atestă faptul că ucrainenii, trecând la identitatea neoprotestantă, își pierd specificul etno-cultural. Are loc trecerea la slujba religioasă în limba română, se pierde tradiția populară, culturală și spirituală; „ucrainenii-pocăiți” se separă de esența principală a ucrainității din regiune. Ca urmare, „dreiful” identității confesionale naște tendințe asimilative în mediul ucrainismului local.

Populația de confesiune reformată sau romano-catolică nu este de etnie ucraineană, ea fiind maghiară sau germană (în cazul romano-catolicilor). Populația ucraineană are doar confesiune ortodoxă, penticostală, adventistă sau greco-catolică.

⁹ Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcția Județeană de statistică (Baia Mare). Județul Maramureș. Recensământul populației și al locuințelor (2002). Populația stabilă după religie.

* Notă: exemplul comunei Câmpulung la Tisa. Se arată din perspectiva faptului că, etnia ucraineană este maghiarizată și datorită faptului că aici există o identitate confesională greco-catolică.

¹⁰ Cercetarea etnografică de teren, autor: interviu realizat la 17.08.2007: Respondent Bobota Irina (anul nașterii 1935), Câmpulung la Tisa, județul Maramureș.

Pentru județul Satu Mare nu vor fi interpretate date comparative pe localități pentru recensămintele din 1930, 1956, 1966, 1977 și 1992 deoarece în această regiune nu există sate compacte de ucraineni, prezența acestora în localitățile sătmărene fiind destul de redusă, în această perioadă, ei fiind semnalati în Micula, Doba, Botiz, Moftin, etc. Sunt veniți din Maramureș, cu preponderență din localitățile Poienile de sub Munte, Repedea, Crasna, Ruscova, etc.

Cel mai mare număr al populației ucrainene a fost înregistrat în 1930 (3.439), el scăzând în mod spectaculos până în 2002. Acest lucru se datorează:

- Integrării treptate în masa populației majoritare românești;
- Migrației muncii înspre Occident;
- Migrației spre Ucraina: exemplu–satul Raț, din zona Tășnad, în 1936, într-o singură noapte locuitorii au plecat în Slovacia sau în Ucraina (**informator**)

La recensământul din 2002, pentru județul Satu Mare, s-au înregistrat 1.556 de ucraineni, adică 0,42% din totalul întregii populații. Dintre aceștia, doar 318 trăiesc în mediul urban, dintre care 271 în orașul Satu Mare, 24 în Carei, 12 în Negrești Oaș, 11 în Tășnad. Majoritatea celor care se declară ucraineni se concentrează în orașul Satu Mare. Realitatea este puțin diferită față de aceste date, pentru că o mare parte a ucrainenilor se declară români, mai ales cei care sunt membrii ai unor familii mixte. Acest fapt se datorează și schimbării mediului lingvistic, lipsei învățământului în limba maternă, a relațiilor interumane desfășurate în limba română, etc.

Tabel № 8. Componența etnică a populației urbane a județului Satu Mare conform recensământului populației din 2002.¹¹

Comunele județului	Numărul populației stabile	Români	Maghiari	Ucraineni	Ruteni	Rromi	Nemți	Alții	Nedeclarați
Municipii și orașe (total)	161 722	94 487 (58,42%)	62 016 (38,34%)	318 (0,2%)	9	2 4121	1 455	1 002	28
Municipiul Satu Mare	115 142	66 638	45 287	271	8	1 115	1 110	691	22
Municipiul Carei	23 182	9 634	12 596	24	1	385	282	254	6
Oraș Negrești Oaș	13 870	13 194	553	12	0	72	13	26	0
Oraș Tășnad	9 528	5 021	3 580	11	0	840	50	26	0
Județul Satu Mare (total)	367 275	216 077 (58,83%)	129 234 (35,18%)	1.556 (0,42%)	28	13 478	3 827	3 048	36

Tabel № 9. Componența etnică a populației rurale din județul Satu Mare conform recensământului populației din 2002.

Comunele județului	Numărul total al populației stabile	Români	Maghiari	Ucraineni	Ruteni	Rromi	Germanii	Alții	Nedeclarați
Comune (total)	205 553	121 590 (59,15%)	67 218 (32,7%)	1 238 (0,6%)	10	11 066	2 372	2 051	8

¹¹ Datele statistice din arhiva personală a președintelui județean al Uniunii Ucrainenilor din România – Filiala Satu Mare: dl. Mihai Macioca. (Satu Mare). Județul Satu Mare. Recensământul populației și al locuințelor (2002). Populația stabilă după etnie.

Andrid	2 681	1 369	1 145	1	0	161	1	4	0
Ardud	6 486	4 025	1 304	10	0	730	288	129	0
Barsau	2 519	2 516	0	2	0	0	1	0	0
Beltiug	3 278	1 234	1 094	18	0	438	280	214	0
Bixad	7 544	7 377	40	2	0	83	3	39	0
Botiz	4 863	2 406	2 236	99	0	105	8	9	0
Craidoroș	2 188	1 256	692	39	0	188	7	6	0
Crucisor	2 541	2 231	78	1	0	200	31	0	0
Culciu	4 013	1 896	1 997	1	0	108	3	8	0
Doba	2 784	1 838	535	136	6	265	3	1	0
Foieni	1 882	53	1 045	1	0	769	0	14	0
Halmeu	7 314	2 696	4 049	2	0	555	11	1	0
Lazuri	5 362	789	4 297	6	1	253	10	6	0
Livada	7 004	2 409	4 221	41	0	317	5	10	1
Micula	3 783	1 454	1 456	621	2	245	2	3	0
Moftin	4 328	2 484	1 377	80	0	207	75	105	0
Odoreu	4 854	3 365	1 300	3	0	168	14	4	0
Orașu Nou	6 862	4 349	2 370	1	0	136	2	4	0
Paulești	4 359	1 888	2 063	5	0	395	5	3	0
Pișcolt	3 263	2 020	796	4	0	433	3	7	0
Sanislau	5 195	1 885	2 830	4	0	345	56	70	5
Săuca	1 468	745	514	1	0	208	0	0	0
Supur	4 677	2 993	1 340	1	0	328	13	2	0
Tarna Mare	3 718	3 333	169	27	0	166	23	0	0
Terebești	1 578	1 061	101	4	0	376	15	21	0
Tiream	2 358	1 137	694	4	0	190	185	148	0
Turulung	3 845	1 226	2 128	2	0	350	110	29	0
Valea Vinului	2 268	2 213	21	2	0	18	4	10	0
Vama	3 669	2 591	994	1	0	74	6	1	0
Vetiș	4 475	2 183	2 050	115	1	116	4	1	0
Viile Satu Mare	3 242	1 348	1 495	2	0	379	11	7	0
Județul Satu Mare (total)	367 275	216 077 (58,83%)	129 234 (35,18%)	1 556 (0,42%)	28	13 478	3 827	3 048	36

Între localitățile rurale din județul Satu Mare, conform recensământului din 2002, Micula reprezintă comuna cu cel mai mare număr de populație ucraineană, 621 de locuitori ucraineni. O urmează localitatea Doba cu un număr de 136 de etnici ucraineni, Vetiş cu 115, Botiz cu 99, Moftin cu 80. În celelalte localități, numărul ucrainenilor declarați este foarte mic. Acest lucru are aceeași explicație ca și în cazul mediului urban. Ar mai trebui adăugat faptul că în satele și comunele sătmărene, spre deosebire de cele maramureșene situate în zonă muntoasă, unde agricultura se face doar pe parcele mici, cu o arie de cultură restrânsă, condițiile geografice sunt mult mai prielnice muncilor pământului, aici culturile fiind mult mai diversificate, asigurând condiții de viață mult mai bune. Acesta este și motivul pentru care multe familii de ucraineni din Maramureș au ales să se stabilească în această regiune.

Unul din principalele resorturi contextuale ale "migrației" de după al doilea război mondial - până în prezent - este *baza economică a nivelului de trai*, raportată la următoarele aspecte: satele ucrainene din Maramureș, din care au venit, sunt sate de munte, așezate pe văi înguste, de tip risipit sau răsfirat de vale, cu terenuri agricole insuficiente pentru a asigura resursele de hrană necesare familiilor cu un număr mare de copii (7 - 11 copii). Fertilitatea terenurilor arabile fiind scăzută, iar acestea insuficiente spre a fi împărțite tuturor copiilor, mulți etnici ucraineni au preferat zonele fertile din Câmpia sătmăreană.

Un alt motiv al migrațiilor a fost, în special în perioada comunistă, *lipsa unor centre industriale apropiate*, singurele posibile locuri de muncă fiind în minele de la Borșa și Baia Borșa, la defrișările forestiere ("butinăritul") sau muncile sezoniere la distanțe mari, pentru procurarea cerealelor necesare (în Bărăgan, în special). Astfel, se poate explica preferința pentru sate apropiate de orașul Satu Mare, ca centru urban care putea să le ofere locuri de muncă mai bine plătite și școli pentru educarea copiilor.

Amploarea fenomenului, chiar și în zilele noastre, se explică și prin *crearea unui "pattern" comportamental social*: primii dintre membrii unei familii, așezați în Câmpia Sătmăruului, cu rezultate economice imediat vizibile în creșterea nivelului de trai, au fost luați ca "model" pentru noi migrații.

Ca o concluzie a acestei lucrări putem afirma că în zona de nord-vest a României, cel mai mare număr de ucraineni trăiesc în județul Maramureș, majoritatea locuind compact în sate de munte, precum Poienile de sub Munte, Bocicoiu Mare, Rona de Sus, Ruscova, etc. Datorită condițiilor socio-economice grele din aceste regiuni, o parte a lor a emigrat în mediul urban maramureșan, Baia Mare, Sighetu Marmației, însă majoritatea celor care au decis să părăsească satele natale s-au orientat spre Banat sau zonele sătmărene. Iată și motivul pentru care în unele așezări din județul Satu Mare, în a doua jumătate a secolului XX, numărul locuitorilor ucraineni începe să crească. Această migrație spre alte zone din România, se datorează condițiilor socio-economice mult mai bune pe care le găsesc regiunile de câmpie, unde se poate practica o agricultură diversificată, pe suprafețe mai mari și unde se găsesc mai ușor locuri de muncă. Ceșterea nivelului de trai pentru cei care s-au așezat în regiunile sătmărene a determinat apariția unui model și a angrenat noi valuri de emigranți ucraineni din zonele muntoase maramureșene.

O altă direcție de emigrare a populației ucrainene din Maramureș o reprezintă Occidentul (Statele Uniunii Europene și SUA). Însă acest fenomen migraționist este doar temporar, în sensul că cei plecați se reîntorc acasă, ei fiind declarați la toate recensămintele organizate în a doua jumătate a secolului XX. Dorința lor este de a strânge bani pentru a-și putea îmbunătăți condițiile de viață din Maramureș sau Satu Mare.

O altă problemă este aceea a pierderii identității lingvistice și culturale a populației ucrainene, în special a celei din județul Satu Mare, deoarece aici viața lor se desfășoară în alt mediu supus unor puternice influențe venite din partea populației românești și maghiare. În Maramureș, pierderea acestei identități culturale nu este așa de accentuată ca și în zona Sătmăruului, pentru că aici ei trăiesc în localități compacte, unde se mai păstrează obiceiurile și tradițiile ucrainene. Totuși și în aceste localități încep să apară influențe ale populației maghiare și românești venite prin intermediul cultelor neoprotestante, căsătoriilor mixte, etc. Spre exemplificarea acestor afirmații prezentăm cazul comunei Câmpulung la Tisa unde s-a declarat cu o persoană mai mult vorbitoare de limbă ucraineană (24 de persoane), comparativ cu 23 persoane care s-au declarat vorbitori de limbă ucraineană. În condițiile unui mediu etnic străin identitatea declarată a unei persoane dispare cu totul. Așadar, are loc asimilarea, urmată de procesul de reidentificare (modificarea identității etnice).

Bibliografie Selectivă:

- Bastienier, Albert; Dassetto, Felice, *Immigration et espace public. La controverse de l'intégration*, Harmattan, Paris, 1993
- Martiniello, Marco; Poncelet, Marc, *Migrations et minorités ethniques dans l'espace européen*, De Boek Universite, Bruxelles, 1993
- Tivadar, Mihail, *Etnologia*, Ujgorod, 1998

Tivadar, Mihail, *Zakarpattia: narodni rozdume*, Ujgorod, 1995

Zan, Mihail, *Etnomentalni cenneke istorecinoho butia ucrainskoho narodu*, *Carpatia*, nr.9, Ujgorod, 2001

**Socio-demographics aspects about ukrainian population
from the Nord-West of Romania during the 20th century**

Abstract

In the North–West of Romania live the biggest number of ukrainians, most of them being in the Maramures County, living compactly in the mountain villages, as Poienile de sub Munte, Bocicoiu Mare, Rona de Sus, Ruscova, etc. Because of the socio-economic realities, some of them left their homes for working in the cities, as Baia Mare, Sighetu Marmației, but most of ukanians who decided to leave their native pace, moved in Banat or in the Satu Mare area. That’s why, during the 20th century, in the Satu Mare County, the number of ukranians increased.

This migration to the other reagens of Romania may be expain by the better socio- economic realities from the field areas, where the agriculture may be diversifided and practicated on the large areas. The better conditions for life of the ukanians who came in Satu Mare County make an example for the ones who staid home, and determied them to take part of the emigrations phemonemom.

Biserica din Soconzel - monument al arhitecturii populare din nord-vestul României

Maria Lobonț Pușcaș, Adela Dobrescu

Introducere

În cadrul istoriei arhitecturii populare românești, construcțiile din lemn și în special bisericile ocupă un loc însemnat. Cunoașterea evoluției lor atât din punct de vedere al arhitecturii cât și din punct de vedere al istoriei și istoriei artei este importantă. Pentru nord-vestul României un repertoriu de acest gen este și mai valoros cu cât aceste monumente sunt caracteristice acestui spațiu.

În secolele XVII-XIX obștea românească din Transilvania a devenit principalul ctitor al instituției în jurul căreia s-a adunat și a rezistat de-a lungul veacurilor: *biserica*. Aceasta are, fără îndoială, o influență majoră în viața obștei și tocmai de aceea obștea o menține din veniturile-i proprii, o înalță, o împodobește, o sfințește. În acest context sec. XVIII se reliefează, aducând cu el un val de noi ctitorii obștești, care vin să sublinieze nu numai credința în Dumnezeu cât mai ales să afirme, îndârjit, ființa de neam a românilor.

Inscripțiile de pe portalurile bisericilor conțin adesea notificări precum: “ano domini 1641, bacon zidirii”, la Ticu Sat (jud. Cluj) sau “Leat 1695 meseța iunie dni 20” la Bălan-Joseni (jud. Sălaj). Astfel aflăm cui datorăm aceste biserici și implicit cui datorăm frumoasa biserică de la Soconzel, care a fost construită cu “cheltuiala satului”.¹

Istoric

Soconzel, comuna Socond, jud. Satu Mare este înconjurat de jur împrejur de dealuri, o parte din ele acoperite cu păduri seculare. Satul a fost până în secolul al XVI-lea proprietatea familiei Drag (Dragoș), apoi, împreună cu domeniul Ardudului a aparținut cetății Satu Mare. În secolul al XVII-lea a fost donat familiei Károlyi.²

Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” este așezată pe un deal, la marginea cimitirului, dominând întreaga localitate. Datele cele mai exacte le avem de pe un scaun de lemn, din biserică, care datează de la 1795 și care poartă inițialele K. L. Un alt scaun de lemn poartă data 1845 și inițialele P.L. Pe unul din blaturile de lemn, la intrarea în biserică, pe partea stângă, se găsește o inscripție unde sunt pomeniți „Popu Ioanu din Hazsnas Lapusiu 1874” și „Papp Viktor 1879”.

Alte informații menite să contribuie la cunoașterea istoricului acestei biserici le găsim în casa parohială din Soconzel unde există un dulap de lemn pe ușa căruia este o listă a preoților care au slujit la această biserică de-a lungul anilor:

Ținând seama de toate aceste date putem spune că biserică a fost ridicată în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Planul bisericii

Bisericile de lemn din Transilvania sunt construite din bârne³ așezate orizontal, unele peste altele și sunt compuse, în principiu, dint-o tindă (proanos) și o navă (naos) despărțite printr-un perete transversal. Altarul, se află în prelungirea navei și este despărțit de aceasta de iconostas⁴.

Așa cum afirmă Virgil Vătășianu, în funcție de particularitățile planimetrice, există mai multe tipuri de biserici:

1. tipul 1 compus din trei încăperi dreptunghiulare, înscrise într-un plan unitar, dreptunghiular foarte asemănător cu casa țărănească;

¹ I.Godea, I.Cristache-Panait, A.Chiriac, M.Malină, *Monumente istorice bisericesti din Eparhia Oradiei, Bisericile de lemn*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Oradea, 1978, p. 442, 452

² Borovsky Samu, *Szatmár varmegye*, p. 100

³ Virgil Vătășianu, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române*, în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, an III, 1960, p. 28

⁴ I.Iurașciuc, S.Șainelic, *Monumente de arhitectură populară: bisericile de lemn din zona Codru*, în Satu Mare – Studii și comunicări, 1975, p. 165

Biserica are, ca peste tot în zonă, o capacitate redusă. Dimensiunile ei sunt: 6,14 m lațime și o lungime de 13,87 m. Din lungimea totală a bisericii 3,53 m este lungimea altarului, altar care are formă pentagonală. Pereții bisericii sunt alcătuiți din cinci "blăni" de stejar suprapuse orizontal, în sistem blockbau⁶. Cioplirea și îmbinarea "blănilor" s-a făcut cu barda și cu securea. Naosul bisericii este boltit semicilindric, bolta fiind realizată din scânduri late, sprijinite pe *coaste* (arce semicirculare) care, la rândul lor, se sprijină pe grinzile pereților de nord și sud.

La interior biserica se împarte în pronaos (biserica femeilor), naos (biserica bărbaților) și altar. Intrarea în biserica femeilor sau tindă se face dinspre vest iar o ușă în mijlocul peretelui ce separă pronaosul de naos duce mai departe spre biserica propriu zisă. Tinda este tavanită. Zidul despărțitor între biserica femeilor și cea a bărbaților este semideschis și are patru stâlpi de susținere pictați și șase stâlpi decorativi din lemn. Biserica bărbaților are forma dreptunghiulară, formă întâlnită foarte des în bisericile de lemn din zonă. Din biserica bărbaților spre altar se află: ușile împărătești și cele două diaconești. Ușile împărătești se păstrează încă în original. Altarul este la rândul său acoperit de o mică cerime. În mijlocul încăperii strâmte se află o masă de lemn care înlocuiește vechiul altar. De pe masă se înalță o icoană de proporții mari, reprezentând scena "Maica Domnului Îndurerată".

În urma ultimei restaurări a fost schimbată în întregime pardoseala bisericii, aceasta fiind realizată din scânduri de brad.

Biserica este luminată de un număr redus de ferestre, numai două în navă și trei în altar.

Acoperișul este unic peste întreaga biserică, incluzând altarul. Sistemul de căpriori prinși în cuiburi în cununile streășinilor este unul comun bisericilor de lemn din Transilvania. În 1959 acoperișul de draniță al bisericii a fost înlocuit cu unul de tablă.⁷ Sub streășină, capetele grinzilor transversale (fixate pe bârnele orizontale prin plătuială și chertătură) și căpriorii prelungiți proeminent în afară formează un sistem de susținere care are și un efect decorativ, ei fiind ciopliți în scară.

La restaurarea din 1994-1995 acoperișul din tablă al bisericii este schimbat cu unul de șindrilă. Șindrila a fost prelucrată manual de meșteri șindrilari din județul Maramureș. Pentru acoperire au fost folosite în jur de 30.000 de șindrile.

Turnul se înalță pe talpă, peste tinda femeilor, numai până la nivelul coamei acoperișului, o trăsătură specifică bisericilor din nord-vestul Transilvaniei. Deasupra turnului se află foișorul, ieșit în afară, construit din scânduri așezate vertical. Pe fiecare latură a foișorului există patru arcuri pe stâlpi nedecorați. Pe stâlpii foișorului se sprijină coiful în formă conică, din mijlocul căruia se înalță săgeata turnului.

La exterior, pe peretele sudic și în jurul altarului este sculptat un brâu simplu. Atât pe peretele sudic cât și pe cel nordic sunt fixate cruci de diferite dimensiuni și forme. Acestea au fost așezate pe pereții bisericii în amintirea bărbaților care au dipărut în primul și al doilea război mondial. Pe peretele nordic se află o singură cruce, a cărei formă indică prezența unei fotografii. Pe peretele sudic sunt patru cruci, una fără brațe, iar celelalte trei având urme de pigmenți. Pe una dintre cruci stă scris numele: Ioan Maxim, 1915.

⁶ Paul Petrescu, *Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, tomul 14, 1967, Ed. Academiei RSR, București, p.27

⁷ I.Godea, I.Cristache-Panait, A.Chiriac, M.Malinas, *op. cit.*, p. 466

Biserica din lemn cu hramul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril din satul Soconzel, comuna Socond este una din puținele astfel de monumente de pe teritoriul județului Satu Mare. Ea se află în posesia Muzeului Județean Satu Mare și este inclusă pe lista de monumente istorice. Pentru județul Satu Mare, această biserică, alături de bisericile din lemn de la Stâna, Lelei, Lechința, Corund și Bolda, reprezintă un punct de reper atât din punct de vedere istoric cât și din punct de vedere al istoriei artei și al arhitecturii populare din lemn.

Bibliografie:

Borovsky, Samu, *Szatmár varmegye*,

Godea, I., Cristache-Panait, I., Chiriac, A., Malinas, M., *Monumente istorice bisericesti din Eparhia Oradiei, Bisericile de lemn*, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei, Oradea, 1978

Iurașciuc, I., Șainelic S., *Monumente de arhitectură populară: bisericile de lemn din zona Codru*, în Satu Mare – Studii și comunicări, 1975

Petrescu, Paul, *Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești*, în Studii și cercetări de istoria artei, tomul 14, , Ed. Academiei RSR, București, 1967

Vătășianu, Virgil, *Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Române*, în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, an III, 1960

Church of Soconzel - monument of folk architecture in northwestern Romania

Abstract

The wooden churches are the creation of the folk tradition and this is easy to noted when we talk about the church from Soconzel. The first aspect that we should notice is that the wooden churches use the same building material as the peasant houses – the wood, and the second aspect is that the wooden churches and the peasant houses have some points of convergence.

The wooden church from Soconzel is one of the few monuments of this tipe from Satu Mare county. The church was built in XVIIIth century but there is nothing to certify the exact date of the construction. Like other churches from the same area the church from Soconzel was built from wooden beams joined horizontal. The church is painted only on the inside. The mural painting covers the walls of the church but it is in a very degraded state. The church dimensions are: 6,14 m X 13,87 m.

The church from Soconzel next to the churches from Stâna, Lelei, Lechința, Corund and Bolda is a very important monument from the point of view of the folk art and the history of architecture.

Dolgozatomban a 20. század nagy társadalmi és politikai eseményeinek, illetőleg államhatalmi döntéseinek következtében megváltozott térszerkezetről kialakult narratívum készletet vizsgállok, a változó országhatár kontextusában, Csanáros és Vállaj sváb településeken. Az interjúk szövegei, a különböző határtörténetek, a gyűjtés során, a kérdéseimre való válaszként születtek meg. S bár a szövegek így nem a maguk természetes közegükben, emlékezési eseményükben kerültek lejegyzésre, az interjúkészítés aktusa, a történetek (nekem való) elmesélése, véleményem szerint hasonló narratív repertóriumot és emlékezési viselkedést eredményezett.

Keszeg Vilmos nyomán az emlékezést olyan narratív tevékenységnek tartom, mely „az individuális státusokat, lokális közösségek szerkezetét, a közösségek interetnikus és egyéb szociális viszonyait és kapcsolatait, átfogóan az egyénnek egy szociális térhez való viszonyulását magyarázza és legitimálja. A szociális tér egyszerre jelenti a nagyhatalmak fölötté való osztozkodásnak történetét és jelenlegi belakottságát.” (Keszeg: 2004)

Az elemzés során a kialakuló, megszűnő, ismét megjelenő és a lassan ismét feloldódó országhatárra vonatkozó történeteket, valamint a bennük megbúvó identitástudat reflexiókat vizsgálom. A háborús és egyéb nagy horderejű politikai történések nem csak a határ meglétét, vagy hiányát okozták, hanem meghatározták, befolyásolták a két település sorsát, az itt lakók életpályáját. Igyekeztem megfigyelni, melyek azok a beszédformák, vagy narratív sémák, amelyekben a határral kapcsolatos szubjektív tapasztalatok, valamint a határról való személyes tudás megjelennek. Van-e eltérés, s ha van milyen jellegű, a két falu lakosainak határról szóló történeteiben, továbbá hogy milyen kognitív kép formálódott ki a szigorúan politikai értelemben vet határról, határvonalról – ebben az esetben megpróbálom összevetni nem csak a két falu lakóinak, hanem a különböző korosztályok narratívumainak kognitív valóságát, feltételezésem szerint ugyanis a határról alkotott kép merőben eltér mind térben² mind pedig időben³. A határra vonatkozó kérdésekre a válasz ugyanakkor élettörténetekbe (is) ágyazódik, s így a határtörténetek egyéni stratégiák részeként azt is megmutatják, hogy a különböző határhelyzetek hogyan határozták meg közvetlen környezetük történéseit, saját sorsukat és nem utolsósorban identitásukat. Esetünkben nem térhetünk ki hatalmi törekvések és politikai stratégiák rövid bemutatása alól, hiszen a szatmári svábok etnicitásának kérdése nem csak, hogy nemzeti/országos szintű politikai játszmák szintjére emelkedett a 20. század folyamán, de a nemzeti-nacionalista érdekszférák ütközésének mikroszinten is döntő következményei voltak. A következőkben nagy vonalakban szeretném bemutatni a szatmári svábsághoz, és ezen belül Csanáros és Vállaj lakosságának etnicitásához fűződő nemzetközi politikai törekvéseket.

A svábok kibocsátóközege német, de a hajdani származási hely az eltelt két évszázad folyamán idegenné vált. Amikor a svábok elindultak a badeni és württembergi területekről a német nemzet még alakult ki. Betelepedésük után pedig – eltekintve az első évtizedek visszaszökési esettől⁴ – megszakadtak kapcsolataik. A svábok hazaképe így nem etnikai-nemzeti, hanem politikai-nemzeti, földrajzilag meghatározott szempontok szerint alakult, melyben az „ismerőség és az otthonosság”⁵ jelenti a döntő momentumot. Hazájuknak Magyarországot tartották, de a haza térbeli kiterjedése az ország határán belül elsősorban a szűkebb falukörnyezetet is jelenti.⁶ Lampland szerint „nincs haza föld nélkül, és nincs nemzeti szellem vagyon nélkül. A sváb parasztokra ugyanúgy igaz, mint a magyarokra, hogy „a vagyon növeli a patriotizmus érzését. A föld iránti lojalitás egyben a

¹A határt a trianoni békeszerződést követően húzták meg a két település között. 1940-ben a második bécsi döntést követően Csanáros és Vállaj között megszűnt a határ. 1944-ben újra országhatár választja el őket egymásól. Majd 2002-ben határátkelő nyílt, az Európai Unióba való belépést követően pedig még jobban leegyszerűsödött a határátlépés.

²A határ két oldalán.

³Az adatközlők kora szerint.

⁴Vonház 1931

⁵Bindorffer Györgyi A magyarországi németek hazaképe. Magyar és német együttélés a közös hazában. Betelepedés, asszimiláció, nemzeti identitás http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_gyorgyi_moi_nemetek_hazakepe.html

⁶Uo.

nemzet iránti lojalitást is jelenti” (Lampland 1994: 301–302). Ennek jele az is, hogy nincs sajátos etnikai hazaképük, amely az ősük szülőföldje fogalmával lenne kijelölhető, mert az ősök szülőföldje Magyarországon van. „A svábok számára a történelem a betelepedéssel kezdődik, és a nemzetté válás időszakában már Magyarországon éltek. Így sem a német kultúra, sem a német anyanyelv nem válhatott nemzeti identitásuk elemévé; az anyanemzet képzete elvált a német anyanyelv és a német nemzeti kultúra tartalmaitól és a haza helyének ideológiai kijelölésétől.”⁷

A szatmári svábság⁸ volt egyike a legelmagyarosodottabb népcsoportoknak a Trianon előtti Magyarországon, az asszimiláció fokát azonban még mindig nem sikerült megbízható módon megállapítani. Ennek jelentősége akkor kerül előtérbe, amikor az 1918-as határmódosításokat követően az új román adminisztráció által határozottan támogatott német mozgalmak szatmári előjelét kívánjuk megállapítani. Vagyis hogy a szatmári svábok esetén valóban nemzeti mozgalomról van-e szó, vagy pedig a román adminisztrációval együttműködő német identitású erdélyi szászok, bánáti svábok szervezeteinek újranémetesítési törekvéseiről.⁹

A szatmári svábok két világháború között elért németesítési sikerei mesze elmaradtak a szászok illetve bánáti svábok által elért eredményektől, annak ellenére, hogy a román kormány azért, hogy gyengítse a magyarok pozícióit mindenben engedett a német követeléseknek. Főleg azután következett be radikális változás, miután Románia is a német érdekszférába került. A második világháború kezdetére megvalósulhatott a német népközösségi eszme, a német kisebbség önálló gazdasági és kulturális autonómiával rendelkezett, iskolákat tarthatott fenn.¹⁰ Az előbbi kijelentés a gyakorlatban szatmári a sváboknál csak részleges eredménnyel járt. A svábok erőszakos magyarosítását valló és hirdető történészek¹¹ a magyarbarátnak titulált római katolikus püspökséget, valamint a katolikus egyház által fenntartott magyar nyelvű iskolákat nevezik meg, mint a legfőbb asszimilációs erőket.¹² Magyar szemszögből a svábok asszimilációja természetes folyamatként jelent meg, bár hogy volt ennek kisebbségpolitikai vetülete is az bizonyítja, hogy az „önkéntes asszimiláció” és feltétlen hűség nem csak a szatmári svábok esetében fogalmazódott meg, hanem szinte valamennyi kisebbségi csoport kapcsán. (Gyurgyák 2001, Sárándi é. n.)

1918-ban már egyetlen német iskola sem működött Szatmárban, Csanáloson 1900 és 1910 között szűnt meg a német nyelvű oktatás. (Sárándi é. n.) A világháború után – a már említett okokból kifolyólag – ismét megalakulnak a német iskolák, bár az egyház és a lakosság tiltakozása miatt ez nem könnyedén valósult meg. A háború utáni első években – valójában addig míg működésbe nem lépett a román kormányzati gépezet – a szatmári svábokra is hatott a magyar revíziós propaganda. Ez különösen erős volt Csanáloson és Mezőfényen, ugyanis a két település minimális revízió esetén is átkerült volna Magyarországhoz. A lehetséges határmódosítás abszolút pozitívumként jelent meg a köztudatban, ami tükrözi az idegen (román) adminisztrációtól való félelmet¹³, ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a rövid távú gazdasági érdekek, akárcsak Vállaj esetén¹⁴, háttérbe szorultak.

⁷ Uo.

⁸ Egész pontosan a Nagykároly közvetlen környékén lévő falvak svábsága. Ide tartozik Csanálos és Vállaj is.

⁹ Sárándi é. n.

¹⁰ Sárándi é. n.

¹¹ Mint például Ernst Hauler. (Hauler 1998)

¹² Hauler 1998, Barabás 1989: 297

¹³ A román megszállás ideje alatt megtapasztalt szorongás elegendő volt a román államiságtól való félelemhez.

¹⁴ A határmegállapító bizottság a helyszíni terepbejáráskor Vállajt is az elcsatolandó területekhez sorolta. Sikerült azonban elérniük, hogy a falubelieket meghallgatva döntsenek véglegesen. A gazdákat előzőleg kioktatták, hogy a gazdasági kapcsolatokra irányuló kérdésekkor Mátészalkát és Nyírbátort nevezzék meg Nagykároly és Szatmárnémeti ellenében, továbbá hogy a gyerekek Nyíregyházára és Debrecenbe járnak kollégiumba, ami tökéletes ellentéte volt a valós gyakorlatnak. A vállajiak számára a nagykárolyi vásár volt a legkiemeltebb fontosságú, a fiatalok pedig Nagykároly és Szatmárnémeti gimnáziumaiban tanultak. A nagykárolyi piac fontossága annak országos jelentőségében rejlik, valamint a vállaji gazdák termelési módja, melyben a növénytermesztés jobbára csak kötelező ágazata volt a piacorientált állattenyésztésnek. A vállajiak nem a terménnyel jártak piacolni, hanem a jószágokkal. Egy vállaji mondás szerint: „A vállaji gazda udvarából a terménynek lábón kell kimenni.” (Szilvási Éva é. n.). A bizottság végül engedett, Vállaj Magyarországon maradt. (Reszler 2001: 209, Kardos 1999: 78–79) Ez az esemény, melyben a vállajiak a soproni példa falusi megfélemlőjét látják, rendkívül erősen beépült a lokális történelmi tudatba.

– Na s akkor húszba, akkor már így, hogy nyolcvannyalc éve ugye, hogy megcsinálták a határt. Huszonkettőbe vót itt egy revízió, én kilenc éves vótam, hogy a határigazítás... Érdekes vót, volt itt egy vámos, egy román vámos, és az csak féltette a helyzetit, nagy hangulat volt. Átjöttek a fényiek szekérrel, sokan, magyar zászlóval, mert azt mondták, Csanálost, Fényt átcsatolják. Hogy határigazítás lesz. Aztán vártuk a bizottságot, én is a toronyba felszaladtunk meg minden, gyerekek, figyeltük mikor jön a bizottság, na jöttek. Csak ez a vámos..., jó hangulat volt, hát ugye ilyenkor... Akkor az betelefonált hogy itt baj lesz. Oszt akkor szakaszonként jöttek ki katonák fegyveresen. Akkor jött egy kocsi, nem tudom, ugye gyerek voltam, hogy franciák vagy mik voltak, s akkor azok elmentek, akkor a katonaság előjött, oszt lőttek a levegőbe, csihé-puhé. Ujuj mi volt itt akkor.

– Csak a levegőbe lőttek?

– Először a levegőbe. Oszt akkor beszaladtam a templomba, páran. Figyeltem ugyi, csak féltam mivel ott történt minden. Egy óvatos pillanatban kinyitottam az ajtót, oszt iszkiri, úgy szaladtam hazafele a károlyi utcába. Akkor az embereket nagyon megverték sokat, a hadbírótság elé vitték. Hát a fúvóbanda ott vót, nagy öröm vót ott. Vót egy unokatestvérem az az iskolába tanított, nő, és a magyar himnuszt énekelték, többet oszt nem mehetett már az iskolába, az is hadbírótság elé került. vót egy húga, óvónő, tanítóképzőt végzett oszt egyszer sem engedték a... Ó, hát megkezdődött akkor a cirkusz. Szomorú, azóta én mindig figyelem, mer azt gondoltam, hogy bejöttek, hamar kimennek, még most sem mentek ki. (Nevet).

– Meddig tartott ez a cirkusz, meddig bosszulták meg így?

– Este nem lehetett járni, ha valakit elfogtak a katonák akkor bevitték a pincébe oszt másnap egész nap fát vágattak vele, meg..., jaj, szomorú dolgok. Sokan átszöttek akkor is Magyarországra, a határ nem vót olyan erősítve, már még az elején vót.

– De a zöld határon, az erdőben?

– Vállaj fele, ugyi Vállaj közel van Csanáloshoz, és a határ jó kilométerre sincs. És akkor sokan átszöttek. Akit elkaptak nagyon megverték, a határ elzárult. De a vámos vót a hibás, mert nem lett volna semmi baj, csak hát ez félt, hogy nem tudom mi, hangulat van, lázadás az nem vót, a vámos csinálta az egészet. Vót egy fényi, nem jut, most nem jut hirtelen eszembe, ... Góznér, annál vót a zászló. Azzal a vámost mellybe lökte oszt hanyatesett. Rámentek a katonák, abba belehalt, nem akkor de azután. Szóval hát nagy dolog vót huszonkettőbe. Hét éves vótam. S azután, megszállták és akkor.... Az iskolába mikor én, bementünk akkor már kellett tanulni a ábécét, akkor még elsőbe mer akkor én már mentem iskolába mer hat éves vótam. Aztán másodikba már kellett vón románul is, de egy olyan tanító vót aki nem is tudott meg nem is akart. Úgyhogy akkor tanultunk magyarul, németül, románul, sehogy.

– A német iskolát mikor vezették be?

– Itt vót az is, aki akartak, mert itt mi a helyzet, itt minden csak magyar ne legyen. És azon iparkodtak, még most is, a sváboknak inkább, aki sváb érzelmű, azoknak kedveznek, hogy ne legyen magyar. Akár népszámlálás, bármi van. Vót olyan eset, hogy a szolgabíró, a román is kijött ide, osztán ott eskettek a csanálosierdősieket behozták és itthatták őket meg minden, osztán sváb bíró lett.

A német nemzeti mozgalmak 1920-ban kezdtek kibontakozni¹⁵, amikor a szatmári svábok is tagjai lettek a Német-sváb Népközösségnek. (Tilkovszky 1999: 227) A bánági svábok képviselői rendszeresen látogatták a szatmári falvakat, felmérték a lakosság németiségének szintjét, illetve német nyelvkurzusokat tartottak. 1925-ben Nagykarolyban megalakították a Német-sváb Népközösség szatmári tagszervezetét, a *Gauamt Sathmart* (Tilkovszky 1999: 228), amely a szatmári svábok első etnikus alapon szerveződő egyesülete volt. A Gauamt Sathmar az német nyelvű iskolai oktatás újrabevetésében látta a német identitástudat forrását, így a román kormányzat támogatásával megkezdték a német tannyelvű iskolák felállítását. Ez ellen a római katolikus püspökség küzdött, hosszú ideig sikerrel, hiszen az oktatás az egyházak által fenntartott iskolában történt, s az egyháznak joga volt megválasztani az oktatás nyelvét. A német nyelv iskolai bevezetésének másik nagy problémája a gyerekek nyelvtudása volt. A mindennapok nyelve a magyar volt. Erről panaszkodik a

¹⁵ A kijelentés a Romániához tartozó településekre vonatkozik csak.

csanálói iskolaigazgató is, a gyerekek az iskolában találkoznak először a német nyelvel. Ugyanakkor a világi iskolák létjogosultságát is nagyon nehezen fogadták el a gazdák, korábban csak egyházi iskolák voltak. (Sárándi é. n.)

– *Az anyám perfekt tudott, mer iskolába tanulta. De nem beszélt senkivel. Az apám Károlybul került ki, városrúl, nem tudott semmit, izé hiába volt Adler. És akkor nem beszéltek sose, meg úgy nevelte már a nagyanym űket, magyarnak, és nem beszéltek.*

– *És akkor Feri bácsi gyerekkorában senki nem beszélt már svábul? Itt Csanálóson.*

– *De vótak akik beszéltek, de a mi családunk nem. Hát mikor elmentem egy másik nagynénémhez, oda, és akkor, mikor disznót öltek akkor hallom hogy mondják hórúk, a meg nem tudom micsoda, nem tudtam hogy mi az. Meg névli, hát a vesének mondták hogy névli. Nem tudtam...*

– *És akkor is magyarul beszéltek és keverték bele a német szavakat?*

– *Nem. Svábul beszéltek..., magyarul beszéltek, csak közbe az egyik szülő jobban tudott, oszt akkor, meg hogy a gyerek ne értse akkor beszéltek svábul.*

– *Ez mikor volt?*

– *Mikor? Hát én vótam olyan nyolc-tíz éves. Meg mindig, és még elébb is.*

– *Pontosan mikor született?*

– *Tizenháromba (1913), augusztus 29-én.*

A újranémetesítési folyamatok a nemzeti szocialista párt németországi hatalomra jutásával felerősödtek, illetőleg Magyarországon is megjelentek¹⁶. Vállajon a német származás ténye folyamatosan élt a köztudatban, a 19-20. század fordulóján a sváb nyelv volt a mindennapok nyelve, a templomban a litániák németül folytak egészen a második világháborúig. Az elmagyarosodásban az egyháznak és az egyházi iskoláknak volt nagy szerepe. (Reszler 2001: 228) A német identitás megerősödése ugyanakkor nem járt együtt a magyar identitás visszaszorulásával, inkább a falvak lakosságának a különböző politikai érdekek erővonalai mentén való megosztottságáról beszélhetünk. Voltak német érzelműek, voltak magyar érzelműek. A magyar hadsereg bevonulása Csanálóson is az Erdély-szerzte jellemző ünnepi módon történt. Itt is hatalmas kaput építettek. A lezárási funkciókkal bíró határsorompó helyét átvette az ugyancsak a határ szemantikai körébe tartozó, ám előbbivel ellentétes funkciójú kapu. A magyar hadsereg 1940-es bevonulásakor emelt kapukat Kinda István a „békés magyar világba„ való belépés építményeinek nevezi. (Kinda 2006: 273).

A határ kijelölése bizonyos csoportra jellemzőnek tartott ismérvek kiválogatása a rendelkezésre álló társadalmi kategória-készletből, ugyanakkor ezek tudatosítása és internalizálása. „A határkijelölés csoportalakító és formáló tényező, ezért a csoporttagság és az identifikáció a határ kijelölésének kérdésévé válik.” – írja Bindorffer Györgyi egy sváb település etnikai és nemzeti identitásának kutatása kapcsán. (Bindorffer 2001: 76) A határok kijelölése történhet egy magasabb hatalom rendelkezése által, de – mint a szimbolikus határok esetében általában – felépíthetők alulról is, a közösségen belüli csoportok közötti interakciók nyomán.

A határ felett a határ menti közösségnek nincs hatalma, többnyire nincs beleszólásuk abba, hogy ki jöhet be, ez az állam monopóliuma, azé az államé, amely a határokat fenntartja, s ugyanakkor a határoknak köszönhetően őrzi integritását. A határok meghúzása és fenntartása, a határhasználat ellenőrzése – korlátozása vagy bátorítása – az államok legfontosabb tevékenységei közé tartozik. Ugyanennek a kijelentésnek alulról építkező értelmezését adja meg Keszeg Vilmos amikor az országhatárt evidenciaként nevezi meg, mely úgy válik azzá, hogy az ember, mint individuum, ezt elfogadja és nem „beszél róla”, tudomásul veszi, életét az általa behatárolt térben éli. „Az ország határait, s ennek vizuális megjelenítését, a térképet egy szocializációs aktus (családi, közösségi hagyomány, iskolai oktatás) hatására szimbólumként fogadja el. Az országhatárokon belül szerveződő világ az az életvilág, amelyben állampolgári jogait megélheti és követelheti. Az egyénnek tudomása és tapasztalata van a terület földrajzi sajátosságairól, adottságairól, történeteket ismer múltjáról, lakóival

¹⁶Magyarországon a Volksbundnak volt a Gauamt Stahmar-hoz hasonló szerepköre. (Reszler 2000: 230)

személyes és érdekviszonyban van. Az országhatárokon belül való élés életpályája számára egy bizonyos sémát (tanulmányi idő, katonáskodás, nyugdíjkorhatár stb.) és életminőséget ír elő. Az országhatár egyúttal a személyes élet *affektív bázisát* is meghatározza (biztonságérzet, frusztráltság, patriotizmus).” (Keszeg 2004: 43)

Ez a meghatározás – véleményem szerint – a határlakók-országhatár kapcsolatáról az országhatároknak csak bizonyos típusaira érvényes – az elemzett történetekben megjelenő határra mindenképpen, mégpedig azokra, melyekben a határhasználatot erősen korlátozza az államhatalom. A határ mentén élők, a határon túli területekről a határrégiók közötti kapcsolat minőségének¹⁷ függvényében rendelkeznek információkkal, egyéni tapasztalattal, tudással. A szomszéd határrégióról való tapasztalati vagy tanult tudás ugyanakkor nem csak térben, hanem időben is eltérés mutathat. A superimposed¹⁸ típusú határok esetén a másik oldalra vonatkozó információk mértéke, mint például a határzóna kognitív térképe, rendkívüli szórásban jelenhet meg, a teljes tudástól a teljes tudatlanságig. Példaként két szatmári határszakaszt említenék. Egyik a román-magyar – ennek része Csanáros–Vállaj is, melynek esetén a kognitív térképek területi mélysége¹⁹, gyakorlatilag valamennyi korcsoportnál magas értéket mutat. A másik a román-ukrán határszakasz, ahol a területi mélység értéke közelít a nullához.²⁰

Történetek a határon – A határ története

A határ története, mint a lokális történelem²¹ fontos fejezete, a családtörténelmek az egyéni élettörténetek felidézése során születik meg, minden egyes emlékezési alkalommal újra és újra. A határnak ugyanakkor megvan a maga hivatalos történelme is.

A politikai határ története

A Vállaj és Csanáros között húzódó államhatár története 1918-ban indul. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következményeként Csanáros Romániához került, Vállaj pedig – egy területi veszteségekkel politikailag eljelentéktelennített – Magyarország részévé vált. Az ideiglenes román katonai közigazgatást a romániai és magyarországi politikai helyzet megszilárdulását követően a polgári közigazgatás váltotta fel. A határ elválasztó funkciója, csak ekkortól realizálódott. A hatalmi struktúra megszilárdulásának egyik első jele az határátlépő igazolványok, útlevelek megjelenése és kötelezővé tétele volt. Ezeknek legsajátosabb változata a kettős birtokossági igazolvány volt. A határral kettéválasztott területen a kettős birtokosság rendszere alakult ki. A kettős birtokosság rendszerében a határ két oldalán lakók tulajdonjoga megmaradt az elcsatolt mezőgazdasági területek fölött, s külön útlevelemel minden nap átjárhatott földjét művelni, s a saját földjének termését vámmentesen hazavihette. Sokan reménykedtek abban, hogy határ legalább átjárható lesz. A román hatóságok viszont egyre több akadályt gördítettek az útlevelek kiadása elé. A magyar–román határ átlépése a kettős birtokosok számára is egyre nehezebbé vált. Ezért a csanárosi és vállaji gazdák rövid időn belül igyekeztek megszüntetni az újfajta határhasználatból származó kellemetlenségeiket. A határ túloldalára eső földterületeiket eladták vagy elcserélték.

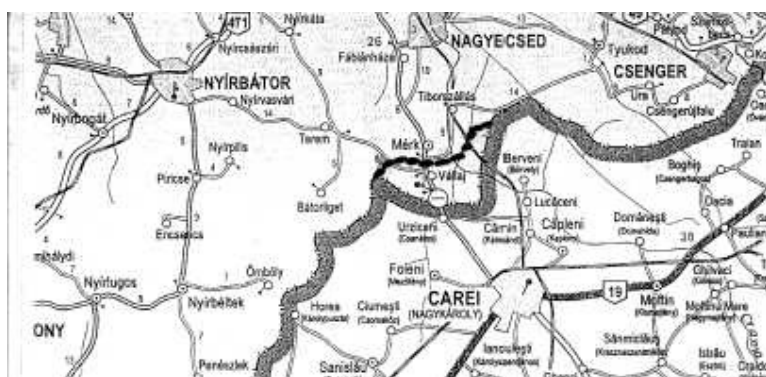
¹⁷ Bővebben Martínez 1994: 2–5.

¹⁸ Adott területre erőszakosan elhelyezett azonos vagy hasonló kultúrájú csoportok közé ékelt határtípus. Vö. Kocsis 2004: 25.

¹⁹ A térre vonatkozó tudás és a térképesített valóságok közötti összefüggés együtthatója.

²⁰ Míg Csanároson például szinte mindenki ismeri a szomszédos magyarországi falvak, közeli városokat, ha nem is tudja földrajzi pontossággal elhelyezni őket hallott róluk, esetleg járt már ott – az idősebbek egészen pontos, utcapontosságú mentális térképpel rendelkeznek a környező településekről. Addig a román-ukrán határszakaszon települések sokaságát említhetnénk, ahol az egészen öregek ugyan van némi tudása a közvetlenül szomszédos településről és esetleg a rokoni szálak folytán még néhányról, ám már az ő tudásuk területi mélysége sem éri a legközelebbi várost. Mindez annak ellenére, hogy a két határszakasz – kisebb különbségekkel – ugyanolyan változásokat ért meg a 20. században. Így történhet meg az, hogy a csedregiek sokkal „pontosabb” mentális térképpel rendelkeznek a magyarországi területekről, mint a közvetlen szomszédságukban fekvő kárpátaljai falvakról.

²¹ Lásd. Keszeg 2002: 25

A Nagykároly környéki sváb falvak, valamint az országhatár tervezett és végleges változata. (Kardos 2000: 79)

A határ történetének újabb fordulópontját jelentette az 1940-es második báci döntést követő felszámolása. 1944-ben újabb katonai adminisztráció, ezúttal szovjet, hatáskörébe kerül a régió, a határ fokozatosan újra megerősödik, majd az 1947-es párizsi békeszerződéseket követően véglegessé válik. Vállaj és Csanálos lakossága is 1947-et nevez meg mint a kizáró határ megjelenési dátumát. 1947-ig a határ merevségét a visszaemlékezések feketézéstörténetei oldják. Eddig az időszakig a határ és a határátkelő története szorosan összefonódott. A határátkelő az a pont a hatalom ereje koncentráldódik és megnyilatkozik, az útlevelek ellenőrzésében, a határátkelőt jogtalanul használók kiszűrésében. 1947-ig Csanálos és Vállaj között a forgalom létre jöhetett a két települést összekötő úton. Ezt követően azonban erre már nem volt lehetőség. Legális forgalom közöttük csak egy-egy, határátkelővel bíró település – többnyire Pete–Csengersima és Érmihályfalva–Nyírábrány – közbeiktatásával történhetett, ráadásul csaknem tíz évvel az elidegenített határtípus felállítását követően, 1956-tól. A határrégiókban lakók ugyanis csak ekkortól kaphattak útlevelet – Romániában. A kommunista korszakban az enyhítések – 60-as évek vége 70-es évek eleje – és szigorítások – a 70-es évek második felétől a 80-as évek végéig – hatással voltak ugyan a két település közti forgalomra, azonban a határrészt követően beindult szegregációs folyamatokat nem változtatták meg döntően. A két település fokozatosan eltávolodott egymástól a szimbolikus térben. Az igazi változást így nem a 90-es években bekövetkezett rendszerváltások hozták meg, hanem a 2002-es határátkelő nyitása. Hasonló hordereje volt a Románia európai integrációját követő vámvizsgálatok megszűnésének, és az egyszerűsített határátkelés bevezetésének. A politikai határ történetének utolsó állomása Románia schengeni övezethez való csatlakozását követően jön majd el. A politikai határ megszűnése azonban, mint Jeggle mondja, nem jelenti a határok minden szintű megszűnését is. (Jeggle 1994: 5) A második világháborút követően a határ, a különböző típusú illegális határátlépések, határsértések puhító hatása ellenére, közvetve és közvetlenül, radikális módon elválasztotta egymástól Csanálost és Vállajt, olyannyira hogy a 2002-ben, és 2004-ben bekövetkezett változások nem az egymáshoz való visszatalálást eredményezték, hanem újabb kapcsolatok lehetőségét villantották fel.

A határ és a mellette, benne élők – esetünkben Csanálos és Vállaj lakossága – között állandó kapcsolat áll és állt fenn, melynek minősége ugyancsak a határhelyzet jellegének függvényében volt szorosabb illetőleg lazább. Nem csak a határ jelenlétének voltak hatásai az emberekre, hanem a emberek is alakítottak rajta. A legális és illegális határátlépésekben, a határhatalomban (és ebben az esetben mint birtokhatár) állandó konfliktusokra²² került sor a hatalom és a határlakók között. A különböző periódusokban más és más jellegűek voltak ezek a konfliktusok. A szökési szituációkat is konfliktusnak nevezem. Noha ebben az esetben a cél pontosan a találkozás elkerülése volt, a határ szimbolikus valóságában, a szökők szembeszegültek azzal a hatalommal, mely azt fenntartotta. A nem csanálosi szökők között voltak olyanok, akik ideiglenesen beléptek a falu kognitív terébe is, hiszen egy olyan határrészre vezetik el őket a csanálosiak, mely csak az övék, a hatalom még nem tudta „elfoglalni”, ugyanakkor azonnal ki is lépnek belőle, ez a cselekvés egyszeri és – legalábbis számukra

²²Konfliktusnak nevezek mindenféle találkozást a helybeliek és a hatalom őrjei között.

– megismételhetetlen. A két település lakói a kétszeri határmeghúzást követően teljesen eltérő módon „lakták be” újra azt a földrajzi teret, melybe a határkövekkel jelzett határvonal került. A terület használatában felborult az egyensúly. A politikai határ szimmetriája²³ egyáltalán nem jutott érvényre a határhasználatban, a határdinamika egészen egyoldalú volt. A vállalji határátlépők aránya elenyésző volt a csanálosiakéhoz képest, nem csak a kommunista időszakban, hanem a határ megjelenését követő valamennyi periódusban. A kiegyenlítődség akkor következett be, amikor megteremtődtek a két falu közötti határátkelés legális intézménye, a határátkelő.

A határtörténetek következő csoportjait különíteném el: az egyéni életpálya határhoz, határhasználathoz kötődő történetei, valamint másokkal megtörtént események reprezentációi. Ezekben belül vizsgáltam a különböző korcsoportok történeteit is. A történeteket nagyban befolyásolja a határeseemények időpontja és körülményei, ezek alapján három főbb történettípust különítenék el: 1. A határ történetei, melybe a megszületésére, valamint megszüntetésére vonatkozó történeteket sorolom, sajátos szeletét képezik a határ minőségét leíró történetek, melyekben általában a határ „védelmét” és ellenőrzését végző idegenekkel való formális vagy informális találkozásokot mutatják be, valamint a hatalom által fenntartott korlátozó szabályok térhasználat alakító jellege is tetten érhető bennük. 2. A határ átlépésével kapcsolatos történetek, melyben legnagyobb számban a szökéstörténetek²⁴ fordulnak elő – Csanáloson. 3. Elszakított családok történetei.

A szökés a határ létének egyik lényegi aspektusát kérdőjelezi meg, azt hogy érvényre tudja juttatni magát vagy sem. Így jön létre vele kapcsolatban a másik legfontosabb dolog: azonnal egy lehetséges értékrendbe utalja azokat, akik tiszteletben tartják, akik indokoltan átléphetik, s akik meg szokták sérteni, egyszerűen semmibe veszik. (Lászlóffy 1998) Másrészt viszont megmutatja a lokális értékrendszer valamint a hatalmi szabályrendszer között feszülő ellentétet. Az államhatár megsértése a helyi értékrendben nem volt negatív kategória.

Maguk a szökések, mint események három periódus köré tömörülnek, az 1930-as évek vége, a második világháborút követő első két év, valamint a nyolcvanas évek vége. Első esetben a román hadseregbe való besorozás elől menekültek, szinte kizárólag csak férfiak. A másodikban az immár végelegesedő határ lezárása előtti nagyobb népességmozgások játszódtak le. A harmadikban a ceaușescu-i diktatúrát tovább elviselni nem bírók próbálták meg, hol sikerrel, hol sikertelenül a szökést. Míg első két esetben a célterület Magyarország volt, ha nem is minden esetben Vállaj, addig ez utóbbi esetben Magyarország már csak a németországi végcél előtti tranzitállomás volt. Ez azt jelenti, hogy a második világháborút követő kommunista korszak évtizedeiben a csanálosiakban felerősödött a német etnikai azonosságtudat, legalábbis ami a migrációs stratégiájukat illeti. Ezzel szemben Vállajon egyetlen olyan személyről tudnak, aki Németországba költözött, azonban mindenki tudni vélte, hogy ebben semmilyen szerepet nem játszott a sváb származástudat.

Adatközlőim közül ketten már rutinos interjúalanyoknak számítanak, mindketten több néprajzos kutatásban „vettek részt” – Adler Ferenc és Egeli Éva – így már megvoltak az előzetes elképzeléseik, sőt elvárásaik is a gyűjtési esemény szerkezetével kapcsolatosan. Adler Ferencnek az élettörténetét gyűjtötték, így – érzésem szerint – ennek megfelelően alakult narratív konstrukciója. Élesen határolódnak el nála a határral kapcsolatos személyes élmények a kollektív emlékezet részét képező, másokkal megélt történetektől.

Egeli Éva másképpen szocializált adatközlő. Ő fogadta be több évben is a Debreceni Egyetem néprajzosait, ő szervezte meg gyűjtésük hátterét, a különböző témákkal foglalkozó tanárok és diákok számára adatközlőket „hajtott fel” (saját szóhasználata). Úgy vélem ennek köszönhető, hogy második találkozásunkra már listával készült a határral, határhasználattal kapcsolatosan szóba jöhető lehetséges adatközlőkről.

A történetek egyik része az egyéni életpályához, személyes tapasztalatokhoz kötődik, míg a többi a lokális történelem eseményeiről közvetít szubjektív módon.

A határ történetei

²³A határkövek által képzeletben meghúzott határvonal mindkét oldalán egy húsz plusz három méteres határsáv, biztonsági zóna választotta el a két országot a kommunista időszakban.

²⁴A szökéstörténetek csak Csanálos lokális történelmében jelennek meg.

Még az országhatár meghúzása előtt határhelyzetbe került, mind Csanáros, mind Vállaj lakossága határhelyzetbe került. A román csapatok 1918. április 16. utáni sikeres előrenyomulását követően Csanáros, Vállaj, továbbá a környező települések román közigazgatás alá kerültek. Bár tulajdonképpen harcok a falu környékén nem zajlottak a megszállás mégis konfliktusokat hozott. „Egy incidens miatt félreverték a harangot, a falu lakossága pedig tűzre gondolva kapával, villával rohanva indult oltani. A román katonák azt gondolván, hogy ellenük vonulnak, megijedtek és elmenekültek, később erősítéssel visszatértek és kemény büntetések, verések következtek. Becsky Sándor főjegyzőt egy hétre el is vitték, mert nem engedélyezte a rekvirálásokat.” (Reszler 2001: 207)

(Adler F, sz. 1913, Csanáros)

Adler Ferenc 1913-ban született magyar identitású, szerényebb sváb családban. A harmincas évektől nyugdíjazásáig (1975) lakatosmesterként dolgozott Csanároson. A második világháborúban egy évig volt katona, majd ugyancsak egy évet töltött deportáltként a Szovjetunióban. Első házasságából három gyereke született. Felesége halála után újranősült. Második felesége halála óta (2006) egyedül él.

– *Hát 1919-be nagypénteken akkor jöttek be a románok, mert azelőtt úgyi a Kun Béla köztársaságot kiáltott ki, s az egy csomó pénzzel megszökött oszt akkor Károlyi Mihály lett, az letítette a fegyvert, s a franciák azt mondták, szállják meg. Na oszt 19-be nagypénteken, akkor jöttek, én az utcán álltam.*

– *Hány éves volt akkor?*

– *Hát akkor a szomszédok, azok, már süttöttek kalácsot, kiflit húsvétra. Kitették hűlni, oszt a románok mind lelopták, ahol kapták fogták. Mint gyerek, ugye még nem voltam hat éves, néztem hogy mi lesz itt, mert nem volt lövés, ilyesmi, mer hát a magyarok letették a fegyvert, mielőttünk. Merhogy a Károlyi utcán laktam, a kereszttel szemben, osztán úgy vettük a keresztet, mindjén nem volt lövés. Na, vasárnap, akkor volt egy nagy fehér kutyánk, az nagyon jó házőrző volt, nem harapott senkit, volt olyan katona, a szekér, benne ültek az ódalban oszt megugatta őket. A szájába lútek a kutyának, a kutya megdöglött. Vót ott a, ruszinok ott mellettiünk mindjén, útkaparó..., favágók jöttek, az útkaparó házban laktak, az az asszony még alig tudott magyarul, sírt hogy őrájuk vigyázott az a kutya. Hát oszt nem vót ott mit vigyázni. A család ... egy kis házba két kis szoba vót csak hát olyan természetű vót, babonás vót az asszony. Osztt akkor... Na dehát ez..., már csordát hajtottak visszafele. Ajaj, hogy mi vót itt. Na s akkor húsza, akkor már így, hogy nyolcvannyalc éve ugye, hogy megcsinálták a határt.*

A történelmi esemény egyéni emlékezési gyakorlatot aktivizál az adatközlőben, a nagypénteki előkészületek, a szomszéd – aki ráadásul maga is idegen – kutyájának lelövésének felidézése fontosabbá válik a történelmi esemény reprezentációjánál, illetőleg ezeknek a részleteknek a bemutatása teszi sajátját, belsőssé és ezáltal hitelessé a történetet. Véleményem szerint a hitelességre való ilyen féle törekvés nem nekem, mint idegennek szól, hanem önmagával szemben támasztott követelmény. Az emlékezés adott eseményre más, egy időben lezajlott események kimondott, vagy nem kimondott felidézésén keresztül teremti meg a történés térbeli és időbeni kontextusát. Egy történet elmondása közben, a narratívum mögött ott állnak ezek a szinkron eseményreprezentációk, s az emlékezés kontextusa szerint dől el (dönti el), hogy melyik kerül be a narratívumba. A vállaji történet már kilépett az emlékezés hatásköréből, (történelem)könyvbe kerülve²⁵ már nem kontextusfüggő.

Találkozások a határral

(Egeli Éva, sz. 1936, Csanáros)

– *A háború után volt lovunk, két ló, hát az öcsém volt még. Az elején még cseléd is volt még, de osztán a végén már nem volt szabad cselédet tartani, vagy nem tudtuk fizetni, én nem tudom, csak az öcsémmel együtt mentünk szántani. Hát keservesen még felraktuk a szekérre is az ekét meg az eketalygát és itt lenn itt a Köröserdőnél szántottunk, én fogtam a gyeplőt és úgy hajtottam a lovat, az öcsém meg fogta a lovat, de úgy nyújtózkodva, még úgy tartotta az ekét és úgy szántottunk. S így a szomszédok mondták már később, hogy egy katona – ugye az is ott járt, mert a határszélen volt, és azt*

²⁵Talán érdemes megjegyezni, hogy a Vállajról megjelent könyvek, monográfiák száma tíz fölött van. Csanárosról eddig mindösszesen egy könyvecske jelent meg.

mondja, hogy még sírt szinte az a katona, hogy kérdezte, hogy miféle gyerekek ezek, hogy ezek jönnek ide szántani. S mondták, hogy hát az apjuk meghalt Oroszországba s így hát rákényszerülnek. Még azt mondják, hogy sírt a katona, hogy a könny jött a szemiből.

– Milyen katona volt?

– Román katona, román granicser.

(Ivácská (Baumli) Jenőné Ernyi Anna, sz. 1938, Vállaj)

– Nyóc óra után már senki nem tartózkodhatott a határ mentén. Volt egy bácsi osztán beteges volt, kapáltak ott a határ mentén, oszt már alig bírt kapálni, akkor mondja a feleségének: Menjünk már haza, én olyan fáradt vagyok. Aszongya, most jó kapálni, most nincs meleg. Ugyi este. Egyszer csak odamegy a két katona és akkor mondja, hogy: Bácsi, nem tetszenek tudni, hogy már nem lehet itt tartózkodni a határ mentén? És aszongya hogy hát miért? Hát mer már nyolc óra elmúlt. Tessék összepakolni és hazamenni. Ez a szegény bácsi örömeiben megfogta ezt a kiskatonát, megpuszilta: Hát maga egy angyal, mér nem jött már előbb?!

– És akkor ezt betartották?

– Be, be, nem tartózkodhatott tovább, meg is büntették, vagy bekísérték. Mindenki igyekezett azon, hogy nyolc óránál tovább ne legyen dolog a határban.

[...]

Már hogy meggondolta volna valaki, hogy átszökik, olyat nem is hallottam. Hát egymás nyomában voltak a román katonák, egymás nyomában. Még egyszer édesapám viccelődött velem, aszongya kiált már nekik. Hát persze mondom, hogy aztán a magyar katonák jöjjenek oszt engem bekísérjenek. Azért a hang az csak ment tovább, meg ugye ilyen nagy magas megfigyelők voltak. Mind a két oldalon.

Szökéstörténetek

(Adler F, sz. 1913, Csanáros)

Negyvennyolcban már. És akkor ha valaki átszökik vagy menyen, a katona lelövi akkor szabadságot kap. Vót itt egy ember meg a fia, kaszáltak és akkor a katona mindig akarta, hogy menjenek arra, a kiskatona, szigorú volt. Osztán, ha mennek háttal ő lelövi é mehet szabadságra. Közben egy másik ember ment, mert éppen az vót ott közel. Amikor őt meglátták akkor már nem mertik csinálni. És akkor feljelentették a rendőröknek, mert a granicserek csinálták. És akkor kijöttek és sorakozót csináltak hogy ki vót az az ember. Nem tették be a csoportba, de a fiatal az mán tudott egy kicsit románul, és mondta az apjának hogy ne forduljon meg, csak szembe a katonával mindig. És akkor kitették oszt mutassa, hogy mék vót. Hát nem vót ott! Akkor még egyszer, kitették a közepe táján az illetőt, és akkor megismerte. Hogy ez vót! Oszt akkor annyi hogy elhelyezték a katonát innen. Oszt így ment. De sokat lelőttek.

[...]

Oszt akkor vót Váradon a püspök, Tempfli, annak az apja, oszt egy apáca vót a szekeren oszt azt akarta a granicser, hogy – az Ágerdői úton van egy út errefele, Börvelyről, Kálmándról ahogy jövünk, és arra, és hogy a szekérrel menjen arrafele, akarták aztat is hogy lelúni. De ez bátor vót, odacsapott a lovakhoz oszt gyerünk. Lőttek utána, az apáca a kasba feküdt, osztán nem írtik utól a katonák. De osztán csak megtudták valahogy (állítani), szaladtak utána, meg itt is volt pikét meg a katonák, vitték hadbírótság elibe. Osztán éhségstrájkot kezdett, oszt a végén nem tudom, de csak oszt elengedik. (Kacag) Hát ilyesmi ment itt végbe. Ajajaj.

[...]

– Nem ismer olyat, aki megpróbált átszökni a határon és megfogták? Vagy esetleg sikerült neki átszökni?

– A csanárosiaknak sikerült, megmondom mír. A csanárosi szőlő meg a vállaji szőlő között csak egy út vót. És akkor, mert vót tikit, avval lehetett járni nekik, oszt a vót amikor csak mentek oszt átugrottak. S akkor nem tudták elfogni.

– És akkor mi lett a családdal?

– Hát a családdal..., nem bántották, mert hát nem tehettek róla sokat.

[...]

Még vót egy granicser, egyszer kacagtam, mert vót itt egy Haller nevezetű, és a fia egy rossz permetezővel ment permetezni, oszt átszaladt. Azt mondja: Băiatul tău, aszongya, a fugit. Aszongya, hát én nem foghattam meg, aszongya. Ó, hát sok minden történt itt a határon.

[...]

– Hát ezek a katonák ugyi, messziről látó vót, figyelő, oszt hiába látta, egy perc alatt át vót a szőlőbe. Eltűnt a fák közt, minden. Hát akit észrevettek lelőtték.

– Volt csanálói is akit lelőttek?

– Vót fiatal abból is akit lelőttek.

– És idevalósi Csanálosra?

– Nem, csak itt lakott, nem csanálói vót.

[...]

Úh, volt egyszer..., a tanítómesteremnek vót egy ismerőse, oszt hogy hol kell átmenni, én irányítottam, mert a kereszttel szemben az az utca levezetett itt egész végig, oszt innen már lehetett látni a fát, ami már Vállajon van. Oszt mutattam nekik, hogy hol menjenek, oszt sikerült nekik. (Kacag) Meg vót hogy arra az Ágerdönél, oszt akkor nem itt jöttem haza, hanem arra, mondom az veszélyes volt, ha meglátnak akkor....

– Ez mikor volt?

– Hát régen volt. Mikor? 48-ba, kilencbe.

– Akkor többen szöktek át?

– Hát legtöbben harminckilenbe. Mert kaptak itt behívót és akkor átmentek Magyarországra. Ott vótak katonák, magyaroknál vótak katonák. Amikor bejöttek a magyarok azokkal jöttek be. S azok is vótak aztán a háborúba, mindjárt, oszt akkor azokat kinyírták.

– És ezek mind csanálóiak voltak?

– Csanálói is vót sok. Nős emberek, családjuk vót. Behívták concentrára, oszt akkor átszöktek magyarba. 39-be már tudták, azután hát ugyi, a bécsi döntés eldöntötte, hogy idecsatolták, akkor hazajöttek. De akkor aztán is hamar beizlították, a magyaroknál vótak katonák. Baj vót, frontra kivítették őket, sok halt meg. Zűrzavaros vót itt a helyzet. Nekem olyan szerencsém vót az életben, megúsztam mindig mindent. (Kacag)

A fenti történetek mind a második világháború időszakába csoportosulnak. Adler Ferenc koránál fogva azokra az eseményekre emlékszik vissza szívesebben, melyek férfikorának elején játszódtak le, és ezekről is van pontosabb tudása. A nyolcvanas évek szökési és más határátlépési momentumairól van ugyan tudása, ám ezeknek nem jut akkora szerep történeteiben. Ekkor már hetven év fölött volt, s bár továbbra is aktív életet élt, kilépett abból a közegeből

– Hát ez olyan dolog, hogy az ű dóga. Kapott itt behívót, de nem ment be, hanem átszökött.

– De nagyon sokan szöktek a nyolcvanas években. Akkor már nem csak erről szólt.

– Hát, szöktek mert nem látták itt a lehetőségüket.

(Rokk Ferenc, sz. 1953, Csanálos)

– A nyolcvanas években, a végén kezdtek el nagyon sokan átszökni.

– Csanálosról is?

– Persze. Akit elkaptak azt nagyon megverték. Volt aki utána már nem próbálkozott, de volt aki többször is. Egy évig csendben maradt, oszt utána csak sikerült neki. De volt akit úgy megverték, hogy a bolondok..., az öregotthonba került Károlyba. Fiatal volt, nem lett belőle ember. De az ittenieket ritkábban fogták meg, azok tudták hol kell menni. Átmentek, osztán majd akkor jöttek megint, amikor már megváltak a papírok németbe, akkor már lehetett.

(Egeli Éva, sz. 1936, Csanálos)

– Itt-itt, nem messze tőlünk, ott szöktek át. Most ahun van a vám. Tudja hogy hol van az az épület? Na ott kaszárnya vót, katonakaszárnya. Az utca szélén oda voltak kötve, hidegbe, mezítláb odatéve és ott verték őket. Arra ha mentünk olyan keservesen néztek ránk, mink is csak keservesen néztünk, nem tudtunk rajtuk segíteni, a szívünk szakadt meg.

– És ez mikor volt? Meddig volt meg az kapu meg az a kaszárnya?

– Ez Ceaușescu időbe, Ceaușescu idő végén, amikor már kezdtek elszökni.

- És kikötötték őket?
 - Kikötötték őket. És ott álltak mezítláb, és verték őket.
 - És látták az itteniek?
 - Hát persze hogy látták. Olyan nagyon nem is mertünk arra menni. Verték bizony szegény embereket.
 - És aztán mi történt velük?
 - Visszalökték, börtönbe zárták őket nem is tudom. Ugye nem is volt szabad akkoriban erről beszélni.
 - Itteniek nem is próbálkoztak átszökni?
 - Dehogynem.
 - És őket is elkapták?
 - Nem. Vagyis hogy volt akit igen. Egy szegény fiatal fiú is átszökött. Elkapták. Úgy megverték hogy most is az öregotthonban van, bedilizett. Az anyja szintén bedilizett a bánattól.
- Vótak itt is, akkor szöktek át úgy Németországba, többen kerültek.

[...]

Hogy mikor zárták le pontosan ezt a határt, most..., akkor szöktek még erre, arra, tényleg most úgy gondolkozok, meg még szöktettek is. Volt itt ez a Marosi Ilike néni, azt is meglőtték, mert..., nem tudok pontosat mondani. Az is szöktetett át magyarokat Magyarországra.

- Hogyhogy szöktetett? Itt voltak nála egy darabig?
- Igen, igen, és hogy átvitte őket a határon.
- Ő vitte át őket a határon, vagy megmutatta hogy hol kell átmenni?
- Igen, de szóval ott valahol őtet is meglőtték. De hogy hogy volt pontosan, azt már nem tudom.
- A néni már meghalt?
- Németországba van. Hogy hogy volt pontosan ezt nem tudom.

[...]

– Hogy mikor húzták le azt a határt én nem tudom, de később még akartak átszökni magyarba és volt hogy az úton lelőtték, ahogy ment.

- Csanálosit?
- Ez kaplonyi fiú volt, de itt járt Csanáloson. Selymes Imrét, mint lányok, olyan fiatal, jóképű kisgiú volt, oszt úgy megsirattuk. Az is át akart menni magyarba és lelőtték.
- Vajon miért akart átmenni?
- Nem akart itt megmaradni Romániában, szóval hogy miért én sem tudom.

[...]

– Meg volt még, mondom, anyám is átszökött a határon, hát ugye mert nem lehetett cukrot kapni, s akkor hozott haza cukrot. Úgyhogy még az elején tudtak így átszökdösni.

Történetek elszakított családokról

Nem pedig elszakított családok történetei. Ugyanis ezek a szövegek nem tekinthetők családi történelemnek, a narratívumok mások élettörténetébe kalauzolnak. A történetek elmondójának mégis fontosak ezek a történetek, a lokális történelem fontos összetevőinek tartja őket.

„A haza mindig az idegen(ség) ellentétfogalma” (Bausinger 1991: 4) mondja Bausinger, otthonosságérzést kelt, az a közeg ahol az ember jól érzi magát. A következő történetek valamelyest elcsúsztatják a fentebbi kijelentést a diakrón tengelyen, azaz: a haza egy olyan közeg (volt), ahol az ember jól érezte magát.

(Egeli Éva)

- Meg hát itt is egy tanító néni is, már vőlegénye volt, akkor az Magyarországon maradt, ő meg itt maradt. Hát úgy megsiratta, de különváltak. Mikor a határt lezárták. Igen, igen. Akkor megint volt egy fiatalasszony, fiatal házasok voltak, férje katonatiszt volt, az ott maradt Magyarországon, ő meg itt maradt és úgy élte le az életét.
- Itt Csanáloson?
- Itt. De most már meghalt. Akkor megint volt egy házaspár, a férje kinn maradt Magyarországon, és közbe egyszer csak hazaszökött a feleségéhez.
- Ide?

– Ide. És akkor itt nem mert mozdulni se ki se be, és jó pár évig a szobába, a szekrénybe ott lakott. Sőt hát akkor, még, hát éltek együtt, az asszonymak gyermeke is lett, ő mesélte el nekem. Azt mondta hogy megtudta úgy szülni, és meghalt a gyermek. Ha ez kitudódik, hát hol van az apa? És akkor aztán végül, nem tudom, de csak kijött, átszökött vagy mi lett vele, átszökött, csak visszaszökött valahogy. Már nem bírta tovább, azt mondják úgy nézett ki, mint egy ősember. Szakállas meg minden. S akkor csak visszaszökött, az asszony itt élt, ő meg ott.

– Ott hol? Azt nem lehet tudni hogy hová ment? Vállajon?

– Nem. Arréb egy kicsit. Lehet hogy a rokonság tudná is, már az asszonyé, mert a férfi az nem ide való, de az asszony az idevaló.

A határ Vállajról

(Ivácska (Baumli) Jenőné Ernyi Anna, sz. 1938, Vállaj)

– A magyarok is, de máskülönben a magyarok sose vótak olyan szigorúak a határnál mint a románok. De a románok egymás után jöttek-mentek, jöttek-mentek. Az én édesapám annyira szerette őket, hogy legszívesebben lelőtte volna őket sorban. Mert az én édesapám is oda való.

– Csanálosi?

– Nem, kaplonyi. Odavalósi születésű, de már a harmincas években átkerült ide. S akkor hát ő itt, hát román katonának akarták bevinni, s ő nem akart román katona lenni. S akkor ő átszökött. S akkor ő itt, szegény nagymamámnak volt 21 hold földje, de ő nem maradt ott a 21 hold föld mellett, hanem fogta inkább az egész családot, mindent és eljött ide, és itt szolgaként élt. Szógált egy háznál, onnan nősiült meg, úgy került ide mihozzánk és így lettünk mik. Itt Vállajon szolgált és az édesanyám az vállalji volt. Vállaji lány, hát őt vette el.

[...]

– Az édesapja járt haza valamikor?

– Neki nem volt szabad, hogy mivel szökött. Asziszem negyvenhétbe volt át utoljára ő. Már úgy hogy át lehetett akkor menni, egynapos határátlépéssel tehát át lehetett menni. De utána akkor majd mán, úgy útlevéllal, akkor mán lehetett. Itt a kisállomásnál, Ágerdómajornak hívják azt Börvelytől nem messze. És ugye ott járt át a vonat és ezzel a kishatárátlépővel ott lehetett menni. Avval asszem, hogy kétszer vagy háromszor vót. Nem nagyon ment ő haza. Aszonta, hogy ötöt, mer akkor igaz, hogy az édesanyja azt mondta, hogy amiért ezt megcsinálta, hogy elszökött nem fogadja vissza.

[...]

Vállaji oldalon egyetlen olyan esetről tudnak, amikor valaki úgy lépte át a határt, hogy közben tudatában volt annak, hogy amit tesz illegális. Sájerman (Sheuermann) Mária, az ötvenes években, átbiciklizett Csanálosra édesanyja testvérének temetésére. Az eset az egyik legismertebb határtörténet lett, nem csak az idősebbek ismerik, sőt nem csak a fiatalok, de még az utóbbi években Romániából, Nagykárolyból, Nagyváradról áttelepült idegenek is.

– Csak úgy átbiciklizett?

– Igen mikor meghalt a nagynénje. Mikor a temetésen észrevette az unokatestvére, hogy ő hogy került oda és akkor: Mancsi, hogy jött? Hát biciklivel. Biciklivel? De visszafele ugyi azért már a katonaság kísérte, s akkor bevitték Aporligetbe. Tízezer forintjába került neki az a temetés dehát, de akkoris ott volt.

– Ez melyik évben volt?

– Hát nem tudom pontosan, de kommunista időben.

– És itt a faluban mit szóltak hozzá, hogy ő csak úgy átment?

– Nem figyelték.

– De megtudta mindenki aztán.

– Hát persze, mer..., itt a katonaság megállt. Még az édesapja is élt, s már az is azt mondta, hogy Mancsi, de baj lesz belőle. Nem baj! Hát ugye akkor kapta már a táviratot, amikor már a temetés is volt. S hát ő ott akart lenni, mégis csak az édesanyjának a testvére.

A vállalji történetek másik részének alapjául sajátos események szolgálnak. A kocsmában lerészegedő férfiak eltévesztik az útirányt és áttévednek a határon, hogy aztán különböző módon,

többnyire sértetlenül hazakerüljenek. Az ilyen típusú határsértéseknek csanálói változatai a virtusból elkövetettek. A hétköznapi ellenállás ezen eseményei az átpisiléstől, a vállalji kocsmalátogatásig és visszaszökésig több formában jelennek meg.

(Tarnóci Istvánné Ivácska Mária, sz. 1959, Vállaj)

– *Hát például az én unokatestvérem szegénykém a kocsmából ment haza. Hazament, ugye a felesége veszekedett vele, hogy jártál, miért ittál, mér így mér úgy. Aszongya, hogyha itten kiabálsz inkább nem hallgatlak, fogom magam oszt megyek vissza. Szegénykém megindult és elment Románia fele. Nem ide jött visszafele, hanem Csanáros fele ment. És át is ment a sorompónál, és nem vették észre a katonák, csak akkor vették észre, mikor az árokparton ott fekiüdt, elaludt. És akkor, hát hogy hogy került ide. Nem tudta ő sem megmondani, hát ugyi mikor már kijózanodott, honnan tudta ő már, hogy hogy került oda.*

– *Átkerült egészen a romániai oldalra?*

– *Persze. Már oda, az árokpárt oldalára. Ott elfáradt oszt lefeküdt. És amikor megtalálták bevitték az őrsre, és kérdezték, hogy hogy. Hát nem tudta megmondani. Aszonta ha agyonütnek akkor sem tudom megmondani, hogy jöttem ide. Hát nem tudta. Akkor éjszaka ott aludt. Akkor másnap megpróbálták még egyszer kihallgatni, de akkor se tudott többet mondani. Kínálták ennivalóval, nem evett. Nem fogadott el semmit. Másnaposan nem tudott enni semmit, beteg volt ugyi, hát hogy az ivástól is csak beteg lett. Nem ment neki a kaja. S akkor azt mondták neki, hogy miért, a román kaja nem olyan mint a magyar? Most őket lejáratja, szóval nem fogadja el tőlük? De úgy, bántani nem bántották. Nem bántották, áthozták, kocsival elvitték Nyírbátorba, és akkor onnan majd szegénykémet másnap hazaengedték. Egy éjszakán a parton fekiüdt, egy éjszakát benn volt Csanároson...*

– *Hol hozták át?*

– *Itt. Itt jöttek át igen. De volt olyan a Sájibli Jancsi, az bele is halt, de mondjuk nem akkor nyomban halt meg, hanem az olyan ütést kaphatott, hogy annak valmi nyoma maradt.*

– *Megverték túloldalon? Ő miért ment át?*

– *Hát az is be volt rúgva. Hát a Fischer Kovács is át volt, Jani bácsi, azt se verték meg, de ezt.... De én azt nem tudom megérteni, nem is tudtam akkor sem, meg a mai napig sem tudom felfogni, hogyha azért Romániába átmegy valaki és ott megverik a románok, oké. De hogy valaki ide átjön, és átjön a román és itt a polgármesteri hivatalban megveri, hát ahhoz neki azért már nem lett volna joga.*

– *Itt verték meg?*

– *Itt verték meg bizony. Itt verték meg azt az embert. Áthozták és akkor itt. De úgy megverték, hogy annak nyoma maradt. Hát nem azt mondom, hogy egy-két évre rá, de egy pár év múlva aztán meghalt. Fel volt háborodva az egész falu, hogy hogy lehetett aztat megengedni, hát a rendőrség meg minden.*

– *Ez mikor volt?*

– *Hát...*

– *Nyolcvanas évek, vagy még korábban?*

– *Még inkább korábban volt, korábban. Nem, a hatvanas, még nem is volt tsz. 60-ban alakult a tsz, még a tsz előtt. 56-58 így akörül.*

– *Ezek szerint mind részegek voltak.*

– *Azok, mert így ugye ahogy átjövünk a határnál van egy utca lefele, az a Jókai utca, na az is ott lakott abba az utcába. Az én unokatestvérem megint abba az utcába, na ez akit, mondok, kovácsmester volt, az meg a Béke utcán. Hát ugyi hazafele indultak ők csak nem ott kötöttek ki. (Kacagnak) Nem ott vették be a kanyart ahol kellett volna. Egyéb így nem nagyon volt.*

Következtetések

A szövegek szerkezetének folyamatossága, folyamszerűsége arra enged következtetni, hogy már sokadik alkalommal mesélték el őket, a másokkal történt dolgok is sajátokká, mindenkié váltak. Mindez egy közös narratív bázist feltételez, mely bizonyos sémákat érvényesít a határtörténetek elmesélésében, de – véleményem szerint – az emlékezési gyakorlatban is. A történetek sokszínűsége egyrészt a határ és a benne lakók közötti kapcsolat változatos formáinak köszönhető, másrészt pedig, mert a határ és határeseemények nem csupán egy kiemelkedő fontosságú, véleménynyilvánításra

ösztönző egyszeri történeti tényező, hanem egy állandóan kihívásokat, színvallást követelő kontextus. Az emlékezést a emlékezési helyzet körülményei mellett folyamatosan befolyásolják az újabb és újabb határesemények, a határnarratívumok, úgy gondolom, végtelen történetek, melyeket a határ megszűnése, fog lezárni, illetőleg amikor a felszámolásának emléke is túlkerül az egyéni emlékezet határain. A határmentiség banalitása, hogy mindenkinek rengeteg története van a határról, így a körülötte képződő narratív bázis szelektált epizódokból építkezik, nem pedig a narratívumok összessége.

A történetekben az is nyomon követhető, hogy hogyan differenciálódott a csanálói és vállaji (határ)diskurzusok rendje, mely végső soron a két település elidegenülését jelzi. Az első világháborút megelőzően a két települést az affinális kapcsolatok, s az ebből fakadó különböző fokú rokoni szálak, az azonos gazdasági érdekek szorosan egymáshoz fűzték. Vállaj házasságkötési hálóját a mai Románia területére eső sváb települések – kivétel Mérk – alkották, Fény, Csanáros, Kaplony, Kálmánd. Ez a háló csak ritkább esetben távol ki távolabb eső Majtényra, Mezőpetrire. A határ meghúzásával a falunak nem volt választása, ki kellett terjesztenie rokonsági rendszerét a nem svábokra is. Ezzel szemben Csanáros tovább tudta működtetni a határ meghúzásá előtti párválasztási gyakorlatát, hiszen „csak” Vállaj esett ki a rendszerből. A svábok azonban nem alkottak homogén nyelvi-kulturális egységet. Ennek következtében az etnikailag meghatározható összetartozás-tudat a szülőfalu határára koncentrálódott. A szülőfalu határán „túlmutató kötődések és kapcsolatok magyarok” voltak, a trianoni határok megjelenése előtt. (Bindorffer é. n.) A határ megjelenésével az idézett módon erős alapokon nyugvó, lokalitásra épülő identitástudatnak a differenciálódása talán nem is meglepő. Csanároson a nyolcvanas évekre – talán azt is mondhatjuk, hogy a nyolcvanas években – kitermelődött egy új, német identitástudat, aminek legfontosabb hozadéka a fiatalabbak Németországot megcélzó mobilizálása volt. Az ennek következményeként megszülető szimbolikus határtörténetek vizsgálatára a kutatás következő fázisában kerül sor.

Bibliográfia

BARABÁS László

1989 A szatmári svábok „felfedezése” a német népcsoportpolitika számára az első világháború után.

Emlékkönyv Hársfalvi Péter születésének hatvanadik évfordulójára. Nyíregyháza, 292–303.

BAUSINGER, Hermann

1991 A haza fogalma egy nyitott társadalomban. Régió 4:3–21.

BINDORFFER Györgyi

2001 Kettős identitás: etnikai csoport a nemzetben. A dunabogdányi svábok etnikai és nemzeti identitása. In: Pál E. (szerk.): *Útközben. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből Somlai Péter 60. születésnapjára*. Budapest 75–93.

é. n. A magyarországi németek hazaképe. Magyar és német együttélés a közös hazában. Betelepedés, asszimiláció, nemzeti identitás

http://www.mtaki.hu/docs/bindorffer_gyorgyi_moi_nemetek_hazakepe.html

GYURGYÁK János

2001 A zsidókérdés Magyarországon. Budapest.

HAULER Ernst

1998 *Istoria nemților din regiunea Sătmăruului*. Satu Mare

JEGGLE, Utz

1994 Határ és identitás. In: *Regio* 2. sz. 3–18.

KARDOS Rezső

1999 Vállaj község története. Vállaj.

KESZEG Vilmos

2004 Határ, határmódosítás, határátlépés. Történetek a kisebbségi sorsról, Néprajzi Látóhatár, XIII.

(2004) 3–4. 41–86.

2002 Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok. Kolozsvár

KINDA István

2006 Székely falukapuk. Adatok és szempontok egy régi-új székely jelenség értelmezéséhez. In: Gazda Klára, Tötszegi

Tekla (szerk.) *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 14.*

KOCSIS Károly

2004 A politikai és az etnikai földrajz határértelmezései. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 23–28.

MARTÍNEZ, Oscar. J.

1994 Dynamics of Border Interaction: New approaches to border analysis. In: Schoefield, Clive H. (szerk.) *Global Boundaries World Boundaries.* New York

LAMPLAND, Martha

1994. Family Portraits: Gendered Images of the Nation in Nineteenth-Century Hungary. In Böröcz J. – K. Verdery (szerk.) *Gender and Nation East European Politics and Societies* 8(2): 287–316.

LÁSZLÓFFY Aladár

1998 Határológiai kistrakta. In: *Korunk.* 4. sz. 3–6.

RESZLER Gábor

2001 Vállaj története 1920-1944. In: Czövek István (szerk.) Vállaj. A honfoglalástól 2000-ig. Vállaj

SÁRÁNDI Tamás

é. n. Az 1942-es első SS toborzás Szatmár megyei vonatkozásai. Kézirat

SZILVÁSI Éva

é. n. Vállaj község története. Vállaj

TILKOVSKY Lóránt

1999 A szatmári németiség a két világháború között. In: *Relații interetnice în zona de contact romano-maghiaro-ucraineană din secolul al XVIII-lea până în prezent.* Satu Mare –Tübingen. 226–246.

Narative despre graniță

Rezumat

Lucrarea este analiza unei set de narative despre experiențele trăite în umbra graniței româno-maghiară, în localitățile șvăbești Urziceni și Vállaj. În ținta autorului se află narativele de istorie locală legate de formarea și funcționarea graniței, relațiile transfrontaliere (famililale, economice, culturale, etc.) relațiile interetnice (între localnici și graniceri) și încercările pentru ameliorarea efectelor negative cauzate de situația periferică a ambelor comunități. Narativele sunt categorizate după mai multe criterii, iar cel mai tare accent se pune pe narativele de evadare, pe care autorul le definește ca cele mai „populare”.

Borders narratives

Abstract

The paper is an essay of a narrative set about experiences lived in two schwab descended communities – Vállaj and Urziceni – under the shadow of the Hungarian-Romanian border. The author focuses on narratives about the evolution and functions of the frontier, trans-border – social, economic and cultural – relations and inter-ethnic relations (between locals and border policemen). The most „popular” narratives are desertion stories. The escape was a social strategy against the hostile living conditions created by the romanian political authorities.

Az első világháborút követően az európai országok jelentős részének határrendszere (főként Közép-Kelet-Európában) – a nemzetállami ideológia elképzelései mentén – drasztikus mértékben átalakult. A magyar állam határait minden irányban módosították. A területek elvesztése felett érzett kollektív sokk az újonnan meghúzott határ mentén élőkben további nehézségekkel tetéződött, egymással rendkívül szoros gazdasági, szociális kapcsolatokat ápoló közösségek között, a határok konszolidálódásával, a kapcsolat gyakorlatilag megszűnt.

A határkutatások során számos létező fogalom telítődött új tartalommal, illetőleg új fogalmak is születtek a határ, határrégió, határsáv, határvonal, határterület, államhatár, társadalmi határ, politikai határ, szimbolikus határ, periféria, határkultúra, határhasználat, határon átívelő egymásrataltság (transborder interdependence) vagy etnikai határ.

A határ

A határ mint tudományos kutatási téma valószínűsíthetően Frederick Jackson Turner 1893-ban kiadott esszéjében jelent meg először. A szöveg nem csupán a történelmi-társadalomtudományi határkutatások alapja, hanem közel fél évszázadig meghatározta az interpretatív amerikai történetírás főbb diskurzusait is. A határ jelentősége Amerika történelmében az amerikai történelmi gondolkodást legnagyobb mértékben befolyásoló munka.

A határkutatások egy másik sarkalatos pontja volt, a 20. század első harmadában, a határok természetes és mestersége határookra történő felosztása és főként az e körül kialakuló egyre erősödő véleménykülönbségek és viták, melyeket Lucien Fèbvre 1924-ben megjelent *A Geographical Introduction to History* című munkájával véglegesen időszerűtlenné tett. Fèbvre után már senki nem tartozhatott az éppen érvényben lévő kutatási paradigmába, aki a határokat nem társadalmi csoportok által meghatározottnak tekintette. (Fèbvre 1925: 299.)

A határ nem szociológiai következményekkel járó térbeli tény, hanem olyan szociológiai tény, amely térbeli alakot ölt" — idézi Georg Simmelt Heinz Maus (Maus 1959: 185).

A határ fogalmát eredetileg a földrajzi tér keretei közt fogalmazták meg, ám a norvég Fredrik Barth és tanítványai antropológiai megfogalmazása után nem csak hogy új jelentésekkel gazdagodott, de megváltozott a kutatási paradigma is, a politikai kérdésekről mint kizárás, áteresztés, hangsúly az etnikai csoportokra és ezek hatáiraire esett. Az új paradigma követői új fogalomkészlettel operáltak, olyan fogalmak születtek mint a társadalmi határ, etnikai határ¹, kulturális határ. Ezeknek a fogalmaknak politikai határhoz való kötöttsége pedig már csak egyike a lehetőségeknek, ugyanis a határok állandóságának és változtathatatlanságának megkérdőjelezése a fogalom területiségétől való elvonatkoztatását is magában foglalta (Corvesi 1999). Barth tanulmánya nem a politikai értelemben vett határkonfliktusokról szól, noha a „kulturális határ” fogalmába egyértelműen beletartozik a terület és a határ kérdése. Barth szerint: „A határok, melyekre nagy figyelmet kell fordítanunk, természetesen társadalmi határok is egyben, bár rendelkezhetnek területi megfelelővel is”, s még hozzáteszi, hogy „az etnikai csoportok nem feltétlenül vagy szükségképpen kell, hogy önálló területeket birtokoljanak” (Kürti idézi Barthot 2006: 29).

Barthot követően gyakorlatilag megszűnt az unidiszciplináris határkutatás, a politkatudományokban, a földrajzhoz tartozó tudományágakban, mint a humángeográfia vagy az etnikai földrajz, a gazdaságtudományokban és főként a társadalomtudományokban (áramlászociológia, az antropológiai határtudomány) a többrétegű határ koncepciója vált uralkodóvá.

¹ Az etnikai határokról kutatástörténetéről lásd bővebben Corvesi, Daniel: Nationalism, Boundaries, and Violence. In: *Millennium: Journal of International Studies*.. 1999. vol. 28, no. 3. 553–584.

A magyartól eltérően az angolban a határok megnevezésére – ezek lényege szerint – három teljesen különálló terminus áll rendelkezésre: *boundary*, *border*, *frontier*². Bradley J. Parker szerint ezeket nem is tekinthetjük egymás szinonimáinak (Parker 2006, 78.), az hogy ezeket gyakran felcserélik azt mutatja, hogy a közöttük lévő kapcsolat gyakran összemosódik a szövegekben. Ennek bizonyítéka, hogy még az antropológiai szakirodalom sem egységes használatukban. Ilyés Zoltán, Kocsis Károly és részben Kürti László próbálkozott a különböző határértelmezések bemutatásával, a terminológia áttekintésével és „magyarításával”, valamint a határ funkcióinak, morfológiájának, geneikájának áttekintésével. (Ilyés 2004, Kocsis 2004, Kürti 2006) A határ magyarországi történeti rétegeit, valamint a fogalom itthoni jelentéstörténetét Hofer Tamás vizsgálta. (Hofer 2004).

Államhatár elméletek

Malcolm Anderson elméletében a határok (frontiers) egyszerre intézmények és folyamatok. Intézményként megjelölik és körülhatárolják az állami szuverenitás és az állampolgársági jogok érvényességi területét. Eszközei a hatalmi politikáknak, ugyanakkor a nemzeti identitás jelölői is. A 20. században a határidentitásból kinövő nemzeti identitás vált a politikai identitásformák legfontosabbikává. Az állandó öndefiníciót igénylő határmentiség, valamint az ehhez kapcsolódó határtörténetek kivételes szerepet játszottak a nemzeti kultúrák felépítésében (Anderson 1996b), ami által a határ kihagyhatatlanná vált a nacionalizmus és nemzeti identitás tudományos diskurzusaiból. Parker szerint a határok köztes területek. Kultúrszférák peremén lévő területek, s mint ilyenek bennük valósulnak meg a találkozásokkal járó kulturális kapcsolatok. A határok kialakulása sajátos történelmi körülmények és folyamatok eredménye, tehát társadalmi meghatározottságú, mint ahogy a határ maga is szociális jelenség. (Parker 2006, 77.)

Hastings Donnan és Thomas Wilson a határokat az őket fenntartó államhatalmat és ennek intézményeit érintő változások tükrének nevezik. De a határok nem csak a változások helyszínei szimbólumai, hanem gyakorta azok kiváltói is. A határok jelentésalkotó és jelentéshordozó entitások, a kulturális táj részei, túlnőnek az ország fizikai határain dacolva az államhatalom intézményeivel (Donnan–Wilson 1999: 4.).

Jeggle is kettősséget hangoztat, azonban számára nem a határok jelentik a kiindulópontot hanem a csoportok, egyének által hordozott (identitás)különbségek. A térbeli határokat a szimbolikus elhatárolódás tényleges megnyilvánulásaiaként látta. Ugyanakkor a társadalom makroszintjétől (államhatár) a mikroszintekig (falusi határok – pad) keres példákat a határ kettősségére, ráadásul fordítottan, alulról építkezve, a faluban ható társadalmi, nemi, stb. határoktól jut el a politikai, földrajzi határokig. Megállapításai nemcsak a körüzárt falusi világokra érvényesek, hanem a topográfiai vonalak mai irányultságára is vonatkoznak, amelyek sokkal kevésbé figyelnek a kulturális határokra, mint az etnikai és az azokkal ismételtlen összeütközésbe kerülő nemzetállami-politikai határokra (Jeggle 1994).

A magyar kutatástörténetben Gráfik Imre osztrák–magyar–szlovén (jugoszláv) hármashatárról szóló tanulmánya a határlétnak több – interperszonális, politikai és közéleti, gazdasági és kereskedelmi, kulturális, idegenforgalmi, természetvédelmi – szegmensét vizsgálja, részletesen foglalkozik a határhasználat különböző formáival a 20. század háborús eseményeinek kontextusában. (Gráfik Imre 2000)

A magyar szakirodalom egyik kedvelt példája Georg Simmel „híd” és „ajtó” metaforapárja (Böröcz 2002., Bindorffer 2004, Feischmidt 2004, Ilyés 2004), melynek magyarországi meghonosítása Böröcz József nevéhez fűződik, s azóta kihagyhatatlan kelléke az itthoni határelemzéseknek. Nem csak az itthoni szerzők idézik, Utz Jeggle is alkalmazza, bár az ő elemzésében az ajtó (kapu), mint határ-összetevő, tárgyi valójában szerepel.

Kürti László a határtudományt – ahogyan ő nevezi – a regionális és etnikai kutatások, a multikulturális és posztmodern antropológia határán mozgó új tudományágként határozza meg, mely szerinte, üstökösként tűnt fel (a 90-es években) és „szinte egy csapásra megváltoztatta a területiséggel

²Sőt, hasonló jelentést hordoz a *limitis*. Ennek értelmezésétől azért tekintek el, mert a hárommal össze nem téveszthető, az államhatárhoz köthető konnotációi pedig elhanyagolhatók.

kapcsolatos identitásról és a kultúráról alkotott elképzelésünket.” (Kürti 2006: 26). Kürti lelkesedése véleményünk szerint éppen a komplex határkutatók megjelenésének szól, bár abban nem tudunk egyetérteni vele, hogy az „üstökös-ként” tűnt volna fel, hiszen a határ kutatásának tudományos és társadalomtudományos előzményei majd száz évig visszamennek, igaz ezekben a határ nem mint központi kategória, hanem mint a nacionalizmust és regionalizmust megcélzó vizsgálatok kiegészítő fogalma jelenik meg. A határtudomány fogalma Kürti fikciója, mely a határt teszi kutatásainak középsőbe, és ebből a központi helyzetből reflektál annak szimbolikus, politikai, jogi, stb. aspektusaira.

A híd és az ajtó metafora

A határ két eltérő intézményi logikát egyesít. Egyfelől hídszerű társadalmi intézmény, amelyben az „emberiség egységet teremt” az állami szuverenitás által létrehozott szétszakítottságban. Ugyanakkor ajtó is – pontosabban: párhuzamosan és sorosan elrendezett ajtók bonyolult rendszere –, mely alapvetően arra szolgál, hogy darabokra szedje az emberiség amúgy „egyöntetű, folyamatos egységét”. A határ akadályozza is, ösztönzi is a legkülönbélebb áramlásokat. A híd és az ajtó – a kapcsolódás és a kizárás-vagy átengedés – logikája mindig együtt és egyszerre jelenik meg a határ fogalmában. *A határ: ajtókkal felszerelt híd* (Böröcz 2002: 135).

Határzóna, határterület (Borderland)

Mint a hatalom lókusza és egyben szimbóluma is (Donnan–Wilson 1999: 3), a határterület, határzóna (határ menti terület) – *borderland* – fogalma lényegesen bonyolultabb a határ különféle aspektusait leíró fogalmaknál. A történészek ezt olyan földterületként határozzák meg mely két ország határán, vagy e mellett helyezkedik el (White 1991). Az (kulturális) antropológiai értelmezés a határterületeket olyan régiókként vizsgálják, amelyekben újfajta közösségek jelentek/jelennek meg a határ kultúrákőzvetítő, vagy éppen kizáró jellege miatt, és amelyek a modern nemzetközi országhatárok mentén jelennek meg fizikai valóságban (Alvarez 1995; Rosler–Wendl 1999; Wilson–Donnan 1999). A határterületek (borderlands) tehát olyan politikai vagy kulturális entitások körül vagy között létrejövő régiók, melyekben a földrajzi, politikai, demográfiai, kulturális és gazdasági, vagy ezek együttesen, körülmények vagy folyamatok interakciója során határok jönnek létre.

A kutatás földrajzi helye a magyar-román országhatár egy apró mozaikjára korlátozódik. Ennek szeretném komplex elemzését elvégezni, amihez hozzátartozik fejlődéstörténetének – ugyancsak többszemponú – vizsgálata is – keletkezésétől egészen napjainkig. Ennek értelmében szeretnénk vázolni a határ és a határrégió parkeri határhelyzetek szerinti főbb kategóriáit.

A határok átjárhatóságát vizsgáló irodalom azt mutatja, hogy a teljes lezártág és nyitottság között számos átmeneti állapot van, és valós határhelyzetekre egyértelműen ezek a jellemzők.

A határ önmagában azonban nem értelmezhető entitás, hiszen létrejötté két egymás mellett, vagy egymással szemben álló (föld)terület, illetőleg az ezen élők, makroszinten pedig az ezeket birtoklók, közötti folytonossági hiány, esetleg ellentét következménye. A továbbiakban a szomszédos határrégiók közötti átjárhatóság szempontjait követő kategóriákat vázolunk, melyek mögött a parkeri zárt-nyitott (kemény-képlékeny) border-frontier³ dichotómia áll.

Politikai határhelyzetek

Boggs nyomán Kocsis Károly a politikai határokat három szempont – *morfológiai*, mely a határvonalak „futását” veszi alapul; *genetikai*, melyet a határ megszületésének ideje és az elválasztott területek milyensége közti összefüggések határoznak meg, valamint *jogi*, melyben a határ felek általi elismertségi foka – alapján osztályozza (Kocsis 2004: 25).

A határrégiók kapcsolatának minősége szerint Martínez négy kategóriát különít el. A különbséget a határ nyitott-zárt jelle illetve a határcsoportok (akik ebben az esetben nem csak a határlakók lehetnek, hanem akár a nemzet is) közötti konfliktus-kontaktus mértéke okozza (Martínez 1994: 2–5).

³ Értelmezésünkben a boundary egy határhelyzet, mely a fizikai, társadalmi vagy szimbolikus körülmények hatására válik két területet elválasztó határsávvá (*border*), vagy határzónákban élöket egymással – az iránytól független – kontaktusba hozó (társadalmi) határrá (*frontier*).

Kiszorított, elidegenített határrégiók (Alienated borderlands)

Ebbe a kategóriába tartoznak azok a határrégiók, amelyekben a kedvezőtlen politikai, katonai, stb. viszonyok következtében gyakorlatilag lehetetlenné válik a határátlépés. Az ilyen típusú határrégiók általában háborús körülmények közt, államközi politikai zárlatok, szélsőséges nacionalizmus, vallási vagy egyéb ideológiai gyűlölködés, kulturális összeférhetetlenség, etnikai rivalizáció során jönnek létre. A nemzetközi viszályok velejáráiként bekövetkezik e határrégiók militarizálása, mely a határhasználat, határátlépés feletti kontroll szélsőséges megszilárdulását eredményezi. Ezekben a régiókban a mindennapi életben is számos korlátozás nehezíti az ottlakókat, a határon átívelő személyi kapcsolatok ápolása pedig sok esetben teljesen lehetetlenné válik. Az állandóan fenyegető lehetősége egy erőszakos eseménysorozatnak destabilizálja a területet, mely marginalizálódik és magára veszi a perifériák állandó hátrányait, a lakosság száma gyakran negatív irányban mozdul el, gazdaságilag visszamarad. A huszadik század és gyakorlatilag fennállásának teljes története során, a csanálói vállaji határ(mikro)régió háromszor került ilyen helyzetbe. A két világháború hadmozdulatai során, majd a későbbiekben a kommunista hatalom megszilárdulásakor, a kishatár forgalom korlátozásával illetőleg leállításával⁴. A határok így a határterületek messze nem állandóak, kiválasztott határok történeti elemzése ugyanúgy feladata a határkutatásoknak mint különböző határok funkcióinak, dinamikájának, szimbolikus tartalmainak, társadalmi kontextusainak vizsgálata. Európában a 15–16. századi skót-angol határ volt ilyen, s a közelmúltig, illetve még néhány esetben napjainkban is, kelet-európai országhatárok határai sorolhatók ebbe a kategóriába. A határkutatások laboratóriumaként szolgáló Mexikó–USA határ a 19. században, s hogy vallási és etnikai rivalizálási eredetűek is említsünk: a közép-keleti, afrikai, ázsiai elhatárolódások jobbra mind ezek mentén formálódnak.

„Egymás melletti” határrégiók (Co-existent borderlands)

Előbbtől néhány fokkal nyitottabb kategória, s ehhez szorosan kötődik annyiban, hogy az elidegenített régiókat kialakító országok kapcsolatában beállt enyhülés következtében jön létre, s mint ilyen átmeneti kategória. (Az átmeneti időszak hosszúsága számos tényező függvénye, így pontos keretei nem adhatók meg.) A határátlépés továbbra is szigorú körülmények között és korlátozott mértékben történik. Az ilyen típusú határrégiók gyakran olyan országok határán fordulnak elő, melyek gazdasági ereje között lényeges eltérés van, s a (állam)határ két oldalára eső területek gazdasági és társadalmi kibontakozását ez fékezi. Ebben az esetben is hatalmas az ellentét az állam és a régióban élők érdekei között, ez utóbbiakat az előbbi különböző intézkedésekkel korlátozza. Az egymásmellettség kialakulásának egy másik magyarázata a hosszú ideig elidegenített határrégiókban egymáshoz kapcsolódó szomszédos országoknak időre van szüksége a teljes elzártág ideje alatt felgyülemlett indulatok, ellentétek feldolgozására, a nyitás fokozatos. A tökéletes elszigetelődésből való kilépéshez gyakran elegendő a nyílt konfliktus megszűnése. A kompromisszum és alkalmazkodókészség alapszintű megjelenése elegendő a határ(ok), határhelyzetek olyan mértékű stabilizálódásához, amelyben megindulhatnak a lakosság határon átnyúló interakciói, természetesen a nemzetállamok között érvényben lévő formális keretek között. A határlakók (borderlanders) gyakran válnak a hatalom áldozataivá, ugyanakkor ennek ellenkezője is előfordul, miszerint az államhatalom ügynökei is lehetnek (Donnan – Wilson 1999: 5).

A nemzetállamok számára, a stabilizálódás kihagyhatatlan feltétele, és elsőszámú feladata a belső egység biztosítása, a lakosság valamely szintű integrációja, a határok megnyitása így csak ennek létrejöttét követően indulhat meg. Főleg a nem egyértelmű etnikai vonalak mentén húzódó határrészeket kezelik a központi hatalmak megbízhatatlan területként, itt a korlátozott átjárhatóság célja a szomszédos állammal, annak polgáraival és intézményeivel való kapcsolatok ellenőrizhető szinten tartása. A határ felett a határ menti közösségnek nincs hatalma, többnyire nincs beleszólásuk abba, hogy ki jöhet be, ez az állam monopóliuma, azé az államé, amely a határokat fenntartja, s ugyanakkor a határoknak köszönhetően őrzi integritását. A határok meghúzása és fenntartása, a határhasználat ellenőrzése – korlátozása vagy bátorítása – az államok legfontosabb tevékenységei közé

⁴A kishatár használatról bővebben lásd: Keszeg 2004, Gráfik 2000.

tartozik. Amilyen mértékben szilárdul a központi hatalom, olyan mértékben csökken a határ menti hálózatok rizikófaktora. (Martínez 1994) Martínez az Ecuador–Peru, Izrael–Jordánia és a hajdani szovjet–kínai határt sorolja ide, de megemlíthető Szerbia–Albánia, Moldávia–Transznisztria példája is.

Kölcsönösen egymástól függő határrégiók (Interdependent borderlands)

E határrégiótípus feltétele, hogy a két ország, határ által elválasztott régiói szimbiotikus kapcsolatban álljanak egymással. A kölcsönös egymásrautaltság mindkét oldalon relatív stbail nemzetközi kapcsolatokat valamint kedvező gazdasági környezetet feltételez, melyben a (mindkét) határ mentén élők szabadon élhetnek a másik ország piaci lehetőségeivel. Minél nagyobb a gazdasági és emberi erőforrásáramlás a határon, annál szorosabban kötődik egymáshoz a két régió mikrogazdasága. Ugyanakkor még mindig erőteljes nyomás nehezedik a határlakókra az állam részéről, a határforgalom informális keretek között történik, a határátlépés legfontosabb eleme az útlevel.⁵

Martínez ezen gondolata a kölcsönös egymásrautaltság mellett azt is feltételezi, hogy a két régió nagyjából megegyező súllyal lép be egy ilyen viszonyba, a végeredmény pedig egy mindkét fél számára, kölcsönösen jövedelmező (nem csak szigorúan gazdasági értelemben vett) együttműködési rendszer. Véleményünk szerint az esetek jó részében pontosan a gazdasági potenciálok közötti különbség indítja be a szimbiózisba torkolló folyamatot. Az egyik ország erősebb gazdasága felszipantja a határ túloldalán lévő emberi potenciált. Ezeket a szituációkat asszimetrikus egymásrautaltsági/függőségi viszonyként nevezi meg a szakirodalom (Martínez 1994, Parker 2006), s ennek különböző fokozatai vannak, melynek sarkallatos állomása, amikor a két régió gazdasági ereje közt nagy különbségek vannak. Ilyenkor csak úgy jöhet létre az egymásrautaltsági viszony, ha a szegényebb nyersanyagban, emberanyagban kitölti azt az űrt, amelyre a másiknak szüksége van. Idővel persze ezek a különbségek kiegyenlítőd(het)nek. A gazdasági egymásrautaltság megadja a hátteret a társadalmi és egyéni kapcsolatok kialakításának, amely újabb gazdasági vagy akár kulturális szálak kialakulásához vezethet. A határ és az identitás összefüggésrendszerében vizsgálva ezt a határrégió típust, ebben találjuk meg a köztes terület – *middle ground*⁶ – fogalmi megfelelőjét.

Az asszimetrikus függőség iskolapéldája az USA–Mexikó-i határ, míg kiegyensúlyozottabb erőviszonyok leginkább Nyugat-Európában fordulnak elő.

Integrálódott határrégiók (Integrated borderlands)

Ebben a stádiumban a szomszédos államok között gyakorlatilag elhanyagolhatók a politikai (nézet)eltérések, vagy pedig egyáltalán nem befolyásolják a szabad forgalmat a határokon át. A régiók gazdaságilag már egyetlen egységet alkotnak, közösek a termékek, közös tőkét használnak, a munkaerőáramlás nem különbözik a határon belüli migrációs gyakorlattól. Továbbá a nacionalizmus helyét átveszi egy internacionalista ideológia, mely elősegíti a társadalmi kapcsolatok békés alakulását, mentesíti azokat a politikai, etnikai vagy vallási negatív megkülönböztetésektől, s közben a közös fejlődés érdekében lemond szuverenitásának számos fontos hordozójáról. Martínez azonban elfelejti hozzáfűzni, hogy ez egy ideális és a valóságban nem létező állapotot bemutató kategória. Ő Nyugat-Európa országait hozza fel példaként, amelyek politikailag stabilak, nagyjából azonos szintű gazdasággal bírnak, az együttműködésnek pedig megvannak a történelmi hagyományai, és amelyekben egyik oldalról sem fenyegeti a tömeges bevándorlás a másikat. (Martínez 1994, 3–6.) Utz Jeggle kutatási eredményeinek megjelenése óta azonban tudjuk, hogy a politikai határok felszámolása nem azonos a határok teljes megszűnésével.⁷

⁵Az útlevel és az államhatalom viszonyairól lásd bővebben: Böröcz 1992: 136., Löfgren 1999: 10.

⁶Richard White amerikai történész által alkotott fogalom, mellyel a találkozó idegen kultúrák között – a folyamatos interakciók nyomán – kialakuló új, a korábbiakból származó ám azoktól már jól elkülönülő, földrajzi, társadalmi és mentális határsáv. (White 1991: 52.) A fogalom visszamutat a határ turneri (újra)értelmezéséhez, ugyanakkor szorosan kötődik a határok hibridizálódásának (lásd bővebben Ilyés 2004), mely kicsit másként fogalmazza meg a határtípusok összemosódását, mint Parker *határkészlet*(boundary set) fogalma (Parker 2006)

⁷Lásd Jeggle német határfelszámolásról szóló fenntartásait (Jeggle 1994: 3.)

A határ Csanáros és Vállaj között

A kutatási terep a román-magyar határvonal két sváb települése Csanáros illetve Vállaj. Azért esett a választás erre a két településre, mert svábsága miatt mindkettő kisebbségként kellett (újra)definiálja magát az új (nemzet)állami keretek közt. A két település között ugyanakkor a háborút megelőzően mind formális mind informális szinten a lehető legerősebb kapcsolatok álltak fenn. Csanáros volt a 18. századi szatmári sváb település első megmaradó állomása⁸, és innen indultak ki a környező falvak első telepesei is. Vállajon 1747-ben jelennek meg az első sváb telepesek. A késelem oka, hogy csak ekkor került a Károlyi család tulajdonába a település, az ún. ecsedi vétellel, melyben Károlyi Ferenc megvásárolta az ecsedi uradalmat Aspremont Károly gróftól. Az ott élő magyarokat Börvelybe költöztették. Vállaj első sváb lakosai között a németföldről újonnan érkezettek mellett éppen a Csanárosról átköltözöttek voltak a legnagyobb számban.⁹

A határok felállításával különleges szituáció jött létre, amelyben Csanáros benne maradt eredeti mikrorégiójában, azonban egy idegen államhatalom kereti közt, Vállaj elszakadt tőle, ellenben a magyar államiség kereteiben alakíthatta tovább identitástudatát.

A Vállaj és Csanáros között húzódo államhatár története 1918-ban indul. Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés következményeként Csanáros Romániához került, Vállaj pedig Magyarország részévé vált. Az ideiglenes román katonai közigazgatást a romániai és magyarországi politikai helyzet megszilárdulását követően a polgári közigazgatás váltotta fel. A határ elválasztó funkciója, csak ekkortól realizálódott. A hatalmi struktúra megszilárdulásának egyik első jele az határátlépő igazolványok, útlevelek megjelenése és kötelezővé tétele volt.

Romániával 1924-ben sikerült a határszéli forgalomról megegyezni, egy magyar-román kereskedelmi megállapodás keretében. Az egyezmény 1927-ben lépett életbe. Az egyezményben megállapított tíz km-es határkerület szükség szerint tovább bővíthető volt a helyi viszonyok szerint. Határszéli úti igazolványt csak a határkerület állandó lakosai kaphattak. Kétféle igazolvány létezett, három hónapos és háromnapos érvényességgel. Előbbit a gazdák, bérlők, családtagjaik és személyzetük, továbbá orvosok, szülésznők és lelkészek kaphatták meg. A határ átlépése csak kijelölt pontokon történhetett, s az úti okmányban ezeket fel is felsorolták, bár a földbirtokosok, bérlők és ezek alkalmazottai és családjuk kivételt képeztek. A határszéli lakosság igen jelentős kedvezményeket kapott a vámszabályok alól. A saját szükségletre használt termékeket teljes vámmentességgel szállíthatták át a határon. Különösen jelentős volt a könnyítés azok számára, akiknek birtokait a határ kettévágta: ők terményeiket, gazdasági eszközeiket és állataikat vámmentesen és bármely ponton átvihették az országhatáron. Ehhez egy ingyenes községi bizonyítványt kellett kérniük, amely az ingatlan és a termelés részletes adatait is tartalmazta. (Bencsik 2002: 38, 1999)

Sokan reménykedtek abban, hogy határ legalább átjárható lesz. A román hatóságok viszont egyre több akadályt gördítettek az útlevelek kiadása elé. A magyar-román határ átlépése a kettős birtokosok számára is egyre nehezebbé vált. Ezért a csanárosi és vállaji gazdák rövid időn belül igyekeztek megszüntetni az újfajta határhatalomból származó kellemetlenségeiket. A határ túloldalára eső földterületeiket eladták vagy elcserélték.

A határ történetében újabb fordulópontot jelentett az 1940-es második bécsi döntést követő felszámolása. 1944-ben újabb katonai adminisztráció, ezúttal szovjet, hatáskörébe kerül a régió, a határ fokozatosan újra megerősödik, majd az 1947-es párizsi békeszerződéseket követően véglegessé válik. Vállaj és Csanáros lakossága is 1947-et nevezi meg mint a kizáró határ megjelenési dátumát. 1947-1948-ban kezdték meg a különféle korlátozó intézkedések bevezetését, melyek egy 1949. február 11-én, Bukarestben aláírt egyezményben teljeseztek ki. Az egyezmény a határmenti birtokok kölcsönös kicserélésének és a kettős birtokos forgalom megszüntetésének ütemtervét és határidejét tartalmazta. A határidő 1949. november 1. volt, eddig kellett a gazdáknak befejezni a munkát a területeken. Ezzel a

⁸ A szatmári sváb telepítés több hullámban zajlott. Az 1712-es első hullámban Nagykároly, Csanáros, Csomaköz és Kaplony (mely 1714-ben már ismét lakatlan a szökések és továbbköltözések miatt) került betelepítésre. Bár 1716-ra Csanáros marad az egyetlen sváb település, a többiekből a telepesek vagy megszöktek vagy Csanárosra költöztek át. (Vönház 1931, Bura 2001)

⁹ Külföldről 22 míg Csanárosról 18 férfit írta össze 1751-ben, az összes többi sváb faluból pedig összesen 21-et. (Vönház 1931: 140)

birtokos és határszéli forgalom megszűnt. A kishatárforgalom ekkor teljesen elhalt, a határmenti térségeket hermetikusan elzárták egymástól a szomszédos államok. (Bencsik 2002: 40., 2004: 170.)

Eddig az időszakig a határ és a határátkelő története szorosan összefonódott. A határátkelő az a pont, ahol a hatalom ereje koncentrálnak és megnyilatkozik, az útlevelek ellenőrzésében, a határátkelőt jogtalanul használók kiszűrésében. 1947-ig Csanáros és Vállaj között a forgalom létrejöhetett a két települést összekötő úton. Ezt követően azonban erre már nem volt lehetőség. Legális forgalom közöttük csak egy-egy, határátkelővel bíró település – többnyire Pete–Csengersima és Érmihályfalva–Nyírábrány – közbeiktatásával történhetett, ráadásul csaknem tíz évvel az elidegenített határtípus felállítását követően. Magyarországon ugyanis 1961-től jelenhetett meg a határszéli *kishatárforgalom*. A határrégiókban lakók Romániában is csak ekkortól kaphattak útlevelet, illetőleg kishatár átlépőt. Ráadásul a két ország között vízumkényszer volt.

A kommunista korszakban az enyhítések – 60-as évek vége 70-es évek eleje – és szigorítások – a 70-es évek második felétől a 80-as évek végéig – hatással voltak ugyan a két település közti forgalomra, azonban a határzárást követően beindult szegregációs folyamatokat nem változtatták meg döntően. A két település fokozatosan eltávolodott egymástól a szimbolikus térben. Az igazi változást így nem a 90-es években bekövetkezett rendszerváltások hozták meg, hanem a 2002-es határátkelő nyitás. Hasonló hordereje volt a Románia európai integrációját követő vámvizsgálatok megszűnésének, és az egyszerűsített határátkelés bevezetésének. A politikai határ történetének utolsó fejezete Románia schengeni övezethez való csatlakozását követően jön majd el. A politikai határ megszűnése azonban, mint Jeggle mondja, nem jelenti a határok minden szintű megszűnését is. (Jeggle 1994: 5) A második világháborút követően a határ, a különböző típusú illegális határátlépések, határsértések puhító hatása ellenére, közvetve és közvetlenül, radikális módon elválasztotta egymástól Csanarost és Vállajt, olyannyira hogy a 2002-ben, és 2004-ben bekövetkezett változások nem az egymáshoz való visszatalálást eredményezték, inkább csak újabb kapcsolatok lehetőségét villantották fel. A kezdeti lelkesedés azonban rövidesen elmúlt. A határátkelő megnyitása nem az előzetes elképzelések szerinti eredményekkel járt. A rokoni szálak, a barátságok újraerősödése nem következett be, viszont a határátkelő „felfedezésével” megindult a tranzitforgalom, mely ugyan a régió belül megnövelte a társadalmi-gazdasági kohéziót, de a két vizsgált településen élők számára ez egyelőre nem jelent mást, mint a drasztikusan megnövekedett forgalmat, s az idegenek nagyszámú megjelenését. A határátkelő okozta migrációhoz még nem tudtak kellőképpen alkalmazkodni. Így bár a térség egészének gazdasági és kulturális életét tekintve egyértelműen pozitív változásokkal járt a határátkelő megnyitása, Csanáros és Vállaj lakói egyelőre még nem találták meg helyüket az új konjunktúrában.

Irodalom

ALVAREZ, Robert R.

1995 The Mexican-US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands. In: *Annual Review of Anthropology* 24. 447–470.

ANDERSON, Malcolm

1996a *Frontiers, Territory and State Formation in the Modern World*. .

1997b The Frontiers of Europe. In: M. Anderson – E. Bort (szerk.) *Boundaries and Identities: The Eastern Frontier of the European Union*. Edinburgh

BARTH, Fredrik

1996 Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Regio*, 7. 1: 3–25.

BATAILLON, Lionel – FÈ, Lucien

1925 *A Geographical Introduction to History*. London

BENCSIK Péter

1999 A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok közt (1898-1941). In: Magyar Kisebbség. V. évf., 2–3. (16–17.) sz. 357–372.

2002 Úti okmányok, utazási lehetőségek és határforgalom a 20. századi Magyarországon. In: *Regio* 13. évf., 2.sz., 31–50.

- 2004 A határszéli gazdasági (kettősirtokos) forgalom megszűnése (1945-50). In: Reményi Péter (szerk.) III. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia. Az integrálódó Európa politikai földrajza. 167–172
- BINDORFFER Györgyi
2004 Határon innen – határon túl. Etnikai határok, határfenntartás, interetnikus kapcsolatok. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 29–41.
- BÖRÖCZ József
2002 A határ: társadalmi tény. In: *Replika.* 47–48. 133–142
- BURA László
2001 *Csanálos.* Csíkszereda.
- CORVESI, Daniel
1999 Nationalism, Boundaries, and Violence. In: *Millennium: Journal of International Studies.* Vol. 28. no. 3. 553–584.
- DONNAN, Hastings – WILSON, Thomas M.: *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State.* Oxford, 1999.
- DONNAN, Hastings – WILSON, Thomas M.: Határok és antropológia Európában. In: *Replika* 2002. 117–131.
- FEISCHMIDT Margit
2004 A határ és a román stigma. In: *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 43–58.
- GRÁFIK Imre
2000 Hármashatár: Közép-Európai nemzeti traumától a népek találkozási helyéig. In: *Néprajzi Látóhatár* 3–4. 114–149.
- ILYÉS Zoltán
2004 A határfogalom változó tartalmai a geográfiától az empirikus kultúrakutatásig. *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III.* Budapest, 9–15.
- JEGGLE, Utz
1994 Határ és identitás. In: *Regio* 2. sz. 3–18.
- KARDOS Rezső
1999 Vállaj község története.
- KESZEG Vilmos
2004 Határ, határmódosítás, határátlépés. Történetek a kisebbségi sorsról. In: *Néprajzi Látóhatár,* XIII. 3–4. sz. 41–86.
- KÜRTI László
2006 Határkutatás - a regionális tudományok új ága? In: *Magyar Tudomány* 1. 26.
- LÖFGREN, Ovar
1999 Crossing Borders. The Nationalization of Anxiety. *Ethnologia Scandinavica,* 29: 5–12.
- MARTÍNEZ, Oscar. J.
1994 Dynamics of Border Interaction: New approaches to border analysis. In: Schoefield, Clive H. (szerk.) *Global Boundaries World Boundaries.* New York
- É.n. Human Interaction In: *The Texas–Mexico Borderlands.* H.n. <http://www.humanities-interactive.org/borderstudies/text/essay.htm> (2007. május 25.)
- MAUS, Heinz
1959 Simmel in German Sociology. In: Kurt H. Wolff (szerk.) *Georg Simmel, 1858–1918: A Collection of Essays.* Columbus, 180–200.
- PARKER, Bradley J.
2006 Toward an Understanding of Borderland Processes. In: *American Antiquity.* Vol: 71. Issue: 1. 77–100.
- ROSLER, Michael – WENDL, Tobias (szerk.)
1999 *Frontiers and Borderlands: Anthropological Perspectives.* Frankfurt
- TURNER, Frederick Jackson

1993 The of the Frontier In American History. *In: History, Frontier, and Section: Three Essays.* (első megjelenés 1893) 59–91.

VONHÁZ István

1931 A Szatmár megyei sváb telepítés. Pécs

WHITE, Richard

1991 *The Middle Ground: Indians, Empires, and Republics in the Great Lakes Region, 1650-1815.*

h.n.

În situație de graniță – cazul localităților Urziceni și Vállaj

Rezumat

Lucrarea încearcă să prezinte noile tendințe în cercetările antropologice ale granițelor și ale frontierelor, în contextul analizei a două sate de pe linia de frontieră româno-maghiară. Prin analiza termenilor folosiți în studiile arheologice, ca *graniță*, *frontieră*, *zone de frontieră*, *situații de frontieră*, autorul prezintă și o scurtă istorie a relațiilor între cele două sate, de la înființarea graniței din 1918 până în prezent. Relațiile sociale, legăturile familiale au avut de suferit de-a lungul anilor de existență a graniței, dar nu s-au stins, iar după schimbările politice din cele două țări de la sfârșitul anilor '80, aceste relații s-au restabilit din plin.

Abstract

The paper tries to present new approaches to the anthropological border and frontier studies in the context of the analyses of two villages situated on the Hungarian-Romanian border. The analysis of terms like boundary, border, frontier, borderland is made through a short presentation of the relationship of the two communities, from the establishment of the frontier in 1918, till 2002. Social relations have changed radically over eight decades, but they never ceased, and as consequence of the sweeping political changes that occurred in both countries the relationship tightened between the two villages.

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ В РОМАНАХ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

Анастасія ВЕГЕШ (Ужгород, Україна)

Юрій Андрухович – поет, прозаїк, есеїст, перекладач, автор чотирьох романів і п'яти поетичних збірок (кожна з яких була по-своєму першою). Юрій Андрухович стало перебуває серед найпомітніших постатей сучасної української літератури. Його твори зазвичай викликають суперечки й дискусії не лише в професійних літературних колах. Оцінки Андруховича сягають достатньо віддалених полюсів – від «постмодерного скандаліста» до «живого класика». Автор закінчив Український поліграфічний інститут у Львові та Вищі літературні курси в Москві. Перша поетична збірка вийшла у 1985 році, перший роман «Рекреації» - 1992 року. Ю.Андрухович працює в трагедійно-бурлескному жанрі та у жанрі інтелектуальна проза.

Якщо літературознавча проблематика текстів Ю.Андруховича ретельно вивчається, то їх лінгвостилістичний аспект досліджується, на жаль, лише принагідно. На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує опис функціонально-стилістичних можливостей онімів у арсеналі мовних засобів літературних текстів Ю.Андруховича.

Структура онімійного простору літературних текстів Ю.Андруховича є стереотипною. Майже у кожному творі письменника обов'язково представлено номінативні, чи стилістично нейтральні літературно-художні антропоніми (ЛХА). Вони творять кістяк, антропонімійну канву твору, засвідчують достовірність персонажів і зображуваних подій [10, 11]. Номінативними можуть виступати як прості, так і складені ЛХА. Однак у переважній більшості випадків Юрій Андрухович віддає перевагу однослівним, як правило, іменним варіантам. Це пояснюється потребою стисло ідентифікувати денота-персонажа. Пор.: *Марта, Зореслава*, («Рекреації»); *Руслан, Сашко* («Московіада»); *Соломія, Ярослав* («Перверзія»); *Марко, Ігор, Славко* («Центрально-східна ревізія»); *Тарас, Святослав, Ольга* («Дванадцять обручів»); *Юрко, Андрій, Володимир, Тарас, Микола, Ігор* («Диявол ховається в сирі»); *Ніна, Оксана* («Таємниця») та ін. Основна роль номінативних ЛХА Юрія Андруховича – створення нейтральної антропонімної основи твору, що виступає помітним мовностилістичним засобом, який правдиво та реалістично зображує денотатів-персонажів [10, 19]. ЛХА романів Юрія Андруховича адекватно відтворюють, моделюють конкретний, загальнонаціональний чи регіональний (наприклад, галицький, київський або гуцульський), сучасний чи історичний антропонімійний узус.

Окрім власних імен персонажів, значний процент номінативних ЛХА становлять прізвиська. Часто це реальні прізвиська реальних осіб, як правило, письменників, учених. Структура власних особових іменувань персонажів орієнтована на реальну антропонімію, точніше на знання її мовним колективом. У свідомості читачів певні структурні типи реальних антропонімів пов'язуються з конкретною історичною епохою, соціальним, національним середовищем [9, 11]. Ось цілий ряд відомих письменників, поетів, артистів, художників, яких виводить автор у книзі «Таємниця»: *Микола Рябчук або гуру* («Микола Рябчук став для мене моїм другим життям»); *Валерій Шевчук; Віктор Неборак* («аспірант в устах венер», «Немає бога, крім постмодерну, і Неборак пророк його»); *Лесь Танюк* («З Москви приїхав Лесь Танюк і став головним»); *Юрко Прохасько, Григорій Чубай, Сашко Ірванець* («Ми перетнулися з Ірванцем, якого в цьому тексті я чомусь волю називати Ірваном»); *Ярослав Довган*, псевдонім *Ярослав Гарсія Лорка* («Поет і мій кум, а також кум і мій поет»); «ізольований Системою митець, пан Опанас, чи просто Панас. У нього таке фонетично розкішне прізвисько – *Заливаха*»). У романі «Дванадцять обручів» - це *Стасюк, Гординський, Гаврилюк, Олійник, Ласовський, Богдан-Ігор Антонич*, а у романі «Диявол ховається в сирі» *Іздрик, Позаяк, Бондар, Прохасько, Динько, Ліна Костенко* («хоч вся з історій, узагалі не належить історії»), *Ігор Калинець* («шляхтич, пан волі, лицар герба неприкаянності, калиновий денді в'язниць і таборів,

особистість без домішок»), *Микола Рябчук* («невичерпні поклади заборонених плодів»), *Володимир Яворський* («герой Львівського андеграунду 70-х»), *Анджей Стасюк* («улюблений польський письменник») тощо.

Імена та імена по батькові у Андруховича зустрічаються дуже рідко: *Йосип Йосипович*, *Микола Юрійович* («Диявол ховається в сирі»); *Ілько Ількович* («Дванадцять обручів»); *Павло Аврамович* («Рекреації»), але вони не несуть якогось особливого навантаження, бо виконують лише номінативну функцію.

Зрозуміло, що такий майстер слова, як Ю.Андрухович не зміг не використати значні характеристичні можливості ЛХА, зокрема щодо національної чи регіональної належності денотатів. Персонажі Юрія Андруховича іменуються типовими для даного регіону (нації) антропонімами. Саме завдяки ЛХА автор локалізує дію твору, вводить свій витвір в українське етнокультурне середовище: *Стас Перфецький*, *Кость Печериця*, *Антон Суликовський*, *Ігор Білинкевич* («Перверзія»); *Рома Воронич* («Дванадцять обручів»). Зустрічаються ЛХА, які містять у своїй структурі специфічні діалектні риси (фонетичні, лексичні, рідше граматичні та словотворчі). Пор. специфічно галицькі іменні варіанти: *Ірена*, *Бодьо*, *Мартуся*, *Орко* (*Орест*), *Ростик* («Рекреації»); *Славуньо* («Перверзія») та ін. Окрім вузько локальних, Юрій Андрухович майстерно творить своєрідні панукраїнські ЛХА, які найчастіше репрезентують прізвища. Напр.: *Гаврилюк*, *Яворський*, *Бондар*, *Костенко* тощо. Розповідаючи про службу в армії (роман «Таємниця»), автор з любов'ю розповідає про своїх друзів: «такі діаманти траплялися в тому лайні. Усі вони були страшенно класні хлопці з такими до непристойності типовими українськими прізвищами – *Болок*, *Дулюк*, *Палагнюк*, *Незнаюк*, *Онуфрак*, *Цяпа*». Ці ЛХА відносяться до національно значущих прізвищ.

Звичайно, Юрій Андрухович не обходиться в своїх творах без персонажів-іноземців. При ідентифікації персонажів, що не належать до української нації, спостерігається дещо інший механізм використання мовностилістичних засобів української літературно-художньої антропонімії. Головний критерій, якому повинні відповідати ЛХА цього виду, - це максимальна відповідність їх форми основним фонетичним, словотворчим та лексичним особливостям мови нації, до якої належить іменованний персонаж [10, 24]. Такі ЛХА містять в своїй структурі якісь специфічні національні риси. Напр.: американські – *пані Крібидж*, *Вірлянай* («Таємниця»); румунські – *Дан Міхалцяну*, *Раду Теодор* («Таємниця»); польські – *Анджей Стасюк*, *Влодко Наконечний* («Таємниця»); *Анджей* («Диявол ховається в сирі»); професор гімназії *Гарздецький*, *Ляцкоронські*, *Мелісанда з Понятовських Жевуська* – «печальний уламок старого шляхетського роду», *Зайоц* («Рекреації»); графиня *Лідовських* («Московіада»); *Анджей та Моніка* («Дванадцять обручів»); австрійські – барон *Бальдур де Гогенгоге* («стоцентний ідіот»), *Карл-Йозеф Цумбруннен* («Дванадцять обручів») *Крістіан Льюїдль* («Таємниця»); італійські – пан *Депертутто* («Перверзія»), *синіор да Педеріні* («Рекреації»); чеські – *Богуміл Грабар*, *Ян Палах*, *Ян Зайц*, *Божена* («Диявол ховається в сирі»), *Яро Рудіш*, *Яхимек Тополь*, *Пені* та *Пенік* («Таємниця»); циганські – *Мавропуле Цуцу* («Перверзія»); єврейські – *Лайза Шейла Шалайзер* («Перверзія»), *Ройтман* («Московіада»), *Гендель* («Рекреації»); німецькі – *Гозендуфт* («Рекреації»), *Отто фон Ф/* (Отто Вільгельмович) («Московіада»); російські *Малафеев* («Дванадцять обручів»), *Шура Горохов*, *Благолепов*, *Костя Сероштанов*, *Єжєвікін* («Московіада»); узбецькі – *Худайдурдієв* («Московіада»).

Разом з тим у літературно-художньому антропоніміконі Ю.Андруховича є ряд ЛХА, які постали у результаті контамінації типових рис (фонетичних, лексичних, морфологічних) різних двох антропонімії. Напр.: *Леонардо ді Хатавесела* («Рекреації»); *Наташа Герке*. Пор.: «Цього разу другом була *Наташа Герке*, польська письменниця з Гамбурга» («Диявол ховається в сирі»). Такі креольські оніми не стільки увиразнюють походження денотатів, скільки слугують виразним мовним засобом творення постмодерністської карнавальності.

Однак особливістю антропонімічного почерку Ю.Андруховича, яка, на нашу думку, пояснюється відданістю автора специфічним естетичним канонам постмодернізму, є панхронізація окремих персонажів, прототипи яких могли б слугувати переконливими репрезентантами певних епох. Напр.: *Іван Сергійович Тургенєв* – великий російський

письменник ХІХ ст. появляється в «Московіаді» у 80-х рр. ХХ ст. «з трилітровим слоїком пива»; *Юра Голіцин* – «сорокарічний поет, освіта вища, але потім тюремна» („Московіада”). Історичні алюзії породжує також і прізвище поета *Юрка Немирича* («Рекреації»), яке має двояке тлумачення. Юрій Немирич – автор політичного маніфесту другої половини ХVІІ ст. Самійло Немирич – подільський шляхтич початку ХVІІ ст. Це й чергова постать із творчості Андруховича – герой двох віршів і однієї прозової розповіді [12, 133].

Особливий інтерес в літературно-художньому антропоніміконі Ю.Андруховича викликають власне характеристичні (промовисті) ЛХА. Відома польська україністка Оля Гнатюк слушно підмітила, що «відшифрувати їх за допомогою одного ключа неможливо. Прізвища є не лише складовою характеристики постатей, як в авантюрному романі-пікаресці чи мольєрівській комедії, але й елементом ускладненої літературної гри, яку веде автор зі своїм уявним читачем» [12, 132]. Так, наприклад, ЛХА *Ростислав Мартофляк* – «надія української поезії» - виник, на думку О.Гнатюк, як контамінація окреслення з «Енеїди» І.Котляревського, *Мартопляса*, який з'являється серед грішників у пеклі. А Л.Белей тлумачить цей ЛХА так: «У ЛХА *Мартофляк* відчитуються найхарактерніші риси денотата: перший компонент ЛХА-композиції Март(о) натякає на об'єкт захоплення пенрсонажа-денотата (Марта), а другий – фляк вичерпно характеризує вдачу героя: в галицьких діалектах фляк має значення «тютхтій, чванько» [9, 130].

Цікавим, на наш погляд, є також ЛХА *Мацапура*, антропонімом, який добре відомий в історії української культури кін. ХVІІІ ст. Юрій Андрухович називає цим ЛХА «старого пройдисвіта, геніального постановника всіх епох і народів». У коментаріях до «Енеїди» *Мацапура* – це постать, яка мала б викликати жах, бо *Павло Мацапура* значиться як злочинець. Тому, на думку О.Гнатюк, *Мацапура* означає неохайну і незграбну людину, отже, в авторській репрезентації цього героя вже закладено такий собі оксюморн [12, 132]. Саме такий ЛХА ми зустрічаємо і в романі «Перверзія». Тут «філософуючий кат *Павло Мацапура*, один із батьків середньовічної наркомафії, що був повішений за любов до людського тіла».

ЛХА *Хомський* (Хома) натякає на *Хому Невірного* (зовнішності дещо суперечить його цинізм), а також подаються натяки на гомосексуальні нахили героя-денотата, галанта й утішителя дам. Пор.: «Хомський-гомський з дамськими варіантами». Одночасно це прізвище пов'язується з «найяскравішим світилом лінгвістики Ноама Chomsky» [13, 80].

ЛХА *Білінкевич* (інструктор Чортопільського міського комсомолу) вказує на характеристику зовнішності героя: «а саме так назався свинський бльондин», а ще він є «юним ангелом».

ЛХА *Гриць Штундера* Оля Гнатюк асоціює зі *Степаном Бандерою*. Хоча сам Ю.Андрухович під час інтерв'ювання, яке відбулося в Ужгороді 4 квітня 2008 року, заявив, що Штундера скоріше асоціюється зі Стадницьким. Оля Гнатюк доводить, що корінь прізвища Гриця – це «штунда», що в переносному значенні окреслює людину, яка легковажить основні принципи, цініка. *Гриць з Юрком Немиричем* нагадують пару, неперевершену у своєму нахабстві – *Коровіова і Бегемота* з роману Булгакова «Майстер і Маргарита». ЛХА Ю.Андруховича – «живі характери» з «яскраво вираженим ігровим, карнавальним началом» [18, 18].

У романі «Московіада» Юрій Андрухович нищить символи імперії. Автор використовує «ефект розмивання» тотожності героїв. Паралель з атрофією героїв та їхньої мови очевидна. Якщо в «Рекреаціях» ЛХА говорили самі за себе, то в «Московіаді» автор наділяє головного героя незвичним ЛХА *Отто фон Ф.* Сам Юрій Андрухович тільки натякає: «*Отто Вільгельмович* за японським літочисленням ти, фон Ф., - самий що не є Щур». Усі спроби прочитати це ім'я приречені на поразку. Відчитується в ньому тільки чужоземне звучання та благородне походження, аж ніяк не співзвучне з діями його носія. Такий контраст характерний для постмодерної свідомості, мабуть, і є головним героєм твору [12, 131].

У романі „Московіада” автор творить цілу низку ЛХА, які служать колоритним мовностилістичним засобом, що не лише вичерпно характеризує персонажа-денотата, а й засвідчує абсурдність та авторське несприйняття «навколишньої» (радянської) дійсності. Напр.:

Ніколай Палкін і «збірка його поезій «Расплела косу береза»; білоруський новеліст *Єрмолайчик*; основоположник якутської радянської літератури *Вася Мочалкін*; «велика співачка російська, мати наша і сестра, душа наша неосяжна, незрівняна наша і свята» *Марфа Сукіна*; «постовий мусор» *Голосраченко*; «комендант *Рамазанов Муртаза* чи, може, навіть зовсім навпаки – *Муртазаєв Рамазан*»; поет *Арнольд Горобець* («український південь, русскоязычне население») з псевдонімом *Юлій Цезар*; *Іван Новаковський* на прізвисько *Новокаїн*, інша версія *Ваня Каїн* (літератор, видавець, наркоман, бомж), поет *Єжевікін*, «котрий заходить у чужі кімнати не постукавши, бо вважає себе господарем на всьому просторі від Карпат до Тихого океану» (етимологією прізвища денотата є ожина, яка, як відомо, розростаючись, проникає всюди). ЛХА *Костя Сероштанов*, *Шура Горохов*, *Олег Сексопатович*, *Паша Байстрюк* – поети з прізвищами, які вказують на ту чи іншу ознаку персонажа. Ось таке фантазмагоричне середовище «Московіади», при створенні якого основним мовним засобом виступає постмодерністська літературно-художня антропонімія.

«Перверзія» - третій роман Юрія Андруховича. В ньому гротеск, іронія, містика, еротика, перманентні забави з мовою на тлі авантюрно-детективної історії в «місті привидів» Венеції стали тією живою сумішшю, що спричинила появу напрочуд цікавих ЛХА. У романі «Перверзія» ЛХА стилістично навантажені, вони не тільки називають або характеризують персонажів, але й містять натяк або вказівку на рису характеру, зовнішності, походження. Так, наприклад, головний герой роману - молодий український поет називається *Стасом Перфецьким*. Однак із розвитком сюжету цей персонаж іменується по-різному. Пор.: «Він мав безліч облич і безліч імен. У колах новітньої богемної спільноти його кликано не тільки Перфецьким...Його звали *Стах Перфецький*, *Станіслав Перфемський*, *пан Перфекцій*, *Карп Любанський* і *Сом Рахманський* і *П'єр Долинський* і *Птах Кайфецький*. Але його також звали *Глюк*, *Блюм*, *Врубель*, *Штрудень* і *Шнобль*. До того ж він був *Йона Риб* і *Жора Кур* і *Шура Птиць* і *Сюра Яйць* і *Слава Днів*. Проте він був також *Сильний Перець*, *Хуан Перес*, *Друже Перче*, *Перчило* і *Ерц-Герц-Перц*. Дехто знав його як *Персидського*, *Парфянського*, *Парсунського*, *Профанського* і *Перфаворського*. Найблищі друзі любили його за те, що він був *Камаль Монхмаль*, *Йоган Коган*, *Будда Юдда*, *Юхан Бухан* і *Пу Фу*. Однак усі без винятку кликали його *Бімбер Бібамус*, *Агнус Магнус*, *Авіс Пеніс*, *Штахус Бахус* і *Кактус Еректус*. Тож ніхто навіть не здогадувався, що насправді він *Анти-Ной* і *Зорро Вавель* і *Гамбз(м)бург(х)ер* і *Спас Орфейський*. А всього імен його було сорок і жодне з них не було справжнім, бо справжнього не знав ніхто, навіть він сам». Ось така постмодерністська маскарадність витворена Ю.Андруховичем завдяки вживанню більше сорока найменувань одного денотата.

Юрій Андрухович – неперевершений майстер гри з прізвищами. З-поміж авторських ЛХА Ю.Андруховича треба виокремити *Йона Риб* («Перверзія»). Ім'я персонажа натякає на біблійного Йону, що пробув три дні у череві кита. На вірогідність зв'язку імені персонажа Андруховича з іменем біблійної особи вказує й прізвище *Риб*, що його автор штучно утворив, маскулінізуючи загальноживане *риба*. Проте, перебуваючи у естетичних координатах постмодернізму, Ю.Андрухович не мав найменших намірів породити алюзії з Біблією, він хотів просто по-постмодерністськи сказати, що «*Йона Риб* у Кракові почувався як риба у воді». У романі «Таємниця» автор вміло створює ще одного Риб: «Семинар вів *один з китів* тодішньої російської поезії *Юрій Полікарпович Кузнецов*. *Полі – Карпо – вич!* Тобто швидше все-таки *не один з китів* російської поезії, а *один з її королів*. ...Йому не пасувало – бути катом слів. Здається він ніколи не посміхався, такий собі *ідол печалей*, *замкнута на всі замки трагічна маска*, *вельмисанований Риб*». Варто пригадати, що *Стас Перфецький* із «Перверзії» був і *Карпом Любанським* і *Сомом Рахманським* і *Йона Рибом*. При розмові з Ю.Андруховичем вияснилось, що Риб - не тільки символ християнства, але й зодіакальний знак автора. ЛХА *Соломія Предивна* («Перверзія») вказує на дивацтво персонажа-денотата, асоціюється з фольклорними власними назвами *Василиса Прекрасна*, *Гелена Премудра*. ЛХА *Ада Цитрина* («Перверзія») означає лимон, значить їдка вдача у героїні: «Що за прізвище ідіотське, я закохався по вуха в саме ваше прізвище...» Чоловік Ади *Янус Марія Різенбок* («Перверзія»). Сам автор розшифровує ЛХА: «Німецьке прізвище *Різенбок* можемо перекласти як *Цитище*».

ЛХА *Данпертутто* («Перверзія») – символ, в перекладі він означає «пан Скрізь». ЛХА *Якати Тіяка* («Таємниця») – псевдояпонський витвір автора. Пор.: «...крутиться якась дівчина, окей, молода жінка, років так 26... «Ось яка ти!» Це стало її іменем *Якати Тіяка*». Таке поєднання двох займенників для імені та прізвища створило щось на зразок японської власної назви.

Юрій Шерех писав: «Не буде, здається, помилкою, коли скажемо, в суті речі людських характерів в Андруховича нема, і нікому вони не потрібні й не цікаві. Є сплески води, сплески «другого типу»... Але тут причина, заковика, загадка і парадокс. Якщо нема характерів, ідей... чому вся ця латанина не розсипається... а твориться повне враження міцної структури?» [22, 261].

Оригінальність, нетрадиційність вибору мовних засобів для реалізації мотиваційної ознаки, їх висока мовна вартість забезпечують непересічну та художню вартість ЛХА в романі «Дванадцять обручів». «Свій» голос в романі належить безуспішному «літератору зі Львова» *Артуру Пені*, «який модерністськи дивиться на світ і культуру, є носієм плюралістичного світогляду. Він – письменник, мандрівник, лицар» [8, 89]. Ім'я героя в перекладі з англійської означає «ведмідь», а походить від імені легендарного кельтського короля Артура. Лариса Масенко антропонім Артур генетично пов'язує з королем, який очолював боротьбу за визволення свого краю від іноземних завойовників [17, 181]. ЛХА *Пена* вказує на балакучість персонажа. Польське прізвище *Рера* та споріднені походять від апелювання *рера* – «губи», «балакун», «базікало» [21, 436]. ЛХА *Пані Незграба* – псевдонім *Роми Воронич*. Так її називають друзі за те, що їй все валиться з рук, вона незграбна. Прізвище Воронич вибране неспроста, воно, за словами автора (підчас інтерв'ювання), має відношення до магії, походить від апелювання ворона (знак чародіїв), хоча до останнього моменту було прізвище Волошин. *Ярчика Волшебника* також іменують *Ярема*, *Яромир Волшебнер*. Пор.: «звати якого чи то *Ярема*, чи то *Яромир* (не розбереш, бо він завжди представляється *Ярчиком*), а прізвище *Волшебник*, що дає підстави всьому тусонові кликати його *Волшебнером*». Російське слово волшебник, вжите у функції прізвища режисера, у поєднанні з інфантильною формою невідького імені, є знаковим вираженням особи без чіткої національної ідентичності [17, 185].

До ономастикону роману „Дванадцять обручів” Ю.Андрухович залучає й імена-символи. Одна з героїнь роману називається *Єва-Марія*. Стисла авторська фраза «її ім'я *Єва-Марія* й невідомо кого саме – *Марії* чи *Єви* було в ній більше» дозволяє стверджувати, що подвійне ім'я героїні вказує на двоякість її характеру – гріховність та стражденність. Широко виражальні можливості у романі „Дванадцять обручів” має й ЛХА *Коля*. Пор.: «Її повне ім'я (хоч вона його й ненавидить) – *Коломея*». Повний варіант імені викликає асоціації як із іменем розпусниці та співучасниці убивства Івана Хрестителя Соломеї, так і з топонімом Коломия. Але, якщо врахувати, що саме юна Коломея розгадує загадку дванадцяти обручів з поезій Антонича, то можна припустити, що певне художньо-виражальне значення її імені припадає на першу його частину – коло, синонімічну слову обруч [17, 183]

Роман Юрія Андруховича «Таємниця» - справді «дуже і дуже особисто пережитий» [19, 20]. У ньому надзвичайно багато всього таємничого: і двері, і ситуації, і, звичайно, люди. Автор вміло добирає найменування для своїх персонажів. Він черпає багатющий матеріал з народних мас, використовує дотеп, гумор, дещо вифантазовує, дещо утаємничує. Але ж такий Андрухович! «Заважу на всяк випадок: усі персонажі, всі дійові особи цього твору є вигаданими, а будь-які зміни в іменах чи схожість у ситуаціях – випадковими. Це тільки мені, одному з її співучасників, вони можуть помилково здаватися іншими, не випадковими і не вигаданими, а страшенно близькими і справжніми, ніби це єдино можливе життя» - пише Юрій Андрухович у передмові до «Таємниці» [7, 12].

Персонаж Юрій Андрухович наділений цілим рядом ЛХА, які виконують характеристичну функцію. Напр.: «...я став у цьому житті *нелегалом орфейським...*»; «У мене фонетично-орфоепічне вухо. Я *орфей*». Орфей у давньогрецькій міфології – чарівний музикант і співак. Але тут більше підходить переносне значення слова – солодкозвучний співець [11, 856]. Напрошується висновок, що *Ю.Андрухович* – *нелегальний солодкозвучний співець* (слово нелегальний вказує на проживання в гуртожитку – нелегальний статус). ЛХА *Орфейський*

зустрічається й у «Перверзії». Там *Стас Перфецький* має одне із сорока імен – *Спас Орфейський*. Автор застерігає: «Не забувайте, що одне з моїх імен – усе-таки *Нарцис*». Нарцис – самозакоханий чоловік, юнак, що милується собою [11, 734]. Виявляється, письменник не випадково поєднує ці імена.

Варто відзначити, що німецько-американський філософ Герберт Маркузе звертається до «фігур принципу реальності: до *Орфея та Нарциза*. Вони не стали культурними героями західного світу, а перетворились в образи радості та задоволення [16, 141]. Мова *Орфея* – пісня, його труд – гра. Життя *Нарциза* – це краса та споглядання [16, 149]. «Саме в них найповніше виражається мирне, не загарбницьке відношення до природи. Це образи радості, образи принципу нірвани, як відсутність напруги, перемоги над часом...» [23, 522]. Значить марно Ю. Андрухович називає себе такими іменами. Міф, мистецтво, сфера естетичного – тут фантазія автора зберігає й здійснює свої істини.

Називає себе автор також криптонімом. Пор.: «І от група варятів – Микола Я., Панч, Вітушинський і некто ЮА». Зрозуміло хто цей *варят некто ЮА*. По-скільки книга називається «Таємниця», то й попадатимуться нам «таємничі» ЛХА. Секретний прапорщик про Андруховича каже: «серед нас тут є один *Антон Чехов*, - про всіх нас сатиру написав». Товариш *Кольорук* називає його «*волею Божою поетом*».

Не менш цікавим є ЛХА *Егон Альт*. *Егон Альт* – німецький журналіст, який ніби-то брав інтерв'ю у Юрія Андруховича. Загадкова загибель героя, загадкове щезнення навіть його могили, саме звертання автора як до «таємничого незнайомця» наводить на ряд роздумів. Хто ж він такий? Людина, янгол, демон чи alter ego (в перекладі з латини «друге я»)? Важко сказати точно, це є однією з авторських таємниць. Наймення *Альт* і *Орфей* мають щось спільне: вони мають відношення до музики. *Альт* – людина, що співає низьким жіночим або дитячим голосом [11, 23]. *Орфей* – чарівний співець. Значить, це може бути одна і та ж особа. Тобто, *Юрій Андрухович* і *Егон Альт* – один герой?!

Всі постаті, які виникають на сторінках «Таємниці», як правило, позитивні. Ось цілий ряд ЛХА, які називають друзів автора по Франику (Івано-Франківську) так і по Львову, тобто студентів. Добираючи імена своїм героям, автор неодноразово дає їм характеристику. Пор.:

«Другого звали до банальності звично – *Саша Шевчук*. Попри банальність імені це був, як кажуть американці, а character». Автор поєднує розмовний варіант російського імені з українським прізвиськом.

«То був *Смичок*. Він був – я не маю іншого слова – геніальний. Це був *Ганс Гольбайн молодший – неменше!* ...він був рокером і бітніком...той *Ігор* – *Смичок!* Нікому з вас, мудаків, не відомий *геній*». *Смичок* – ще одне найменування, що має відношення до музики, музичного інструменту.

Заслуговує на увагу ще один ЛХА – *Кольорук*. Андрухович пише: «Однак перед тим у моє життя увірвався *Кольорук*. Це був *Хтось*. *Кольорук* був інститутською знаменитістю, монстром і динозавром. Йому саме виповнилося десь із двадцять п'ять, він здавався в цих стінах – вічним студентом або Вічним Жидом, що пройшов Крим і Рим, літав у космос, горів у танку і так далі. Зовні він нагадував трохи Тараса Шевченка, а трохи Володю Мулявіна з ансамблю «Песняри». В найменуваннях *Кольорук*, *Хтось*, *Вічний Жид* не вимальовується щось конкретне. *Кольорук*, а який колір? Мабуть різні. *Хтось*, але хто – невідомо. *Вічний Жид* – живучий пройдисвіт. Відомо, що «Вічний жид» - прізвисько Агасфера – персонажа середньовічної християнської легенди, який був приречений на вічне блукання по світу. Образ скорботного блукальця у безмірі Всесвіту використовували багато письменників (Гете, Шеллі, Е.Сю, В.Жуковський та ін.). Постмодерністична парадигма творить поліваріативну міфологему безсмертного вигнанця, чії вічні мандри стають простором інтелектуального досвіду. Виходить, *Кольорук* – щось вагоме, велике, але, одночасно, розмите. Хоча під час інтерв'ювання автор зізнався, що спочатку фігурував *Корольок* – реальна особа.

Виділяється ряд найменувань, що складаються з ЛХА та апелятива-агентива. Апелятив, як правило, вказує на військове звання. Пор.: *капітан Ряднов*, *майор Дерябін*, *командир бригади сам Полкач* (займенник сам + прізвисько від апелятива полк), *підполковник Гордєєв* («наш

улюблений *Ен-Ша*. Це був справжній офіцер. Він безпробудно пив і завжди заступався за солдатів. *Атець радной*). Окремо варто виділити ЛХА *Кочержук*. *Прапорщик Кочержук* – «широ українська душа з велетенськими граблями на-всі-руки – майора». Солдати називали його *Шерлоком Голлсом*. «Це була *бестія!* Це був *Кочер* – жук. ...справжній тобі індіанець. От якщо уявити собі такого питомого внутрішнього українця, того, що російською називається *хитрий хахол*, то це був він». *Івана Яворського*, котрий постійно матюкався, прозвали *Курвамама*. Пор. ще: «йшов навідати *Турка*, тобто *Богдана Турецького*»;

«розкурював косяки з *Грузином* та його компанією»;

«*Хімік* був начебто нашим товаришем, таким собі сорокарічним *придурком*»;

«*Малий* був справді малим, йому виповнилося лише 12, такий собі особливий випадок, його старший брат – скажімо, так – *Бура*, наш одноліток, на той час уже сидів. Ми брали з собою *Малого* з поваги до його брата».

Герої отримують прізвиська відповідно до своєї професії, походження чи віку. Прізвиськами називаються слова, які даються людям у різні періоди їх життя за тією чи іншою властивістю їх вдачі, зовнішнім виглядом і т. ін. [20, 82]. Розповідаючи про студентів, Юрій Андрухович каже: «У нашому Поліграфі вчилось до біса мешканців Центральної Азії, дехто навіть жартував, ніби велике У в аббревіатурі УПП (Український поліграфічний інститут) слід насправді розуміти як Узбецький. Уявляєш, старий Львів, середньовічні мури, руїни Європи – і всюди повно узбеків у смугастих халатах!» Ось розповіді автора про друзів-однокурсників азіатського походження:

«...узбека звали *Шухрат*, але він просив називати його *Шуриком*. Дещо кумедний тип, такий трохи *Ходжа Насредін*, *фанат Корану*, *шаріату* і *кандидат у лави партії*». Поєднання непоєднуваного – іслам, арабські антропоніми, слов'янський іменний варіант, членство в КПРС.

«Іншого прізвище було *Рукавішников*, напівросіянин-напівтаджик», «він же *Рукав*»;

«Третій називався *Різо Надіров*, такий цілком харизматичний тип, *басмач* і *памірець*».

Солдатів різних національностей автор іменує за національністю. «...у війську це траплялося, коли замість імен уживалися національності». Напр.: «Я повів на пост *Молдавана*. Його насправді звали *Валера Карп*»; «Як потім сказав *Киргиз*»; «той *Литовець*». Виділяються ЛХА *азер-десантник Алишев*, *чеченці Керімов* і *Шидісєв*. (*Шидісєв* писав вірші, *Керімов* «був наче створений для «калаша» чи навпаки – «калаш» для нього. На вправах він поцілював лише в десятку – стовідсотково, я такого більше ніде й ніколи не зустрічав, просто *Соколине Око* якесь».

У романі „Дванадцять обручів” поповнюється реєстр соціально значущих ЛХА Юрія Андруховича. Тут письмених творить ряд ЛХА-прізвиськ міліціонерів, які не лише характеризують денотатів, а й виявляють авторське ставлення до найменованих персонажів. Пор.: майор *Вошивлюк*, *Паршивлюк*, *Зашиблюк*; «два менти, двоюрідні брати *Микуляк Іван* та *Дракуляк Штефан*». Слідчі та допитувачі взагалі не мають імен, автор наділяє їх ЛХА *Перший*, *Другий*, *Третій* («Дванадцять обручів»). У романі «Рекреації» «тутешній міліціонер» пан *Махальський*. Пор. ще: ЛХА *Чьотенада* («Дванадцять обручів»).

Складнішу структуру онімійної семантики має низка ЛХА у романі «Диявол ховається в сирі». Автор називає своїх героїв криптонімами на зразок: *поет К.*, *доктор Ц.*, *зубний лікар Щ.*, *старий пан М. Я.*, *проводирі Ю. і С.*, *Йо-Йо* (від *Йосип Йосипович*). Юрій Андрухович іноді творить сюрреалістичні ЛХА шляхом онімізації апелютивів. Напр.: «У такий спосіб *Ніщо* собі не жартувало. *Ніщо* досягло своєї мети...», «Серед заблудлих забракло і достохвального *Сюрреаліста*», «Містом ходили чутки про неофіційного художника на прізвисько *Сюр*, який начебто заробляв собі на життя власне працею в морзі».

Щоб «Таємниця» була до кінця таємничою, автор створює цілу низку «таємничих» ЛХА. Ці ЛХА мають складнішу структуру онімійної семантики. Мова також йде про криптоніми, якими автор називає своїх героїв. Напр.: «Того разу ми з *Або* та його *тодішньою КаБо* пустили на трьох шалено ефектну цигарку» (Зі слів Ю.Андруховича, *Або* – Андрій Бондар, *Кабо* – Катерина Ботанова); «Я привів сюди *ОК*», «ми гуляли з *ОК*» («польська ідіотка») (полька Оля

Каплон); «*K-und-K*» (Кауфман і Кох) надрукували сотню запрошень». Слід виділити також таємничі ЛХА, утворені іменем та першою буквою прізвища. Пор.: «*Маркіян Ч.*, трохи молодший за нас, *таємничий мов демон, активіст*»; «І от група варятів – *Микола Я.*, Панч, Вітушинський і *некто ЮА*» (ЮА – Ю.Андрухович - можна порівняти з УА – Україна); «...одного з яких звали, здається, *Йозеф К*».

Відродно, що Ю.Андрухович не стоїть осторонь утвердження естетики українських особових імен. Автор глузує над ультрамодними чужомовними іменними варіантами, які у поєднанні з питомо українськими прізвищами набувають відчутної оцінної маркованості. Напр.: *Маврикій Пулярка* (професор гімназії), *Амальтея та Клітеместра Гараздецькі* (донька та дружина професора) («Рекреації»).

Наші спостереження над функціонуванням ЛХА у «Таємниці» дають підставу виділити ще одну функцію ЛХА – дейктичну, вказівну, під якою розуміємо здатність окремих ЛХА не стільки називати чи характеризувати літературного персонажа, скільки вказувати на конкретну реальну особу, прототипа, що зображується в творі під іншим або трансформованим прізвищем чи іменем [9, 28]. Ось кілька ЛХА, які належать керівникам держав. ЛХА Ярузельський перетворюється в *Ярузеля*. («*Ярузельський* взяв на себе наведення ладу...», «але швидше за все *Ярузель* переконав Москву»). Леоніда Брежнєва автор називає так: «*Брежнєв* був нашим карнавальним *Королем*. Тобто *Блазнем*. Його називали *Льонею*». Усічення Ярузель та розмовний варіант *Льоня* характерні для радянського періоду. Такі ЛХА несуть емоційне навантаження, утворені в дусі постмодерну. Черненко – «*старий-престарий генеральний секретар*, який начебто керував усією країною, а насправді цілий рік свого правління пролежав у комі. Ну, може, не в комі, але близько до того. Принаймні пересувався він уже тільки в памперсах – це точно». ЛХА Горбачов стає *Горбі*. («*Горбі* виявився до біса говірким, активним і непередбачуваним»). Найменування *Горбі* утворене на американський манер. А згодом *Горбі* стає *Горбачом*. («*Горбач* улаштував у Москві... партійну конференцію»). ЛХА Леонід Кравчук – *Льоня Кра*. («їхній жіночий лідер *Льоня Кра*»). Інформаційно-оцінний потенціал дейктичних ЛХА не тільки вказувати на реальну особу, але й опосередковано виявляти авторське ставлення до певних, часто непривабливих явищ суспільної діяльності [10, 97]. Ось кілька дейктичних ЛХА народної творчості: *футболіст Блоха* – Блохін, *футболіст Євтух* – Євтушенко, *феноменальний Підрахуй* – колишній голова ЦВК Ківалов, поет *Гандов* – Довган. (Якщо поміняти склади слова місцями, вийде Довган).

У романі «Перверзія» є низка дейктичних ЛХА, які представляють собою різні модифікації прізвищ реальних людей. В результаті таких змін прізвище або міняє свою внутрішню форму, або набуває більш ясної внутрішньої форми [14, 241]. Цей прийом переосмислення доонімійної семантики також слугує мовним засобом творення постмодерністської карнавальності. Так, виявляється, що «Шотландський характерник *Мак-Ніс*, що дослужився до козацького полковника і нині відомий всій Речі Посполитій як *Максим Кривоніс*». А «*Юрцьо Кутермак*, по іншому *Юрій Дрогобич*, автор найпершої видрукованої в Римі книги, доктор філософії, ректор Болонського університету, на лекціях котрого був навіть *Миколай Коперник*». За Ю.Андруховичем виявляється, що «...славний венеціанський маляр *Вітторе Карпаччо* походив, зрозуміло, із Карпатських гір, як і я, і справжнім його прізвищем було чи то *Гуцуляк*, чи то *Бундуляк*, а може й *Буждиган*». «*Козак Ямайка* – рідкісної проби шукач пригод, який, викравши на острові Хіос турецьку галеру, добився аж до антильських берегів і започаткував там рід *Оцирків*». Ім'я відомого галицького князя Ярослава Осмомисла одержує несподівану інтерпретацію та авторську оцінку: «Сюзерен Карпат і Дунаю князь *Ярослав Осьминіг*, прозваний так за свою всепроникливість і всюдисутність». Пор.: *Йосиф Франц* стає *Йосифом Француватим*, *Кость Печериця* – *Шампіньюном*, *Антон Суликовський* – *Цуйковським*, *Цюньковським*.

Герої Ю.Андруховича досить часто мандрують різними романами. Розповідаючи про героїв «Таємниці», автор вводить і тих персонажів, котрі фігурують в інших творах. Андрухович має здатність поєднувати як реальних людей, так і вигаданих. Він заставляє говорити і думати про вигаданих людей, як про дійсно існуючих. Пор.: «Як з'ясовано *пані*

Ромою Воронич...»; «синдром Артура Пени?»»; «Карл Йозеф Цумбруннен, «одного з яких звали, здається, Йозеф К» («Дванадцять обручів»); «Повний пінцет, як висловився б Отто фон Ф.» («Московіада»); «Я їздив з Перфецьким, Індриком, Ірваном...» («Перверзія»).

Немаловажну роль у позначенні особи виконують апелятиви. Апелятивами автор називає як головних, так і другорядних героїв. За структурою апелятив може бути:

- простим, що виражається однослівною номінацією-апелятива: *режисер, редактор, шофер, майор, студент, товстуха, бегемотиха, миша* (про пасажирку);
- складним, вираженим сполученням типу: *телевізійні хлопці, тамтешній сторож, «карова ачкастая», молоді дами, один пасажир*;
- складним, що виражається словами-актуалізаторами, описовими конструкціями на зразок: *селюки з бурякових ланів Бандерлянду, «один пасажир – якесь таке вусмерть запите чмо, напівдоходяга, весь у тюремних тату...»* (Приклади взяті з роману «Таємниця»). Отже, конкретний, індивідуальний зміст окремого апелятива зумовлюється синтагматикою лінійного ряду. Звуження (чи розширення) семантичного обсягу імені може здійснюватися словами-актуалізаторами, а також конструкціями з описовими означеннями [15, 330].

Літературно-художня антропонімія Юрія Андруховича твориться на засадах постмодерністської естетики, тому їй притаманна так звана карнавальність та відчутна емоційна маркованість. Мовна практика персонажів Ю.Андруховича руйнує усталений мовний етикет. Автор поєднує ЛХА-символи, ЛХА-історизми та ЛХА-протоніми з власними новотворами, щоб зобразити абсурдність сприйняття навколишнього світу.

ЛХА Юрія Андруховича репрезентують неповторний стиль письменника, виступають яскравими та активними показниками специфіки його онімного письма, створюють барвистий онімний простір романів. Проведений аналіз доводить, що вживання тих чи інших онімів передусім залежить від змісту та тематики твору автора, що й зумовлює функціонування певної ономастичної лексики, організацію особливостей онімного простору, який притаманний тільки для конкретного роману.

Література:

1. Андрухович Ю. Дванадцять обручів: роман. Видання третє. – К.: Критика, 2005. – 276 с.
2. Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі. Вибрані спроби 1999-2005 років. – К.: Критика, 2006. – 320 с.
3. Андрухович Ю. Московіада // Андрухович Ю. Рекреації: романи. – К.: Час, 1997. – С.
4. Андрухович Ю. Перверзія: роман. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2004. – 304 с.
5. Андрухович Ю. Рекреації. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – 144 с.
6. Андрухович Ю. Центрально-східна ревізія // Стасюк А., Андрухович Ю. Моя Європа. Два есеї про найдивнішу частину світу. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2005. – С. 69-127.
7. Андрухович Ю.І. Таємниця. Замість роману. – Харків: Фоліо, 2007. – 478 с.
8. Бездир Н. Транскультурність как стратегия постмодернизма в украинской и польской прозе: Ю.Андрухович и А.Стасюк // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Вип. 12. – Ужгород, 2005. – С. 86-90.
9. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л.О.Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
10. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ-ХХ ст. / Л.О.Белей. - Ужгород: Патент, -1995. - 120 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
12. Гнатюк О. Авантюрний роман і повалення ідолів // Андрухович Ю. Рекреації. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – С. 130-140.
13. Гундорова Т. Постмодерністська фікція Андруховича постколоніальним знаком питання // Сучасність. – 1993. - №9. – С. 79-83.

14. Кожевникова Н.А. Заметки о собственных именах в прозе Андрея Белого // Ономастика и грамматика / Отв. ред. Л.П. Калакуцкая. – М.: Наука, 1981. – С. 222-259.
15. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
16. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 526 с.
17. Масенко Л. Мовна гра в літературній антропонімії роману Юрія Андруховича «Дванадцять обручів» // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль: ТНПУ, 2007. – 1 (16). – С. 179-187.
18. Рябчук М. «Я ж не люблю її з надмірної любові» - так назвав автор свою репліку // Андрухович Ю. Рекреації. – Львів: ЛА «Піраміда», 2005. – С. 16-21.
19. Таємниця Юрія Андруховича. Розмовляв Тарас Прохасько // Галицький Кореспондент. – 2007. – 8 березня.
20. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с.
21. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П.П.Чучка / [наук. ред. член-кор. НАН України В.В.Німчук]. – Львів: Світ, 2005. – 704 с.
22. Шерех-Шевельов Ю. Го-гай-го // Андрухович Ю. Рекреації: романи. – К.: Час, 1997. – С. 257-268.
23. Юдин А. Парадоксы великого отказа // Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 516-526.

Proper names of the literary heroes in the novels of U. Andrukhovych.

Abstract

Anastasia Vehesh

The article presents the description of the functional and stylistic possibilities of onyms in the arsenal of the linguistic means of the literary texts of U. Andrukhovych, who creates on the grounds of postmodernism aesthetics.

Key words: proper name of the literary hero, works of U. Andrukhovych, postmodernism, onomastics.

Nume proprii ai eroilor literari în romanele lui U. Andrukhovych

Rezumat

Articolul prezintă descrierea posibilităților funcționale și stilistice ale onimelor în arsenalul însemnărilor lingvistice ale textelor literare a lui U. Andrukhovych, care crează pe fundalul unui postmodernism estetic.

Cuvinte cheie: nume proprii ai eroilor literari, lucrări a lui U. Andrukhovych, postmodernism, onomastice.

Arhitectura zonei de câmpie din comuna Pir

Toth Zoltan

Din punct de vedere etnografic, teritoriul județului Satu Mare este împărțit în trei zone: Țara Oașului, zona Codru și zona de câmpie.

Pe cursul râului Someș se află Câmpia Someșului. În vestul județului Câmpia Careiului este mărginită de Câmpia Ecedea la nord și de Valea Ierului la sud.

În zona nord vestică a județului în apropierea hotarului cu județul Sălaj se află comuna Pir. Într-o zonă de interferență de terenuri nisipoase și argiloase nelipsită de mlaștini, oamenii din cele mai vechi timpuri au profitat de condițiile geografice ale zonei folosind pentru construirea gospodăriilor lutul, nisipul, trestia și nuielele. La începutul secolului al XX-lea casele aveau pereții construiți din lut bătut într-un cofrag denumit ladă care după o uscare prealabilă se ridica pe verticală și se umplea cu lut bătut. Grosimea acestor pereți era de la 50 la 60 cm. Această tehnologie a fost înlocuită cu pereții din văioage (cărămidă nearsă cu pleavă). Acoperișul caselor era în două ape învelit cu trestie iar capetele podului erau acoperite cu împletituă de nuiele, mai târziu cu scândură de brad.

Câteva tipologii de case construite în prima jumătate a secolului al XX-lea în comuna Pir marchează arhitectura zonei de câmpie.

1. PIR

Casă de locuit cu trei prăvălii, se află în centrul comunei. A fost construită la sfârșitul anului 1880 de VEIS BERNARDT (evreu) și vândută lui POTI FERENC în 1908. Casa este construită pe o fundație de piatră spartă, pereții sunt construiți din cărămidă arsă combinată cu văioage. Până în anul 1908 casa a fost învelită cu stuf, acoperișul fiind schimbat în țigla. Casa este compusă din mai multe încăperi. În față are 3 spații destinate pentru prăvălii și în spate patru încăperi: trei camere de locuit, o bucătărie cu o cămară de alimente. În porțiunea interioră a curții are un târnaț cu stâlpi de stejar ciopliți și montați în tâlpi de fontă.

Bătrânul PÓTI FERENC avea mai multe meserii și a întreținut un magazin mixt, o măcelarie și un atelier de pantofar. La ora actuală funcționează un atelier de frizer. Dimensiunile de gabarit a casei sunt de 17 x 11m și sub cele două camere de locuit dinspre stradă se află o pivniță podită cu grinzi groase de stejar între care bolți din cărămidă.

2. PIR

Una dintre cele mai vechi case din Pir este a lui BÁRÁNY JANOS, bunicul lui KÁDAR NELU. După informatorul din vecini, KULCSÁR ISTVAN de 88 de ani, casa este mai veche de 150 de ani. Pe o fundație de piatră spartă se înalță pereții bătuți în ladă (cofraj) cu o lățime de 50 cm. Casa este formată dintr-o cameră și bucătărie prevăzută cu o tindă simplă în față și pe lungimea casei, este învelită cu stuf și paie. Deasupra bucătăriei are un horn din cărămidă. Acoperișul este în două ape, la capete închisă cu scândură de brad prevăzută cu un geam de aerisire (iluminator) și în spate cu o ușă de acces în pod. Dimensiunile casei sunt de 12 x 5 m.(strada Bisericii).

3. PIR

O altă casă tradițională din pământ bătut se află pe strada Mică și a fost a lui Ilus neni. Casa este compusă dintr-o cameră, o bucătărie și în spatele casei un grajd. Casa are un târnaț în față și pe lungimea ei, sprijinit pe 7 stâlpi ciopliți de stejar. Dimensiunile exterioare ale casei sunt de 12.5 x 5.50 m. Are acoperișul în două ape, învelită cu trestie și paie. La capete este acoperită cu scândură de brad cu un iluminator, iar în spate cu o ușă de urcare în pod.

4. PIR

Casa țărănească de pe strada Mică 409 a fost construită la începutul secolului XX din pământ bătut în ladă și a fost proprietatea lui BÖDIS BELA – SZATMÁRI PISTA actualmente locuiește Murguj Karoly cu familia (țigani). Inițial casa a fost învelită cu trestie, material folosit ca învelitoare la

marea majoritate a caselor construite la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, datorită faptului că se află într-o zonă mlăștinoasă (zona Mlaștinii Ecedea. În anii 1950 acoperișul a fost înlocuit cu țiglă.

5. PIR

O casă construită pe o uliță de lângă școală în jurul anilor 1950, poartă tipologia caselor de la începutul secolului al XX-lea. Este pe fundație de piatră spartă, pereții clădiți din văioage cu tencuială cu var și ciment în exterior, pe suport de rabit. Casa este compusă dintr-o cameră și o tindă. Are geamuri numai pe lungimea casei cu fața înspre stradă, casa este proprietatea lui SOSE GRIGORE (LOLU) pe strada Principala 282. Are acoperișul în două ape cu țiglă. În capete este acoperit cu scânduri de brad.

6. SĂRVĂZEL

Casa țărăneasă tradițională este construită în vecinătatea bisericii. Pe fundație din piatră sparta sunt pereții din pământ bătut. Este compusă din două camere între care o tindă. A treia încăpere este bucătăria de vară urmată de o cămară de alimente și urcarea în pod. Ultima încăpere în spatele casei este o sală de presă a strugurilor sub care există o pivniță cu boltă.

Casa are un târnaț în casă și pe lungimea casei, sprijinită cu stâlpi ciopliți din lemn de stejar ornamentați în porțiunea superioară, în traforeuri cu frunze de acant stilizate.

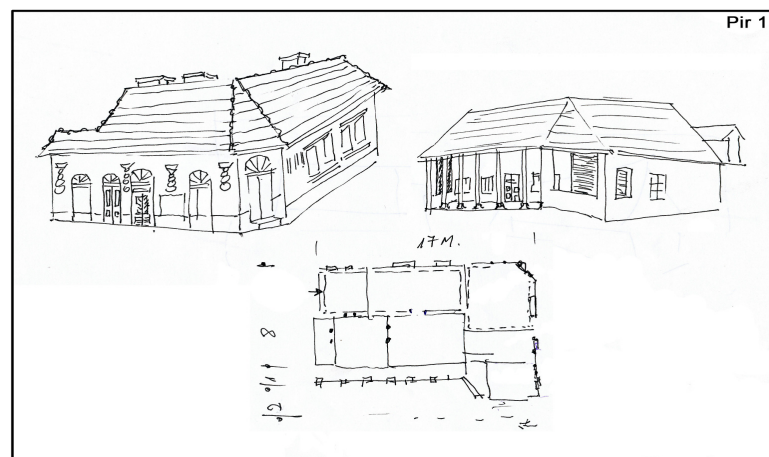
The architecture of plain area from Pir

Abstract

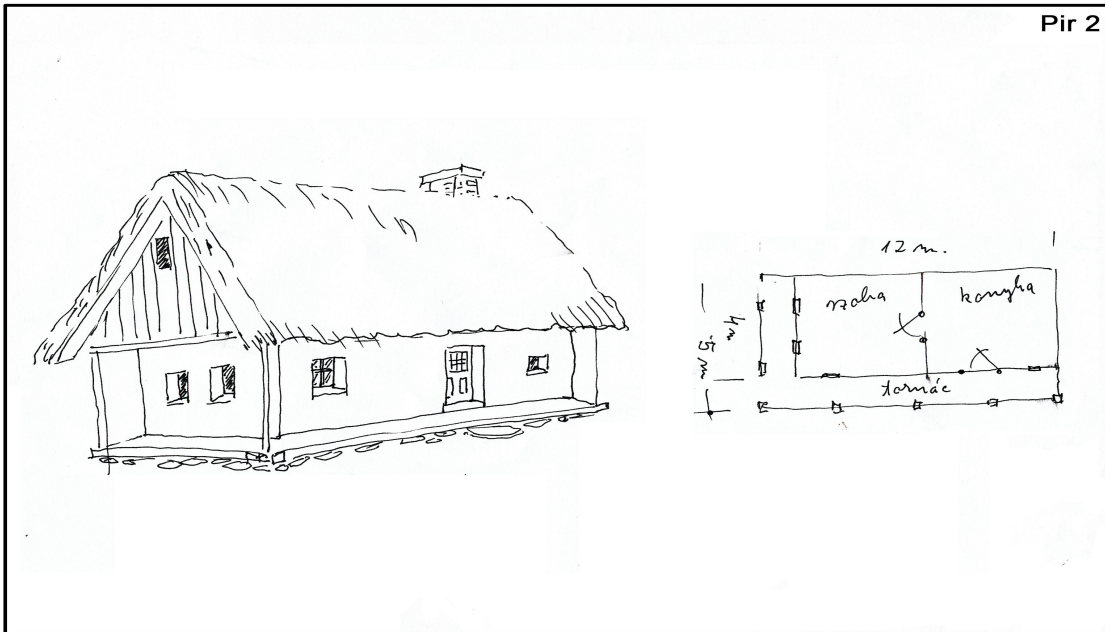
The ethnographic territory of Satu Mare County is divided into three areas: Oaş Region, Codru and the plain area.

In the north west of the county, near the border with Sălaj are the municipality of Pir. In an area of sandy and loamy land of swamps, people from ancient times took advantage of geographical conditions of the areas used for construction of household clay, sand, reeds and rods. In the early twentieth century houses were built of mud walls knocked in a crate which after a preliminary drying rises vertically and filled with clay beaten. The thickness of the wall was 50 to 60 cm. This technology has been replaced by walls of *văioage* (unburnt brick with hulls). Roof was covered with reed.

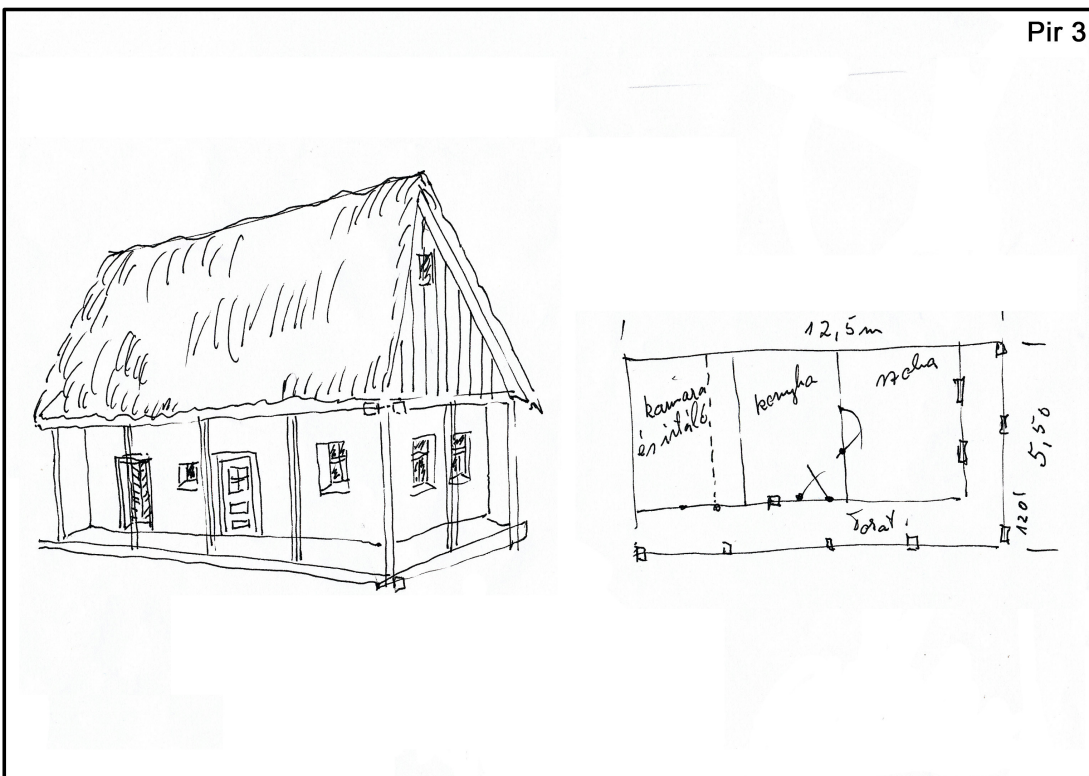
Several types of houses built in the first half of the twentieth century in the village of Pir marks the plains architecture.

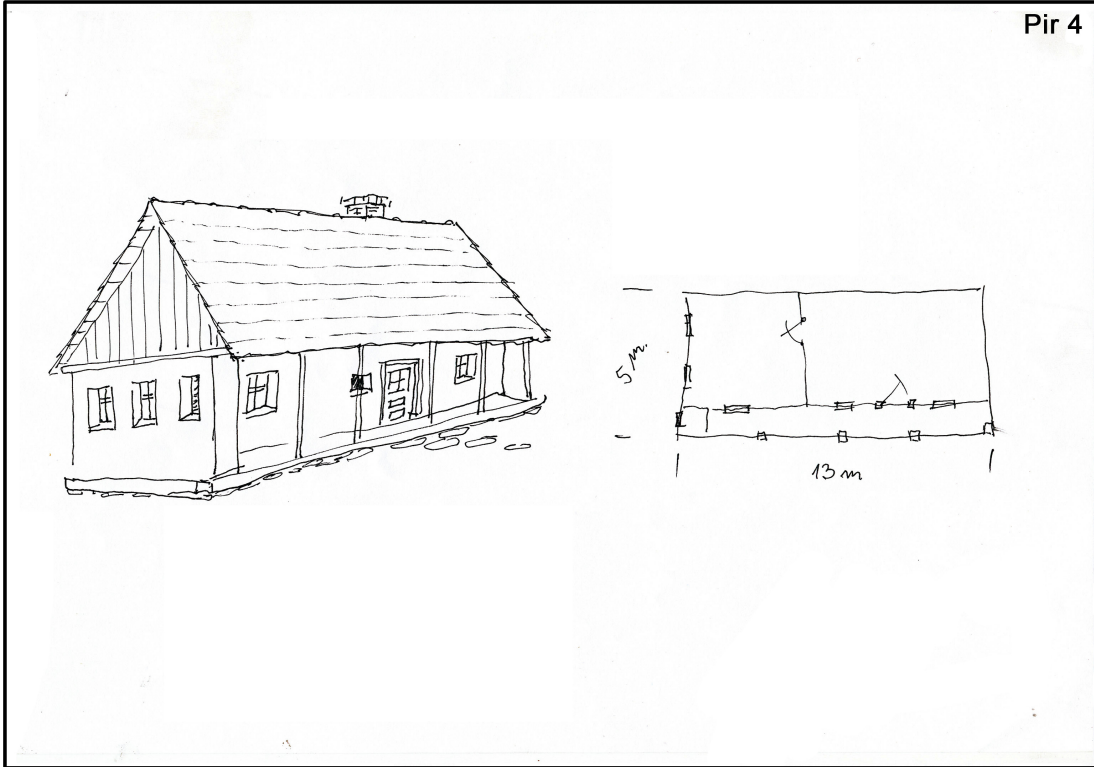
Pir 2

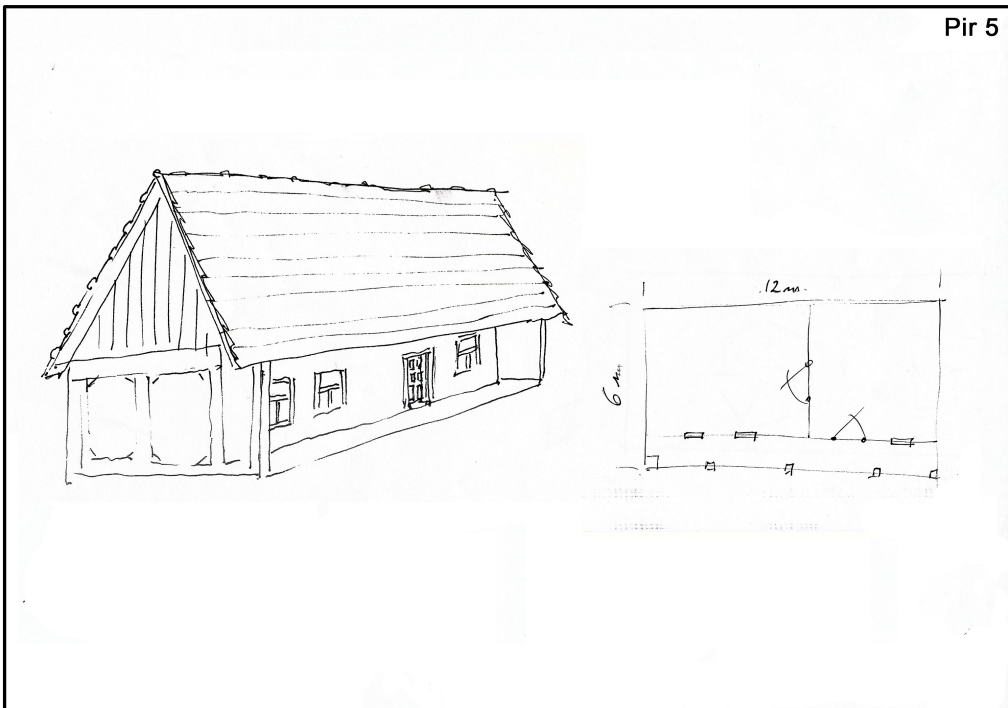
Pir 3

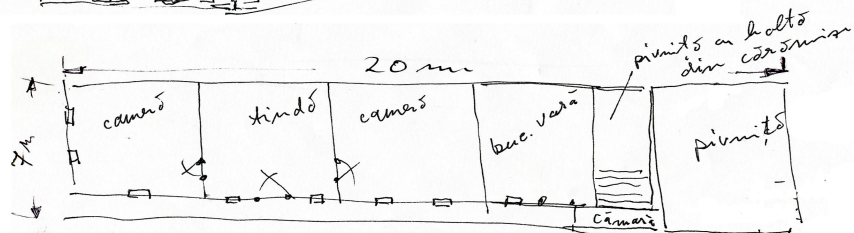
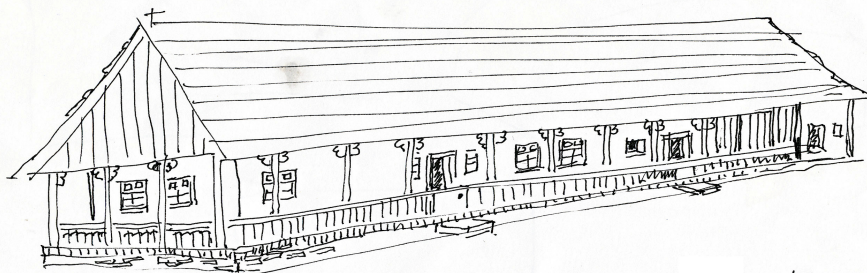
Pir 4

Pir 5

Sărvăzel 6

Arhitectura gospodăriilor țărănești din comuna Supuru de Sus

Toth Zoltan

Comuna Supuru de Sus este așezată în partea de sud a județului Satu Mare pe drumul european, la 45 km de Satu Mare înspre județul Sălaj. Așezată în zona de interferență între câmpie și zona Codru, satele aparținătoare sunt situate într-o zonă colinară. Casele construite în a doua jumătate a secolului al XX-lea păstrează atât tipologia zonei de câmpie (din văioage, pământ bătut și cărămizi arse), cât și a celei din zona Codru construite din lemn în sistem potici. În zona de câmpie casele erau învelite cu trestie, iar în zona Codru cu jupi de secară ulterior fiind înlocuite cu țiglă sau cu azbociment (poală).

1. Supuru de Sus

Prima casă de lângă biserica ortodoxă este a lui ROTAR VASILE (Văsălică a Ilii) de 85 de ani. Casa a fost construită de tatăl proprietarului ROTAR ILIE – agricultor. Pe fundația de piatră spartă se așează o talpă groasă din grinzi de stejar. Pereții sunt clădiți din văioage. Acoperișul în două ape este învelit cu țiglă. La capete podul este acoperit cu scândură de brad. În față are iluminatoare traforate în formă de triunghiuri și de cruce sub care o scândură orizontală cu decupeuri în formă de semicerc. Casa are un târnaț pe toată lungimea casei și în spatele ei. Târnațul se sprijină pe 12 stâlpi de stejar ciopliți cu barda. Casa este compusă din 2 camere, între care se află o tindă. Dimensiunile exterioare ale casei sunt de 16 x 6 m. Casa a fost construită în anul 1936. Gospodăria mai are o șură cu poiată și un grajd. Este construită pe un schelet de bârne de stejar, pereții fiind umpluți cu văioage. Casa mai mare are o anexă compusă din bucătărie de vară și o poiată pentru căruță.

2. Supuru de Sus

Casa de pe strada Principală 154 al cărei proprietar este RIPA MARIA a fost cumpărată de MALINCAȘ IOAN în 1912 aceasta fiind construită la sfârșitul anului 1800. Este ridicată pe o fundație de piatră, pereții sunt clădiți din văioage.

Acoperișul are învelitoare din țiglă. Este compusă din 2 camere între care se află o tindă. În continuarea camerei din spate se află grajdul extins până la nivelul târnațului. Pe lungimea casei, până la grajd se află un târnaț sprijinit pe 6 stâlpi, în față are un stâlp clădit din văioage care formează în fața casei nișa în formă de geam. Casa are dimensiunile de gabarit de 14 x 6 m.

3. Hurezu Mare

Casa țărănească pe strada Pivnițelor 50 este construită pe o fundație de pietre și cărămizi pe care se află o talpă groasă de stejar. Pereții sunt clădiți în sistem potici. Casa a fost construită în jurul anului 1910. Inițial a fost învelită cu trestie, ulterior prin anii '40, învelitoarea a fost schimbată cu țigle. Casa este compusă dintr-o cameră și o tindă. În față și pe lungimea casei se află târnațul sprijinit pe 7 stâlpi de stejar ciopliți cu barda. Acoperișul este în două ape, la capete acoperiș cu scândură și prevăzut cu două nișe (iluminatoare).

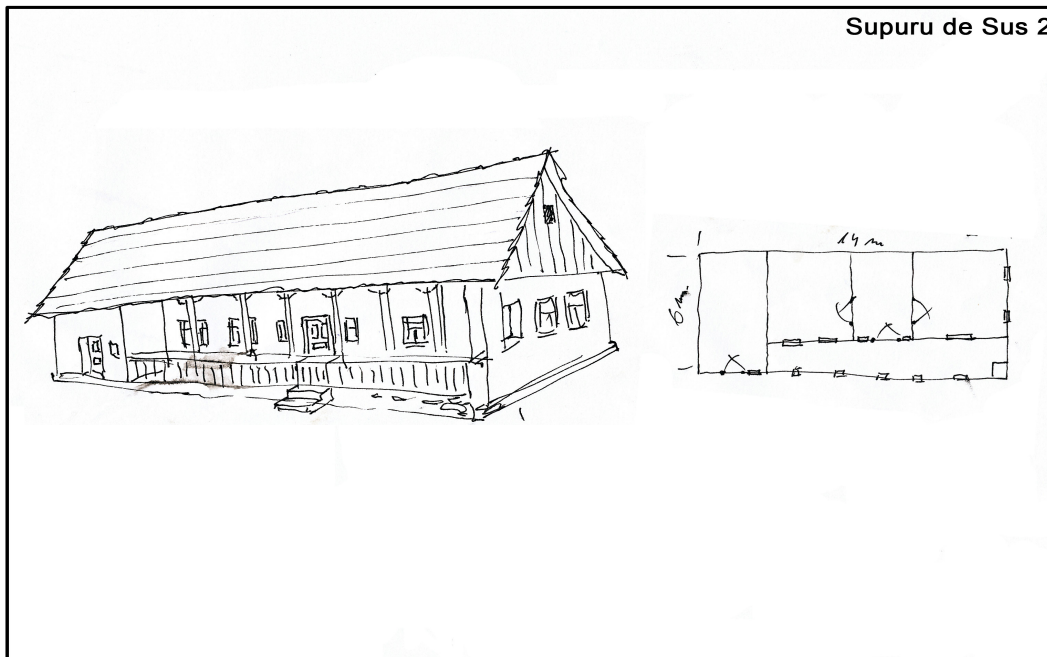
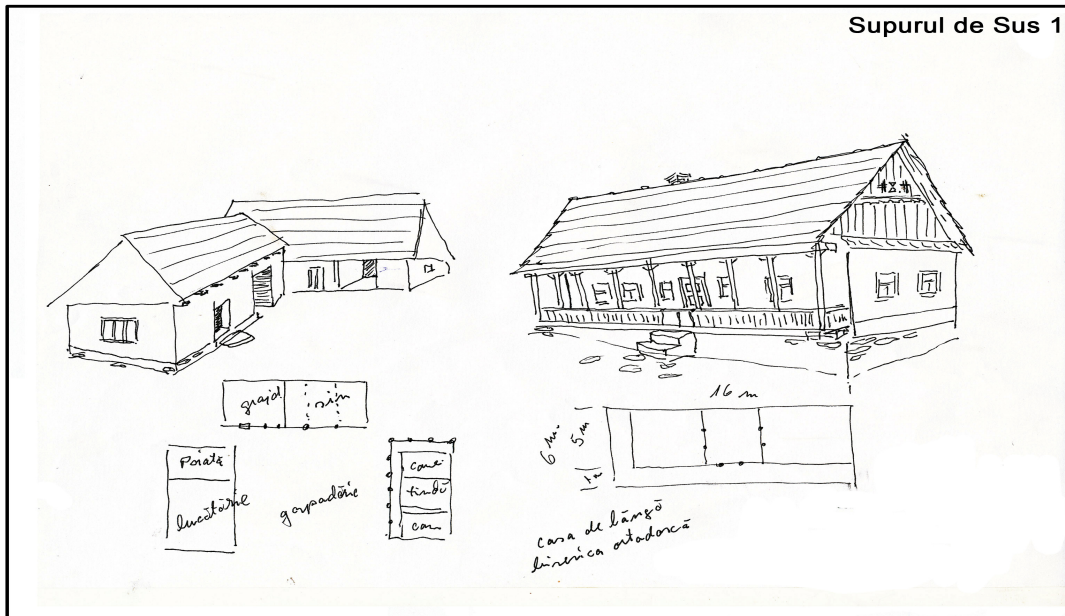
4. Sechereșa

Casa din Sechereșa numărul 11 este construită în anul 1941 de TOTH BALINT. Actualul proprietar este nepotul TOTH JANOS. În 1941, în acest cătun, proprietatea unui evreu, au fost colonizate 18 familii de reformați. La nr. 11 găsim o casă dintre primele construcții. Casa este fără fundație și clădită din văioage. Are o cameră de 3 x 4 m, în continuarea ei o poiată cu rol de bucătărie de vară și două cotețe pentru porci. Acoperișul este în două ape cu țiglă. Dimensiunile de gabarit sunt 11 x 3.5 m.

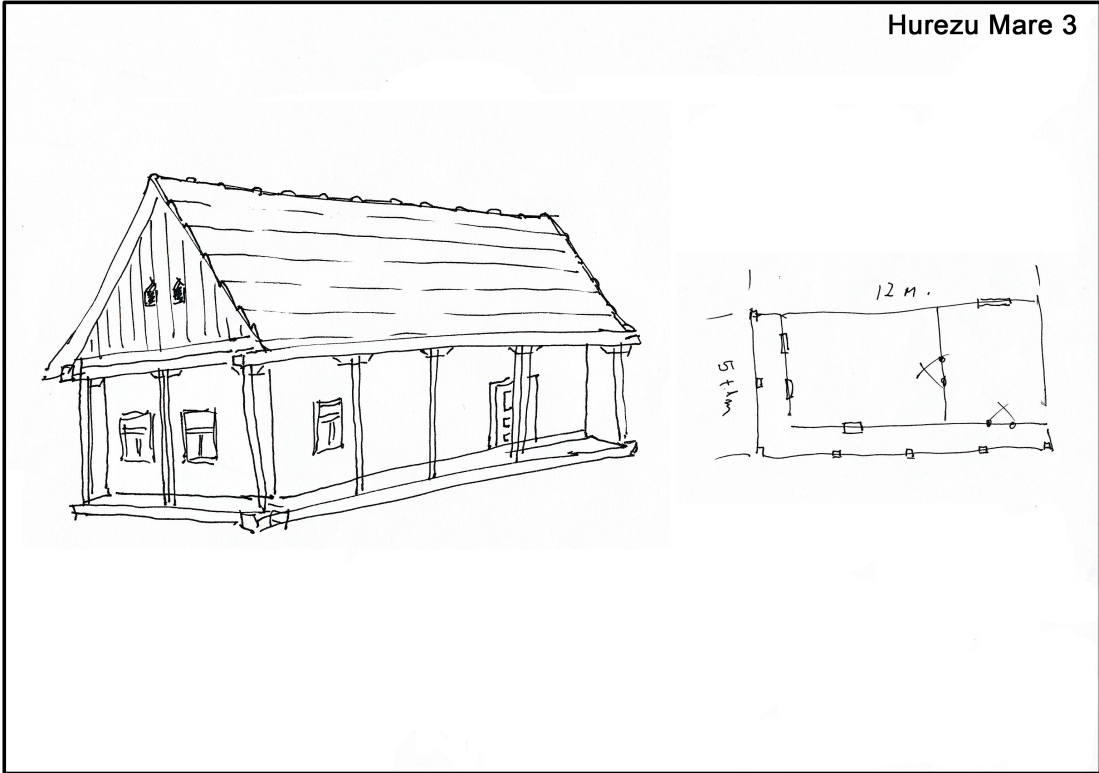
The architecture of peasant households in Supuru de Sus

Abstract

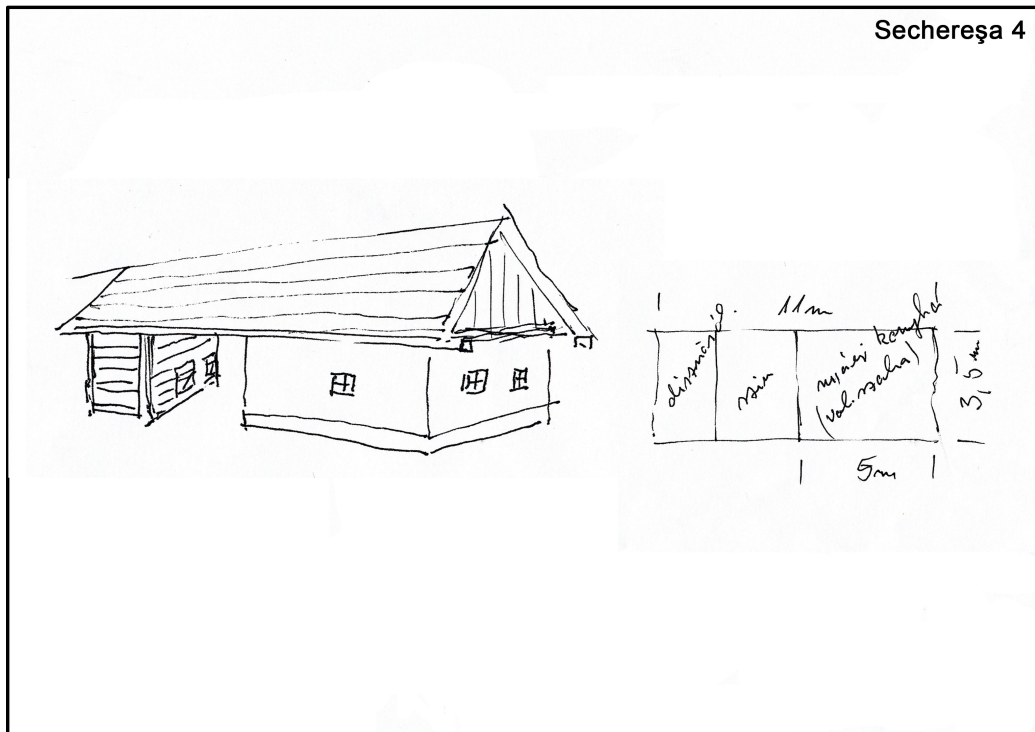
The municipality of Supuru de Sus is located in the south of Satu Mare county on the European road, 45 km from Satu Mare towards Sălaj. Located at the interference between the plains and Codru region, adjoining villages are located in a hilly area. Houses built in the second half of the twentieth century kept the plains typology (made of văioage, mud bricks and burned) and that of the Codru region with house built of wood.

Hurezu Mare 3

Sechereșă 4

ARTĂ

Despre Ion Popdan și natura statică în opera sa

Felicia Grigorescu

Când se afirmă despre Ion Popdan că a fost o personalitate marcantă a vieții culturale a orașului Satu Mare, argumentele contemporanilor săi sunt numeroase. Vernisajul expoziției “Ion Popdan Remember ” din septembrie 2008, cuprinzând 18 naturi statice, i-a adunat în spațiul de la parterul atelierului memorial Paul Erdős, pe mulți din cei care l-au cunoscut, l-au apreciat, l-au iubit, sau cărora chiar le-a marcat destinul. A fost un prilej cu care, cei prezenți, organizatori și invitați, prin numeroase spontan-emoționante aduceri aminte, au constatat cât de viu le este încă în memorie, pictorul - prieten, prea devreme dispărut.

Pictorul Ion Popdan s-a născut la Arduș, localitate situată aproape de orașul Satu Mare, în data de 27 mai 1935. Aici își petrece doar primii ani ai copilăriei, familia lui fiind nevoită să peregrineze într-un lung refugiu. În 1959 a absolvit Institutul Teologic cu grad universitar din Sibiu, dată după care se stabilește definitiv la Satu Mare.

Ion Popdan a fost timp de 24 de ani, profesor de pictură la Școala Populară de Arte din oraș. Printre discipolii săi îi pomenim pe artiștii plastici Minerva Radu Mărginean, Lia și Paul Trifu, Maria Gheorghiane, Angela Nyiri, arhitecții Radu Florescu (Canada), Pop Ștefan (Anglia), Némethi Andrei (Israel), pictorul de icoane George Dan, ziarista Debreczeni Éva precum și pe pictorul naiv Vasile Ionici, care promovată de maestrul Popdan a fost invitată cu expoziții în patru continente, căruia, împreună cu un grup de oameni inimoși i-au scris o monografie¹.

Orașul mic burghez de pe Someș, și-a protejat cu grijă o romantic-conservatoare boemă culturală, oameni de teatru, pictori, poeți, scriitori, melomani, amici între ei, care multă vreme a gravitat în jurul lui Ion Popdan. Să zicem că situarea atelierului său în centrul orașului, l-a adus mai în drumul prietenilor. Și totuși, spiritul său deschis dar selectiv, a fost cel care a transformat acest loc, într-unul din cele mai frecventate spații culturale private, dar nu arareori și în turn de fildeș, de-a lungul câtorva zeci de ani. Aici s-au conturat multe portrete ale prietenilor săi, pe care critica de artă locală le descoperă rând pe rând, în colecții private, cu ocazia unor evenimente culturale ca cel amintit. Pe tot timpul ființării, atelierul a avut ușa deschisă pentru oaspeții distinși ai culturii sătmărene, care au poposit în urbe: Octavian Barbosa, Ion Sălișteanu, Negoită Lăptoiu, Corneliu Dumbrăveanu, Emil Simon, Dorin Sălăjan, Adrian Păunescu și foarte mulți alții.

Expozițiile personale sau de grup pe care le-a avut de-a lungul vremii, i-au evidențiat în special calitățile de portretist², precum și aplecarea spre teme istorice³, Ion Popdan fiind creatorul unor remarcabile compoziții istorice, majoritatea reprezentări de mari dimensiuni. Și totuși, cultura și studiile lui umaniste, i-au îndreptat adesea creativitatea spre natura statică. S-a simțit în largul său când și-a apropiat metafora simbolului, lucru ce-l „trădează” ca un personaj erudit, introvertit, predispus meditației filozofice. Tributul preaplinului spiritual⁴, îl plătește de bună voie, în primul rând prin autoportret, dar și prin multe opriri, pe care drumul său artistic, le face în natura statică, care îl transpun pe Ion Popdan pe un tărâm ce de multe ori i-a fost un perfect refugiu. Menirea acestui gen de pictură ar fi, și aceea, a-l atrage și dirija pe privitor, spre meditației. În acest spațiu, pictorul operează în

¹În 1976 sub egida Comitetului de Cultură și Educație Socialistă precum și a Centrului de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă Satu Mare prin efortul unui colectiv firmat din: Ovidiu Suci redactor, Ion Popdan autorul articolului “Portret sentimental” și coperta, Lucian Cociuba prezentarea grafică, Mircea Zelea fotografia Importanța

² Negoită Lăptoiu, Ion Popdan, catalog, « o pasiune aparte manifestă Ion Popdan pentru portretistică, abordând motivul dintr-o ambițioasă voință de a immortaliza nu chipuri, ci prototipuri umane semnificative pe scara valorilor eterne... »

³ N. Irimie, Cronica sătmăreană, anul XI, nr. 2679(2948), 2 iulie 1978, « Încă la primul impact cu pânzele sale se făcea remarcată predilectia pictorului apre compoziția de inspirație istorică ... »

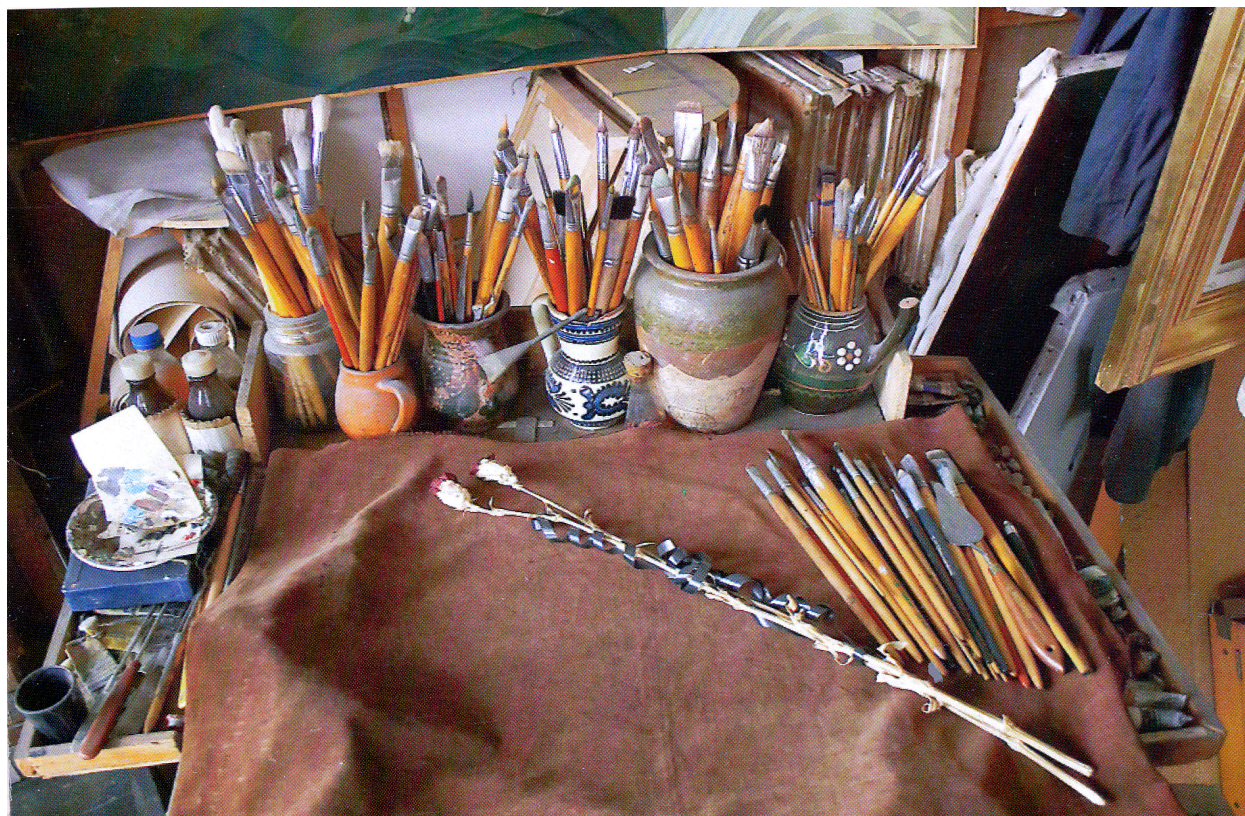
⁴ „Mi se întâmplă ceva ciudat

Ca și pâraiele mă simt care se umflă

Nu încap în albi, pământul gură cască

Mustește, ...”, Ion Popdan, Blestemul de a fi munte, Ed. Dacia Cluj Napoca, 2001, pg. 15.

voie cu magia simbolului, în care-și incifrează profund pictura, poezia, spiritul. Totul se transformă într-o joacă, sau într-un balans a ceea ce, ba se lasa, ba mai greu, descoperit. După prima lectură, își intră în rol, rafinamentul de a sugera, al pictorului. Este incitanta călătorie spre sensurile și/sau subsensurile ascunse. Tabloul devine o scenă pe care se desfășoară un spectacol în mai multe acte, pe care privitorul și le delimitează prin propriu-i nivel de percepție.

Atelier

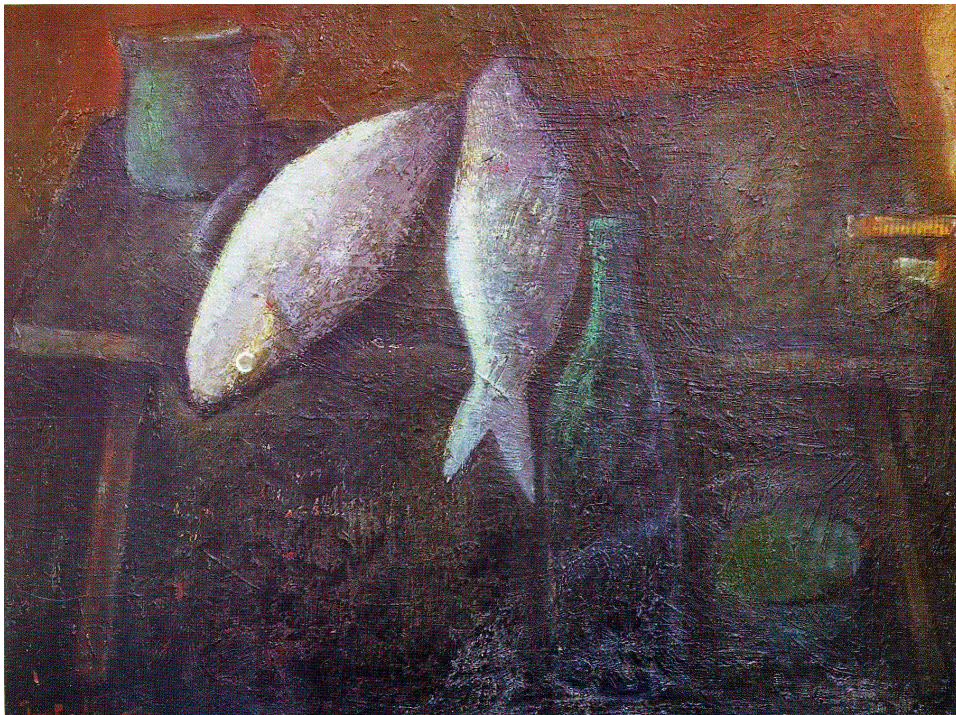
Ion Popdan așează de obicei în naturile sale statice, puține obiecte, obținând astfel o dilatare a naturii lor simbolice. Obiectele pe care le alege sunt fie din categoria “casnice”: sticle și pahare de forme surprinzătoare, câni și carafe, șterguri țesute în gospodărie, ulcele, răzători, pungi de hârtie, aduse dintr-un trecut pe care dorește să și-l apropie sau să-l retrăiască, cărora le redă căldura domestică, decorativismul și transparențele, fie “boeme”: pipe, cutii de tutun, scrumiere, samovare, mănuși de piele și nelipsita carte cu pielea tăbliilor roasă, obiecte de care i-a plăcut să se înconjoare, care i-au definit modul de a exista, cu a căror filozofie și-a hrănit sufletul. Frecvente sunt draperiile și drapajele, cărora le rezervă uneori mai mult din jumătatea spațiului ariei pictate, transformându-le astfel în obiect principal.

Natura statică a lui Popdan nu este una desfășurată după linii de simetrie, dar este atent echilibrată, lucrarea transformându-se într-o subtilă căutare a centrului de greutate. Pentru aceasta recurge la metode variate, pe care le stăpânește foarte bine. Uneori își echilibrează lucrarea simplu, prin dimensiunea și așezarea obiectelor în câmpul compozițional. Alteori se slujește de decorativismul obiectelor din compozițiile sale. De exemplu, în tabloul “Lucruri vechi” obiectele sunt așezate central, cu ușoară aglomerare spre colțul dreapta sus, unde este așezat un set farfurioară-cănița de cafea. Albul porțelanului decorat cu un dublu chenar roșu, contrastează puternic cu restul cromatismului potolit al lucrării, pe care o echilibrează printr-o etichetă migălos executată, a unui mic obiect așezat diagonal opus, folosind același roșu, din decorul setului farfurioară-căniță. Obiectul, o cretă, pierdut aproape în nuanța suportului fără acest accent al etichetei, ar trece neobservat, dar, acesta îl încarcă cu o forță cu efect de contrabalansare.

Lucruri vechi

Fiind un maestru al culorii, reușește să-și echilibreze compozițiile prin folosirea acesteia. Lucrarea “Pescărească I”, este executată în nota cromatică închisă, specifică lucrărilor lui Popdan, o alăturare de brun, albastru și cenușiu. Aproape central, ușor spre stânga superior, culoarea întunecoasă este spartă de argintiul a doi pești, unul dintre ei cu un accent pe cercul alb, perfect, al ochiului (nu pierde nici un prilej de a-și servi apetența pentru migala detaliului). Echilibrarea compoziției se realizează prin așezarea dreapta inferior a două obiecte, o sticlă și un bol, pe care le scot din fundalul întunecat, doar slabe luciri verzui, aceleași pe care le regăsim și pe un vas cu toartă, așezat în colțul opus.

Pescărească

Alteori folosește toate aceste elemente deodată, să-si atingă scopul. În lucrarea “Pere, flori” roșul florilor din ghiveci, din colțul dreapta sus se echilibrează cu porțiunea vizibilă, tot roșie, din peretele vasului cu pere, echilibru ajutat de jocul careiajului decorativ al suportului, precum și de lumina puternică ce cade pe cele două fructe împăștiate. În centrul lucrării, o lucire metalică a buzei vasului cu pere, pare a concentra forțele centrului de greutate al compoziției. În această lucrare este evident și un alt joc de echilibrare, distribuția umbrei și a luminii, arbitrat de diagonala ce pornește ascendent din colțul stâng inferior, înjumătățind diagonal și vasul cu fructe. Acest joc umbră/lumină este prezent în multe din naturile sale statice.

Pere, flori

Ion Popdan are o misterioasă metodă de a sugera concentrări de culoare, de forțe cromatice latente în obiectele sale, care nu-și doresc explozia, ci doar își sugerează prezența, adusă la suprafață, de stuctura unei pânze, a unei bucăți de lemn sau de firave reflexe ale suprafețelor netede. Umples astfel obiectul de o lumină tainică ce răzbate prin culoarea rece și întunecoasă.

Un atribut al naturii statice la Ion Popdan este multipla senzorialitate. Brunurile lui nasc, aproape impenetrabile scânteieri, care le încarcă de o căldură plăcută⁵, caracteristică și a firii sale, în relația cu apropiată. Alegerea obiectelor are o mare importanță pentru trancederea în această stare: pipe, vase din lut sau lemn, mănuși de piele, scoarța uzată a unei cărți vechi. Prin materialele din care sunt confecționate aceste obiecte, pământ, lemn sau o piele moale, prin finisajul până la lustru, al acestora, pictorul sugerează o stare de liniște, de intimitate, de statornicie. Antitetic, răceala sticlelor sale, a lamei cuțitului sau a epidermei solzoase și umede a peștilor, o surprinde prin alburi verzui sau rafinate griuri transparente. Aceste luciri reci și tăioase din lucrările sale, îi definesc o altă

⁵ „Materia e caldă, fibra se-arcuiește
Țărul se face o arie nemăsurabilă
Srăbătut de lumină ochiul sub pleoapă
Așteaptă uimirea,” Popdan, op cit, pg. 16.

caracteristică a firii-i complexe: exigența, severitatea cu sine însuși, indispoziția spre compromis. În aceste secvențe își dezvăluie sobrietatea, capacitatea de a se delimita de mărunțișul existenței, aspirația spre perfecțiune.

Natură statică cu samovar

Să mai remarcăm atenția îndreptată spre tactil. Alegea suportul pentru culoare în funcție de obiectele ce urmează a fi reprezentate: mai neted sau mai grunjos. Acolo unde sunt prezente ștergurile țărănești sau obiectele arheologice, frânturi de pământ ars, pânza suport este plină cu asperități, pe care le va accentua cu grăunciori vâscoși de vopseală, și printr-o rafinată redare a structurii obiectului reprezentat, apropiindu-se subtil de limita tridimensionalului. Netezimea lunecoasă a sticlei a realizat-o folosind suporturi din pânză fină și prin lichiditatea transparentă a vopselei, ce abia-și șoptește culoarea, pânzei.

Expoziția din toamna lui 2008, a evidențiat iată, și o latură, mai puțin cunoscută, a operei acestui artist sătmărean.

About Ion Popdan and still life in his work

Abstract

The painter Ion Popdan has been a valuable cultural icon in the art world of the city of Satu Mare. For 24 years, he taught painting at the School for the Arts in Satu Mare, and has thus formed several generations of plastic artists. In addition to portraits and historical pieces, he also painted still life. The painter held a deep humanist sentiment, which is what drew him to this genre of painting. He possessed the inspiration to fill his works with hidden warmth, which breaks through only through the structure of the material from which the depictions in his paintings are fashioned.

Răsfoind caietul cu amintiri al pictorului Ion Țânțaș la 100 de ani de la nașterea lui

Felicia Grigorescu

În 2009 se împlinesc 100 de ani de la nașterea pictorului Ion Țânțaș, oșan prin locul nașterii – satul Tur, așezat pe valea cu același nume, în aval de Negrești Oaș, prin nume, frecvent întâlnit în oșenime, nume în care se alătură multe din acele sunete, ce diferențiază sonor, limba românilor de alte limbi, dar mai ales prin simțire, fapt atât de generos demonstrat prin opera sa. Trăindu-și o bună parte a adolescenței și întreaga perioadă activă departe de colectivitatea în care a copilărit, rămâne marcat iremediabil de nostalgia spațiului acestei oaze aproape închise, care a fost Oașul¹. Românii, și nu numai, cu urechea sau ochiul înnobilate de erudiția de excepție, care au avut șansa să intre în acest spațiu în prima jumătate a secolului al XX-lea, au remarcat existența unei civilizații de o mare vechime conservată excepțional². „... la noi, folclorul și arta populară au fost din ce în ce mai prețuite odată cu promovarea artei primitiviste...valorificate tocmai pentru că în simplitatea, autenticitatea, forța lor, se exprimă geniul poporului... Călușarii sau unele dansuri vechi din Oaș, ne plac tocmai prin vitalitatea, ritmica, imaginația lor primitivă...”³ Ieșind dint-un astfel de univers, va purta cu sine, toată viața bucuria și amprenta matricei satului său natal.

Muzeul Județean Satu Mare este beneficiarul unei donații, făcută după dispariția pictorului, de fratele acestuia, avocatul Vasile Țânțaș, ce cuprinde o parte din arhiva familiei Țânțaș. Printre documentele primite sunt acte de stare civilă ale membrilor familiei pictorului, fotografii, corespondență cu fratele și cu prietenii, documente școlare, precum și două caiete în care pictorul își descrie amintirile copilăriei și adolescenței. Între filele acestea stă plinul sufletesc al minunatei copilării petrecute în sat, împletit cu dorul, tot mai puternic odată cu trecerea timpului, de locurile natale.

A-și scrie memoriile, a fost o intenție serioasă a pictorului, dar el s-a stins prea devreme nereușind să-și finalizeze proiectul. După o primă tentativă de a le schița, le revede, le corectează și revine cu o variantă nouă, selectându-și anumite capitole asupra cărora să se oprească: Oașul, părinții, personajele satului, anotimpurile, sărbătorile, obiceiurile, școala, întâmplări, toate însoțite de jocurile copilăriei. Acestea au fost și temele iconografice preferate, pe care le-a purtat cu sine toată viața, cărora abia la maturitate le conștientizează marea valoare. Unele capitole nu a reușit să le dezvolte, cum ar fi cel referitor la perioada petrecută ca elev de liceu la Lugoj , în care o amintește pe Lia Gruitță⁴, personaj care nu este menționat în cele două caiete, și capitolul „Student la Cluj”, perioada când renunță la facultatea de drept, și se dedică definitiv studiului picturii.

Pentru a respecta acest proiect nefinalizat al lui Ion Țânțaș, mă voi opri în acest mod asupra acestor însemnări.

Iubirea necondiționată a satului natal, a Oașului în general, răzbate din primele pagini în care-i descrie pe oșeni⁵, muzica și strigăturile lor, caracterul⁶, ca un ciudat amalgam de blândețe a împăcării cu firea lucrurilor, ospitalitate, dar în același timp, iuți la mânie și rapizi mânuitori ai cuțitului, obiect ce nu lipsea din straița sau cureaua nici unui oșan, portul, dragostea lor de glie⁷. Această iubire și-o mărturisește simplu, dar atât de cald „...ajuns acum bătrân...cele mai frumoase amintiri mă readuc pe meleagurile de unde m-am deșradăcinat.”

¹ Mică depresiune în nord-vestul Carpaților Orientali, cu o cultură populară foarte bine conservată până în ultimul deceniu al secolului XX.

² Din păcate, după 1989 această civilizație și-a accelerat brusc și iremediabil ritmul degradării.

³ Petru Comarnescu, Confluente ale artei universale, Primitivismul în artă, Ed. Meridiane, 1972, p.136.

⁴ Proiect de capitol „Liceul la Lugoj. Lia Gruitță”

⁵ „... nu poartă barbă, rareori mustață și nu sunt numiți nici baci, nici moșule, ci pe nume: Ioă, Văsâi, Mihai, Nicoară, Nonu”.

⁶ “De când sânt nu am auzit pe cineva să se plângă de sărăcie sau să ceară bani împrumut”

Natură statică

Personajele centrale ale copilăriei sunt părinții pictorului. Tatăl, este „învățător de școală confesională românească” și diac la biserică. „El mai învăța și pe alții diecitul, pe prietenul său Văsâi Melchii, pe Dănuț, și pe alții, de-i trimitea mama în ogradă să nu-i umple capul. Eu însă trăgând mai bine cu urechea deslușeam că pe melodia troparelor se cânta un text lumesc, plin de haz”. Pictorul și-l amintește pe tatăl său ca fiind sever, „pornit pe pedepse disciplinare”. „Tata nu mă putea prinde că era reumatic ...”. Cu tatăl său a venit să se înscrie la liceu la Satu Mare „și acum mă văd în fața teatrului din Satu Mare, desculț. Toți trecătorii erau încălțați, copii, bătrâni ... mi-a luat tata niște bocanci”.

Pentru spațiul prim în care se mișca copilul, mama a fost Legea. Mama, era a ulcelilor cu lapte pe care copilul le smântânea, a sărbătorilor cu miresele bucatelor gătite după lungi zile de post, centrul universului gospodăriei. Imaginea mamei este identificată după ani de zile, mai ales cu blândețea și iubirea.

Viața lor era puțin deosebită de a celorlalți copii din sat, funcția de învățător a tatălui, precum și niște pământ, permițând copiilor o viață mai liniștită, iar mai târziu posibilitatea de a se întreține în școală. Gospodăria avea doar porci, găini și câine. Pomenește și de „fata noastră din casă”. Cu toate acestea jucându-se cu copiii vecini, și mai târziu în casa neamurilor, țărani, care i-au înfiat, au cunoscut foarte bine viața copiilor satului din Oaș

Rămâne orfan de mamă la trisprezece ani și anul următor și de tată. Copiii vor trece în grija unor rude. Acest moment al pierderii stâlpilor susținători ai familiei este descris de pictor prin simțămintele copilului de odinioară, ca un lucru trist dar „mi-am continuat viața în mod realist deprinzându-mă repede cu noua situație...pînă târziu, la 16 ani, în vacanțe, toți cu care mă întâlneam în sat, mă întrebau despre toate ... mă obișnuisem să mă confesez tuturor. În modul acesta m-am eliberat de orice refulări și angoase ...” „Găzdagu ținea pe sora mamei ... rămas orfan mă duceam pe la ea și mă trata cu groștior, pită de mălai sau imi prăjea două trei ouă.”

Frații și-i pierde pe rând, rămânând doar cu fratele Vasile, de care va fi foarte apropiat toată viața. „pe fratele meu l-am adus la internatul liceului încă din clasa a IV-a primară și l-am înscris cu ajutorul directorului Ungur Augustin, un om plin de înțelegere și demnitate, la școala primară din Satu Mare, a lui Filip. Am făcut această treabă fiindcă mătușa și unchiul nu prea erau dispuși să-l școlarizeze și pe fratele meu. Am procedat însă energic, copil de 13 ani ce eram”

Universul copilăriei era plin de prieteni, de popa, de fetele popii, de preteasă, de Solomonoaia - tartora Țiganilor din Negrești⁸, de vecina Cioranca și de vecinul și prietenul tatălui său, Văsâi Melchii, de Onaru, de Onărița și feciorul Onarului⁹, de locuri¹⁰. Pe aceștia îi va immortaliza în nenumăratele potrete de oșeni precum și ca personaje în scenele de viață surprise cu fidelitate de pictor.

Alai de nuntă

Deși din textele scrise reiese că pictorul era un băiat neastâmpărat și mare amator de joacă, preferă compania fetelor. Pe colegul său Ghiță din Vișnița îl amintește doar pentru că s-a îndrăgostit de sora acestuia, Milica. Prietenii cei mai apropiați au fost „fetele popii”, care erau tot altele, după cum s-au schimbat popii în sat. Totuși, dintre acestea, cea mai apropiată i-a fost Victorița. „Se ținea de mine, mă țineam de ea. ...îi decojam nuci crude, ei și surorilor sale, de mă făceam negru în palme. ... am învățat de la ele cântece și dansuri, vals, foxtrot și altele – prin țintirumul bisericii”. Fetele popii au participat la cele mai importante evenimente din viața pictorului: „Înainte de a pleca la liceu fetele popii cu mama mi-au făcut trusoul cufărașului ... m-ar fi condus și Victorița la gară la Negrești, dar era pe la cinci dimineața...”

Școala, și pentru faptul că era fiu de învățător, a ocupat un loc important printre evenimentele copilăriei. „Clasele primare le-am făcut în satul vecin¹¹ la școala ungurească ...dar ...erau tot învățători români: Creșpai și Lohan”. Aici învață și „îngenunchieri pe grăunțe de mălai”. „Clasa a treia am făcut-o peste vară cu tata... Cum să te ții de carte când scaldă și joaca erau în toi și ulițele vuiiau de hărmălaia copiilor”. „Ajung la liceu: internat, disciplină, foame, studii, silentium, refector, dormitor, spălător...”. Copilul smuls din mediul său, suferă foarte mult de dorul satului. În mai multe rânduri menționează câtă foame a răbdat în perioada liceului când ajunsese să mănânce semințe de tei. Spre Crăciun s-a

⁸ Își amintește că Solomonoaia “venea pe la noi și-și umple poalele cu găini moarte de boala lor. Apoi le gătea pentru ospățul casei”. Această imagine îi produce în copilărie o mare repulsie, care nu-l părăsește nici în adolescență, când, deși era rupt de foame, nu poate mânca „niște slănină subțire, neagră de fum ... de la un coleg cam negricios, acesta până la urmă dovedindu-se a fi de origine italian”.

⁹ Neamuri de la Vama, „Onărița îmi punea pe masă un blid mare de lut plin cu lapte dulce și un lighean de mămăligă sau pită de grâu. Onaru a plecat ca husar pe front și a murit. Ca fecior, înainte, fusese spaima satelor ca bătăuș la danțuri. Se spunea că avea și pumnar, dar nici feciorul lui nu s-a lăsat mai prejos, ba mi se pare că l-a întrecut pe tatăl său.”

¹⁰ Pădurea Dochii, Pădurea lui Buzălă „cu bureții crescuți prin frunze”.

¹¹ Comuna Vama, de care va fi legat și după dispariția părinților, pentru că rudele în grija cărora au rămas copiii locuiau aici.

îmbolnăvit foarte grav: ”nu știu nici acum de ce boală, că am zăcut în cearcafuri ude o lună de zile izolați în infirmeria internatului trei copii, din care unul, Anderco, fiul preotului din Turț, a murit”.

„La finele anului toți colegii mei erau fericiți, eu însă eram nespus de trist – îmi aduc bine aminte de acest lucru. La internat în poartă văd niște table pictate pentru cruci de la drumuri și pe unchiul Iacob. Mi-a spus că a murit mama și că a lăsat să înalțe o cruce pe drumul din marginea satului.” Fiind nevoit să repete clasa a șaptea, pleacă la Sighet. „Aveam bani destui pentru taxele școlare. ... Directorul avea o față brunetă, frumoasă, de care m-am îndrăgostit, cântându-i cu vioara de la fereastra sălii de studiu a internatului”. „De la Sighet îmi amintesc de o cortină frumoasă, pictată de profesorul nostru Liviu Bordeaux. Ba îmi revin în memorie și misele religioase de duminica, din capela liceului, pe care le ținea părintele Tiplea foarte rapid și expeditiv, nu ca la Satu Mare unde profesorul Herman le prelungea și cu predici ... citeam cărți pe ascuns ca să nu ne plictisim, cei din clasele mai mari”. Clasa a VIII-a o face la Lugoj, iar la Turnu Severin se împotmolește cu bacalaureatul, pe care îl va promova tot la Satu Mare.

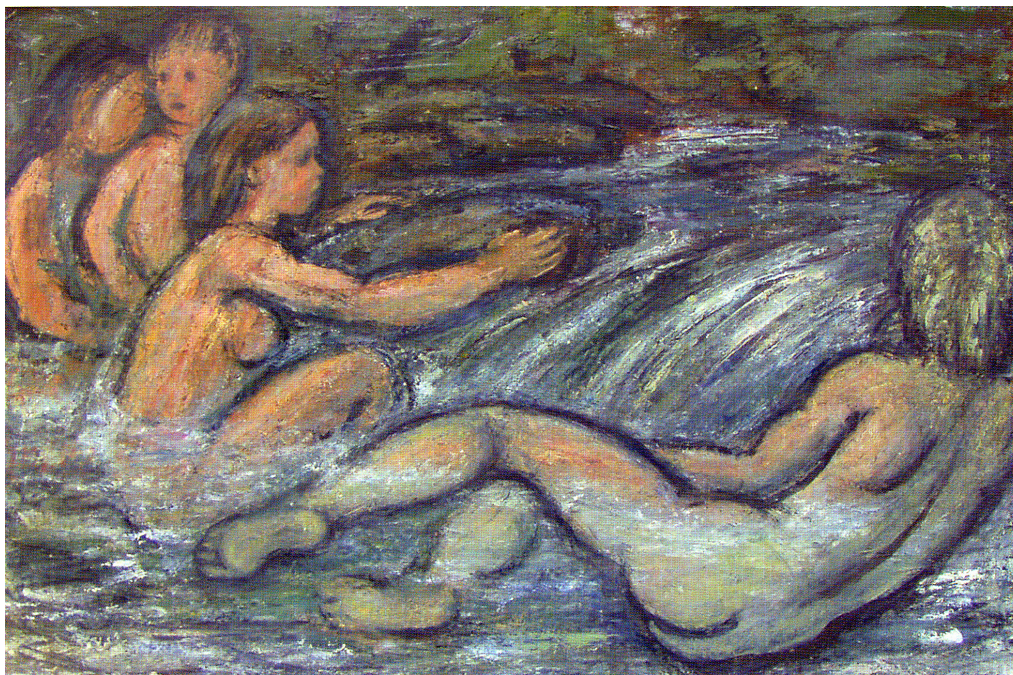
„Cum, cum nu, m-am apucat de pictură, pe care o practicam încă din cls a VI-a de liceu cu profesorul de desen Costin I., pictând iconostase de biserici. Eu pictam mâinile și picioarele sfinților. Nu cunoșteam pe atunci anatomia, dar copiam modelele corespunzător. Cu niște bani obținuți din vânzarea unui pământ, mi-am cumpărat cartoane și culori ...fără profesor... o adevărată zăpăceală... pictam și pe hârtie de desen cu terebentină... am pictat și portrete”. Această pasiune îl costă destul de scump, rămânând repetent în clasa a VII-a și de rușine, se mută la liceul din Sighet.

În textele rămase pictorul s-a oprit punctual la anotimpurile care în curgerea lor aveau fiecare farmecul și bucuriile proprii. Primăvara era percepută ca anotimpul descătușării. O mare parte a universului copilăriei se desfășura pe malul apei. „Râul se umfla cu apă tulbure adusă de pe toate viroagele și apoi cu lespezi de ghiață ... treceam peste ele de pe un mal pe celălalt. Ni se înfunda în apă câte un picior dar cu burta echilibrăm lespede, apoi rapid pe alta. N-am pățit niciodată nimic.” Buchetele pictate de atâtea ori, sunt defapt culese în copilăria însoțită cu zile de primăvară: ghiocci, brânduși, „cocorițe ca niște stele, având în centru un cerc galben de polen și altul foarte discret cu roșu - sursa decorului mâneculelor largi ale prietenilor mei de joacă”. „Răchitele au început să scoată puf de mâțișoare, iarba se făcea catifea pentru tălpile desculțe ... găzele zburau bete de lumină, fericire ...”

Vara era anotimpul cel mai iubit, trăit fără nici o grijă, prin livezile care, vrând nevrând, păzite sau mai puțin, erau ale tuturor, mai ales ale copiilor. Și marea bucurie a apei. „Vara la scaldă. Am învățat înotul nici nu știu când , ca mormolocii – Unde-s turcii ? – În fundul genunii – salt și bândăbâc în fundul verzui al apei”

Copii la scaldat

Copii la Tur

Nu va rezista niciodată plăcerii de a se scălda. Ajuns elev la liceul din Sighet, deși atenționat de posibilitatea de a fi acoperit de buștenii de pe Tisa, nu rezistă tentației scăldatului.

Toamna „pășteam vitele, mâncam cartofi fripți în jăratec, făceam pipe din teci de floarea soarelui, lingeam bețe oțetite băgate în furnicăre...” Toamna era și a porumbelelor, a cornițelor, a nucilor: „Noi aveam o mulțime de nuci mari. Mama mă scula dimineața să-i păzesc.”

Iarna „bărbații erau la cărat de gunoi, dar copiii și femeile stăteau după cuptior la căldură”. Iarna este anotimpul pe care și-l amintește foarte colorat de șirul sărbătorilor și de postul dinaintea lor. „... nu știu în care an mi s-a întâmplat să fug desculț în vecini, ca să pot merge cu ceilalți copii a <<corinda>>. Am încălțat și eu niște opinci dar n-aveam straiță pentru coci, colaci, mere și nuci”.

Aflăm din cele două caiete obiceiurile locului de sărbătorile mari ale anului. Paștele: „la biserică, pe fețe de masă care mai de care mai brodate și pe ștergări, pasca, mielul, găinile, ouăle roșii așteptau sfințirea ... fuga feciorilor cu cămeșile albe, largi, fluturând, cu bucatele în spinare, pentru că se zicea că cine ajungea mai repede cu pasca acasă, acela se va îmbogăți ... obiceiuri stăvechi ca bucoavnele cu majuscule înflorite cu orange, cu picături de ceară, cu răbdări din post și cu speranță în zilele albe ale primăverii ... și apoi începea ospățul cu tihnă și cu evlavie”.

Vara aducea alte sărbători cu cântările lor specifice: ”O Sân' Petru, o Sân' Pavel, Mari domni sunteți! ... unul în fruntea procesiunii dicta textul iar poporimea le cânta în cor unison. Era impresionant să asculți slavele și tânguilele, fiecare cerând ajutorul lui Dumnezeu pe glasul lui. Copil fiind căscam gura. Multe femei și fete m-au sărutat și-mi dădeau gogoși îndulcite cu miere din traistele pe care le purtau în spinare”¹².

„Tata mă lua câteodată în strană la biserică ... în naos stăteau în față bărbații cu feciorii lor, iar bătrânii în bănci. Toți aveau părul retezat de la frunte la ceafă¹³, uns și frumos pieptănat. În pronaos stăteau femeile gătite și mirosind a busuioc. Mai era și un balcon pentru corul pe care preotul se străduia să-l înființeze, fapt care i-a reușit, cu toate că oșanul e pornit mai mult spre țâpuritură”. Alături de sărbători sunt surprinse obiceiuri ale locului: la înmormântarea mamei „la sfârșit mătușa mamii-bătrâne m-a prins de cei doi umeri și m-a lovit cu spatele de ușă de trei ori. Ca prin farmec mi-am

¹² Pictorul face referire la procesiunile de la vechea și renumita mănăstire a Bixadului, de care îl leagă o mulțime de aventuri ale copilăriei, la care sute de ani, venea în pelerinaj popor de la zeci și sute de kilometri.

¹³ Face o asociere interesantă referitoare la tunsoarea oșanului: “părul retezat ca în tablourile lui Boticelli”

revenit la realitate”, după paște „dezlegarea la danț se făcea abia în Duminica Tomii”, răscumpărarea copilului pe fereastră în familiile în care copiii nu rămâneau în viață.

Caietele sunt amintiri din copilăria și începutul adolescenței pictorului Ion Țânțaș, dar ele sunt chiar o mică monografie a Oașului, autorul lor surprinzând permanent elemente de individualizare ale acestui spațiu, acest lucru fiind favorizat și de faptul că l-a colindat și cunoștea bine aproape toate satele¹⁴. Celelalte locuri, în care îl poartă aventura vieții, vor fi permanent percepute ca niște alienări ale spațiului prim.

Textul, deși de multe ori stângaci, dar de o sinceritate aproape dureroasă, emană marea bucurie a unei copilării fără griji, în care chiar pierderea părinților, provoacă doar o mai accentuată sinuozitate a destinului, viața continuând, ajutată de comunitate, „atmosfera plină de mișcare ne îmbăta de fericire”, o copilărie cu evenimente uneori vesele și alteori triste, colorată de un univers fabulos, populat de prieteni, vecini, colegi, personaje pestrițe și întâmplări și o natură ce îmbracă grandios acest univers în care copilul se simte în siguranță. Aici va avea rădăcina, în veci, axa lumii, pentru el. O poveste a amintirii scrisă după povestea pictată atât de credincios, mărturisită prin artă, zeci de ani.

Browsing the notebook with memories of Ion Țânțaș painter at 100 years anniversary from his birth

Abstract

Ion Țânțaș was a painter born in a northwestern region of Romania called Tara Oasului (Land of Oas), a place where a very valuable folk culture has been persevered. After having shared the story of his childhood in this magnificent place through his art, as painted narrative, in old age he jotted down these memories in two memoir journals. These journals are in the archives of the Satu Mare county museum, and were donated by the painter's brother after the painter's passing. In these journals, the painter tells of his happy childhood, his parents, of friends and neighbors, of school as well as of the wonderful customs of Oas. These memories are the themes of the works Ion Țânțaș painted throughout his lifetime. The year 2009 marks the 100-year anniversary of the painter's birth.

¹⁴ Multe referiri face la satul Bixad, unde pictorul a avut o soră măritată, dar care a murit în primul an de căsătorie. „Bixădenii sunt cam izolați în Oaș. Ei au industrii de sumane, ..., poartă clopul pe ceafă lăsând părul pe frunte să încadreze armonios fața, joacă mai frumos ca în alte sate, sunt mai temperamental. Pe lângă danț au și o vorbă dulce ca un cântec de frunză ... se mai păstrează aici de exemplu cuvântul BLEM- adică haide, probabil prescurtarea de la latinecul „ambhlamus”.”

**RESTAURAREA,
CONSERVAREA ȘI
INVESTIGAREA
PATRIMONIULUI
CULTURAL**

Restaurarea unei mese țărănești

Radu Ovidiu Ardelean

Descriere

Masa este un obiect etnografic de folosință casnică și reprezintă cu precădere zona etnografică Oaș. Este confecționată din lemn de stejar și fag. Are patru picioare cioplite cu barda pe care au fost crestate incizii ornamentale. Prezintă două niveluri legate de un șorț din scânduri de fag cioplite și deasemenea decorate cu incizii. Blatul mesei este format din trei scânduri de stejar cusute între ele cu cepuri din lemn pe două lețuri care au și rolul de opritoare la marginile de dedesubtul blatului. Șorțul mesei și blatul interior (fundul) formează un locaș folosit pentru păstrarea diverselor obiecte casnice, folosite în gospodărie.

Diagnostic

Obiectul a suferit o deteriorare accentuată datorată modului de păstrare în timp îndelungat în condiții dăunătoare materialului lemnos din care este în totalitate constituit. Prezintă crăpături datorate fenomenului de umflare și contragere apărut din cauza variațiilor mari a umidității relative din mediul în care a fost păstrat.

Umiditatea și temperaturile la care a fost supus de-a lungul timpului au favorizat și apariția atacurilor superficiale de fungi care au dus la distrugeri pe suprafața lemnului prin deteriorări ale fibrei lemnoase.

Au afectat grav structura fibrei și atacurile masive ale insectelor xilofage necombătute perioade mari de timp.

Cel mai important factor de deteriorare a obiectului a fost constituit însă de acțiunea umană nepotrivită asupra lui. Obiectul prezintă rupturi însemnate dintre care cea mai vizibilă este cea care a dus la pierderea unuia din picioare dar lipseau și părți de material lemnos ale celorlalte elemente componente. Picioarele sunt de altfel cele mai solicitate părți ale obiectului.

Și blatul inferior, compus din două scânduri îmbinate, avea o jumătate din materialul component lipsă.

Expunerea îndelungată la acțiunea luminii solare a dus și la decolorarea intensă pe suprafețe mari astfel încât cromatica obiectului a avut de suferit în ansamblul ei.

La finalul observațiilor mai menționez și straturile de impurități depuse pe suprafețele obiectului de-a lungul timpului de neglijare.

Restaurarea

Pentru început am îndepărtat straturile de depuneri de impurități și straturile superficiale de fungi cu perii dure apoi cu cârpe îmbibate în soluții alcoolice.

A urmat tratamentul împotriva insectelor xilofage aplicat prin injectarea în orificiile de zbor a soluției de Sadolin și pensurarea pe toată suprafața obiectului cu aceeași soluție ca acțiune cu rol preventiv.

La capitoul reconstruire am refăcut partea lipsă a fundului și am fixat-o la loc prin îmbinarea cu elementul existent și cu cepuri mărunte pentru a-i asigura stabilitatea.

Pentru refacerea stabilității fizice a obiectului am confecționat și un segment a piciorului lipsă adăugându-l prin lipire cu clei animal și cu ajutorul unor cepuri părții sănătoase, curățate și pregătite anterior acestei operațiuni.

Celelalte picioare, având lungimi diferite deși nu atât de afectate ca și cel care lipsea complet, au trebuit să fie deasemenea adăugate, cu lemn din aceeași specie și respectându-se direcția fibrei lemnoase, obținând astfel o stabilitate satisfăcătoare în plan a picioarelor.

După aceste adăugiri am șlefuit locurile de îmbinare și am refăcut inciziile ornamentale în prelungirea celor existente astfel ca ele să constituie un întreg.

A urmat astuparea orificiilor de zbor a insectelor xilofage cu baton de ceară de albine colorată, chituiră crăpăturilor și a rupturilor și șlefuirea suprafețelor chituite.

În final am integrat cromatic cu baiț de lemn și am aplicat un strat de ceară pentru protecția ulterioară a lemnului.

The restoration of a wood peasant table

Abstract

In this paper we presented the principal steps for the restoration of a wood table, characteristic for the Oaș regions. Before the restoration process, the ethnographical object presented a few degradations as expansions cracks which were determined by the environment humidity. Those conditions helped the spoiling actions of bacteria.

Blatul înainte de restaurare

Masa în timpul restaurării, după efectuarea completărilor

Restaurarea unei mese țărănești

Fundul descompletat

După refacerea inciziilor și integrarea cromatică

Masa după restaurare

Restaurarea unei lăzi de breaslă a cizmarilor

Baltoș Ioan

Obiectul, cu datare din anul 1773, confecționat din lemn de tei cu închizători de fier, folosite pentru depozitarea actelor și a banilor, lada având pe cele două laturi două mânere din fier forjat. Obiectul aparține Muzeului Județean Satu Mare.

Obiectul este compus din corpul lăzii și capacul confecționat din lemn de tei profilat pe înălțime.

La primele analize a ieșit în evidență starea precară de conservare având urme de atac xilofag și fungi. În timpul restaurării obiectului am constatat că este acoperit cu 7 straturi de vopsea prin pensulare și la fiecare strat este datat anul și un nume de persoană.

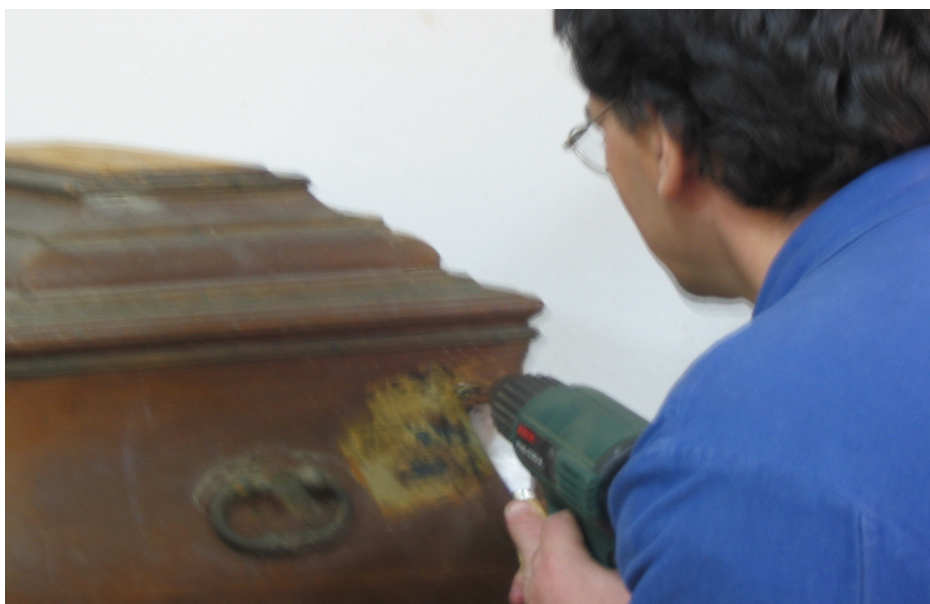
Am început restaurarea obiectului prin demontarea feroneriei și curățirea cu o soluție de toluen diluat 25% și atunci am observat că lada a fost vopsită de mai multe ori. Pentru înlăturarea primului strat de vopsea am folosit o suflantă de aer fierbinte desprinzând stratul de vopsea cu un șpaclu. La penultimul strat de vopsea am găsit o inscripție executată cu vopsea albă pe un fond gălbui iar la îndepărtarea ultimului strat am găsit datarea anului 1773 pirogravată.

Consolidarea stratului lemnos s-a făcut prin injectare de Sadolin iar părțile defibrate le-am astupat topind Covidez (ceară de albine în amestec cu colofoniu). Elementele lipsă a capacului au fost refăcute prin sculptare și integrare (încliere). Feroneria a fost restaurată de colegul de la restaurare metal. După restaurarea ei aceasta a fost remontată. Am integrat cromatic și pe suprafața obiectului am finisat cu șelac. Inscripțiile succesive le-am conservat cu un verni. Pe suprafața lemnoasă din interiorul obiectului am pensulat un strat de ceara de albine pentru conservare.

The restoration of a crate of shoemaker guild

Abstract

We wanted to describe the principal steps for the restoration of a crate of shoemaker guild. This object is from the 18th century, more exactly from 1773. It is made by linden wood with three iron latches. The crate needed a few restorations activities because it was spoiled by the bacteria, mechanical factors and human action.

Restaurarea unei lăzi de breaslă a cizmarilor

Restaurarea unei icoane pe lemn aparținând bisericii de lemn din Soconzel

Cristina Busuioc

Biserica „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril” din Soconzel, județul Satu Mare a fost construită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, date furnizate de inscripția de pe un scaun din lemn aflat în interiorul bisericii pe care apare data de 1795. Biserica este așezată pe un deal, la marginea cimitirului din localitate, și domină localitatea prin poziția și arhitectura ei.

Iconostasul bisericii din Soconzel este compact și desparte naosul de altar. Acesta este pictat iar icoanele împărătești sunt pictate separat pe suport de lemn cu rame și atașat acestuia. Pe iconostas, în partea dreaptă, se află inscripția: “Arhanghel Mihail, icoane ce s-au făcut în coloare de Arhistr Mihail”.

Icoanele împărătești sunt în curs de restaurare, în lucrarea de față voi prezenta detalii despre restaurarea icoanei Sfântul Nicolae.

Dimensiunile icoanei sunt 73 cm. x 60 cm. x 8,5 cm., blatul icoanei este alcătuit din două bucăți îmbinate, în prezent apar fisuri în cele două blaturi, ele fiind îmbinate cu fâșii de pânză. (Vezi foto 2).

Starea de conservare a icoanei este destul de slabă, pelicula de culoare din stratul pictural este pierdută pe o suprafață de cca 15% iar desprinderile și slaba aderență apare la toată suprafața icoanei.

Lemnul ca suport este foarte uscat, el și-a pierdut calitățile și astfel devine foarte friabil. La acest lucru a contribuit și atacul de insecte xilofage (cariile).

Prima operație de conservare a fost consolidarea temporară cu foiță japoneză și soluție de clei de pește în concentrație 4% prin pensulare pe întreaga suprafață a icoanei. (Vezi foto 3.)

Verso-ul icoanei a fost pensulat cu soluție sadolin pentru tratarea lemnului împotriva insectelor xilofage, au fost extrase traversele prinse cu cepuri de lemn și cuie metalice. S-au făcut completări cu straihuri de lemn în fisurile din blatul de lemn pe spatele icoanei iar pe fața pictată acolo unde de fapt și lipsea stratul pictural s-au așezat câlți înmuiați în clei. (Vezi foto 4.)

Completările în lacunele din lemn s-au făcut cu chit de clei de pește și praf de lemn, apoi cu chit din praf de cretă și soluție de clei de pește. Au fost de asemenea extrase traversele cu scopul de a fi consolidate și tratate împotriva atacului de insecte xilofage.

Consolidarea stratului pictural s-a făcut atât la rece cât și la cald cu alternări de presă rece și caldă. Lacunele din stratul pictural au fost degresate și apoi în straturi succesive s-a refăcut stratul de grund la nivelul celui original. Chitul a fost șlefuit și s-a făcut hidratarea și îngrășarea lui cu soluție de gălbenuș de ou 4:1 în apă cu conservant.

Integrarea cromatică s-a făcut cu culori de apă și gălbenuș de ou în tehnica „*tratteggio*”. (Vezi foto 5.)

The restoration of a wooden ikon that belongs to the wooden church from Soconzel

Abstract

The article presents the problems occurred during the restoration of an wooden ikon with many degradation problems like breaks in the material structure, loose of the painted layer, finally with a bad conservation.

foto1. - fotografie făcută de sus spre iconostasul bisericii-

foto 2. -icoana Sf. Nicolae-

- verso-ul icoanei-

foto. 3- Consolidarea cu clei de peste și foita japoneză

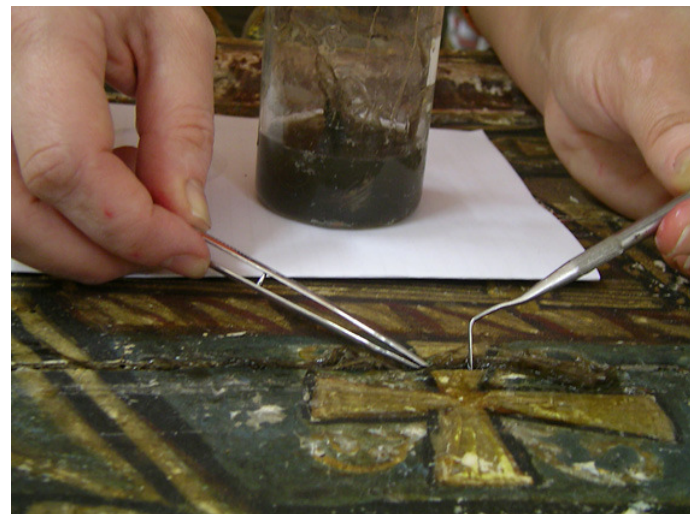

foto 4. Completarea fisurilor cu umplutură de călți înmuiți în clei de pește.

foto 5. In timpul integrării cromatice

Restaurarea unui sfeșnic de argint

Dinu Capotescu

Descriere

Subiectul acestei lucrări îl constituie un sfeșnic de argint din prima jumătate a secolului al XX-lea, obiect confecționat într-un atelier austro-ungar.

Sfeșnicul este compus dintr-o suită de trei elemente dispuse pe verticală:

- Talpa semisferică ornamentată cu motive decorative vegetale realizate prin incizie, se sprijină pe patru picioare în chip de cap de leu-mască baroc.
- Se continuă cu un element tronconic decorat cu motive vegetale incizate.
- Partea superioară este un element cilindric în care se așează lumânarea. Tot ansamblul are 35 de cm. înălțime și 19,5 cm. diametru la bază.

Diagnostic:

La începerea operațiunilor de restaurare sfeșnicul era rupt era constituit din două fragmente, acesta prezintă produși de coroziune specifici materialului din care este confecționat adică argint, precum și depuneri organice. Cele două componente au suferit de asemenea și puternice deformări mecanice. (foto 1 și foto 2)

Procedeu de restaurare

Restaurarea obiectului s-a făcut în mai multe etape:

În primul rând obiectul a fost spălat și curățat superficial cu lână de oțel. A urmat o curățare chimică în soluție de acid formic 10-15 %. Neutralizarea s-a făcut în apă distilată și uscarea în alcool etilic.

Pentru înlăturarea deformărilor s-a folosit instrumentar adecvat adică pansoane de diferite forme și profiluri din lemn și cupru.

Pentru a evita tensionarea materialului – se știe că prin batere tabla se întinde –această operație s-a făcut prin presare.

Suprafețele de îmbinare a celor două componente fiind degresate am trecut la lipirea lor prin cositorire.

În ultima fază obiectul a fost finisat și șlefuit cu pânze abrazive foarte fine. Conservarea finală s-a făcut cu nitrolac incolor. (Foto 3 și foto 4)

The restoration of a silver candelstick

Abstract

The silver candelstick is from the first half of the 20th century, being made in a ostrich workshop. It needed a few restorations activities because it was spoiled by mechanical factors and human action, being broken in two pieces with evidently mechanical deformations.

foto 1

foto 2

Restaurarea unui sfeșnic de argint

foto 3 după restaurare

foto 4 detaliu după restaurare

Restaurarea tezaurului monetar de la Tămășeni

Cobusceanu Roxana

Pe hotarul localității Tamășeni județul Satu Mare, cu ocazia unor lucrări agricole au fost găsite ascunse într-un vas ceramic un număr mare de monede.

La aducerea în laborator monedele prezentau depuneri grosiere de pământ din mediul de zacere, produși de culoare verde deschis pulverulent și verde închis precum și faptul că erau lipite unele de altele formând conglomerate. Vasul în care s-au găsit a fost recuperat fragmentar și este probabil o cahlă-oală.

Identificarea, punerea în evidență a eventualelor inscripții și aflarea exactă a numărului de monede este o cerință preliminară și obligatorie. De-a lungul veacurilor după cum bine se știe la fabricarea monedelor s-a folosit argintul. Însă, în stare pură acesta este un metal moale și pentru a-i îmbunătăți proprietățile mecanice este aliat cu alte metale. Principalul element de aliere al argintului este cuprul (Cu), care în majoritatea cazurilor este răspunzător de dezvoltarea pe suprafața obiectelor a produșilor de coroziune specifici lui.

Așadar monedele vechi din argint gasite în pământ furnizează exemple de degradări în funcție de calitatea aliajului din care sunt confecționate, de natura solului în care s-au găsit, de gradul de aerare al solului, porozitate, umiditate.

Procesul de coroziune al monedelor îngropate în sol este unul complex și are loc ca urmare a acțiunii agresive a componentelor solului cu suprafața metalică (oxigen, apa, acizi). Astfel procesul de coroziune începe prin acțiunea oxigenului din sol asupra argintului cu formare de Ag_2O : cationii de Ag mișcându-se de la faza metalică prin cea de oxid la interfața oxid-sol. La contactul dintre Ag și S (ionii S prezenți în sol sub forma de H_2S) se formează Ag_2S de culoare neagră insolubilă. De cele mai multe ori însă metalul rămas este cel care predomină iar crusta care se formează se datorează clorurii de argint cu aspect cornos. În timp crusta formată se amestecă cu produșii de coroziune ai cuprului prezent în aliaj, de culoare verde deschis (atacamit) și care sunt strâns lipiți unii de alții formând conglomerate. Deci, cuprul din aliaj va fi oxidat de oxigenul prezent în sol, prin difuzia sa din interiorul aliajului spre exterior formând oxid de cupru (Cu_2O) de culoare brun roșcat și care aderă foarte bine la suprafața metalului. Oxigenul prezent în sol în cantități considerabile determină transformarea oxidului cupros în oxid cupric de culoare neagră cu tendințe de creștere în conformitate cu parametrii rețelei proprii și nu cu cei ai rețelei metalice. Prezența ionilor OH, CO_2 , Cu prin dizolvare anodică și ca urmare a interacțiunii lor reciproce duce la formarea carbonatului bazic de cupru. Prezența clorului în sol sub formă de HCl, acționează asupra oxidului cupros prin dizolvarea sa sub formă de CuCl care în prezența apei duce la formarea clorurii bazice de cupru de culoare verde deschis (atacamit sau paratacamit), produși ce se găsesc și pe suprafața acestor monede.

Prima etapă în procesul de restaurare constă în înlăturarea depunerilor de pământ. Astfel monedele au fost așezate pe o sită și s-a trecut la spălarea lor sub jet de apă pînă la îndepărtarea completă a pământului. Fiind vorba de un număr foarte mare de monede, majoritatea lor au fost lipite unele de altele formând conglomerate; am optat pentru un tratament mixt de curățare chimică și mecanică. Curățarea chimică s-a făcut cu o soluție de acid formic concentrație 5%, sub strictă supraveghere, intermediar s-au realizat perieri ușoare cu baton din fibră de sticlă pentru a angrena desprinderea produșilor de coroziune. Această metodă are avantajul că dizolvă produșii de coroziune ai cuprului din aliaj (de culoare verde cu aspect inestetic) fără a afecta argintul iar desfacerea conglomeratelor s-a realizat cu foarte mare ușurință. După încheierea tratamentului chimic, am trecut la următoarele faze ale procesului de restaurare, și anume: neutralizare, uscare pe hârtie de filtru, finisare mecanică, degresare cu alcool etilic și conservare (prin imersie în Paraloid B 72 în toluen).

Piesele acestui tezaur sunt emise în perioada care se încadrează între sfârșitul secolului al XV-lea și primul deceniu al secolului al XVII-lea și fac parte din seria acelor care sunt îngropate în nord-vestul României în perioada tulbure ce caracterizează acest interval. Prin numărul ridicat al pieselor,

1830 bucăți monede din argint, (denari,groși), și 4 bucăți din aur, tezaurul de la Tămășeni oferă un izvor important în cercetarea circulației monetare precum și pentru economia perioadei.

Bibliografie

H. J. Plenderleith, *“La conservation des antiquites et des d’art”* Paris 1966

J. Riederer, *“Restaurieren + restaures & bewahren preserver”* Goethe Institut 1960

I. Stambolov, *“Coroziunea și conservarea antichităților și obiectelor de artă metalice”*

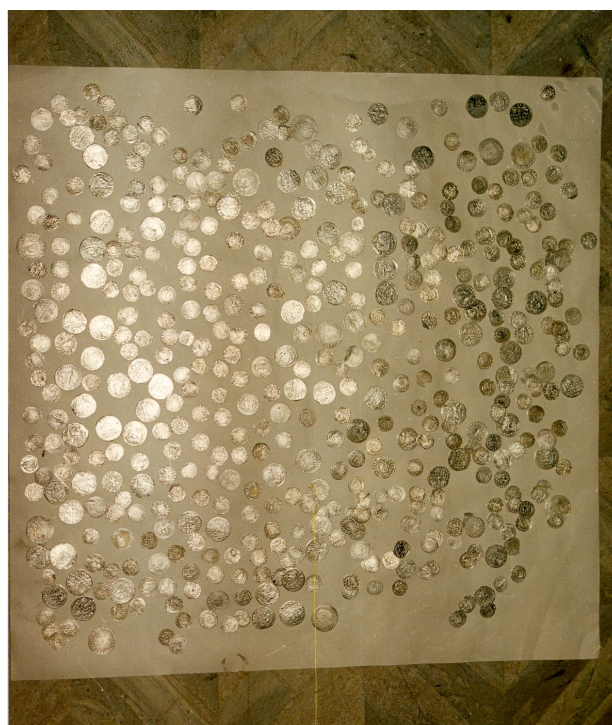
The restoration of monetary treasures from Tămășeni

Abstract

In 2003, in Tămășeni village, was found a treasury of money that contains 1834 pieces. The restoration processes were made in the restoration laboratory and the most challenging faze was the removal of the corrosion. The treasury is important for the monetary circulation and the economic life of the time.

Înainte de restaurare

În timpul restaurării

După restaurare

Conservarea patrimoniului industrial. Mori din județul Satu Mare

Diana Kinces, Gheorghina Olariu

De la zdrobirea semințelor între două pietre, la moara sistematică de azi, omenirea a parcurs un drum lung, marcat prin numeroase etape de tranziție. Morăritul e menționat în țara noastră încă din 1247 în Diploma Cavalerilor Ioaniți, desigur sub forma morilor de apă ce sunt pomenite și în documentele moldovene de la începutul secolului al XVI-lea¹.

Morile de apă au avut o mare dezvoltare în trecut, răspândirea lor fiind strâns legată de existența apelor repezi de munte care le furnizau forța necesară funcționării.

În secolul al XIX-lea morăritul era în floare. La începutul secolului al XX-lea se produc o serie de schimbări radicale. Apar morile cu aburi, cu care morile cu apă nu pot concura, ele fiind nevoite să fabrice produse secundare, și astfel asistăm, încetul cu încetul, la căderea și dispariția lor.

Morile folosind puterea vântului sau a apei și într-o mai mică măsură cele industriale apărute începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea sunt cele mai caracteristice și originale exemple de instalații tehnice populare.

Aceste mărturii valoroase ale patrimoniului industrial reprezintă un segment semnificativ al patrimoniului cultural național. Privatizări rapide, situația economică precară a proprietarilor, sau chiar perioadele de avânt economic reprezintă conjuncturi de natură să favorizeze demolări, casări, distrugerii rapide de patrimoniu valoros clasat sau încă nereperat. În aceeași categorie intră și morile, indiferent de natura sau modul lor de funcționare.

Muzeul Județean Satu Mare a demarat la începutul anului 2008 un program pentru salvarea patrimoniului industrial de pe teritoriul județului Satu Mare propunându-și într-o primă etapă identificarea, inventarierea, fotografierea și realizarea de CD-uri, precum și publicarea unor studii privind protejarea și valorificarea acestui patrimoniu, urgențe de salvare, propuneri de clasare, pentru câteva obiective reprezentative pentru dezvoltarea industrială a județului Satu Mare.

Digitalizarea surselor de natură fotografică și scrisă, includerea lor într-o bază de date, este eficientă ca mod de salvare a patrimoniului industrial mobil și imobil aflat într-o stare precară de conservare, în condițiile atât ale unei explozii a pieței patrimoniului „invadate” de valori industriale produse uneori cu doar câteva decenii în urmă, cât și ale pericolului distrugerii în contemporan a industriilor martor, depășite tehnic și considerate desuete.

Prin intermediul cercetărilor de teren realizate pe teritoriul județului Satu Mare până în prezent au fost identificate o serie de obiective industriale de o relativă importanță în vederea realizării unei evidențe cât mai precise a acestor categorii de bunuri culturale. Cea mare pondere o au morile. Acestea erau prezente în majoritatea comunelor, sau exista cel puțin o moară pentru mai multe sate. Astăzi cele mai multe dintre ele sunt neîntreținute și părăsite, lăsate în paragină.

În trecut morile aveau o capacitate mai mică de producție și erau în general construite în comun de mai multe rude sau vecini care puteau beneficia de produsele măcinate, fără a fi nevoiți să se deplaseze în localități vecine mai mult sau mai puțin apropiate pentru a-și măcina cerealele necesare pentru alimentația lor sau a animalelor. Mai apoi apar morile construite de diferiți grofi sau conți care aveau resursele necesare întreținerii unor astfel de mori și care deserveau întreaga comunitate de pe domeniul respectiv. Începând cu secolul al XX-lea și în special spre mijlocul secolului încep să fie construite mori de o capacitate mult mai mare, mori care de cele mai multe ori se vor afla în proprietatea statului.

În mori se măcinau seară, orz, ovăz, porumb, grâu etc. Se putea scoate o singură varietate de făină. Orzul și ovăzul erau râșnite pentru animale, pentru porci se măcina mai mărunț și mai moale, ca să se poată prepara apoi o zeamă mai lăptoasă. Făina pentru pâine era măcinată după tăiatul (frecatul)

¹ Valentina Bușilă, G. Lazăr, *Câteva date noi cu privire la studiul morilor de vânt din Dobrogea* în „Anuarul comunicărilor de conservare și restaurare”, București, 1964

pietrei. După făina pentru pâine se măcina porumbul. Boabele de măcinat trebuiau să fie uscate 40 – 50%. Erau cazuri când datorită umidității grăunțelor, pietrele de moară se lipieau și moara se oprea.

Cea mai mare moară din județ din perioada comunistă a fost cea din orașul **Tășnad**, moară care azi nu mai funcționează, întreg sistemul și toate utilajele fiind într-o stare de degradare avansată, devenind probabil în cel mai scurt timp neutilizabile și materie primă pentru reciclare. Moara aparținea de Mobipan Satu Mare și producea în medie 200 – 240 de tone/zi. Se întinde pe o suprafață de aproximativ 2 ha. O altă moară am găsit tot la Tășnad, de data asta în stare de funcționare încă. Moara a fost construită cel mai probabil la începutul anilor 1900. Are grinzi metalice care sunt dateate (GYOSGYOR 1897). Se numea Moara lui Zongoth și de câțiva ani este din nou cunoscută în zonă și funcționează sub același nume, fiind în proprietatea moștenitorilor celor care au înființat-o. La început moara funcționa cu cărbune și acest lucru este demonstrat de cantitatea mare de cenușă depozitată în grădina din spatele morii dar și de acoperișul afumat exagerat în interior. Mai apoi a început să funcționeze cu motor. Utilajele cele mai vechi sunt cumpărate din Ungaria iar unele mai recente sunt fabricate în România. Utilajele folosite datează din perioada înființării morii, procedeul de măcinare fiind cel tradițional. Tot în cadrul morii a funcționat și o presă de ulei, dar astăzi este nefuncționabilă. Se păstrează, dar datorită evoluției tehnice a prelucrării semințelor de floarea soarelui aceasta nu-și mai găsește utilitatea practică. O altă moară am găsit la **Acâș**. Aceasta a fost înființată în secolul al XIX-lea, având utilaje care datează din anul 1909 fabricate la Budapesta. Este construită din cărămidă dar legate cu mortar pe bază de var, un procedeu destul de neobișnuit, puternic deteriorată, aceasta a funcționat inițial pe apă, apoi pe motorină și mai târziu pe curent. Deși având o capacitate destul de mare, moara a fost abandonată, utilajele fiind pur și simplu neutilizate. Moara veche de la **Săcășeni** are o vechime de aproximativ 130 de ani, este confecționată din cărămidă și văioage și acum se folosește ca fabrică de mobilă și fierărie. Nu se mai păstrează din utilajele pentru morărit cu excepția pietrelor de moară. Tot la Săcășeni mai există o moară în stare de funcționare, dar datată relativ recent. La **Santău** există o moară care funcționează o dată pe săptămână și anume în fiecare miercuri. Și la **Chereușa** există o moară, pusă în funcțiune relativ recent și care funcționează mai mult la cerere. Moara de la **Carei** a fost înființată în perioada interbelică. Este în stare de funcționare. La **Valea Seacă** am găsit o moară datând de la începutul secolului al XX-lea, care azi nu mai funcționează fiind chiar în pericol de a fi complet dezansamblată și vândută pe bucăți ca material reciclabil. Moara de grâu din **Batarci** este încă în stare de funcționare, a fost construită din piatră la începutul secolului al XX-lea. Utilajele vechi datează din anii 1940, ele au fost însă schimbate cu utilaje mai noi din anii 1990. La **Hodod** moara înființată în perioada interbelică a fost și ea părăsită. Deasemenea la **Giorocuta** și la **Dobra** au existat mori care funcționau deja înainte de război dar acum nu mai sunt în stare de funcționare. La **Beltiug** există o moară pe aburi care datează de la începutul secolului al XX-lea, construită din cărămidă și încă în stare de funcționare. Moara de la **Supuru de Jos** datată undeva între cele două războaie mondiale a ars.

La **Tiream** a mai existat o moară cu aburi, care era în proprietatea familiei Karolyi și funcționează din anul 1925. La **Orașu Nou** funcționa încă de la începutul secolului al XX-lea o moară cu 4 roți. În hotarul satului **Bixad** au funcționat două mori cu aburi numite Pinkasz și Zarda dar care în prezent nu se mai păstrează. Mori cu aburi au mai existat la: **Socond, Bercu, Livada, Ghenci, Boghiș**. În localitatea **Ardud** se știe că a existat o moară cu aburi cu cilindru care a aparținut lui Karolyi Lajos, în prezent aceasta numai funcționează. La **Atea**, în hotarul satului, în cătunul numit Pal (Paul) a funcționat o moară cu aburi, în prezent nu se mai păstrează. La **Domănești** și **Andrid** au funcționat mori cu motor Diesel.

Un exemplar minunat de păstrare a vechilor tradiții populare în domeniul tehnologiei îl constituie și moara de apă din **Cămârzana**, situată în cea mai nordică localitate a Țării Oașului, într-o zonă de protecție culturală. Aceasta există de mai bine 200 de ani și se află în stare de funcționare și în prezent. Moara aparține lui Văsălie Ion din Cămârzana. Sătenii sunt în continuare mulțumiți de făina de grâu și porumb obținută în urma procesului de măcinare. Proprietarul ne-a spus că a moștenit moara, dar are mari greutăți cu asigurarea pieselor de schimb și viitorul morii este incert. În județ au mai existat mori de apă la **Racșa** și **Bixad**. Muzeul din **Negrești** are o moară funcțională, dar oamenii merg tot mai rar să macine.

Identificarea și marcarea acestor mărturii de tehnică populară și industrială constituie un prim pas pentru conservarea acestor obiective industriale aflate într-un real pericol de distrugere și pierdere atât a ansamblurilor în sine cât și a informațiilor de natură tehnologică referitoare la modul de funcționare al acestora.

Protecția legală, asigurată în momentul de față prin Legea 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice și Legea 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, se referă la obiectivele clasate și are, chiar și pentru acestea, o eficiență relativă întrucât în domeniul industrial primează reglementările economice. Ori aceste obiective de importanță istorică sunt neclasate, aflându-se pe punctul de a deveni doar acele obiective care au existat cândva, pierzându-se și uitându-se treptat.

În concluzie, valoarea ridicată, europeană, a patrimoniului industrial românesc, mobil sau imobil, situația de risc în care se găsește acesta, precum și eficiența mai mult decât relativă a protecției sale justifică necesitatea intervențiilor de inventariere, clasare și salvare care nu pot fi desfășurate decât în condițiile unor reglementări legale specifice.

The conservation of industrial patrimony. Mills from Satu Mare county.

Abstract

Satu Mare County Museum began in early 2008 a program to save the industrial heritage of the territory of Satu Mare county and offering in first step identifying, inventorying, photographing and making CDs and publication of studies on the protection and exploiting this heritage, emergency rescue, proposals ranking for a few representative targets for industrial development of Satu Mare county.

Through field research conducted in the territory of Satu Mare until now have been detected a large number of mills of various types: water mills, steam mills, die motor etc. They were present in most municipalities, or at least there was a mill for several villages. Today most of them are unkept and abandoned, left to waste.

The amount raised, European, the Romanian industrial heritage, mobile or immobile, the risk that it finds, and efficiency rather than relative of its protection justify the interventions need to its inventory, rating and rescue that can not be carried out only under the conditions of specific legal regulations.

moara din Tășnad

moara mică din Tășnad

moara din Acăș

moara din Cămârzana

Restaurarea unui convocator

Paul Gabriela

Orașele Satu Mare și Mintiu, datorită privilegiilor economice și comerciale primite începând cu secolul al XIII-lea, devin însemnate centre ale breslelor de meșteșugari. Printre aceste bresle se numără și cea a tăbăcarilor.

Inventarul existent în colecția Muzeului Județean Satu Mare cuprinde, în afara unor documente, diferite obiecte printre care table ale asociației, convocatoare, lăzi de breaslă.

În lucrarea de față voi prezenta restaurarea unui convocator al breslei tăbăcarilor ce cuprinde lista de înmormantare a breslei, începută în 1823 și reîncepută în anul 1827, scrisă în limba maghiară.

Obiectul se prezintă sub forma unei cutii din lemn având în interior trei tăblii din lemn pe care este aplicat suportul din hârtie. Lungimea convocatorului este de 25 cm, lungimea tăbliilor fiind de 21 cm iar lățimea lor de 8,3 cm. Hârtia suport este aplicată pe cele trei tăblii în două straturi, aceasta fiind fabricate din pastă mecanică, cea de la suprafață prezentând informația scrisă cu cerneală ferogalică.

Pe cele trei tăblii textul este scris pe o singură coloană. Se observă linii orizontale trase cu creionul la 1 cm distanță între numele scrise pe tăblii. Muchiile tăbliilor sunt acoperite cu ceară.

Datorită acidității cernelii ferogalice și a atacului biologic produs de insecte xilofage tăbliile prezintă lipsuri și dantelări ale suportului papetar ajungând până la lemn, lipsuri din text.

În urma buletinului de analiză s-a ajuns la concluzia că hârtia aplicată pe părțile interioare ale convocatorului este o hârtie fabricată manual cu linii de apă și filigran, înțeleasă cu gelatină.

Convocatorul prezintă deteriorări produse de acțiunea factorilor fizici, chimici și biologici datorită păstrării lui în condiții necorespunzătoare de microclimat. Petele au fost produse de murdărie (pe toată suprafața tăbliilor) de frontal de apă, de cerneală.

Conservarea lemnului a fost făcută de către restauratorul lemn.

Prima operație a tratamentului aplicat a fost curățirea mecanică pe care am efectuat-o cu radiera și o pensulă moale.

Hârtia aplicată pe părțile interioare ale convocatorului a putut fi dezlipită prin procedee mecanice. Restaurarea lor a constat în spălarea, consolidarea fisurilor cu vâl japonez, completarea lipsurilor cu hârtie japoneză prin metoda "la simplu", presare. După restaurare, filele au fost lipite cu soluție de carboximetilceluloză 3% în apă.

Următoarea operație a fost curățirea umedă a hârtiei aplicată pe cele trei tăblii prin tamponări ușoare repetate. Completarea lipsurilor din materialul suport am efectuat-o cu hârtie japoneză. Deoarece după aplicarea unui strat de hârtie japoneză diferența de grosime era destul de mare am hotărât aplicarea a două straturi de hârtie.

Numărul de inventar, scris pe hârtie japoneză, a fost aplicat pe mânerul convocatorului.

Pentru o conservare corespunzătoare, convocatorul restaurat trebuie păstrat într-o cutie de carton neutru confecționată la dimensiunea obiectului, în condiții microclimatice corespunzătoare.

Toate aceste intervenții asupra obiectului au avut ca scop redarea unor însușiri pierdute sau estomate în timp.

The restoration of an convener

Abstract

The subject of this paper is the restoration of the "Tanner Guild Convener", write in 1823 and re-write in 1827. The object is part of the Satu Mare County Museum collection. The article presents the restoration phases and the techniques used in the process.

Conservarea colecției de „Acoperitoare pentru Masa Domnului” de la Curatoriul Bisericilor Reformate, Târgu-Mureș

Varga Emese, Dobrescu Adela

Colecția de Acoperitoare pentru Masa Domnului este o colecție impresionantă nu numai prin numărul mare de obiecte, dar și prin valoarea acestora. În cadrul colecției se găsesc textile date secolele XVII-XX. Întreaga colecție cuprinde un număr de 44 de textile, dar subiectul nostru îl constituie cele 30 de bucăți care au fost conservate în cadrul Laboratorului Zonal de Restaurare Conservare, al Muzeului Județean Satu Mare. Obiectele au ajuns în laborator prin grija preotului paroh Lakatos Peter, care înțelegând valoarea istorică și artistică a colecției a hotărât să o conserve și mai apoi să o expună în cadrul unei expoziții permanente.

Vom încerca să prezentăm această colecție din mai multe puncte de vedere, nu numai din punctul de vedere al fazelor conservării ci și al materialelor, al broderiilor, al tehnicilor de creație, al ornamenticii și nu în ultimul rând din punct de vedere istoric.

Un prim aspect ar fi acela al *materialelor* din care au fost create aceste piese și anume: mătase, batist, pânză fină de bumbac. În secolele XVII-XVIII materialele (tafta, brocat, dantele, catifele, batist) erau importate din manufacturi europene precum cele din Belgia, Cehia, Polonia și Franța. În epocă era binecunoscut batistul franțuzesc, pânza de bumbac poloneză care alături de celelalte materiale erau considerate articole de lux. Ele erau achiziționate de persoane de vază, de nobil, de prelați și erau foarte scumpe.

În marea lor majoritate, Acoperitoarele pentru Masa Domnului sunt realizate din *batist*. Acest material foarte fin permitea, datorită tehnicii în care era realizat și anume legătura pânză, executarea unor broderii deosebite. Batistul folosit la început (secolul al XVII-lea) era din in, dar mai târziu apare și batistul executat din fire de bumbac, care este la fel de fin și de transparent. Un alt material deosebit folosit în colecție este *mătasea naturală*. Aceasta venea din manufacturile franceze și italiene dar și din cele ale Orientului apropiat. Din nefericire acest material s-a dovedit mai puțin rezistent prin urmare nu a fost prea des folosit în realizarea unor astfel de obiecte. Dintre materialele din mătase naturală cel mai des folosite se numără: taftaua, atlasul și în cazuri rare brocatul.

Dacă ne referim la materialele folosite în realizarea Acoperitoarelor trebuie să ne oprim și asupra firelor din broderie. Acestea erau la fel de prețioase ca și materialele pe care erau brodate. Broderiile erau executate din fire de mătase naturală, fire de argint și argint aurit și nu de puține ori fire de aur.

Un alt unghi din care trebuie să privim aceste obiecte este cel al *tehnicii* în care au fost realizate. Batistul fie el din in sau bumbac era realizat în legătura pânză, pe când mătasea era realizată în legătura atlas. Ambele tehnici veneau să „sprijine” broderia, să o pună în valoare. În ceea ce privește broderia, aceasta era spectaculoasă. Pașii de broderie folosiți, combinațiile de pași erau atât de diverși încât s-au creat, în epocă, adevărate caiete de modele. Un astfel de caiet a fost cel realizat de Veselenyi Katalin, o nobilă doamnă dintr-o familie domnitoare. Aceste caiete cuprindeau denumiri ale pașilor de broderie și desene cu modelele folosite. Se înțelege că această artă era răspândită și atribuită unei pătri exclusiviste ale societății. Există mini colecții care aparțin aceleiași creatoare, precum mica colecție de Acoperitoare pentru Masa Domnului, realizată chiar de doamna amintită mai sus.

Un aspect deosebit de important pe care trebuie să-l menționăm este *valoarea documentară* ale acestor obiecte. În primul rând, Acoperitoarele erau realizate la comandă și nu de puține ori chiar de către comanditari. Astfel că doamnele care brodau aceste piese găseau de cuviință să adauge motivelor brodate și texte în care aminteau numele comanditarului, anul, luna, ziua și citate din biblie. Aceste texte erau integrate perfect în ornamentica pieselor și uneori se constituiau în adevărate chenare ale motivelor brodate.

Păstrarea și conservarea unei astfel de colecții constituie o provocare pentru oricine. Este admirabil faptul că o biserică precum cea din Târgu Mureș a reușit de-alungul anilor să păstreze și să

îngrijească această colecție și mai ales să vrea să o valorifice prin crearea unui muzeu unde această colecție să poată fi redată iubitorilor de artă și istorie.

Conservarea colecției a fost, de asemenea, o adevărată provocare. Piesele ridicau probleme variate din punct de vedere al conservării. Unele dintre ele erau într-o vizibilă stare de degradare, altele păreau că s-au păstrat ceva mai bine. În urma primelor investigații și după consultarea registrelor parohiale s-a ajuns la concluzia că aceste piese au fost păstrate într-un dulap sau ladă de lemn, care a fost supus la rândul său unei umidități crescute, pe o lungă perioadă de timp. Astfel, piesele fragilizate în timp au fost supuse unui stres continuu care a provocat deteriorări ireversibile. Luate una câte una piesele au scos la iveală probleme precum: rupturi serioase și pe suprafețe mari, desprinderi ale firelor de broderie, desprinderi ale dantelelor, pățări pe suprafețe mari. Actuala conducere a parohiei, preotul paroh și consilierii, au avut un rol important în salvarea colecției. Ei au reușit să creeze un microclimat stabil și să depoziteze colecția într-un mod profesionist: au rulat fiecare piesă pe un tambur pe care l-au protejat cu hârtie albă. Au depozitat întreaga colecție într-un dulap, ferind-o de depunerile de praf și de murdărie. Piesele au ajuns în laboratorul de restaurare în mare proporție stabilizate.

Totuși, ca prim pas s-a încercat crearea unui microclimat, în cadrul laboratorului, astfel încât textilele au putut fi supuse fazelor de conservare fără probleme. Piesele au fost conservate fiecare în parte și în funcție de deteriorările pe care le prezentau. Fazele de curăție umedă s-au realizat, în cea mai mare măsură, pe masa de sticlă și prin pensulație. Colecția cuprinde un număr mare de piese de dimensiuni mari. Acestea au putut fi curățite în bazinul de tratamente, pe suportul de plasă. În urma testelor făcute coloranților folosiți s-a constatat că aceștia sunt stabili și că procesul de curățire umedă se poate face fără a exista riscul unor decolorări sau migrări de culoare. Acest risc înlăturat, trebuia luată în calcul fragilitatea materialelor, rupturile destul de mari, care puteau îngreuna procesul de curățire. Tocmai de aceea, s-a recurs la o curățire prin pensulație, cu pensule cu păr moale, care să protejeze piesele în faza umedă. S-a lucrat rapid pentru a nu ține materialele în mediu umed un timp prea îndelungat. Imediat după curățire, umezeala în exces a fost înlăturată cu ajutorul hârtiei de filtru. Soluțiile de curățire au fost și ele adaptate materialelor din care erau realizate piesele. Impregnarea pieselor cu carboximetilceluloză s-a realizat în aceleași condiții de laborator.

După conservare piesele și-au recăpătat, în mare parte, forma inițială, fibrele textile au fost rehidratate. Prin acest proces toate deteriorările au fost stopate piesele urmând să fie restaurate. Piesele se află acum la sediul Curatorului Bisericii Reformate Târgu Mureș.

The conservation of "Lord's table coverings" collection of Reformed Churches receivers, Targu-Mures

Abstract

The textile collection of the Little church from Târgu Mureș is a large one, over 40 pieces, and a beautiful one, too and is dated XVII-XXth century. The collection was preserved by the priests of this church during 400 years in improperly conditions and unfortunately some of the objects were severely damaged. The collection was conserved in the Satu Mare County Laboratory of Restoration and Conservation. The process was a difficult one, because some of the pieces were embroidered with silver and gold and some were made of silk and the silk was very fragile. In the end the entire collection was preserved and the objects are ready to be exhibited in the church.

Acoperitoare pentru Masa Domnului înainte de conservare

Acoperitoare pentru Masa Domnului după conservare

Acoperitoare pentru Masa Domnului realizată de Veselenyi Kata, 1772 după conservare

Acoperitoare pentru Masa Domnului, după conservare

Acoperitoare pentru Masa Domnului, după conservare

Detaliu de broderie din fir metalic și mătase naturală pe suport de bumbac

Detaliu de broderie din fir metalic și mătase naturală pe suport de in

Detaliu de broderie din fir metalic și mătase naturală pe suport de in

Detaliu de broderie din fir metalic și mătase naturală pe suport de bumbac

MUZEOLOGIE

Anul european al dialogului intercultural

Daniela Bălu

Ministerul Culturii și Cultelor - România -
Consiliul Județean Satu Mare
Muzeul Județean Satu Mare
Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistă „Nicolae Iorga” Veneția
Institutul Cultural Român “Titu Maiorescu” Berlin

Anul 2008 a fost desemnat, prin decizia Parlamentului și Consiliului Europei, „*Anul European al Dialogului Intercultural*”, ce s-a desfășurat sub deviza aleasă de Comisia Europeană: „*Împreună în diversitate*”, promovând cunoașterea și înțelegerea diferențelor culturale, sociale, religioase, mentalitare, percepând dialogul intercultural ca o deschidere liberă și egală în exprimarea propriilor identități, „*marea diversitate culturală a Europei reprezentând un avantaj unic*”, cetățenii europeni fiind îndemnați să exploreze beneficiile bogatului patrimoniu cultural și oportunitățile de a învăța din diferite tradiții culturale.

Muzeul Județean Satu Mare, beneficiind de poziționarea geografică a teritoriului sătmărean, situat la poarta dintre Vestul și Estul Europei, este o instituție ce s-a impus prin promovarea multiculturalității și a valorilor identitare, prin probitatea colaborărilor de succes cu parteneri europeni, în spiritul unui dialog bazat pe cunoașterea reciprocă și pe respectul diversității etnice, percepând alteritatea ca un aspect pozitiv, generator al complexității și farmecului creativității interculturale.

Instituția noastră, prin autoarea acestor rânduri, a elaborat în anul 2008 două proiecte a căror tematică s-a înscris în conceptul promovat de „*Anul European al Dialogului Intercultural*”, obținând din partea Ministerului Culturii și Cultelor finanțarea în vederea implementării proiectelor. Sprijinul financiar a fost asigurat inclusiv de către Consiliul Județean Satu Mare și Institutul Cultural Român București.

Primul proiect, intitulat *Lumea credinței. Spiritualitate românească - Dialog identitar. Il mondo della fede. Spiritualita romena - Dialogo identitario. A World of Faith. The Romanian Spirituality - Dialogue between Identities*, a constat în organizarea unei expoziții de fotografii și artefacte, desfășurată la Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistă „Nicolae Iorga” din Veneția, Palazzo Correr, propunându-și să deschidă încă o pagină din albumul mării familii europene, fotografiile și obiectele expuse oferind oportunitatea cunoașterii diversității tradițiilor culturale, focalizând pe filele identității românești aflată într-un dialog menit să facă cunoscută cultura „celuilalt”, implicit cultura românilor și valorile autentice exprimate vizual prin intermediul colecțiilor patrimoniale.

Concepția expozițională a lansat o invitație adresată vizitatorului, aceea de a pătrunde în universul tradițional românesc, și de a face un pelerinaj fotografic prin spiritualitatea și talentul creativ cu care poporul român și-a încununat existența.

Imaginile și artefactele au creat un cadru unitar, îngemănat într-o poveste istorisită pe “firul vieții”, depănat sub percepțele religiozității, surprinzând momentele majore ale existenței: nașterea - căsătoria - moartea - învierea - nădejdea în viața veșnică.

Ideea structurării tematice a expoziției s-a bazat pe compoziția unuia din cele mai generoase fonduri muzeistice ale instituției noastre, colecția de fotografii „Iuliu Pop”, ce însumează peste 40.000 de fotografii, clișee și diapozitive. Printr-o estetică a imaginii ce are darul de a transmite amploarea universului spiritual mediatizat fotografic, expresivitatea fizionomiei sau limbajul trupului, fiecare

fotografie expusă a dezvăluit atitudini, reacții, fapte, dialogul interuman al personajelor, deschis spre dialogarea cu privitorul poftit în lumea spiritualității tradiționale românești.

Expoziția s-a conturat ca un periplu în spațiul etnocultural românesc, prin deschiderea noastră către „ceilalți”, provocând publicul la cunoașterea valorilor identitare, înglobate în sistemul multicultural al societății europene contemporane, în care diversitatea se compune primordial din înțelegerea și acceptarea identității.

Străvechiul instrument muzical de comunicare, tulnicul, așezat ca simbol central atât pe afișul și bannerul expoziției, cât și pe CD-ul și catalogul trilingv ce au însoțit-o, a reprezentat tocmai chemarea la dialog, vestind întâlnirea culturii românești cu publicul european, aflat în postura de a descoperi simboluri, sentimente, ritualuri, credință, bogăția creativității și sufletului românesc.

Efortul substanțial depus în vederea organizării expoziției a fost răsplătit de succesul deosebit pe care l-a avut în fața vizitatorilor, consemnat de mulți dintre aceștia în caietul de impresii. Din fericire, toată această întreprindere prin care ne doream să arătăm lumii și fața pozitivă a României, a avut parte de foarte multe aprecieri, chiar dacă vernisajul expoziției s-a desfășurat la scurt timp după nefericitul „caz Mailat”, ceea ce ne-a dat reale emoții privitoare la modul în care v-a fi primită expoziția de către italieni. Cu sprijinul colegilor de la Institutul Român de Cultură și Cercetare Umanistă „Nicolae Iorga” din Veneția, cărora le aducem mulțumiri și pe această cale, am reușit să prezentăm în fața unui public eterogen (italieni, englezi, japonezi, americani, nemți, indieni, francezi, dar și români) imaginea unei Români createoare de valori culturale, umane, spirituale, de frumusețe și demnitate, iar interesul demonstrat de vizitatori, mulțimea întrebărilor ce ne-au fost puse, dovedesc că sunt dornici să ne cunoască și să ne înțeleagă.

Al doilea proiect desfășurat în cadrul „Anului European al Dialogului Intercultural”, având titlul *Multiculturalitate și identitate etnică - Multiculturalität und ethnische Identität - Multiculturalität and ethnical identity - Multikulturalitás és etnikai identitás*, a promovat prin intermediul imaginilor fotografice valorile multiculturale și relațiile interetnice, diversitatea etnoculturală specifică etniilor din 4 țări: România (județele Satu Mare și Maramureș), Ungaria, Ucraina, Slovacia, fotografiile ce au fost realizate în cadrul cercetării pluridisciplinare desfășurată în parteneriat cu Institutul de Istorie și Etnocultură a Șvabilor Dunăreni din Tübingen.

Documentele fotografice, realizate în 54 de localități din cele 4 țări precizate, au constituit prilejul unei abordări comparative prin cunoașterea culturii „celuilalt”, componentă implicită a diversității culturale europene. Conviețuirea interetnică seculară a generat interferențe culturale firești, fiecare etnie manifestându-și în același timp și caracteristicile identitare. Aceste realități ale coabitării interetnice au fost expuse în fața publicului vizitator, prin intermediul celor 100 de fotografii color, oferindu-i-se ocazia de a analiza și compara simboluri ale identității specifice românilor, germanilor, maghiarilor, ucrainenilor, slovacilor, dar și modul în care aceste culturi s-au influențat reciproc, relațiile inter-umane cotidiene determinând preluarea de la „celălalt” a obiceiurilor sale, a tipologiei arhitecturale, a componentelor costumației, sau chiar a atitudinilor civice și morale.

Prezentarea confluențelor interetnice, reflectarea relațiilor interculturale, imaginea despre sine sau imaginea despre „celălalt”, acceptarea alterității, au fost structurate fotografic în 6 teme principale de expunere: religie, meșteșuguri, ocupații, obiceiuri și ritualuri, costume tradiționale și contemporane.

Preluând dictonul „Patria mea este Europa” (Franz Liszt), expoziția a îndemnat vizitatorul să treacă pragul propriei case, pășind în lumea generoasă și complexă a conviețuirii, participând implicit la un dialog interetnic european.

Organizată la Institutul Cultural Român „Titu Maiorescu” din Berlin, expoziția s-a bucurat de aprecieri deosebite atât din partea publicului larg, cât și din partea specialiștilor care au participat la vernisaj, spre exemplu muzeograful și etnologul de la Museum Europäischer Kulturen Berlin sau de la Deutsches Kulturforum östliches Europa e.v. din Potsdam. De asemenea, Radio România Cultural, prin corespondentul de la Berlin, a difuzat în seara vernisajului, 28 octombrie 2008, un reportaj despre Muzeul Județean Satu Mare și tematica expoziției prezentate de noi la Berlin.

Reușita de înalt nivel a manifestării s-a datorat inclusiv echipei de la Institutul Cultural Român „Titu Maiorescu” din Berlin, ce a demonstrat nu numai profesionalism dar și o deosebită amabilitate, pentru care le aducem încă o dată multe mulțumiri.

Ambele evenimente au fost mediatizate în presă, precum și pe paginile de internet www.dialog2008.ro, www.icr.ro, www.rki-berlin.de.

Prin experiența acestor două proiecte, dar și cea a multor altor manifestări organizate de muzeul nostru în țări europene, putem concluziona afirmând că popularizarea valorilor spirituale românești, a diversității patrimoniului cultural, se va constitui întotdeauna într-o carte de vizită onorantă și demnă pentru România.

The European Year of Intercultural Dialogue

Abstract

The year 2008 is, by the decision of the European Parliament and the Council of Europe, *The European Year of Intercultural Dialogue*, with the motto chosen by the European Commission *Together in Diversity*. Through the year the programs promote the knowing and understanding of cultural, social, religious, differences and perceive the intercultural dialogue as a free and equal opportunity towards the expression of self-identity. Starting from the premise „the great cultural diversity of Europe represents a unique advantage”, the European citizens are invited to explore the benefits of the rich cultural heritage and the opportunity to learn from different cultural traditions.

The County Museum of Satu Mare gains benefit from its geographical position between the Western and Eastern Europe, as an institution that asserted itself by promoting the values of multiculturalism and identity, co-operating usefully with European partners, in the spirit of a dialogue based on mutual knowledge and respect towards the diversity of identities, perceiving the alterity as a positive aspect that generates the complexity and the charm of intercultural creativity.

Our institution, by the author of this article, organized through the programme *The European Year of Intercultural Dialogue*, two photos exhibition. The subject of first was *A World of Faith. Romanian Spirituality – Dialogue among Identities*, and it was organized at the Romanian Institute of Culture and Humanist Research “Nicolae Iorga” from Venice. The second exhibition has the title *Multiculturalism and ethnical identity*, being organized at Romanian Institute of Culture “Titu Maiorescu” from Berlin. Both have a great success being appreciated by the public and specialists.

Tulnicarii

Vernisajul expoziției ICR Veneția

Echipa Muzeului Județean Satu Mare

Belle exposition. Merci de nous faire
connaître votre culture.

Michèle + André.
Montreal Canada.

GRACIAS. UNA BUENA. VENEZUELA.

GENARO Y NAYIBE

Very beautiful. lovely Music too

Manik - Nitka [INDIA]

21th May 2008

O expoziție impresionabilă și o inițiativă la
dabită care poartă o parte din sufletul
românesc departe...

Felicitări!

Ionela Zeca

24.05.2008.

Emozionante l'atmosfera che si respira qui,
complimenti !!

Mario Alberto

24/05/08

24/05/2008
multo interesante
Branî Tenenituy

22. MAI 2008

frate priu
22-5-2008

22. 05. 2008

[Signature]

22 mai 2008.
Să vă meargă f. bine
multei mândri voastră a
românilor. Fam. E. Bulai
Constanța-România.

È o mare bucurie să
gătesc o bucată de români
în hotelul Venetiei. Avem mare
mai mult ce merita să le
avem și celorlți că de
furnosă este țara noastră!
P.
Ioana

23.05.08

Le chiese - di quercia! -
sono incredibili...

[Signature]

23-05-08
Cuanto más nos co-
nocemos más nos
reconocemos. GNB
Hilary Mantel

23.05.2008
Saltă inima când știu că
o parte din România este la
Venetia
Angela Adony

23-05-2008
Con tanta nostalgia
Cuspiseta Ulatos

[Signature]

21 MAI - 2008 -

SF. CONSTANTIN și ELENA

- ORA 11 - 5 vizi totali -

Auguri di prosperità e pace per tutti i popoli
Bella Proprieta Verona 20/5/08

Complimenti per i bei costumi e le usanze
riportate in queste foto bellissime e autentiche.
che proseguono ancora la tradizione.

Uffr 21/5/08

Ostapovici Svetlana.

Foto veramente belle!
Felic qe-

Angelica Thale
Una mostra molto interessante
forte frumoasa!
München, BRD

21-05-08

Sandra Amel

Lj. Ballari

Daniela Bălu

Vernisaj ICR Berlin

În drum spre Berlin

Mihai Dan: Istoria ce am petrecut în crâncenul război, Satu Mare, 2008, 199p. (*Ilie Gherheș*)

Motto: Austro-Ungaria era: „... o armată mergând de soldați, o armată șezândă de funcționari, o armată în genunchi de popi și o armată târâtoare de denunțatori” (apud, Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*)

Mihai Dan: Istoria ce am petrecut în crâncenul război – un document paradigmatic al literaturii istorice de sertar

Istoria unui popor este istoria învățată după ultima ediție de manual; cu alte cuvinte, Istoria a plătit cel mai greu tribut regimurilor politice. În atare circumstanțe, modul de împachetare și de prezentare a adevărilor istorice a fost foarte divers, mergând de la prezentarea sa esopică, până la diverse alte forme ale aventurii intelectuale.

După revoluția română din 1989, în cazul nostru al românilor, generic vorbind, zestrea Zeiței Clio s-a mai îmbogățit cu încă două izvoare istorice cvaziinfailibile: documentele serviciilor secrete, pe de o parte și memorialistica, respectiv istoria orală sau istoria încifrată a jurnalelor de autor.

Paradoxal, dacă în primul caz, cel al documentelor vremii, desecretizate, caracterul descriptiv informativ al funcționării sursei ce l-a produs îi asigură și un grad foarte mare de obiectivitate, în cel de-al doilea caz, în speță al jurnalelor de orice natură, gradul de subiectivitate este mult mai consistent, autorul fiind mai intim în exprimare, aproximează mai mult. În ambele cazuri însă avem de-a face cu detalii, cu nuanțe care sporesc, care îmbunătățesc, care luminează revelator obiectul de referință.

Cartea de față, în fapt un manifest de credință, o carte mărturie: Mihai Dan: „Istoria ce am petrecut în crâncenul război”, Editura Muzeului Sătmărean, 2008, 199 p., ni se relevă, ni se decriptează ca o spovedanie sinceră și curată a unui om copleșit, strivit uneori de amplitudinea evenimentelor la care lua parte.

Analizând produsul tipografic propriu-zis, respectiv o ediție îngrijită de Viorel Ciubotă și Ion M. Botoș nu poți să nu te încerce o admirație istorică față de aventura cărturărească a celor doi „coautori”. Prin urmare, după Prefața și Cuprinsul de rigoare și după conținutul propriu-zis al jurnalului de front și de viață, editorii de față se străduiesc să ne îmbunătățească spiritual în plus oferindu-ne spre lămurire: Note(le) bibliografice de subsol, un Glosar absolut necesar și chiar un Indice de locuri, apreciem noi ca fiind obligatorii datorită caracterului poliglot și multistatal al respectivelor denumiri de-a lungul istoriei. Ca o predestinare totuși, și subliniem asta nu dintr-o subiacentă pudoare cărturărească sau benignă complicitate academică, vom remarca faptul că titlul(!) respectivei izbânzi editoriale nu acoperă, pe de-a-ntregul, conținutul întregului excurs memorialistic autobiografic (ultima însemnare referindu-se la anul 1954, sic!).

Revenind, însă la textul propriu zis al cărții vom observa, dintru început, frumusețea de roman, autobiografic până la un punct, modul în care personajul nostru istoric, insignifiant în marea ecuație beligerantă, reușește totuși să se învețe, să se împace cu propria-i soartă, scrutând fragmente de lume, de realitate, elemente decupate din marele iad dezlănțuit peste sine și lumea sa.

Silit să facă față unei situații limită, crâncenă, de prea multe ori morbindă, eroul nostru apelează la instrumentarul existențial sărăcăcios al religiei, al credinței și al moralei (evident, tot creștină) depunând, de multe ori, armele, rugându-și moartea, dar trezindu-se după fiecare moment de deznădejde, uimit și uluit că mai este viu într-un alt teritoriu, sub alte orizonturi ale speranței, ocrotit de soartă, acoperit de o bucată de cer așezat când deasupra Mocirei sale, când deasupra casei sale, când deasupra soției sale, a copilăriei s.a.

De la un capăt la altul al acestor rânduri, cititorul rămâne copleșit de umanitatea religioasă a celui ce mărturisește un comportament aproape manifest în situații provocatoare, dezumanizate, iar soluțiile găsite și practicate, întotdeauna în cuprinsul matricei creștine ne ajută, pe cititori, să-i înțelegem suprema poreclă înobilatoare „a lui Dumnezeu”. Mereu uimit că încă este viu, „omul lui Dumnezeu” are o relație specială cu divinitatea, aflat la limita încercărilor, s-ar fi înfruptat din „fructul” oprit al dragostei de femeie, aflat fiind pe frontul din Croația, precum toți camarazii săi, întrunite fiind toate auspiciile seducției, dar printr-o genială justificare uman religioasă n-o poate face

deoarece nu-i sigur că nu va muri în următoarea luptă, neavând timp până atunci să se spovedească și ar muri, probabil, „stricat”: „...dar nevasta era frumoasă și tânără și când nu era bărbatul acasă mă chema să-i ajut una alta, apoi mă duceam cu ea în pivniță și îmi da să beau vin și mă silea să beau tot mai mult... Ea poate că gândea ceva, dar a mea minte nu era acolo, mă feream de ea ca să nu mă prindă în zmac, că era bătaie și mă temeam să nu mor păcătos” (pag. 27). Apoi condiția „idilică” a războiului la un moment dat răsună descrisă astfel: „Și în Randița erau tare frumoase femeile și mai toate umblau cu sumna ridicată ... și picioarele albe ... cât că acolo n-au dus dor cătanele de nimic. Seara de la cinci ceasuri până la 9 ceasuri aveau rost și mergeau în vecini unde se strângeau 2 ori 3 neveste laolaltă. Și eu cu Roman din Desești mergeam în vecini și ne aduceam nevestele din pivniță și se jucau cu noi, ziceau că și bărbații lor se joacă cu femeile noastre, ca ele cu noi, ca așe-i lumea amu, să se împrumute unul cu altul, dar pe mine Dumnezeu m-o ferit de aceea minte, că beat n-am umblat” (pag. 27).

Exemplele acestea cu scene în care apar femeile limită, femeile ispite, femeile binefăcătoare în situații extraordinare ar putea continua, ele fiind relatate în carte în număr de aproape 30.

În general, în toate situațiile în care vine în contact cu femeile, „eroul” nostru își arogă o atitudine critică, uneori acuzatoare la păcatele săvârșite de femei și la echivalența acestora în vicisitudinile aduse de război, el rămânând să judece, să analizeze în cuprinsul unei matrice țărănești moralizatoare. Este și cazul unei scene dintr-un spital de campanie unde intervin atât femeile civile, cât și călugărițe: „Eu nu știu fete sunt ele ori femeile, numai văd că tare bine bagă de seamă de noi și noapte îs lângă noi și ne învelesc pe care îl află dezvelit.

Amu în 25/VIII (1916) cunosc că femeile acestea nu sunt toate bune, că dintr-o ciurdă se cunoaște care vacă se lungă” (pag. 92).

În aceeași ordine de idei se prezenta a fi și spitalul de campanie din Cosa, unde în îngrijirea răniților s-au implicat și cele 15 călugărițe de la biserică, actante ale unor scene demne de un mare film psihologic: „Călugărițele dacă o luat seama că ceilalți nu vreau mere la biserică, nu-i nici scula, fără de-a dreptul venea la mine, cum era vilonul aprins îmi găsea patul. Odată cum vine să mă scoale voiește sa-mi tragă procutu de pe mine, dar fără larmă să nu se scoale și cei feciori. Eu stau pe pat că n-am putut să mă scol din ea că am dormit dezbrăcat și membrul urinar îmi sta în sus și mi-a fost rușine să mă scol fiind ea de față, dar mi-am tras procutul pe mine și am șezut culcat pe pat. Ea vede că ce hibă este și îmi trage procutul cu toată puterea, răzând... Eu apoi am rămas gol în pat și am dat să mă acopăr cu un lepedeu dar și acela mi l-o luat, apoi se omora de râs de mine. Apoi am văzut eu că nu toate călugărițele îs cinstite” (pag. 99).

Un alt mare merit al rândurilor la care făceam referință este acela al descrierii corecte, reale a condițiilor în care s-a purtat războiul, a vicisitudinilor acestuia: „iunie 1915. Odată am mâncat toți scoarță de fag cu lăcomie, cum ai mânca struguri. Deodată zice George Hrițului către mine: <<Dă măi Dan ... oare ce ar fi să te vadă Ileana, femeia d<umnea>tale, or să știe că ce mănânci? Să te vadă dar, ar și muri de scârbă și de supărare >> Numai mi-au sărit lacrimile, dar n-am răspuns, ca să nu-mi pierd vremea, că toți ne întreceam în a beli scoarță și a mânca ... Apoi pomii care erau la îndemână, poamele atunci țâpau floarea, noi le mâncam” (pag. 35).

Și, ca și cum nu ar fi de ajuns, această dramatică scenă se sfârșește într-un mod cum se poate mai ilustrativ, respectiv cu bătaia unor militari care nemaiputând sta în picioare de foame, îndrăznesc să le ceară superiorilor câteva grame de pâine: „Atunci laidamantul ne dă câte 2 palmi zdravene la unul și ne porunci să mergem și să lucrăm că de nu ne împușcă” (pag. 36). Fie și din aceste scene, virtualul nostru cititor este invitat la o reflecție mai adâncă, mai conformă cu realitatea cel puțin vizavi de ceea ce avea să se încetățenească drept mit al „armatelor civilizate”, expresie care va face carieră în literatura diversionistă interbelică și va fi inclusă în inventarul diplomațiilor revizioniste vestice.

Această luptă cu sine însuși pentru supraviețuire duce uneori ființa umană până la cele mai degradante gesturi animalice, neînțelese decât de către aceia care au experimentat foamea: „De foame să te ferească D<umnezău> când ești sănătos că aceea îi mai rea ca boala, fie cât de mare” (pag. 79).

„Astăzi în 7/VII (1916) am mers la lucru cu feciorii și am găsit pe drum balegă de cai și toți am avut lucru a căta ceva grăunțe în balegă cum cată păsările iarna, găseam grăunțe de mălai și le

mâncam, care le bălegau caii. Așa am fost de flămânzi! Am găsit și eu 10 grăunțe și nu vreau da pe 10 coroane” (pag. 80).

Războiul efectiv a însemnat însă luptă propriu-zisă, a însemnat noroc și destin, a însemnat întâlniri repetate cu moartea: „Noiembrie 1915. Odată am mers după scânduri, unul după altul și au tare bătut cu șferhabițe și, deodată, la doi de dinapoia mea le-am luat capurile cum le vrea tăia cu firisău și au murit. Și dinaintea mea pe doi i-am rănit și eu am rămas între ei dacă am avut să bidesc. Cei morți au fost un jid din Budești, Muskaly, la care i-au crăpat capul în două și i-o dus și o lature de cap. Celălalt a fost Anderco din Vișeu la care i-o luat capul hăt, dar nici unul nu o apucat a zice nici un cuvânt, dar capul lui Anderco au jucat oleacă (pag. 49).

Suficient de divers s-a arătat a fi și diapazonul tactic al ducerii războiului. Din inventarul acțiunilor de diversiune nu au lipsit răspândirea incertitudinii, a neîncrederii ș.a. Acest mod de a purta lupta se propagă până jos, la nivelul trupei, care rămâne de neclintit în unele cazuri, iar scena alunecă spre un ușor bucolic. „Odată au ieșit italienii afară din decunguri că erau cam la 20 de pași de noi. Noi încă am ieșit și am grăit cu ei, multă vreme, căci nici noi n-am împușcat, nici ei. Noi îi chemam să vie la noi și unui țigan i-o fost cetera acolo și au zis în ea. Italianii jucau pe decung deasupra și arătau uiegi, ziceau că au palincă noi încă le arătam și așa au venit vreo câțiva la noi și i-am prins” (pag. 60).

Șirul unor astfel de incidente de front mai numără și scene în care unor morți li se taie degetul pentru a li se recupera inelul de aur sau atitudinea total diferită față de italienii fugiți din calea frontului înspre Italia și cei trecuți linia frontului înspre imperiu ș.a.

Ca o boare a dimineții, ca o rouă ce-l stâmpăra dimineața când cosea fânul în Apșa lui, pe Mociră, așa îl răcorea și-l reanima de fiecare dată gândul la satul său drag, la iubita lui muiere, așa încât aproape tot ce asimilează nou este trecut prin filtrul sigur al baștinei: „om muntos ca George al Bobului” (pag. 27), „un izvor cum vine la Plăiuț” (pag. 72), „toată ziua ne scăldam că este un tău cât îi Mocira de mare” (pag. 83), „Aici văd din gheizăș cum lucră cu fânul, Doamne cum mă doare la inimă că de 2 ani n-am făcut nici o claiie” (pag.87), „Orașul Budapesta îi tare frumos oraș... Unde este târg de toate, este acoperit cu sticlă, așa-i ca Mocira de mare” (pag. 94), ș.a.

O altă coordonată a sensibilității naratorului o reprezintă raportarea sa la unele momente definitorii ale universului său, el fiind silit să aleagă de partea cui este ca român, ca om, ca ființă puternic încurcată de planurile stăpânilor pe care este silit să le îndure sau să și le dorească, de o totală resemnare în fața destinului implacabil.: „Astăzi în 28 (VIII, 1916) am căpătat știrea tristă că se scoală și România pe noi (pag. 92), „În 25/V/1917 au venit aeroplane de-ale rusului până la Sighet și au aruncat bombe” (pag. 110). „Apoi tot astăzi (21 X 1916) m-am preumblat cam un ceas pe lângă Casa Țării și lângă a lui Tisa, și curia Țării, așa frumos este pe lângă ele și drumul tot îi flostărnit, așa-i de lat ca 200 stânjeni în toate laturile și apoi sunt ici și colea flori îngrădite în drum” (pag. 96) sau „Amu nu-i destulă grijă pe capul meu aici, dar aud că vin Rușii pre Maramureș, au rupt frontul în Galiția ... apoi îi sărăcia noastră ...” (pag. 77), ș.a.

Cu siguranță că sunt multe icoanele de viață în fața cărora recenzorul nostru a rămas uimit și a încercat să le transmită urmașilor; ne vom opri acum asupra uneia de o plasticitate obligatorie deoarece însăși zeița Istoriei, Clio, cea nedumerită aflată în situația semenului nostru ar rămâne rece ca la teatru. Efervescenta sfârșitului de an 1918 îi oferă eroului nostru șansa de a lua o nouă decizie, anume aceea de a fi unul din participanții cu credențional, la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia, din 1 Decembrie 1918. În Maramureș, însă, semințiile conviețuitoare aici au fost foarte disputate și cu greu mare s-au putut lămuri lucrurile: „Noiembrie 1918. Apoi toate neamurile și-au hotărât soarta și au făcut țara sa. Cehii au format Cehia, românii din Ardeal s-au unit cu România veche, rușii din Maramureș s-au unit cu cehii. În decembrie au venit polonii (greșit, n.n. I.G., este vorba de ucrainenii) la noi și la Sighet, armata română era în Ardeal. Așa un lucru o fost că numai în vis se întâmplă așa ceva. Românii de dincolo de Tisa așteptau românii. Rușii de dincoace de Tisa s-au împărțit, o samă așteptau ucrainenii, o samă cehii, dar deodată au venit polonii! Au fost mai lotri și au ocupat Sighetul! La noi erau mai multe trupe de poloni. Noi românii din Apșa am scutit pe jandarmii unguri de armata polonă. Numai ce auzim că a doua zi este război la Sighet și Cămară cu armata română cu polonii. Multe trupe de poloni au fugit peste hotarul nostru, apoi au ocupat tot Maramureșul, românii.

Când au venit la noi jandarmii de români, au predat jandarmii unguri la români, cazarma și jandarmii de unguri au dat un banchet la jandarmii români. A doua zi jandarmii de unguri și-au luat rămas bun de la mine și de la alții cu care au trăit în prietenie și s-au dus la Hust că acolo era granița României. La noi au șezut românii mai bine de un an și în 1921 au venit cehii, mai întâi au venit la noi jandarmii și ne-o ocupat” (pag. 136-137).

Devenind mai relativ în exprimare și mai selectiv în enumerarea evenimentelor ce s-au mai succedat, cronicarul nostru amintește, aproape ca pe un fapt divers, atât revenirea teritoriului din dreapta Tisei la Ungaria, cât și bejenia polonezilor prin satul său, chiar prin casa sa, ș.a. Frământările revizioniste de după cel de-al doilea război mondial le percepe ca pe niște fapte ale istoriei aproape impersonale: „În 1/II (1945) Sighetul s-au predat la ucrainenii. Românii de pe cele sate au vrut a veni la Sighet și armata și miliția rusească au împușcat în ei” (pag. 153).

Aflat în epicentrul unei degringolade de nedescris a intereselor marilor puteri în zonă și proiectându-le mereu pe ecranul mare al evenimentelor marelui război, în situația în care el este preocupat de problema achitării cotelor de război, de pierderea privilegiilor locale și după ce precizează că „În ziua de 8 mai, adică marți la Paști s-au auzit la Radio că neamțul a pus arma jos și este PACE”.

Curățenia sufletească și morala absolută de sorginte religioasă și cutumiar-etnică ni-l dezvăluie pe eroul nostru în alte câteva situații limită, demne de exemplu de manual: la Radința nu pofteste a mânca dintr-o găină pe care tovarășii săi au furat-o, nici în ruptul capului; în altă scenă este șantajat să mănânce câțiva cartofi prin refuzul camarazilor săi de a mânca fără dânsul pe care îi mănâncă dar „nu de bună voie mănânc acum și așa am mâncat în două cu lacrimi” (pag. 39) - erau tot de furat, ș.a.

În aceeași notă a împăcării cu sine și cu divinitatea se înscriu și toate scenele religioase relatate; astfel, dacă în mai 1916 nota că „De când suntem aici atâta bucurie am că suntem cu cortilul lângă biserică și în toată seara umblu la biserică” (pag. 63), iar pentru că „tot acolo eram vreo câțiva, la companie credincioși, așa că vinerea nu mâncam până seara și mai mult pită seacă” (pag. 67).

Demnă de condeiul unui dăruit narator este și scena alegerii unei zile de postit, autorul întrecându-se pe sine în ilustrarea momentului: „Apoi am fost ascultat de ceilalți, am făcut 7 popiroașe, am scris pe fiecare popiroș câte una zi, apoi le-am sucit ca ouțele și le-am pus în șapcă, am aprins luminile, ne-am rugat lui D-zeu în dăruniți, Tatăl nostru, Născătoare și Psalmul 50, ca D-zeu să ne arate că pe care zi să o ajunăm. Apoi mă roagă toți pe mine ca eu să aleg, adică să iau popiroșul din șapcă, apoi să ne rugăm iarăși lui D<umne>zău, eu ca să-mi arate D<umne>zău să mă îndrepte care zi este lui plăcută, pe acela popiroș să-l aleg. Și iau un popiroș și îl dau la unul să-l citească și citește cu glas vineri” (pag. 67-68).

O categorie aparte s-a dovedit a fi în acest veritabil jurnal de front și informațiile militare, zvonuri sau certitudini aparținând realității sau diversiunii care iluminau sau, deopotrivă, îi înnegurau orizonturile așteptării: “13/XII (1916) am auzit că România au pus armatele jos, ca și Muntenegru și se aude amu că este mare sfat de pace” (pag. 98), în 25/V (1917) au venit avioanele d-ale rusului până la Sighet și au aruncat bombe” (pag. 110), în 9/II (1918) au venit telegrama că s-au făcut pace cu Ucraina...” (pag. 131), în 29/VIII (1940) au hotărât în Viena că Ungaria să capete 9 comitate cu orașele Sighet, Satu Mare, Oradea și Cluj. În 5/IX au intrat armata ungară în Sighet cu mare pompă” (pag. 144/145). “În 18/X (1944), ora 11, au venit rușii în sat”, “În 1/II (1945) Sighetul s-a predat la ucrainenii” (pag. 153), “În ziua de 8 mai adică marți de Paști s-au auzit la Radio că neamțul au pus arma jos și este PACE. În 9 mai România au declarat zi de serbare, toată lumea serbează și se veselesc” (pag. 154), ș.a.

Se cuvine apoi să-l observăm pe obositul nostru pelerin apșan uimit în fața elementelor de civilizație pe care trebuie să le asimileze: medicină naturistă, ora de vară, eclipsa, aspirina, cinematograful, mâncatul broaștelor de către italience, balonul, aeroplanul, bomba atomică, ș.a.

Pentru un cititor familiarizat cu graiul maramureșean și avizat în deslușirea unor regionalisme de o frumusețe rară, în fapt adevărate nestemate de limbă latină populară, întregul demers lingvistic este un ceremonial, o consacrare a limbii române în drepturile sale, iar observația pe care eroul nostru o face față de limba italiană nu face decât să-i confirme lui distincția de a se situa într-o cultură demnă,

egală cu toate celelalte: „Și pe aici (orașul Zambana, din regiunea Tirol – n.n. I.G.) țivilii toți îs italieni putem vorbi cu ei, că limba italienească seamănă mult cu limba românească” (pag.69).

De un mare realism istoric și o dramatică povară sufletească se dovedesc a fi episoadele referitoare la deportările evreilor, la recrutările pentru detașamentele de munka-szaszad sau perspectivele venirii rușilor: „Acum se apropie durerile, rușii se apropie de graniță ... În Duminica Floriilor toți jizii au fugit, apoi s-au așezat fain și iară au venit. În 20/IV (1944) la toți jizii le-au semplebuit căsurile, le-au luat banii și aurul. Este mare întristare și cei mai mulți fug în păduri. David Ber încă au fugit și în 2 săptămâni au fost fugit, apoi l-au prins în Apșa de Sus jandarmii îmbrăcați în haine românești. Apoi în 25 aprilie (1944) au venit jandarmi și mulți polițuri și au strâns multă cară și au dus pe toți jizii în Slatina și pemintele le dau în parte la creștini. Aceste vremuri de astăzi sunt ca niște minuni, ce vedem astăzi nu s-o nici auzit... În 24 IV (1944) au dus toți jizii din Slatina ce au fost strânși din mai multe sate. Doctorii Berko, Junger, Weisz și Salpeter s-au otrăvit” (pag. 149-150).

D'al capo al fine, scriitura de față, un jurnal pentru sine, uneori (vezi paginile prevăzute cu interdicția de a nu se citi, referitoare la modalitatea în care femeia rămâne gravidă!) este, cum era și firesc și un fidel jurnal meteorologic.

În buna tradiție a „cărților”, a oamenilor abia alfabetizați, toate începând cu invocarea divinității, a sănătății și apoi a vremii, naratorul nostru reține anii de secetă, anii geroși, furtuna, zăpada, frigul, dacă a fost sau nu drum de sanie, cutremurele, ș.a. Oarecum paradoxal, deși ne aflăm în matricea unui destin sacru, omul nostru, în empirismul său se închipuie și distribuie într-un rol de mic stăpân al propriului destin, constatăm că și experiența umană, concretizată în calendare are o mare valoare: „Vara (1938) toată ploioasă, tare cu greu fac oamenii otăvile. În septembrie este mare frică de război: cehii cu nemții. Vremea din 8/IX n-au plouat până în 6/X. s-au copt mălăiele. Au spus bine călindarul cel pe 140 ani” (pag. 140).

Obligați, oarecum, să părăsim aceste rânduri, picături esențiale, izvorâte din inima unui mare om, o conștiință care se revarsă aproape hieratic asupra sa și asupra semenilor („omul lui D-zeu!). Rămâne să mai constatăm că întregul demers al acestui pelerin prin istorie se petrece mai mult la persoana întâi singular și mai puțin la persoana întâi plural, deoarece pluralul se mai refăcea cu fiecare epocă istorică; totuși omul nostru și faptele sale reverberează conivent cu ființa națională, doar dacă nici el nici semenii săi nu-i resimt aproape deloc, mireasma-i ocrotitoare. Parafrazând o mare conștiință istorică și analizând comportamentul uman și național al eroului nostru ne vedem îndreptățiți să-l acoperim cu admirația noastră istorică pentru că și el este o fărâma din minunea și miracolul numit poporul român.

Résumé

Le journal dont on fait le compte rendu est, en fait, l'expression de la profession de foi, un modèle de conduite humaine qui décrit aussi la vie d'un vrai Homme, une existence soumise au rouleau de l'histoire qui perd certaines luttes face à l'implacable, mais qui reste invaincue.

Surnommé „L'homme du Dieu” le héros des lignes présentes vit sous les temps, abléché par les opportunités il arrive souvent d'être l'enfant de son propre destin en se soulevant chaque fois au dedans de sa propre statue humaine et identitaire.

En décrivant une période entre juillet 1914 et le fatidique année 1954 le démarche présent est un témoignage de la personne simple, sincère, donc crédible par raport à l'histoire avec ses vicissitudes, une confiance encadrée asymptotique dans une littérature historique de tiroir.

Ioan Godea, Muzeotehnică, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007, 232 pag. (*Maria Lobonț Pușcaș*)

Doctor în istorie, profesorul și cercetătorul Ioan Godea premiat al Academiei pentru unele dintre lucrările sale în domeniul etnografiei, autor a numeroase tratate, monografii și lucrări științifice cu caracter inter-disciplinar (etnografic, istoric, geografic, lingvistic, arhitectură etc.) pune la dispoziția specialiștilor din muzee o nouă lucrare deosebită, o lucrare elaborată și foarte bine documentată, esențială pentru muzeografia românească. Într-un moment în care lumea muzeelor, atât pe plan național cât și pe plan universal, se confruntă cu o dilemă serioasă privind reconsiderarea relației cu sine și comunitatea, abordarea unor noi soluții muzeotehnice menite să rezolve în mod atractiv expunerea valorilor patrimoniale în expoziții sau păstrarea, conservarea și restaurarea bunurilor de patrimoniu.

În ampla introducere pe care o face autorul atrage atenția asupra importanței rolului educațional al muzeului, a poziției pe care o dețin specialiști în muzeu (muzeografi, conservatori, restauratori). Urmează apoi discursul despre tot ceea ce înseamnă *arta muzeală* - lumină, culoare de fond, compoziția maselor în expoziție, expunerea clară și inteligibilă, obiectul de muzeu, grafica de expoziție, contactul uman de comunicare.

O altă problematică serioasă a specialiștilor din muzeu este cea a depozitării patrimoniului muzeal, Ioan Godea face o trecere în revistă a ceea ce înseamnă patrimoniu etnografic în muzeele românești și depozitarea acestuia în spații optime, în depozite sănătoase, mobilate practic și modern. Având în vedere principiile de bază în organizarea unui depozit care adăpostește bunuri realizate din diferite materiale, ne sunt prezentate posibile soluții adoptate de diferite muzee din țară pentru depozitarea ceramicii, a lemnului, a textilelor, a obiectelor de port, a metalelor, a obiectelor de cult, etc., dar și mijloacele scriptice de păstrare a informației despre colecțiile deținute.

Dacă în primele trei capitole ale lucrării este prezentată problematica muzeelor pavilionare și a tot ce implică acestea, având în vedere experiența personală a autorului este de înțeles faptul că ni se propune în capitolele patru și nouă ale lucrării prezentarea experienței românești în ceea ce privește muzeele în aer liber. Concept, patrimoniu, proiecte și viziuni despre organizarea acestor unități complexe muzeale de-a lungul timpului în România. Ioan Godea face o prezentare generoasă proiectelor marilor muzee în aer liber românești: Concepția R.Vuia din 1929 pentru Muzeul Etnografic al Transilvaniei – Parcul Etnografic de la Cluj; Concepția Gusti-Stahl din 1936 pentru selecția monumentelor de la Muzeul Satului din București; Proiectul Gh. Focșa din 1950 pentru Muzeul Satului; Concepția Gh. Focșa din 1966 tot pentru Muzeul Satului; regândirea planului tematic al Muzeului Satului din 1990; Concepția C.Irimie din 1966 pentru Muzeul Tehnicii populare din Dumbrava Sibiului. Pe lângă marile proiecte muzeale o atenție deosebită a căpătat în paginile acestei lucrări apariția Laboratorului național de restaurare și conservare de la Muzeul Satului, văzut ca o realizare muzeotehnică novatoare și asigurarea noilor spații de depozitare a colecțiilor de patrimoniu mobil de la Muzeul Satului.

În ultimul capitol sunt prezentate studii de caz referitoare la realizări muzeotehnice recente, totul fiind exemplificat cu ajutorul fotografiilor deosebite care sunt folosite.

Autorul reușește prin această lucrare deosebită să facă o prezentare a realității muzeografiei românești de la sfârșitul mileniului II și începutul mileniului III, face acest lucru și cu ajutorul imaginilor numeroase care însoțesc textul deosebit de bogat în informație.

Indicații pentru autori:

Muzeul Județean Satu Mare publică anuarul *Satu Mare. Studii și Comunicări*, care cuprinde studii în domeniul istoriei, artei, muzeologiei și restaurării și conservării patrimoniului cultural național. Deasemenea sunt publicate și recenzii ale unor cărți a căror tematică corespunde domeniilor enumerate mai sus.

Manuscrisele sunt trimise Muzeului Județean Satu Mare la adresa menționată la începutul volumului. Autorii trebuie să țină cont de următoarele cerințe:

- ordinea părților componente: textul propriu-zis, rezumatul, explicațiile referitoare la ilustrație, anexele, bibliografia
- studiul va fi trimis pe cd și într-un exemplar imprimat

Norme de redactare:

Textul studiului va fi redactat în programul Word folosindu-se fontul Times New Roman. Dimensiunile caracterelor: pentru text – 12, pentru note – 10. oglinda paginii: sus 2cm, jos 2cm, interior 2cm, exterior 1.5 cm. Se admit doar note de subsol și la final bibliografie. După text se inserează rezumatul textului tradus într-o limbă de circulație universală (engleză, franceză, germană).
